

75-4
59

J. KRASTIŅŠ

1905.
GADA

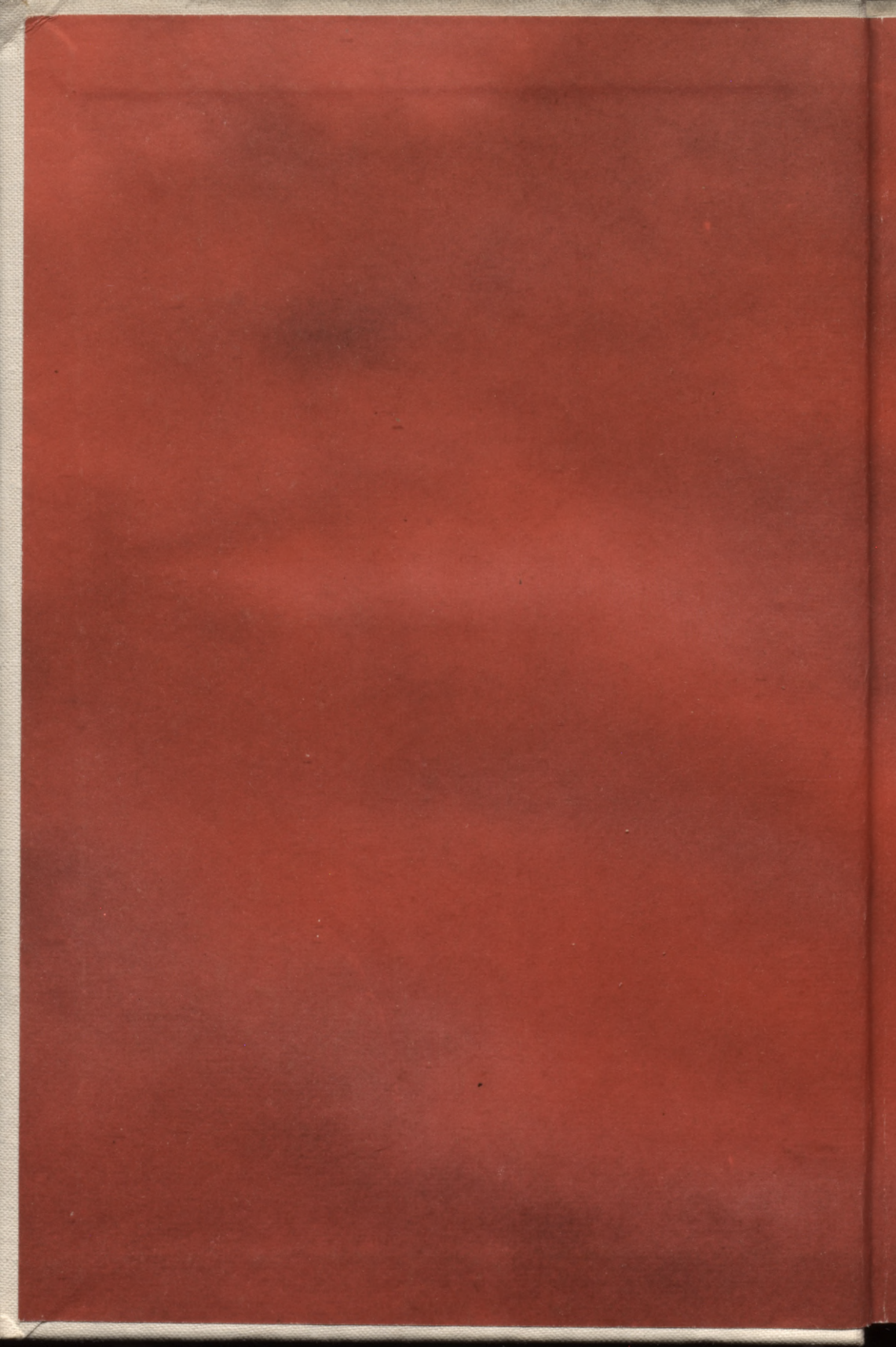
REVOLŪCIJA
LATVIJĀ

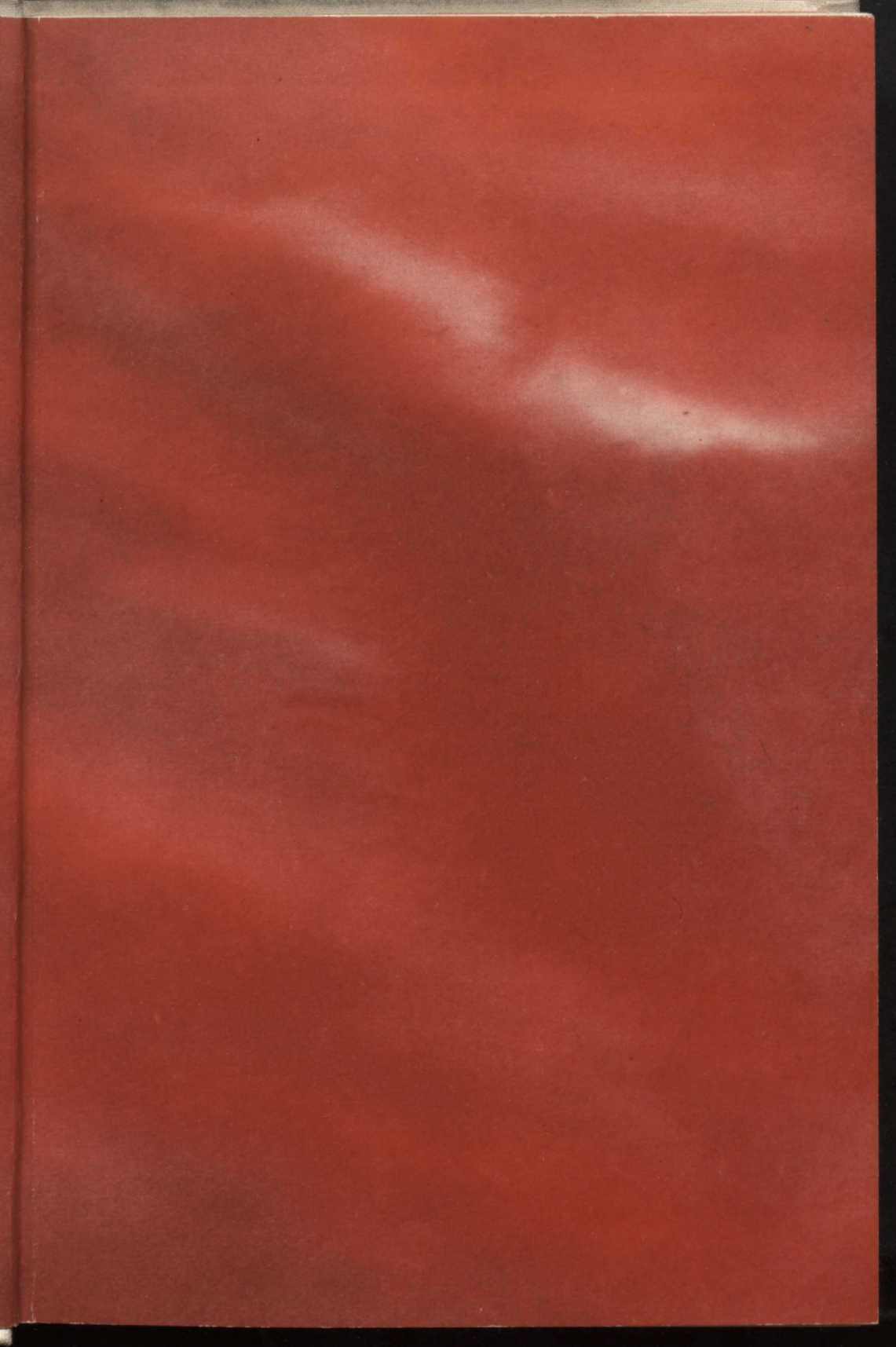
J. KRASTIŅŠ

J. KRASTIŅŠ

1905.
GADA

REVOLŪCIJA
LATVIJĀ

J. KRASTIŅŠ
1905. GADA REVOLŪCIJA LATVIJĀ

IZDEVNIECĪBA "ZINĀTNE" RĪGA 1972

LATVIJAS PSR ZINĀTŅU AKADEMIJA
VĒSTURES INSTITŪTS

IZDEVNIECĪBA «ZINĀTNE» RĪGĀ 1975

L $\frac{75-4}{59}$

dubl.

L
9

J. KRASTIŅŠ

1905.
GADA

REVOLŪCIJA

LATVIJĀ

TREŠAIS PAPILDINĀTAIS IZDEVUMS

L-4
J-1
M-1
B-1

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

~~75-53.428~~ 0308066467

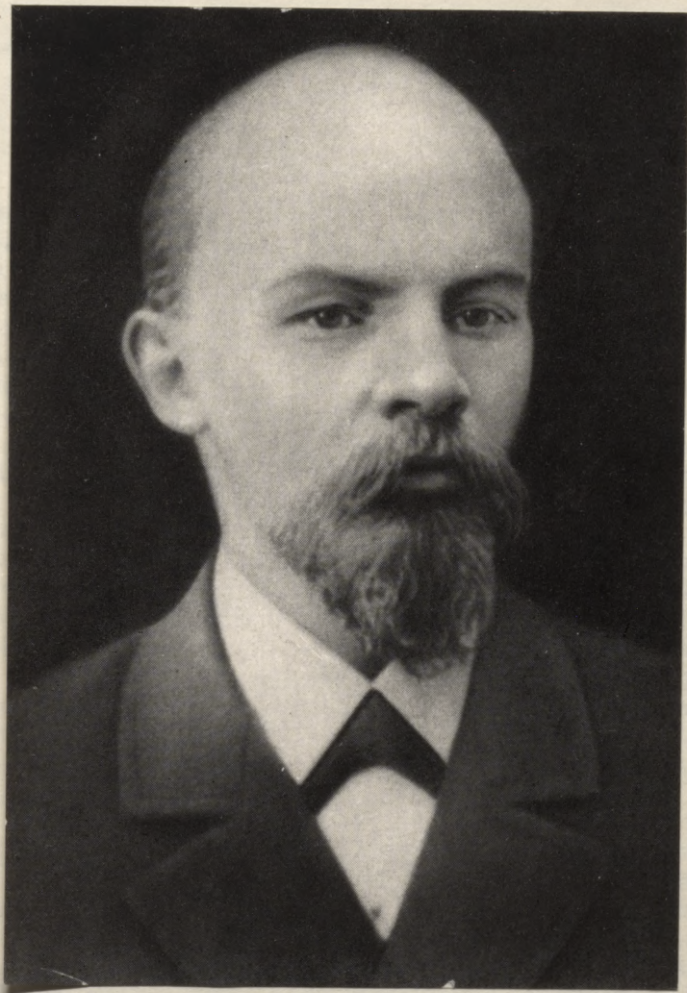
9(L)1
Kr210

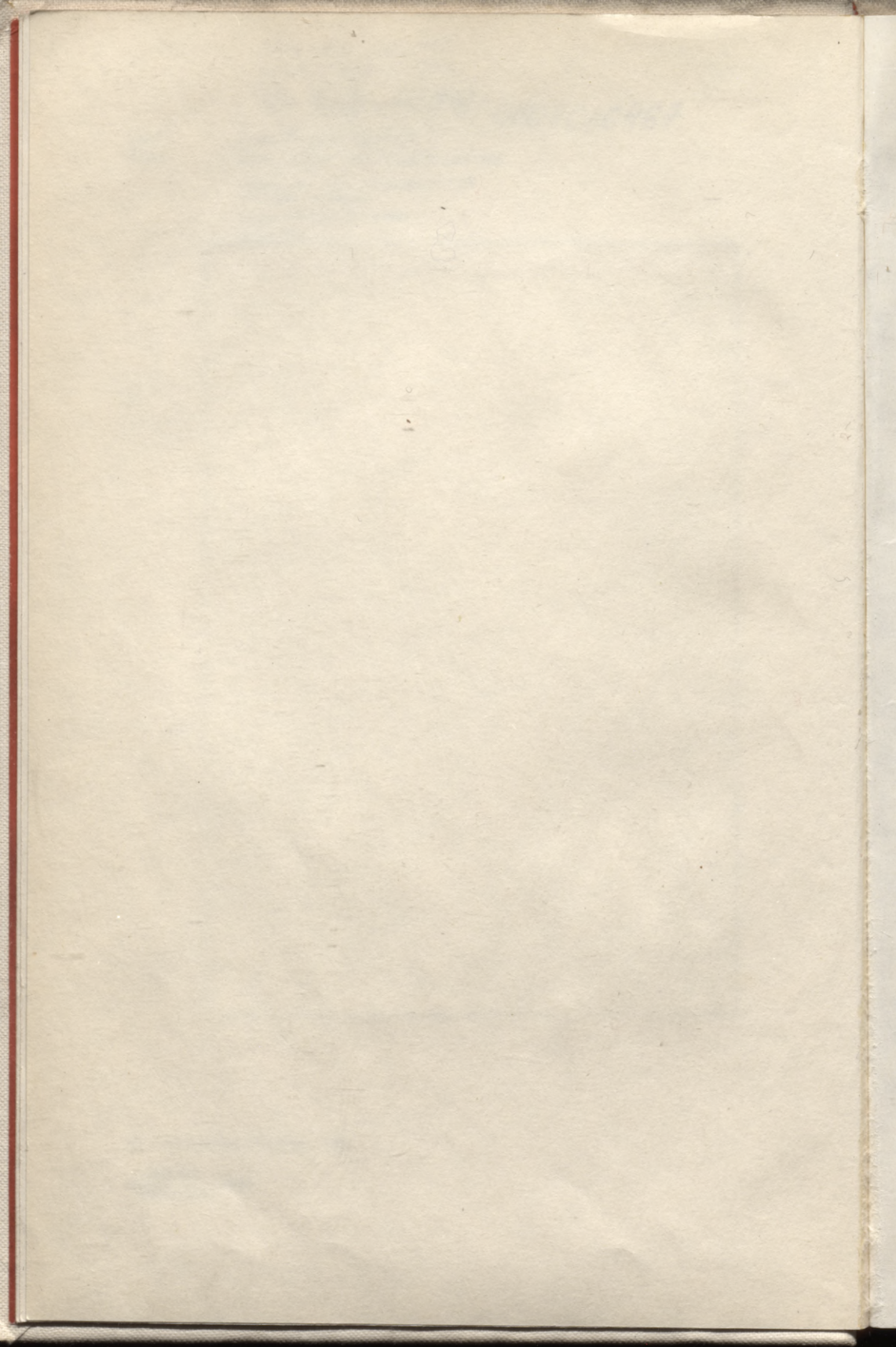
Янис Петрович Крастынь
РЕВОЛЮЦИЯ 1905 ГОДА В ЛАТВИИ
(Академия наук Латвийской ССР
Институт истории)
Издательство «Зинатне»
Рига 1975
На латышском языке

GUNVALDA ELERA mākslinieciskais izveidojums

© Izdevniecība «Zinātne», 1975

К 10604-041
М811(11)-75 55-75

Ievadam

1975. gadā aprit 70 gadu, kopš Krievijā uzliesmoja pirmā buržuāziski demokrātiskā revolūcija, kas aptvēra plašus impērijas apgabalus un to vidū arī Baltiju. 1905. gada revolūcija Latvijā bija Krievijas revolūcijas sastāvdaļa, kaut arī revolucionārajai kustībai Latvijā toreiz bija savas specifiskas cīņas metodes un formas.

1905. gada revolūcija izcēlās imperiālisma laikmetā, kad šķiru pretrunas visās kapitālistiskajās valstīs, bet it sevišķi Krievijā bija ārkārtīgi saasinājušās. Jau 20. gadsimta sākumā Krievijā izvērsās spēcīga proletariāta šķiras cīņa un pasaules revolucionārās kustības centrs pārvietojās no Rietumiem uz Austrumiem — uz Krieviju. Tai laikā Krievijā vairāk nekā jebkurā citā zemē pasaulē brieda revolūcija.

1905.—1907. gada revolūcija Krievijā bija pirmā tautas revolūcija imperiālisma laikmetā, īpaša tipa revolūcija, kuras galvenais virzītājspēks bija proletariāts, bet tā tuvākais sabiedrotais — zemniecība. Proletariāts bija tas pamatspēks, kas sakļāva ap sevi ar cara patvaldību un muižniecību neapmierinātos un apspiestos iedzīvotājus un veda tos cīņā par cara patvaldības gāšanu, par demokrātiskas republikas nodibināšanu. Buržuāzija 1905. gada revolūcijā nebija revolucionārs spēks, tā meklēja izlīgumu ar carismu, tā vairāk baidījās no revolūcijas nekā no reakcijas.

1905.—1907. gada revolūcija bija īsta masu revolūcija, bagāta plašām masu cīņām — streikiem, demonstrācijām, mītiņiem, bruņotām kaujām, partizānu cīņām u. c. 1905. gada revolūcijas notikumi dziļi iespaidušies tautas atmiņā. Tā devusi proletariāta revolucionārās cīņas vadības paraugus visam starptautiskajam proletariātam un ir augstu vērtējama kā darbaļaužu masu politiskās audzināšanas skola. 1905. gada revolūcijas pieredze palīdzēja Krievijas proletariātam gūt uzvaru 1917. gada Oktobra sociālistiskajā revolūcijā. «Bez 1905. gada «ģenerālmēģinājuma» 1917. gada Oktobra revolūcijas uzvara nebūtu bijusi iespējama,»¹ norādīja V. I. Ļeņins.

¹ Ļeņins V. I. Raksti, 31. sēj., 10. lpp.

1905. gada revolūcija cieši saistīta ar tālāko cīņu par sociālismu. Pēc V. I. Ļeņina izstrādātā bolševiku stratēģiskā plāna par buržuāziski demokrātiskās revolūcijas pāraugšanu sociālistiskajā revolūcijā uzvara pār carismu bija nepieciešama tādēļ, lai varētu virzīties tālāk — uz sociālistisko revolūciju. Laika posmā, kas mūs šķir no 1905. gada revolūcijas, Padomju Savienības tautas sekmīgi izcīnījušas varonīgas kaujas par sociālismu, uzcēlušas sociālistisko sabiedrību un virzās tālāk uz komunismu.

1905. gada revolūcija cēla cīņai Krievijas daudznāciju darbaļaužu masas. Krievu proletariāts, kas gāja revolūcijas priekšgalā, veda sev līdz cīņā pret patvaldību arī carisma apspiesto tautu proletariātu. Latvieši bija viena no cara patvaldības apspiestajām tautām, un tās proletariāts, sekodams krievu proletariātam, ļoti aktīvi piedalījās 1905. gada revolūcijā. V. I. Ļeņins par to 1910. gadā rakstīja: «Revolūcijas laikā latviešu proletariāts un latviešu sociāldemokrātija ieņēma vienu no vissvarīgākajām, pirmajām vietām cīņā pret patvaldību un visiem vecās kārtības spēkiem.»²

Latvijā kā vienā no kapitālistiski attīstītākajiem Krievijas apgabaliem, kur šķīru un nacionālās pretrunas bija ļoti saasinājušās, revolucionārā cīņā 1905. gada revolūcijas laikā kļuva sevišķi asa. Tāpēc revolucionārie notikumi Latvijā bija ļoti piesātināti gan ar revolucionāro saturu, gan ar oriģinālām cīņas metodēm un formām. Pilsētās uzbangoja līdz tam nepieredzēti plašas streiku cīņas, te notika grandiozi mītiņi, demonstrācijas, bruņotas sacelšanās, karaspēka daļās — kareivju dumpji, laukos — partizānu cīņas utt. Latvijas laukos uzliesmoja īsts zemnieku karš — darbaļaudis dedzināja baronu muižas, atbrūvoja un padzina vācu baronus, uzbruka policijai un karaspēka daļām, postīja krogus un kroņa degvīna tirgotavas, dedzināja tiesu aktis, dezorganizēja vietējo varas orgānu darbu. Latvijai specifiskas cīņas formas bija baznīcu demonstrācijas, plaši laukstrādnieku streiki līdztekus zemnieku masu demonstrācijām, revolucionāro zemnieku rīcības komiteju un tautas milicijas darbība.

1905. gadā Latvijā sevišķi skaidri izpaudās pilsētu rūpniecības proletariāta kā revolūcijas hegemonu loma un citas Krievijas pirmās buržuāziskās revolūcijas raksturīgās īpatnības, ar kurām tā atšķīrās no agrākajām buržuāziskajām revolūcijām.

1905. gada revolūcija Latvijā, kas norisinājās revolucionāro sociāldemokrātu, bolševiku vadībā, izvirzīja no tautas masu vidus drosmīgus, pašaieliedzīgus revolūcijas cīnītājus. Viņu varonīgā, entuziasma pilnā cīņa pret bruņoto pretinieku izraisīja tautas sajūsmu. Viņi vīrišķīgi cīnījās masu priekšgalā, nebīdāmie ne katorgas, ne spīdzināšanas, ne nāves soda. Daudzi krita nevienlīdzīgā cīņā ar ienaidnieku un mira kā varoņi. Viņu varoņdarbu diženumu glabā tautas atmiņa.

² Ļeņins V. I. Raksti, 16. sēj., 230. lpp.

1905.—1907. gada revolūcijas gaitā Latvijā, tāpat kā visā Krievijā, spilgti izēmējās divi periodi — revolūcijas uzplūdu periods ar grandioziem streikiem, demonstrācijām, tautas gavilēm sakarā ar gūtajām uzvarām, novembra un decembra bruņotās sacelšanās cīņām un revolūcijas atkāpšanās periods, kas sākās 1905. gada beigās, kad Baltiju pārplūdināja soda ekspedīcijas un kad proletariāts, atvairot ienaidnieka uzbrukumus, ar kaujām atkāpās. Atkāpšanās periodā latviešu sociāldemokrātija samērā ātri pārkārtoja savas rindas, pārgrozīja cīņas metodes un joprojām veda sīvu cīņu pret kontrevolūciju.

1905. gada revolūcijai Latvijas vēsturē bija liela nozīme. Tā bija latviešu tautas pirmā organizētā īstēni revolucionārā masu cīņa par atbrīvošanos no vācu baronu un cara patvaldības jūga, cīņa par sava stāvokļa uzlabošanu, par demokrātiskas republikas nodibināšanu un tālāko ceļu uz sociālistisko revolūciju. Cīņas priekšgalā gāja proletariāts. Revolūcijas cēlonis bija darbaļaužu pārmērīgā ekspluatācija un nacionālā apspiešana. Gadu simtiem Baltijas muižnieki bija verdzinājuši latviešu tautu un savas privilēģijas, t. i., savas tiesības uz verdzināšanu, bija pamatojuši ar to, ka viņi esot «kultūras nesēji» Baltijā un piederot pie augstākas — kungu — rases. Pēc Lielās Oktobra sociālistiskās revolūcijas, kad Baltijas muižnieki jau bija zaudējuši savas privilēģijas verdzināt latviešus, viņi uz sās kultūras nesēju un rasu teorijas pamatiem kopā ar hitleriešiem aģitēja par karu pret Padomju Savienību.

No vēstures viedokļa 1905. gada revolūcija Latvijā bija sevišķi nozīmīga tāpēc, ka latviešu proletariāts cīnījās ciešā sadraudzībā ar krievu proletariātu. Krievu strādnieki un krievu boļševiki, kas gāja cīņas priekšgalā, palīdzēja latviešu proletariātam cīnīties pret cara patvaldību. 1905. gada revolūcijai Latvijā ir liela vēsturiska nozīme arī tāpēc, ka revolucionārās cīņas prakse palīdzēja latviešu tautai tālāk sekmīgi cīnīties par sociālismu.

Buržuāzijas varas laikā Latvijā (no 1920. līdz 1940. gadam) buržuāziskie nacionālisti, ņemot vērā 1905. gada revolūcijas lielo ietekmi uz Latvijas darbaļaužu likteņiem, centās izmantot to savas šķiras interesēs, falsificēdami tās saturu un vēsturisko nozīmi. Viņi iztēloja 1905. gada revolūciju Latvijā kā tīri nacionālu kustību, kā vienu posmu cīņā par nacionālu, «neatkarīgu» buržuāzisku republiku. Cenzdamies uzkurināt neķītru nacionālšovinistisku aģitāciju pret Padomju Savienību, viņi mēģināja pierādīt, ka 1905. gadā latviešu tauta cīnījies ne vien pret cara patvaldību, bet arī pret krieviem vispār. Tā tika izkropļota 1905. gada revolūcijas vēsture Latvijā.

Arī latviešu meņševiki mēģināja no revolūcijas iedzīvoties politiskā kapitālā, nozākādami boļševikus par anarhistiem un iztēlodami sevi par īstenajiem 1905. gada revolucionārās kustības vadītājiem Latvijā.

Revolucionāro cīņu gaita Latvijā 1905.—1907. gadā, kas apskatīta šajā grāmatā, pilnīgi apgāž latviešu buržuāzijas un meņševiku

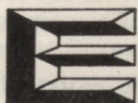
melus par 1905. gada revolūciju. Grāmatā parādīts, ka revolūcionārajai kustībai Latvijā bija asas šķiru cīņas raksturs un ka tā norisinājās revolucionāro sociāldemokrātu, boļševiku vadībā.

Šī pētījuma tapšanas laikā attiecīgo materiālu trūkuma dēļ autoram nebija iespējams pietiekami sīki raksturot 1905. gada revolūciju Latgalē, kur bija savas vēsturiskās un ekonomiskās īpatnības salīdzinājumā ar pārējiem Latvijas apgabaliem. Latgale, kas toreiz ietilpa Vitebskas guberņā, ekonomiski bija atpalikusi no Vidzemes un Kurzemes guberņām. To nežēlīgi ekspluatēja poļu pani. Latgalē darbojās KSDSP, Bunda un sociālistu revolucionāru vietējās organizācijas, kaut gan zināma ietekme uz Latgales darbaļaužu cīņu bija arī LSDS partijai. Šajā grāmatā Latgales īpatnības nav apskatītas detalizēti, bet sniegtas tikai vispārīgas ziņas par revolucionārajiem notikumiem šai novadā, jo autora uzmanības degpunktā bija revolūcijas norise Latvijas Vidzemes un Kurzemes daļā, kur masu cīņa notika galvenokārt LSDSP vadībā.

Autors nav spraudis sev par mērķi izsmelt visus jautājumus, kas saistīti ar 1905.—1907. gada revolūciju Latvijā. Šāds darbs būtu pa spēkam tikai autoru kolektīvam, jo 1905. gada revolūcija ir tik bagāta notikumiem, ka tai var veltīt daudz plašu pētījumu. Šī darba autora uzdevums bijis šaurāks — īsumā apgaismot un izanalizēt 1905. gada revolucionārās cīņas galvenos momentus Latvijā, dažādo šķiru izturēšanos pret revolūciju, parādīt revolucionāro sociāldemokrātu vadošo lomu revolucionārajās cīņās, to, ka revolūcijas attīstību Latvijā stipri ietekmējuši boļševiki, kas nemitīgi cīnījās pret dažādām oportunistiskām strāvām. Autors centies izcelt latviešu un krievu proletariāta kaujas sadraudzību 1905. gada revolūcijas norisē, arī to, ka sakāve nesatricināja šo sadraudzību. Tā nostiprinājās vēl vairāk tālākajā kopīgajā cīņā, kuras rezultātā 1940. gadā Latvijā Padomju vara guva galīgu uzvaru.

No 1955. gada, kad Latvijas Valsts izdevniecība publicēja šīs grāmatas otro izdevumu, ir pagājuši 20 gadi. Pa šo laiku ir publicēts ne mazums literatūras par 1905. gada revolūciju Latvijā: žurnālu raksti, rakstu un dokumentu krājumi, atmiņas, kā arī monogrāfijas, no kurām var minēt B. Surikova monogrāfiju «Zaldātu un matrožu revolucionārā kustība Latvijā 1905.—1907. g.» (Rīgā, 1957), J. Babra «1905.—1907. g. revolūcija Latgalē» (Rīgā, 1960), J. Ruberta «Latvijas skolotāji un skolu jaunatne 1905.—1907. gada revolūcijā» (Rīgā, 1966), K. Mārtinsona «Rīcības komitejas Latvijā 1905. gada revolūcijā» (Rīgā, 1972) u. c. Lasītāji, kuri vēlētos pilnīgāk iepazīties ar 1905. gada revolūcijas norisi Latvijā, sīkākas ziņas par atsevišķiem ar revolūciju saistītiem jautājumiem atradīs 20 gadu laikā par šo tēmu publicētajos Padomju Latvijas vēsturnieku darbos. Par Latviešu Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas darbību 1905. gada revolūcijā pilnīgākas ziņas sniedz grāmata «Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi» (Rīgā, 1961).

TSAS ZINAS PAR AGRIKĀLIEM ATTIECĪBĀM
UN KAPITALISMA ATTĪSTĪBU
LATVIJAS LAUKS

**KONOMISKIE
UN POLITISKIE
PRIEKŠNOTEIKUMI
1905. GADA
REVOLŪCIJAI
LATVIJĀ**

1905. gada revolūcijas priekšnoteikumi Latvijā

Latvijas ekonomiskie un politiskie priekšnoteikumi 1905. gada revolūcijai Latvijā. V. J. Kallik, 19. n. j., 224. lpp.

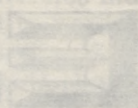
KONOMISKE UN POLITISKE

PIEKŠVOTEKUMI

1905. GADA

REVOLUCIJA

LĀTVIJĀ

Latvian People's Republic
1905 Revolution
Economic and Political
Proposals
1905 Year
Revolution
Latvia

1. ĪSAS ZIŅAS PAR AGRĀRAJĀM ATTIECĪBĀM UN KAPITĀLISMA ATTĪSTĪBU LATVIJAS LAUKSAIMNIECĪBĀ XIX GADSIMTĀ

1905.—1907. gada Krievijas pirmā buržuāziski demokrātiskā revolūcija Latvijas teritorijā uzsita sevišķi augstu vilni. Revolucionārās cīņas vērienīgumu Latvijā V. I. Ļeņins izskaidroja galvenokārt ar to, ka kapitālisms te bija sasniedzis augstāku attīstību. Apsveikumā latviešu sociāldemokrātiskās nelegālās avīzes «Cīņa» 100. jubilejas numuram 1910. gadā V. I. Ļeņins rakstīja: «Neapšaubāmi, ka starp tiem cēloņiem, kas izskaidro Latvijas sociāldemokrātijas panākumus, pirmajā vietā jānostāda augstāka kapitālisma attīstība tiklab pilsētā, kā uz laukiem, lielāka skaidrība un noteiktība šķiru pretrunās, to paasināšanās nacionālo spaidu dēļ, latviešu iedzīvotāju koncentrācija un augstāka kulturālās attīstības pakāpe.»¹

Lai labāk izprastu revolucionārās cīņas attīstības cēloņus Latvijā 1905. gadā, aplūkosim 1905. gada revolūcijas ekonomiskos un politiskos priekšnoteikumus, īsumā pakavēsīsimies pie kapitālisma attīstības Latvijā galvenokārt XIX gadsimta otrajā pusē, pie šķiru pretrunām un citiem momentiem, kurus V. I. Ļeņins aprādīja minētajā rakstā.

Tā kā apskatāmajā periodā Latvija kā patstāvīga valsts ar savu valsts pārvaldi nepastāvēja, bet bija pakļauta Krievijas patvaldībai, runājot par tālaika Latviju, saprotam to nevis kā juridiski izveidotu valsti, bet kā latviešu apgabalu, ko vairākumā apdzīvoja latvieši un kas aizņēma agrāko Kurzemes guberņu, Vidzemes guberņas dienvidu daļu un Latgali. Pēc 1897. gada skaitīšanas datiem, Latvijā, ieskaitot Latgali, bija 1 929 387 iedzīvotāji, no kuriem, pēc statistiskiem datiem, 68,3% bija latviešu, 12% — krievu, 6,2% — vāciešu, 3,4% — poļu, 7,4% — ebreju un 2,7% — pārējo tautību.² Latvijas iedzīvotāju sastāvs, kā redzams, bija daudz nacionāls, ar lielu latviešu pārsvaru.

1905. gada revolūcijas priekšvakarā kapitālisms Latvijā kā pilsētās, tā uz laukiem jau bija diezgan attīstīts. Kapitālistiskās

¹ Ļeņins V. I. Raksti, 16. sēj., 231. lpp.

² Cariskās Krievijas statistiskie dati attiecībā uz Latvijas teritoriju šeit, tāpat kā vairākās vietās turpmāk, sniegti buržuāziskās Latvijas Statistiskās pārvaldes apstrādājumā.

attīstības priekšgalā gāja Vidzeme (Vidzemes guberņas dienviddaļa), bet aiz tās Kurzeme. Vājāk kapitālisms bija attīstīts Latgalē.

Kapitālisma attīstībai Latvijā zināmā mērā par labu nāca tās ģeogrāfiskais stāvoklis — atrašanās Baltijas jūras piekrastē, pie liela tirdzniecības ceļa, kas savieno Austrumu un Rietumu zemes. Bet galvenais faktors, kas noteica un paātrināja Latvijā ekonomisko attīstību, bija tās pievienošana Krievijai XVIII gadsimta sākumā Lielā ziemeļu kara rezultātā. Kopš pievienošanas Krievijai Latvija ar savām ērtajām jūras ostām ar katru gadu kļuva arvien lielāks tirdzniecības centrs: caur Latviju norisinājās plaša Krievijas tirdzniecība ar Rietumiem. Tas sekmēja arī rūpniecības attīstību. Latvijas tirdzniecībai un rūpniecībai bija pavērušies Krievijas plašie tirgi un neizsmeļamie izejvielu avoti. Labas perspektīvas ieguva Latvijas ekonomikas un kultūras attīstība. Krievijas impērijas ietvaros tā tika pasargāta arī no biežajiem kariem, kas agrāk bija postījuši tās ekonomiku un kultūru. Sākot no Lielā ziemeļu kara līdz 1914. gada vasarai Latvija nepazīna karus, ja neskaita piecus mēnešus ilgo Napoleona okupāciju Kurzēmē 1812. gadā. Ilgstošais miers veicināja tās attīstību. Un, kaut arī cara patvaldība savā būtībā bija muižnieku un dzimtkungu valdība, kas stāvēja muižniecības interešu sardzē un piekopa rusifikācijas politiku pakļautajās zemēs, tomēr Latvijas pievienošanai pie Krievijas lielvalsts bija progresīva nozīme šā novada attīstībā.

Kā viduslaikos, tā arī vēlākajā periodā Latvijā bija stipri attīstīta dzimtbūtnieciskā ekspluatācija. XVIII gadsimtā vācu baroni pastiprināja šo ekspluatāciju tādā mērā, ka smaguma ziņā to varēja salīdzināt ar verdzību. Sevišķi spilgti tas izpaudās tad, kad sakarā ar rūpniecības attīstību Rietumos palielinājās pieprasījums pēc labības. Dzīdamies pēc lielāka labības eksporta, vācu baroni neticamos apmēros paaugstināja kļaušu darbu normas un sāka palielināt muižu zemes platības, pievienojot tām labākos zemnieku zemes gabalus. Zemes laupīšana un pastiprinātā dzimtbūtnieciskā ekspluatācija izraisīja 1797. un 1802. gadā zemnieku masu nemierus³, kuri sasniedza tik draudošus apmērus, ka 1804. gadā cara valdība bija spiesta izdot likumu, kas mazliet ierobežoja zemnieku ekspluatāciju. 1804. gada likums noteica kļaušu darbu un pienākumu normas, deva zemniekiem tiesības iegūt mājas savā īpašumā un aizliedza pārdot zemniekus bez zemes. Saskaņā ar šo likumu visu zemnieku zemi vajadzēja atdalīt no baronu zemes, pie tam baronam nebija tiesības pievienot zemnieku zemi savas muižas zemei. Bez tam likums piešķīra zemniekiem tiesības precēties bez muižnieku atļaujas, atcēla baronu tiesības nodot zemniekus zaldātos. 1804. gada likums uzlaboja tikai saimnieku stāvokli. Pārējos lauku

³ Дюбюк Е. Ф. Крестьянское движение в Лифляндии во второй половине XVIII в. — *Грām.: Академия наук СССР. Исторические записки*, т. 13. 1942, с. 175—206; *Kāpostiņš* А. Vidzemes zemnieku nemieri Kaugurmuižā 1802. gadā. R., 1924, 60. lpp.

iedzīvotāju slāņus tas neskāra. Laukstrādniekiem likums noteica tikai darba algas minimumu un piešķīra pagastam tiesības sadalīt kalpus pa zemnieku saimniecībām.⁴

Vēlāk pieprasījums pēc labības vēl palielinājās un baroni pastiprināja tās izvešanu uz citiem Krievijas apvidiem un uz ārzemēm. Bet šajā laikā kapitālistiskās tirgus attiecības jau zināmā mērā bija skārušas feodāli dzimtbūtniecisko saimniecību Latvijā un baroni centās paplašināt ražošanu, kā arī palielināt kļaušu darbus, lai izvestu vairāk labības. Tomēr 1804. gada likums kavēja baronus tiklab palielināt kļaušu darbus, kā arī piesavināties zemnieku zemi muižnieku saimniecību palielināšanai. Tāpēc muižniecība, slēpdamās aiz progresa un brīvības mīlestības maskas, uzsāka kampaņu par zemnieku atbrīvošanu no dzimtbūšanas. Lai nostiprinātu savas lielsaimniecības un rastu iespēju vēl vairāk izsūkt zemniekus, baroni 1817. gadā Kurzemes guberņā un 1819. gadā Vidzemes guberņā realizēja «zemnieku brīvlaišanu»,⁵ kas īstenībā bija visnegēlīgākā zemnieku aplaupīšana. Zemniekus pasludināja par atbrīvotiem no dzimtbūšanas un reizē ar to — arī no zemes. Zemnieku zeme pārgāja baronu pilnīgā juridiskā īpašumā. Muižniekiem tagad bija iespēja paplašināt savas saimniecības ar zemniekiem atņemto zemi un pastiprināt darbaspēka ekspluatāciju. Zemnieks, kas skaitījās brīvs, faktiski joprojām bija saistīts pie dzīves vietas, jo bez pases viņam nebija tiesību atstāt pagastu, bet pasi izsniedza barons, kas nepavisam nebija ieinteresēts zemniekus atlaist. Miesas sodi un citi sodi ne vien netika atcelti, bet vēl pastiprinājās. Barons drīkstēja zemnieku pat arestēt.

Tiesas vara joprojām atradās vācu junkuru rokās. Turklāt ar zemnieku brīvlaišanu baroni pilnīgi atbrīvojās no katras atbildības par pagasta lietām — par nodokļu un nodevu ievākšanu u. c., paskaidrodami, ka brīvlaistajiem zemniekiem tagad pašiem jāatbildot par sevi. Taču vadību un kontroli pār pagastu baroni neizlaida no savām rokām.⁶

Aplaupītie zemnieki, lai nenomirtu badā, bija spiesti nomāt no vācu muižniekiem savas mājas un zemi uz «brīva līguma» noteikumiem, t. i., uz noteikumiem, kādus diktēja barons. «Brīvais» zemnieks bija pilnīgi atkarīgs no muižnieka, kas pēc sava ieskata iedzīvošanās nolūkā noteica pārmērīgi augstas rentes maksas, bet daudzus zemniekus padzina no viņu zemes uz purviem un nekultivētām zemēm.

Izmantojot pēc «brīvlaišanas» radušos lielo zemes trūkumu, baroni līdz ar rentes maksu noteica arī kļaušu darbus, kuru apmērus tagad ārkārtīgi palielināja.

Zemnieku stāvoklis sakarā ar «brīvlaišanu» krasī pasliktinājās; tas 1840. gados Baltijā izraisīja stipru zemnieku kustību, kuras

⁴ *Rozīņš F.* Rakstu izlase, 2. sēj. R., 1964, 278. lpp.

⁵ Latgalē zemniekus «atbrīvoja» 1861. gadā.

⁶ *Rozīņš F.* Rakstu izlase, 2. sēj., 284.—294. lpp.

ietekmē cara valdība bija spiesta izdot 1849. gadā jaunu pagaidu likumu, kas zemniekiem piešķīra tiesības iegūt zemi īpašumā. Saskaņā ar šo likumu zemnieku zemi atdalīja no muižas zemes, turklāt muižniekiem vajadzēja to «brīvprātīgas vienošanās» ceļā pārdot vai izrentēt zemniekiem. 1849. gada likums attiecās tikai uz Vidzemes guberņu. Taču zemes nolaupīšana zemniekiem ar to neizbeidzās, tā ar dažādiem paņēmieniem tika turpināta arī XIX gadsimta otrajā pusē.

1849. gada likums, formāli atdalot zemnieku zemi no muižas zemes, pēc Vidzemes muižnieku pieprasījuma radīja zemes kategoriju — tā saukto kvotes zemi, kura tika izveidota, atdalot no zemnieku lietotās zemes vairāk nekā vienu sesto daļu un nododot to muižniekiem, lai viņi uz tās novietotu muižas kalpus. Kalpi, kas Latvijā dzīvoja zemnieku mājās, kur viņiem ierādīja nelielus zemes gabaliņus, īstenībā bija tie, kuri uz saviem pleciem iznesa kļaušu darbu smagumu. Viņi bija vārda tiešā nozīmē vergi, bet saimnieki kļaušu darbos bija it kā vecākie jeb to organizatori.

Savu prasību pievienot daļu zemnieku zemes muižas zemei baroni motivēja ar to, ka kalpi tagad strādāšot pie viņiem, tāpēc tai zemes daļai, kuru kalpi lieto, jāpārejot pie muižas zemes. Tomēr lielum lielo daļu labākās kvotes zemes muižnieki izmantoja savu ienākumu vairošanai: 160 tūkst. desetīnu kvotes zemes viņi izrentēja lielākos gabalos, 71 tūkst. desetīnu pārdeva, 18 tūkst. pievienoja pie muižām, apmēram 5 tūkst. izdeva zemniekiem uz pusgraudu un tikai 15 tūkst. desetīnu izlietoja kalpu nodrošināšanai.⁷

1849. gada likums stājās spēkā 1850. gada 20. novembrī uz sešu gadu pārbaudes laiku, pēc kura bija jālemj par tā galīgu apstiprināšanu vai atcelšanu. 1856. gadā, pēc šā termiņa izbeigšanās, Vidzemes guberņas landtāgs, kas nebija ieinteresēts, lai muižnieki pārietu no kļaušu rentes uz naudas renti vai sāktu pārdot zemniekiem mājas, nolēma likumu atcelt. Taču sakarā ar zemnieku kustības pieaugumu cara valdība 1860. gadā to apstiprināja bez nozīmīgiem grozījumiem.

Kurzemē zemes reforma, kas bija līdzīga 1849. gada Vidzemes reformai, tika pasludināta tikai 1863. gadā. 1860. gada zemnieku nemieri vairākos Kurzemes apvidos spieda arī Kurzemes muižniecību padomāt par citādām ekspluatācijas metodēm. Arī māju pārdošana zemniekiem te sākās pēc 1863. gada.

XIX gadsimtā Latvijas lauksaimniecībā notika pāreja no kļaušu saimniecības uz kapitālistiskās ekspluatācijas sistēmu. Latviešu zemniekam tas bija sevišķi smags laiks, jo dzimtbūšanas iekārtas laušana norisinājās, realizējot virkni reformu, kuru rezultātā zemnieki tika pakļauti pārmērīgai ekspluatācijai un izputināti. Zemnieku izputēšana turpinājās arī XIX gadsimta vidū, bet vēlāk, kapitālismam straujāk attīstoties, kļuva masveidīga. Muižnieki, kurus zemnieku ekspluatēšanā neierobežoja nekādi likumi, neiedo-

⁷ Земцев В. К аграрному вопросу в Лифляндии. Р., 1907, с. 22.

mājami paaugstināja rentes maksu. Piemēram, baronam Štiglicam piederošās Kuldīgas apriņķa Lielezeres muižas 118 zemnieki rakstīja ķeizaram Aleksandram II, ka katrs no viņiem ir kārtīgi maksājis 76 rubļus rentes gadā, taču pēc tam rente paaugstināta līdz 121 rublim. Bez tam zemniekiem vajadzējis izpildīt dažāda veida darbus muižniekam: katram bijis jāizcērt un jānogādā muižā 4 asis astoņpēdu malkas un 2 asis celmu, jānopļauj 2 desetīnas muižas pļavu, siens jāizžāvē un arī jānogādā muižā, divas reizes gadā jāved uz Liepāju un Jelgavu 12 pūri rudzu, 10 — kviešu, 14 — miežu, 15 pūri auzu un 400 litru labības degvīna, bet atgriežoties jāatved viss, kas vajadzīgs muižai. Zemniekam bija jānodod vēl lauku darbiem strādnieks uz 4 nedēļām un uz vienu nedēļu strādnieka sieva.⁸

Zemnieki žēlojās, ka viņiem vairs neesot pa spēkam izturēt tik smagu ekspluatāciju.

Tajā laikā pastāvēja jauktā rente — to maksāja gan naudā, gan strādājot klaşu darbus. Daži muižnieki ar jaukto renti pakļāva zemniekus divkāršas ekspluatācijas jūgam. Viņi ievada tiem naudas renti, bet pie tam piespieda vēl apstrādāt par nieka grašiem muižas laukus. Strādniekam zirdziniekam maksāja 25—30 kapeikas par dienu, bet bez zirga — 15—20 kapeiku.⁹

Tos zemniekus, kas nevēlējās parakstīt verdzinošos «brīvos līgumus» vai kas laikā nesamaksāja renti, baroni bez žēlastības izlika no mājām un padzina no zemes. Vidzemē muižnieki padzina zemniekus no zemes arī it kā kvotes zemes izveidošanas nolūkā. Viņus izlika no mājām arī tad, ja viņi nebija ar mieru pēc barona priekšlikuma pirkt savas mājas un zemi par dārgo maksu, kuru baroni noteica 2—3 reizes augstāku, nekā tā bija Krievijas iekšējās guberņās.¹⁰

Zemniekam rentniekam tolaik bija pastāvīgi jābaiļojas par savu nākotni. Muižnieks jebkurā laikā varēja viņu izlikt no mājām, padzīt no zemes un piesavināties viņa īpašumu, motivēdams savu rīcību ar to, ka zemnieks nav pilnā apmērā samaksājis renti, vai arī ar kādu citu ieganstu. Bilstiņu un Atradzes muižu zemnieki 1864. gada 28. jūnijā savā lūgumā ķeizaram Aleksandram II rakstīja, ka muižnieks nodomājis no 1865. gada 23. aprīļa atņemt viņiem saimniecības. «Tātad mēs, skaitā 211 vīrieši,» raksta zemnieki, «neskaitot sievas un meitas, paliekam bez dzīvokļa un darba. . . Mums žēl atstāt zemi, ko iekopuši mūsu vectēvi un tēvi, ko slacījušas mūsu asaras, un tad vēl mums žēl atstāt mūsu uzceltās mājas svešiem ļaudīm, droši vien ārzemniekiem, mums ir grūti atstāt mūsu senču kapus. . .»¹¹

⁸ Latvijas vēstures avoti. Dokumenti par tautas atmodas laikmetu, 1856.—1867. g. R., 1939, 396., 397. lpp.

⁹ Turpat, 327. lpp.

¹⁰ Turpat, 85. lpp.

¹¹ Turpat, 432. lpp.

Jo smagi muižnieku ekspluatācijas jūgs gūlās uz kalpiem. Pusbadā, par zemu algu viņi bija spiesti apstrādāt muižas laukus. Sevišķi nesaudzīgi kalpus izmantoja rudenos kulšanas laikā. Dienu viņiem bija jāstrādā muižas laukos, bet nakti kopā ar sievietēm jāiet kult labību. Par katru nepaklausību vai darba neizpildīšanu draudēja sods — pēriens ar rīkstēm.

1860. gados zemnieki un kalpi sūtīja daudz lūgumu ķeizaram Aleksandram II, troņmantniekam, Iekšlietu ministrijai un Baltijas ģenerālgubernatoram. Dažus lūgumus bija parakstījuši vairāki simti zemnieku. Lūgumos zemnieki sūdzējās par smago ekspluatāciju un par to, ka muižnieki viņus aplaupa un izputina. Zemnieki tolaik vēl ticēja cāram, tomēr, nesagaidījuši nekādu palīdzību no Pēterburgas, viņi aktīvi pretojās muižniekiem. 1860. gados Latvijā te vienā, te otrā apvidū, sevišķi Kurzemes guberņā, notika zemnieku nemieri. 1863. gadā Kurzemes guberņā 7 muižās zemnieki atsacījās parakstīt rentes līgumus un pretojās izlikšanai no mājām. Piecās muižās baroni ar muižas policijas palīdzību atjaunoja «kārtību» un piespieda zemniekus parakstīt «brīvos līgumus», bet Dvietes un Kazimieres muižās daļa saimnieku līgumus neparakstīja un turpināja pretoties izlikšanai. «Ilūkstes aprinča priekšnieks pieprasīja karaspēka komandu un 24. jūlijā sasauktā zemnieku sapulcē arestēja nepaklausīgos, bet pūlis, izlauzies caur kareivju rindām, atbrīvoja arestētos un izklīda ar saucieniem: «Urā! Brīvestība! Brīvība!»¹² Saucieni «Brīvestība! Brīvība!» rāda, ka latviešu zemnieki sakarā ar pasludināto dzimtbūšanas atcelšanu Krievijā, tāpat kā krievu zemnieki, gribēja revolucionārā ceļā nokratīt muižnieku jūgu.

Zemnieku nemieri 1860. gados neizvērtās par plašu masu revolucionāro cīņu. Vācu baroni nežēlīgi izrēķinājās ar zemnieku kustību, tā tika apspiesta, pirms paspēja izvērsties par plašu masu sacelšanos.

Tomēr zemnieku nemieriem bija arī pozitīvi rezultāti. Tie piespieda cara valdību izdarīt Baltijā reformas. 1863. gadā valdība paplašināja zemnieku pārvietošanās tiesības un izdeva likumu, kas noteica termiņus kļaušu darbu galīgai likvidācijai. 1868. gadā baroniem pēc likuma bija galīgi jālikvidē muižas kļaušas, tomēr muižnieki Latvijas laukos vēl ilgi izmantoja kļaušu darbu. 1865. gadā iznāca likums par miesas soda atcelšanu. Šis likums attiecās tikai uz māju īpašniekiem. Kalpus un darba zemniekus vēl turpināja sodīt ar miesas sodu. Valdība pieņēma arī lēmumu, ka zemniekiem rentniekiem jāsaņem atlīdzība par zemes un māju uzlabošanu, ja viņus izliek no mājām. Vidzemē baroniem bija jāizrentē zemniekiem zeme ne mazāk kā uz sešiem gadiem, bet Kurzemē uz divpadsmit gadiem un ar rakstiskiem līgumiem. 1865. gadā cara valdība izdeva arī likumu par pagasta pārvaldi,

¹² Крестьянское движение 1827—1869 г. М.—Л., 1931, вып. 2, с. 70.

kas, ievēdot pagasta vietnieku sapulci, nedaudz paplašināja saimnieku tiesības.

1860. gadu reformas sekmēja kapitālisma attīstību, kaut gan nemaz neaizskāra muižnieku īpašumu un muižniecības galvenās privilēģijas. Reformas atvieglāja zemnieku saimniecībā pāreju uz naudas renti, veicināja tirgus attiecību attīstību un algota darba izmantošanu lauksaimniecībā. Ar zemnieku pārvietošanās tiesību paplašināšanu radās arī darbaspēka tirgus pilsētu rūpniecībai.

Tirgus attiecībām paplašinoties, muižnieki pastiprināja lauksaimniecības produktu ražošanu savās saimniecībās, kas prasīja arvien lielākus kapitālieguldījumus. Sakarā ar to, kā arī ar labības cenu svārstībām muižnieki, sākot ar 1860. gadiem, sāka pastiprināti pārdot zemnieku zemi; par to liecina ievietotā tabula par zemnieku zemes pārdošanu Vidzemes guberņā (ieskaitot arī igauņu apdzīvoto guberņas daļu).

Kā redzams no tabulas, līdz 1860. gadiem zemes pārdošana noritēja gausi. No 1862. līdz 1866. gadam tā krasi pieauga, bet 1870. gados kļuva ļoti plaša. Tie Latvijas laukos bija zemnieku māju pirkšanas drudža gadi. Pirkti mājas zemniekus mudināja rentnieka ārkārtīgi smagais, nedrošais stāvoklis un tas, ka muižnieks viņu katrā laikā varēja izdzīt no mājas un izputināt.

Muižniekiem zemes pārdošana bija ļoti izdevīga operācija. Izmantodami pieprasījumu, viņi pārdeva zemniekiem zemi par ļoti augstām cenām un ieņēma lielas naudas summas. Par māju 3300 rubļu vērtībā pircējam ar bankas starpniecību bija jāmaksā 6565 rubļi. Salīdzinājumā ar tirgus cenu zemes cena tika paaugstināta divkārtīgi.¹³ Daudzi zemnieki, kas bija nopirkuši zemi, neizturēja muižnieka un bankas laupīšanu un izputēja. Un tomēr, par spīti šiem smagajiem noteikumiem, zemes pirkšana vērsās plašumā. No 1864. līdz 1884. gadam Kurzemes guberņā vien tika nopirkti 10 188 zemes gabali. Vidzemes guberņā, kas (ieskaitot igauņu daļu) ir daudz lielāka par Kurzemes guberņu, 1905. gadā jau bija nopirkta 22 272 saimniecības ar 1 milj. 93 tūkst. desetīnu lielu zemes platību.¹⁴ 1905. gada 1. janvārī Vidzemes guberņā no 1 milj. 233 tūkst. desetīnu zemnieku zemes, kas pēc likuma bija pārdojama, realizēti bija apmēram 88%.

Ar zemnieku zemes pārdošanu baroni gribēja sasniegt arī politiskus mērķus. Viņi gribēja nodibināt stingru budžu saimniecību slāni, uz kā varētu balstīties cīņā pret darba zemniekiem. To apstiprina arī tas, ka pēc 1860. gada likuma vienai personai, izņemot baronu, nedrīkstēja piederēt viena pagasta robežās vairāk par vienu arklu (vidēji apm. 200 ha) zemes. Pie tam likums aizliedza arī pārdot zemniekiem par 10 dālderiem (vidēji apm. 25 ha) lētākus gabalus. Noteicot maksimālo normu apm. 200 ha, 1860. gada likums veicināja budžu saimniecību izveidošanos. Reizē ar to tas

¹³ Ринг И. Г. Латвия. Соцэргиз, 1936, с. 29.

¹⁴ Turpat.

Gadi	Pārdoto zemes gabalu daudzums	Pārdoto desetīnu daudzums
1823—1851	42	2 631
1852—1856	137	9 090
1857—1861	209	11 131
1862—1866	2 010	123 849
1867—1871	4 387	226 676
1872—1876	5 995	289 011
1877—1881	3 133	141 782
1882—1886	2 765	128 283

ievēroja arī baronu intereses. Noteicot zemes maksimālo platību, likums nedeva iespēju zemnieku saimniecībām izaugt līdz muižu apmēriem un kļūt par vācu junkuru bīstamiem konkurentiem.

Aizliedzot pārdot zemnieku zemi mazos gabalos, tika sprauts mērķis aizstāvēt budžu intereses — ar to budžu saimniecības tika aizsargātas no sadrumstalošanas; sīkzemniekiem un kalpiem nebija iespējas iegūt zemi īpašumā, un tādējādi tiklab barons, kā budžu saimniecības tika nodrošinātas ar lētu darbaspēku.

Tā kapitālisma attīstības rezultātā XIX gadsimta otrajā pusē Latvijā izveidojās samērā paprāvs zemnieku zemes īpašnieku, budžu, slānis un vienlaicīgi pieauga bezzemnieku skaits. Uz laukiem norisinājās strauja diferenciācija. Kā pilsētās, tā arī uz laukiem radās latviešu nacionālā buržuāzija — uz laukiem zemes īpašnieki, bet pilsētā tirgotāji, amatnieki, dažādu rūpniecības uzņēmumu un namu īpašnieki.

Sakarā ar rūpniecības attīstību un pilsētu iedzīvotāju skaita pieaugumu (par ko runāsim vēlāk) paplašinājās lauksaimniecības produktu tirgus. Baltijas baroni, iedzīvojušies no zemnieku zemju pārdošanas, sāka pāriet uz intensīvāku zemes apstrādāšanu, sāka vairāk lietot lauksaimniecības mašīnas un mākslīgos mēslus. Viņu priekšzīmei sekoja arī lauku budži. 1870. gados trijās Baltijas gubernās lauksaimniecības mašīnas lietotas vairāk nekā četrās lielās dienvidu stepju gubernās (Donas, Jekaterinoslavas, Taurijas un Hersonas). 1876. gadā lauksaimniecības mašīnas un darba rīkus trijās Baltijas gubernās ražoja 415 tūkst. rubļu, bet minētajās četrās gubernās tikai 280 tūkst. rubļu vērtībā, kaut arī īsā laikā dienvidu gubernās bija strauji pastiprinājušas lauksaimniecības mehanizāciju.¹⁵

Vietējā lauksaimniecības mašīnu rūpniecība neapmierināja augošās prasības pēc mašīnām, tāpēc daudz lauksaimniecības mašīnu un modernāko darba rīku tika ievesti no ārzemēm. Rīgā bija četras noliktavas, kuras pārdeva ārzemju mašīnas. Latvijā bija samērā liels pieprasījums ne tikai pēc vienkāršām lauksaimniecības mašīnām, bet arī pēc tvaika kuļmašīnām un lokomobilēm.

¹⁵ Leņins V. I. Raksti, 3. sēj., 185. lpp.

Lauksaimniecības lokomobiļu Vidzemes guberņā 1875.—1878. gadā bija tikai 57, bet 1901. gada beigās — jau 758.

Ražas Latvijas muižās, neraugoties uz zemo augsnes ražību, bija augstākas nekā pārējos Krievijas apvidos. Piemēram, Kurzemes guberņā 1901. gadā muižnieki ievāca no desetīnas 88,7, 1903. gadā — 96,8, 1904. gadā — 84,3 pudus kviešu.¹⁶

Baltijā attīstījās arī lopkopība. Trijās guberņās — Vidzemē, Kurzemē un Igaunijā — 1905. gadā vidēji uz 100 lauku iedzīvotājiem bija 23 zirgi, 61 liellops, 56 aitas un 27 cūkas.¹⁷ Sakarā ar labības cenu krišanos muižnieki pievērsa lielāku uzmanību ne vien lopkopības attīstīšanai, bet arī lopbarības zāļu sējumu un kartupeļu dēstījumu platību paplašināšanai. Dzīdamies pēc lielas peļņas, vācu baroni sāka ražot spirtu un alu, jo tas deva desmitiem miljonu rubļu ienākumu. Alus, medalus un degvīna ražošana Baltijas guberņās sasniedza diezgan augstu līmeni: 1890. gadā Baltijā darbojās 250 alusdarītavu un 102 medalus rūpnīcas, kuras ražoja 5 428 431 spaini alus un 82 800 spaiņu medalus.¹⁸ 1900.—1901. gadā trijās Baltijas guberņās ražoja 8 milj. 218 tūkst. spaiņu degvīna.¹⁹

Pirms 1905. gada revolūcijas lauksaimniecībā jau iespiedās kapitālistiskā monopolizācija. 1891. gadā Rīgā tika nodibināta Vidzemes guberņas lauksaimnieku biedrība. Šās biedrības valdē ietilpa vācu baroni un arī buržuāzijas pārstāvji. Tā nodarbojās ar lauksaimniecības produktu tirdzniecību, sviesta uzpirkšanu un pārdošanu, lauksaimniecības mašīnu pārdošanu. Biedrībai bija savas nodaļas Pērnāvā, Tērbatā, Ventspilī un Jelgavā. Radās arī zemnieku kooperatīvi un lauksaimniecības sabiedrības, bet 90. gados zemnieku kooperatīvu apgrozība bija vēl niecīga un tie bija cieši saistīti ar muižnieku sabiedrībām.

Baltijas baroni, tāpat kā Krievijas muižnieki, ar savām milzīgajām zemes un mežu bagātībām un plašajām muižniecības privilēģijām kavēja ražošanas spēku attīstību.

Pēc oficiāliem datiem, visa zemes platība kopā ar mežiem Latvijā 1905. gadā sadalījās šādi:

Zemes kategorija	Platība ha	%
Muižnieku zeme	3 015 846,30	48,1
Zemnieku zeme	2 467 052,72	39,4
Kroņa zeme	627 734,04	10,0
Baznīcu zeme	67 744,89	1,1
Pārējās zemes	89 023,40	1,4
Kopā	6 267 401,35	100,0

¹⁶ Сборник статистико-экономических сведений по сельскому хозяйству России и некоторых иностранных государств. СПб., 1907, с. 42

¹⁷ Turpat, с. 2, 3.

¹⁸ Центральный статистический комитет. Сборник сведений по России 1896 г. СПб., 1897, с. 206, 207.

¹⁹ Сборник статистико-экономических сведений по сельскому хозяйству... с. 2.

Kā redzams, muižniekiem piederēja gandrīz puse — 48,1% — no visas zemes platības Latvijā, bet muižniekiem kopā ar kroni un baznīcu — 60%. Muižnieku dzimtmuižu (tā saucamo bruņinieku muižu) nebija daudz — 1114 (Vidzemē — 401, Kurzemē — 352 un Latgalē — 361)²⁰, bet lielākā daļa no tām bija ļoti lielas. Bruņinieku muižām piederēja 82,7% privāto muižu zemes platības (Kurzemē bruņinieku muižas vidējā zemes platība bija 2668 desetīnas, Vidzemē — 1830, Latgalē — 1208). Diezgan daudz sīku muižu, pusmuižu, folvarku un citu zemes īpašumu bija nopirkuši tirgotāji, garīdznieki, pilsētnieki, biedrības un citi. 1905. gadā šādu privāto zemes īpašumu skaits Latvijā bija ap 4080, bet viņiem piederēja tikai 17,3% visu muižu zemes platības.²¹

Apmēram pusei baronu muižu bija pāri par 1000 ha zemes. Bet lielum lielā daļa muižnieku zemes atradās dažu desmitu baronu ģimeņu rokās. Vidzemes gubeņņā baronu Volfu ģimenei vien piederēja 36 muižas ar kopējo zemes platību pāri par 200 tūkst. desetīnu. Kurzemes gubeņņā baronu Bēru ģimenei piederēja 167 227 ha, fon Hāniem — 67 223, Firksiem — 79 752 ha. Daudzas muižas ar to lielajām zemes platībām, skaistajām pilīm un krāšņajiem parkiem atgādināja mazas hercogistes. Vācu baroni dzīvoja grezni, rīkoja dzīres un viesības, turēja daudz kalpotāju. 35 lielākajām bruņinieku muižām Latvijā piederēja vidēji pāri par 10 tūkst. ha zemes (piemēram, Kurzemē Dundagas muižai bija 66 700 ha, Popes muižai — 46 500 ha; Latgalē Viļakas muižai — 49 193 ha, Balvu — 34 960 ha, Aleksandropoles muižai — 33 876 ha).²²

Muižu rīcībā bija labākā aramzeme. Arī mežu bagātības bija milzīgas. Kurzemes gubeņņā no visas mežu platības — 838 321 desetīnas — vairāk nekā puse — 438 098 desetīnas — piederēja baroniem. Muižās bija arī milzīgi, krāšņi parki, piemēram Zaļajai muižai (Kurzemes gubeņņā) bija reti skaists parks 100 desetīnu platībā. Mežos un parkos audzēja medījumus — fazānus, stīrnas u. c. Slikti klājās tam zemniekam, kam bija ienācis prātā nošaut muižnieka mežā zaķi vai irbi. Baronu muižām piederēja arī daudz dzirnavu, ķieģeļceplu, krogu un dažāda veida uzņēmumu lauksaimniecības produktu pārstrādāšanai.

Lielai daļai vācu baronu muižu, tā sauktajām bruņinieku muižām, bija īpašs tiesisks stāvoklis. Bruņinieku muižas bija pakļautas īpašiem dzimtu jeb majorāta muižu noteikumiem, pēc kuriem tās nevarēja pāriet citas dzimtas personu īpašumā; tas lielā mērā pasargāja vācu baronus no muižu zemes samazināšanās. Visā Krievijā no 1887. līdz 1905. gadam muižnieku zemes īpašumi samazinājās par 27%, turpretī Vidzemē tikai par 12%, bet Kurzemes

²⁰ Очерки экономической истории Латвии (1900—1917). Р., 1968, с. 44.

²¹ Turpat, с. 42.

²² Izmantots izdevums: Центральный статистический комитет МВД. Статистика землеуладения 1905 г. СПб., 1906.

Priekules pils.

gubernā no 1877. līdz 1905. gadam tie pat nedaudz palielinājās (par 24,6 tūkst. desetīnu). 80% no kroņa zemju platības aizņēma meži, bet pārējā daļa sastāvēja no nelielām muižām, kuras izrentēja galvenokārt muižniekiem, kas ļoti bieži praktizēja apakšnomu, izrentējami kroņa muižu zemi zemniekiem mazos gabalos par augstu maksu — 25—30 rubļiem desetīnā. 1880. gados muižnieks Līvens par rentēto Sesavas kroņa muižu maksāja kronim 3718 rubļu gadā, bet no zemniekiem saņēma 6000 rubļu. Ap 52 tūkst. desetīnu kroņa zemes zemnieki rentēja tieši no kroņa. Kurzemes gubernā bija ap 700 kroņa zemes rentnieku. Nedaudz kroņa zemes nelieliem gabaliem tika pārdots arī zemniekiem.

Baznīcu zeme arī sastāvēja no nelielām muižām, kurām katrai vidēji bija ap 150—200 ha zemes. Šīs muižas tika nodotas luterāņu mācītājiem.

Pēc 1905. gada zemes skaitīšanas datiem, Latvijā bija pavisam 80 280 dažāda lieluma zemnieku saimniecību. Ja tai laikā vācu baronu muižām kopā ar kroni un baznīcu piederēja 60% no visas zemes platības, tad 80 280 zemnieku saimniecībām tikai 39%. Sīko saimniecību ar 1—10 desetīnām zemes bija 18,9%, vidējo ar 10—25 desetīnām — 35,0%, bet ar 25 un vairāk desetīnām — budžu saimniecību — bija 46,1%. Tobrīd lauku buržuāzijai piederēja ap 70% zemnieku zemes.²³

²³ Очерки экономической истории Латвии... с. 44—47.

Liels skaits sīko un vidējo saimniecību (caurmērā 8—9 desetiņas) bija Latgalē, kur pastāvēja zemnieku sādžas un pārsvarā bija zemes kopapstrādes iekārta un «šņoru» zemes. Vidzemē un Kurzemē bija attīstījusies viensētu sistēma, tur lielo budžu saimniecību procents bija stipri augstāks nekā vidēji visā Latvijā.

Vidzemē no izpirktām zemnieku saimniecībām 94% bija budžu saimniecību ar 25 un vairāk desetiņām zemes, kurām piederēja 97,7% zemnieku zemes; Kurzemē tādu saimniecību bija 67,7% un tām piederēja 81,9% zemnieku zemes.²⁴ Bez tam lielo saimniecību īpašnieki vēl nomāja zemi no baroniem un kroņa.

Vidējais zemnieku mājas lielums Vidzemes guberņā bija 43,3, Kurzemes guberņā — 38 desetiņas, bet dažām budžu saimniecībām bija ap 100 un vairāk desetiņu. Eiropas Krievijā zemnieku saimniecībām bija vidēji 11,1 desetiņa zemes.²⁵

Pastāvot zemes apstrādāšanas viensētu sistēmai, 25—50 desetiņu liels zemes gabals ir pietiekams, lai vestu kapitālistisku saimniecību. Vidēji viena budžu saimniecība turēja 2—3 laukstrādniekus, bet lielākās saimniecībās strādāja arī vairāk laukstrādnieku. Lielajiem budžiem jeb «pelēkajiem baroniem» bija līdz 20 liellopu, vairāki zirgi un lauksaimniecības mašīnas.

Zemnieku saimniecību skaits Latvijā, ieskaitot Latgali, faktiski bija lielāks nekā 80 280 saimniecību, no kurām Vidzemē bija 12 041, Kurzemē — 28 281, Latgalē — 39 958. Minētajās 80 280 saimniecībās oficiālā statistika neieskaitīja Vidzemes kroņa, muižnieku un baronu zemēs izveidotās zemnieku saimniecības un nomnieku saimniecības, no kurām ne mazums bija sīkas bezzirga saimniecības. Kopā ar tām Latvijā 1905. gadā bija ap 90 tūkst. zemnieku saimniecību, bet līdz ar sīkām babuļu un pusgraudnieku saimniecībām — pāri par 100 tūkst. saimniecību. Zemes koncentrācija baronu un valsts rokās, kā arī zemnieku zemes koncentrācija budžu rokās bija par cēloni tam, ka Latvijā uz laukiem radās liels skaits bezzemnieku.

1897. gadā, pēc tautas skaitīšanas datiem, Latvijā bija 1 929 387 cilvēki, no tiem pilsētās dzīvoja 566 530 (29,4%) un uz laukiem — 1 362 857 (70,6%) cilvēki. No lauku iedzīvotājiem ar lauksaimniecību nodarbojās 1 078 495 cilvēki, no tiem zemes īpašnieku ar viņu ģimenes locekļiem bija 418 028, nomnieku, pusgraudnieku un babuļu, kas dzīvoja zemes īpašnieku mājās un nebija viņu radnieki, ar ģimenes locekļiem bija 68 811, bet laukstrādnieku ar ģimenes locekļiem — 591 656. Pārējie 284 362 lauku iedzīvotāji bija tirgotāji, lauku amatnieki, muižnieku kalpi, skolotāji, rūpniecības strādnieki un citi. Šie dati rāda, ka 30,6% lauku iedzīvotāju bija māju un zemes īpašnieki, bet pārējie 69,4% — bezzemnieki.

Lielākā daļa bezzemnieku bija laukstrādnieki. Pēc 1897. gada iedzīvotāju skaitīšanas datiem, Latvijā bija ap 108 400 laukstrād-

²⁴ Очерки экономической истории Латвии . . . , с. 46—47.

²⁵ Turpat, с. 48.

Skriveru pils (īpašnieks barons fon Sīverss).

nieku ģimeņu. Ja no katras ģimenes caurmērā darbā gāja vīrs, sieva un viens pusaudzis par palīgstrādnieku vai ganu, tad dažādu kategoriju laukstrādnieku, kuri strādāja pie muižniekiem uz deputāta vai pie saimniekiem par kalpiem, mēneša, dienas strādniekiem, par malkas cirtējiem un ganiem, 90. gadu beigās Latvijā bija ap 300 tūkst. cilvēku. Pārējie 290 tūkst. laukstrādnieku ģimeņu locekļu bija nespējīgi vecāki un bērni.

2. ĪSAS ZIŅAS PAR RŪPNIECĪBAS KAPITĀLISMA ATTĪSTĪBU LATVIJĀ XIX GADSIMTA OTRAJĀ PUSĒ. RŪPNIECĪBAS PROLETARIĀTA IZVEIDOŠANĀS

Līdz XIX gadsimta vidum kapitālistiskā rūpniecība Latvijā bija vāji attīstīta. Gadsimta pirmajā pusē vēl pārsvarā bija amatniecība un māj rūpniecība. Māj rūpniecībā bija izplatīta dažādu audumu ražošana, koka trauku, krēslu, ragavu u. c. izgatavošana. 1846. gadā visā Latvijā pilsētās strādāja tikai 66 sīki rūpniecības uzņēmumi ar 2317 strādniekiem. Šiem uzņēmumiem lielākoties bija nevis fabriku, bet manufaktūru raksturs.

Baltijas pilsētās XIX gadsimta vidū bija lielā mērā saglabājusies feodālā iekārta. 1860. gadā Vidzemes guberņā vēl bija 146 cunftes, 1745 meistari, 3416 zeļļi un 2389 mācekļi. Pilsētas pārvaldīja slēgtas korporācijas, kas sastāvēja no vācu tirgoņu

aristokrātijas. Pilsētās pastāvēja gildes — lielās un mazās. Lielajās gildēs ietilpa bagātie tirgoņi, mazajās — sīktirgotāji un amatnieki.

Pilsētu pārvaldi, tirdzniecību un rūpniecību tajā laikā turēja savās rokās vācu aristokrācija, kas nepielaida latviešus gildēs un dažādās amatnieku cunftēs.

1860. gados sakarā ar «zemnieku brīvlaišanu» Krievijā rūpniecības attīstība norisinājās diezgan strauji un cīņa pret viduslaiku iekārtu pilsētās pastiprinājās. Rūpniecības attīstību Latvijā sekmēja zemnieku izputināšanas rezultātā radies lētais darbaspēks — trūcīgo lauku ļaužu masas, kas devās uz pilsētām meklēt darbu. Rūpniecības attīstību stimulēja arī XIX gadsimta otrajā pusē Krievijā sākusies pastiprinātā lielo dzelzceļu būve. 1901. gadā Krievijā jau bija uzbūvēts 56 130 verstu dzelzceļu.²⁶

Latvijā pirmo dzelzceļu sāka būvēt 1858. gadā un pabeidza 1861. gadā. Tas bija Rīgas—Daugavpils dzelzceļš, ko vēlāk pagarināja līdz Orlai, pēc tam līdz Caricinai pie Volgas. 1868. gadā nodeva ekspluatācijā Rīgas—Jelgavas dzelzceļa līniju, kuru 70. gadu vidū pagarināja līdz Liepājai. 1876. gadā pabeidza būvēt Liepājas—Romnu dzelzceļu. 70. gados tapa arī dažas vietējas nozīmes dzelzceļa līnijas. Rīgas—Orlas un Liepājas—Romnu dzelzceļa līnijas savienoja Latvijas ostas — Rīgu un Liepāju — ar Pievolgas rajoniem un dienvidu gubernu rūpniecības un lauksaimniecības centriem. Jau 1877. gadā dzelzceļa līniju kopgarums Latvijas teritorijā sasniedza 700 kilometru. Attīstoties dzelzceļu satiksmei, palielinājās preču pārvedumi un paplašinājās preču apgrozība. Daudzu rūpniecības nozaru, piemēram, metālapstrādāšanas, vagonbūves, mašīnbūves un būvmateriālu ražošanas, attīstība Latvijā bija tieši saistīta ar dzelzceļu būvi.

Rūpniecības straujo augšanu sekmēja arī 1866. gada likums «Par amatniecības un rūpniecības brīvību», kas stipri satricināja cunftu iekārtas pamatus.

Rūpniecības augšupeju Latvijā raksturo dati par tās attīstību Latvijas lielākajā centrā Rīgā. 1864. gadā Rīgā strādāja 90 fabrikas ar 5700 strādniekiem un deva produkciju 5 390 900 rubļu vērtībā. Pēc desmit gadiem — 1874. gadā — fabriku skaits bija palielinājies līdz 141, strādnieku skaits līdz 11 700, bet rūpniecības produkcija vairāk nekā trīskārtīgi un sasniegusi 16 295 654 rubļu vērtību. Rūpniecības produkcijas ievērojamā palielināšanās liecina par ražošanas mašīnizācijas pastiprināšanu un par kapitālieguldījumu pieaugumu rūpniecībā.

1871. gadā pēc izlaistās produkcijas daudzuma naudas izteiksmē pirmo vietu ieņēma kokapstrādāšanas rūpniecība, tai sekoja tekstilrūpniecība, metālrūpniecība, tad tabakas izstrādājumu ražošana, alus un keramiskā rūpniecība.

1870. gados fabrika rūpniecībā vēl dominēja vidējie rūpniecības uzņēmumi, bet izveidojās arī jau lieli uzņēmumi. Vairāk par

²⁶ Ляцценко П. И. История народного хозяйства СССР, т. 2. М., 1956, с. 121.

500 strādnieku bija četros uzņēmumos — S. Kuzņecova porcelāna un fajansa rūpnīcā (996 strādnieki), Krievu-Baltijas vagonu fabrikā (670) un divās tabakas fabrikās.²⁷ Šajos četros uzņēmumos bija koncentrēti 29,58% Rīgas strādnieku.

1870. gados paātrinājās rūpniecības mehanizācijas process. Visvairāk tika mehanizētas tekstilrūpniecība un metālrūpniecība. 1870. gados Vidzemes guberņā jau visumā beidzās rūpniecības apvērsums — pāreja no manufaktūras uz mašinizēto lielindustriju. Tanī laikā rūpniecībā sāka lietot tvaika mašīnas, kuru izmantošana ir viena no galvenajām lielrūpniecības pazīmēm. Jau 1870. gadu otrajā pusē Vidzemes un Kurzemes guberņās dažādos rūpniecības uzņēmumos tika lietoti 380 tvaika dzinēji, turpretī 40. gados tos varēja saskaitīt uz pirkstiem.

No 1865. līdz 1873. gadam uzcēla daudz mehanizētu rūpniecības uzņēmumu — Bolderājas mašīnbūves fabriku, Krievu-Baltijas vagonu fabriku, kuģu būvētavu «Lange un dēls», Riharda Poles čugunlietuvī, Rīgas drāšu fabriku, Baltijas svaru un mēru rūpnīcu un daudz citu uzņēmumu.

Attīstoties rūpniecībai un tirdzniecībai, stipri paplašinājās kredītiestāžu tīkls. 1864. gadā sāka strādāt Rīgas biržas banka, 1866. gadā — Rīgas hipotēku banka, 1871. gadā — Rīgas komercbanka, 1873. gadā — Rīgas diskontbanka un 1869.—1870. gadā — I, II un III krājaizdevu sabiedrība.

Latvijas rūpniecībā ieplūda ārzemju, īpaši vācu, kapitāls. To sekmēja Latvijas izdevīgais ģeogrāfiskais stāvoklis, tās jūras ostas, caur kurām notika Krievijas tirdzniecība ar Rietumiem, dzelzceļi, kas saistīja Latvijas rūpniecību ar Krievijas tirgiem un izejvielu avotiem, bet it sevišķi lētais darbaspēks, kas nodrošināja uzņēmējiem augstu peļņu.

Ārvien lielāku nozīmi ieguva Latvijas jūras ostas. No Krievijas melnzemes joslas pa dzelzceļiem uz Latvijas ostām tika sūtīta labība, citi lauksaimniecības produkti un izejvielas eksportam uz ārzemēm. Caur tām ienāca arī importa preces. Latvijas ostas — Rīga, Liepāja un Ventspils — ieguva ar katru gadu lielāku nozīmi Krievijas ārējā tirdzniecībā. No 1871. līdz 1875. gadam caur šīm ostām ieveda 5,8% Krievijas Eiropas daļā importējamo un izveda 12% eksportējamo preču, bet 1904.—1905. gadā jau ieveda 20% un izveda 22,3% visu preču. Izveda galvenokārt lauksaimniecības produktus — linus, kaņepājus, labību, bet ieveda mašīnas, akmeņogles, dzelzi, pusfabrikātus un citas preces. Lielākā no Latvijas ostām bija Rīga.²⁸

Latvijas ostās bija reģistrēts liels skaits Baltijas jūras tvaikoņu un burinieku. 1904. gadā no 155 Baltijas jūras tvaikoņiem Rīgas

²⁷ Jenšs J. Rīgas fabriku strādnieku stāvoklis 1870. gados. — «Padomju Latvijas Skola», 1948, 7. nr., 60., 61. lpp.

²⁸ Дилевская О. А. Прибалтийский край. М., 1914, с. 34.

ostā bija reģistrēti 48, Liepājas ostā — 21, Ventspils osta — 13, pavisam — 82 tvaikoni. No 872 buriniekiem Latvijas ostās reģistrēta bija apmēram puse.²⁹

Fabriku strādnieku stāvoklis tajā laikā bija ļoti smags. Uzņēmēji visnežēlīgākā kārtā viņus ekspluatēja. Darba dienas ilgums nebija noteikts, katrs uzņēmējs darba laiku noteica pēc sava ieska-
ta. Lielākā daļa uzņēmumu strādāja 12—14 stundu dienā. Turklāt strādniekus bieži vien piespieda strādāt arī svētdienās un virsstundas, par ko maksāja kā par parasto darba laiku. Izmantoja arī sievietu un bērnu darbaspēku. 1874. gadā no 9385 Rīgas strādniekiem 27% bija sievietes, 7,33% zēnu un 6,90% meiteņu. 1884. gadā Rīgas rūpniecībā strādāja 70 zēnu un 80 meiteņu, jaunāki par 12 gadiem, un 713 zēnu un 401 meitene no 12 līdz 15 gadu vecumam.³⁰

Sievietes un bērni gandrīz visur strādāja tikpat daudz darba stundu kā vīrieši, saņemot par to niecīgu algu. Bērni atkarībā no vecuma un darba stāža nopelnīja no 72 kapeikām līdz 2 rubļiem nedēļā; tā, protams, nepietika ne uzturam, ne apģērbam, un tāpēc daudzi no viņiem staigāja kailām kājām un noplīsuši. Meistari fabrikās sīta un lamāja bērnus. Necilvēcīgā ekspluatācija stipri novājināja fabrikās strādājošo bērnu organismus, viņu attīstība tika aizkavēta.

Bērni nokļuva fabrikās tik agrā vecumā tāpēc, ka viņu vecāki, kas galvenokārt bija to pašu fabriku strādnieki, atradās ļoti smagā stāvoklī. Vecāku algas bija zemas, viņi nevarēja uzturēt savus bērnus un tāpēc bija spiesti sūtīt tos vēl mazgadīgus darbā. Vidēji 12—14 stundu darba dienā strādnieks nopelnīja tikai 40—80 kapeikas, bet sievietes 25—30 kapeikas. Strādnieku dzīvokļu apstākļi bija nepanesami. Strādnieki dzīvoja šaurās, mitrās pagrabu telpās vai vecās koka mājīnās, maksājot augstas īres maksas.

Pēc īslaicīgas rūpniecības krīzes Latvijā 1891. gadā sākās rūpniecības uzplaukums, kas ilga līdz 1900. gadam. Tas bija saistīts ar rūpniecības uzplaukumu visā Krievijā un ar pastiprinātu dzelzceļu būvi.

Pieauga arī Latvijas ostu īpatsvars Krievijas ārējā tirdzniecībā. Rīgas osta kļuva par vienu no lielākajām Krievijas eksportostām.

90. gadu rūpniecības uzplaukums Latvijā aptvēra visas rūpniecības nozares. Visstraujāk attīstījās metālapstrādes rūpniecība. Tika celti jauni uzņēmumi, bet vecajos uzņēmumos paplašināja ražošanu. 1895. gadā sāka strādāt akciju sabiedrības «Fenikss» lielā vagonu rūpnīca. Lielākais ķīmiskās rūpniecības uzņēmums bija

²⁹ Ежегодник Министерства финансов за 1905 год. СПб., 1906, с. 112.

³⁰ Jenšs J. Rīgas fabriku strādnieku stāvoklis 1870. gados. — «Padomju Latvijas Skola», 1948, 7. nr., 65. lpp.

gumijas un gutaperčas fabrika «Provodņiks», kurā 1904. gadā strādāja jau 4650 cilvēku. Šī fabrika ātri auga un ar katru gadu paplašināja ražošanu: 1892.—1893. gadā akciju sabiedrība «Provodņiks» bija pārdevusi preces 2 milj. 345 tūkst. rubļu vērtībā, bet 1903. gadā jau 11 milj. 901 tūkst. rubļu vērtībā.³¹ Rīga kļuva par lielu rūpniecības pilsētu, kurā bija koncentrēts līdz 70% Latvijas rūpniecības. Strauji bija audzis strādnieku skaits Rīgas uzņēmumos. 1879. gadā fabriku inspekcijai pakļautajos Rīgas rūpniecības uzņēmumos bija strādājuši 11,9 tūkst. strādnieku, bet 1900. gadā 240 uzņēmumos strādāja jau 47 tūkst. cilvēku, kuri ražoja rūpniecības produkciju 87,8 milj. rubļu vērtībā (salīdzinājumā ar 1874. gadu produkcija bija palielinājusies pieckārtīgi). Strādnieku skaita ziņā Rīga pēc Pēterburgas un Maskavas ieņēma trešo vietu Krievijas rūpniecības pilsētu vidū.

Bez tam Rīga bija kļuvusi arī par svarīgu tirdzniecības centru: Rīgas tirdzniecībā 1900. gadā bija nodarbināti ap 6 tūkst. strādnieku, bet ostā — apmēram 3 tūkst. cilvēku.

Rūpniecības uzņēmumi radās arī citās Latvijas pilsētās. Liepājā tika uzcelta drāšu fabrika, jūras kara ostā sāka strādāt darbnīcas, kurās 1905. gadā bija nodarbināti apmēram 2500 cilvēku.

Latgalē galvenais rūpniecības centrs bija Daugavpils. Latgalē XIX gadsimta beigās bija apmēram 180 dažādu rūpniecības uzņēmumu ar 4900 strādniekiem. Tie bija lielākoties sīki uzņēmumi — ķieģeļu ceplī, stikla un ādu fabrikas, alusdarītavas u. c. 3579 strādnieki jeb 74% no visiem Latgales strādniekiem bija nodarbināti Daugavpilī, kur atradās daži lielāki rūpniecības uzņēmumi, kā arī divas lielas dzelzceļa lokomotīvu un vagonu remonta darbnīcas, kurās strādāja ap 1700 strādnieku.

Daugavpils bija galvenokārt Krievijas Ziemeļrietumu apgabala tirdzniecības centrs. Daugavpils uzturēja tirdzniecības sakarus ar Pēterburgu, Rīgu un citām šī apgabala pilsētām.

Fabrikas radās arī apriņķos. 1900. gadā dažādos Latvijas apriņķos bija nodarbināti apmēram 6 tūkst. fabriku strādnieku.

Tā kā Latvijas rūpniecība pārstrādāja galvenokārt izejvielas un lielu daļu savu ražojumu izveda, tā attīstījās visvairāk lielākās pilsētās ar dzelzceļu satiksmi un jūras ostām. Tāpēc strādnieki Latvijā koncentrējās visvairāk pilsētās un lielos rūpniecības uzņēmumos. 1900. gadā Latvijā fabriku inspekcijai pakļautajās 478 fabrikās un rūpnīcās bija nodarbināti 62,6 tūkst. strādnieku, kas deva produkciju 121 milj. rubļu vērtībā. Latvijas strādnieku darba ražīgums tajā laikā jau sasniedza diezgan augstu līmeni. 1900. gadā katrs strādnieks Latvijā ražoja produkciju 1951 rubļa vērtībā.³²

Pirmo vietu Latvijas rūpniecībā ieņēma metālapstrāde un vagonu būve. XIX gadsimta beigās 32% rūpniecības strādnieku bija

³¹ Указатель действующих в империи акционерных предприятий и торговых домов, т. 1. СПб., 1905, с. 378.

³² Дилевская О. А. Прибалтийский край, с. 33.

metālisti un vagonu būves strādnieki. Vēlāk Latvijas rūpniecībā par vienu no attīstītākajām nozarēm kļuva ķīmiskā rūpniecība. No pārējām rūpniecības nozarēm jāmin tekstilrūpniecība, sevišķi kokvilnas un pārtikas vielu ražošana. Pirms 1905. gada revolūcijas rūpniecībai Latvijā, izņemot Latgali, bija raksturīga strādnieku koncentrācija lielos uzņēmumos, un tā arvien pieauga. Gandrīz puse fabriku un rūpnīcu strādnieku Latvijā bija nodarbināta lielos uzņēmumos ar 500 un vairāk strādniekiem.

Rūpniecības uzņēmumi Latvijā lielākoties bija apvienoti monopolistiskās apvienībās. Šis apvienošanās process tai laikā norisinājās visā Krievijā. Neraugoties uz savu ekonomisko atpalicību, Krievija līdz ar citām kapitālistiskajām lielvalstīm šai laikā sasniedza kapitālisma augstāko un pēdējo stadiju — imperiālismu. Krievijā bija vērojamas visas galvenās imperiālisma pazīmes — augsti koncentrēta lielrūpniecība, kurā arvien plašāk attīstījās kapitālistiskie monopoli, banku kapitāla saplūšana ar rūpniecisko kapitālu, imperiālistiskas laupīšanas tendences ārpolitikā. Krievijā bija saasinājušās imperiālisma pretrunas.

Rūpniecības koncentrācija Krievijā bija sasniegusi augstu pakāpi. Uzņēmumos, kur strādnieku skaits pārsniedza 500, Krievijā strādāja 54% no visiem strādniekiem. XIX gadsimta pēdējā ceturksnī sāka rasties kapitālistiskās monopolapvienības — sindikāti. Krīzes gados, no 1900. līdz 1903. gadam, Krievijas rūpniecības sindicēšana pastiprinājās. Radās lieli sindikāti — «Prodamet», kas apvienoja metalurģisko uzņēmumus, «Truboproduža», kas apvienoja dzelzs cauruļu pārdošanu, «Prodvagon» — vagonu būves fabriku sindikāts u. c. Krievijas sindikāti bija saistīti ar starptautiskām kapitālistiskām apvienībām.

Sākās strauja akciju sabiedrību dibināšana, īpaši 90. gados — rūpniecības uzplaukuma laikā. Sakarā ar to bija vērojams liels ārzemju kapitāla pieplūdums Krievijas rūpniecībā. Ārzemju kapitāla kopsumma akciju sabiedrībās, kas darbojās Krievijā, 1870. gadā bija 26,5 milj. rubļu, 1880. gadā — 97,7 milj., 1890. gadā — 214,7 milj., 1900. gadā — 911 milj. rubļu.³³

Krievijas imperiālisms bija cieši saistīts ar Rietumeiropas imperiālismu: Rietumeiropas imperiālistiskā buržuāzija ieguldīja lielus līdzekļus Krievijas rūpniecībā, svarīgas saimniecības nozares — kurināmā rūpniecība un metalurģija — tika pakļautas Rietumeiropas imperiālismam, Krievija saņēma kreditus, slēdza tirdzniecības līgumus ar Rietumu buržuāziju.

Krievijas imperiālismam piemita savas specifiskas īpatnības: attīstītais kapitālisms rūpniecībā savijās ar feodālisma paliekām ekonomikā un politiskajā iekārtā. Lielākā daļa zemes īpašumu joprojām piederēja muižniekiem, baznīcai un kronim. Muižnieku intereses aizstāvēja cara patvaldība, kas apspieda jebkuru demo-

³³ Ляценок П. И. История народного хозяйства СССР, т. 2, с. 154.

krātisma izpausmi. Tāpēc Krievijā strādnieku un zemnieku eksploatacija un nekrievu tautību apspiešana bija sevišķi nežēlīga.

Minētās īpatnības padarīja Krieviju par imperiālisma pretrunu mezgla punktu — tajā bija ārkārtīgi saasinājušās kapitālistiskās, feodālās un nacionālās pretrunas.

90. gadu vidū Krievijas strādnieku šķira izveidojās par nopietnu politisku, revolucionāru spēku, kas cēlās cīņai pret carismu un imperiālistisko buržuāziju. Šai laikā Krievijā sāka veidoties proletariāta cīņas partija, kura ar laiku nostājās revolucionārās kustības priekšgalā.

Latvijā, tāpat kā visā Krievijā, XIX gadsimta beigās un XX gadsimta sākumā līdzās straujai kapitālisma attīstībai joprojām pastāvēja stipras feodālisma paliekas. Muižniekiem un kronim piederēja lielas zemes un mežu platības, muižnieki saglabāja sev plašas viduslaiku privilēģijas un vēl vienmēr turēja savās rokās vietējo pašvaldību. Tā kā kapitālisms Latvijā — tiklab rūpniecībā, kā lauksaimniecībā — bija jau sasniedzis zināmu attīstības pakāpi, pretrunas te ārkārtīgi saasinājās. Feodālisma paliekas Latvijā cieši saistījās ar latviešu tautas nacionālo un politisko apspiestību.

90. gados Latvijā turpinājās rūpniecības koncentrācija, liela daļa uzņēmumu bija apvienoti akciju sabiedrībās. Laikā no 1895. gada 1. janvāra līdz 1899. gada 17. jūlijam Rīgā vien nodibinājās 31 akciju sabiedrība ar 22 milj. rubļu lielu pamatkapitālu. No 45 akciju sabiedrībām, kas bija nodibinātas Latvijā līdz 1905. gada revolūcijai,³⁴ lielākā daļa bija metālapstrādes un tekstilrūpniecības sabiedrības — to bija gandrīz puse no akciju sabiedrību kopskaita. Latvijas rūpniecības akciju sabiedrībām bija sakari ar ārzemēm un ar daudzām Krievijas pilsētām. Nodibinoties akciju sabiedrībām, plaši atvērās durvis ārzemju kapitāla ieplūšanai Latvijas rūpniecībā un tirdzniecībā. Vairākas metāl rūpniecības, elektrības un tramvaju eksploatacijas sabiedrības Latvijā atradās ārzemju, galvenokārt vācu, kapitāla rokās.

Rīgas čugunlietuves akciju sabiedrība ar 1 milj. 600 rubļu lielu pamatkapitālu bija vāciešu rokās. Sabiedrība «Felzers un Ko» atradās tiešā atkarībā no vācu sabiedrības «Augsburg-Marienburg», kurai piederēja «Felzers un Ko» akcijas 2 milj. marku vērtībā. Rīgas drāšu fabrikas akciju sabiedrība bija Hammā atrodošās Vācijas Vestfāles akciju sabiedrības nodaļa.³⁵ Rīgas tramvaju akciju sabiedrība bija Beļģijas akciju uzņēmums, bet to finansēja un kontrolēja vācu bankas. Rīgas tramvaju akciju sabiedrības pamatkapitāls 1903. gadā bija 3 milj. 120 tūkst. rubļu.³⁶

³⁴ Izmantots izdevums: Акционерно-паевые предприятия в России. М., 1912.

³⁵ Указатель действующих в империи акционерных предприятий и торговых домов, т. 1, с. 1073 и т. 2 (СПб., 1905), с. 1947.

³⁶ Turpat.

Rīgas skats XIX gadsimta beigās.

Lielaļā Krievu-franču gumijas, gutaperčas un telegrāfa piederumu ražošanas akciju sabiedrībā «Provodņiks» bija ieguldīti franču, vācu un krievu kapitāli.

Dzelzs rūpnīcu un tērauda lietuvju sabiedrība (bij. «Bekers un Ko») piederēja franču un vācu Normana—Šihava firmai, vagonbūves rūpnīcas «Fenikss» akciju sabiedrība — Vācijas diskontbankai. Rīgas akciju sabiedrībā «Tekstils» ar 2,5 milj. rubļu lielu pamatkapitālu saimniekoja grupa Berlīnes banku.

Kā jau minēts, Latvijas rūpniecībā ieguldīja kapitālus arī vietējā vācu buržuāzija un vācu baroni. Daži vācu baroni bija akciju sabiedrību valžu locekļi. Vietējais nacionālais kapitāls tika ieguldīts galvenokārt tirdzniecībā, pilsētu celtniecībā, sikos un pa daļai vidējos rūpniecības uzņēmumos.

Lielākās tirdzniecības firmas un kantori Latvijā 1905. gada revolūcijas priekšvakarā arī bija pārvērsti par akciju uzņēmumiem. Virkne tirdzniecības firmu piederēja ārzemju buržuāzijai. 1904. gadā no 248 tirdzniecības firmām Rīgā 41 piederēja Vācijas pavalstniekiem.³⁷

Daļa tirdzniecības firmu bija Vācijas tirdzniecības firmu nodaļas. Heitmaņa tirdzniecības firmai, kas atradās Ķelnē un tirgojās ar krāsām, Rīgā bija sava tirdzniecības nodaļa un fabrika krāsu izgatavošanai. Apmēram 12 tirdzniecības uzņēmumu piederēja Anglijas pavalstniekiem. Lielākā daļa to bija lielu Anglijas tirdz-

³⁷ Указатель действующих в империи акционерных предприятий и торговых домов, т. 2, с. 392—439.

niecības un rūpniecības firmu nodaļas. Piemēram, tirdzniecības nams «Dž. Morgans un dēli» Rīgā bija šās angļu firmas nodaļa. Rīgā darbojās arī amerikāņu, dāņu un citu ārzemju firmu nodaļas.

Akciju uzņēmumus finansēja krievu, ārzemju un vietējās bankas.

Akciju uzņēmumi deva buržuāzijai augstu papildu peļņu. To veicināja kapitālistiskās apvienības — sindikāti, kas noteica augstas monopolcenas rūpniecības precēm un sadalīja preču pārdošanas tirgu. Latvijas rūpniecība pirms 1905. gada revolūcijas bija lielā mērā sindicēta, ietilpa tieši Krievijas sindikātos vai arī Rietumeiropas monopolapvienībās, ar kurām bija sakari arī Krievijas sindikātiem. Drāšu rūpniecība apvienojās ar Pēterburgas drāšu rūpniecību vienā drāšu un naglu sindikātā. 1903. gadā tika nodibināts dakšu pārdošanas sindikāts. Šajā sindikātā ietilpa trīs fabrikas, kas koncentrēja savās rokās dakšu ražošanu Krievijā: Hantkes fabrika Varšavā, Liepājas dzelzs velmēšanas rūpnīca (bij. «Bekers un Ko») un K. Špiģeļa fabrika Pēterburgā.³⁸ Šis sindikāts bija saistīts arī ar Vācijas un Anglijas fabriku sindikātiem, kas ražoja dakšas. Lielie akciju uzņēmumi «Fenikss» un Baltijas vagonu fabrika ietilpa sindikātā «Prodvagon», kas tika nodibināts 1904. gadā. Šis sindikāts apvienoja 14 lielākās vagonu būves rūpnīcas Krievijā, kas izpildīja cara valdības pasūtījumus, no kuriem buržuāzija guva milzīgu papildu peļņu. Vēl pirms sindikāta «Prodvagon» organizēšanas pie tirdzniecības un rūpniecības ministrijas darbojās speciāla komisija no vagonu būves rūpnīcu pārstāvjiem, kura sadalīja starp rūpniecām pasūtījumus un noteica cenas vagoniem. Sadalot pasūtījumus, cenas vienmēr tika noteiktas krietni augstākas par tirgus cenām. Pēc Gužona aprēķiniem, dzelzceļu ritošā sastāva piegādātāji valstij saņēma par katru preču vagonu virs tirgus cenām 300 rubļu, par pasažieru vagonu — 800 rubļu un par lokomotīvi — 3000 rubļu.³⁹

Monopolistiskais kapitāls, noteicot augstas cenas rūpniecības precēm un dzīdamies pēc maksimālās peļņas, pasliktināja ne vien strādnieku, bet arī visu darbaļaužu stāvokli. Līdz ar to stipri saasinājās šķiru pretrunas valstī.

Kapitālisma attīstība Latvijā, kā redzējām, pavirzījās krietnu soli uz priekšu. Tomēr lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju XIX gadsimta beigās vēl nodarbojās ar lauksaimniecību. 1897. gadā Vidzemes guberņā lauksaimniecībā bija nodarbināti 55,36% iedzīvotāju, rūpniecībā — 19,71%, tirdzniecībā — 4,9%.⁴⁰ 1897. gadā Latvijā lauku iedzīvotāju bija 70,6%, bet pilsētu iedzīvotāju 29,4%.

³⁸ Кафенгауз Л. Б. Синдикаты в русской железной промышленности. М., 1910, с. 111, 112.

³⁹ Турпат, с. 131.

⁴⁰ Izmantots izdevums: Центральный статистический комитет МВД. Первая всеобщая перепись населения 1897 года. Лифляндская губерния. СПб., 1905.

1905. gada revolūcijas priekšvakarā, kapitālismam ieejot imperiālisma stadijā, pilsētu buržuāzija nebija nekāds revolucionārs spēks. Gan ekonomiski, gan politiski tā bija stipri tuvinājusies muižniekiem un cara patvaldībai. Savukārt cara patvaldība, aizstāvēdama muižnieku intereses, arī buržuāzijai deva iespēju gūt augstu peļņu. Uz buržuāzijas pieprasījumu valdība realizēja protekcionistisku tirdzniecības politiku (dažas ārzemēs ražotas preces pat pilnīgi aizliedza importēt), cenždamās nosargāt Krievijas rūpniecību no ārzemju konkurences un nodrošināt buržuāzijai ienākumus. Muitas nodoklis pēc 1891. gada tarifa laikā no 1891. līdz 1900. gadam visām importprecēm bija 33% no vērtības, bet dažām pat 100% un vairāk. Buržuāzija guva lielu peļņu arī no valsts pasūtījumiem. Piemēram, 1879.—1898. gadā valdība apstiprināja sliežu cenu 1 rbl. 10 kap.—1 rbl. 25 kap. gabalā, turpretim ražošanas pašizmaksa labākajās Dienvidkrievijas rūpnīcās bija 77—89 kap. gabalā; «brīvajā» (ne valsts) tirgū šīs sliedes pārdeva par 85—89 kap., un ārzemju sliedes izmaksāja 60—65 kap.⁴¹

Tādējādi buržuāzija, kas guva lielu peļņu un bija nokļuvusi tiešā atkarībā no ļoti izdevīgajiem valsts pasūtījumiem, nebija ieinteresēta carisma gāšanā. Tā vienīgi pieprasīja konstitūciju, dažas reformas un tiesības piedalīties valsts pārvaldīšanā. Tālāk par šīm prasībām buržuāzija negāja, tā baidījās no revolucionārā proletariāta, kas pēc buržuāziski demokrātiskās revolūcijas uzvaras varētu vērsties arī pret buržuāziju.

3. PILSĒTU IEDZĪVOTĀJU SKAITA UN RŪPniecības PROLETARIĀTA PIEAUGUMS

Kapitālisma attīstība izraisīja pilsētu strauju augšanu. Ātri palielinājās pilsētu iedzīvotāju skaits. Trijās Baltijas gubernās — Vidzemē, Kurzemē un Igaunijā — pilsētās dzīvoja 1863. gadā 209,7 tūkst. cilvēku jeb 11,5% no visiem iedzīvotājiem, bet 1897. gadā — jau 605,4 tūkst. cilvēku jeb 25,3%. Tātad pilsētu iedzīvotāju skaits minētajās gubernās šo 34 gadu laikā bija palielinājies par 188%, turpretim lauku iedzīvotāju — tikai par 11%. Tas bija vislielākais pilsētu iedzīvotāju skaita pieaugums Krievijā.⁴²

Sevišķi strauji iedzīvotāju skaits pieauga Rīgā. 1867. gadā Rīgā bija 103 tūkst. cilvēku, 1897. gadā 282 tūkst., bet 1905. gadā jau ap 400 tūkst. cilvēku. Līdztekus noritēja drudžains būvniecības darbs.

Latvijas augošo pilsētu raksturīga īpatnība bija latviešu pieaugums tajās. 1867. gadā Rīgā no 103 tūkst. iedzīvotāju latviešu bija 24%, vāciešu — 43%, krievu — 25% un ebreju — 5%, bet

⁴¹ Лященко П. И. История народного хозяйства СССР, т. 2, с. 190, 193.

⁴² Leņins V. I. Raksti, 3. sēj., 501. lpp.

1879. gadā no 282 tūkst. iedzīvotāju latviešu jau bija 45%, vāciešu — 22%, krievu — 16%, ebreju — 8% un poļu — 5%. Kā redzams, šajos 30 gados pilsētas iedzīvotāju nacionālajā sastāvā bija notikušas lielas pārmaiņas. Iedzīvotāju skaitam tālāk pieaugot, latviešu procents joprojām cēlās, bet vāciešu procents vēl samazinājās. Nelielas pārmaiņas notika arī citu tautību procentuālās attiecībās.

Līdzīgas pārmaiņas nacionālajā sastāvā ar latviešu skaita pieaugšanas tendenci norisinājās arī Liepājā un citās Latvijas pilsētās. 1863. gadā Liepājā dzīvoja 10 tūkst. cilvēku, no tiem 16% bija latviešu, 63% — vāciešu, bet krievu nebija gandrīz nemaz. 1897. gadā Liepājā jau bija 64 tūkst. iedzīvotāju, no tiem latviešu — 39%, vāciešu — 18%, krievu — 12%, ebreju — 15%, poļu — 9%. (1911. gadā latviešu skaits Liepājā jau bija pieaudzis līdz 43%, bet vāciešu — samazinājies līdz 12%.)

Visā Latvijas teritorijā 1897. gadā latviešu bija 68,3%.

Pilsētu augšana un intensīvā rūpniecības attīstība izraisīja rūpniecības proletariāta strauju pieaugumu. 1897. gadā tagadējās Latvijas pilsētās bija nodarbināti 147 796 strādnieki. No viņiem 53,7 tūkst. bija fabriku un rūpnīcu strādnieku, kuri strādāja fabriku inspekcijai pakļautajos uzņēmumos, 17,8 tūkst. — sīko uzņēmumu strādnieku un būvstrādnieku, 8,8 tūkst. — dzelzceļa transporta strādnieku, 6,7 tūkst. — tirdzniecības un sadzīves iestāžu strādnieku, 60,1 tūkst. — dienas strādnieku, melnstrādnieku un mājkalpotāju.⁴³ Ja 148 tūkst. pilsētu strādnieku pievienojam 300 tūkst. laukstrādnieku, tad 1897. gadā Latvijā pavisam bija 448 tūkst. strādnieku. Kopā ar ģimenes locekļiem tie sastādīja vairāk nekā pusi Latvijas iedzīvotāju. Līdz 1905. gada revolūcijai strādnieku skaits, it īpaši rūpniecās, jūtami pieauga. Pēc Rūpniecības un tirdzniecības ministrijas statistiskajiem datiem, 1906. gadā fabriku inspekcijas uzraudzībai pakļautajās rūpniecās Vidzemes guberņā bija 54 526 strādnieki, Kurzemes guberņā — 14 054, kopā — 68 580 strādnieku.⁴⁴ Fabriku un rūpnīcu strādnieki, kā jau teikts, bija koncentrēti galvenokārt lielos kapitālistiskos uzņēmumos: vairāk nekā puse no viņiem strādāja uzņēmumos ar 500 un vairāk strādniekiem. Rūpniecība galvenokārt bija koncentrēta Vidzemes guberņā, īpaši Rīgā, kura apmēram 20 gados bija izaugusi par plašu rūpniecības centru. 1879. gadā Rīgā fabriku inspekcijai pakļautajos uzņēmumos strādāja 11,9 tūkst. strādnieku, bet 1900. gadā — jau 47,2 tūkst. Šo skaitli vēl palielināja būvstrādnieku, dzelzceļu, ostu, sīko uzņēmumu un citu strādnieku prāvais skaits. No teiktā kļūst saprotams, cik liels spēks bija Rīgas proletariāts pirms 1905. gada revolūcijas.

⁴³ Очерки экономической истории Латвии .., с. 139.

⁴⁴ Izmantots izdevums: Министерство торговли и промышленности. Статистические сведения о стачках рабочих на фабриках и заводах за десятилетие 1895—1904 гг. III справочная таблица (составил Варзар). СПб., 1905.

Pilsētu proletariāts Latvijā izveidojās galvenokārt no pilsētās ieplūdušās kalpu jaunatnes un pa daļai no nabadzībā kritušajiem sīkzemniekiem. Rūpniecības proletariāta rindas laiku pa laikam papildināja arī konkurences cīņā ar lielkapitālu izputējušie sīktirgotāji, amatnieki un sīko rūpniecības uzņēmumu īpašnieki. Tomēr lielrūpniecības proletariāts galvenokārt veidojās no kalpu jaunatnes, jo kopš XIX gadsimta vidus muižnieki tūkstošiem zemnieku izlika no mājām un padzina no zemes, tā palielinādami kalpu skaitu. Sakarā ar lauksaimniecības mašīnu un uzlabotu darba rīku ieviešanu muižniekiem nepalielinājās pieprasījums pēc darba rokām. Tāpēc bezzemnieki, it īpaši kalpu jaunākās paaudzes pārstāvji, kļuva par bezdarbniekiem un tūkstošiem devās meklēt darbu uz rūpniecības pilsētām. Aiziešana no laukiem uz pilsētām sevišķi pastiprinājās 80. gados, kad lauksaimniecībā iestājās krīze un bezzemnieku stāvoklis stipri pasliktinājās. Bezdarbs un ļoti smagie darba apstākļi viņus piespieda aiziet no laukiem. No 1881. līdz 1897. gadam uz pilsētām aizgāja no Kurzemes guberņas apmēram 100 tūkst., bet no Vidzemes guberņas — 146 tūkst. cilvēku. Daudz ļaužu aizgāja no Latvijas uz citiem Krievijas apgabaliem. No 1881. līdz 1897. gadam no Kurzemes un Vidzemes guberņām aizgāja ap 69 tūkst. cilvēku.

No laukiem uz pilsētām aizgāja arī daudzi saimnieku jaunākie dēli, kuriem nebija izredžu kļūt par saimniekiem, jo zemnieku mājas nedalīja ģimenes locekļu starpā, bet tās mantoja vecākie dēli. Aizgājuši pilsētās, saimnieku dēli atvēra tirgotavas un mazus rūpniecības uzņēmumus, iestājās darbā dažādās iestādēs vai mācījās vidējās un augstākās skolās. Kalpu dēli un meitas, kas ienāca pilsētās, iestājās lielos rūpniecības uzņēmumos, kuriem bija vajadzīgs darbaspēks. Kalpu jaunatnei bija proletārisks pagātne, un tā ātri tuvinājās pilsētu proletariātam.

Latvijas proletariātā, kas savā vairākumā bija izveidojies no bezzemniekiem un kalpu jaunatnes, ieplūda diezgan paprāvs skaits iebraukušo cittautību strādnieku — krievu, lietuviešu, igauņu. Latvijas rūpnīcās, piemēram, S. Kuzņecova porcelāna un fajansa rūpnīcā, Krievu-Baltijas vagonu fabrikā, rūpnīcā «Fenikss», «Provodņiks» un citās, strādāja ne mazums lietuviešu un krievu strādnieku. Pēc 1897. gada skaitīšanas datiem, Rīgā 1867. gadā no citām guberņām iebraukušo iedzīvotāju bija tikai 8236 cilvēki; 1881. gadā šis skaitlis pieauga jau līdz 26 523, bet 1897. gadā — līdz 53 776 cilvēkiem. Lielākā daļa, vairāk nekā 35 tūkst., bija iebraukuši no Krievijas rietumu guberņām, ap 10 tūkst. — no galvaspilsētām un citiem rūpniecības apgabaliem. Skaitīšanas dati rāda, ka liela daļa krievu un lietuviešu strādnieku tika ekspluatēti metālapstrādāšanas, tekstilrūpniecības un kokrūpniecības uzņēmumos. Daudzas krievu sievietes strādāja tabakas rūpnīcās. Lielajā S. Kuzņecova porcelāna un fajansa rūpnīcā strādāja galvenokārt krievu strādnieces.

1897. gadā Rīgas Pēterburgas rajona 54 rūpnīcās strādāja

15 057 strādnieki. No tiem latviešu bija 7646, lietuviešu un poļu — 3672, krievu — 2465, vāciešu — 905, igauņu — 257 un citu tautību piederīgo — 112.

Lielajā «Provodņika» rūpnīcā 1897. gadā strādāja 1267 latvieši, 1254 lietuvieši un poļi, 117 krievu, 59 vācieši un 18 igauņu. Vagonu rūpnīcā «Fenikss» strādāja 1457 latvieši, 224 lietuvieši un poļi, 97 krievi, 223 vācieši un 14 igauņu. Zināma daļa iebraukušo strādnieku strādāja arī Kurzemes guberņā.

Latvijas proletariāts auga un veidojās kā Krievijas lielā, daudz-nacionālā proletariāta sastāvdaļa. Latvijas proletariāta pieaugšanas tempi bija ļoti strauji un pārsniedza vidējo pieauguma procentu Eiropas Krievijā. No 1870. līdz 1900. gadam strādnieku skaits Vidzemes guberņā pieauga par 323%, bet Eiropas Krievijā tikai par 146%.

XIX gadsimta beigās Latvijas rūpniecībā strādāja arī daudz sieviešu un pusaudžu. Tekstilrūpniecībā puse strādnieku bija sievietes. Daudz sieviešu strādāja arī pārtikas, ķīmiskās, tabakas un citās rūpniecības nozarēs.

Tai laikā visā Krievijā veidojās modernais rūpniecības proletariāts, kas krasī atšķīrās no dzimtbūšanas laiku strādniekiem un no strādniekiem sīkrūpniecībā, māj rūpniecībā utt. Modernais rūpniecības proletariāts bija koncentrēts lielajos kapitālistiskajos uzņēmumos, un tam bija revolucionārs noskaņojums. Kapitālistiskajā sabiedrībā tā bija visrevolucionārākā šķira, kas spēja pārstāvēt visus ekspluatētos slāņus, nostāties revolucionārās kustības priekšgalā un cīnīties par patvaldnieciskās iekārtas gāšanu.

Arī Latvijas rūpniecības proletariāts uzsāka šķiru cīņu pret kapitālistiem. Būdams daudz-nacionāls, tas cīnījās par internacionāliem mērķiem — pret pilsētu un lauku buržuāzijas un muižnieku spaidiem, pret carisma patvaļu, par patvaldnieciskās iekārtas gāšanu.

80. un 90. gados strauji paaugstinājās Latvijas iedzīvotāju kultūras līmenis. Pēc tautas skaitīšanas datiem, 1897. gadā lasīprātēju procenti Vidzemes guberņā bija 77, Kurzemes guberņā — 71, Rīgā — 83.

4. MUIŽNIEKU FEODĀLĀS PRIVILĒĢIJAS UN ZEMNIEKU EKSPLUATĀCIJA

Baltijas baroniem, kā jau minēts, piederēja milzīgas zemes platības Latvijā, un viņi pilnam baudīja dažādas muižnieku privilēģijas. Vienīgi muižniekiem bija zvejas un medību tiesības visā Latvijas teritorijā, arī uz zemnieku zemes. Zemniekam bija aizliegts nošaut zaķi uz sava paša lauka, jo medījums skaitījās muižnieka īpašums. Vienīgi baroniem bija tiesības atvērt tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumus uz laukiem, darīt alu, dedzināt spirtu un tirgoties ar alkoholiskiem dzērieniem. Iepriekš norādījām, kādu milzīgu daudzumu alus ražoja Baltijas alusdarītavas. Savos

daudzajos krogos vācu muižnieki apdzirdīja tautu, iegūstot no degvīna un alus pārdošanas miljoniem rubļu peļņas. Zemniekus, kas nevēlējās apmeklēt krogus, baroni piespieda atteikties no tādas «patvaļas». 1905. gada 6. martā laikraksts «Pēterburgas Avīzes» rakstīja, ka zemnieki no Ļaudonas—Odzienes apkārtnes ziņojuši tam sekojošo: «Neilgi atpakaļ mūsu «lielkungs» uzaicināja pie sevis audiencē visus tos pagasta zemniekus, kuri ar sevišķiem parakstiem apsolījušies uz priekšu nedzert viņa norādītā muižas krogā, un pasludināja, ka visiem tiem saimniekiem, kuri neatkāpšoties no parakstītiem pretzēršanas apsolījumiem, uzliekot viņu dzimtmaksas drīzākā laikā nomaksāt.»

Vācu baroniem krogi bija viens no latviešu zemnieku aplaupīšanas līdzekļiem. Tāpēc 1905. gadā Baltijā tautas masas visur grāva un piespieda slēgt līdz ar valsts degvīna tirgotavām arī baronu krogus. 1900. gadā cara valdība Baltijā bija ievedusi valsts degvīna monopolu. Bet baroni arī šo pasākumu izmantoja iedzīvošanās nolūkā. Viņi panāca no cara valdības kā kompensāciju par «ierobežotām» tiesībām 10 miljonus rubļu un atļauju paplašināt krogu skaitu.⁴⁵

Baroni guva arī lielu peļņu no lauku tirgiem. No zemniekiem, kuri sabrauca uz gada un nedēļas tirgiem, kas notika uz baronu zemes, junkuri ņēma ļoti augstas tirgus nodevas. Miestiņi un ciemati baroniem savukārt deva peļņu nomas un nodevu veidā. Tos atļāva celt tikai uz baronu zemes.

Bez šīm ekonomiskajām privilēģijām baroniem bija arī citas privilēģijas. Viņi bija atbrīvoti no dažāda veida klaušām un vietējiem nodokļiem. Visdažādākās klaušas — ceļu un baznīcas klaušas, šķūtis, arestantu pārvadāšana —, kā arī pagastu valžu, skolu un tiesu uzturēšana un darba nespējīgo zemnieku materiālā nodrošināšana gūlās vienīgi uz zemnieku pleciem. Pēc senatora Manaseina materiāliem, ceļu klaušas vien Vidzemes guberņas zemniekiem izmaksājušas 1 milj. 250 tūkst. rubļu gadā.⁴⁶ Katram saimniekam barons norādīja ceļa gabalu; divas reizes gadā — pavasarī un rudenī — viņam bija tas jāapklāj ar zaru kārtu vai jānober ar granti, jāiztīra grāvji, bet ziemu jānotīra no tā sniegs. Bez tam zemniekus spieda labot arī tos ceļus, kas gāja caur muižām. Ceļa gabali, īpaši lielceļi, bieži zemniekiem tika ierādīti 30 un pat vairāk verstu no viņu mājām. Muižnieki deva tikai materiālus ceļa remontam, kas viņiem neko nemaksāja (zarus no meža, granti).

Arī zemes nodokli baroni centās sev samazināt, notaksēdami savu zemi vairāk nekā divreiz zemāk par zemnieku zemi — muižas maksāja par katru aramzemes desetīnu 5,3 kapeikas, bet zemnieki — 13,9 kapeikas zemes nodokļa.

Pirms 1905. gada revolūcijas Baltijas baroni vēl bieži praktizēja atstrādāšanu: bezzemniekam vai sīkzemniekam, kas vēlējās dabūt

⁴⁵ Jansons (Brauns) J. Kopoti raksti, 1. sēj. Baltijas revolūcija. R., 1921, 21. lpp.

⁴⁶ Manaseina revīzija. Red. A. Drīzulis. R., 1949, 297. lpp.

gabalu zemes, gabalu ganību vai pļavas, vajadzēja par to vasarā atstrādāt muižniekam noteiktu dienu skaitu. Atstrādāšanas rente bija viduslaiku feodālisma palieka. Zemniekam atstrādāšanas rente iznāca dārgāka par naudas renti, turklāt muižnieks ar to nodrošinājās pret darba roku trūkumu vasaras darbu laikā.

Zemnieki cieta arī no pārāk lielām naudas rentes maksām. Muižnieki ar katru gadu paaugstināja renti, piespiezdami rentniekus slēgt līgumus ar smagiem noteikumiem. Šajos līgumos rentniekam tika aizliegts uz rentes mājas zemes celt dzirnavas, atvērt rūpniecības un tirdzniecības uzņēmumus, medīt, zvejot, cirst mežu; bija noteikts uzturēt ēkas, ceļus un grāvjus pilnīgā kārtībā. Atstājot rentējamo zemes gabalu, rentnieks par meliorāciju, zemes mēslošanu un ēku remontiem nekādu atlīdzību nesaņēma.

Piemēram, kādā līgumā, ko muižnieks noslēdzis ar zemnieku, muižnieks uzliek par pienākumu zemniekam labi apstrādāt rentējamo zemes gabalu un apkopt to kā savu personisko īpašumu. Ar liniem un eļļas augiem viņš drīkst apsēt ne vairāk par vienu astoto daļu no aramzemes. Rentniekam aizliegts pārdot vai izvest no rentējamā gabala robežām mēslus, salmus, sienu, āboliņu, vīkus, dažādus atkritumus un pakaišus lopiem.

Par celtām ēkām un zemes uzlabošanu rentniekam ir tiesības saņemt atlīdzību tikai tai gadījumā, ja viņam par to ar muižnieku ir rakstisks nolīgums. Tā kā muižnieki tādus nolīgumus neparakstīja, tad zemnieki nekādu atlīdzību nedabūja.

Rentniekam ir tiesības turēt suņus tikai pie mājas. Ja muižnieks suņus ierauga ārpus mājas robežām — uz lauka vai ganībās —, tad viņš drīkst tos nošaut un rentniekam nav tiesību pretendēt uz atlīdzību.

Rentniekam nav tiesības šaut meža zvērus uz sava zemes gabala. Ja zemnieks pārkāpis šo norādījumu, viņu soda katrā atsevišķā gadījumā ar 5 rubļiem un atņem bisi. Rentniekam atstājot māju, neatkarīgi no tā, kādā stāvoklī viņš to saņēmis, jānodod visas telpas, sētas un tilti labā stāvoklī. Sējas platībai jābūt labi apstrādātai un apsētai. Mēsli un lopbarība paliek uz zemes gabala, un par tiem rentnieks nekādu atlīdzību nesaņem.⁴⁷

Rentnieka stāvoklis vēl pasliktinājās sakarā ar to, ka, atjaunojot rentes līgumu, barons gandrīz vienmēr paaugstināja rentes maksu, pieņemot, ka rentnieks ar savu darbu ir palielinājis rentes saimniecības vērtību.

Paaugstinot rentes maksu, muižnieki ņēma vērā arī zemnieku lielo pieprasījumu pēc zemes. Tā rentes maksa XIX gadsimta otrajā pusē Latvijā bija ļoti augsta. 1905. gadā Veselavas pagasta zemnieki nosūtīja laikrakstam «Pēterburgas Avīzes» vēstuli, kurā rakstīja, ka «pagasts pastāv no 72 rentes saimniekiem. Saimniecība ar 88¹/₂ pūrvietais 1862. gadā tika izrentēta par 99¹/₂ rubļiem;

⁴⁷ «Pēterburgas Avīzes», 1905, 22. janv.

1867. gadā rente tika pacelta uz 121 rubli, 1874. gadā uz 155 rubļiem, un 1881. gadā šī pati māja tika izrentēta par 225 rubļiem». ⁴⁸

1905. gada priekšvakarā bija gadījumi, kad muižnieki vēl padzina zemniekus rentniekus no kvotes zemes. Vidzemes guberņā bija 256 318 desetīnu kvotes zemes. 1905. gada janvārī laikraksts «Zemkopis» ziņoja, ka 1899. gadā Trikātā muižnieks padzina visus zemniekus no kvotes zemes un pārvērtā dažas zemnieku mājas par kalpu dzīvokļiem, bet uz zemes iesēja mežu. 1902. gadā muižai tika pievienotas vēl dažas mājas, bet 1905. gadā visas pārējās.

Zemnieki stipri cieta arī no kurināmā un būvmateriālu trūkuma. Baroni nogrieza no zemnieku zemes meža gabalus vai, pārdodot zemi, atstāja sev tiesības nocirst mežu. Mežs, kas atradās uz rentes zemes, nepiederēja zemniekiem. Visus būvmateriālus un malku zemniekam vajadzēja pirkt no muižniekiem vai no valsts. Visbiežāk iznāca griezties pie baroniem, jo tie, baidīdamies pazaudēt mežu bagātības, pastiprināja mežu izciršanu; tas izraisīja pilnīgi dibinātus iebildumus no zemnieku puses. Kādā korespondencē, kas bija ievietota «Pēterburgas Avīzēs», zemnieki rakstīja: «Šejienes meži tiek katru gadu vairāk un vairāk izcirsti.» ⁴⁹ Mežos, kas atradās uz zemnieku zemes, baroni izcirta pēdējos kokus.

Kā smags slogs uz zemnieku pleciem gūlās augstā izpirkšanas maksa. Par zemnieku zemēm, ko pārdeva ar vācu muižnieku kredītsabiedrības starpniecību, baroni piesavinājās vairāk nekā simt miljonu rubļu. Pie tam zemes pārdošanas cena divas līdz trīs reizes pārsniedza tās īsto vērtību. Zemniekam nācās maksāt arī vācu kredītsabiedrībai procentus par kredītu. Pārāk lielle nodokļi un parādi bija izputinājuši daudzas zemnieku saimniecības, un to inventārs tika izpārdots ūtrupē par nieka grašiem. Triju gadu laikā vien (no 1894. līdz 1896. gadam) Rīgas apgabaltiesa bija izsludinājusi ūtrupes 3926 zemnieku saimniecībām. ⁵⁰ 1905. gada revolūcijas priekšvakarā liela daļa zemnieku māju bija ieķīlātas muižnieku kredītsabiedrībā un uz tām skaitījās lieli parādi. Vēl 1914. gadā Vidzemes guberņā 17 641 zemnieku mājai muižnieku kredītsabiedrībā skaitījās parāds 31 milj. zelta rubļu apmērā, bet Kurzemes guberņā 1918. gadā 6251 mājai — 11 milj. rubļu apmērā.

1905. gada revolūcijas priekšvakarā baroni savās rokās turēja arī kredītu. Kredītu zemniekiem piešķīra galvenokārt vācu muižnieku kredītsabiedrības pret māju ķīlu un par augstiem procentiem.

Lauku iedzīvotāju lielum lielais vairākums Latvijā cieta, kā jau atzīmējām, lielu zemes trūkumu. Ja pārdeva kādu zemes gabalu, saradās daudz pircēju. Zemes cenas turējās augstas. Tāda liela zemes bada cēlonis bija muižnieku monopoltiesības uz zemi. Muižnieki kapitālisma attīstības gaitā stipri paplašināja savas muižas

⁴⁸ «Pēterburgas Avīzes», 1905, 30. jūl.

⁴⁹ Turpat, 5. jūn.

⁵⁰ *Roziņš F. Rakstu izlase*, 2. sēj., 352. lpp.

uz zemnieku zemes rēķina, tādējādi koncentrējot savās muižās pusi no Latvijas zemes platības.

Pēc «zemnieku brīvlaišanas» vācu junkuri pievienoja savām muižām labākās zemnieku mājas ar zemi. Pēc senatora Manaseina revīzijas datiem, Kurzemes guberņā no 1850. līdz 1883. gadam baroni pievienoja pie savām saimniecībām 4152 mājas, kas ir 25% no visas guberņas zemnieku mājām, kuras līdz 1850. gadam atradās zemnieku individuālā lietošanā. Bez tam vācu junkuri nogrieza no zemnieku zemes auglīgākos zemes gabalus, dārzus, labākās pļavas un ganības. Tādējādi Kurzemes guberņā, pēc tiem pašiem datiem, no 1871. līdz 1883. gadam baroni piesavinājās 174 482 desetīnas jeb apmēram 25% no zemnieku zemes. Vidzemes guberņā, pēc Manaseina revīzijas datiem, baroni no 1840. līdz 1883. gadam dažādā veidā un ar dažādiem paņēmieniem piesavinājās ap 700 tūkst. desetīnu zemnieku zemes.

Bez zemes monopola un dažādām citām muižnieku privilēģijām vācu baroniem bija arī īpašas privilēģijas Latvijas vietējā pašvaldībā, kurā latviešu zemnieki, būdami pilnīgi beztiesiski, netika pielaisti. Līdz XIX gadsimta 80. gadiem Latviju pārvaldīja pēc vietējiem likumiem, kas ietilpa Baltijas guberņu vietējo likumu kopojumu trīs sējumos. Vietējās pašvaldības augstākais orgāns bija Vidzemes un Kurzemes baronu landtāgi. Baronu landtāgiem Latvijas pašvaldībā bija plašas tiesības, kādu nebija guberņu zemstēm citos Krievijas apgabalos. Landtāgi izstrādāja likumprojektus un apsprieda dažādus jautājumus, kas attiecās uz Latviju. Tie pārzināja muižas policiju, tiesu orgānus, tautas izglītību, baznīcu, pagasta pārvaldi un dažāda veida nodevu un klašu sadalīšanu. Tiem bija plašas tiesības iecelt ierēdņus visās vietējās pašvaldības iestādēs. Kāds ierēdnis Rudčenko, kas 80. gados bija komandēts uz Baltiju, rakstīja, ka pašvaldība tajā «ir ne tikai pašvaldība šā vārda visplašākajā nozīmē, bet pilnīga oligarhiskās iekārtas autonomija».⁵¹

1880. gados cara patvaldība realizēja vairākas administratīvas un tiesu reformas: atcēla muižas policiju, baronu tiesas — hof-tiesas, pakļāva tautas izglītību izglītības ministrijai, attiecināja Krievijas pilsētu nolikumu arī uz Baltijas guberņām, ielika iestādēs krievu ierēdņus un pasludināja krievu valodu par oficiālo valodu vācu valodas vietā. Cara patvaldība uzsāka Latvijas rusifikāciju.

Cara patvaldības reformas stipri sašaurināja landtāgu tiesības, tāpēc baroni sākumā sacēla lielu brēku. Taču drīz vien viņi pielāgojās jaunajiem apstākļiem, iekļuva valsts iestādēs un tur ieņēma atbildīgus amatus. Neraugoties uz reformām, revolūcijas priekšvakarā landtāgi vēl bija Latvijas pašvaldības galvenie orgāni.

⁵¹ Рудченко. Записки о земских повинностях в Эстляндской губернии. СПб., 1888, с. 20.

Landtāgi bija specifiskas vācu baronu organizācijas. Tajos joprojām apsprieda jautājumus, kas attiecās uz Latviju: nodokļu, zemes, dažādu kļaušu un nodevu, pagasta pārvaldes jautājumus, un vienmēr tos izlēma baronu labā. Landtāgi joprojām izstrādāja dažādus likumprojektus Latvijai un apsprieda Baltijai domātus cara valdības likumprojektus, izdarot tajos labojumus un grozījumus. Arī baznīca palika landtāgu pārziņā un ticības mācības pasniegšana skolās — luterāņu mācītāju rokās. Landtāgi kontrolēja pagastu valžu darbību. Tie panāca, ka patvaldības nodibinātajā zemnieku lietu komisāra postenī tika iecelti vācieši vai arī personas, kas simpatizēja baroniem. Zemnieku lietu komisāriem bija plašas tiesības: viņi varēja pēc saviem ieskatiem atcelt katru pagasta valdes lēmumu, nomainīt pagasta vecāko un valdes locekļus, kā arī uzlikt viņiem administratīvus sodus.

Ar landtāgu palīdzību baroni iekļuva administratīvās iestādēs un ieņēma tur atbildīgus amatus. Ar landtāgiem bija spiesti rēķināties pat cara varas pārstāvji — gubernatori. Vācu baroniem bija tuvi sakari ar cara galmu, ministrijās un armijas štābā viņi ieņēma augstus amatus. Viņi centās panākt vāciešu vai viņiem simpatizējošu personu iecelšanu Latvijā par gubernatoriem. Ar retiem izņēmumiem gubernatori Latvijā bija paklausīgs ierocis baronu rokās. Krievu gubernatori, kuri nepakļāvās baronu ietekmei, Baltijā ilgi nenoturējās.

1905. gada revolūcijas priekšvakarā vietējā vācu aristokrātija vēl turēja savās rokās pilsētu pārvaldi, vadīja pilsētu domes un pilsētu saimniecību.

Baltijas baroni centās savas privilēģijas, kas viņiem ļāva apspiest latviešu tautu, saglabāt ar baznīcas palīdzību. Vācu baroniem bija īpašas tiesības, kādu nebija muižniekiem citos Krievijas apgabalos. Tās ir patronāta tiesības jeb tiesības iecelt mācītājus baznīcas draudzēm. Lielākā daļa latviešu bija luterāņi. Latviešu draudzes pašas nedrīkstēja pēc saviem ieskatiem uzaicināt mācītāju. Baroni par mācītājiem iecēla lielākoties vāciešus, no kuriem vairums vāji prata latviešu valodu. Dzimtbūšanas laikos mācītāju sprediķus draudzes locekļi bieži klausījās ar tulka — vācieša — palīdzību, bet arī tas runāja lauzītā latviešu valodā.

Mācītāji materiāli bija labi nodrošināti. Viņu rīcībā nodeva tā saucamās mācītājmuižas ar lielām zemes platībām, skaistiem parkiem un augļu dārziem. Vidzemes guberņā mācītājmuižu bija 102, Kurzemes guberņā — 90.⁵² Mācītājmuižas nebaudīja tādas privilēģijas kā muižnieku muižas, tomēr tās drīkstēja brūvēt alu. Dzimtbūšanas laikā mācītājiem bija arī savi dzimtļaudis, kas apstrādāja viņu laukus. Mācītāji izturējās pret zemniekiem tikpat slikti kā muižnieki. Kāds latvietis Indriķis Straumītis savās piezīmēs, kas ievietotas J. Samarina rakstu 8. sējumā, rakstīja: «Visu

⁵² Roziņš F. Rakstu izlase, 2. sēj., 363., 365. lpp.

laiku viņi (garīdznieki. — J. K.) pavadīja, uzraudzīdami saimniecības darbu gaitu un arī ne bez spieķīša; sprieda tiesu un izrēķinājās visur un visādā veidā: ir ar spieķīti, ir plaukstu, ir ar knipjiem, ir plūksanu, protams — tīri tēvišķi.»⁵³

Mācītājmuižas pārdot bija aizliegts ar likumu, bet izrentēt zemi drīkstēja. Pēc zemnieku atbrīvošanas no dzimtbūšanas mācītāji sāka zemi izrentēt zemniekiem, nekautrēdamies ņemt augstu rentes maksu. Mācītāju ienākumi neaprobežojās tikai ar renti vien. Par kristīšanu, saderināšanu, kāzām, apbedīšanu mācītāji ņēma no iedzīvotājiem prāvu maksu. Bez tam zemnieki mācītājam vēl deva nodevas — labību, olas, sviestu, medu. Bieži vajadzēja pildīt arī darba klaušas — remontēt mācītājmuižas ēkas, pievest malku, apstrādāt laukus, kas bija atstāti pie muižas. Baltijas mācītāju gadā ienākumi dažās draudzēs sasniedza 10 tūkst. rubļu. Mācītāji bija tikpat nežēlīgi latviešu zemnieku ekspluatētāji kā baroni. Pat soda ekspedīcijas nodaļas priekšnieks Grabe atzina, ka Baltijas garīdznieki ir laupītāji — «katru gadu savāc milzīgu naudu».⁵⁴

Bez mācītāja latviešu zemniekam vajadzēja uzturēt arī citus baznīcas kalpotājus, maksāt viņiem algu, kā arī nodrošināt baznīcu ar visu nepieciešamo.

Vācu junkuru ieceltie mācītāji visās lietās aizstāvēja viņu intereses, sludinādami pilnīgu paklausību baronam un ķeizaram. No baznīcas kanceles mācītāji centās iedvest zemniekiem paklausību. Dzimtbūšanas laikā šo paklausību mācītāji sludināja šādiem vārdiem: «Klasi to kungu, klasi to gaspažu, un, ja tu neklausīsi, tad tev tā klausība uz to muguru uzrakstīta taps!» (Bankava sprediķu grāmata.)⁵⁵

Baznīcai Baltijā bija tumša, biedējoša pagātne. Vēl XIX gadsimta sākumā pretim ieejai baznīcas ēkā stāvēja augsts, melns stabs «ar diviem krustiski saliktiem rīkšu saišķiem uz ieapaļas galvasveida virsotnes, lieliem riņķiem, važām un diviem caurumiem».⁵⁶ Pie šā staba notika zemnieku spīdzināšana. Mācītājs no kanceles pasludināja, ko pērs, un pēc dievkalpojuma muižas policija ļaužu klātbūtnē stājās pie eksekūcijas: piesēja sodāmo pie kauna staba un daudzā nelaimīgo upuri bieži vien līdz nāvei. Bez tam baroni, lai iebaidītu cilvēkus, piespieda noķertos zemnieku bēgļus, kam par bēgšanu bija nocirstas rokas vai kājas, sēdēt svētdienās baznīcu priekštelpās.

Tiklab vācu baroni kā mācītāji raudzījās uz latviešiem it kā no augšas, ar atklātu nicināšanu. Mācītājs latviešu zemnieku acīs bija ekspluatators, zemes īpašnieks, kas plēš no zemniekiem augstu

⁵³ Самарин Ю. Ф. Сочинения, т. 8. Окраины России. М., 1890, с. 206.

⁵⁴ «Красная летопись», 1920, № 2, с. 110—112.

⁵⁵ Roziņš F. Rakstu izlase, 2. sēj., 322. lpp.

⁵⁶ Самарин Ю. Ф. Сочинения, т. 7. Окраины России. М., 1890. (Из записки православного латыша Индрика Страумита. 1840—1845 гг.)

rentes maksu, ņem visādus baznīcas maksājumus, kas klaji aizstāv baronu intereses un piedalās latviešu tautas nacionālajā apspiešanā. Zemnieki bieži protestēja pret vācu mācītāju iecelšanu. Muižnieku atbildes uz šiem protestiem raksturo Alūksnes muižas barona fon Fitinghofs ciniskais izteiciens: «Tikpat kā manām aitām nav jāzina, kādu suni es tām pieņemu, tāpat arī zemniekiem nav jāzina, kādu baznīckungu es viņiem iecēļu.»⁵⁷

Latvieši ne vien protestēja, bet arī aktīvi cīnījās pret garīdznieku iecelšanu. 1899. gadā Vecgulbenes draudzē muižnieki iecēla plānprātīgu mācītāju Vildiņu. Tajā dienā, kad baznīcā gribēja izsludināt Vildiņu par Vecgulbenes mācītāju, vairāki tūkstoši zemnieku sapulcējās pie tilta uz ceļa, pa kuru gaidīja atbraucam Vildiņu. Kad Vildiņš piebrauca pie tilta, zemnieki viņu nelaida tam pāri, ratus iegāza grāvī un pašu Vildiņu apmētāja ar dubļiem. Arī konsistorijas pārstāvi garīdznieku Keisleru zemnieki baznīcā neielaida. Cīņa par Vildiņa neielaišanu baznīcā ilga vairākas nedēļas, līdz viņš ielauzās baznīcā ar policijas palīdzību. Bet arī pēc tam zemnieku neapmierinātība nemitējās. Mācītāju boikotēja, pat mēģināja viņam uzbrukt. Zemnieku cīņa pret Vildiņu mazliet atslāba vienīgi tad, kad daži tās vadītāji tika izsūtīti.⁵⁸

Analoģisks gadījums, kad zemnieki pretojās mācītāja iecelšanai, atzīmējams 1902. gadā Alūksnē. Barons Fitinghofs par Alūksnes draudzes mācītāju bija iecēlis Valteru, kas latviski runāja vāji. Alūksnes draudzes latvieši kategoriski protestēja pret Valtera iecelšanu un lika priekšā vairākus kandidātus no latviešiem. Valteram pirmo reizi ierodoties baznīcā, visi baznīcas kalpotāji un latviešu inteligence demonstratīvi atstāja baznīcu un uzaicināja sekot arī visus baznīcā sapulcējušos ļaudis. Cīņa pret vācu mācītāja Valtera iecelšanu Alūksnes draudzē kļuva arvien asāka. Miestiņa inteligences, latviešu namsaimnieku, amatnieku un zemnieku pārstāvji nodibināja tā saukto velna draudzi, kas aicināja boikotēt Valteru, kā arī sūtīja baronam Fitinghofam un mācītājam draudu vēstules. 1902. gada rudenī Fitinghofs un mācītāja muižās sākās ugunsgrēki. Četru mēnešu laikā tur uzliesmoja 12 ugunsgrēki. Tika nodedzināta arī barona Fitinghofs «vecā» divstāvu pils.⁵⁹

Alūksnē notika aresti, un 1903. gadā dažiem latviešiem tiesa piesprieda sodus par pretošanos mācītāja Valtera iecelšanai Alūksnes draudzē.⁶⁰

Faktu par latviešu cīņu pret baronu patronāta tiesībām ir ļoti daudz. Revolūcijas priekšvakarā šī cīņa kļuva asāka un 1905. gadā saplūda ar zemnieku revolucionāro kustību, kas vērsās plašumā.

⁵⁷ *Jansons (Brauns) J.* Kopoti raksti, 1. sēj., 37. lpp.

⁵⁸ No Kominternes Latsekcijas arhīva.

⁵⁹ Proletāriskā revolūcija Latvijā, 1. sēj. M., 1924, 733.—734. lpp.

⁶⁰ Turpat.

5. LATVIEŠU NACIONĀLĀ APSPIEŠANA. LATVIEŠU BURŽUĀZISKI NACIONĀLĀ KUSTĪBA UN JAUNĀ STRĀVA

Baltijas vācieši — muižnieki un mācītāji uz laukiem, lieltirgotāji, fabrikanti un namīpašnieki pilsētās — piederēja pie mantīgām, valdošām šķirām. Bez viņiem pilsētās vēl dzīvoja neliels daudzums vācu amatnieku, fabriku meistarū un strādnieku. Vācu baroni un pilsētu vācu aristokrātija raudzījās uz Baltiju kā uz Vācijas austrumu provinci, un lielākā daļa no viņiem orientējās uz Vāciju. Viens no baronu ideologiem Bīnemans savā grāmatā «No Baltijas pagātnes» rakstīja, ka Baltija, neraugoties uz sveštautiešu valdīšanas (domāti galvenokārt krievi. — J. K.) trīs gadsimtiem, vēl ir palikusi uzticīga valstīm, «ar kurām bija savienota, un uzticīga tautai, no kuras ir cēlusies».⁶¹

Baltijas vācu aristokrātija uzskatīja sevi par augstākas, bet latviešus un krievus par zemākas rases pārstāvjiem, kas nav spējīgi patstāvīgai kultūras dzīvei. Krievi un citas Krievijas tautas viņiem bija pilnīgi svešas, viņi raudzījās uz tām ar nicināšanu. 1869. gadā Tērbatas profesors Širens rakstīja: «Bez piederības pie vienas un tās pašas valsts mums nav nekā kopīga ar krievu tautu. Viņā un mūsos viss ir atšķirīgs: spējas, miesa un gars, temperaments. . . individuālās attīstības ritms, ģimenes dzīve, mantiskās attiecības, tiesības, valoda. . . politiskās tradīcijas, pagātne un tagadne.»⁶²

Baltijas baroni uzskatīja, ka viņi ir saistīti ar cara galmu tiktāl, ciktāl tas apsargāja viņu privilēģijas un tiesības apspiest latviešus. Viņi zvērēja uzticību krievu ķeizaram nevis Krievijai. Kad cara patvaldība sāka ierobežot baronu tiesības, viņi asi protestēja un apelēja pie Vācijas ķeizara, lūdzot aizsardzību un palīdzību. Tādos gadījumos Vācijā sāka runāt un rakstīt, lai sniedz palīdzību Baltijas vāciešiem.

Baltijas muižnieki līdz XIX gadsimta vidum latviešus neatzina par tautu. Pēc viņu domām, latviešiem nevarēja būt savas patstāvīgas kultūras, tie bija tikai zemnieki, kas spējīgi strādāt vienīgi smago, melno darbu. Vācu baroni sevi uzskatīja par kultūras nesējiem Baltijā. «Vācu kultūra un spēks, kas Baltijā ir vēsturiski izveidojies, vācu civilizācija un dzīve — lūk, bagātības, kuras Krievijai ir atnesuši vācieši,» rakstīja kāds vācu zinātnieks fon der Brigens.⁶³ Vācu hronists Rusovs, falsificēdams vēstures faktus, apgalvoja, ka bruņinieki, kas iekaroja Latviju, esot devuši tai kultūru, vispirms pievērsdami «jauno pagānu latviešu tautu» kristīgajai ticībai.⁶⁴

⁶¹ Cit. pēc Виграб Г. И. Прибалтийские немцы. Юрьев, 1916, с. 101.

⁶² Turpat, с. 97.

⁶³ В Прибалтийском крае. Эсты и латыши, их история и быт. Сборник статей под редакцией проф. М. Рейснера. М., 1916, с. 5.

⁶⁴ No Dobeles mācītāja A. Bilenšteina raksta grām.: Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края. Р., 1879, т. 2.

Īstenībā, kā zināms, latviešiem bija sava kultūra pirms vāciešu ienākšanas Baltijā.

Vācieši patiesībā kavēja latviešu kultūras attīstību. Viņi turēja savās rokās presi, grāmatu izdošanu, cenzūru, bet līdz 1880. gadam arī tautas izglītību. Latviešu valodā izdeva galvenokārt tikai reliģisko literatūru, kuras izdevēji bija mācītāji. Viņi propagandēja padevību un paklausību muižniekiem, katru patstāvīgu latviešu centienu viņi stingri nosodīja. Mācītāji, kas izdeva literatūru latviešu valodā, piesārņoja valodu ar vācu vārdiem un nepareizām teikumu konstrukcijām.

Līdz XIX gadsimta vidum latviešu tautas izglītība atradās ļoti bēdīgā stāvoklī. Muižnieki neturēja par vajadzīgu izglītēt latviešu zemnieku bērnus. Vidzemes latviešu daļā, pēc garīdzniecības pārskata, 1820. gadā skolās mācījās tikai 2245 bērni.⁶⁵ Skolotājus zemnieku bērniem muižnieki tajā laikā izraudzījās galvenokārt no saviem amatniekiem, kas prata lasīt, zināja no galvas baznīcas dziesmas un katķismu. Lielākā daļa latviešu bērnu mācījās lasīt un rakstīt mājās. Lai mājas apmācība notiktu reliģiskā garā, to stingri uzraudzīja mācītāji. Arī skolās XIX gadsimta otrajā pusē bērnus mācīja stingri reliģiskā garā — viņiem vajadzēja lasīt bībeles stāstus, mācīties no galvas katķismu un baznīcas dziesmas.

Līdz 1880. gadiem oficiālā valoda Latvijā bija vācu valoda. Baroni pret latviešu valodu izturējās ar vislielāko nicināšanu, uzskatīdami to par zemnieku valodu. Līdz XIX gadsimta vidum viņi latvieti uzskatīja par necienīgu prast vācu jeb «kungu» valodu. Skolās bērniem nemācīja vācu valodu, un zemniekiem bija aizliegts sarunāties vāciski. Kopš 60. gadiem, kad cara patvaldība sāka izrādīt rusifikācijas tendences un izplatījās jaunās latviešu buržuāzijas nacionālā kustība, baroni, vēlēdamies saglabāt savu ietekmi uz latviešiem, pastiprināja pārvācošanas politiku. Viņi steigīgi paplašināja skolu tīklu un vācu valodu pasludināja par obligātu skolas disciplīnu. 1871. gadā Vidzemes guberņā jau bija 867 pagastskolas.⁶⁶

Tomēr baronu pūles pārvācot latviešu tautu palika bez rezultātiem.

Baltijas vācu muižnieki ilgus gadsimtus bija pakļāvuši latviešus necilvēcīgai ekspluatācijai un nacionālai apspiešanai.

80. gados Baltijā radās revolucionāra situācija, taču cara valdībai dažādiem līdzekļiem izdevās apspiest revolucionāro vilni. Tomēr revolucionārās kustības uzplūdi Baltijā 80. gadu sākumā piespieda cara valdību padomāt par vācu muižniecības dažu privilēģiju ierobežošanu un savu pozīciju nostiprināšanu Baltijas guberņās. Tādēļ 80. gados tika realizētas dažas tiesu un administratīvās reformas nolūkā pastiprināt rusifikāciju un stabilizēt cara varu Baltijā. Tātad latviešu tautu nomāca divkārsš nacionālais

⁶⁵ Вигрѣб Г. И. Прибалтийские немцы, с. 81.

⁶⁶ В Прибалтийском крае. Эсты и латыши, их история и быт, с. 234.

jūgs: vācu baronu nacionālajiem spaidiem pievienojās vēl cara patvaldības nacionālās apspiešanas politika.

Reformas, kaut arī bija ierobežotas un nepilnīgas, tomēr daļēji skāra vācu baronu privilēģijas un sekmēja kapitālisma attīstību. Tai pašā laikā tās pastiprināja pārkrievošanu Latvijā. Valsts iestādēs tika iecelti krievu ierēdņi, par oficiālo valodu tika pasludināta krievu valoda. Tautas izglītību, kas agrāk bija vācu landtāgu pārziņā, cara valdība pakļāva tautas izglītības ministrijai. Mācības skolās, sākot ar otro klasi, notika krievu valodā. Cara ierēdņu stingrai uzraudzībai tika pakļauta visa sabiedriskā dzīve un prese.

Cara valdība kultivēja lielvalstisko šovinismu un sēja nacionālo naidu starp atsevišķām tautām. Carisms ņaudza katru brīvas domas izpaudumu, turēja masas politiskā beztiesībā, nikni izrēķinājās par visniecīgāko mēģinājumu pretoties valdības patvaļai. Tautai bija liegtas visas demokrātiskās brīvības — vārda, preses, biedrošanās, streika un citas brīvības.

Latgalē saimniekoja poļu muižnieki, kuru smagie spaidi atstāja dziļas pēdas visā Latgales ekonomikā un kultūras dzīvē — stipri aizkavēja tās rūpniecības, lauksaimniecības un izglītības augšupeju. To sekmēja arī cara patvaldības rusifikācijas un nacionālās apspiešanas politika, kas bija sevišķi izteikta tautas izglītības laukā. Latgalē skolas radās ļoti gausi. 1866. gadā tur bija tikai 28 skolas, 1881. gadā — 48 ar 2096 skolniekiem (Latgalē tai laikā bija 400 tūkst. iedzīvotāju). Mācības skolās notika krievu valodā, arī skolotāji lielākoties bija krievi. Cara valdība līdz 1904. gadam neatļāva iespiest latgaliešu grāmatas ar latīņu burtiem. Tas izraisīja protestus Latgales iedzīvotāju vidū.

Muižnieku un cara patvaldības divkāršie nacionālie un ekonomiskie spaidi stipri saasināja Latvijā šķiru pretrunas, tāpēc revolucionārā cīņa jau 1905. gada priekšvakarā šeit kļuva masveidīga.

Iekams pārejam pie šās cīņas aplūkošanas, pakavēsimies īsumā pie XIX gadsimta vidū topošās latviešu buržuāzijas nacionālās kustības, kas pazīstama ar nosaukumu «jaunlatviešu kustība», un 90. gadu demokrātiskās inteliģences kustības — tā saucamās Jaunās strāvas.

XIX gadsimtā līdz ar kapitālisma attīstību sāka veidoties latviešu buržuāzija un latviešu buržuāziskā inteliģence. XIX gadsimta pirmajā pusē tās veidošanās process noritēja ļoti lēni, bet gadsimta vidū jau bija attīstījies neliels latviešu buržuāzijas slānis. Pilsētās to veidoja namīpašnieki, tirgotāji, viesnīcu un iebraucamo vietu turētāji u. c. Latviešu inteliģences pārstāvji bija juristi ar augstāko izglītību, skolotāji, pasta un telegrāfa kalpotāji, grāmatveži un kantoristi. Uz laukiem radās lauku buržuāzija — lauku tirgotāji, bagātākie rentnieki, kuri algoja kalpus, lauku māju īpašnieki, kas bija paspējuši izpirkt savas mājas, daži mazo muižu, krogu, ķieģeļceplu, dzirnavu nomnieki.

Vācu baronu un cara patvaldības nacionālie spaidi kavēja latviešu buržuāzijas attīstību. Latviešu inteliģence un buržuāzijas

progresīvie elementi nevarēja samierināties ar šādu stāvokli, jo vairāk tāpēc, ka Krievijā tajā laikā sāka realizēt reformas. Viņi pauda nacionālās idejas latviešu vidū, sekmēja izglītības un nacionālās kultūras attīstību, veicināja tehnisko zināšanu izplatīšanu un prasīja reformas.

50. gados Tērbatas universitātē, kur mācījās apmēram 30 latviešu studentu, nodibinājās latviešu studentu pulciņš, kura priekšgalā bija Kr. Valdemārs, J. Alunāns un Kr. Barons. Pulciņa sapulcēs apsprieda galvenokārt jautājumus par vācu baronu privilēģijām, latviešu nacionālo apspiestību un par reformu nepieciešamību. Pulciņa dalībnieki sāka darboties tajā laikā Rīgā iznākošajā latviešu nedēļas laikrakstā «Mājas Viesis», kurā viņi rakstīja par reformu nepieciešamību Baltijā. Bet «Mājas Viesa» redakcija, negribējuma sabojāt attiecības ar vācu baroniem un mācītājiem, drīz vien pārstāja ievietot latviešu studentu rakstus.

XIX gadsimta vidū arī Rīgā nodibinājās daži latviešu pulciņi, kas sprauda par savu uzdevumu attīstīt latviešu buržuāzisko kultūru. Tie griezās pie Baltijas ģenerālgubernatora ar lūgumu atļaut nodibināt latviešu literatūras biedrību, bet vācieši panāca to, ka latviešu lūgums tika noraidīts.⁶⁷

1862. gadā Kr. Valdemārs, Kr. Barons un J. Alunāns Pēterburgā noorganizēja laikraksta «Pēterburgas Avīzes» izdošanu un latviešu lasītavu. Drīz vien laikraksts «Pēterburgas Avīzes» kļuva par jaunās buržuāzijas kustības centru. Tas iznāca reizi nedēļā 4000 eksemplāru lielā metienā un tika izplatīts starp latviešiem pilsētās un laukos. «Pēterburgas Avīzes» bija progresīvs, liberāla virziena laikraksts. Tas pauda nacionālistiskas idejas, pierādot, ka latvieši ir tāda pati tauta kā citas tautas, rakstīja par latviešu lauku saimnieku beztiesīgo stāvokli, propagandēja māju iepirkšanu, publicēja populārus rakstus par dabaszinātnēm, lauksaimniecību un astronomiju. «Pēterburgas Avīzes» kritizēja Baltijas baronu un vietējās vācu buržuāzijas privilēģijas, prasīja ierobežot landtāga tiesības, realizēt agrāro, tiesu un citas reformas, prasīja, lai skolās mācības notiktu dzimtajā valodā, tāpat lai valsts iestādēs lietotu latviešu valodu.

Kaut arī «Pēterburgas Avīžu» virziens bija mērens, vācieši tās vajāja jau kopš pirmās laikraksta parādīšanās dienas. Vāciešu attieksmi pret «Pēterburgas Avīzēm» pauda mācītājs Šulcs savā ziņojumā Kurzemes mācītāju sinodālajam kongresam, kas sanāca Jelgavā 1862. gada oktobrī: ««Jaunā latvietība» ir izveidojusi naidīgu partiju un devusi tai sabiedrisku izpausmi «Pēterburgas Avīzēs», kuru galvenā tendence ir vērst vienkāršās tautas uzmanību uz pastāvošiem vai iedomātiem trūkumiem, radīt tautā neuzticību un sašutumu pret garīdzniecību, muižniekiem un vācu (?) valdību. Tauta uzticas šim vadonim un ar prieku apsveic «Pēterburgas

⁶⁷ Deglavs A. Latviešu attīstības solis no 1848. g. līdz 1875. g. R., 1893, 58.—60. lpp.

Avīzes», jo šis laikraksts lolo tautas slepenas cerības un dod tām izpausmi. Tāpēc šis laikraksts ir bīstama tautas lapa.»⁶⁸

«Pēterburgas Avīzes» iekaroja tajā laikā popularitāti, kas ļoti kaitināja baltvācus. Vācu mācītāji no baznīcu kancelēm agitēja pret «Pēterburgas Avižu» abonēšanu, rakstīja melīgus ziņojumus uz Pēterburgu. Ar savu denunciāciju viņi beidzot panāca, ka 1865. gadā «Pēterburgas Avīzes» bija spiestas pārtraukt darbību.

Vācu mācītāji latviešu inteligences un latviešu buržuāzijas progresīvos pārstāvjus dēvēja par «jaunlatviešiem», līdzīgi tam, kā Vācijā tajā laikā progresīvo vācu inteligenci dēvēja par «jaunvāciešiem», kuru vidū bija arī H. Heine.⁶⁹ Tādējādi jaunās latviešu buržuāzijas nacionālā kustība 60. gados dabūja nosaukumu «jaunlatviešu kustība».

Pēc «Pēterburgas Avižu» slēgšanas par jaunlatviešu kustības centru kļuva Rīga. 1868. gadā jaunlatviešiem izdevās nodibināt Rīgas latviešu biedrību, kas sākumā nodarbojās ar kultūras un izglītības jautājumiem. 1873. gadā tā organizēja Rīgā pirmos dziesmu svētkus, kuros piedalījās 1019 koristu.⁷⁰ Dziesmu svētki notika arī vēlākos gados. Rīgas latviešu biedrība sasauca arī latviešu skolotāju konferences, no kurām pirmā notika 1873. gadā, dziesmu svētku laikā. Tā pirmā sāka sasaukt zemnieku sapulces, kuru dalībnieki klausījās priekšlasījumus par racionālu lauksaimniecību.

Jaunlatviešu ievērojamākie darbinieki bija Kr. Valdemārs, A. Spāģis, Kr. Barons, K. Biezbārdis, A. Kronvalds, J. Alunāns. Jaunlatviešu kustībai bija liberāls, reformistisks raksturs, un tā nepārauga plašā masu kustībā. Cīnīdamies par reformām, viņi centās vērst Krievijas ietekmīgo aprindu uzmanību uz stāvokli Latvijā; tas jaunlatviešus tuvināja krievu slavofiliem, kuri kritizēja vācu baronus, nevis lai sniegtu palīdzību latviešiem, bet lai vairāk nostiprinātu Latvijā cara patvaldību. Jaunlatvieši izteica latviešu pilsētu un lauku buržuāzijas centienus un idejas. Viņu darbības nolūks bija veicināt latviešu buržuāzijas un latviešu kapitāla, rūpniecības un tirdzniecības attīstību. Viņi aicināja latviešu buržuāziju krāt kapitālu, paplašināt uzņēmumus, popularizēja krājkasu, tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumu organizēšanu. Valdemārs ļoti daudz darīja, lai sekmētu jūras kuģniecības attīstību Baltijas jūrā. Pēc viņa iniciatīvas Maskavā tika nodibināta jūras kuģniecības sabiedrība, kuras darbā Valdemārs aktīvi piedalījās. Kr. Valdemārs ir atstājis vairākus vērtīgus zinātniskus darbus par jūrniecību.

Jaunlatvieši iesniedza cara valdībai lūgumus par reformām, kā arī palīdzēja zemniekiem rakstīt petīcijas, sūdzības. Viņi veicināja zemnieku parcelšanos uz dzīvi citās guberņās. Sevišķu uzmanību

⁶⁸ «Отечественные записки», т. 172, с. 269.

⁶⁹ Deglavs A. Latviešu attīstības solis . . ., 26. lpp.

⁷⁰ Turpat, 109. lpp.

jaunlatvieši veltīja agrārajiem jautājumiem — prasīja pazemināt nomas maksas, zemnieku un kvotes zemes pārdot par mērenām cenām, izsniegt ilggadīgu kredītu un iznomāt kroņa zemes. Jaunlatvieši juta līdz zemnieku smagajam stāvoklim un zināmā mērā bija saistīti ar zemnieku pasīvajiem cīņās veidiem. Jaunlatvietis K. Biezbārdis par piedalīšanos petīcijas sastādīšanā caram tika administratīvā kārtā izsūtīts, bet Kr. Valdemārs atradās policijas uzraudzībā.

Jaunlatviešu kustība savijās ar zemnieku kustību un zināmā mērā veda to sev līdz. Bet tas nenozīmē, ka jaunlatvieši būtu nabadzīgo zemnieku ideologi un demokrāti. Zemnieki gāja daudz tālāk par jaunlatviešiem — viņi objektīvi cīnījās par atbrīvošanos no visas muižnieciskās iekārtas.

Jaunlatvieši lielu uzmanību pievērsa latviešu kultūras attīstībai. Viņi izkopa latviešu literāro valodu, papildināja to ar jauniem vārdiem, veidoja zinātnisko terminoloģiju. Jaunlatvieši pirmie sāka tulkot latviešu valodā krievu un Rietumeiropas klasiķu darbus. Jaunlatviešu kustības periodā sākās latviešu tautas folkloras materiālu vākšana. Latvju dainu savākšana un izdošanas darbā daudz strādājis Krišjānis Barons, latviešu valodas attīstību sekmējuši Juris Alunāns, Atis Kronvalds. Jaunlatvieši veicināja skolu izglītības augšupeju, strādāja mūzikas laukā. Viņi organizēja pilsētās un uz laukiem izglītības biedrības, bibliotēkas, lasītavas un korus. Jaunlatvieši ir devuši lielu ieguldījumu savas tautas kultūras attīstībā.

Jaunlatviešu uzstāšanās pret Baltijas baronu un vietējās vācu buržuāzijas privilēģijām, pret viņu nacionālajiem spaidiem, viņu darbība latviešu tautas kultūras attīstībā bija vēsturiski progresīva parādība. Jaunlatviešu kustība bija viens no atbrīvošanās kustības veidiem, un, tā kā no baronu un vietējās vācu buržuāzijas jūga cieta visa latviešu tauta, tās mērķi faktiski sakrita ar tautas interesēm. Zināma pozitīva nozīme bija arī tam, ka jaunlatviešu progresīvie darbinieki orientējās uz Krieviju, iepazīstināja Latvijas iedzīvotājus ar progresīvās krievu kultūras sasniegumiem, sekmējot tādējādi latviešu un krievu tautu sadraudzību.

Jaunlatviešu kustība, būdama progresīva, tomēr nebija ne demokrātiska, ne arī revolucionāra kustība. Lai gan tā norisa zem tautiskā karoga un visas latviešu tautas vārdā, tai bija šķirisks raksturs, tā pauda augošās latviešu buržuāzijas intereses. Neatzīdami revolucionāro masu cīņu, jaunlatvieši centās panākt reformas, kuras ierobežotu baronu un vietējās vācu buržuāzijas privilēģijas. Viņi lika cerības uz cara patvaldību, savos rakstos slavēja ķeizaru un ķeizarieni, Aleksandru II dēvēja par progresīvāko valdnieku Eiropā. Pat visaktīvākie jaunlatvieši — Kr. Valdemārs, J. Alunāns, K. Biezbārdis — nepacēlās līdz krievu revolucionāro demokrātu — N. Černiševska, N. Dobroļova u. c. — uzskatiem. N. Černiševskis, N. Dobroļovs un viņu domu biedri aicināja gāzt carisko patvaldību revolucionārā ceļā un aizstāt to ar demokrātisku repub-

liku. Turpretim jaunlatvieši pat neprasīja baronu muižu likvidēšanu, cara gāšanu, bet gan aizstāvēja cara patvaldību.

Latviešu buržuāziskie vēsturnieki A. Tentelis, A. Švābe, Fr. Balodis, falsificēdami Latvijas vēsturi, idealizēja jaunlatviešu kustību, neatsedza tās pozitīvās un negatīvās puses, noklusēja tās šķirisko mēreni progresīvas buržuāziskās kustības raksturu.

Attīstoties latviešu buržuāzijai, jaunlatviešu kustība arvien vairāk sāka zaudēt savas agrākās progresīvās iezīmes. 70. gadu beigās latviešu buržuāzija bija nostiprinājusi savas pozīcijas un pārstāja interesēties par kultūras pārveidošanu un attīstīšanu. Tā pilnam pievērsās bagātību uzkrāšanai un šim nolūkam izmantoja arī nacionālo kustību. Maskējoties ar tautiskumu, tā atvēra «tautiskus veikalus», sarīkoja iedzeršanas, kurās tika uzsauktas veselības tautai, «tautas garam», «tautas mātēm un tēviem».

Kapitālisma straujā attīstība 80. gados pastiprināja tautas diferencēšanos šķirās, saasināja šķiru pretrunas. Buržuāzija sāka pievērst uzmanību cīņai ar proletariātu. Latviešu buržuāzija gan vēl sapņoja par reformām, bet gribēja tās saņemt no valdības rokām bez jebkādas cīņas. Tā zemojās cara valdības priekšā, stādīja carismu par paraugu citām valstīm, slavīnāja tā rusifikācijas pasākumus un slavofilus Aksakovu un Samarinu uzskatīja par saviem labākajiem draugiem. Sakarā ar to arī jaunlatviešu kustība izvirta par nacionālšovinistisku kustību. Sludinādami «tautiskumu», jaunlatvieši propagandēja šķiru mieru un uzstājās pret strādnieku kustību. Kad politiskās cīņas arēnā iznāca sociāldemokrāti, latviešu buržuāziskie nacionālisti, kas grupējās ap Rīgas latviešu biedrību («Māmuļu»), atklāti vērsās pret viņiem. Kādās biedrības valdes jubilejas svinībās nacionālisti uzaicināja Rīgas žandarmu pulkvedi Prozorovski, kas mielasta laikā uzsauca tostū par godu latviešu «patriotiem», kuri bija denuncējuši pirmos latviešu sociāldemokrātus. Jelgavas latviešu nacionālisti, demonstrēdami padevību cara patvaldībai, nosūtīja vainagu nolikšanai uz 1902. gadā revolucionāru nogalinātā ministra Sipjagina kapa.

Tātad latviešu buržuāzija jau 1905. gada revolūcijas priekšvakarā uzstājās kā kontrrevolucionārs spēks. Buržuāzija baidījās no proletariāta šķiru cīņas, kas vērsās plašumā un kļuva arvien asāka.

Krievu liberālā buržuāzija pirms 1905. gada revolūcijas vismaz petīciju kampaņā izteica protestu pret cara patvaldību, gan bailīgi meklējama arī vienošanos ar to, turpretī latviešu buržuāzija šai laikā neparakstīja nevienu pret carismu vērstu protesta rezolūciju.

Cīņu pret latviešu nacionālšovinistisko kustību uzsāka latviešu demokrātiskā intelligēncē, kas tai laikā izveidojās. Tie bija galvenokārt demokrātiski noskaņotie augstāko mācību iestāžu latviešu tautības studenti. 80. gadu beigās Pēterburgas, Maskavas un Tērbatas universitātēs mācījās ne mazums latviešu studentu: Pēterburgā P. Stučka un nākošais latviešu Tautas dzejnieks Rainis (J. Pliekšāns), Maskavā — P. Dauge, J. Jansons u. c., Tērbatā —

Jānis Rainis 1893. gadā.

uzliek strādniekiem fabrikās un rūpnīcās» u. c. Marksisma revolucionārās idejas demokrātiskā jaunatne pauda masās, kaut gan sākumā marksisma propaganda Latvijā vēl bija vāja. 1886. gadā latviešu demokrātiskā inteliģence sāka izdot avīzi «Dienas Lapa». 90. gadu sākumā sabiedriskajā kustībā jau bija manāms jauns strāvojums. Jaunās strāvas sākumu datē ar 1893. gadu, kad marksisma propaganda sāka aptvert plašākas strādnieku masas. Tās idejiskais un organizējošais centrs bija avīze «Dienas Lapa», kura sākumā, kad to rediģēja F. Bergmanis, pauda sīkburžuāziskas, reformistiskas idejas, Šulces—Deliča kooperatīvā sociālisma uzskatus. Kad par tās redaktoriem kļuva P. Stučka un J. Rainis, kuri pārmaiņus rediģēja avīzi līdz tās likvidēšanai, «Dienas Lapa» arvien vairāk uzmanības pievērsa strādnieku kustības jautājumiem, ievietoja rakstus par sociāldemokrātisko kustību Rietumeiropā, kritizēja buržuāzisko nacionālismu, iespieda labākos krievu un Rietumeiropas literatūras klasiķu darbus. «Dienas Lapas» redaktori, lai maldinātu cenzūru, pārdrūkāja, neminot autorus, latviešu valodā tulkotus fragmentus no K. Marksa «Kapitāla» un F. Engelsa darba «Ludvigs Feierbahs un vācu klasiskās filozofijas gals», kā arī dažas nodaļas no A. Bēbeļa grāmatas «Sieviete un sociālisms». «Dienas Lapa» apgaismoja savās slejās arī dabas zinātņu, mākslas un literatūras jautājumus.

⁷¹ Latvijas PSR vēsture. Saīsināts kurss. R., 1967, 199. lpp.

«Dienas Lapa» daudz rakstīja par krievu un latviešu tautu draudzības nepieciešamību, aizrādot, ka, tikai cīnoties kopā ar krievu darba tautu, latviešu darbaļaudis var panākt sev labāku dzīvi.

Jaunās strāvas laikmetā Latvijā jau izplatījās arī krievu marksistu literatūra, piemēram, hektografēts V. I. Leņina darbs «Kas tie tādi tautas draugi un kā viņi karo pret sociāldemokrātiem?».⁷²

Jaunās strāvas darbinieki uzstājās publiskās sapulcēs ar referātiem, tāpat arī jautājumu vakaros, kas tika organizēti strādnieku izglītības biedrībās «Jonatans», «Zieds» u. c. Viņi atmaskoja patvaldniecisko iekārtu, asi kritizēja buržuāziskos nacionālistus. Jaunstrāvnieki ieveda no ārzemēm arī nelegālo marksistisko literatūru.

Jaunstrāvnieki neaprobežojās tikai ar legālu demokrātisko ideju propagandu, bet sāka nodarboties ar propagandu arī nelegāli, saistoties ar nelegālajiem strādnieku marksistiskajiem pulciņiem, kas 90. gadu sākumā radās Liepājā un Rīgā. Viņi arī paši organizēja Rīgā un citās vietās strādnieku marksistiskos pulciņus, kuri izplatīja strādnieku vidū nelegālo marksistisko literatūru. 1895. un 1896. gadā dažās Rīgas un Liepājas rūpniecās notika streiki šo pulciņu vadībā. Ievērojamākie jaunstrāvnieki, kuri veica propagandu Rīgas strādnieku vidū, bija F. Roziņš, K. Šulcs, strādnieki D. Bundža un J. Driega, kas 1896. gadā iebrauca Rīgā no Liepājas. Ar laiku no jaunstrāvniekiem novērsās sīkburžuāziski noskaņotie elementi — A. Dauge, K. Kasparsons u. c., kuri jau 1896.—1897. gadā kavēja jaunstrāvnieku cīņu un nostiprināšanos.

Jaunā strāva iekaroja autoritāti masās, tās revolucionāri noskaņoto darbinieku P. Stučkas, J. Raiņa, F. Roziņa u. c. ietekme masās auga. Palielinājās arī tās latviešu inteligences aprindas, kas pievienojās Jaunajai strāvai. Jaunstrāvnieki ievada no ārzemēm nelegālo literatūru un izplatīja to tautā. Tas sāka uztraukt varas iestādes. 1897. gadā žandarmērija izdarīja Rīgā un Liepājā masu arestus. Arestēja vairāk nekā 138 cilvēkus, tai skaitā arī Jaunās strāvas redzamākos darbiniekus — «Dienas Lapas» redaktorus P. Stučku un J. Raini. Daudzus Jaunās strāvas, kā arī strādnieku pulciņu darbiniekus administratīvi notiesāja ar ieslodzījumu cietumā vai piesprieda viņiem izsūtīšanu uz Vjatkas un citām gubernām. Avīzi «Dienas Lapa» slēdza un tās atbildīgos redaktorus P. Stučku un J. Raini izsūtīja uz Vjatkas gubernu uz 5 gadiem. Pēc šiem arestiem Jaunās strāvas darbība izbeidzās.

Jaunā strāva, kas radās strādnieku kustības ietekmē, bija demokrātiskās inteligences kustība, kura tiecās uz marksismu. Tā nebija vienota organizācija ar izstrādātu programmu, statūtiem un centru priekšgalā. Jaunstrāvnieku nodibinātie zinātniski literārie pulciņi nebija apvienoti, darbojās atsevišķi. Jaunstrāvnieki grupējās ap avīzes «Dienas Lapa» redakciju. Jaunstrāvnieki daudz

⁷² «Советская Латвия», 1949, 46. nr.

uzmanības veltīja marksisma ideju propagandai, uzstājās pret buržuāziskām teorijām, izskaidroja sabiedriskos jautājumus no vēsturiskā materiālisma viedokļa, kaut gan vēl galīgi nebija apguvuši vēsturiskā materiālisma metodi un tādēļ dažreiz viņu propagandā bija nepilnības. Jaunstrāvnieceki deva stipru triecienu buržuāziski nacionālajai kustībai, ar savu revolucionāro ideju propagandu modināja no politiskā miega toreizējo sabiedrību, ko bija iemidzinājušas nacionālistu «patriotiskās» runas.

Revolucionārie jaunstrāvnieceki spēra pirmos soļus marksisma ideju izplatīšanā Latvijā un ar to sagatavoja augsni sociāldemokrātiskajai kustībai. Jaunstrāvnieceku nopelns ir tas, ka viņi iepazīstināja strādniekus ar šķiru cīņas idejām un palīdzēja veidot strādnieku pulciņus, no kuriem vēlāk izauga sociāldemokrātiskās organizācijas.

Jaunā strāva ietekmēja arī latviešu kultūras un zinātniskās domas attīstību. Jaunās strāvas demokrātiskie darbinieceki propagandēja materiālismu un darvinismu, noraidīja ideālistisko pasaules uzskatu. Literāti, kuri bija saistīti ar Jauno strāvu, radīja reālistiskus darbus, kas modināja masās šķiru cīņas apziņu. Jaunās strāvas propagandētais reālisms ietekmēja arī teātra un tēlotājas mākslas attīstību.

6. PILSĒTU UN LAUKU PROLETARIĀTA STĀVOKLIS

1905. GADA REVOLŪCIJAS PRIEKŠVAKARĀ

1905. gada revolūcijas priekšvakarā strādnieku šķiras stāvoklis Latvijā, tāpat kā visā Krievijā, bija ļoti smags. Strādnieki strādāja par zemu darba algu 12 un vairāk stundas dienā. Piemēram, Krāmera atslēgu fabrikā Jelgavā strādnieki nopelnīja tikai 30—70 kapeiku dienā.

Uzņēmēji līdz minimumam samazināja ražošanas izdevumus un lika strādāt šaurās, netīrās, bieži vien mitrās un slikti vēdināmās telpās. Darba algu izmaksāja pēc darba laika, un tās izmaksā dažreiz ieilga līdz plkst. 12 naktī. Fabrikās plaši lietoja naudas sodus. Strādnieks bieži nemaz nezināja, par ko viņš sodīts, jo meistari ierakstīja sodus aprēķinu grāmatiņā bez viņa ziņas. Lielāko daļu sodīja it kā par sliktu darbu, taču strādnieki tur nebija vainīgi — produkcijas brāķis radās materiālu sliktās kvalitātes un nolietoto mašīnu dēļ.

Lai cīnītos pret strādnieku kustību, fabriku administrācija visiem iespējamiem līdzekļiem sekmēja izspiegošanu, kas Latvijas fabrikās bija plaši izplatīta. Apzinīgo strādnieku denuncētājiem fabrikas administrācija izsniedza naudas balvas vai deva labāk apmaksājamu darbu.

Sevišķi smagi tika ekspluatētas sievietes. Viņām vajadzēja strādāt gandrīz par velti visgrūtākajos apstākļos. Kaplāna kartonāžas fabrikā Rīgā, kur strādāja apmēram 300 sieviešu, darba alga

bija 25—50 kapeikas dienā. Fabrikā valdija netīrība, netika ievēroti elementāri higiēnas noteikumi. Visas 300 strādnieces mazgāja rokas nelielā divu spaiņu tilpuma traukā, kurā ūdeni visu dienu nemainīja. Šajā pašā ūdenī mazgāja arī tējas traukus. Volfšmita spirta dedzinātavā strādnieces pa visu garo darba dienu nopelnīja tikai 40—50 kapeiku. Viņas spieda par parasto samaksu strādāt arī svētdienās. Meistari pret strādniecēm izturējās rupji.⁷³ Turpretim strādniecēm vajadzēja administrācijai izrādīt cieņu, bet dažos mazos uzņēmumos, piemēram, veļas mazgātavās un darbnīcās, vēl bija pieņemts uzņēmējam un tā sievai skūpstīt roku.

Strādnieki smagi cieta no daudzajiem nelaimes gadījumiem, kas notika Latvijas rūpnīcās, kur neievēroja nekādus darba aizsardzības noteikumus un neko nedarīja, lai šos nelaimes gadījumus novērstu. Lai samazinātu ražošanas izdevumus, uzņēmēji bieži kvalificētu strādnieku vietā lika pie mašīnām neapmācītus cilvēkus, kam bija zemāka darba alga; arī tas kļuva par iemeslu daudziem nelaimes gadījumiem.

Rūpnīcās, fabrikās un dažādās amatnieku darbnīcās plaši ekspluatēja bērnu darbu. Daudz meiteņu strādāja konfekšu, tabakas un citās fabrikās, saņemot 10—15 kapeiku dienā. Strādājošo bērnu, īpaši fabriku un amatnieku mācekļu, stāvoklis bija ļoti grūts: 3—4 gadus viņi strādāja par niecīgu samaksu vai par sliktu saimnieka uzturu. Amatnieku darbnīcās mācekļiem nebija noteiktas darba dienas. Strādāja 14—15 stundas dienā un dzīvoja tajās pašās netīrajās darbnīcās. Turklāt meistari mācekļus parasti sita.

Pasaules ekonomiskā krīze, kas plosījās no 1900. līdz 1903. gadam, sevišķi smagi skāra Krievijas saimniecību. Krīze un tai sekojošā ilgstošā depresija pasliktināja strādnieku jau tā smago stāvokli. Latvijā, tāpat kā visā Krievijā, krīzes smagumu uzņēmēji centās uzvelt strādniekiem: samazināja darba algu, pagarināja darba dienu, samazināja strādnieku skaitu. Krievu-Baltijas vagonu fabrikā, piemēram, kvalificēti strādnieki, intensīvi strādājot, nopelnīja tikai 90 kapeiku dienā agrāko 2 rubļu vietā.⁷⁴ Krāsotāju nodaļā, kur agrāk par pasažieru vagona nolakošanu maksāja 71 rubli, 1904. gadā strādnieki saņēma tikai 53 rubļus.

Avīze «Cīņa» bieži publicēja vēstules par smagajiem apstākļiem un necilvēcīgo ekspluatāciju fabrikās un rūpnīcās. Piemēram, Jelgavā, Krāmera atslēgu fabrikā, kā bija norādīts kādā korespondencē, strādāja no plkst. 6 rītā līdz plkst. 7 vakarā. Fabrikas telpas bija sliktas, šauras, bez ventilācijas. Nekādas darba aizsardzības nebija. Trūka labu, kvalificētu meistarū, jo uzņēmējs negribēja maksāt tiem attiecīgu darba algu, bet viņu vietā ielika uzraugus, kuri centās izdzīt strādniekus, cik spēdami, un katru, kas viņiem nepatika, kantorī apmeloja un atlaida.⁷⁵

⁷³ «Cīņa», 5. nr., 1904. g. jūlijā; 7. nr., 1904. g. septembrī.

⁷⁴ «Cīņa», 6. nr., 1905. g. augustā.

⁷⁵ «Cīņa», 5. nr., 1904. g. jūlijā.

Krīzes laikā stipri palielinājās bezdarbnieku skaits. Piemēram, Liepājas ostā katru dienu no agra rīta līdz vēlam vakaram vairāki tūkstoši strādnieku gaidīja darbu. Daudzi strādnieki strādāja tikai vienu vai divas dienas nedēļā. Ja pienāca kāds kuģis un tā sauktie saimnieki pieņēma strādniekus, tad viņus ielenca simtiem cilvēku un visi lūdzās: «Saimniek, ņem mani!» Bet saimnieks pieņēma tikai tos, kas viņu krogā bija labi pacienājuši, pārējie palika bez darba. Strādnieki cieta neizsakāmu trūkumu. Mājās viņu sievas ar bērniem bija badā. Veikalu īpašnieki atteicās ilgāk dot uz parāda pārtikas preces.

Daudz labāk neklājās būvstrādniekiem. Vasarā viņi vēl kaut kā maizi nopelnīja, bet ziemā — no decembra līdz marta vidum — divām trešdaļām no viņiem nebija darba, un lielākā daļa devās uz ostu, tādējādi palielinot ostas strādnieku bezdarbnieku armiju.⁷⁶ Strādnieku augošais posts, nabadzība un bezdarbs sakarā ar krīzi saasināja šķiru pretrunas un bija viens no galvenajiem revolūcijas cēloņiem.

Strādnieku smago stāvokli centās izmantot dažādu reliģisko sektu sludinātāji. Liepājā tajā laikā to bija daudz. Baptistu un apustuļu sektas konkurēja cita ar citu. Pusdienas pārtraukumos uz būvēm un citur bieži bija dzirdami strīdi par ticības lietām.⁷⁷

Vēl sliktāks bija laukstrādnieku stāvoklis. Viņiem nekādas noteiktas darba dienas nebija. Vasarā kalps strādāja no gaismas līdz tumsai, bet arī ziemā darbs ilga līdz vēlam vakaram.

Uzturs pa visu garo darba dienu bija ļoti trūcīgs. Kalpus ēdināja galvenokārt ar kartupeļiem, rupju maizi un silķi. Par dzīvokļiem jāsaka, ka muižnieku un budžu lopī dažreiz tika turēti labākās telpās nekā kalpi. Vasarā kalpi, kas strādāja pie budžiem, pārgulēja sienā uz stallaugšas, bet ziemā kalpi, kā arī meitas dzīvoja saspiesti nelielā kalpu gala istabā, kur nereti vēl glabājās zirglietas un citi saimniecības rīki. Budži kalpiem maksāja algu 80—100 rubļu gadā un deva uzturu, meitām maksāja apmēram 50 rubļu. Muižās galvenokārt strādāja ģimenes cilvēki, bet budžu saimniecībās — visvairāk neprecējušies, bezbērnu kalpi. Budži necieta savās mājās kalpu ģimenes, tāpēc daudzi kalpi nevarēja nodibināt ģimenes dzīvi, bet baroni, izmantojot lielo darba roku piedāvājumu, līdz minimumam pazemināja darba algu. Pēc agrāro jautājumu pārzinātāja V. Zemceva aprēķiniem, kalpu alga naudā Vidzemes muižās vidēji bija 225 rubļi gadā, bet kopā ar sievas peļņu 245 rubļi. Par šo maksu laukstrādnieks strādāja pie muižnieka ar savu uzturu visu gadu, bet viņa sieva sešus mēnešus. No šīs algas kalpu ģimene, kurā ietilpa 5 cilvēki, nevarēja pārtikt, jo viena pieauguša cilvēka uzturam gadā vajadzēja 80—100 rubļu. Tāpēc kalpu ģimene dzīvoja trūkumā, slikti ēda, slikti ģērbās un savus mazgadīgos bērnus vasaru sūtīja ganos. Arī kalpiem bara-

⁷⁶ Proletāriskā revolūcija Latvijā, 1. sēj., 40., 41. lpp.

⁷⁷ Turpat, 41. lpp.

kās ierādītie dzīvokļi bija ļoti slikti. Ž. Vite (Sprogainis) savās atmiņās raksta, ka Auces apkaimē 16—18 kvadrātmetru lielās istabās dzīvoja saspīesti 5—10 cilvēki. Parasti kalpu dzīvokļos bijusi šāda aina: «Mazi bērni puspliki rāpo pa netīru māla klonu (grīdas nebija), katlā uz plīts vārās lopbarība, un garaiņu mākoņi peld līdz griestiem. Garaiņiem pievienojas arī dūmi, kaktā stāv lopbarības trauki, no kuriem nāk skāba smaka, pie krāsns slapji auti un slapjas drēbes. Istabā jūtama pelējuma smaka.»⁷⁸

Muižas kalps darba samaksas ziņā nebija vēl īsti kapitālistiska tipa strādnieks, kas saņem darba algu tikai naudā. Kalpi muižā algu par savu darbu saņēma galvenokārt natūrā. Tādus kalpus sauca par deputātņiem. Muižnieks maksāja kalpam graudā, iedalīja nelielu zemes gabalu kartupeļu dēstīšanai, kalpu mājā ierādīja istabu dzīvošanai, deva 2—3 asis zaru malkas, barību govij, atļāva turēt cūku, 2—3 aitas un tikai apmēram 25—30 rubļu maksāja naudā. Kalpa deputātņieka institūts bija lielā mērā dzimtbūšanas palieka.

Bez kalpiem deputātņiem vēl bija tā saucamie zemes kalpi, kuriem muižnieks ierādīja zemi uz darba algas rēķina. Par nelieliem zemes gabaliem viņiem bija jāstrādā pie muižnieka 3—4 dienas nedēļā, bet viņu sievām 30—35 dienas gadā.

Zemes kalpus Latvijā 1905. gada revolūcijas priekšvakarā vācu baroni vēl diezgan plaši ekspluatēja. Zemes gabala ierādīšana bija baroniem līdzeklis kā iegūt lētu darbaspēku. Par nelielu zemes gabalu kalps atstrādāja muižniekam lielāko daļu vasaras karstākā darba laikā. Atstrādāšana bija tieša dzimtbūnieciskās ekspluatācijas sistēmas palieka. Apskatāmajā periodā Latvijas muižās, tāpat kā citu Krievijas apgabalu muižās, dzimtbūnieciskās ekspluatācijas metodes vēl bija kombinētas ar kapitālistiskajām metodēm. Dzimtbūšanas palieka bija arī «pusgraudņieku» institūts. Pusgraudņieki atdeva muižniekam par nomāto zemes gabalu graudā pusi vai vairāk no novāktās ražas.

Smaga bija laukstrādņieku dzīve Latvijā. Viņu darba gaitas iesākās jau 8—9 gadu vecumā. Trūkums un bads piespieda laukstrādņiekus atdot savus bērnus pa vasaru budžiem par ganiem. Kalpu bērni apmeklēja pamatskolu tikai 3—4 ziemas, bet 14—15 gadu vecumā sāka strādāt pie baroniem vai budžiem par puspuīšiem un pusmeitām, vēlāk par puīšiem un meitām. Kalpus nežēlīgi ekspluatēja. Viņi strādāja gandrīz bez atpūtas. Svētdiena reti kad bija pilnīga atpūtas diena, jo tiem, kas strādāja pie budžiem, bija jākopj un jābaro lopi. Darba devēji, īpaši muižnieki, pret kalpiem izturējās rupji, necilvēcīgi.

Pat pilnas balsstiesības savā pagastā kalpiem nedeļa. Lai nodrošinātu baronu un budžu vadību pagastos, muižnieki tikai vienam no 10 bezzemniekiem piešķīra balsstiesības. Kalpi izvēlēja no sava vidus vietņiekus no desmit vienu, bet saimņiekim visiem bija

⁷⁸ 1905. gada revolūcijas dalībņieku atmiņas, 1. sēj. R., 1955, 130. lpp.

balsstiesības. Latvijā kalpu tiesiskā ziņā uzskatīja par desmitdaļ-cilvēku. Viņu atstūma no pagasta pārvaldes, kaut gan viņš bija galvenais nodokļu maksātājs. Latvijā uz laukiem lielas naudas summas deva pagasta nodoklis, ko ņēma no visiem 14 līdz 60 gadu vecuma vīriešiem. Tā kā lauku iedzīvotāju lielākā daļa Latvijā bija bezzemnieki, tad nodokli galvenokārt maksāja viņi. 1904. gadā Vidzemes guberņā no 294 313 lauku nodokļu maksātājiem 80% bija bezzemnieki, kas maksāja vairāk par 1 miljonu rubļu pagasta nodokļa.

Kalpiem toreiz nekādu organizāciju nebija. Saimniekiem, kā raksta R. Pelše savās atmiņās, bija savas dziedāšanas un izglītības biedrības. Vasaru svētdienās parkos un birzēs sarīkoja «zaļumballes» ar iedzeršanu, kurās kalpi nodzēra savu darba algu un kurās bieži notika kautiņi. Teātros gāja gandrīz tikai saimnieki.⁷⁹ Smago beztiesīgo kalpa stāvokli ļoti zīmīgi raksturojis lielais latviešu Tautas dzejnieks J. Rainis dzejolī «Kalpu manta»:

Kas man ir iekš manas dzimtenes?
Ne vārpiņas manas, ne zālītes;

Ne saujiņas siena, ko pagalvī mest,
Ne tik daudz, cik kāju pirkstiem var nest.

Tā zeme, ko aru, tā nepieder man,
Mana izkopts kungu plavā skan;

Kungs pircis zirgu, kas arklā iet,
Ir manas rokas tas pircis šķiet.

Kas man ir iekš manas dzimtenes?
Ne vārpiņas manas, ne zālītes —

Mans ir tik dzimtenes mūžīgais vaidis,
Mans ir viņas mūžam kvēlošais naidis —

Bet viens ir, kas man pieder gan,
Tā atriebsana, tā pieder man!⁸⁰

Latvijā liela daļa laukstrādnieku strādāja muižās. Šķiru pret-runas starp viņiem un muižniekiem, tāpat arī starp kalpiem un budžiem ļoti saasinājās, tomēr pretrunas ar muižniekiem toreiz izvirzījās pirmajā vietā. No muižniekiem cieta bez laukstrādniekiem arī zemnieki un visi darbaļaudis. Muižnieku monopoltiesības uz zemes īpašumu, viņu feodālās privilēģijas kavēja visu sabiedrisko attīstību, un šo šķēršļu likvidēšanā bija ieinteresēti visi Latvijas darbaļaudis. Tāpēc 1905. gada revolūcijas pirmais uzdevums bija iznīcināt muižniecisko iekārtu.

⁷⁹ Proletāriskā revolūcija Latvijā, 69. lpp.

⁸⁰ Rainis J. Kopoti raksti, 2. sēj. R., 1948, 418. lpp.

7. STRĀDNIĒKU KUSTĪBA 90. GADOS UN REVOLŪCIJAS PRIEKŠVAKARĀ

Krievijā sakarā ar strādnieku smago stāvokli un carisma jūgu auga varena strādnieku kustība. Jau 80. gados streiku kustība Krievijā bija plaša. No 1881. līdz 1886. gadam Krievijā notika vairāk nekā 48 streiki ar 80 tūkst. streikojošo strādnieku, bet 90. gados, rūpniecības uzplaukuma laikā (1895—1899), streikoja ne mazāk kā 220 tūkst. strādnieku.⁸¹

90. gados streikus jau sāka vadīt marksistiskie strādnieku pulciņi. V. I. Ļeņins apvienoja ap 20 Pēterburgā darbojošos pulciņu vienā «Cīņas savienībā strādnieku šķiras atbrīvošanai». Pēterburgas «Cīņas savienība» izvērsa plašu politisku agitāciju strādnieku vidū, sāka realizēt strādnieku kustības savienošanu ar sociālismu un kļuva par revolucionāras partijas dīgli. Tā bija cieši saistīta ar strādnieku kustību. 1896. gadā Pēterburgas «Cīņas savienības» vadībā notika 30 tūkst. tekstilstrādnieku streiks, kas piespieda cara valdību izdot likumu par darba dienas ierobežošanu līdz 11¹/₂ stundām. Pēc Pēterburgas «Cīņas savienības» parauga līdzīgas savienības radās arī citās Krievijas pilsētās — Maskavā, Samārā, Kazanā.

Augošo strādnieku kustību un marksisma ideju izplatīšanos centās bremsēt narodņiki, kuri turpināja apgalvot, ka Krievija neies pa kapitālistisko attīstības ceļu un ka galvenais revolucionārais spēks ir nevis proletariāts, bet zemniecība. G. Pļehanovs deva nopietnu triecienu narodņiku uzskatiem, bet pilnīgi narodņicismu sagrāva V. I. Ļeņins vairākos savos tālaika darbos, it sevišķi darbā «Kas tie tādi tautas draugi un kā viņi karo pret sociāldemokrātiem» (1894). V. I. Ļeņins pierādīja, ka galvenais līdzeklis carisma gāšanai ir strādnieku un zemnieku revolucionārā cīņa, bet ne narodņiku individuālais terors, ka revolūcijas vadošais spēks un hegmons ir proletariāts un tā tuvākais sabiedrotais — zemniecība. V. I. Ļeņins norādīja, ka Krievijas marksistu pats pirmais uzdevums ir organizēt vienotu sociālistisku partiju un ka proletariāta cīņas mērķis ir savienībā ar zemniecību nogāzt absolūtismu un tad kopā ar citu zemju proletariātu iet «*pa taisno atklātās politiskās cīņas ceļu uz uzvarošu komunistisku revolūciju*».⁸²

Sakarā ar ekonomisko krīzi 1900. gadu sākumā, kuras smagums gūlās uz strādnieku pleciem, Krievijā sākās proletariāta revolucionārās kustības uzplūdi. Strādnieki sāka pāriet no ekonomiskiem streikiem uz politiskiem streikiem un demonstrācijām. 1901. gada februārī un martā Pēterburgas, Maskavas, Harkovas, Kijevas un citu lielu pilsētu ielās izgāja demonstranti ar lozungiem «Nost patvaldību!». Daudzās pilsētās notika 1. Maija demonstrācijas un streiki. Obuhova rūpnīcas strādnieku streiks (1901. g.) pārauga

⁸¹ Latvijas PSR vēsture, 2. sēj. R., 1958, 137. lpp.

⁸² Ļeņins V. I. Raksti, 1. sēj., 267. lpp.

sadursmē ar policiju un karaspēku. Varonīgā «Obuhovas aizsardzība», kuras gaitā strādnieki pat uzcēla bārikādes, stiprināja proletariāta cīņas garu. 1902. un 1903. gadā strādnieku kustības vilnis pacēlās vēl augstāk. Vairākās Krievijas pilsētās notika streiki un demonstrācijas (1902. gadā liels streiks notika Rostovā pie Donas), bet Aizkaukāzā un Ukrainā — pat vispārēji streiki. Streiku, politisku demonstrāciju un masu mītiņu laikā bieži notika strādnieku asiņainas sadursmes ar policiju.

Cara patvaldība, nobijusies no strādnieku kustības, pēc Rietumeiropas valstu parauga steidzīgi dibināja strādnieku organizācijas policijas vadībā, cenšamās padarīt strādnieku revolucionāro cīņu nekaitīgu un virzīt to uz sadarbību ar carismu un buržuāziju. Policiskās strādnieku organizācijas, kas tika dibinātas pēc Maskavas ohrankas priekšnieka Zubatova ierosinājuma, pastāvēja īsu laiku. Tās likvidēja augošā strādnieku kustība.

1904. gada decembrī, pirms Pēterburgas strādnieku apšausanas, varena strādnieku kustība izvērās Baku naftas avotu rajonā. Baku streiku organizēja naftas strādnieki, kuriem pievienojās zirgu dzelzceļa, tipogrāfiju u. c. strādnieki. Baku streiks, kam sākumā bija ekonomisks raksturs, pārauga politiskā streikā. Streikotāji sarīkoja grandiozas politiskas demonstrācijas ar lozungu «Nost ar patvaldību!».

Baku strādnieki par spīti smagajām represijām (policija 23. decembrī, demonstrācijas laikā, nogalināja 25 un ievainoja 40 strādniekus) izcīnīja spožu uzvaru. Strādnieki panāca darba dienas saīsināšanu, darba algas paaugstināšanu, darba aizsardzības uzlabošanu utt. Baku streiks ar savu revolucionārismu stipri ietekmēja strādniekus visā zemē.

90. gados streiku kustība vērsās plašumā arī Latvijā. 1891. gada vasarā streiku pieteica 300 Rīgas ostas strādnieku, vērsoties pret darba algas pazemināšanu. 1893. gada februārī Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas kalēji protestēja pret darba algas pazemināšanu. Kad administrācija nepiekāpās, strādnieki ķerrā izveda ienīsto meistaru no fabrikas teritorijas un iegāza grāvī. 1895. gadā Vidzemes guberņā jau notika 5 streiki ar 243 dalībniekiem, bet 1896. gadā Rīgā vien streikoja ap 1300 strādnieku. 1895.—1896. gadā Rīgā streikoja vairāku kokzāgētavu, drāšu fabrikas, Krievu-Baltijas vagonu fabrikas, Krīgsmaņa korķu fabrikas strādnieki. 1896. gadā Liepājā streikoja Tilica kokapstrādāšanas uzņēmumu strādnieki un ostas strādnieki. Tilica uzņēmuma strādnieku streiks, ko vadīja īpaša streika komiteja, ilga divas nedēļas.

1897. gadā Rīgā Riharda Poles rūpnīcā notika 1. Maija streiks ar prasībām paaugstināt darba algu. 1898. gadā streiku kustība Latvijā vēl paplašinājās. Pēc oficiāliem datiem, šai gadā fabriku inspekcijai pakļautajos uzņēmumos Vidzemē un Kurzemē notika

18 streiki ar 1750 dalībniekiem. Ne mazums sīku rūpnīcu strādnieku streiku notika Daugavpilī.

1897. un 1898. gadā strādnieku un Politehniskā institūta marksistiskie pulciņi izlaida 1. Maija proklamācijas ar Rīgas strādnieku komitejas parakstu. Tās izplatīja strādnieku vidū. Dažās fabrikās, kā Sturca un Lodera kokzāģētavās un jau pieminētajā Riharda Poles rūpnīcā, liela daļa strādnieku 1. maijā (pēc jaunā stila) atteicās strādāt, prasot paaugstināt darba algu un saīsināt darba dienu.

Pieminējām tikai dažus rūpnīcu strādnieku streikus. Šeit nav iespējams sīkāk apskatīt visu rūpnīcu strādnieku streiku gaitu, ne arī pakavēties pie sīko uzņēmumu, ķieģeļu ceplu strādnieku un ormaņu streikiem 1905. gada revolūcijas priekšvakarā, no kuriem daži vainagojās ar zināmiem panākumiem.

90. gadu streikos Latvijā strādnieku organizētība un apzinīgums vēl bija samērā zemā līmenī, kaut gan dažos streikos diezgan aktīvi piedalījās marksistisko pulciņu dalībnieki. Lielākoties streikojā daļa kādas fabrikas strādnieku, turklāt uzņēmējiem ar policijas palīdzību izdevās streikus ātri likvidēt. Zināma daļa streikojošo strādnieku guva panākumus, tomēr lielākā daļa streiku beidzās nesekmīgi. Strādnieku streiku cīņai vēl bija sākotnējas šķiru cīņas forma un ekonomisks raksturs. XX gadsimta sākumā ar sociāldemokrātisko organizāciju rašanos tā kļuva apzinīgāka un ieguva politisku raksturu.

Latvijā pēdējos desmit gados pirms revolūcijas, no 1895. līdz 1904. gadam, Vidzemes guberņā fabriku inspekcijai pakļautajās fabrikās un rūpnīcās notika 78 streiki, kuros piedalījās 18 303 strādnieki, Kurzemes guberņā — 33 streiki, kuros piedalījās 4024 strādnieki. Desmit gados (1895—1904) no visa strādnieku skaita streikojuši bija Vidzemes guberņā 33,6%, bet Kurzemes guberņā — 28,6%. Streiku dalībnieku vidējais procents minētajos 10 gados Krievijā bija 26,9.⁸³

Tomēr šie dati vēl nedod pilnīgu priekšstatu par streiku kustību Latvijā. Te ņemti vērā tikai tie streiki, kas notika fabriku inspekcijai pakļautajās fabrikās un rūpnīcās. Streiki, kas izcēlās mazos, fabriku inspekcijai nepakļautos uzņēmumos, ķieģeļu ceplīs un citur, kā arī ostas strādnieku un dzelzceļnieku streiki statistikā nav ietverti. Tātad faktiskais streiku un streikotāju skaits bija lielāks. Liepājā vien 1899. gada maijā streikojā apmēram 6 tūkst. strādnieku.⁸⁴

Oficiālie dati par streikiem attiecas tikai uz Vidzemes un Kurzemes guberņām, turklāt uz Kurzemes guberņu tikai no 1898. gada. Ja pieskaitītu vēl streikus Latgalē, kā arī streikus, kas notika

⁸³ Министерство торговли и промышленности. Статистические сведения о стачках рабочих на фабриках и заводах за десятилетие 1895—1904. Составил В. Е. Варзар. СПб., 1905, Сводная таблица 1.

⁸⁴ Proletāriskā revolūcija Latvijā, 129. lpp.

uzņēmumos, kuri nebija pakļauti fabriku inspekcijai, tad streikotāju skaits palielinātos par daudziem tūkstošiem. Pēc neoficiāliem datiem, tikai 90. gados vien Latvijā streikoja līdz 30 tūkst. strādnieku.

Vislielākais streiku skaits aplūkojamajos desmit gados ir bijis 1899. gadā kā Vidzemes, tā arī Kurzemes guberņā. 1899. gada streiki ir saistīti ar Rīgas un Liepājas proletariāta maija nemieriem — Rīgā šīm akcijām bija atklātas cīņas raksturs, un tās iegājušas vēsturē ar nosaukumu «Rīgas dumpis». Tas bija pirmais plašākais Rīgas strādnieku cīņas uzliesmojums, taču vēl neorganizēts. Nemierus izraisīja administrācijas nīrgāšanās par tekstilfabrikas «Džuta» streikojošajām strādniecēm (fabrika atradās netālu no Ķīšežera, 7 km no Rīgas).

Džutas fabrika bija akciju sabiedrības uzņēmums un atradās ārzemju kapitāla rokās. 1899. gada 1. maijā tajā strādāja 777 strādnieki, tai skaitā 565 sievietes. Darba apstākļi fabrikā bija ļoti grūti: darba diena bija gara, fabrikas telpas puteklainas, darba alga zema — liela daļa strādnieču nopelnīja tikai 35 kapeikas dienā. Jau martā, kad strādnieces pieteica streiku, fabrikas pārvaldnieks Baltābols apsolīja paaugstināt darba algu, bet solījumu neizpildīja. 1. maijā strādnieces atkal prasīja algu paaugstināt, bet fabrikas administrācija kategoriski atteicās prasību izpildīt. Tad strādnieces iesāka streiku.

Lai apspiestu streiku, fabrikas administrācija dažādi nīrgājās par strādniecēm. Izsauktā policija un kareivji provocēja viņas uz nekārtībām, bet strādnieces nepadevās provokācijām, ievēroja kārtību, un līdz 5. maijam streiks noritēja mierīgi. 5. maijā policija un kareivji izdzina pirmās maiņas strādnieces no fabrikas, teikdami, lai iet grupās pa 10—15 cilvēkiem uz II Pēterburgas iecirkni saņemt algu un pases. Uz ielas pie fabrikas vārtiem notika strādnieku sadursme ar policiju, 9 strādniekus arestēja. Pēc šīs sadursmes laba daļa streikojošo strādnieču nolēma iet pie Vidzemes gubernatora Surovceva sūdzēties par fabrikas administrāciju. Uzzinājis to, policijmeistars mobilizēja Rīgas policiju un izsauca dažas rotas kareivju, lai izjauktu strādnieču gājienu. Strādnieces, kam nopakaļ sekoja rota kareivju, aizgāja līdz Aleksandra vārtiem, kur viņas sagaidīja jaunas policistu un kareivju vienības, kuras aizšķērsoja strādniecēm ceļu un sadzina viņas Aleksandra dārzā (tagadējā Gaisa tilta rajonā). Dārzā strādniecēm sāka izmaksāt algu, bet neizsniedza pases, lai apzinīgākās strādnieces izsūtītu no Rīgas. Strādnieces gribēja aiziet, bet policija tās nelaida, turpināja nīrgāties par viņām. Pēc darba mājās iedami, «Feniksa», «Uniona» u. c. fabriku strādnieki pieprasīja atbrīvot strādnieces, bet policija sāka uz strādniekiem šaut. Tad strādnieki salauza žogu un uzsāka cīņu ar policiju un ugunsdzēsējiem, kuri strādniekus apšļāca ar ūdeni. Policija un karaspēks atklāja pret strādniekiem uguni. Strādnieki atbildēja ar akmeņiem, nūjām un citiem priekšmetiem un, kaut arī pienāca kareivju papildspēki, cīņu turpināja. Vairāki des-

miti strādnieku tika nogalināti un smagi ievainoti. Cīņas vietā ieradās ap 1000 kareivju, kuriem izdevās strādnieku pūli atspiest un izklīdināt.

Asinainā izrēķināšanās ar strādniekiem Aleksandra dārzā radīja Rīgas iedzīvotājos ārkārtīgu sašutumu. Rīgā sākās plaši nemieri, kas izpaudās asinainās sadursmēs ar policiju un karaspēka daļām, policijas iecirkņu, policistu un fabriku spiegu dzīvokļu graušanā, sevišķi atklāto māju dedzināšanā un graušanā. Kustībā piedalījās vairāki tūkstoši cilvēku. Pret strādniekiem raidīja apmēram 6 tūkst. kareivju un visu Rīgas policiju. 9. maijā karaspēkam palīgā tika atsūtīti apmēram 200 kazaku. Policija un karaspēks nežēlīgi izrēķinājās ar strādniekiem — sita tos ar nagaikām, dūra ar durkliem un šāva uz viņiem.

8. maijā gubernators izdeva rīkojumu, ar kuru aizliedza sapulces un sanāksmes, aizliedza iedzīvotājiem pēc plkst. 9 vakarā iet uz ielas, pavēlēja vārtus un parādes durvis no 9 vakarā līdz rītam turēt aizslēgtas, restorānus un degvīna veikalus slēgt jau no plkst. 5 dienā. Visos Rīgas rajonos tika koncentrētas diezgan lielas karaspēka vienības ar pulka komandieriem priekšgalā, kuri nežēlīgā kārtā izrēķinājās ar strādniekiem.

7. maijā Rīgas Politehniskā institūta studentu marksistiskais pulciņš izlaida hektografētu uzsaukumu ar Rīgas strādnieku komitejas parakstu, kurā aicināja izbeigt dedzināšanas un organizēt streiku cīņu, izvirzot ekonomiskas prasības. Šīs lapaņas autors bija Rīgas Politehniskā institūta students K. Zutis. Naktī no 7. uz 8. maiju Arkādijas dārzā notika sapulce, kurā piedalījās ap tūkstoš cilvēku un tika apspriests jautājums par vispārējo streiku. Pēc šās sapulces Pārdaugavā izvērsās plaša streiku kustība. 10. maijā streiku sāka 15 Pārdaugavas fabrikas, 11. maijā — 12 un 12. maijā — vēl 10.

Streiks kļuva par Pārdaugavas rajona vispārējo streiku. Administrācija ļoti baidījās, ka tas var aptvert visus Rīgas uzņēmumus un pārvērsties par Rīgas ģenerālstreiku. Strādnieki, sākdami streiku, izturējās mierīgi. Viņi vispirms griezās pie fabriku administrācijām un paziņoja tām savas prasības — galvenokārt prasību paaugstināt algu un saīsināt darba dienu. Dažu fabriku strādnieki prasīja arī uzlabot medicīnisko palīdzību un atlaist ienīstos meistarus. Dažu uzņēmumu administrācijas izturējās pret strādniekiem rupji, pat negribēja uzklausīt viņu prasības. Tā tas bija mašīnbūves rūpnīcā «Motors», kur administrācija izsauca karaspēka vienības, galvenokārt kazakus, kas ar kailiem zobeniem un pipkām strādniekus izklīdināja. Tas viss, kā arī strādnieku nobendēšana pie Aleksandra vārtiem ļoti saniknoja proletariātu, un tas, turpinot nevienlīdzīgo cīņu ar policiju un karaspēku, sāka dažas fabrikas un rūpnīcas demolēt.

No Pārdaugavas fabrikām visvairāk cieta Zasulauka manufaktūra, mašīnbūves rūpnīca «Motors», austuve «Tekstils», Lodera manufaktūra un Eikerta lenšu fabrika.

12. maijā streiki uzliesmoja arī Daugavas labajā krastā, galvenokārt kokzāgētavās. Streikoja Maskavas priekšpilsētas piecu kokzāgētavu un daļa Krievu-Baltijas vagonu rūpnīcas strādnieku. Streika laikā notika arī asiņainas sadursmes, kurās cieta strādnieki. Daudz strādnieku tika arestēti.

Straujš streiku pieaugums iedvesa paniskas bailes pilsētas saimniekiem un buržuāzijai. No uzņēmumiem zvanīja pa telefonu uz policijas iecirkņiem, pieprasīja policiju un kazaku vienības. 13. maijā Vidzemes gubernators lūdza izsūtīt no Viļņas vēl divas sotņas kazaku, kuras ieradās Rīgā 15. maijā.

No 15. maija streiku kustībā sākās atslābums, nenotika vairs stihiski strādnieku uzbrukumi atsevišķām rūpnīcām, kaut gan 13. maijā streikam pievienojās gumijas fabrikas «Provodņiks» strādnieki. Šis pēdējais Rīgas dumpja laikā uzsāktais streiks beidzās 18. maijā bez strādnieku prasību apmierināšanas. Vidzemes žandarmērijas pārvaldes priekšnieks Prozorovskis ziņoja policijas departamenta direktoram, ka «ar pirmdienu, 17., un otrdienu, 18. maiju, izbeidzās Rīgas dumpis».⁸⁵

Rīgas dumpja laikā streikoja ap 12 tūkst. strādnieku — tikai ap 21% no toreizējā Rīgas rūpniecības proletariāta. Daudzu lielu fabriku — «Feniksa», «Uniona», «Salamandras» un citu uzņēmumu — strādnieki nestreikoja. Streiks jūtamus rezultātus nedeva. Dažos uzņēmumos darba algu nedaudz palielināja vai apsolīja palielināt, darba dienu nedaudz saīsināja, vienu otru strādnieku neieredzētu meistarū atlaida.

Rīgas dumpi nežēlīgi apspieda. Pēc oficiālām ziņām, nogalināti bija 11 un ievainoti 33 strādnieki. Nogalināto un ievainoto skaits, protams, bija lielāks, jo daudzi smagi ievainotie ārstējās un daži arī nomira mājās, tāpēc par viņiem trūkst ziņu. Turklāt policija nedeva savai priekšniecībai precīzus datus. Apcietināti bija 212 cilvēki — 180 vīrieši un 32 sievietes. 137 no viņiem tika atbrīvoti, jo nevarēja pierādīt, ka viņi piedalījušies nemieros. Administratīvā kārtā izsūtīti tika 68 cilvēki.⁸⁶

Sakarā ar 90. gadu strādnieku cīņu Rīgā un dažās citās Krievijas pilsētās — Pēterburgā, Rostovā pie Donas, Zlatoustā — V. I. Leņins rakstīja: «Tomēr strādnieki nepadodas. Viņi turpina cīņu. Viņi saka: mūs neiebidēs nekādas vajāšanas, ne cietumi, ne trimda, ne katorga, ne nāve. Mūsu lieta ir taisnīga.»⁸⁷ Tomēr, kā norādīja V. I. Leņins, 90. gadu streiki «..vēl nebija sociāldemokrātiska, bet gan tredžūnistiska cīņa ..»⁸⁸

Minētie sodi bija samērā mīksti, it īpaši ja tos salīdzina ar sodiem 1905. gada revolūcijas laikā. Šis sodu mīkstais raksturs izskaidrojams ar to, ka vietējā administrācija negribēja Rīgas dumpi augstākajiem varas orgāniem raksturot kā nozīmīgus strādnieku

⁸⁵ Revolucionārā kustība Latvijā, 1. sēj. R., 1927, 106. lpp.

⁸⁶ Turpat, 124. lpp.

⁸⁷ Leņins V. I. Raksti, 6. sēj., 316. lpp.

⁸⁸ Turpat, 5. sēj., 338. lpp.

nemierus, jo līdz tam Rīgā nekas līdzīgs nekad nebija atgadījies. Notikumi tika aprakstīti daudz pelēkākos, klusinātākos toņos, nekā tie īstenībā norisinājās, lai augstākā priekšniecība nepārmestu pilsētas administrācijai, ka tā pielāvusi nemieru izcelšanos.

Rīgas strādnieku 1899. gada maija nemieri bija stihiski un neorganizēti. Strādniekiem nebija sava cīņas plāna, vienotas vadības un cīņas mērķu. Strādnieku pulciņi nebija savā starpā vienoti. Tas parādīja, ka Latvijas strādniekiem vajadzīga sociāldemokrātiskā partija, kas būtu spējīga vadīt proletariāta cīņu.

1899. gada maija revolucionārie notikumi prasīja smagus upurus, bet tie bagātināja proletariāta cīņas pieredzi un kļuva par pagrieziena punktu Latvijas strādnieku kustības vēsturē. Vērtējot šo notikumu nozīmi, viens no Latvijas Komunistiskās partijas pamatlicējiem — F. Roziņš — rakstīja: «Strādnieki šeit pirmo reizi jutās kā šķira, juta savu varu, redzēja priekš tās drebam valdību, savus tiešos izsūcējus — buržujus. Un šis panākums ir katra upura vērts.»⁸⁹

Rīgas nemieri saviļņoja visus Latvijas darbaļaudis, modināja viņos šķiras apziņu, parādīja, ka cara patvaldība ir strādnieku ienaidnieks un ka strādniekiem jāorganizē savi spēki cīņai. Rīgas dumpis bija Latvijas 1905. gada revolūcijas priekšvēstnesis.

Rīgas dumpim lielu uzmanību pievērsa krievu un Rietumeiropas sociāldemokrātiskā prese. Arī poļu un lietuviešu nelegālā prese ievietoja rakstus par Rīgas dumpi. K. Zutis savās atmiņās raksta, ka 1910. gadā Parīzē, pārrunājot ar V. I. Ļeņinu strādnieku kustības jautājumus un 1899. gada notikumus, V. I. Ļeņins teicis: «Jā, Rīgas vārds toreiz aizskanēja pa visu Krieviju.»⁹⁰

Plaši 1. Maija streiki notika arī daudzās Liepājas rūpnīcās. Atsevišķās rūpnīcās uzsāktie streiki ātri pārauga vispārējā streikā, kam pievienojās strādnieku demonstrācijas. Streikoja ne tikai fabriku strādnieki, bet arī Liepājas ostas strādnieki un dzelzceļa preču stacijas vagonu krāvēji. Streiks ilga 12 dienas. Tajā piedalījās ap 6 tūkst. strādnieku, bet demonstrācijās — pāri par 10 tūkst. cilvēku. Liepājā tā bija vēl neredzēta strādnieku masu kustība. Pret strādniekiem tika raidīti policisti un kareivji; no Jelgavas uz Liepāju izbrauca Kurzemes gubernators un žandarmērijas priekšnieks. Aktīvākos nemieru dalībniekus apcietināja, piekāva vai izsūtīja no pilsētas.

Liepājas streiks bija daudz organizētāks nekā Rīgas strādnieku akcijas, bet arī tajā bija ne mazums stihiskuma un trūka vadošu politisko lozungu.

Liepājas strādnieku streiks guva panākumus: gandrīz visās rūpnīcās, fabrikās un citos uzņēmumos, kur strādnieki streikoja, uzņēmēji bija spiesti darba algu paaugstināt un darba dienu saīsināt, pilnīgi vai daļēji apmierinot strādnieku prasības.

⁸⁹ «Latviešu Strādnieks», 2. nr., 1900. g. janv., 58. lpp.

⁹⁰ Ļeņins Latvijas revolucionāru atmiņās. R., 1969, 53., 54. lpp.

Pēc 1899. gada streiku kustība Latvijā mazliet atslāba, bet jau 1902. gadā no jauna pastiprinājās un 1904. gada beigās jau uzsita augstu vilni. Līdz ar ekonomiskiem streikiem notika arī politiski streiki un demonstrācijas. 1904. gada decembrī Rīgā streikoja 1100 Langes kuģu būvētavas strādnieku. Viņi prasīja uzlabot darba apstākļus, kuri Langes rūpnīcā bija ļoti smagi. Streiks satrauca vietējo administrāciju un rūpnīcas vadību. Rūpnīcā novietoja policiju un kareivjus; ieradās fabrikas inspektors un pat Baltijas flotes admirālis Birilovs. Streiks ilga 5 dienas.⁹¹ 1904. gadā atkal streikoja strādnieki fabrikā «Džuta».⁹² Streiks tajā ilga 10 dienas, un tas stipri ietekmēja noskaņojumu citās tekstilfabrikās. Trijās tekstilfabrikās strādniekiem izdevās bez streika panākt dažus darba apstākļu uzlabojumus.

1904. gada decembrī notika streiks Eikerta fabrikā. Strādnieki prasīja paaugstināt darba algu. Streika laikā notika demonstrācija ar lozungiem «Nost ar patvaldību!», «Nost ar izsūcējiem!». Streikam bija daļēji panākumi. Augustā Liepājas ostā sāka streikot ogļu krāvēji. Streiks ilga divas dienas un piespieda ostas valdi paaugstināt strādniekiem darba algas. Oktobra beigās sāka streiku 395 Liepājas dzelzceļa preču stacijas noliktavu strādnieki, pieprasot paaugstināt darba algu no 1 rubļa 60 kapeikām līdz 2 rubļiem. Kaut gan noliktavu administrācija sāka atlaist strādniekus, tomēr tie streikā uzvarēja.

1900. gadu sākumā strādnieki vēl galvenokārt prasīja uzlabot darba apstākļus — ierīkot ventilāciju, apgādāt ar vārītu ūdeni, paaugstināt darba algu —, kā arī vērsās pret izspiegošanu, rupju izturēšanu utt. Pēdējos gados pirms 1905. gada revolūcijas strādnieku kustība Latvijā kļuva jau organizētāka, to vadīja sociāldemokrātiskās organizācijas un ekonomiskie streiki apvienojās ar politisko cīņu. Pirms 1905. gada revolūcijas sakarā ar sociāldemokrātisko organizāciju rašanos noritēja straujš strādnieku masu politiskās izglītošanās process. Lielā skaitā izplatīja sociāldemokrātiskās lapiņas, sasauca strādnieku masu sapulces, kurās izskaidroja aktuālus jautājumus. Viens no tādiem jautājumiem bija krievu — japāņu karš.

1904. gada novembrī Latvijā, tāpat kā visā Krievijā, izvērās pretkara demonstrācijas. Krievijas armija cīnījās varonīgi. Bet kara neveiksmes, organizatoriskais haoss armijas vadībā, augstākā komandējošā sastāva neapdāvinātība un uzdzīve, nodevība — tas viss uztrauca plašus tautas slāņus, un tajos strauji auga pretkara noskaņojums. Boļševiki uzstājās pret krievu—japāņu karu, jo tas bija imperiālistisks laupīšanas karš. Viņi mobilizēja masas aktīvai cīņai pret karu, izvirzīja lozungus «Nost ar karu!», «Nost ar patvaldību!».

Latvijā revolūcijas priekšvakarā Latviešu sociāldemokrātiskās

⁹¹ «Cīņa», 9. nr., 1904. g. novembrī—decembrī.

⁹² «Cīņa», 3. nr., 1904. g. maijā.

strādnieku partijas vadībā sākās arī mobilizēto rezervistu kustība. Latviešu sociāldemokrātiskā partija izlaida uzsaukumus, kuros mobilizētiem izskaidroja krievu—japāņu kara imperiālistisko raksturu un aicināja boikotēt mobilizāciju, uzstāties pret karu. Mobilizācijas laikā daudzās vietās notika sadursmes starp rezervistiem un policiju. Mobilizētie rezervisti piekāva žandarmus, atteicās braukt preču vagonos un pieprasīja pasažieru vagonus. Valmierā un Cēsīs mobilizēto nosūtīšanas dienā sapulcējās daudz ļaužu. Mobilizētie, braukdami no Cēsīm uz nozīmēto vietu, sešiem vagoniem izsita logus un izmeta no vilciena nelieti feldfēbeli. Bikserē daži mobilizētie izsita logus barona fon Magnusa pilij, Rēzeknē piekāva pristavu.

Organizēta masu kustība pret mobilizāciju norisinājās lielajās pilsētās, galvenokārt Rīgā, kur pret mobilizāciju uzstājās fabriku strādnieki. 1904. gada decembrī Rīgā notika strādnieku masu demonstrācijas ar lozungiem «Nost ar patvaldību!», «Nost ar mobilizāciju!». Tāda demonstrācija notika 10. decembrī pie Krievu-Baltijas vagonu fabrikas. Tajā piedalījās apmēram 1000 cilvēku. Plaša demonstrācija tai pašā dienā izvērās Pārdaugavā. Tā sākās pie Herminghauza atslēgu fabrikas, no kurienes 800 strādnieku ar sarkaniem karogiem devās uz Heses korķu un kapseļu fabriku, pēc tam savienojās ar Eikerta fabrikas strādnieku demonstrāciju. Demonstrācija auga, un tās dalībnieku skaits pārsniedza 3000 cilvēku. 29. decembrī demonstrācija notika Ilģuciema rajonā. Policisti izbailēs slēpās no demonstrantiem strādniekiem, bet tauta demonstrantus priecīgi apsvēica.

Decembra demonstrācijas liecināja par to, ka revolucionārā kustība Latvijā, īpaši Rīgā, ir kļuvusi masveidīga. «Cīņa» rakstīja: «Ja tagad paceļam sociāldemokrātu sarkano karogu, tad ap to steidz bariem stāt proletārieši no visām fabrikām un darbnīcām... Šie fakti vēlreiz un vēlreiz pārliecina visus nedrošos un gurdēnos, ka nākotne un uzvara pieder mums.»⁹³

Strādnieku kustība ietekmēja arī strādājošo jaunatni. Krievijas universitāšu pilsētās notika studentu protesta streiki un demonstrācijas pret augstskolu policejisko režīmu, pret 1899. gada 22. jūlijā valdības izsludināto «Pagaidu nolikumu par karaklausību augstāko mācību iestāžu audzēkņiem», prasot tā atcelšanu. Uz šī likuma pamata studentus, kas bija uzstājušies pret augstskolas režīmu, ieskaitīja cara armijā uz 1—3 gadiem.

1901. gada martā Maskavā un Pēterburgā streikojošajiem universitāšu studentiem pievienojās arī Rīgas Politehniskā institūta studenti, kas izvirzīja līdzīgas prasības. 1902. gada februārī studentu kustība Krievijā vēl pieauga. Arī šoreiz Rīgas Politehniskā institūta studenti tai pievienojās un prasīja atcelt valdības Pagaidu nolikumu par karaklausību augstāko mācību iestāžu audzēkņiem, kā arī prasīja uzņemt atpakaļ no institūta izslēgtos studentus.

⁹³ «Cīņa», 9. nr., 1904. g. novembrī—decembrī.

Streikojošos studentus vajāja, apcietināja, daudzus uz dažādiem laika posmiem izslēdza no institūta vai arī izsūtīja no Latvijas. Tomēr Politehniskā institūta studenti ar dažādām metodēm turpināja cīņu un vēlāk aktīvi piedalījās 1905. gada revolūcijā.

Latvijā pirms 1905. gada revolūcijas notika vēl daudzas politisko cīņu akcijas, kuru laikā bija arī sadursmes ar policiju.

Tādas sadursmes notika 1904. gada 11. aprīlī (pēc vecā stila) Jelgavā un Rīgā sakarā ar 1. Maija svinēšanu. Jelgavā apmēram divi tūkstoši strādnieku demonstrēja zem sarkanā karoga, dziedot revolucionāras dziesmas un izsaucot revolucionārus lozungus. Demonstrantiem uzbruka policija. Daudzus demonstrantus piekāva un 35 arestēja, bet arī policistiem tika runģu belzieni.

Arī Rīgā šajā dienā izcēlās cīņa starp policiju un demonstrantiem. Policija uzbruka demonstrantiem, kas bija sapulcējušies pie Ģertrūdes baznīcas. Iesākās nikna cīņa. Strādnieki aizstāvējās ar akmeņiem un rungām un izklīda tad, kad policisti saņēma papildinājumu. Daļa strādnieku, aiziedami no cīņu vietas, Stabu ielā izrāva no ormaņa pajūga 4 gorodovojus, tos piekāva un atbruņoja.⁹⁴

Politiskās demonstrācijas un strādnieku cīņa ar policiju dziļi savilņoja plašas tautas masas, modināja viņu politisko apziņu. Bija gadījumi, kad policija, sastopot organizētu strādnieku pretošanos, metās bēgt. Tā notika, piemēram, 1903. gada 17. augustā Rīgā, pie Daugavpils stacijas, kur pēc Rīgas sociāldemokrātiskās organizācijas iniciatīvas bija sapulcējušies apmēram 500 cilvēku, lai pavadītu 10 biedrus, kurus cara patvaldība izsūtīja uz Sibīriju. Policija sāka izklīdināt pavadītājus, notika sadursme ar policiju, kura beidzās ar to, ka gorodovoji ar kailiem zobieniem rokās bēga no saniknoto pavadītāju pulka.

Nopietna sadursme ar policiju notika 1904. gada 15. augustā pie Rīgas guberņas cietuma, kur strādnieki sarīkoja demonstrāciju, lai izteiktu līdzjūtību politiskajiem ieslodzītajiem, kas bija pieteikuši bada streiku, protestējami pret cietuma zvērisko režīmu un izmeklēšanas vilcināšanu. Sadursmes rezultātā abās pusēs vairāki cilvēki bija smagi ievainoti.⁹⁵ Ieslodzītie, redzēdami demonstrantu cīņu, sāka daudzīt cietuma logus un durvis. Cietuma uzraugi bargi izrēķinājās ar ieslodzītajiem — piekāva viņus un ieslodzīja aukstos, tumšos karceros. Tomēr cīņai bija zināmi panākumi. Rīgā ieradās Pēterburgas policijas direktors Lopuhins, un lietu izmeklēšana paātrinājās.

Ne vien pilsētās, bet arī uz laukiem šajā laikā bija gadījumi, kad strādnieki cinījās pret cara režīma aizstāvjiem. Tāds gadījums bija Priekulē, kur 1904. gada 13. septembrī tirgus laukumā urjadņiks kopā ar viesnīcnieku un tirgotāju aizturēja sociāldemokrātus, kas izplatīja lapīņas: Ķieģeļu ceplā strādnieki, apmēram 50 cilvēku,

⁹⁴ «Cīņa», 2. nr., 1904. g. aprīlī.

⁹⁵ «Cīņa», 6. nr., 1904. g. augustā.

uzzinājuši par sociāldemokrātu apcietināšanu, uzbruka viesnīcai, kur aizmūrētos turēja uzraudzībā, un apmētāja viesnīcu ar akmeņiem. Viesnīcas aizstāvji neatlaidīgi šāva uz uzbrucējiem. Tomēr strādnieki atbrīvoja arestētos sociāldemokrātus un piekāva policistus. Tās pašas dienas vakarā, apmēram plkst. 11, tajā pašā apvidū lauku policija atkal aizmūrēja divus sociāldemokrātus, bet arī šoreiz publika sociāldemokrātus atbrīvoja.⁹⁶

Cara patvaldība nežēlīgi vērsās pret strādnieku pieaugošo kustību. Žandarmērija pastiprināja arestus, represijas, policija laida darbā ieročus, tāpēc arvien biežāki kļuva strādnieku nogalināšanas gadījumi, bet nogalināto revolucionāru bēres bieži pārvērtās par masu politiskām demonstrācijām pret cara patvaldību. 1904. gada 26. oktobrī uz strādnieka Ludviga Ķempiņa bērēm ieradās ap 1000 cilvēku. Kapsētā runātājs teica revolucionāru runu. 16. novembrī apmēram 1200 strādnieku un strādnieču pavadīja uz Pleskodāles kapiem policijas nošauto strādnieku Arturu Tupeni. Kapsētā pavadītāji pacēla sarkano karogu un atgriezās, dziedādami revolucionāras dziesmas.⁹⁷

Latviešu sociāldemokrātiskā strādnieku partija uzstājās arī pret tiesu prāvām pār politiskajiem ieslodzītajiem, skrejlapās un presē atmaskojot cara tiesas netaisnos spriedumus un, kad vien iespējams, organizējot protesta demonstrācijas. Tāda demonstrācija tika organizēta 1904. gada 25. oktobrī Rīgā sakarā ar arestēto sociāldemokrātu tiesas prāvu. Demonstrācija notika pie pašas policijas pārvaldes. Dziedādami revolucionāras dziesmas, demonstranti gāja gar pārvaldes ēku un ar akmeņiem izdauzīja tajā logus.⁹⁸

1905. gada revolūcijas priekšvakarā sociāldemokrātu ietekme iespiedās arī karaspēka daļās. Latvijā dislocētajā 45. divīzijā, kā arī Daugavpils cietoksnī sociāldemokrāti propagandēja savas idejas, izplatīja uzsaukumus, kuros izskaidroja kareivju smagā stāvokļa cēloņus.

Pieaugošā strādnieku kustība pilsētās ietekmēja arī lauku darbaļaudis. 1903. gadā aprīņķu pilsētās Talsos un Ventspilī jau darbojās sociāldemokrātiskās organizācijas. Tā paša gada rudenī, kad Kurzemes guberņas baroni mēģināja pazemināt darba algu kalpiem, sociāldemokrātu komitejas uzaicināja kalpus neslēgt līgumus darba algas pazemināšanas gadījumā. Kalpi ar sociāldemokrātu palīdzību sekmīgi novērsa darba algas pazemināšanu, bet daži pat panāca tās paaugstināšanu par 10—15 rbļ. Talsu aprīņķī rentnieki cīnījās pret rentes maksas paaugstināšanu un, ja baroni renti paaugstināja, atsacījās zemi rentēt. Šajā pašā aprīņķī 1904. gada rudenī kartupeļu racējas barona laukos sarīkoja streiku, prasot paaugstināt maksu par maisu no 5 uz 7 kapeikām. Strādnieces streikā uzvarēja.⁹⁹

⁹⁶ «Cīņa», 6. nr., 1904. g. augustā.

⁹⁷ «Cīņa», 5. nr., 1904. g. jūlijā.

⁹⁸ «Cīņa», 8. nr., 1904. g. oktobrī.

⁹⁹ «Cīņa», 7. nr., 1904. g. septembrī.

1905. gada revolūcijas priekšvakarā uz laukiem tika plaši izplatīti sociāldemokrātu uzsaukumi. Laikraksts «Cīņa» rakstīja, ka visur atrodamas sociāldemokrātu proklamācijas — kalpu būdās, šķūņos, kapsētās un uz tiltiem. Dažos pagastos nebija staba, uz kura nebūtu uzlīmēts uzsaukums. Reti kādā baznīcā dievkalpojuma laikā svētdienās netika izplatītas lapiņas, kaut gan lauku policija stingri raudzījās, lai uzsaukumus neizplatītu. Jāatzīmē, ka jau pirms 1905. gada revolūcijas Latvijas sociāldemokrāti baznīcas izmantoja agitācijai.

Tādējādi pirms 1905. gada revolūcijas Latviešu sociāldemokrātiskās organizācijas stipri ietekmēja lauku iedzīvotājus. Sociāldemokrātu propagandai uz laukiem bija labas sekmes, tāpēc ka Latvijas lauku proletariāts bija tuvs pilsētu proletariātam un simpatizēja sociāldemokrātijai. Cīņā pret muižniekiem un cara patvaldību strādniekiem un zemniekiem bija kopīgas intereses — zemnieki gribēja atbrīvoties no muižnieku gadsimtiem ilgā jūga, bet strādnieki bija ieinteresēti iznīcināt muižniecisko iekārtu līdz ar cara valdību, lai drīzāk pārietu uz sociālistisko revolūciju.

Buržuāziski demokrātisko revolūciju V. I. Ļeņins neuzskatīja par proletariāta galveno mērķi, bet pakļāva to sociālistiskās revolūcijas uzdevumiem. «Proletariāts,» rakstīja V. I. Ļeņins, «cīnās un pašai izliedzīgi cīnīsies par varas iekarošanu, par republiku, par zemes konfiskāciju . . . par «neproletārisko tautas masu» piedalīšanos buržuāziskās Krievijas atbrīvošanā no *militāri teodālā* «imperālistisma» (= carisma). Un šo buržuāziskās Krievijas atbrīvošanu no carisma, no muižnieku zemes un varas proletariāts izlietos nekavējoties, nevis lai palīdzētu turīgajiem zemniekiem viņu cīņā pret lauku strādnieku, bet lai savienībā ar Eiropas proletāriešiem izdarītu sociālistisku revolūciju.»¹⁰⁰

Proletariāta kustība Latvijā 1905. gada revolūcijas priekšvakarā aptvēra arvien plašākas darbaļaužu masas. Streiku un demonstrāciju laikā notika sadursmes ar policiju, spiegu piekaušanas utt. Proletariāta cīņa Latvijā, tāpat kā Krievijā, ieguva revolucionāru raksturu. Latviešu un krievu darbaļaudis apvienojās cīņā pret kopējiem šķiras ienaidniekiem — muižniekiem un buržuāziju. Līdz ar sociāldemokrātiskās kustības attīstību šī vienotība vēl pastiprinājās.

8. LATVIEŠU SOCIĀLDEMOKRĀTISKĀS STRĀDNIEKU PARTIJAS NODIBINĀŠANĀS UN LSDSP I KONGRESS

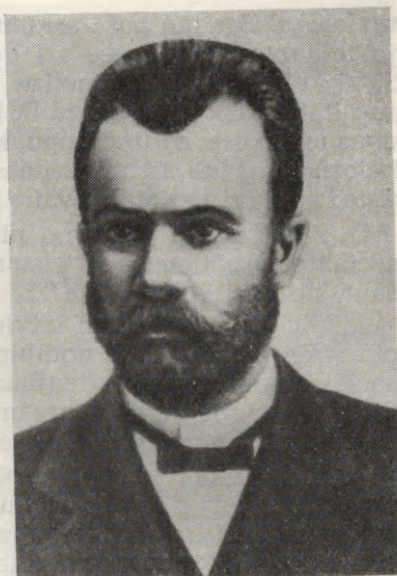
Ar 1899. gadu Latvijas rūpniecības pilsētās sākās straujš sociāldemokrātisko pulciņu dibināšanas process. Pulciņi radās Rīgā, Liepājā, Jelgavā, Ventspilī. 1899. gada augustā Rīgas latviešu sociāl-

¹⁰⁰ Ļeņins V. I. Raksti, 21. sēj., 372., 373. lpp.

demokrātisko pulciņu pārstāvju nelegālajā konferencē notika šo pulciņu apvienošanās — tika izvēlēts centrs un nodibināta Rīgas latviešu sociāldemokrātiskā organizācija, bet 1901. gadā — ievēlēja Rīgas sociāldemokrātiskā komiteja. 1901. un 1902. gadā sociāldemokrātiskās organizācijas tika nodibinātas arī Liepājā, Ventspilī un Talsos. Sociāldemokrātiskie pulciņi un grupas nodibinājās arī laukos. Sociāldemokrātiskās organizācijas izvērta aktīvu darbību, izplatīja nelegālu literatūru un nostājās strādnieku kustības priekšgalā.¹⁰¹

Latviešu sociāldemokrātiskās organizācijas radās arī ārzemēs.

Jau 1898. gadā bijušais jaunstrāvnieks D. Bundža Bostonā (Amerikā) ar vietējo latviešu strādnieku palīdzību sāka izdot mēnešrakstu «Auseklis». «Auseklis» bija populārs izdevums, kas uzskatīja par savu uzdevumu marksisma ideju popularizēšanu un latviešu strādnieku organizēšanu revolucionārai cīņai. Mēnešraksts «Auseklis» ievietoja arī informāciju par strādnieku kustību Krievijā, Amerikā un citās zemēs, tas pēc iespējas uzturēja sakarus ar Latviju. Strādādams «Ausekļa» redakcijā, D. Bundža uzrakstīja un izdeva arī brošūru «Katra strādnieka ievēriņai», kurā norādīti strādnieku kustības uzdevumi. 1898. gada maijā ar D. Bundžas iniciatīvu Bostonā tika noorganizēta Latviešu sociāldemokrātu

Dāvids Bundža.

Fricis Roziņš.

¹⁰¹ Sikāk par sociāldemokrātiskajiem pulciņiem un sociāldemokrātisko organizāciju izveidošanos Latvijā sk. grām.: Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. sēj., 1893—1919. R., 1961, 42.—48. lpp.

savienība. Bet jau pašā sākumā šai savienībā nebija vienprātības, jo tajā bija iestājušies arī dogmatisma un sektantisma paudži. Sākās cīņa starp D. Bundžu un sektantisma piekritējiem, kuras rezultātā 1900. gada martā D. Bundža izstājās no «Ausekļa» redakcijas un aizbrauca uz Eiropu, kur 1901. gada janvārī mira ar tuberkulozi. Pēc viņa aizbratkušanas žurnāls «Auseklis» nonāca sektantisma aizstāvju rokās un vairs ilgi nepastāvēja.

D. Bundža bija viens no pirmajiem latviešu revolucionārajiem sociāldemokrātiem. Viņš visu savu dzīvi veltīja strādnieku atbrīvošanai no kapitālisma jūga.¹⁰²

1899. gada septembrī latviešu politiskie emigranti, bijušie Jau-nās strāvas darbinieki, nodibināja Anglijā «Rietumeiropas latviešu sociāldemokrātisko savienību», kas sāka izdot žurnālu «Latviešu Strādnieks». Šā žurnāla organizators bija F. Roziņš. Bet drīz «Latviešu Strādnieka» redakcijā sākās nesaskaņas.

Sākumā likās, ka domstarpības ir tikai organizatoriskos jautājumos, tipogrāfijas vadības jautājumos, tomēr īstenībā nesaskaņas radās uz idejisko domstarpību pamata. Daļa minētās «savienības» locekļu — E. Rolavs, M. Valters u. c. — jau toreiz simpatizēja sociālistiem revolucionāriem. Viņi palīdzēja krievu eseriem transportēt nelegālo literatūru no ārzemēm uz Krieviju.

Otra savienības daļa ar F. Roziņu priekšgalā aizstāvēja sociāldemokrātiskos uzskatus. Nevarēdama saskaņot viedokļus ar Rolava—Valtera grupu, tā izstājās no «savienības» un nodibināja latviešu sociāldemokrātu ārzemju grupu. «Latviešu Strādnieka» vietā tā sāka izdot mēnešrakstu «Sociāldemokrāts», kura slejās propagandēja marksismu, uzstādamās pret eseriem un sikburžuāzisko reformismu. Ar nosaukumu «Sociāldemokrāta bibliotēka» tā sāka izdot sociāldemokrātisku, galvenokārt tulkotu literatūru.¹⁰³ Bibliotēkas izdevumā latviešu valodā iznāca «Erfurtes programma», K. Marksa un F. Engelsa «Komunistiskās partijas manifesti», K. Kautska «Sociālā revolūcija», A. Bēbeļa «Sieviete un sociālisms» un citi darbi.

F. Roziņa ārzemju grupai bija tieši sakari ar Rīgas latviešu sociāldemokrātisko organizāciju. Rīgas organizācijas vadība atbalstīja Roziņa grupu, un ar 1902. gadu žurnāls «Sociāldemokrāts» oficiāli tika pasludināts par tajā pašā gadā nodibinātās «Baltijas latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku organizācijas» ārzemju orgānu. Tajā pašā laikā Latvijas rūpnīcās un fabrikās, īpaši 1902. gadā, strauji turpinājās sociāldemokrātisko organizāciju dibināšanas process.

V. I. Leņins pievērsa lielu uzmanību sociāldemokrātiskajai kustībai Latvijā. Jau 1900. gada pavasarī pirms aizbraukšanas uz

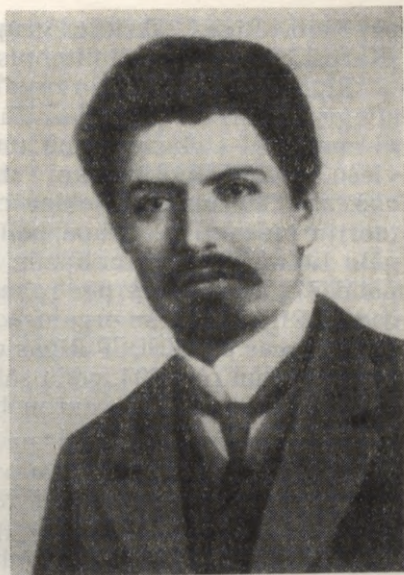
¹⁰² Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. sēj., 28.—30. lpp.

¹⁰³ Proletāriskā revolūcija Latvijā, 297. lpp.

ārzemēm laikraksta «Iskra» izdošanas noorganizēšanai V. I. Ļeņins apmeklēja Rīgu, lai nodibinātu sakarus ar latviešu sociāldemokrātiem. Atbraucis Rīgā, viņš apmetās revolucionāra M. Silvina dzīvoklī Cēsu ielā 17.¹⁰⁴ Ļeņinam Rīgā bija arī apspriede ar latviešu revolucionāriem. Tā notika Kirova (toreiz Elizabetes ielā) 16. Apspriedē Ļeņins izskaidroja latviešu sociāldemokrātiem E. Bernšteina ideju oportunistisko būtību, norādot, ka ir nepieciešama nesamierināma cīņa pret tām. Nav šaubu, ka savu uzturēšanos Rīgā V. I. Ļeņins izmantoja arī, lai organizētu laikraksta «Iskra» un citas nelegālās literatūras transportu caur Latviju no ārzemēm uz Krieviju. Pēc tam caur Rīgu un Liepāju ar Latvijas sociāldemokrātu palīdzību tika nosūtīts uz Krieviju daudz nelegālās literatūras.

V. I. Ļeņina organizētā «Iskra» tika iesūtīta no ārzemēm un izplatīta diezgan lielā skaitā arī latviešu sociāldemokrātiskajās strādnieku organizācijās. Tai bija liela nozīme revolucionārās kustības attīstībā Latvijā 1901.—1903. gadā.

Sakarā ar to, ka Rīgas uzņēmumos bija daudz krievu strādnieku un Rīgas Politehniskajā institūtā mācījās liela grupa revolucionāri noskaņoto krievu studentu, 1901. gadā Rīgā tika nodibināta KSDSP iskriešu grupa, kas pirmajā periodā apvienoja galvenokārt krievu strādniekus. Rīgas iskriešu grupā tās darbības pirmajos gados aktīvi strādāja arī Politehniskā institūta students S. Šaumjans, kas 1900. gadā bija atbraucis no Tbilisi

Stepans Saumjans.

Emīls Lipharts.

¹⁰⁴ «Советская Латвия», 1946, 29 апр.

uz Rīgu. Rīgas iskriešu grupas dibinātājs bija V. Koliškevičs (Karps), toreiz Rīgas Politehniskā institūta students.

Rīgas KSDSP iskriešu organizācija jau no paša sākuma ieņēma stingri ļeņiniskas pozīcijas. Tā aktīvi cīnījās pret oportunistiskiem virzieniem — ekonomismu un meņševismu. Kopā ar Baltijas latviešu sociāldemokrātisko strādnieku organizāciju tā ievietoja «Iskras» 30. numurā deklarāciju pret ekonomistu oportunistisko teoriju un taktiku. Grupa palīdzēja transportēt no ārzemēm nelegālo literatūru. Šim nolūkam tai Rīgā bija speciāla noliktava; tā palīdzēja arī pārklūt pār robežu partijas darbiniekiem. Līdz 1904. gadam Rīgas iskriešu organizācija, kas bija maza sava biedru skaita ziņā, saucās par KSDSP Rīgas grupu. Jau 1903. gadā tās sastāvs palielinājās, un no 1904. gada sākuma tai bija sava pagrīdes tipogrāfija, kas izvērsa lielu darbu boļševistiskās literatūras iespiešanā.

Kā redzams no arhīvu materiāliem, tipogrāfijā tika iespiests daudz uzsaukumu krievu valodā un 1905. gadā arī latviešu valodā. Tajā iespieda nelegālos laikrakstus «Goloss soldata», «Rabočij», «Borba», «Sarkanais Karogs» (pēdējais latviešu valodā) un dažādas brošūras agitācijai. Rīgas boļševiku tipogrāfijā tika iespiesti arī 22 boļševiku uzsaukumi, kurā viņi protestēja pret meņševikiem, kas pārkāpa partijas II kongresa lēmumus un šķēla partiju. Kā ziņāms, 1904. gada augustā notika KSDSP 22 biedru apspriede, kas aizstāvēja II kongresa lēmumus. Apspriežot jautājumu par partijas krīzi, grupa izlaida uzsaukumu, kas pazīstams ar nosaukumu 22 «granītcieto» deklarācija. Tajā bija izteikta prasība sasaukt kongresu. Šī Rīgā iespiestā deklarācija tika izplatīta pa visu Krieviju.

Rīgas boļševiku tipogrāfija darbojās līdz 1907. gadam. 1907. gada janvārī policija, uzzinājusi tipogrāfijas atrašanās vietu, to likvidēja, arestējot tās darbiniekus, arī tipogrāfijas dibinātāju E. Liphartu (Jemeljanu), bijušo Rīgas Politehniskā institūta studentu, kurš bija atdevis visus savus spēkus pagrīdes tipogrāfijas darbam un literatūras transporta organizēšanai. E. Lipharts (Jemeljans) 1910. gadā nomira Butirku katorgas cietumā.¹⁰⁵

KSDSP Rīgas grupa pieauga un no 1904. gada sāka saukties par KSDSP Rīgas komiteju. Tā pievienojās boļševikiem, kuri cīnījās pret meņševiku dezorganizējošo darbību. 1904. un 1905. gadā tās darbā piedalījās M. Ļitvinovs, kas strādāja par KSDSP CK pilnvaroto ziemeļrietumu apgabālā, tajā pašā laikā būdams arī Rīgas boļševiku komitejas loceklis. Ļitvinovs, kā redzams no viņa sarakstes ar V. I. Ļeņinu,¹⁰⁶ cīnījās par partijas III kongresa sasaukšanu un ieradās kongresā kā Rīgas boļševiku organizācijas delegāts.

Tātad jau 1905. gada revolūcijas priekšvakarā boļševistiskās revolucionārās idejas izplatījās arī Latvijā, KSDSP Rīgas organizā-

¹⁰⁵ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 2. sēj. M., 1936, 219.—221. lpp.

¹⁰⁶ Ленинский сборник, т. 15, с. 157.

cija uzturēja ciešus sakarus ar latviešu sociāldemokrātiskajām organizācijām.

Augošā sociāldemokrātiskā kustība uz vietām prasīja apvienot atsevišķās organizācijas partijā. Vienotas partijas nepieciešamību stiprāk par citiem izjuta strādnieki. Apvienošanās ļoti traucēja sīkburžuāziskie elementi un grupas. Viena no tām bija Rolava—Valtera grupa ārzemēs. 1901. gadā Jelgavā nodibinājās tā sauktā Kurzemes latviešu sociāldemokrātu grupa, kuras idejiskie vadītāji līdz 1903. gada rudenim bija Pauls Kalniņš un Klāra Kalniņa, vēlākie latviešu meņševiku vadopi. Kurzemes grupa mēģināja kļūt par partijas organizētāju un cīnījās par reformistiskas partijas nodibināšanu. Tā atbalstīja arī Rolava—Valtera grupu ārzemēs.

1902. gada aprīlī Rīgas, Liepājas, Ventspils un Talsu latviešu sociāldemokrātu organizācijas kopējā konferencē apvienojās un nodibināja Baltijas latviešu sociāldemokrātisko strādnieku organizāciju (BLSDSO). Ārpus šās organizācijas palika Kurzemes grupa, kas turpināja savu dezorganizējošo darbu. 1903. gadā Rīgas latviešu sociāldemokrātiskās organizācijas sastāvā radās arī inteliģentu A. Trauberga, J. Jankava, J. Akuratera un citu grupa «Uz priekšu», kura bija radniecīga eseriem un uzturēja sakarus ar Kurzemes grupu un Rolava—Valtera grupu ārzemēs.

BLSDSO neatlaidīgi cīnījās pret Kurzemes grupu, kas tiecās uz meņševismu un saistījās ar grupu «Uz priekšu». 1903. gada rudenī ar biedru vairākuma atbalstu vadību Kurzemes grupā pārņēma revolucionārie sociāldemokrāti ar E. Endrupu priekšgalā.¹⁰⁷ Turklāt P. Kalniņš un K. Kalniņa 1904. gada sākumā aizbrauca uz ārzemēm. Šķēršļi, kas agrāk kavēja Kurzemes grupas apvienošanos ar Baltijas organizāciju, bija novērsti, un drīz kopējā apspriedē tika lemts par viņu apvienošanos.

BLSDSO veica plašu partijas masu darbu. Tās organizācijas pildināja savas rindas ar jauniem partijas biedriem. Tā arvien biežāk sasauca nelegālas masu sapulces, kurās apskatīja aktuālus politiskus un strādnieku kustības jautājumus. Organizācija izmantoja arī legālās iespējas, aģitēja izglītības un citās legālajās biedrībās. Tika izlaisti daudzi uzsaukumi. Tikai 1903. gadā vien latviešu sociāldemokrātu organizāciju komitejas iespieda ap 300 tūkst. eksemplāru uzsaukumu. Viena pati Liepājas komiteja no 1903. gada marta līdz 1904. gada janvārim izlaida 15 290 eksemplāru uzsaukumu. P. Stučka rakstīja, ka 1904. gada sākumā 2 mēnešu laikā latviešu sociāldemokrātu organizāciju komitejas izplatījušas uzsaukumus 1 milj. eksemplāros.¹⁰⁸ Dažas organizācijas, piemēram, Talsu organizācija, izlaida arī uzsaukumus laukstrādniekiem.

Latviešu sociāldemokrātu organizāciju veidošanā un nostiprināšanā lielu palīdzību sniedza V. I. Ļeņina izdotā avīze «Iskra», kas asi vērsās pret ekonomistiem. V. I. Ļeņins un viņam sekojošie

¹⁰⁷ Jānis Lencmanis. R., 1968, 25. lpp.

¹⁰⁸ LKP 25 gadi. M., 1930, 8. lpp.

Pēteris Stučka.

iskrieši Krievijā izstrādāja statūtus un programmu Krievijas Sociāldemokrātiskajai strādnieku partijai, idejiski apvienoja sociāldemokrātiskās organizācijas un sagatavoja KSDSP II kongresa saukšanu.

KSDSP II kongresam bija liela politiska nozīme. Kongress nostiprināja ļeņinskās «Iskras» uzvaru pār ekonomistiem, bundistiem un svārstīgajiem iskriešiem. Kongresā tika nodibināta jauna revolucionāra marksistiska partija, kura nesamierinājās ar oportūnismu boļševiku partijā un principiāli atšķīrās no II Internacionāles reformistiskajām partijām. Tās pieņemtajā programmā par galveno uzdevumu tika izvirzīta cīņa par proletariāta diktatūru. Pēc K. Marksa un F. Engelsa nāves šāda revolucionāra programma

starptautiskās strādnieku kustības vēsturē tika pieņemta pirmo reizi. KSDSP II kongresam bija arī liela starptautiska nozīme — tas parādīja starptautiskajam proletariātam ceļu, pa kuru jāiet, lai gāztu buržuāzijas varu. V. I. Ļeņins rakstīja: «Boļševisms kā politiskās domas virziens un kā politiska partija pastāv kopš 1903. gada.»¹⁰⁹

KSDSP II kongress ietekmēja arī Latvijas sociāldemokrātijas tālāko darbību un latviešu strādnieku revolucionāro kustību.

1904. gada jūnijā notika latviešu sociāldemokrātisko organizāciju pārstāvju I kongress, kas nodibināja Latviešu sociāldemokrātisko strādnieku partiju (LSDSP). Kongresā piedalījās 11 delegāti ar lēmēja balsstiesībām — trīs pārstāvji no Rīgas organizācijas, divi no Jelgavas, divi no Liepājas, divi no Talsu, divi no Ventspils organizācijas —, kā arī daži viesi. Starp delegātiem bija P. Stučka (viens no ievērojamākajiem LSDSP dibinātājiem), J. Treimanis-Eglītis, J. Jansons-Brauns, J. Ozols, K. Šulcs, V. Dermanis, T. Kalniņš, J. Luters, E. Zandreiters, J. Kažmers un citi.¹¹⁰ No kongresa pārskata materiāliem redzams, ka pēdējos divos gados sociāldemokrātiskajās organizācijās iestājušies daudz fabriku strādnieku. No 1903. gada vasaras līdz 1904. gada jūnijam Rīgā vien biedru skaits palielinājies divkārtīgi. 1904. gada jūnijā Rīgā bija 116 sociāldemokrātiskie strādnieki.

¹⁰⁹ Ļeņins V. I. Raksti, 31. sēj., 8. lpp.

¹¹⁰ Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi. R., 1958, 7. lpp.

mokrātisku strādnieku pulciņu ar apmēram 1500 biedriem. Jelgavas, Liepājas un Ventspils organizācijās kongresa laikā katrā bija apmēram 200 biedru, bet Talsu organizācijā — 50 biedru. Dažās vietās pulciņi vēl strādāja patstāvīgi, savā starpā neapvienoti. Kurzemes guberņā vien tādu pulciņu bija 10. Pavisam LSDSP tās I kongresa laikā skaitījās apmēram 2500 cieši organizētu biedru. Partijai simpatizējošo, kas lasīja nelegālo partijas literatūru, palīdzēja izplatīt skrejlapas utt., bija daudzkārt vairāk.¹¹¹ Sociāldemokrātiskās organizācijas veica milzīgu darbu masu organizēšanā un audzināšanā. Rīgā vien 1902. un 1903. gadā tika organizētas 20 strādnieku masu sapulces. Beidzamajā gadā pirms kongresa BLSDSO Centrālā Komiteja kopā ar Rīgas, Liepājas, Jelgavas, Ventspils un Talsu komitejām izdeva uzsaukumus ap 300 tūkst. eksemplāros. Jau pirms kongresa 1904. gada martā BLSDSO izdevumā sāka iznākt nelegālā avīze «Cīņa», kurai bija izcila nozīme Latvijas proletariāta kustības, kā arī Latvijas Komunistiskās partijas vēsturē. Jau ar pirmo numuru pauzdama marksisma idejas, «Cīņa» audzināja partijas kadrus boļševisma garā un nesaudzīgi vērsās pret dažāda veida oportunistiem un buržuāziskajiem nacionālistiem. Ilgus gadus darbodamās dažādos apstākļos, «Cīņa» ieguva lielu darbaļaužu uzticību un mīlestību.

Kongress noklausījās delegātu ziņojumus par vietējo organizāciju stāvokli, apsprieda izstrādātos partijas programmas un statūtu projektus. Programmu autori bija J. Jansons-Brauns un J. Ozols. Partijas programmas projektu kongress pieņēma par pamatu un nodeva īpašai komisijai, lai tā to galīgi izredīgētu un dotu apstiprināt nākamajam partijas kongresam. Kongress formulēja savu attieksmi pret sociālistiem revolucionāriem un liberālo buržuāziju, izsakoties pret jebkādu politisku kopdarbību ar tiem. Kongresa dalībnieki apsprieda arī jautājumu par attiecībām ar citu tautu sociāldemokrātiskajām partijām un izlēma dažus organizatoriskus jautājumus.

Programmas projektā bija ieteikts maksimālo programmas daļu ņemt no Vācijas sociāldemokrātijas Erfurtes programmas, kura balstījās uz marksisma principu, ka šķiru cīņa neizbēgami noved pie kapitālistiskās iekārtas gāšanas un sociālistiskās sabiedrības nodibināšanas, bet neizvirzīja uzdevumu nodibināt proletariāta diktatūru. Tā, protams, bija LSDSP I kongresa un programmas autoru — J. Jansona-Brauna un J. Ozola — piekāpšanās oportunisma priekšā. Daži vadošie latviešu sociāldemokrāti, piemēram, F. Roziņš, aizstāvēja proletāriskās diktatūras ideju. Prasību pēc proletāriskās diktatūras KSDSP II kongress pieņēma asā cīņā pret oportunistiski noskaņotajiem elementiem.

Minimālo programmas daļu projekta sastādītāji bija paņēmuši pamatos no KSDSP programmas. Minimālās programmas projekta daļā tika uzsvērts, ka LSDSP kopā ar KSDSP uzskata par savu

¹¹¹ LKP 25 gadi, 21., 27. lpp.

Zihna.

Valt. Lsm. Sojaldemokr. Strahdneku Organisa-
cijumum.

№ 1

Marta, 1904.

No redakcijas.

Metto: Sdujv strahdneki, lai puflos slahjas,
Nu leela zihna jahsices drihji,
Jov laujas larogš plirvinajas,
Nu tauta fevi aipestis.
No saule, gaisā un seme dod,
No linatne ipehji shandrot,
Zo mifoi tautai peshchiet gribom,
Tas augstais mehetis muhju zihnam:
Tas bishnestibas setta rihes,
Mums jaujwar, mums tauta lihds.

Strahdneku kustībai Baltijā arvien plašāka un stiprāka ietekme, ir radusies nepieciešama vajadzība lai šajā veidējā sociāldemokrātiskā laikrakstā „Schweizijā ihuhfolhois Sojaldemokratis“ arī turpmāk pārceltā Valt. Soj. Dem. Strahd. Org. mehneschrafftis, turā tiks ce-
metoti garoti raksti un apzerejumi, tamehr „Zihna“ satpos tekošājam vajadzībām, ihseem apjateem un ih Kreveijās pottiju dshimes un ih muhju pashu tujības Mehs niginam beedras nahst mums palghā, jo tablu ihplatt mūsu idemumu, cejuhiet imās un materiolus un eekahinat jau-
tojumas, uš lahdeem buhtu vechlamo drihja atbilde. Ihtshji veem buhs
cehshjams „Zihaad“ formois un saturs tiks turpmal paplahshinat.

Et nishja cenaidneku bars la pshjas un tralo pret mums, tee muh-
ja tasno, bishwo zihnu nomayst neshpi, to slarp jitu lai leezina ari
shji laikraksta ihdojhano eehshjeme. Muhju „tautiska“ preie ihnebrtufes
par ueshrumu un melu dulkē ih tās shjadis tars droshals un, pate-
fats mahuda, jo ta jau aishshju ari titali muhju turigo shkiru labumu,
ta ihgawite lairai valdības wormahjibai un neparechibat un lahitajus ih
rospehtu aprindam tee greib titali emidinat un apmullinat. Bet drih-
wam mahrdam nebuhš waurš apluut Baltija! To sludinas ari muhju
laikraksts: tas hirgas strahdneku ihstas intrefes, apghsmos dshju no
vornu shghwelta, modinas ihaudoshos, eedrahshinas bahligos, laufs un
pulzinas latweeshju apshnigo proletariatu uš zihnu un uš ghwaru!

«Cīņas» 1. numurs.

tuvāko politisko uzdevumu gāzt cara patvaldību un nodibināt demokrātisku republiku, tajā bija formulēta arī leņiniskā tēze par tautu pašnoteikšanās tiesībām. Attiecībā uz Latviju tā izvirzīja nevis ideju par atdalīšanos no Krievijas, bet gan ideju par Latvijas autonomiju.

Minimālās programmas projekta daļā, kurā bija formulēti tuvākie partijas uzdevumi, bija arī norādīts, ka LSDSP šimbrīžam aprobežo savu darbību ar proletariāta interešu aizstāvēšanu un īpašas agrārās programmas pieņemšanu atzīst par nevajadzīgu. Atteikšanās no agrārās programmas bija kļūda, ko latviešu sociāldemokrātijas vadītāji pieļāva, pārvērtējot īpatnējos agrāros apstākļus Latvijā un kapitālisma attīstību Latvijas lauksaimniecībā. Tomēr atteikšanās no agrārās programmas nenozīmēja, ka kongress būtu atteicies atbalstīt zemnieku cīņu pret muižniekiem

un cara patvaldību. Programmā sacīts, ka Latviešu sociāldemokrātiskā strādnieku partija atbalstīs katru opozicionāru un revolucionāru kustību, kura vērsīsies pret Krievijas valdošo sabiedrisko un politisko iekārtu. Programma prasīja atcelt visas dzimtbūšanas paliekas, muižnieku privilēģijas, visa veida nodevas. Kā redzēsīm, 1905. gada revolūcijā zemnieku kustība Latvijas laukos gāja daudz tālāk par šīs programmas prasībām.

Kongress izlēma arī nopietnus taktikas jautājumus. Tas izteica vēlēšanos apvienot visas Krievijas sociāldemokrātiskās organizācijas vienotā KSDS partijā. Bet vairākums delegātu aizstāvēja apvienošanos uz nepareiziem — federatīviem — pamatiem, un šādu lēmumu kongress arī pieņēma.

Kongress ieteica vietējo nacionālo sociāldemokrātisko organizāciju darbības koordinēšanai dibināt uz vietām federatīvas komitejas, Rīgā šādu komiteju nodibināja vēl pirms kongresa sanāksšanas, un tajā ietilpa BLSDSO, Rīgas komitejas un Bunda pārstāvji. Federatīvās saites nostiprināšana ar sīkburžuāzisko Bunda organizāciju bija negatīva parādība, kas kļuva sevišķi jūtama 1905. gada revolūcijas bruņotās sacelšanās laikā.

Vairums latviešu sociāldemokrātu toreiz arī vēl neizprata, cik nopietnas ir pretrunas starp boļševikiem un meņševikiem. Kongresā pielautās kļūdas atsevišķos principiālos programmas un organizācijas jautājumos rāda, ka šai posmā vairums latviešu vadošo sociāldemokrātu teorētiski vēl bija vāji sagatavoti.

Kongress pieņēma arī partijas statūtus, kuru teksts nav saglabājies. Statūti, kā izriet no kongresa dalībnieku atmiņām, bijuši izstrādāti uz demokrātiskā centrālisma pamatiem, un to pirmais punkts — par piederību partijai — bijis tuvs V. I. Ļeņina šā punkta formulējumam KSDSP statūtos.¹¹²

Neatkarīgi no šiem trūkumiem LSDSP I kongresam bija liela pozitīva nozīme Latvijas strādnieku kustībā. Tas rezumēja sociāldemokrātisko organizāciju darbību kopš to kustības sākumiem. Kongresa pārskata materiālos konstatēts, ka sociāldemokrātiskā kustība Latvijā no 1903. gada ir kļuvusi par masu kustību, bet sociāldemokrātiskās organizācijas — par strādnieku šķiras cīņas tiesām vadītājām. Kongresā tika uzsvērts, ka notikusi sociālisma savienošanas ar strādnieku kustību. Kongress apstiprināja avīzi «Cīņu» par partijas centrālo orgānu iekšzemē, bet mēnešrakstu «Sociāldemokrāts» — par partijas orgānu ārzemēs, kā arī nosprauda partijas tālāko cīņas ceļu. Kongress nodibināja vienotu sociāldemokrātisku partiju, kura savā lielumā lielākajā vairākumā sastāvēja no strādniekiem. LSDSP Centrālā Komitejā kongress ievēlēja 5 locekļus, tai skaitā P. Stučku, J. Treimani-Eglīti, J. Jansonu-Braunu.

¹¹² Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, 7. lpp.

9. REVOLŪCIJAS CĒLOŅI UN RAKSTURS

Kā izriet no Latvijas ekonomiskā un politiskā stāvokļa īsās analīzes, 1905. gada revolūcijas priekšvakarā te, tāpat kā visā Krievijā, bija saasinājušās šķiru pretrunas. Neliels skaits muižnieku un kapitālistu, kam piederēja ražošanas līdzekļi, nesaudzīgi ekspluatēja tautas lielāko daļu. Kapitālisma attīstība bija palielinājusi ekonomisko nevienlīdzību, paātrinājusi iedzīvotāju diferencēšanos un līdz ar to pastiprinājusi kapitālistiskos, feodālos un nacionālos spaidus.

1905. gada revolūcijas priekšvakarā kapitālisms sasniedza savas attīstības augstāko un pēdējo stadiju — imperiālismu, kļuva par atmirstošu sabiedrisko formāciju. Krievija šajā laikā bija imperiālistisko pretrunu mezgls, dažādu spaidu perēklis, kur buržuāziski demokrātiskā revolūcija bija nobriedusi vairāk nekā jebkurā citā zemē pasaulē. Sakarā ar kapitālisma attīstību tur bija izveidojies arī modernais rūpniecības proletariāts. Strādnieku kustībai vēršoties plašumā, Krievijā radās proletariāta partijas — Krievijas Sociāldemokrātiskā strādnieku partija un nomalēs — nacionālās sociāldemokrātiskās strādnieku partijas. Tā par revolūcijas vadītāju (hegemonu) kļuva visrevolucionārākā šķira — proletariāts.

Tādējādi Krievijā, kuras sastāvā ietilpa arī Latvija, pastāvēja ne vien objektīvi apstākļi, kuri varēja izraisīt revolūciju, bet arī reāli spēki, kas bija spējīgi revolūciju realizēt. Turklāt cīņā pret cara patvaldību un muižniekiem proletariātam bija sabiedrotais — muižnieku apspiestā zemniecība. Tātad 1905. gada revolūcija Latvijā, tāpat kā Krievijā, pēc sava rakstura un virzītājspēkiem nebija parasta buržuāziski demokrātiskā revolūcija, kādas bija savā laikā norisinājušās Rietumeiropā. Tā bija īsta tautas revolūcija, jo tajā piedalījās plašas darbaļaužu masas, studējošā jaunatne, visa strādnieku šķira un zemniecība. Tā bija buržuāziski demokrātiska revolūcija, kuras galvenais spēks un vadonis bija proletariāts un tā tuvākais sabiedrotais — zemniecība, kas cieta no muižnieku jūga. Ļeņins rakstīja: *«Proletariātam jānoved līdz galam demokrātiskais apvērsums, pievienojot sev zemniecības masu, lai ar spēku salauztu patvaldības pretošanos un paralizētu buržuāzijas svārstīšanos.»*¹¹³

Revolūcijas uzdevums bija izdarīt konsekventu demokrātisko apvērsumu — gāzt cara patvaldību un nodibināt demokrātisku republiku. Pēc V. I. Ļeņina ģeniālajiem taktikas noteikumiem revolūcijas uzvaras gadījumā uzvarējušiem strādniekiem un zemniekiem jārada revolucionārā pagaidu valdība, un šai valdībai jābūt nevis buržuāzijas valdībai, bet uzvarējušo šķiru — strādnieku un zemnieku — diktatūras valdībai.

1905. gada revolūcijai, pēc V. I. Ļeņina mācības, tās uzvaras

¹¹³ Ļeņins V. I. Raksti, 9. sēj., 74. lpp.

gadījumā vajadzēja pāraugt par sociālistisko revolūciju. Ļeņins rakstīja: «...no demokrātiskās revolūcijas mēs tūlīn sāksim pāriet un tieši tādā mērā, kā to atļaus mūsu spēks, — apzinīgā un organizētā proletariāta spēks, — sāksim pāriet uz sociālistisku revolūciju. Mēs esam par nepārtrauktu revolūciju. Mēs neapstāsimies pusceļā.»¹¹⁴

Turpretim meņševiki 1905. gada revolūciju uzskatīja par buržuāzisko revolūciju, kas līdzīga agrākajām Rietumeiropas buržuāziskajām revolūcijām, kuras norisinājās liberālās buržuāzijas vadībā un balstījās uz proletariātu kā revolūcijas palīgspēku. Zemniecību meņševiki neuzskatīja par revolūcijas virzītājspēku, par proletariāta tuvāko sabiedroto. Viņu taktika bija izlīgšana ar buržuāziju, un viņi pat nedomāja par buržuāziskās revolūcijas pāraugšanu sociālistiskā revolūcijā.

Revolūcijas cēloņus un raksturu mēģināja izskaidrot arī tās pretinieki — Baltijas vācu baroni un cariskās iekārtas ideologi. Presē un ziņojumos cara valdībai viņi mēģināja pierādīt, ka revolūciju Latvijā esot izraisījusi ļaunprātīgā sociālistu agitācija. Par tautas masu smago stāvokli baroni nemēdza runāt, tieši otrādi, viņi rakstīja, ka tautas masas Baltijā esot nodrošinātas labāk nekā jebkur citur Krievijā. Līdzīgus reakcionārus argumentus lietoja arī Baltijas baronu vēsturnieki, izskaidrojot revolūcijas cēloņus. It īpaši divsējumu izdevuma «Die Lettische Revolution» autori uzskatīja latviešus par nemācītiem, atpalikušiem ļaudīm, kas viegli pakļaujas musinātājiem un nemieru cēlājiem. Patiesos revolūcijas cēloņus — smago ekonomisko un nacionālo jūgu, stipri saasinājušās šķiru pretrunas 1905. gada revolūcijas priekšvakarā Latvijā — baroni un viņu vēsturnieki noklusēja vai centās atspēkot kā sociālistu izdomājumu. Viņiem nenāca ne prātā uzlabot masu stāvokli. Viņi prasīja pastiprināt terorismu. Jo augstāk pacēlās revolūcijas vilnis, jo uzstājīgāk vācu junkuri pieprasīja karaspēku. Gandrīz ikvienā baronu tālaika ziņojumā cara valdības policijas departamentam tika prasīts karaspēks. Gubernatori, žandarmu pulkveži un Baltijas reakcionārie krievu ierēdņi, izskaidrojot revolūcijas cēloņus, atkārtoja vācu junkuru argumentus.

Reakcionāro cara ierēdņu attieksmi pret revolucionāro kustību Latvijā pauž Vegas grāmatiņa «Baltijas jukas».¹¹⁵ Vega pēc saviem uzskatiem bija šovinists, patvaldības aizstāvis. Par revolucionārās cīņas cēloņiem Latvijā viņš uzskatīja sociāldemokrātu «kaitīgo» agitāciju. Tai pašā laikā viņš centās cara patvaldību parādīt kā labdari, kas, pēc viņa domām, nav parādījusi vajadzīgo enerģiju un neatlaidību revolucionārās kustības apspiešanā. Vega attaisno arī soda ekspedīciju darbību, kuras trakoja Latvijā 1906. un 1907. gadā. Apskatot revolucionāros notikumus, viņš sagroza faktus, melīgi apgalvodams, ka Tukumā sacelšanās laikā revolucionāri

¹¹⁴ Ļeņins V. I. Raksti, 9. sēj., 198. lpp.

¹¹⁵ Vega. Прибалтийская смута. СПб., 1907, с. 3—131.

sakropļojuši nogalināto kareivju liķus, ka sociāldemokrāti krāpuši masas utt.

Vega uzskata 1905. gada revolucionāro kustību Baltijā galvenokārt par latviešu nacionālo cīņu pret vācu baroniem. Viņš noklusē tās buržuāziski demokrātisko raksturu, nenovērtē arī pilsētu proletariāta vareno kustību, pieminot to tikai vispārīgās frāzēs. Pēc viņa domām, revolucionārā kustība Latvijā nebija saistīta ar revolucionāro kustību citos Krievijas apgabalos. Kustību Baltijā, pēc viņa domām, izsaukušas vācu sociāldemokrātu idejas, kuras negrozītas pārņēmuši latviešu sociāldemokrāti, ciktāl ekonomiskie apstākļi Latvijā esot līdzīgi Vācijas apstākļiem.¹¹⁶ Tāds apgalvojums nepavisam neatbilst īstenībai. Revolūcija Latvijā bija vienota ar Krievijas revolūciju, jo Latvija kā Krievijas sastāvdaļa bija cieši saistīta ar to gan ekonomiski, gan politiski.

Arī latviešu buržuāziskie ideologi 1905. gada revolūciju neizskaidroja ar šķiru pretrunu paasināšanos. Buržuāziskais nacionālists Kr. Bahmanis savā grāmatā «1905. gada revolūcijas cīņu un sodu dienas», kas izdota 1926. gadā, nesaistīja revolūcijas cēloņus ar šķiru pretrunām, neaplūkoja revolucionāro kustību kā šķiru cīņu, ko Latvijā stipri saasināja nacionālie spaidi. Bahmanis noliedza revolucionārās cīņas metodes un mēģināja 1905. gada revolūciju izmantot Latvijas buržuāziskā režīma (no 1920. līdz 1940. g.) attaisnošanai, iztēlodams revolūciju kā vienu no posmiem cīņā par buržuāzisko Latviju.

Ne jau par buržuāzisko Latviju cīnījās un nolika savas galvas latviešu revolucionāri 1905. gadā. 1905. gadā latviešu proletariāts centās iekarot demokrātiskās brīvības, demokrātisku republiku, lai pēc tam vieglāk būtu pāriet uz sociālistisko revolūciju. 1905. gadā tādas buržuāziski nacionālas kustības, kuras mērķis būtu dibināt buržuāzisku Latvijas republiku, nebija. Pat buržuāzija neprasija atdalīt Latviju no Krievijas, bet palīdzēja cara patvaldībai revolūciju apspiest.

Bahmanis savā grāmatā no buržuāzijas un nacionālšovinisma pozīcijām aprakstījis revolucionāros notikumus Ilūkstes apvidū. Viņš nicinoši izsakās par strādniekiem un zemniekiem kā par neapzinīgu pūli un propagandē antisemītiskus uzskatus.

Latviešu buržuāzijas izdotās vēstures mācību grāmatas arī novērtēja 1905. gada revolūciju buržuāziskā nacionālisma garā. Fr. Zālītis 1927. gadā izdotajā Latvijas vēstures mācību grāmatā 1905. gada revolūciju Latvijā apskata pamatos kā nacionālu kustību, kas attīstījies galvenokārt uz laukiem. Kādēļ Fr. Zālītim bija vajadzīga tāda revolūcijas rakstura un tās virzītāj spēku sagrozīšana? — Buržuāziskie ideologi centās novērst lasītāju uzmanību no proletariāta 1905. gada cīņas pret buržuāziju, kura uzstājās kā kontrrevolucionārs spēks, un no smagās strādnieku un zemnieku kapitālistiskās ekspluatācijas, kas bija viens no galvenajiem revolūcijas cēlo-

¹¹⁶ Vega. Прибалтийская смута.

niem. Turklāt viņi gribēja mierīgo buržuāzijas kustību 1905. gadā, kad tā prasīja tikai reformas, iztēlot par progresīvu nacionālu kustību, par galveno revolūcijas saturu un parādīt buržuāziju kā cīnītāju par nacionālo brīvību. Faktiski buržuāzija 1905. gadā vērsās pret revolucionārajām masām.

Nepareizi revolūcijas cēloņus un tās raksturu Latvijā izskaidro arī J. Jansons-Brauns grāmatā «Baltijas revolūcija». Pēc J. Jansona-Brauna domām, 1905. gada revolūcija Baltijā bijusi zemnieku revolūcija, kas bijusi vēsta galvenokārt pret baroniem. Kaut gan J. Jansons-Brauns aplūko arī rūpniecības attīstību, proletariātu un šķiru cīņu, tomēr viņš neveltī pienācīgo uzmanību strādnieku šķirai kā revolūcijas hegemonam. Kaut gan viņš raksta, ka bez janvāra ģenerālstriekiem Baltijas pilsētās, bez ekonomiskās un politiskās strādnieku cīņas nebūtu kalpu streiku un «zemnieku kara», tomēr tas viņu netraucē turpat teikt, «ka nevis pilsētu proletariāta cīņas piešķīra Latvijas revolūcijai 1905. gadā viņas vēsturiski īpatnējo raksturu, bet gan lauku demokrātisko masu karagājieni pret Baltijas muižniecību. Nevis kvēpošie fabriku skursteņi, bet Baltijas muižu un baznīcu torņi ir šīs revolūcijas ceļa rādītāji, un Latvijas revolūcijas vēsturiskā drāma norisinājās nevis pilsētu ielu cīņās uz barikādēm, bet uz baronu piļu kūpošajām drupām.»¹¹⁷

J. Jansons-Brauns nesaprata iesākušās imperiālisma un proletārisko revolūciju laikmeta īpatnības un līdz ar to dziļās šķiru pretrunas starp darbu un kapitālu, kas sevišķi saasinājās 1905. gadā. Uzskatot 1905. gada revolūciju Latvijā par zemnieku revolūciju, J. Jansons-Brauns nepietiekami novērtēja proletariāta hegemonu lomu revolucionārajā kustībā, nesaprata 1905. gada buržuāziski demokrātiskās revolūcijas īpatnību.

J. Jansona-Brauna grāmata asi kritizē vācu junkuru privilēģijas un baronu nežēlīgo, inkvizitorisko izrēķināšanos ar latviešiem, tā kritizē arī cara patvaldības nacionālos spaidus, tomēr šī asā kritika neatbilst tai taktikai, pie kuras turējās autors. J. Jansona-Brauna taktika bija oportunistiska taktika. Viņam bruņotā cīņa nebija līdzeklis uzbrukt ienaidniekam, lai to sagrautu, bet tikai aizsardzības līdzeklis pret uzbrukumu. Savā grāmatā «Baltijas revolūcija» Jansons-Brauns raksta, ka bruņota cīņa atzīstama tikai kā «bruņots masu atspars pret patvaldības un muižniecības varu».¹¹⁸

Par 1905. gada revolūciju Latvijā rakstījuši arī latviešu buržuāziskie baltemigranti. Latviešu buržuāziskais vēsturnieks baltemigrants A. Švābe, tāpat kā baltemigranti latviešu meņševiki B. Kalniņš un F. Cielēns, savā grāmatā «Latvijas vēsture» 1905. gada revolūciju parāda kā mierīgu nacionālu kustību, kuras priekšgalā gājusi buržuāzija un kura bijusi viens no posmiem cīņā par Latvijas atdalīšanos no Krievijas. A. Švābe ar nolūku pilnīgi noklusē

¹¹⁷ Jansons (Brauns) J. Kopoti raksti, 1. sēj., 16., 17. lpp.

¹¹⁸ Turpat, 140., 141. lpp.

šķiru cīņas saasināšanos starp proletariātu un buržuāziju revolūcijas priekšvakarā, noklusē reakcionārās un liberālās latviešu buržuāzijas uzstāšanos pret augošo revolucionāro kustību.

Zemnieku rīcības komitejas Latvijā, kuras visumā bija revolucionāras organizācijas, iekļāvās aktīvā revolucionārā cīņā un bija revolucionāras varas orgānu dīgli, A. Švābe uzskata tikai par vietējās pašvaldības orgāniem, kuri izpildījuši galvenokārt administratīvas funkcijas.¹¹⁹

A. Švābes 1905. gada revolūcijas raksturojums nemaz neatbilst īstenībai, jo vēstures materiāli un visa revolūcijas gaita liecina, ka tā bija plaša darbaļaužu masu kustība, kuras priekšgalā gāja proletariāts, bet tā sabiedrotais bija zemniecība. Turklāt šī latviešu darba tautas kustība, kā redzēsim, bija cieši saistīta ar Krievijas proletariāta revolucionāro cīņu.

¹¹⁹ Švābe Arveds. Latvju vēsture. 1800—1907. Stockholm, 1958.

šobrīd ir jānoskaidro, kāpēc šī revolūcija ir buržuāzija revolūcija, kāpēc tā ir liberālā latviešu buržuāzijas revolūcija, kāpēc tā ir demokrātiska revolūcija.

Zemtekstā ir jānoskaidro, kāpēc šī revolūcija ir buržuāzija revolūcija, kāpēc tā ir liberālā latviešu buržuāzijas revolūcija, kāpēc tā ir demokrātiska revolūcija.

A. Svābe 1905. gada revolūcijas raksturojumam nemaz neapmierinātā, jo vēstures materiāli un visa revolūcijas gaita liecina, ka tā bija plaša daudzpārslu revolūcija, kurā priekšgalā gāja proletariāts, bet tā bija demokrātiska revolūcija. Tā kā šī revolūcija bija demokrātiska, tā bija tautas kustība, kas bija saistīta ar Krievijas proletariāta revolūciju.

1905. gada revolūcija Latvijā

1905. gada revolūcija Latvijā

REVOLŪCIJAS
ATTĪSTĪBA
1905. GADA
PĪRMAJĀ PUSĒ

1. REVOLŪCIJAS SĀKUMS

Proletariāta cīņa Krievijā pieauga un sāka apdraudēt cara patvaldības pamatus. Valdība, pastiprinot teroru pret pieaugošo strādnieku kustību, ķērās pie policejiskas krāpšanas metodēm. Ohranka sāka dibināt viltotas, it kā «neatkarīgas» strādnieku organizācijas, kas atradās žandarmērijas un policijas aizbildnībā. Par šo organizāciju dibinātāju un vadītāju kļuva mācītājs Gapons, kas uzturēja tiešus sakarus ar ohranku un saņēma no tās atalgojumu.

1904. gada februārī Gapons saņēma atļauju dibināt monarhistisku strādnieku organizāciju — Pēterburgas krievu fabriku un rūpnīcu strādnieku biedrību. Gaponiešiem savās organizācijās izdevās ievilināt mazāk apzinīgos strādniekus. Šajās organizācijās ar ohrankas piekrišanu tika sarīkoti ģimeņu vakari, lasītas lekcijas un referāti par reliģiskiem u. c. jautājumiem. Lai strādnieku kustību novirzītu uz mierīgu sadarbību ar buržuāziju un carismu, Gaponas organizācijas dibināja dažāda veida palīg biedrības — savstarpējās palīdzības kases, patērētāju veikalus, bērnu kases, strādnieku tējnīcas u. c. Bolševiki savā agitācijas darbā izmantoja arī Gaponas organizācijas, apmeklējami tās, lai izskaidrotu strādniekiem šo organizāciju kaitīgumu un šķiru cīņas nepieciešamību.

Bet tajā pašā laikā masu kustība pieauga, tāpat pieauga arī neapmierinātība ar carismu. Gapons nespēja noturēt Pēterburgas strādnieku kustību ohrankas noteiktajos ietvaros.

1905. gada 3. janvārī Putilova rūpnīcā, kur pastāvēja diezgan prāva gaponiešu organizācija, sākās streiks, kam par iemeslu bija četru strādnieku atļaišana. Putiloviešu streikam pievienojās citu rūpnīcu strādnieki. 7. janvārī streiks Pēterburgā kļuva vispārējs. Tā kā fabrikas administrācija atteicās pieņemt atpakaļ atļaiestos strādniekus, Gaponas organizācija nostājās streika aizstāvja un vadītāja lomā. Bet šo soli, tāpat kā visu savu rīcību, Gapons bija saskaņojis ar ohranku, kas slepus gatavoja «asins pirti» strādniekiem, gribēdama jau pašā sākumā noslīcināt asinis augošo revolucionāro kustību. Šajā nolūkā ohranka pēc Gaponas priekšlikuma nolēma izprovocēt strādniekus gājienam pie cara uz Ziemas pili.

Gapona organizācijas paša Gapona vadībā sāka gatavoties gājenam un strādnieku sapulcēs sastādīja petīciju caram. Līdzās prasībai uzlabot strādnieku smago stāvokli pēc boļševiku ierosinājuma petīcijā tika iekļautas arī revolucionāras prasības — par astoņu stundu darba dienu, par vārda un sapulču brīvību, par Satversmes sapulces sasaukšanu, muižnieku zemes atdošanu zemniekiem u. c.

Boļševiki aicināja strādniekus atteikties no gājiena pie cara, brīdinādami viņus, ka iespējama demonstrantu apšaušana. Bet atturēt gājienu uz Ziemas pili boļševiki nespēja, jo liela daļa strādnieku vēl ticēja, ka cars palīdzēs. Tajā pašā laikā cara valdība steidzīgi gatavoja asiņainu slaktiņu: no citām pilsētām uz Pēterburgu tika izsauktas lielas karaspēka daļas un par šās operācijas vadītāju iecēla kņazu Vladimīru.

Pēterburgas darbaļaužu mierīgais gājiens pie cara notika 9. janvārī. Milzīgas ļaužu masas no dažādiem Pēterburgas rajoniem, nesot svētbildes un dziedot garīgas dziesmas, virzījās uz Ziemas pili, lai lūgtu cara palīdzību. Cars strādniekus nepieņēma, bet karaspēks pēc iepriekš izstrādāta plāna sāka tos nesaudzīgi apšaut. Netika žēlotas ne sievietes, ne bērni. Strādnieku asinis plūda pa Pēterburgas ielām. 9. janvārī, ko kopš tā laika sauc par «Asiņaino svētdienu», Pēterburgā tika nogalināti vai ievainoti vairāk nekā trīs tūkstoši cilvēku. Strādnieku apšaušanas tomēr nedeva cara valdībai gaidītos rezultātus: strādnieku cīņu neizdevās noslāpēt, gluži pretēji, šī apšaušana izraisīja ne vien Pēterburgas strādnieku, bet arī visas Krievijas darbaļaužu naidu un sašutumu pret carismu; tā pacēla masu kustību augstākā pakāpē — revolūcijas pakāpē. Krievijā iesākās revolūcija. 9. janvāra apšaušana bija iznīcinājusi strādniekus ticību caram.

Tai pašā dienā Pēterburgas strādnieki boļševiku vadībā sāka celt uz ielām barikādes, sāka cīņu pret policiju un karaspēka daļām. Strādnieki bruņojās, jo bija sapratuši, ka tikai ar cīņu, bet nevis ar lūgumiem var iekarot brīvību. 10. janvārī Pēterburgas strādnieki izsludināja vispārējo streiku, kas ārkārtīgi sasprindzinātos apstākļos ar karaspēku pārpildītā pilsētā ilga līdz 17. janvārim.

Janvāra sacelšanās bija stihiska, neorganizēta, trūka ieroču, nebija izstrādāta kaujas plāna un vienotas vadības, tāpēc tā cieta neveiksmi. Pēterburgas proletariāts, ciedzams lielus zaudējumus, atkāpās un, slēpdams krūtīs naidu pret carismu, gatavojās jaunām cīņām.

Par janvārī notikušajām Pēterburgas strādnieku apšaušanām V. I. Leņins rakstā «Revolūcijas sākums Krievijā» rakstīja: «Strādnieku šķira dabūjusi lielu pilsoņu kara mācību; proletariāta revolucionārā audzināšana vienā dienā aizsoļojusi tik tālu uz priekšu, kā tā nevarētu aizsoļot pelēkās, nomāktās ikdienas dzīves mēnešos un gados. Varonīgā Pēterburgas proletariāta lozungs: «nāve vai brīvība!» tagad atbalsojas pa visu Krieviju. Notikumi attīstās pār-

steidzoši strauji.»¹ Vēsts par to, ka Nikolajs Asiņainais apšāvis Pēterburgas strādniekus, ļoti ātri aplidoja visu zemi, radīdama visur plašajās tautas masās sašutumu.

Pēc Pēterburgas strādniekiem uz cīņu cēlās arī citu Krievijas pilsētu strādnieki, izsludinādami protesta streiku pret Pēterburgas strādnieku apšaušanu. Streiku vilnis vēlās pāri visai valstij, aptverdams visus rūpnieciski attīstītākos rajonus — centrālo rūpniecības rajonu, Poliju, Baltiju, Kaukāzu, Sibīrijas pilsētas u. c. Janvāra streiku cīņa bija Krievijā vēl nepieredzēti plaša. Pēc oficiāliem datiem, tajā piedalījās 440 tūkst. cilvēku.

Uz janvāra notikumiem atsaucās arī Rietumeiropas strādnieki. Solidarizējoties ar krievu strādniekiem, dažādās Rietumeiropas pilsētās — Parīzē, Vīnē, Prāgā, arī Šveices pilsētās — notika mītiņi, protesta sapulces un demonstrācijas.

Ohrankas plāns, izprovocējot gājienu pie cara, noslīcināt asinīs iesākušos proletariāta cīņu pavērsās pret pašu carismu, izraisīdams plašu tautas masu revolucionāro kustību. V. I. Ļeņins rakstīja: «Lai cik «viltīgi» bija reakcionārās galma kliķes plāni, tomēr izrādījās, ka proletāriešu kā visas tautas avangarda šķiras cīņas un politiskā protesta īstenība ir daudzkārt viltīgāka. Ka policejiskie un militārie plāni pavērsušies pret valdību, ka no zubatovisma kā no sīka iemesla izaugusi plaša, liela Viskrievijas revolucionārā kustība — tas ir fakts. Strādnieku šķiras revolucionārā enerģija un revolucionārais instinkts izlauzies ar nevaldāmu spēku uz āru par spīti visādiem veikliem policijas paņēmieniem un viltībām.»²

Vēsts par Pēterburgas strādnieku apšaušanu aizsniedza Rīgu 10. janvārī. 11. janvārī LSDSP Centrālā Komiteja un Rīgas Komiteja sasauca rajonu reprezentantu un pulciņu pārstāvju apspriedi, kurā piedalījās arī KSDSP vietējās boļševiku organizācijas un meņševiku grupas, kā arī Bunda organizācijas pārstāvji. Apspriede nolēma 12. janvārī izsludināt Rīgā vispārēju politisko streiku, ko toreiz sauca par ģenerālstreiku. Apspriedē ievēlēja Rīgas streika komiteju no rūpniecību organizāciju un rajonu pārstāvjiem. Bez tam katrā pilsētas rajonā nodibināja savu streika komiteju. Naktī uz 12. janvārī LSDSP Centrālā Komiteja izlaida uzsaukumu 15 tūkst. eksemplāru ar virsrakstu «Metiet darbu pie malas!». Uzsaukums aicināja uz vispārējo streiku un beidzās ar šādiem vārdiem:

«Biedri! . . . Kauns tagad strādāt un svīst mūsu izsūcēju labā, kad sniegs Pēterburgas ielās sārtojas no mūsu biedru asinīm. Šinī svarīgā brīdī pienākums sauc mūs, visus darbaļaudis, mest darbu pie malas un pievienoties Pēterburgas biedriem! **Mēs izsludinām ģenerālstreiku!**

Mēs prasām:

1) tautas saeimas sasaukšanu uz vispārēju, vienlīdzīgu un aizklātu vēlēšanu pamata;

¹ Ļeņins V. I. Raksti, 8. sēj., 76. lpp.

² Turpat, 86. lpp.

- 2) runas, rakstu, sapulču un streika brīvību;
- 3) astoņu stundu darba dienu;
- 4) akorda un procentu darba atcelšanu;
- 5) virsdarbu stundu atcelšanu;
- 6) algas paaugstināšanu;
- 7) lai katra strādnieka un strādnieces alga nav mazāka par 100 kap. dienā;
- 8) kara beigšanu.

Biedri! Lai ikkatrs, kam svēta brīvība un augsta strādnieku šķiras apziņa, pievienojas lielajiem brīvības cīnītāju pulkiem! Nāve varmākiem! Nost ar mežonīgo — strādnieku asinīm apraipto patvaldību! Nost ar karu! Lai dzīvo 8 stundu darba diena! Lai dzīvo revolūcija! Lai dzīvo sociāldemokrātija!»³

Bez prasībām, kas bija minētas uzsaukumā, strādnieki izvirzīja arī citas prasības, piemēram, atcelt visus naudas sodus un nakts darbus sievietēm, izmaksāt darba algu pilnos apmēros par visu streika laiku, kā arī par to laiku, kad fabrikas un rūpnīcas ir slēgtas, nodibināt konfliktu komisijas u. c.

Rīgā dažās fabrikās darbu pārtrauca jau 11. janvāra vakarā, tajā dienā, kad cara žandarmērija Latvijā apcietināja lielo krievu proletariāta rakstnieku Maksimu Gorkiju. 12. janvārī sākās ģenerālstreiks. Vienlaikus notika ielu demonstrācijas un mītiņi. 13. janvārī streiks vērsās plašumā. Janvāra politiskā streika dalībnieku skaits Rīgā sasniedza 80 tūkst. cilvēku. Dažādās pilsētas daļās notika lielas demonstrācijas ar lozungiem: «Nost ar patvaldību!», «Lai dzīvo revolūcija!». Gaisis trīcēja no revolucionārām dziesmām un lozungu saucieniem. Sevišķi varena demonstrācija notika pilsētas centrā, kur 13. janvārī demonstrēja apmēram 40 tūkst. cilvēku. Karaspēks un policija ieņēma visas galvenās ielas, lai aizsprostotu ceļu demonstrantiem. Bet tas neizdevās, kaut arī tika arestēti vairāki desmiti demonstrantu. Varas iestādes tomēr slepenībā gatavoja asins pirti arī Latvijas proletariātam.

Kad 13. janvāra vakara pusē 40 tūkst. demonstrantu virzījās uz pilsētas centru, pie Daugavas dzelzs tilta tiem aizsprostoja ceļu kareivji no apakšvirsnieku bataljona un nemanot ielenca demonstrantu priekšējās kolonnas. Otrā karaspēka daļa — apmēram pusrota no 115. Malojarslavecas pulka — stāvēja tālāk, pie Ministerejas ielas. Kareivji pēc priekšniecības pavēles bez jebkāda brīdinājuma sāka šaut uz demonstrantiem. Šāva no trim pusēm. Laukumu klāja kritušie un ievainotie. Kareivji, kurus uzrīdīja oficiēri, it sevišķi komandieri Jordanskis un Ņeplošikins, vēl arvien šāva uz strādniekiem un ar durkļiem dūra pakritušos. Visapkārt skanēja mirstošo un ievainoto vaidi. Vairāk nekā pusstundu neļāva sniegt palīdzību ievainotajiem. Pēc tam policija sakrāva nogalinātos un

³ Latvijas Sociāldemokrātisko organizāciju lapīnās Krievijas pirmās revolūcijas laikā. R., 1955, 25., 26. lpp.

Strādnieku demonstrācijas apšaušana pie dzelzs tilta Rīgā 1905. gada 13. janvārī. (V. Vimbas zīmējums).

smagi ievainotos uz ragavām un aizveda no slaktiņa laukuma, dažām galvām un rokām velkoties pa zemi.⁴

13. janvārī pie dzelzs tilta tika nogalināti apmēram 70 un smagi ievainoti ap 200 cilvēku. Daudzi glābjoties noslīka Daugavā, jo plānais ledus krasta tuvumā neizturēja cilvēku svaru. LSDSP Rīgas komiteja, organizējot demonstrāciju, rēķinājās ar to, ka var notikt sadursmes starp demonstrantiem un policiju, un dažās pilsētas vietās bija noorganizējusi pārsiešanas punktus. Tas daudzus ievainotos paglāba no policijas, kas vēlāk tos meklēja slimnīcās.⁵ Daudziem ievainotajiem biedriem, kuri bija spējīgi aiziet no minētā laukuma, pirmo palīdzību sniedza ārsts Priedkalns savā dzīvoklī Kalnciema ielā.

Daudzi no 13. janvārī nogalinātajiem bija sociāldemokrātiskās partijas biedri. Kritušo vidū bija 31 LSDSP biedrs — Tilava drašu fabrikas strādnieks Fricis Blūmfelds, Heses korķu fabrikas strādniece, izcila organizatore un aģitatore Kate Freimane, sociāldemokrāts Juris Grīnbergs, Kuzņecova fabrikas strādnieks Jēkabs Kazakovs, strādnieks Kozlovskis. Viens no dedzīgākajiem Pārdaugavas organizācijas biedriem metālists Rolands Pakalna tika smagi ievainots, un pēc divām nedēļām viņš slimnīcā nomira. Pakalna bēres izvērtās par masu demonstrāciju. 13. janvāra apšaušanā bojā gāja

⁴ 9. un 13. janvāris. Materiālu krājums. M., 1924, 24., 25. lpp.

⁵ Turpat, 101., 102. lpp.

arī KSDSP Rīgas organizācijas biedrs, Rīgas Politehniskā institūta students Konstantīns Pečurkins.⁶

13. janvārī kritušo piemiņai Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas izdevumā iznāca šādas revolucionāras dziesmas, kurās darbaļaudis tika aicināti uz tālāku cīņu.

Slava kritušiem,
Lāsts slepkavām!

KRITUŠO VAROŅU PIEMIŅAI

Pār liķiem vēl pēdējie šāvieni kūp,
Aiz viņiem ļaudis jūk un klūp.
Pār mirējiem rindās stāv slepkavas,
Ap viņiem skan lāsti un vaimanas.
No ložu brūcēm asinis plūst,
Balts sniedzīņš asiņu straumēs kūst.
Uz sniega ragavām mirējus krauj,
Tiem cara kalpi vēl vīrsū ļļauj,
To pēdējie vārdi vēl troksnī zūd,
Un viņi aiziet tai zemē, kur trūd,
Kur nava cara un varmāku,
Kur slava uz kapa vij vaiņagu.
Bet vakara debesis paliek sārts
Kā varoņu asinīm aizkurts sārts.
Pār Latvijas vergu Daugavu
Ceļ debesis sarkanu karogu!
Tas tālu pār krastiem izplešas,
Pār mirēju pierēm pārļaižas.
Pār bāļajiem vaigiem sārts spožums spīd.
Slava, slava tiem, kas par brīvību krit!
Pār asinīs plūstošo Daugavu
Ceļ debesis sarkanu karogu!
Ko gaidīt vēl, ko domāt vēl!
Lai vīri kaļ sevim zobenus,
Lai jaunavas raksta karogus!
Un uzvarēs sarkanie karogi,
Kas varoņu asinīm slacīti.

Ar kaujas saucieniem uz lūpām,
Ar karstām sirdīm kritāt jūs —
Bet jūsu nāve svētā, brīva
Kā talismans mums dārga būs.

Un asinis, kas nevainīgas
Uz baltā sniega kvēloja,
Tās neizkvēlos gažu gadiem —
Tās kvēlos mūsu karogā.

Miers jums! Nu jūsu lūpas mēmas,
Bet viņu mēmums skaļi sauks,
Un cīņā tūkstoš jauni pulki
Iz kalpinātās tautas augs.

Bet tev, tu varmāka uz troņa,
Priekš tevis mums jau zobens trīts,
Priekš taviem slepkavām un bendēm
Aust atmaksas un soda rīts!

Kas dzīvs, tas ies uz asins kauju,
Un pilis kritīs, troņi grūs...
Jums, kritušiem, lai mūžam slava!
Mēs, dzīvie, jējam atriebt jūs!

Strādnieku apšaušana radīja ārkārtīgi lielu naidu pret cara patvaldību. Tauta bija ļoti uzbudināta. Policisti no ielām gandrīz pilnīgi nozuda, bet, ja arī parādījās, tad tikai grupām.

Tajā pašā vakarā, godinot kritušo piemiņu, teātri un citas sabiedriskās iestādes pārtrauca darbu. Streiki turpinājās arī nākamajās dienās. Apglabājot dažus kritušos biedrus, notika lielas bērū demonstrācijas. Vienu no tām organizēja Politehniskā institūta studenti sakarā ar 13. janvārī nogalinātā krievu studenta K. Pečurkina apbedīšanu. Jau 14. janvārī studenti institūta galvenajā ēkā sasauca sapulci, kurā tika teiktas revolucionāras runas. Šis pret carismu vērstās runas noklausījās milzīgs ļaužu pūlis, kas bija sapulcējies uz ielas pie institūta.⁷

15. janvārī K. Pečurkina bērēs piedalījās apmēram 25 tūkst. cil-

⁶ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj. M., 1933, 18.—25. lpp.

⁷ Истпарт. «Вперед» и «Пролетарий» — первые большевистские газеты, вып. 1. М.—Л., 1924, с. 71, 77.

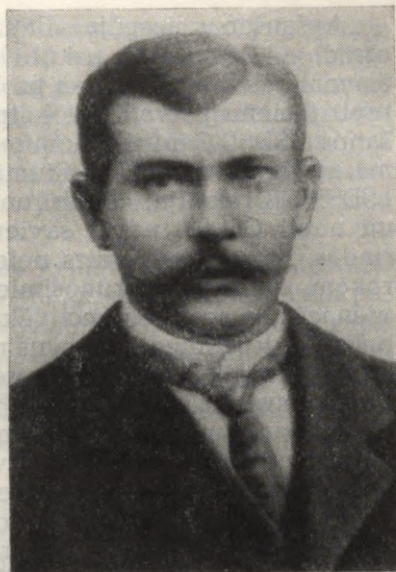
vēku. Policija visādi mēģināja izjaukt bēru demonstrāciju, apcietinot bēru gājiena laikā apmēram 150 cilvēku. Tomēr bēru demonstrācija norisinājās ļoti organizēti un atstāja uz iedzīvotājiem spēcīgu iespaidu.

Sakarā ar studentu revolūcionāro noskaņojumu institūts uz noteiktu laiku tika slēgts.

16. un 18. janvārī vēl notika nogalināto Zvaigznes, Ozoliņa u. c. bēres. Tajās piedalījās apmēram 10 tūkst. cilvēku. Kad cilvēki atgriezās no kapiem, viņiem uzbruka policija. Lai attaisnotu policijas un žandarmērijas barbarisko rīcību, vietējie varas orgāni par vainīgajiem šajos kauņos vienmēr uzdeva strādniekus. Gandrīz visos žandarmērijas pulkvežu ziņojumos, ko viņi iesniedza policijas departamentam, strādnieki tika apsūdzēti kā asiņaino kauņu sācēji. Šādu melīgu ziņojumu žandarmērijas pulkvedis Volkovs iesniedza policijas departamentam arī sakarā ar strādnieku apšaušanu 13. janvārī.

Tas fakts, ka strādnieku apšaušanu bija sagatavojusi cara žandarmērija, ir tik skaidrs un ar vēstures liecībām pierādīts, ka nav vajadzības pie tā pakavēties.

Uz pēdējo dusas vietu pavadīja arī Kati Freimani. «Vēl šodien man acu priekšā stāv aina,» savās atmiņās raksta A. Asare. «Asaru mājiņā neredzīga vecmāmiņa, stāvēdama uz ceļiem pie zārka, savām grumbainām rokām glāsta nošautās meitas rokas, tausta sarkano lenti ar uzrakstu «Slava kritušiem, lāsts lepkavām!»»⁸

Rolands Pakalns, miris no ievainojuma, kas iegūts 1905. gada 13. janvārī Rīgā, pie dzelzs tilta.

Konstantins Pečurkins, kritis 1905. gada 13. janvārī Rīgā, pie dzelzs tilta.

⁸ Revolūcionārā Pārdaugava, 1. sēj. R., 1960, 180. lpp.

Apšaušanas nespēja salauzt Rīgas proletariāta pretestību, tieši otrādi — vēl vairāk uzkūra šķiru cīņas liesmu. Pēc 13. janvāra asiņainā slaktiņa Latvijas proletariāts sāka gādāt ieročus, lai dotu prettriecienu patvaldības kalpiem un gatavotos uz bruņotu sacelšanos. LSDSP Centrālā Komiteja un KSDSP Rīgas komiteja aicināja masas bruņoties. Uzsaukumā sakarā ar janvāra notikumiem LSDSP CK rakstīja: «Biedri un biedrenes! Cīņa tagad iet uz dzīvību un nāvi! Cars.. pavēl saviem kalpiem šaut un durēt strādnieku rindās. Bet arī mēs vairs neiesim šiem slepkavām pretim tukšām rokām, arī mēs apbruņosimies, apgādāsimies ar ieročiem, dosim pienācīgu atsparu šo necilvēku uzbrukumiem, atriebsim savus kritušos biedrus! Biedri, ieročus rokā! Nāve varmākiem! Neizdzēšamā naidā lai kvēlo mūsu sirdis pret asinīm traipīto cara patvaldību, un turēsim svētu savu zvērestu!»⁹

Šis izvilks no uzsaukuma liecina, ka LSDSP CK šajā laikā ir pareizi ņēmusi vērā masu revolucionāro noskaņojumu un devusi pareizu lozungu — apbruņoties.

Protesta streiki notika arī citās Latvijas pilsētās — Liepājā, Jelgavā, Ventspilī. Liepājā ģenerālstreiks sākās 13. janvārī. Šajā pašā dienā žandarmērijas apakšpulkvedis Mezencevs telegrafēja policijas departamentam, ka Liepājā streikot sākuši visi fabriku, rūpnīcu un ostas strādnieki.¹⁰ Streikam pievienojās sīko uzņēmumu, veikalu un maizes ceptuvju strādnieki. Liepājā streiks bija labi organizēts, un vienā laikā ar to notika grandiozas demonstrācijas un mītiņi, kuros piedalījās vairāki desmiti tūkstošu cilvēku.

Kurzemes gubernators streika laikā izlaida uzsaukumus, kuros gan centās pierunāt streikotājus, gan arī tiem draudēja. Viņa 15. janvāra uzsaukumā mēs lasām: «Es vairs nevaru pazīt šos strādniekus, kuri turēja dārgu mierīgu iedzīvotāju kopējo drošību un rāmo pilsētas dzīvi. Tagadējais nemiernieku pūlis nav vairs tie godīgie darbaļaudis, pie kuriem vēl gadu atpakaļ es griezpos pēc palīdzības kārtības uzturēšanai pilsētā..»¹¹ Tālāk gubernators cenšas pierunāt strādniekus atgriezties pie savām mašīnām, pretējā gadījumā viņš vērsīsoties pret tiem ar stingrām represijām. Bez represijām, draudiem un apšaušanām cara valdība cīnā ar revolūciju lietoja arī provokatoriskus līdzekļus.

16. janvārī Kurzemes gubernators Sverbejevs izlaida Liepājā paziņojumu, kurā viņš no valdības laikraksta «Russkij invalid» bija pārdrūkājis provokatorisku izdomājumu, ka revolucionārās cīņas esot angļu un japāņu provokatoru darbs. Paziņojumā teikts: «Valdības avīzes «Russkij invalid» 9. numurā 13. janvārī nodrukāts tāds vērtīgs ziņojums, ka es uzskatu par savu pienākumu paziņot to vispārībai: «Galvenā štābā saņemta no Parīzes sekojoša telegramma:

⁹ 9. un 13. janvāris. Materiālu krājums, 102., 103. lpp.

¹⁰ Центральный государственный архив Октябрьской революции СССР (ЦГАОР СССР), ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 4, ч. 13, л. 5.

¹¹ 9. un 13. janvāris. Materiālu krājums, 214. lpp.

Londonas korespondenti ziņo, ka Pēterburgas, Liepājas, Sevastopoles jūras ostās, fabrikās un Vestfālijas ogļu raktuvēs notiekot šās nekārtības organizētas no angļu un japāņu provokatoriem ar nolūku apturēt Baltijas un Melnās jūras eskadras izbaukšanu. Milzīgas summas patērētas agitācijai Krievijā. Paziņojiet krievu tautai patiesību. Katra nemiernieku atbalstīšana ir noziegums un nodevība. Parīzē japāņi atklāti lielās, ka viņi sarīkojuši nekārtības Krievijā.»¹²

Tomēr ne draudi, ne provokācijas nepalīdzēja gubernatoram. Kustība kļuva spēcīgāka, un Liepājas administrācija pieprasīja palīdzību, papildu karaspēka daļu atsūtīšanu. Tā ļoti baidījās, ka demonstranti varētu apvienoties ar kara ostas matrožiem, kuru vidū auga revolucionārs noskaņojums. Daļa matrožu gribēja ar ieročiem rokās izklūt no cietokšņa un pievienoties strādnieku demonstrācijām. Tomēr cietoksni stipri apsargāja, un dažus matrožus apcietināja.

Kā redzams no žandarmērijas ziņojuma, 15. janvārī no Jelgavas uz Liepāju tika nosūtīts Ventspils kājnieku pulks, pēc tam divi 7. Novorosijskas dragūnu pulka eskadroni, bet 16. janvārī no rīta — divi Novotoržskas kājnieku pulka bataljoni un divi kājnieku lauka lielgabali (pēdējie speciāli cietokšņa apsardzībai). Sakoncentrējās Liepājā karaspēku, gubernators pasludināja tajā pastiprinātas apsardzības stāvokli: bija aizliegts sapulcēties uz ielām, bet strādniekiem pavēlēts atgriezties darbā. Strādnieki pret šiem gubernatora pasākumiem izturējās ar vislielāko nicināšanu un 16. janvārī jūrmalā organizēja masu mītiņu. Mītiņa dalībniekus aplenca policija un karaspēks un sāka viņus nežēlīgi piekaut. Pats gubernators, kā ziņo žurnāls «Sociāldemokrāts», braukdams tiem garām dragūna pavadībā, pavēlējis sist no visa spēka, rādīdams ar kailu zobenu: «Lūk, šos! Lūk, šos!»¹³

Uz gubernatoru tika mesti ledus gabali, un divas reizes uz viņu pat izšāva. Sitienu no dragūniem saņēma arī dažas personas no buržuāzijas ierēdņu vidus, piemēram, «Libauische Zeitung» redaktors Zēbergs un prokurora palīgs. Daži no viņiem bija atnākuši uz mītiņu aiz ziņkārības, citi — izspiegošanas nolūkā. Ļaudis neatlaidīgi aizstāvējās, bet aiz ieroču trūkuma nespēja atsist policijas un karaspēka daļu uzbrukumam. Policijai izdevās arestēt 94 mītiņa dalībniekus.

Liepājā, tāpat kā citās Krievijas pilsētās, tika lietotas represijas, bet tās vietējiem varas orgāniem nedeļa gaidītos rezultātus — strādnieki joprojām streikoja ar agrāko neatlaidību. Tikai demonstrācijas tika pārtrauktas. Liepājas žandarmērija savā 23. janvāra ziņojumā policijas departamentam rakstīja, ka streiks lielākā daļā fabriku un rūpnīcu turpinoties. «Zaudējumi ļoti ievērojami,

¹² 9. un 13. janvāris. Materiālu krājums, 215., 216. lpp.

¹³ Turpat, 52. lpp.

eksports ir pārtraukts, preču ostā vairāk nekā 42 tvaikoņi gaida iekraušānu.»¹⁴

Jelgavā vispārējam protesta streikam pret Pēterburgas strādnieku apšaušanu bija tikpat kaujiniecisks raksturs kā Rīgā un Liepājā. Jelgavā streiks sākās 14. janvārī. Trīs dienas Jelgavas strādnieki ar sarkaniem karogiem, uz kuriem bija lozungi «Nost ar patvaldību!», «Lai dzīvo brīvība!», demonstrēja pilsētas ielās. Arī Jelgavā policija izturējās ļoti izaicinoši un neganti uzbruka demonstrantiem.

Ventspilī streiks sākās 17. janvārī. Vispirms streiku pasludināja elevatora strādnieki, pieprasot darba algas paaugstināšanu, darba dienas ilguma samazināšanu un dažu meistarų atlaišanu. Ostas strādnieku streikam pievienojās citu rūpnīcu strādnieki. Ventspilī strādnieku demonstrācija apstājās pie cietuma un pieprasīja atbrīvot divus politiskos ieslodzītus. Demonstrācijas Ventspilī stipri nobiedēja vietējo buržuāziju un pilsētas valdes locekļus. Buržuāzija steidzīgi slēdza savus veikalus, un daži pilsētas valdes locekļi aizbēga uz mežu.¹⁵

Latvijas lauku darbaļaudis, protestējot pret janvāra apšaušanām, sarīkoja demonstrācijas Durbē un Dundagā.

Janvāra protesta streiki Latvijas pilsētās izbeidzās tikpat organizēti, kā bija iesākušies. Rīgā streiks ilga 8 dienas. 20. janvārī Rīgas apvienotā streika komiteja deva direktīvu izbeigt politisko streiku. Pēc tam strādnieki uzsāka jaunus streikus, kuri drīz vien vērsās plašumā. Liepājā streiks turpinājās ilgāk nekā citās Latvijas pilsētās. Tikai 29. janvārī LSDSP Liepājas komiteja deva direktīvu izbeigt streiku. 30. janvārī fabrikas cita pēc citas uzsāka darbu. Jelgavā streiks izbeidzās 22. janvārī, bet Ventspilī — 19. janvārī. Ventspilī tomēr drīz vien atkal sākās strādnieku streiki, jo uzņēmēji atteicās izpildīt dotos solījumus paaugstināt darba algu u. c. 25. janvārī no Jelgavas un 27. janvārī no Rīgas uz Ventspili tika nosūtītas karaspēka daļas strādnieku kustības apspiešanai.

Vispārējo streiku vadība visu laiku bija sociāldemokrātisko organizāciju rokās. Streika laikā tika izplatīti daudzi uzsaukumi un biļeteni. Rīgā janvāra vispārējā streika laikā tika izlaists 21 uzsaukums un 8 informācijas biļeteni. Liepājā izlaida 12 uzsaukumus, Jelgavā 5 uzsaukumus un 8 informācijas biļetenus.¹⁶

Janvāra vispārējam streikam bija liela politiska nozīme. Streika priekšgalā gāja strādnieki metālisti, kuriem sekoja pārējo strādnieku masa. Strādnieki sāka apzināties, cik milzīgs spēks ir organizētai proletāriskai solidaritātei. Demonstrācijās un mītiņos plaši tika propagandētas sociāldemokrātiskās idejas un pausti cīņas lozungi. LSDSP autoritāte stipri pieauga, un līdz ar to pieauga tās biedru skaits. Sevišķi tur, kur vispārējais streiks līdz ar demonstrā-

¹⁴ ЦГАОП СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, л. 4, ч. 13, л. 50.

¹⁵ 9. un 13. janvāris. Materiālu krājums, 81., 82. lpp.

¹⁶ Turpat, 3.—5. lpp.

cijām notika pirmo reizi, piemēram, Jelgavā, tam bija liela organizatoriska un idejiska ietekme uz strādniekiem.

Ar vispārējā streika palīdzību strādnieki panāca arī sava ekonomiskā stāvokļa daļēju uzlabošanu. Rīgā Baltijas vagonu fabrikas strādnieki panāca darba dienas ilguma samazināšanu par 1 stundu. Dažu rūpnīcu administrācija nolēma maksāt arī par nostreikotām dienām. Ventspilī ostas administrācija bija ar mieru atcelt gabaldarbu sistēmu, paaugstināt darba algu un par pusstundu saīsināt darba dienu. Arī Jelgavā un Liepājā uzņēmēji apsolīja piekāpties un izpildīt dažas strādnieku prasības.

Janvāra politiskais streiks vēl vairāk tuvināja latviešu proletariātu krievu proletariātam cīņā pret kopīgo ienaidnieku — cara patvaldību. Viņu vidū pastāvošā proletāriskā solidaritāte tika cieši nostiprināta ar janvāra apšaušanā izlieto Pēterburgas un Rīgas strādnieku asinīm. Latvijas proletariāts lielā sadraudzībā ar krievu proletariātu cīnījās par cara patvaldības gāšanu. KSDSP Rīgas organizācija un LSDSP, kā jau norādījām, aicināja strādniekus bruņoties. Jau janvāra streika laikā notika policistu daļēja atbruņošana. Liepājā drīz pēc streiku beigām policijas atbruņošana vērsās plašumā, bieži notika pat dienas laikā uz tirgus laukumiem, tā kļūda par parastu parādību.

2. PILSĒTU PROLETARIĀTA CĪŅAS PIEAUGUMS 1905. GADA PAVASARĪ

Pirmais revolūcijas vilnis — janvāra politiskie streiki — pāršalca pāri visai Krievijai. Cara patvaldība, negaidījama, ka Pēterburgas strādnieku apšaušanai sekos tik varena revolucionāra kustība, cīņā pret sākušos revolūciju līdzās asiņainās plētnes politikai sāka lietot arī solījumu, krāpšanas politiku. Valdībai paklausīgā prese izplatīja dažādas baumas. Tā meloja, ka 9. janvāra gājienu pie cara esot organizējuši japāņu spiegi, kas uzpirkuši Pēterburgas strādniekus par 40 milj. rubļu.

11. janvārī cars Nikolajs II par Pēterburgas ģenerālgubernatoru iecēla ģenerālmajoru Trepovu, kas no neapzinīgu, atpalikušu strādnieku vidus organizēja padevīgu deputāciju, kura devās pie cara. Nikolajs, pieņemot deputāciju, nolāsīja tiem iepriekš uzrakstītu «. kroņa liekulības pilnu runu par valdības tēvīšķīgo gādību un par strādnieku noziegumu piedošanu»¹⁷ un nodeva 50 tūkst. rubļu pabalsta izsniegšanai bojā gājušo strādnieku ģimenēm. Bet šī uzpirkšana neizdevās — strādnieki neatzina delegāciju, kas bija gājusi pie cara. Pēc tam valdība ķērās pie jaunām krāpšanas metodēm.

¹⁷ *Leņins V. I. Raksti*, 8. sēj., 112., 113. lpp.

Janvāra beigās tika nodibināta komisija ar senatoru Šidlovski kā priekšsēdētāju «strādnieku neapmierinātības cēloņu noskaidrošanai un līdzekļu atrašanai, kā tos novērst nākamībā». Komisijā bija atstātas vietas arī strādnieku pārstāvjiem, kurus lika priekšā ievēlēt trīspakāpju vēlēšanu gaitā.

Bet arī šis valdības solis bija nesekmīgs. Bolševiki izskaidroja strādniekiem, kāda nozīme ir komisijai, un pirmajā vēlēšanu kārtā ievēlētie strādnieku pārstāvji atteicās piedalīties turpmākajās vēlēšanās, jo Šidlovskis neizpildīja viņu prasību — atbrīvot politiskos ieslodzītos, piešķirt vārda brīvību utt.

Cara valdība centās novērst sabiedrības uzmanību no revolūcijas arī ar militāru aktivitāti. Tā pasteidzās organizēt uzbrukumu Hun-Ho, kas sākās 12. janvārī. V. I. Ļeņins rakstīja:

«... 12. tika sākts šis no militārā viedokļa gluži bezjēdzīgais uzbrukums, kas beidzās ar cara ģenerāļu jaunu, nopietnu sakāvi.»¹⁸

Pēc sakāves pie Hun-Ho cara valdība gatavoja lielu uzbrukumu pie Mukdenas. Arī kauju pie Mukdenas krievu ģenerāli zaudēja augstākās pavēlniecības vainas dēļ. Kareivji cīnījās varonīgi un bija sašutuši par ģenerāļa Kuropatkina bezjēdzīgajām atkāpšanās pavēlēm. Krievu armija pie Mukdenas zaudēja ap 120 tūkst. kareivju, daudz pārtikas un municijas. Militārās sakāves radīja revolucionāru noskaņojumu Krievijas iedzīvotāju plašajās masās, jo atklāja cara patvaldības satrunējušās iekārtas vājumu un atpalicību. Arī karaspēka daļās sākās neapmierinātība.

Pēc pirmā revolūcijas viļņa dzīve vairs nevarēja ieiet parastajās sliedēs: darbaļaužu masas krāja spēkus un gatavojās dot cārisma jaunus, vēl varenākus triecienus. V. I. Ļeņins rakstīja: «Revolucionārās vētras pirmais vilnis atplūst. Mēs stāvam neizbēgama un nenovēršama otrā viļņa priekšvakarā. Proletāriešu kustība arvien paplašinās, izplezdamās tagad pa vistālākajām malienēm.»¹⁹ Strādnieki janvārī bija izjutuši savu spēku, bet arī saskatījuši savas vājās puses: trūka vēl pietiekamas organizētības, apzinības, nebija ieroču un apbruņotu vienību, lai dotos izšķirošā kaujā pret cara patvaldību. Tāpēc revolucionārajiem strādniekiem, it īpaši to avangardam — bolševiku partijai —, bija jāveic sevišķi svarīgi uzdevumi — jāorganizē un jāaudzina strādnieku masas, jāapbruņo un jāgatavo tās cīņai. 1905. gadā pēc janvāra notikumiem proletariāta visa turpmākā cīņa bija pakļauta galvenajam uzdevumam — sagatavot bruņoto sacelšanos, lai gāztu patvaldību. Streiki, kas vēl arvien turpinājās, demonstrācijas, sadursmes ar policiju — bija gatavošanās bruņotai cīņai.

Pēc janvāra dienām, kad pirmais revolūcijas vilnis bija aprimis un cēlās otrs vilnis, valstī kļuva biežāki «atsevišķi teroristiski akti: atentāts uz Odesas policijmeistaru, slepkavība Kaukāzijā, senāta

¹⁸ Ļeņins V. I. Raksti, 8. sēj., 116. lpp.

¹⁹ Turpat.

prokurora nogalināšana Helsingforsā».²⁰ Daudzās pilsētās streiku cīņa turpinājās. Pēterburgā daudzas rūpnīcas — Obuhovas, Putilova, Baltijas u. c. — streikoja vēl arī februārī. Latvijas rūpniecības pilsētās pēc janvāra akcijām sākās jauns streiku posms, jo daļa uzņēmēju atteicās izpildīt janvāra streika laikā strādnieku izvirzītās ekonomiskās prasības.

Kā ziņoja Rīgas žandarmērija policijas departamentam sakarā ar to, ka prasības par 10 stundu darba dienu nebija izpildītas, 31. janvārī Rīgā atkal sāka streiku 10 mehāniskās rūpnīcās, 7. februārī streikoja 18 rūpnīcas, bet februāra beigās Rīgā — jau 50 fabriku un rūpnīcu jeb pāri par 30 tūkst. cilvēku. Liepājā pēc janvāra notikumiem darbu atjaunoja tajās rūpnīcās, kuru administrācija bija izpildījusi prasības. Tajos uzņēmumos, kur prasības nebija izpildītas, strādnieki nemaz neatjaunoja darbu.

Februārī Liepājā streiks kļuva vispārējs. 7. februārī streikoja lielākā daļa Liepājas fabriku un rūpnīcu. Jāatzīmē, ka Liepājā bez drāšu fabrikas, kur strādāja līdz 2000 cilvēku, eļļas spiestuves, kurā bija līdz 1000 strādnieku, dzelzceļa darbnīcām, «Vezuva» rūpnīcas u. c. daudz cilvēku bija nodarbināti arī kara ostā.

Liepājā un Liepājas kara ostā 1905. gadā, krievu—japāņu kara laikā, bija novietots apmēram 10 tūkst. vīru liels garnizons. Tajā atradās 2., 3. un 4. eskadras bāze, cietokšņa un pilsētas garnizons. Ostā atradās kuģu būvētava, kuras strādniekiem bieži iznāca satīties ar matrožiem, sapieriem un cietokšņa artilēristiem. Strādnieki bieži strādāja uz kuģiem, bet meistari no matrožu vidus — kuģu būvētavas darbnīcās. 1905. gada pavasarī kuģu būvētavā un Liepājas ostā bija nodarbināti apmēram 4 tūkst. strādnieku un 400—500 matrožu. Kuģu būvētavas un ostas strādnieki aktīvi piedalījās janvāra streikā, bet matrožu vidū, it sevišķi janvāra beigās un februāra sākumā, auga nemiers. Tajā laikā nosūtīšanai uz Tāļajiem Austrumiem tika gatavota admirāļa Ņebogatova eskadra. Cietokšņi matrožu patruļas aizvietoja ar kazaku patruļām, un pret kara kuģu matrožiem pagrieza cietokšņa lielgabalu stobrus. Pirms admirāļa Ņebogatova eskadras nosūtīšanas «matroži izdemolēja dažus policijas iecirkņus, iegāza kanālā žandarmu būdas. Policija un žandarmi paslēpās.»²¹ Tikai pēc tam, kad uz matrožu kazarmu pusi pagrieza lielgabalu stobrus un piedraudēja ar apšaušanu, matroži atstāja kazarmas un sēdās kuģos. Viņiem nedeva rokās ieročus līdz pašai Cusimai.

Novikovs-Pribojs grāmatā «Cusima» par šā perioda notikumiem Liepājas kara ostā raksta šādi:

«Ziņas par 9. janvāra drausmīgajiem notikumiem Pēterburgā, kad viss Ziemas pils laukums bija slacīts ar strādnieku asinīm, bija nokļuvušas arī līdz Liepājai. Fabriku un ostas strādniekos cēlās nemiers. Sākās streiki un protesti. Tas, protams, nevarēja arī

²⁰ *Leņins V. I. Raksti*, 8. sēj., 116. lpp.

²¹ «Пролетарская революция», 1925, № 11, с. 180—183.

zināmā mērā neatsaukties uz kuģu steidzīgo sagatavošanu un apgādāšanu. Kvalificēto strādnieku vietas uz kuģiem sāka ieņemt matroži. Bet arī viņus aizrāva protesta gars. Tā, piemēram, uz bruņukuģa «Admirālis Seņavins» viņi nerimās uzstādīt priekšniecībai pretenzijas par slikto uzturu. Reiz vakarā, vakariņu laikā, komanda sadumpojās. Sardzes priekšnieks mičmanis Vilhelms sāka kliegt uz komandu, piedraudēdams izrēķināties ar dumpiniekiem. Bet viņš nebija novērtējis sasprindzināto atmosfēru: kāds no matrožiem viņam uzbruka un ar naža dūrienu vēderā to nonāvēja. Vēl tika ievainots bocmanis.

Tādos apstākļos Nebogotova nodaļa 3. februārī agri no rīta atstāja savu pēdējo ostu un, cīnīdamās ar stipru aukumu un lieliem viļņiem, devās savienoties ar mums»²² (ar admirāļa Roždestvenska floti. — J. K.).

Ne tikai Liepājas cietokšņa matroži, bet arī rezervistu daļas, kuras tika sūtītas no Baltijas uz Tālajiem Austrumiem, uzsāka nemierus. Viļņas kara apgabala pavēlnieks slepenā vēstulē ziņoja kara ministram, ka, nosūtot marškomandas uz Tālajiem Austrumiem, ceļā ikreiz atkārtojas viens un tas pats — jūrnieki dumpojas, neklausā virsniekiem, veseliem pulkiem atpaliek no ešeloniem, nepakļaujas disciplīnai.²³

Liepājā streiki notika arī aprīlī. Tirdzniecības ostas strādnieki pieteica streiku, pieprasīdami palielināt darba algu. Arī pašā pilsētā streikoja dažu rūpnīcu, kā arī Liepājas—Romnu dzelzceļa darbnīcu strādnieki. Liepājas žandarmērijas pārvaldes priekšnieks savā ziņojumā policijas departamentam, kurš tika nosūtīts aprīlī, dod šādu sava rajona vispārējā stāvokļa raksturojumu: «Pēdējā laikā kā pilsētas, tā arī lauku iedzīvotāju noskaņojums kļuvis atkal satraucošs. Streiko Vikandera (korķu), Kapseļu, Folgas rūpnīcas un pa daļai ostas strādnieki. Vispārēji nemieri esot sagaidāmi uz 18.—23. aprīli un 1. maiju. Liela daļa gorodovoju iesnieguši lūgumus atbrīvot viņus no dienesta, it sevišķi pēc tam, kad pilsētas dome atteikusies viņiem palielināt algu pāri par 15 rbļ., ko viņi saņem pašreiz. Daudzi muižnieki atstāj savas muižas un dodas uz pilsētu vai citām vietām. Dedzināšana atkārtojas (pēdējais dedzināšanas gadījums bijis pie barona Ofenburga).»²⁴

Jelgavā pēc janvāra vispārējā streika strādnieku kustība uz īsu laiku aprima. Bet drīz pēc tam, kad uzņēmēji bija atteikušies izpildīt strādnieku prasības, streiki sākās no jauna. 11. februārī streiku iesāka Krāmera fabrikas strādnieki, bet 20. februārī streiks Jelgavā kļuva vispārējs. Streiki notika arī citās Latvijas pilsētās — Ventspilī, Daugavpilī.

Fabriku strādnieku streikiem sekoja amatnieku, sīkrūpnīcu strādnieku, tirdzniecības kalpotāju streiki. Jau februārī sāka strei-

²² Novikovs-Pribojs A. Cusima. R., 1955, 249. lpp.

²³ Surikovs B. Zaldātu un matrožu revolucionārā kustība Latvijā 1905.—1907. R., 1957, 37. lpp.

²⁴ ЦГАОП СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 4, ч. 13, л. 83.

kot frizieri un aptiekaru palīgi. Tiem sekoja drēbnieki, šuvējas un veļas mazgātājas, kurpnieki un galdnieki, maiznieki un pulksteņu meistari, kalēji un krāsotāji, burtliči un mūrnieki. Streikoja pat mājkalpotāji. Kāds no boļševiku laikraksta «Proletarij» korespondentiem rakstīja par stāvokli Rīgā: «Streiki pie mums nebeidzas, tagad streiko maiznieki, pieprasot palielināt algu un samazināt darba dienas ilgumu, streiko arī Berga bazara komiji, uzstādot savas prasības. Darbs masās veicas sekmīgi, tiek organizēti pulciņi, tiek sasauktas masu organizatoriskas sapulces. Propaganda tiek vesta visās pilsētas malās.»²⁵

Februāra un marta streiku laikā Latvijas proletariāts neatlaidīgi cīnījās par sava grūtā ekonomiskā stāvokļa uzlabošanu. Strādnieki prasīja samazināt darba laiku un paaugstināt algas. Cīņa dažās rūpnīcās bija ilgstoša, sasprindzināta. Eikerta rūpnīcā Rīgā strādnieki streikoja 6 nedēļas, līdz panāca darba laika samazināšanu par 1 stundu un algas palielināšanu par 15%. Langes kuģu būvētavā, kur bija nodarbināti 1200 cilvēku, strādnieki streikoja visu martu. «Provodņikā» februārī un martā strādnieki streikoja 3 reizes. Strādnieki guva virsroku gandrīz visos februāra un marta streikos, kad revolucionārā kustība pieauga. Latvijā strādnieki daudzās fabrikās panāca 10 stundu darba dienu, bet dažās — 9 $\frac{1}{2}$ un 9 stundu darba dienu. Vidēji Latvijas pilsētu proletariāts panāca darba laika samazināšanu pa 1 stundu un algas palielināšanu par 10%. Tika panākti daži uzlabojumi arī fabriku higiēnā. Sīkāku uzņēmumu strādnieki arī panāca darba laika samazināšanu vidēji līdz 10 stundām un darba algas palielināšanu par 10—15%.²⁶

Blakus ekonomiskām prasībām strādnieki streiku laikā prasīja arī dibināt demokrātisku republiku, dot vārda un sapulču brīvību utt. Politiskā cīņa izpaudās plašās demonstrācijās, masu sapulcēs, mītiņos. Rūpnīcas kļuva par sapulču vietām, kur sociāldemokrāti runāja par dažādiem politiskiem tematiem, kur masas apsprieda svarīgākos jautājumus un kur bieži notika strādnieku sadursmes ar policiju, kas mēģināja sapulces izklīdināt.

Februāra un marta streiki attīstīja strādnieku šķiras politisko apzinīgumu, norūdīja to cīņai pret šķiras ienaidniekiem.

Drīz pēc februāra un marta streikiem proletariāts svinēja 1. Maiju. Šo dienu Latvijas proletariāts atzīmēja ar vispārējiem politiskiem streikiem. Pēc LSDSP Centrālās Komitejas lēmuma, 1. Maija ģenerālstreiks sākās sestdien, 30. aprīlī, plkst. 12 dienā un ilga līdz 2. maija vakaram. Rīgā streikoja ar nedaudziem izņēmumiem visas rūpnīcas.

Sevišķi organizēti noritēja 1. Maija streiks Liepājā. Dzīve pilsētā pilnīgi pamira: veikali, traktieri un tirgi bija slēgti, avīzes neiznāca, pat tramvaja kustība bija pārtraukta. Masas bija pārņēmis

²⁵ Истпарт. «Вперед» и «Пролетарий» — первые большевистские газеты, вып. 3. М., 1924, с. 15.

²⁶ LKP Vēstures komisija. 1905. gads. M., 1936, 21. lpp.

cīņas gars. Rīgā 30. aprīlī rūpnīcās un fabrikās notika mītiņi, dažās vietās strādnieki izkāra sarkanus karogus. Pirmā maija vakarā Aleksandra bulvārī (tagadējā Leņina ielā) un Vērmaņa dārzā (tagadējā Kirova) pulcējās daudz strādnieku, lai svinētu savus svētkus. Aleksandra bulvārī Maija svinēšana līdzinājās strādnieku masu demonstrācijai. To uzmanīgi vēroja kazaku patruļas. Vērmaņa dārzā, kur notika koncerts, laiku pa laikam strādnieki sauca: «Nost ar patvaldību!» Piepeši publikai uzbruka kazaki un sāka cilvēkus sist ar nagaikām. Dārza apmeklētājus pārņēma panika, un tie metās bēgt. Kad kazaki izjāja uz ielas un gatavojās piekaut tur sapulcējušos strādniekus, viņu vidū sprāga bumba.²⁷ Sprādzienā tika ievainoti daži kazaki un viņu zirgi. Ir zināms, ka bumbas sviedējs bijis kaujinieks Legzdīņš.

1. Maija mītiņi un demonstrācijas notika arī dažos lauku apvidos — Raunā, Lazdonā, Olainē, Kalnmuižā un citur. Olainē baznīcēni, iznākuši no baznīcas, kuras priekšā notika mītiņš, ar sarkaniem karogiem devās no vienas muižas uz otru. Strādāt nekur nestrādāja. Bija gadījumi, kad demonstranti ceļā sastapās ar citām demonstrantu kolonnām un apvienojās plašos masu gājienos.

3. ZEMNIEKU KUSTĪBA UN LAUKSTRĀDNIKU STREIKI 1905. GADA PAVASARĪ

Strādnieku streiki ierosināja cīņai arī zemniekus un laukstrādniekus. Rīgas apkaimē, piemēram, Bierīnos, Šampēterī, Zolitūdē u. c., no 20. līdz 27. februārim sanāca zemnieku sapulces, kurās LSDSP vadībā apsprieda smago ekspluatāciju, kādai muižnieki pakļāva lauku iedzīvotājus, un pieņēma rezolūcijas nemaksāt muižniekiem rentes maksu un nodevas. Sapulces uzdeva atsevišķām personām — zemnieku delegātiem — stingri raudzīties uz to, lai šie lēmumi tiktu izpildīti, vajadzības gadījumā pārbaudot rentes maksas dokumentus un grāmatas. Tika nolemts pretoties zemnieku mantas izpārdošanai par rentes vai nodevu nemaksāšanu, boikotēt tādas ūtrupes, atturēties pirkt vairāksolīšanā pārdodamo zemnieku mantu un nepieļaut šādā ceļā nopirkta zemnieku mantas pārvadāšanu.

Kaut gan šīm sapulcēm bija mierīgs raksturs, baroni centās nežēlīgi apspiest zemnieku kustību. Piemēram, kādai sīkrentnieku sapulcei, kura notika 6. martā Bierīnmuižas tuvumā un kurā piedalījās ap 2000 cilvēku, uzbruka vairāk nekā pussimts policistu un kazaku. Uzbrukums notika pēc barona Hakena pavēles. Kazaki sīta ļaudis ar nagaikām un zobeniem. Apmēram 200 cilvēkus ievainoja un 80 apcietināja. Protestējot pret šādu barona Hakena patvaļu, Rīgas pilsētas Pārdaugavas rajona strādnieki pieteica streiku,

²⁷ 1905. gada revolūcijas dalībnieku atmiņas, 2. sēj. R., 1956, 28. lpp.; «Cīņa», 13. nr., 1905. g. 13. maijā.

prasidami atbrīvot apcietinātos zemniekus.²⁸ Streiks ilga divas dienas.

Pret muižniekiem vērstajā kustībā iesaistījās arvien plašāki zemnieku slāņi Latvijas laukos. Raunā, Līderē, Cesvainē, Bērzonē, Mārcienā un daudzos citos Vidzemes apvidos sociāldemokrātisko organizāciju vadībā notika zemnieku sapulces, kuru dalībnieki atteicās pildīt kļaušas, maksāt muižniekiem nodevas un renti. 1905. gada pavasarī zemnieku kustība visvairāk bija pārņēmusi Vidzemes guberņas Cēsu un Rīgas apriņķus. Tajā laikā Latvijas laukos jau darbojās daudz sociāldemokrātisko pulciņu, kas organizēja laukstrādnieku un zemnieku sapulces, aģitēja starp tiem sociāldemokrātiskā garā, izplatīja uzsaukumus un skrejlapas.

Zemnieku sapulcēs runāja sociāldemokrātu aģitatori, izskaidrodami zemniekiem viņu grūtā stāvokļa cēloņus un aicinādami viņus sekot sociāldemokrātiskajai partijai, lai cīnītos pret muižniekiem un cara patvaldību. 1905. gada martā LSDSP Centrālā Komiteja publicēja lapiņu, kurā bija sīki izklāstītas ekonomiskās un politiskās prasības, norādot, ka visu tautu atbrīvošanas cīņai Krievijā ir viens un tas pats nolūks: nokratīt patvaldības un muižniecības jūgu, uzlabot savu stāvokli un radīt tādu valsts iekārtu, kur valdība kalpotu tautai, bet nevis tauta valdībai. Lapiņā bija formulētas vispārdemokrātiskas prasības — runas, sapulču un biedrošanās brīvības, personas un dzīvokļa neaizskaramība, visu kārtu un privilēģiju atcelšana u. c. Lapiņā tika prasīts sasaukt tautas saeimu, apbruņot tautu, likvidēt zemnieku tiesas un muižnieku patronātiesības. Lapiņā tika prasīts nodot valsts īpašumā visus mežus, upes un ezerus, mācītājmuižas un cara privatīpašumus, kā arī dot pilnīgu pašvaldību pagastiem. Lapiņa sauca zemniekus uz cīņu. «Nevis lūgt, bet prasīt būs mums! . . . lai netaupām žandarmus, kazakus, spieģus un citus neģēļus. Kad viņi tiek mūsu pagastā iekortelēti, tad lai atsakāmies no galvas naudas, no nomas, arendes vai izpiršanas naudas maksāšanas. Ne graša kronim, bankām vai muižniekiem.» Lapiņas teksts beidzās ar lozungiem: «Nost ar karu!», «Nost ar patvaldību!», «Nost ar muižniecību!».

Lapiņā tika prasīta arī «sīko zemes gabaliņu pārmērīšana un labāka iedalīšana».²⁹ Ko LSDSP CK ierosināja darīt ar muižnieku zemi, aicinādama likvidēt muižniecību, lapiņā nebija teikts.

Kā redzams, LSDSP CK sauca zemniekus aktīvi cīnīties pret cara patvaldību un muižniekiem, bet daži oportunistiski noskaņoti latviešu sociāldemokrāti rakstīja zemnieku vārdā petīcijas valdības iestādēm un muižniekiem. Dedzīgs petīciju kampaņu piekritējs bija J. Ozols.³⁰

²⁸ «Cīņa», 11. nr., 1905. g. februārī un martā.

²⁹ Latvijas Sociāldemokrātisko organizāciju lapiņas Krievijas pirmās revolūcijas laikā, 49.—51. lpp.

³⁰ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. sēj. 1893.—1919. R., 1961, 91. lpp.

Cara patvaldība, gribēdama aizkavēt augošo revolucionāro kustību, 18. februārī publicēja rīkojumu, ar kuru iestādēm un privātpersonām tika atļauts iesniegt ministru padomei priekšlikumus par vēlamajiem uzlabojumiem valsts dzīvē. Zemnieki savās petīcijās galvenokārt prasīja likvidēt muižnieku privilēģijas, dažādas kļaušas, pazemināt rentes maksu, bet kroņa un baznīcas zemes izsludināt par sabiedrības īpašumu, piespiest muižniekus pārdot par mērenām cenām vēl nepārdoto zemnieku zemi. Petīcijās tika arī prasīts likvidēt baronu landtāgus un piešķirt iedzīvotājiem pagastu, apriņķu un guberņu pašvaldības tiesības, arī skolās ieviest mācības mātes valodā un latviešu valodu lietot arī administratīvajās iestādēs u. c.

Petīcijas projektus zemnieki savās sapulcēs apsprieda, papildināja un iesniedza dažādām valsts iestādēm un muižniekiem. Šīs petīcijas nesauca zemniekus uz cara patvaldības gāšanu un muižniecības likvidēšanu, kaut gan, iesniedzot savas prasības muižniekiem, zemnieki ar sarkaniem karogiem devās no pagastu valdēm uz muižām, sarīkodami iespaidīgas demonstrācijas ar daudziem dalībniekiem, no kurām baroni dažu labu reizi izbailēs bēga mežā vai uz kaimiņu muižām. Tā, Saikavas pagasta zemnieki 15. maijā pēc kupli apmeklētas sapulces, kurā tika apspriesta petīcija, devās uz muižu, lai iesniegtu baronam savas prasības. Ieraudzījis demonstrantus nākam, barons iebēga mežā, un prasības nācās nodot muižkungam.

1905. gada pavasarī latviešu inteliģence — ap 200 latviešu mākslinieku, ārstu, rakstnieku, publicistu, aktieru, tiesu darbinieku un citu brīvo profesiju pārstāvju — iesūtīja ministru padomei petīciju, kurā galvenās prasības bija:

dot reliģisko un zinātnisko uzskatu brīvību, «dažādu biedrību dibināšanas atvieglojumus un sapulču brīvību»;

likvidēt tautskolu inspektoru un direktoru amatus, nodot tautskolas un vidusskolas pagastu, pilsētu un guberņu pašvaldību vietējo orgānu pārziņā;

panākt, lai apmācība tautskolās uz laukiem un pilsētās būtu obligāta un bezmaksas;

panākt, lai tautskolās mācību valoda būtu vietējā — latviešu valoda, krievu valodai paliekot kā obligātam mācību priekšmetam;

apvidos, kur iedzīvotāju vairākums ir latvieši, latviešu valodu ievest ne tikai kā mācību valodu skolās, bet arī visās pagastu, draudžu, kā arī tiesu un administratīvajās iestādēs;

atcelt zemnieku lietu komisāru administratīvās tiesības attiecībā uz pagastu valdēm;

atvieglot pārliecīgi smagos rentes noteikumus zemniekiem;

noteikt, ka miertiesnešus ievēl visu kārtu piederīgie un ka tiem jāprot vietējā valoda, kā arī jāpazīst vietējie apstākļi;

pilsētās policiju nodot pilsētas pašvaldības pārziņā;

dot vietējo pašvaldību, kas konsekventi pakāpeniski ievadama

pagastos, draudzēs, pilsētās, apriņķos un gubernās uz vispārējās, tiešās, aizklātās balsošanas pamatiem; atcelt baznīcu patronāta tiesības.³¹

Kā redzams, petīcijās uzstādītajām prasībām bija mērens raksturs, tur netika aizskartas muižnieku zemes īpašuma tiesības, netika pieprasīta muižnieku zemes konfiskācija, cara patvaldības vietā netika prasīta demokrātiskā republika.

Petīciju iesniegšana atturēja masas no revolucionārām cīņām, radīdama ilūzijas, ka stāvokli būs iespējams uzlabot miera ceļā. Cara patvaldība nepievērsa tām nekādas uzmanības.

LSDSP drīz vien vērsās pret petīciju iesniegšanu, izskaidrodama, ka petīciju iesniegšana attur masas no revolucionārās cīņas un rada iespaidu, it kā demokrātiskās brīvības būtu panākamas no valdības iestādēm miera ceļā. Savā II kongresā, kas sanāca 1905. gada jūnijā, LSDSP pieņemtajā rezolūcijā par petīciju jautājumu aicināja strādniekus uzstāties un aģitēt pret petīciju iesniegšanu, norādīdama, ka panākt demokrātisko brīvību un citu prasību realizēšanu var vienīgi revolucionārā cīņā.

Masu kustība, kas pavasarī bija sākusies Latvijas laukos, neizpaudās zemnieku cīņā vien. Revolucionāru raksturu šai kustībai visvairāk piešķīra iesākušies laukstrādnieku streiki. 1905. gada aprīlī LSDSP Centrālā Komiteja publicēja lapiņu «Laukstrādnieki»,³² kurā spilgti attēloja ļoti grūto, beztiesīgo kalpa stāvokli, pārmērīgo ekspluatāciju un bezprieka mūžu, par kuru rakstijām jau iepriekšējā nodaļā. Lapiņā tika izvirzītas prasības: precētiem kalpiem pie uztura maksāt algu skaidrā naudā — ne mazāk kā 300 rubļu gadā, atcelt sievu dienas, ja ņem sievu darbā, tad par katru dienu maksāt ne mazāk kā 70 kap. Ja sieva strādā visu gadu, tad viņai jāmaksā 225 rubļu liela alga. Tādējādi alga pušiem un meitām jāpaaugstina par 20%. Dienas strādniekiem alga nedrīkst būt mazāka par 1 rubli vīriešiem un 70 kap. sievietēm. Darba dienas ilgums (bez ēdiena laika) no Jurgiem līdz Miķeļiem jānosaka 10 stundas, pārējā laikā — 8 stundas. Lapiņā tika prasīts dot kalpiem labākus dzīvokļus, atcelt svētdienas un akorda darbus, soda naudas, sniegt bezmaksas medicīnisko palīdzību, par 10 gadiem jaunākus bērnus nesūtīt ganos, ar paša uzturu strādājošiem precētiem kalpiem ļaut turēt divas govīs, kam darba devējs garantē barību, u. c.

Lapiņā bija norādīts, ka strādnieku cīņas gala mērķis ir sociālisms. Kamēr vara būs muižnieku, garīdznieku un ierēdņu rokās, strādnieki nevarēs sekmīgi cīnīties par sociālismu,³³ tāpēc vispirms jāgāž patvaldības iekārta. Šai cīņai nopietni jāgatavojas.

³¹ В тисках террора. Прибалтийский край перед судом самодержавия. М., 1926, с. 93—97.

³² Latvijas Sociāldemokrātisko organizāciju lapiņas Krievijas pirmās revolūcijas laikā, 51.—55. lpp.

³³ Turpat, 53., 54. lpp.

25 Marta sākumā Kurzemē — Ventspils, Grobiņas un Aizputes apriņķos — barona muižu kalpi izsludināja streiku, prasdami paaugstināt algas un uzlabot darba apstākļus. Laukstrādnieku streiks sākās ar masu sapulcēm un mītiņiem, kuros runātāji izskaidroja laukstrādniekiem streika mērķus un uzdevumus. Divi šādi laukstrādnieku mītiņi notika Durbes kapsētā (Liepājas tuvumā), trešais mītiņš notika pie Durbes baznīcas. Baznīcēni, no baznīcas iznākuši, visai uzmanīgi noklausījās sociāldemokrātu runātājā. Pēc divām stundām sapulcei uzbruka policija un kareivji, tomēr daudzi sapulces dalībnieki paguva nozust. Lai dabūtu rokā izbēgušo runātāju, vietējais barons sarīkoja īstas medības, kurās piedalījās mežsargi un barona sulaiņi ar medību suņiem. Tās tomēr beidzās bez panākumiem.

Laukstrādnieku streikus ierosināja sociāldemokrāti, un tie noritēja sociāldemokrātu vadībā, galvenokārt tajos apvidos, kur darbojās sociāldemokrātiskie pulciņi. Šie pulciņi uzturēja tiešus sakarus ar LSDSP komitejām, īpaši ar Liepājas komiteju, kas tiem palīdzēja vadībā un agitācijā. Kurzemes laukus LSDSP Centrālās Komitejas uzdevumā apbraukāja J. Daniševskis, bet J. Luters vadīja laukstrādnieku streikus Liepājas apkārtnē.

Streiku laikā notika masu demonstrācijas. Sevišķi spēcīga bija laukstrādnieku kustība Dundagā, kur sapulcēs piedalījās arī zemnieki, prasdami pazemināt rentes maksu.

11. martā Kurzemes gubernators Sverbejevs telegrafēja iekšlietu ministram, ka «nekārtības Grobiņas un Aizputes apriņķa muižās aptver visu apvidu sešdesmit verstu platumā un līdz simt verstu garumā».³⁴

Martā sākās zemnieku kustība arī dažos Vidzemes apvidos. Dažās vietās guberņā zemnieku neapmierinātība izpaudās streikos un nekārtībās. Starp neapmierinātajiem bija galvenokārt muižu kalpi un muižu zemju sīkie rentnieki, pie kam pirmie prasīja palielināt darba algu un natūrā saņemamo produktu daudzumu, kā arī saīsināt darba laiku, bet otrie pieprasīja samazināt rentes maksu par rentes mājām.³⁵

Baroni atteicās apmierināt laukstrādnieku prasības un streika sākumā negribēja ne dzirdēt par kaut kādu piekāpšanos kalpu priekšā. Vācu junkuri un viņu prese sacēla ap laukstrādnieku streiku lielu troksni un pieprasīja karaspēku un lauka kara tiesas pret streikotājiem. Baroni rakstīja uz Pēterburgu sūdzības, kurās žēlojās par vietējiem gubernatoriem un žandarmēriju, kas pietiekoši enerģiski neapspiežot revolucionāro kustību. Vidzemes muižniecības landmaršals Meiendorfs devās uz Pēterburgu un panāca tur, ka Latvijā ar 1905. gada 15. martu izsludināja pastiprinātas apsardzības stāvokli un atcēla no amata muižniekiem nepietiekami

³⁴ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, л. 2250, ч. 8, л. 7.

³⁵ Turpat, л. 2550, ч. 31, л. 33.

Mītiņš Dundagā.

paklausīgo Vidzemes gubernatoru Paškovu, iecelot viņa vietā baroniem padevīgo Zvegincevu.

Drīz vien baroniem atsūtīja palīgā karaspēku. Piemēram, uz Dundagas muižu nosūtīja 120 kareivju, uz Cīravu — 75 kareivjus. Tagad vācu junkuri sāka izrēķināties ar strekojošiem laukstrādniekiem. Sākās masu aresti un kratīšanas. Aizputes cietumā ieslodzīja 35 kalpus. Kalpu mītiņus un demonstrācijas izklidināja, runātājus vajāja. Pildot vācu junkuru pavēles, miertiesneši pasludināja spriedumus, saskaņā ar kuriem kalpus ar visām viņu mantām izlika no dzīvokļiem zem klajas debess. 26. martā no dzīvokļiem izlika Vērgalē 33 kalpus, Rādē — 19, 29. martā Bārtā — 9 un 9. aprīlī Dunalkā — 14 kalpus.³⁶

Uz baronu neganto trakošanu kalpi atbildēja ar muižu ēku dedzināšanu, pielikdami uguni šķūņiem, rijām, stalliem. Kalpi sīkti aizstāvējās un turpināja streiku. Tajās muižās, kur baroni atteicās no sarunām, streikotāji aizliedza veikt jebkādu darbu, pat slaukt govīs un barot lopus. Bija gadījumi, kad laukstrādnieki ķērās pie ieročiem, lai neļautu sevi apcietināt.

Streikojošo laukstrādnieku martā iesāktā cīņa vainagojās panākumiem. Streiks izbeidzās aprīlī. Baroni bija spiesti izpildīt lielāko daļu prasību, un laukstrādniekiem šādā kārtā tika paaugstināta

³⁶ LKP Vēstures komisija. 1905. gads, 41. lpp.

alga par 15 rubļiem gadā. Tas izskaidrojams ar streika labu organizāciju un sociāldemokrātu vadību. Tā bija laukstrādnieku pirmā lielākā uzvara pār latviešu tautas verdzinātājiem. Šī uzvara stiprināja lauku iedzīvotāju pašapziņu un iedvesmoja viņus jaunām cīņām. Streikam beidzoties, cīņa uz laukiem tomēr turpinājās, izpauzdamās baznīcu demonstrācijās.

Sociāldemokrāti Latvijā jau agrāk bija centušies izmantot baznīcas revolucionārai agitācijai un propagandai. Jau pirms 1905. gada revolūcijas bija gadījumi, kad svētdienās un svētku dienās, dievkalpojuma laikā, vai baznīcēniem iznākot no baznīcas, sociāldemokrāti izplatīja skrejlapas, uzsaukumus un izsauca revolucionārus lozungus. 1905. gada pavasarī šāds revolucionāras agitācijas veids uz laukiem bija jo sevišķi izplatīts. Latvijā zemnieki lielākoties dzīvoja atsevišķās mājās, un baznīcās viņi svētdienās un svētkos sanāca kopā ne jau dievvārdu dēļ vien, bet arī lai kārtotu savstarpēji savas personiskās un saimnieciskās lietas. Sociāldemokrāti sāka turēt baznīcās revolucionāras runas, izskaidrot tautai smagā baronu jūga cēloņus un cara valdības patvaļu. Šādas baznīcu runas jau iepriekš noorganizēja vietējās sociāldemokrātiskās organizācijas un pilsētu komiteju sūtītie agitatori. Parasti tās ievadīja asi protesti pret aizlūgumu par caru. Piemēram, kā ziņoja Jelgavas—Bauskas apriņķa priekšnieks raportā Kurzemes gubernatoram, Zaļās muižas luterāņu baznīcā 5. jūnijā tika traucēts dievkalpojums. «Minētajā dienā, vasarsvētkos, Zaļās muižas baznīcā sapulcējās līdz 300 baznīcēnu. Dievkalpojuma sākumā, kā arī līdz tam nekādi cieņas un pieklājības traucējumi netika manīti, bet, kad mācītājs sāka aizlūgt par kungu un ķeizaru, tad baznīcā sacēlās troksnis un daudzi no klātesošiem sāka saukt: «Nost ar ķeizaru! Nost ar patvaldību!» Mācītāju Zezemani padzina no kanceles. Tad kancelē uzkāpa kāds no demonstrantiem un sāka runāt, uzsvērdams, ka nedrīkst, kā to darijis no kanceles padzītais Zezemanis, aizlūgt par laupītāju, kas Mandžūrijā pazudinājis tūkstošiem dzīvību, — šie vārdi nepārprotami zīmējās uz kunga un ķeizara personu. Ieradās policija, un sociāldemokrāti pazuda, iepriekš izšāvuši dažas reizes uz policiju.»³⁷

Sociāldemokrāti ne vien teica runas, bet arī izplatīja skrejlapas un bieži vien garīgo dziesmu meldijās kopā ar baznīcēniem dziedāja revolucionāras dziesmas. Te ievietojam divas revolucionāras dziesmas, kuras 1905. gadā garīgo dziesmu meldijās dziedāja baznīcās un citur Latvijā.

Mostaties jūs, darbaļaudis,
Drīz brīvību jums krūtīs baudīs!
Nu diezgan karstu sviedru liets
Verdzībā un dzelžu saitēs.
Cik ilgi tauta smaks un vaidēs,
Tā celsies, netaisnību trieks.
Šurp, gudrais brāli, nāc,
Kas aizmirsts, nicināts.

Kauja sākas! Lai dziesma trīc!
Aust gaismas rīts.
Nav tālu pestīšanas brīd's.

Zeltoti ir cara troņi,
Bet skrandās tērpti miljoni,
Pār zemi valda sāpes, bads.
Cietumos klus ļaužu vaidi,

³⁷ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 4, ч. 13, лл. 122, 123.

Par velti lūgšanas, ko raidi
Pret debesīm, kad raizes māc.
Tev mūžam plienus lauzt
Un garoziņas grauzt:
Algu maksā tev pātagas,
Ja iegribas
Tev taisnības un brīvības.

Diezgan asaru un lāstu.
Un diezgan viņpasaules stāstu,

TAUTAS DZIESMA

Tā biedrošanās stipra pils
Ar pašu spēkiem celta.
Tā droši vien mūs nepievils,
Teit šaubīšanās velta.
Gan policistu daudz
Mūs darbus kavēt trauc,
Bet karogs plivinās,
Un cīņa sekmējas
Pret lielo kungu baru.
Tādēļ lai spoži uzliesmo
Mums krūtīs pašapziņa!
Lai dien' no dien' ir mazāk to,
Kam vēl ir sveša viņa!
Tad būsīm stipra pils,
Ko kungi nepievils!
Tad visā krāšņumā
Drīz mirdzēs uzvara
Un pārticība valdis.

Laiks nācis elku zemē triekt!
Mostaties, kaut asins plūstu,
Mums diezgan nest šo smago krustu,
Mums brīvību un sauli sniegt!
Nost bendes, varmākas,
Tad brīvība mums būs!
Kauja sākas! Lai dziesma tric!
Aust gaismas rīts.
Nāc cīņā, sāpju brāli, līdz!³⁸

Jo straumēm mūsu sviedri plūst
Un rada bagātības.
Viss, viss no mums vien ražots kļūst,
Viss lūst aiz pārpilnības,
Bet algās paliekas
Ik dienas zemākas.
Un vēl lai skatītos,
Kā žņaudz mūs pinekļos?
Nē, citādi tam jābūt!
Lūk, košais rīts jau sārtojas,
Tik prom ar glēvulību,
Mēs gribam savas tiesības,
Mēs gribam attīstību!
Lai nabadzība zūd,
Lai mokas kapā trūd!
Tad tikai saucat mūs,
Kad cīņā stāties būs,
Šai cīņā uz laimi!³⁹

Runās, kuras atkarībā no apstākļiem teica vai nu pašās baznīcās, vai baznīcu laukumos, klātesošie noklausījās ar lielu uzmanību. Cik ļoti sociāldemokrātu runas ieinteresēja cilvēkus, redzams no šāda zīmīga gadījuma, kas aprakstīts «Cīņā».

«Madlienā,» lasām «Cīņā», «visa draudze jau no agra rīta gaidīja «sociālistus». Daudzi žēlojās par tagadējo stāvokli un izsacījās, ka viņiem nevajagot vis klausīties algota gana sprediķus, kuri aizstāvēt tikai kungu un ķeizaru intereses.. Tādēļ draudze izturējās diezgan sirsniģi, kad aizlūgšana par ķeizaru tika pārtraukta ar saucieniem «Nost ar ķeizaru!». Mācītājs Lange arī izturējās diezgan korekti. Viņš pārlicinājās, ka slepkavas aizlūdzējam nav vietas uz kanceles, ļoti mierīgi nokāpa no tās un atstāja baznīcu. Viņa vietā uzkāpa runātājs, kurš spilgtās krāsās tēloja patvaldības briesmu darbus. Ļaudis bija tik ļoti sajūsmināti (par runātāja vārdiem. — J. K.), ka lēca uz soliem, stājās logos, lai skaļāk varētu izsacīt savu riebumu patvaldībai. Ārā palikušie bija pieslējuši pie loga trepes, sakāpuši kokos, lai kaut no turienes noklausītos brīvā vārdā.»⁴⁰

³⁸ ЦГАОП СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1914, д. 23, ч. 37, л. 2.

³⁹ Turpat.

⁴⁰ «Cīņa», 16. nr., 1905. g. 1. jūlijā.

Baznīcu demonstrācijām bija krasi politisks raksturs. Tās vērsās ne tikai pret cara patvaldību, bet arī pret vācu baroniem un mācītājiem. Pa lielākai daļai tās izvērtās plašās masu demonstrācijās. Bieži vien pēc mītiņiem, kurus noturēja baznīcās vai baznīcas priekšā, demonstranti, nesot sarkanus karogus, devās uz pagastnamiem, kur iznīcināja cara ģimenes, un tālāk uz baronu un mācītāju muižām, kuru īpašniekiem zemnieki iesniedza prasības. Tā, piemēram, pirmajos vasarsvētkos Lubānas baznīcas priekšā tika pacelti septiņi sarkanie karogi. Kad baznīcēni iznāca no baznīcas, tika noturēts mītiņš. Pēc tam visi devās uz pagasta valdi, kur saplēsa cara ģimenes, pēc tam arī no skolas izsvieda cara ģimenes. Tālāk gājiens devās uz mācītāja muižu. No mācītāja pieprasīja pazemināt rentes maksu utt. Mācītājs bija ar mieru prasības izpildīt, tomēr tauta bija tā saniknota uz viņu, ka piespieda to, neraugoties uz organizatoru protestiem, iet kopā ar demonstrantiem un nest sarkano karogu.⁴¹ Gadījumi, kad demonstranti mācītājus un dažreiz arī policistus piespieda nest sarkano karogu, nebija retums. Zemnieki tādā kārtā demonstrēja savu naidu pret viņiem. Dažreiz mācītājiem lika iet līdz, lai viņus izmantotu kā tulkus sarunās ar baroniem, kuri ne visi prata latviski.

LSDSP izturējās noraidoši pret šādu cīņas paņēmieni, izskaidrodama masām, ka mācītāji un policisti, būdami revolūcijas ienaidnieki, nav cienīgi nest sarkano karogu un ka baroni izlieto šādus gadījumus, lai iztēlotu mācītājus kā mocekļus.

Kā jau minēts, baznīcu demonstrācijas no baznīcām parasti devās uz muižām, lai iesniegtu prasības. Bet ne visi junkuri zemnieku prasības noklausījās. Daudzi no viņiem, demonstrantiem tuvojoties, paslēpās vai aizbrauca pie kaimiņu muižniekiem. Tajā pašā laikā baroni ar mācītājiem organizēja bruņotu «baznīcu paš aizsardzību», sarīkodami tur slepkavības un kautiņus.

Tā, piemēram, 3. jūlijā Sesavas baznīcā baroni Hāns un Bistrams šāva uz draudzes locekļiem. Kurzemes gubernatora ziņojumā policijas departamentam lasām par vēl negēlīgākiem paņēmieniem. Gubernators rakstīja, ka 30. jūnijā plkst. 10 no rīta pie Vidrižu muižas kapsētas bija nolikts dievkalpojums, uz kuru sanāca lielā skaitā vietējie zemnieki un muižnieki. Ap plkst. 11 atbrauca mācītājs un paziņoja, ka no viņa neatkarīgu apstākļu dēļ dievkalpojums nevar notikt. Tad no pūļa iznāca nepazīstams cilvēks un sāka runu. Barons Maidels pavēlēja policistiem Bugailo un Berendam nepazīstamo aizturēt, bet pūlis viņus atbrūvoja. Tad barons Maidels pats muižnieka Hofmaņa pavadībā piegāja pie kanceles un satvēra nepazīstamo aiz krūtīm. Nepazīstamais izrāva revolveri, to pašu darīja arī barons Maidels. Atskanēja šāviens, kam sekoja vēl citi. Nošāva nepazīstamo runātāju un zemnieku Ten-

⁴¹ «Cīņa», 16. nr., 1905. g. 1. jūlijā.

teli, viegli ievainoja baronu Maidelu, smagi ievainoja Rozenflanceru, baronu Hofmani un zemnieku Alksni.⁴²

Ciņā pret baznīcu demonstrācijām baroni lietoja arī vēl citus līdzekļus. Viņi provocēja sadursmes starp zaldātiem un iedzīvotājiem, organizēja uzbrukumus neapbruņotiem draudzes locekļiem, kā, piemēram, 29. maijā pie Raunas baznīcas, kur ar kailiem zobeniem un nagaikām līdz nesamaņai tika piekauti vairāki vietējie iedzīvotāji.⁴³

Baznīcu demonstrācijas bija Latvijai īpatnējs revolucionārās ciņas veids. Latvijā šī kustības forma bija visvairāk izplatīta Rīgas, Cēsu, Jelgavas un Bauskas apriņķos. Baznīcu demonstrācijas daži mēdz uzskatīt par tīri antirelīģisku kustību. Šāds uzskats nav pareizs, kaut gan baznīcu demonstrācijas zināmā mērā bija vērstas arī pret vācu mācītājiem un baronu patronāta tiesībām. Tomēr baznīcu demonstrāciju galvenais saturs bija nevis reliģijas jautājumi, bet gan politiskie jautājumi, agrārais un nacionālais jautājums. Baznīcu demonstrāciju plašo attīstību Latvijā sekmēja tas apstākļi, ka te baznīca pavisam atklāti nostājās valdošo šķiru aizstāvja lomā. Kā jau minēts pirmajā nodaļā, baznīcas vēsture Latvijā ir latviešu tautas apspiešanas vēsture. Jau no seniem laikiem baznīca atklāti aizstāvēja vācu baronu intereses: baznīcas kancele bija tā vieta, no kuras tika sludināta vācu junkuru griba un viņu rīkojumi. Baznīcu demonstrāciju izplatīšanos sekmēja arī tas, ka mācītāji pa lielākai daļai bija vācieši, kas savus sprediķus teica lauzītā latviešu valodā. Turklāt viņi, tāpat kā muižnieki, ekspluatēja zemniekus. Nekur Krievijā mācītāji nedzīvoja tik lepnī un bagāti kā Baltijā. Tāpēc arī Latvijā baznīcas ietekme uz vietējiem iedzīvotājiem bija samērā vāja.

Sie specifiskie šķiriskie un nacionālie momenti Latvijas baznīcas vēsturē radīja apstākļus plašai baznīcu demonstrāciju attīstībai. LSDSP izmantoja šo ciņas veidu, lai ietekmētu zemnieku masas un vērstu viņu pieaugošo neapmierinātību pret kopējiem šķiras ienaidniekiem.

Vācu baroni un mācītāji, redzēdami, ka ciņā par baznīcas autoritātes stiprināšanu viņi cieš neveiksmi pēc neveiksmes, lūdza konsistoriju slēgt baznīcas tajos apvidos, kur revolucionārā kustība bija pieņēmusi plašus apmērus. Konsistorija baronu lūgumu ievēroja. Jau 1905. gada aprīlī Latvijā slēdza apmēram 20 lauku baznīcas. Vēlāk, vasarā, slēgto baznīcu skaits stipri pieauga.

Jāatzīmē, ka baznīcu demonstrācijas notika tikai Vidzemē un Kurzemē. Latgalē, kas ietilpa Vitebskas guberņā, šādu demonstrāciju nebija. Tur zemnieku kustība 1905. gada sākumā izpaudās masveidīgā neatļautā muižnieku mežu ciršanā, pie kam zemnieki deva bruņotu pretsparu mežsargiem un policijai. Sevišķi neatlaidīgu

⁴² Revolucionārās ciņas kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 36. lpp.

⁴³ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 350, ч. 22, т. II, л. 99.

un masveidīgu raksturu mežu ciršana pieņēma Daugavpils apriņķī, kur apbruņoti zemnieku bari dažu muižnieku mežos izcirta vairākas desetīnas. Tā, grāfa Plātera-Zīberga mežā zemnieki izcirta 18 desetīnu būvkokiem derīga meža.

Mežu ciršana sākās 15. februārī, un 18. un 19. februārī zemnieki jau sāka postīt muižas.⁴⁴ Lai apspiestu revolucionāro kustību Vitebskas guberņā, gubernators nosūtīja uz apdraudētajām vietām 7 rotas kareivju un pats vairākkārt izbrauca uz Daugavpils apriņķi.

Masveidīgās mežu ciršanas un muižu postīšanas cēlonis bija nežēlīgā ekspluatācija, kādai zemniekus pakļāva poļu pani. Sevišķi smagi no poļu panu jūga cieta trūcīgie zemnieki — Latgales lauku iedzīvotāju lielākā daļa. Muižnieku monopoltiesības uz zemi bija par cēloni tam, ka trūcīgajiem zemniekiem zemes Latgalē bija pārāk maz un tie pastāvīgi badojās. Bads Latgales laukos bija arī 1905. gada sākumā. Pat cara žandarmērijai bija jāatzīst, ka Daugavpils apriņķī zemnieki cieš badu. 13. martā Vitebskas žandarmērijas pārvaldes priekšnieks rakstīja policijas departamentam, ka nemiernieku galvenais cēlonis meklējams Daugavpils zemnieku ārkārtīgi trūcīgajos apstākļos: «Apēsta ir visa labība, arī tā, kas bija atstāta sēklai, tā ka vairākumam nekā vairs nav, un, īsti ņemot, jāsaka, ka pašlaik zemnieku vidū plosās bads.»⁴⁵

Zemnieki Latgalē stipri cieta arī no kurināmā trūkuma. Muižnieki, kuriem piederēja milzīgi meži, malku zemniekiem nepārdeva, bet raidīja viņus pie mežu uzpircējiem, kas par malku prasīja tirgus cenas. Zemnieku lūgumus pārdot viņiem malku par zemākām cenām muižnieki aiz iedzīvošanās kāres atstāja bez kādas ievēribas un pārdeva kokus uzpircējiem. Tāpēc Latgales zemnieki 1905. gada februārī ķērās pie patvaļīgas mežu ciršanas.

Ar karaspēka palīdzību un masu apcietināšanām administrācijai vasaras mēnešos izdevās patvaļīgo mežu ciršanu mazliet ierobežot, bet rudenī tā atkal atjaunojās agrākajos apmēros, neraugoties uz to, ka zemniekiem apsoliya pārdot malku no kroņa mežiem. Arī vasara nepagāja mierīgi. Zemnieki un laukstrādnieki prasīja, lai muižnieki pazeminātu rentes maksu, paaugstinātu algas utt. Latgales zemniekus stipri ietekmēja lauku proletariāta kustība Rīgas un Cēsu apriņķos. 1905. gadā šo Vidzemes apriņķu zemnieki bieži vien nāca talkā latgaliešiem viņu cīņā pret muižniekiem. Tā, kā ziņoja Vitebskas žandarmērijas pārvaldes priekšnieks policijas departamentam, jūnijā Cēsu apriņķa zemnieki — apmēram 60 cilvēku — ieradās Rēzeknes apriņķī un devās uz Atašienes muižu, kas piederēja grāfam Borham. Ceļā viņiem pievienojās Borha rentnieki. Zemnieki prasīja: 1) pazemināt rentes maksu par vienu trešdaļu; 2) pielikt strādniekiem 10 rubļus algas gadā un palielināt graudā maksājamo algas daļu; 3) pie darba iet nevis pirms saules lēkta, bet saulei lecot, un pusdienas laikam dot 2 stundu vietā 2¹/₂ stun-

⁴⁴ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, л. 2550, ч. 18, л. 12.

⁴⁵ Turpat, л. 23.

das; 4) kalpu sievām 30 kap. vietā maksāt 50 kap. dienā un 5) pār-dot zemniekiem malku par 3 rubļiem kubikasi.⁴⁶

Pēc tam zemnieki gāja uz Borovku un citām muižām.

Kaut gan Latgales apriņķi bija pilni karaspēka, kas bija novietots Vidzemes guberņas robežas tuvumā, zemnieku cīņa Latgalē gada beigās vēl vairāk paasinājās.

1905. gada pavasarī revolucionārā kustība Latvijas laukos noritēja jau galvenokārt Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas vadībā. Sociāldemokrāti sasauca zemnieku sapulces, izstrādāja viņu prasības, iesniedza tās valdības iestādēm un muižniekiem, organizēja plašas baznīcas demonstrācijas un laukstrādnieku streikus. Demonstrāciju un streiku dalībnieki ne vien prasīja likvidēt kroņa un baznīcu zemes īpašumus, dot plašu vietējo pašvaldību, bet arī mobilizējās cīņai par cara patvaldības un muižnieku varas gāšanu.

4. REVOLŪCIJAS SPĒKU MOBILIZĒŠANA

Redzējama, ka policija un karaspēks vien nespēj aplāpēt pieaugošo revolucionāro kustību, cara patvaldība troņa aizstāvēšanai vāca kopā visus reakcionāros spēkus, organizēja «melnās sotņas», provocēja ebreju grautiņus, sēja nacionālo naidu.

Arī vācu baroni Latvijā sāka steidzīgi mobilizēt kontrrevolūcijas spēkus savu privilēģiju aizstāvēšanai. Prasdami no cara valdības arvien vairāk karaspēka, viņi arī paši no muižnieku dēļiem, studentiem korporeļiem un dažādām sabiedrības padibenēm sāka organizēt «pašaizsardzību» (Selbstschutz).

Sakarā ar baronu organizēto paš aizsardzību V. I. Ļeņins rakstīja: «Bet Vidzemē muižnieku kungiem klājas tik slikti, ka tie enerģiski uzsākuši savu muižu bruņotas apsardzības organizēšanu, nepajaujoties uz valdību, kas nespēj tikt galā ne ar zemniekiem, ne ar strādniekiem, ne ar studentiem. Baltijas baroni visai nopietni organizē pilsoņu karu: viņi tieši algo veselas nodaļas, apbruņo tās ar labiem karabīniem un novieto savās plašajās muižās. Un, lūk, izrādās, ka Baltijā daļa vācu studentu korporeļu iestājušies šādās nodaļās! Protams, latviešu un krievu studenti ne tikvien pieteikuši šiem studentu formā tērptajiem melnsimtniekiem boikotu, bet arī iecēluši īpašu komisiju, lai noskaidrotu studentu piedalīšanos muižnieku melnajās sotņās.»⁴⁷

Baidīdamies no tautas atribības, daži baroni iedrošinājās parādīties ārpus savām muižām vienīgi kareivju vai «pašaizsardzības» nodaļu pavadībā. Vidzemes muižniecības maršalu baronu Meendorfu viņa braucienos uz Rīgu pavadīja ap 40 «pašaizsardzībnieku». Jau iepriekš gar visu 9 verstis garo ceļu no dzelzceļa stacijas

⁴⁶ ЦГАОП СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 2550, ч. 18, л. 77.

⁴⁷ Ļeņins V. I. Raksti, 9. sēj., 348. lpp.

līdz muižai novietoja bruņotu sardzi. Daudzi baroni un arī daži mācītāji, ņemot vērā pieaugošo revolucionāro kustību, iestājās policijas dienestā kā goda policisti. Vācu junkuri sāka nocietināt arī savas muižas. Dažas pilis tika pārvērstas īstos cietokšņos. Stāmerienas pilī, piemēram, logus aizkrāva ar ķieģeļiem un smilšu maisiem, atstājot tikai spraugas šaušanai. Slēgus apsita ar dzelzi un pagraba telpas nostiprināja dzelzs restēm. Pili nodrošināja ar produktiem ilgākam laikam. Pilī viesojās baroni no citām muižām. Neraugoties uz tādu nocietināšanu, zemnieki tomēr 2. decembrī Stāmerienas pili nodedzināja.⁴⁸

Barbariskās metodes, ar kādām varas iestādes mēģināja apspiest pieaugošo revolucionāro kustību, izraisīja sašutumu masās un līdz ar to revolūcijas spēku mobilizāciju. Lai dotu pretsparu kontrrevolūcijai, bija vajadzīgi ieroči, bija vajadzīgas revolucionāru kaujas grupas, kas spētu uzņemties bruņotu cīņu pret kontrrevolūcijas spēkiem. V. I. Leņins tolaik aicināja sociāldemokrātus drošāk organizēt jaunas kaujinieku grupas, drošāk iesaistīt strādnieku jaunatni partijas organizācijās. Viņš rakstīja: «Drošāk sastādiet arvien jaunas un jaunas dražinas, sūtiet tās kaujā, vervējiet vairāk strādnieku jaunatnes, paplašiniet visu partijas organizāciju parastos ietvarus, sākot ar komitejām un beidzot ar fabriku grupām, cehu savienībām, studentu pulciņiem!»⁴⁹

Pēc Rīgas strādnieku apšaušanas janvārī Latvijā norisinājās straujš revolūcijas spēku organizēšanās process. Fabrikās un rūpnīcās nodibinājās jaunas sociāldemokrātiskas strādnieku organizācijas, partijas biedru skaits ātri pieauga, ieplūstot tajā fabriku proletāriešiem. Plaši izvērsās sociāldemokrātiskā agitācija un propaganda, streiku cīņa revolucionizēja masas. Sociāldemokrātijas autoritāte masās pieauga. Arī uz laukiem vairojās sociāldemokrātu un viņiem simpatizējošo skaits.

Tomēr viens no revolūcijas spēku mobilizācijas galvenajiem jautājumiem bija strādnieku apbruņošana, ieroču sagādāšana un kaujinieku grupu organizēšana. Tūlīt pēc janvāra apšaušanām LSDSP un KSDSP Rīgas organizācija aicināja iedzīvotājus apbruņoties. Sakarā ar janvāra apšaušanām LSDSP kādā no saviem uzsaukumiem rakstīja: «... dodiet pretsparu katram varmācīgam uzbrukumam, gatavojieties un bruņojieties turpmākām cīņām. Nāks dienas, kas no mums prasīs visus spēkus, bet kas mūs arī vedīs drošai uzvarai pretim. Un latviešu darbaļaudis šinī izšķirošā brīdī kopā ar citām Krievijas tautām stās cīņā, trieks drupās patvaldības varu un izkaros brīvāku, laimīgāku likteni. Uz priekšu tad, biedri, uz cīņu un uz uzvaru!»⁵⁰

Sekodami partijas aicinājumam, sociāldemokrātiskie strādnieki sāka gādāt ieročus un organizēt kaujinieku grupas. Ieročus gādāja

⁴⁸ Jansons (Brauns) J. Kopoti raksti, 1. sēj. Baltijas revolūcija. R., 1921, 130. lpp.

⁴⁹ Leņins V. I. Raksti, 8. sēj., 191. lpp.

⁵⁰ 9. un 13. janvāris. Materiālu krājums, 110. lpp.

dažādiem līdzekļiem. Aukstos ieročus izgatavoja strādnieki paši rūpnīcās un fabrikās. 1905. gada pavasarī Rīgā daudzās rūpnīcās, kā «Feniksā», Bartušeвица, Kleina rūpnīcās u. c., strādnieki izgatavoja bumbas. Tajā laikā strādnieki Grīziņkalna tuvumā ar bumbu nogalināja pristavu Biļejevu.

Pēc janvāra notikumiem strādnieku garastāvoklis bija možs, kaujiniecisks. No visām malām dzirdēja prasības: «Dodiet mums bumbas, dodiet rokas granātas!» Policija stipri nobijās, un dažs labs virsnieks uz ielas rādījās tikai privātdrēbēs. Bailes no bumbām bija ļoti lielas.

Sakarā ar bumbu izgatavošanu policija 6. maijā izdarīja masu kratīšanas un apcietināšanas. «Feniksā» apcietināja 26 cilvēkus; apcietināšanas notika arī citās rūpnīcās, kur strādnieki izgatavoja ieročus. Policijai tomēr neizdevās pilnīgi pārtraukt ieroču izgatavošanu, pēc oktobra ģenerālstreika tā pat vēl intensificējās.

Strādnieki un zemnieki centās iegūt ieročus, atbruņojot arī vācu baronus un viņu aģentus, mežsargus, policiju un žandarmus. Ieročus ieguva arī, konfiscējot tos ieroču veikalos.

Policistu atbruņošana kļuva masveidīga — Liepājā 1905. gada vasarā tā notika gandrīz ik dienas. Rudenī kaujinieki darbojās vēl drošāk un atbruņoja arī vairākus augstākus virsniekus un nelielas karaspēka daļas. «11. decembrī muitas kreisera komandiera kapteiņa Mairata dzīvoklī ieradās cilvēku grupa, atņēma viņam ieročus un atbruņoja palīgā piesteigušos policijas nodaļu, nošaudama pristava palīgu, iecirkņa uzraugu un divus gorodovojus.»⁵¹

Un tomēr ieroču nepietika. Turklāt no baroniem, mežsargiem un ieroču tirgotājiem lielākoties tika iegūtas medību bises. Sociāldemokrāti centās dabūt šaujamos ieročus arī no ārzemēm. Par to liecina policijas ziņojumi un citi dokumenti. Piemēram, 1905. gada septembrī, pēc Liepājas žandarmērijas pārvaldes ziņām, Liepājā, kāda Bergmaņa nama šķūnī, policija uzgāja ieroču transportu — 45 pilnīgi jaunas ārzemju tipa šautenes un līdz ar tām atsevišķā maisā 42 durkļus un 3 kinžalus, bez tam trīs kastes ar patronām, katrā ne mazāk par 1000 gabaliem.⁵²

Ieroču nopirkšanai un atgādāšanai LSDSP komandēja uz ārzemēm atsevišķus biedrus. Ar šo jautājumu nodarbojās arī partijas ārzemju birojs. Bet ieroču ieviešana no ārzemēm bija saistīta ar lielām grūtībām un nevarēja apmierināt vajadzības. Daļa ieroču no ārzemēm tomēr tika saņemta.

Pieaugot revolucionārajai kustībai un palielinoties ieroču krājumiem, sadursmes ar kontrrevolūcijas spēkiem kļuva biežākas. Tā izveidojās kaujinieku grupas, kas iesaistījās kaujas darbībā.

1905. gadā kaujinieki Latvijā izdarīja samērā daudz bruņotu uzbrukumu latviešu tautas bendēm. Liepājā vien laikā no

⁵¹ «Красный архив», 1925, № 4/5 (11/12), с. 170.

⁵² Turpat.

1905. gada februāra līdz 18. jūnijam notika ap 20 kaujiniecisku aktu.⁵³

Kaujinieku darbība bija ļoti daudzpusīga. Kaujinieki uzbruka spiegiem un revolūcijas nodevējiem, baroniem un viņu rokaspuīšiem, policistiem un žandarmiem, viņi organizēja uzbrukumus cietumiem, lai atbrīvotu apcietinātos, un aizsargāja mītiņus un demonstrācijas pret policijas uzbrukumiem, bieži vien uzsākot cīņu pret policiju. Kaujinieku vadībā tika demolēti baronu krogi, kroņa degvīna pārdotavas.

Uzbrukumi baroniem un varas iestāžu pārstāvjiem sākās jau 1905. gada pavasarī un turpinājās vasarā. Kā liecina policijas departamenta materiāli, 28. un 29. aprīlī notika atentāti pret ģenerāladjutantu Bekmani un infantērijas ģenerāli Frēzi, kuri vilcienā brauca uz Liepāju.⁵⁴ No Rīgas prokurora Hristanoviča ziņojuma tieslietu ministram izriet, ka 17. maijā ceļā tika šauts uz baronu Volfu. 9. jūnijā revolucionāri nošāva Grobiņas zemnieku lietu komisāru F. Brevernu, 25. jūnijā Dundagā no revolucionāra rokas krita apriņķa priekšnieka palīgs Šmits.⁵⁵ 15. jūlijā kaujinieki Prāulienā nogalināja kazaku virsnieku Firsovu.

Tādu piemēru, kad kaujinieku grupas Latvijā aktīvi vērsās pret apspiedēju šķiru nelietīgākajiem pārstāvjiem, ir daudz. Tie visi liecina par to, cik ļoti svarīgs un nepieciešams bija revolūcijas laikā tāds cīņas veids. Kaujinieki ar savām akcijām revolucionizēja masas, iesaistīja tās bruņotā cīņā pret ienaidnieku, rādīja drosmes un varonības paraugu. Oportunistiski noskaņotie latviešu sociāldemokrāti asi kritizēja šādas partizānu cīņas metodes, dēvēdami kaujiniekus par anarhistiem un teroristiem.

Pretēji oportunistiem revolucionārie sociāldemokrāti kaujinieku grupu cīņas uzskatīja par vienu no visnopietnākajiem cīņas veidiem revolūcijas laikā un visādi veicināja to attīstību.

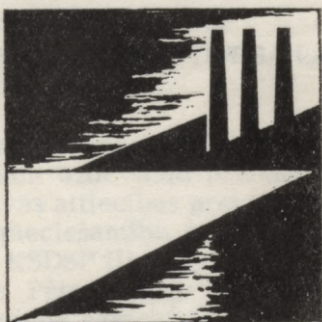
Kaujinieku cīņa vērsās plašumā 1905. gada rudenī, pēc oktobra ģenerālstreika. To liecina arī oficiālās ziņas par notikumiem Vidzemes guberņā. Valdība ziņoja, ka Rīgā bruņotu uzbrukumu uz ielām oktobrī bija 30, novembrī — 65.

⁵³ «Красный архив», 1925, № 4/5 (11/12), с. 270.

⁵⁴ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 2550, ч. 8, л. 88.

⁵⁵ «Каторга и ссылка», 1932, № 7, с. 102.

L. KESSELI KOHORA
REVOLUCIONĀRA

ARBAĻAUŽU
CĪNAS
1905. GADA
VASARĀ

1. KSDSP III KONGRESS UN TĀ NOZĪME REVOLUCIONĀRĀS KUSTĪBAS ATTĪSTĪBĀ LATVIJĀ

Revolūcijas attīstība savīļņoja visas šķiras un nostādīja sociāldemokrātiju neatliekamam uzdevumam priekšā — izstrādāt savu cīņas taktiku, noteikt savas attiecības pret citām partijām un šķirām.

Nemdami vērā nepieciešamību izstrādāt partijas taktiku, boļševiki prasīja sasaukt KSDSP III kongresu. Arī KSDSP Rīgas komiteja līdz ar Maskavas, Pēterburgas un citu pilsētu partijas organizāciju komitejām prasīja sasaukt kongresu. Meņševiki, kuri arī taktikas jautājumos bija nostājušies oportunistiskās pozīcijās un kuru rokās bija partijas centrālie orgāni, uzstājās pret kongresa sasaukšanu. Lai neatstātu partiju bez izstrādātas revolucionārās taktikas, boļševiki III kongresa sasaukšanas iniciatīvu ņēma savās rokās. KSDSP III kongress notika Londonā 1905. gadā no 12. līdz 27. aprīlim V. I. Ļeņina vadībā. KSDSP III kongresam bija milzīga politiska nozīme proletariāta revolucionārajā kustībā. Kongress sanāca revolūcijas uzplūdu laikā, kad sociāldemokrātiem vajadzēja atrisināt tādus uzdevumus, kādus vēsture vēl nekad nebija likusi risināt strādnieku partijai. Meņševiki, paredzēdami, ka viņi kongresā tiks sakauti, atteicās tajā piedalīties un sasauca Ženēvā savu konferenci. Partijas III kongresā pieņemtie lēmumi bija konsekventi boļševistiski un noteica proletariāta taktiku, kurai vajadzēja garantēt revolūcijas pilnīgu uzvaru. III kongress izstrādāja pārdomātu marksistisku taktiku ļoti aktuālos jautājumos — jautājumā par bruņoto sacelšanos, par cara valdības gāšanu, par revolucionārās pagaidu valdības nodibināšanu un sociāldemokrātu piedalīšanos tajā, par proletariāta attiecībām pret zemnieku kustību, pret liberālo buržuāziju, par proletariāta hegemoniju revolūcijā u. c.

Kongresa lēmumu izejas punkts bija V. I. Ļeņina sniegtais revolūcijas rakstura un tās virzītājspēku definējums, saskaņā ar kuru 1905. gada revolūcija nebija parastā buržuāziski demokrātiskā revolūcija, bet īpaša tipa buržuāziski demokrātiska revolūcija, kuras vadonis bija proletariāts un tā tuvākais sabiedrotais zemniecība.

Pirmajā revolūcijas posmā proletariātam jānodibina savienība ar zemniecību, jāneitralizē buržuāzija, ar savu drosmīgo cīņu jāpa-

realizē tās svārstīgums. Ejot revolucionārās cīņas priekšgalā, proletariātam jāved masas uz cīņu par cara patvaldības gāšanu, demokrātiskas republikas nodibināšanu un visu dzimtbūšanas palieku likvidēšanu. Nākamajā posmā proletariāta uzdevums ir tūlīt cīnīties par buržuāziski demokrātiskās revolūcijas pāreju sociālistiskajā revolūcijā. 1905. gada Krievijas revolūcijā buržuāzija vairs nebija revolūcijas virzītājspēks. No revolūcijas tai bija lielākas bailes nekā no reakcijas. Liberālā buržuāzija 1905. gadā negāja tālāk par konstitucionālās monarhijas prasību. Proletariāts kā visvairāk ekspluatētā un visrevolucionārākā šķira bija visvairāk ieinteresēts novest revolūciju līdz galam, līdz izšķirošai uzvarai pār carismu un līdz demokrātiskas republikas nodibināšanai. Pilnīga uzvara pār carismu varēja proletariātam radīt apstākļus pārejai uz sociālistisku revolūciju.

Par svarīgāko līdzekli patvaldības gāšanai kongress uzlūkoja tautas bruņoto sacelšanos. Rezolūcijā par bruņoto sacelšanos KSDSP III kongress norādīja uz to, ka revolucionārā kustībā jau nobriedusi bruņotās sacelšanās nepieciešamība un ka tāpēc jārikojas ļoti enerģiski, lai organizētu sacelšanos, apbruņotu proletariātu, nodrošinātu sacelšanās vadību utt. Rezolūcija prasīja apbruņot proletariātu, izstrādāt bruņotās sacelšanās un tās tiešās vadības plānu, izveidojot šim nolūkam pēc vajadzības īpašas partijas darbinieku grupas.

Kongress izvirzīja lozungus, kuru uzdevums bija izraisīt masu revolucionāro iniciatīvu un novest tās pie sacelšanās. Kongress izvirzīja lozungu: «Organizēt proletariātu, lai revolucionārā ceļā nekavējoties realizētu 8 stundu darba dienu un citas strādnieku šķiras kārtējās prasības.»¹ Kongress norādīja uz nepieciešamību pieliekt masu politiskos streikus, «kuriem var būt svarīga nozīme sacelšanās sākumā un pašā tās gaitā».² Kongress aizrādīja, ka vajadzīgs «nekavējoties organizēt revolucionārās zemnieku komitejas, lai realizētu visus revolucionāri demokrātiskos pārveidojumus, kas zemniecību atbrīvotu no policejiski ierēdnieciskā un muižnieku jūga».³ Kongress aicināja zemniekus un lauku proletariātu patvaldības dezorganizēšanas nolūkā «rīkot visāda veida politiskas demonstrācijas, kolektīvi atteikties maksāt nodevas un nodokļus, atteikties izpildīt karaklausību un valdības un tās agentu lēmumus un pavēles».⁴

Stingri izlēmis jautājumu par nepieciešamību gāzt cara patvaldību bruņotā ceļā, III kongress izvirzīja prasību pēc sacelšanās uzvaras nodibināt revolucionāru pagaidu valdību, kurai jābūt uzvarējušo šķiru — proletariāta un zemniecības — diktatūras valdi-

¹ Padomju Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferenču un CK Plēnumu rezolūcijās un lēmumos, 1. daļa. R., 1954, 71. lpp.

² Turpat, 69. lpp.

³ Turpat, 72. lpp.

⁴ Turpat.

bai. Kongress uzskatīja par iespējamu revolucionārajā pagaidu valdībā piedalīties partijas pilnvarotiem, kuru pienākums būtu nesaudzīgi cīnīties pret kontrrevolūciju un aizstāvēt strādnieku šķiras intereses. Kongress uzskatīja, ka bez proletariāta un zemniecības diktatūras, bez revolucionāras pagaidu valdības nav iespējams nostiprināt revolūcijas iekarojumus un realizēt Krievijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas minimālo programmu. Proletariāta un zemniecības diktatūras pagaidu valdība boļševikiem bija vajadzīga arī revolūcijas turpināšanai, lai pārietu uz sociālistisko revolūciju. V. I. Ļeņins uzskatīja, ka buržuāziski demokrātiskajai revolūcijai jāpāraug sociālistiskajā revolūcijā. «Runas projektā agrārajā jautājumā Otrajā Valsts domē» V. I. Ļeņins šo domu formulēja tā: «Vispirms krievu tautai ar saviem ratiem jāizved ārā visi tie mēsli, ko sauc par muižnieku dzimtbūtniecisko īpašumu, bet pēc tam ar iztukšotiem ratiem jāatgriežas jau tirākā pagalmā un jāsāk kraut vezumā otra čupa, jāsāk novākt kapitālistiskās ekspluatācijas mēsli.»⁵

V. I. Ļeņina mācība par buržuāziski demokrātiskās revolūcijas pāraugšanu sociālistiskajā revolūcijā balstījās uz K. Marksa mācību par nepārtrauktu revolūciju un satrieca Rietumeiropas sociāldemokrātu koncepcijas, saskaņā ar kurām pēc buržuāziskās revolūcijas iestājas ilgstošs strādnieku šķiras un buržuāzijas mierīgas līdzaspastāvēšanas periods. Šos Rietumeiropas sociāldemokrātu uzskatus pauda arī krievu meņševiki.

KSDSP III kongress, uzskatīdams proletariātu par revolūcijas vadoni, norādīja, ka strādnieku šķirai buržuāziski demokrātiskajā revolūcijā jābūt savienībā ar visu zemniecību. Kongresa rezolūcijā «Par attiecībām pret zemnieku kustību» norādīts, ka sociāldemokrātijai jāatbalsta zemnieku kustība, jāattīsta zemnieku revolucionārā pašapziņa un jānoved līdz galam viņu demokrātiskās prasības. Boļševiki un personīgi V. I. Ļeņins, kas savā referātā par zemniecības jautājumu vērsa uzmanību uz pieaugošo zemnieku kustību, izvirzīja lozungu par visas muižnieku, baznīcas un kroņa zemes konfiskāciju. Tajā pašā rezolūcijā ir teikts: «... propagandēt plašos tautas slāņos, ka sociāldemokrātija sprauž par savu uzdevumu visenerģiskākā veidā atbalstīt visus zemniecības revolucionāros pasākumus, kas var uzlabot viņas stāvokli, līdz pat muižnieku, kroņa, baznīcu, klosteru un apanāžas zemes konfiskācijai.»⁶ Kongress norādīja arī, ka lauku proletariātam jāorganizējas patstāvīgi un cieši jāsadarbojas ar pilsētas proletariātu.

Kongress noteica arī savu attieksmi pret liberālo buržuāziju un sociālistiem revolucionāriem. Attiecībā uz liberālo buržuāziju kongress ieteica «izskaidrot strādniekiem buržuāziski demokrātiskā virziena antirevolucionāro un pretproletārisko raksturu» un

⁵ Ļeņins V. I. Raksti, 12. sēj., 235. lpp.

⁶ Padomju Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferenču un CK Plēnumu rezolūcijās un lēmumos, 1. daļa, 72. lpp.

«enerģiski cīnīties pret jebkādiem buržuāziskās demokrātijas mēģinājumiem saņemt strādnieku kustību savās rokās».⁷ Attiecībā uz sociālistiem revolucionāriem kongress atgādināja KSDSP II kongresa attiecīgo rezolūciju, kas enerģiski nosodīja visus mēģinājumus notušet principiālo un politisko nozīmi, kāda ir domstarpībām starp sociālistiem revolucionāriem un sociāldemokrātiem, kā arī noraidīja visus mēģinājumus apvienoties ar tiem. Tikai atsevišķos cīņas gadījumos kā II, tā arī III kongress atzina par iespējamu cīņā pret patvaldību pieļaut sociāldemokrātu pagaidu vienošanos ar sociālistiem revolucionāriem. Kongress anulēja Statūtu pirmā paragrāfa Martova doto formulējumu, kas bija pieņemts II kongresā, un pieņēma šī paragrāfa V. I. Leņina formulējumu. Kongress aizrādīja, ka, gatavojot bruņoto sacelšanos, ir sevišķi nepieciešams apvienot visas Krievijā darbojošās nacionālās sociāldemokrātiskās organizācijas.

III kongress pieņēma revolucionārus, boļševistiskus lēmumus arī daudzos citos jautājumos. Ļoti aktuāla nozīme bija lēmumiem, ka jāorganizē pretspars melno sotņū un vispār visu valdības vadīto reakcionāro elementu akcijām.

Pavisam citādu taktikas līniju pieņēma meņševiki savā Ženēvas konferencē. Cenzdamies izlīgt ar buržuāziju, viņi 1905. gada rezolūciju uzskatīja par parastu buržuāzisku revolūciju, kas līdzīga agrākajām buržuāziskajām Rietumeiropas revolūcijām, kurās vadonis bija liberālā buržuāzija, bet proletariāts tās izpalīgs.

Zemniekus meņševiki neuzskatīja par revolūcijas virzītājspēku. Tā kā meņševiku uztverē revolūcijas vadonis bija buržuāzija, viņi gribēja, lai proletariāts savu taktiku pieskaņotu buržuāzijas taktikai un lai proletariāts ar savu revolucionārismu neatbaida buržuāziju no revolūcijas. Šī paša iemesla dēļ meņševiki noraidīja tēzi par bruņoto sacelšanos. Meņševiku konference ierosināja dibināt vietējos pašvaldības orgānus.

Salīdzinādams boļševiku taktiku ar meņševiku taktiku, V. I. Leņins rakstīja: «Revolūcijas laikmets izvirzījis jaunus uzdevumus, kurus neredz tikai pilnīgi akli cilvēki. Un vienīgi s.—d. noteikti atzīst un izvirza šos uzdevumus dienas kārtībā: bruņota sacelšanās neatliekama, gatavojieties tai nekavējoties un enerģiski, atcerieties, ka tā nepieciešama izšķirošai uzvarai, izvirziet republikas, pagaidu valdības, proletariāta un zemniecības revolucionāri demokrātiskās diktatūras lozungu. Citi turpretim rāpjas atpakaļ, mīnājas uz vietas, lozungu vietā dod priekšvārdus, tā vietā, lai blakus vecā apstiprinājumam norādītu jauno, gari un garlaicīgi atgrems šo veco, sacerot atrunas jaunajam, neprotot definēt izšķirošas uzvaras nosacījumus, neprotot izvirzīt lozungus, kas vienīgie atbilst tieksmei sasniegt pilnīgu uzvaru.»⁸

⁷ Padomju Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferenču un CK Plēnumu rezolūcijās un lēmumos, 1. daļa, 74. lpp.

⁸ Leņins V. I. Raksti, 9. sēj., 80. lpp.

Saskaņā ar meņševiku taktiku revolūcijas gala mērķis nebija carisma gāšana. Viņi aprobežojās ar prasību sasaukt Satversmes sapulci vai kādu citu pārstāvniecības iestādi.

Meņševiki nebija vienis prātis ar boļševikiem arī jautājumā par sociāldemokrātu piedalīšanos revolucionārajā pagaidu valdībā. Viņi uzskatīja varbūtējo revolucionāro pagaidu valdību nevis par proletariāta un zemniecības diktatūru, bet par tīri buržuāzisku valdību.

V. I. Ļeņins asi kritizēja meņševiku oportunistisko taktiku. Izteikdams boļševiku uzskatus principiālos taktikas jautājumos, V. I. Ļeņins savā grāmatā «Sociāldemokrātijas divas taktikas demokrātiskajā revolūcijā» parādīja milzīgo starpību starp revolucionārajiem boļševistiskajiem III kongresa lēmumiem un meņševiku Ženēvas konferences lēmumiem. Ženēvas konferences lēmumiem bija atklāti oportunistisks raksturs — tie bija vērsti uz vienošanos ar buržuāziju. V. I. Ļeņina darbam «Sociāldemokrātijas divas taktikas demokrātiskajā revolūcijā» ir milzīga vēsturiska nozīme, jo tas sagrāva meņševiku sīkburžuāziskās, oportunistiskās teorijas, attīstīja tālāk marksistisko mācību par revolūciju, par proletariāta vadošo lomu buržuāziski demokrātiskajā revolūcijā, par strādnieku un zemniecības savienību, par partijas lomu revolūcijā, par buržuāziskās revolūcijas pāreju sociālistiskajā revolūcijā u. c.

KSDSP III kongresa boļševistiskie lēmumi pareizi noteica revolūcijas virzītājspēkus, norādīja cīņas metodes, noteica proletariāta attiecības pret citām šķirām. Sociāldemokrātiskās organizācijas dabūja skaidrus marksistiskus norādījumus par to, kādai jābūt proletariāta taktikai, un tas lielā mērā sekmēja revolucionārās cīņas attīstību.

KSDSP III kongresa lēmumi sekmēja revolucionārās cīņas attīstību arī Latvijā. Ar III kongresa lēmumiem latviešu sociāldemokrātus tieši iepazīstināja KSDSP Rīgas boļševiku organizācija, ko kongresā pārstāvēja biedrs M. Ļitvinovs. Rīgas boļševiku organizācija publicēja krievu un latviešu valodā V. I. Ļeņina uzrakstīto «Paziņojumu par KSDSP III kongresu». Arī KSDSP Liepājas grupa un atsevišķas Latgalē darbojošās boļševiku grupas informēja savus biedrus par III kongresa lēmumiem.

KSDSP Rīgas boļševiku organizācija bija stipri izaugusi, sevišķi pēc tam, kad 1904. gada rudenī tā bija sašķēlusies un no tās bija aizgājuši meņševiki, nodibinādami paši savu grupu. KSDSP III kongresa laikā tās rindās bija apmēram 1000 biedru un 1905. gada beigās apmēram 1500 biedru. Līdzās krievu strādniekiem tajā ietilpa arī latviešu un ebreju strādnieki. Tai bija savas rajonu organizācijas, un tā izvērta savu darbību starp vagonu fabrikas «Fenikss», Krievu-Baltijas vagonu fabrikas un citu uzņēmumu strādniekiem. KSDSP Rīgas boļševiku organizācijā bija arī labi izveidota kara organizācija, kura kopīgi ar LSDSP Rīgas federatīvās komitejas kara organizāciju izvērta rosīgu propagandu un aģitāciju karaspēka daļās Rīgā un Daugavgrīvas cietoksnī. Tai bija krietna

kaujinieku grupa, kas uzturēja ciešus sakarus ar latviešu kaujiniekiem. Viens no ievērojamākajiem KSDSP boļševiku kaujas organizācijas darbiniekiem un kaujinieku vadītājiem bija Romans Semenciņovs-Zaharovs (Marks). 1911. gadā Semenciņovs nomira katorgas cietumā.

KSDSP Rīgas boļševiku organizācija darbojās ne tikai krievu strādnieku vidū, bet pievērsās arī latviešu strādniekiem un 1905. gadā jau guva krietnus panākumus. Laikraksta «Proletarij» 6. numurā bija ievietota korespondence no Rīgas, kurā tika ziņots, ka Rīgas boļševiku organizācijai divu triju mēnešu laikā izdevies nodibināt plašus sakarus un organizēt līdz 300 latviešu strādnieku.

V. I. Leņina vadošie norādījumi un padomi palīdzēja KSDSP Rīgas boļševiku organizācijai, kā arī LSDS partijai revolucionārās cīņas izvērsšanās. V. I. Leņins veltīja daudz uzmanības LSDSP darbībai. Boļševistisko preses orgānu «Vperjod» un «Proletarij» slejās bieži vien tika sniegta informācija par svarīgākajiem revolucionārajiem notikumiem Latvijā. V. I. Leņins arī pats rakstīja par revolucionāro kustību Latvijā, novērtēdams to visai augstu.

Nenogaidījis korespondences no Rīgas par 1905. gada janvāra notikumiem, V. I. Leņins, izmantodams ārzemju laikrakstu materiālus, sarakstīja plašu pārskatu par janvāra cīņām, kurā skar arī notikumus Rīgā. Vairākos savos rakstos — «No aizsargāšanās — uzbrukumā», «Revolucionārās Rīgas ultimāts», «Partizānu karš» un «Revolūcijas mācības» — V. I. Leņins Latvijas proletariāta akcijas novērtēja kā revolucionāras masu kustības paraugu. Sākot ar 1906. gadu, pēc Latvijas sociāldemokrātiskās strādnieku partijas apvienošanās ar KSDSP, V. I. Leņina sakari ar latviešu sociāldemokrātiem pastiprinājās. Tajā laikā Latvijas sociāldemokrātijā jau bija noteikti izveidojies boļševistiskais virziens, kas uzsāka neatlaidīgu cīņu pret meņševikiem Latvijas sociāldemokrātijas rindās. 1907. gadā V. I. Leņins piedalījās Latvijas sociāldemokrātijas (LSD) II kongresa darbā, nolasīdams kongresā referātu par proletariāta uzdevumiem revolūcijā.

KSDSP III boļševiku kongresa lēmumi ietekmēja arī 1905. gada 11.—13. jūnijā sanākušā LSDSP II kongresa gaitu. KSDSP III kongresa lēmumi par proletariāta apbruņošanu, par revolucionārām cīņas metodēm, par attiecībām pret citām partijām atspoguļojās arī Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas II kongresa lēmumos.

1905. gada jūnijā Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas rindās bija apmēram 10 000 biedru. Tie bija galvenokārt rūpnieciskie strādnieki. Revolucionārajai cīņai tālāk attīstoties, partijas biedru skaits arvien pieauga, radās jaunas organizācijas, sevišķi Vidzemē, kur līdz 1905. gadam nebija noformētu vietējo organizāciju. 1905. gadā nodibinājās Malienas, Vidienas, Madlienas un citas organizācijas. 1905. gada rudenī, kad jaunu biedru pieplūdums partijā bija ļoti liels, LSDSP rindas aptvēra ap 14 000 biedru un 1906. gadā, pēc apvienošanās ar KSDSP Rīgas organizāciju, —

16 000 biedru. 1907. gada sākumā, kad vairāk nekā gadu Latvijā bija trakojušas soda ekspedīcijas, nelegālās Latvijas sociāldemokrātijas (LSD) biedru skaits joprojām bija 14 000.

1907. gadā LSD Centrālās Komitejas vadībā darbojās 10 pilsētu un lauku organizācijas: Rīgas, Liepājas, Jelgavas, Ventspils, Talsu—Tukuma, Madlienas, Vidienas, Rīgas jūrmalas, Malienas un Gaismas organizācijas.

Vislielākā no tām bija Rīgas organizācija, kas 1907. gada sākumā apvienoja 8497 biedrus.

Rīgas organizācija dalījās 5 rajonos:

1) Aleksandra vārtu rajons ar	1567	partijas biedriem
2) Sarkandaugavas	" "	" biedru
3) Apvienotais	" "	" biedriem
4) Ilģuciema	" "	" "
5) Torņakalna	" "	" "

Kopā 8467 partijas biedri⁹

Liepājas organizācija tajā laikā aptvēra 6 rajonus, kuros darbojās 2150 partijas biedru.

1905. gada revolūcijas laikā LSDSP rindās bija ne mazums aktīvu, izcilu revolucionāru. Piemēram, Jēkabs Treimanis (Eglītis), viens no LSDSP dibinātājiem, tās I un II kongresa delegāts, pirmo nelegālo tipogrāfiju organizētājs, 1905. gada revolūcijas laikā, būdams LSDSP Centrālās Komitejas loceklis, parādīja apbrīnojamas revolucionārā darba organizēšanas spējas. Lielu ieguldījumu partijas revolucionārajā darbībā deva LSDSP biedrs, boļševiks, Felzera fabrikas atslēdznieks Fricis Tiesnieks (Mauriņš). Revolūcijas laikā viņš bija LSDSP Rīgas komitejas loceklis un kādu laiku Federatīvās komitejas loceklis. Fr. Tiesnieks bija viens no Rīgas kaujinieku vadītājiem un LSDSP III, LSD I, II un III kongresa delegāts. No 1906. līdz 1910. gadam Fr. Tiesnieks bija LSD Centrālās Komitejas loceklis.

Tukuma—Talsu organizācijā jau 1905. gadā aktīvu revolucionāru darbību izvērsa viens no vēlākajiem latviešu boļševiku organizatoriem Eduards Zvirbulis (Putns). E. Zvirbulis bija rosīgs, politiski izglītots propagandists un organizators, viens no Tukuma bruņotās sacelšanās vadītājiem. 1907. gadā Tukuma—Talsu organizācija ievēlēja viņu par delegātu KSDSP V Londonas kongresā un LSD II kongresā, kur E. Zvirbulis aktīvi aizstāvēja revolucionāro, boļševistisko taktiku. Viņš bija arī LSD III kongresa delegāts.

Drošsirdīgs revolūcijas cīnītājs, viens no LSDSP vadītājiem 1905. gada revolūcijas laikā, profesionāls revolucionārs un spējīgs organizators bija Jānis Luters (Bobis). J. Luters bija LSDSP

⁹ Latvijas sociāldemokrātijas II kongress. M., 1935, 172. lpp.

Jēkabs Treimanis (Jēpītis, Eglītis).

I kongresa delegāts. No 1904. gada viņš vadīja LSDSP Liepājas organizāciju. 1905. gada notikumu laikā bija viens no kaujinieku vadītājiem. 1906. gadā viņš vadīja Helsingforsas bankas ekspropriāciju un organizēja ieroču iegādi un transportu no ārzemēm uz Latviju. J. Luters bija arī LSDSP III un LSD I kongresa delegāts. No 1907. gada dzīvoja Pēterburgā un Maskavā, kur darbojās KSDSP boļševiku organizācijās.

Aktīvs 1905. gada revolūcijas darbinieks Latvijā bija arī Roberts Pelše (Sibīrietis, P. Roberts), LSDSP Jelgavas un Liepājas komitejas, vēlāk LSD CK un Rīgas komitejas loceklis. R. Pelše bija arī laikraksta «Cīņa» redkolēģijas loceklis, LSD II un III kongresa, kā arī KSDSP V kongresa delegāts.

Lieli nopelni 1905. gada revolucionārā kustībā bija lielajam latviešu Tautas dzejniekam un revolucionāram Rainim (īstajā vārdā Jānis Pliekšāns). Dzejnieks piedalījās revolucionārajos notikumos, uzturēja sakarus ar Rīgas federatīvo komiteju. 1905. gadā Rainis sastādīja rakstu krājumu «Darbs», kas puda sociāldemokrātu idejas. Proletariāta dziesminieka, tā cerību, ilgu un cīņas gribas paudēja Raina dziļi sāturīgā dzeja 1905.—1907. gadā sasniedza revolucionāru patosu. Ar saviem dzejoļiem Rainis iedvesmoja strādnieku jaunatni varoņdarbiem. Viņa dzejoļu krājumos «Vētras sēja» (1905) un «Jaunais spēks» (1907) bija sakopoti dziļi revolucionāri un mākslinieciski augstvērtīgi dzejoļi, kam bija liela ietekme uz tā laika sabiedrisko domu. 1905. gada decembrī Rainis kopā ar dzīvesbiedri Aspaziju emigrēja uz Šveici.

Aktīvs 1905. gada revolūcijas dalībnieks bija rakstnieks Sudrabu Edžus — latviešu laukstrādnieku, kalpu un revolucionāri noskaņoto darba zemnieku centienu paudējs. Pēc 1905. gada revolūcijas apspiešanas bija spiests bēgt uz citiem Krievijas apvidiem.

Latviešu sociāldemokrātijas vēsture ir cieši saistīta ar Pēteri Stučku, kas bija viens no LSDSP dibinātājiem. LSDSP I un II kongresā P. Stučka tika ievēlēts partijas Centrālajā Komitejā. 1905. gadā viņš sarakstīja darbu «Politiskā brīvība», kurā aizstāvēja boļševiku uzskatu par proletariāta vadošo lomu buržuāziski demokrātiskajā revolūcijā. Kopš 1906. gada P. Stučka darbojās Rīgā, bija viens no LSDSP III un LSD I kongresa organizētājiem un vadītājiem. LSD I kongresā tika ievē-

lēts par tās CK locekli. P. Stučkam ir lieli nopelni LSDSP apvienošanā ar KSDSP. 1906. gadā P. Stučka personīgi iepazinās ar V. I. Ļeņinu un viņš savā turpmākajā darbībā uzturēja ar viņu ciešus sakarus. P. Stučkam ir liela nozīme boļševisma principu nostiprināšanā LSD.

Izcils revolucionārās kustības dalībnieks bija profesionālais revolucionārs Jānis Lencmanis. Latviešu strādnieku iemīļotais drosmīgais cīnītājs J. Lencmanis aktīvi piedalījās 1905. gada revolūcijā, bija LSDSP Rīgas un Liepājas komitejas, arī Federatīvās komitejas un Tehniskās komisijas loceklis. LSDSP II kongresā tika ievēlēts par Centrālās Komitejas locekli, bija KSDSP V kongresa delegāts. Arī turpmāk J. Lencmanis darbojās atbildīgos partijas posteņos.

Viens no Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas organizētājiem un dibinātājiem bija J. Ozols, kas 1905.—1907. gada revolūcijas laikā, būdams LSDSP CK loceklis, veica lielu darbu revolucionārās strādnieku kustības organizēšanā. 1907. gada sākumā viņš ievēlēja par deputātu II Valsts domē no Rīgas strādnieku kūrijas. No Domes tribīnes viņš atmaskoja vācu baronus, kas nežēlīgi izrēķinājās ar Baltijas iedzīvotājiem. Pēc II Valsts domes padzišanas J. Ozols, lai netiktu apcietināts, emigrēja uz ārzemēm. 1905. gada revolūcijas laikā J. Ozols svarīgos taktikas jautājumos ieņēma samierinātāja pozīcijas un pieturējās pie maldīgiem uzskatiem agrārās programmas jautājumos.

Varētu nosaukt vēl daudzus ievērojamus sociāldemokrātus, kuriem bija izcila nozīme revolucionārajā kustībā Latvijā. Turpmākajā revolucionāro notikumu izklāstā iekļauti citu revolucionāro cīnītāju darbības apraksti.

1905. gadā Latviešu sociāldemokrātiskajā strādnieku partijā nebija vēl stingri norobežotas boļševiku un meņševiku frakcijas. Bet jau šajā periodā latviešu oportunisti — Pauls Kalniņš, Margers Skujenieks un citi — arvien vairāk pieslējās meņševikiem, kaut gan, revolucionārajai cīņai pieņemoties spēkā, viņi bija spiesti maskēties ar revolucionārām frāzēm. Sapulcēs un presē viņi tomēr mēģināja propagandēt oportunistiskus uzskatus. Revolucionārās kustības uzplūdu laikā arī partijā arvien asāka kļuva cīņa starp revolucionārajiem sociāldemokrātiem un oportunistiem.

Eduards Zvirbulis (Putns), miris Burfirku cietumā 1916. gadā.

2. LSDSP II KONGRESS

LSDSP II kongress sanāca nelegāli 1905. gadā no 11. līdz 13. jūnijam Rīgā. Kongresā bija klāt 5 delegāti no LSDSP CK, 3 delegāti no Rīgas komitejas, 2 — no Jelgavas, 2 — no Liepājas komitejas, 2 — no Ventspils komitejas, 2 — no Talsu—Tukuma komitejas, 1 — no «Sociāldemokrāta» redakcijas un vairāki viesi. Pavisam bija 17 delegātu ar lēmēja balsstiesībām un 5 ar padomdevēja balsstiesībām.¹⁰ Delegātu vidū bija P. Stučka, J. Jansons-Brauns, J. Lencmanis, J. Luters un citi.

Kongresam vajadzēja apspriest un pieņemt LSDS partijas programmu un statūtus, izlemt jautājumu par attieksmēm pret cittautu sociāldemokrātiskajām organizācijām, apspriest vairākus taktikas jautājumus — par ģenerālstreiku un bruņotu sacelšanos, par petīcijām un baznīcu demonstrācijām, par aģitāciju uz laukiem un karaspēkā u. c.

LSDSP II kongress noklausījās un apsprieda Rīgas, Liepājas, Jelgavas, Talsu—Tukuma un Ventspils sociāldemokrātisko organizāciju komiteju ziņojumus par viņu darbību I un II kongresa starplaiķā. Kongress pieņēma partijas programmu, kuras projektu bija apspriedis I kongress un nodevis īpašai komisijai rediģēšanai. Programmas projekta uzbūvi un saturu apskatījām nodaļā, kurā izklāstīta I kongresa gaita un lēmumi. Būtiskie trūkumi, kas piemita programmas projektam, palika arī II kongresa pieņemtajā partijas programmā. Kaut gan programmas maksimālajā daļā bija sacīts, ka proletariātam jāņem vara savās rokās, tomēr tajā nebija ne vārda par proletariāta diktatūru, kas tieši saistīta ar sociālistisko revolūciju.

Programma neizvirzīja arī prasības konfiscēt muižnieku zemes un dibināt zemnieku revolucionārās komitejas, kuras bija ietvertas KSDSP III kongresa lēmumos. Vairums latviešu sociāldemokrātijas vadītāju pareizi izprata K. Marksa tēzi par lielsaimniecību priekšrocībām pār sīksaimniecībām, bet viņi pārspilēja kapitālisma attīstību Latvijas lauksaimniecībā, pietiekami neizprata to lielo ļaunumu, kādu nodarīja baronu muižas ar saviem lielajiem zemes īpašumiem un plašajām feodālajām privilēģijām.¹¹

Vēlāk, 1920. gadā, P. Stučka rakstīja, ka LSDSP pielaida kļūdu 1905. gada revolūcijā, neizvirzīdama prasību konfiscēt muižnieku zemi.¹²

Atteikšanos no agrārprasībām latviešu sociāldemokrātijas agrārteorētiķi motivēja arī ar to, ka uz laukiem it kā neesot daudz zemes gribētāju. Jāsaka, ka uz laukiem tomēr bija diezgan daudz muižu zemes apstrādātāju — rentnieku, graudnieku, zemes kalpu, kā arī sīkzemnieku, kuriem bija stipra tieksme pēc zemes. Turklāt līdz

¹⁰ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. sēj. 1893—1919. R., 1961, 103. lpp.

¹¹ Sk., piem.: «Cīņa», 37. nr., 1906, 4. jūn.

¹² Stučka P. Darbs un zeme. M., 1920, 232., 233. lpp.

ar muižnieku zemes konfiskāciju tiktu konfiscēts arī muižas inventārs, kuru pēc revolūcijas uzvaras nodibinātā demokrātiskā republikas valdība būtu varējusi par maksu vai bez maksas daļēji vai pilnīgi nodot jaunajiem zemes saimniekiem — bijušajiem graudniekiem un sīkzemniekiem.

Atteikšanās no agrārprasībām, kā jau norādījām, nebūt nebija atteikšanās no cīņas pret muižniekiem. LSDSP sauca zemniekus un lauku strādniekus uz cīņu pret muižniekiem un vadīja šo cīņu. Nekur Krievijā 1905. gada revolūcijā zemnieku revolucionārā kustība nebija tik plaša un stipra kā Baltijā. Kā redzams, vairums latviešu sociāldemokrātijas vadītāju muižniecības likvidēšanu saprata kā visu dzimtbūšanas palieku un muižnieku privilēģiju likvidēšanu bez muižu zemes konfiskācijas un muižnieku saimniecību pārvēršanu par tīri kapitālistiskām saimniecībām.

Otrs kongresa būtisks trūkums bija tas, ka, līdzīgi I kongresam izteikdamies par nepieciešamību LSDSP partijai apvienoties ar KSDSP, tas joprojām deva priekšroku federatīvajam, bet ne teritoriālajam apvienošanas principam. P. Stučka, vēlāk kritizēdams šo kongresa nostāju, rakstīja: «Šķiet ka kāda bundista roka būtu rakstījusi piezīmi pie pirmā panta rezolūcijā par attiecībām pret citām s.—d. organizācijām.»¹³

Kongress pieņēma arī partijas statūtus, kuri bija izstrādāti uz demokrātiskā centrālisma pamatiem un kuru pirmais paragrāfs — par piederību partijai — bija formulēts tāpat kā KSDS partijas statūtos, kur šo formulējumu bija devis V. I. Leņins.

LSDSP II kongress pieņēma lēmumus arī par taktikas jautājumiem.

Kongress kategoriski izteicās pret petīciju kampaņu, kas radīja ilūzijas, it kā no grūtā stāvokļa būtu iespējams atrast izeju ar lūgumu palīdzību. Tajā pašā laikā kongress neatteicās izmantot valdības reformas, tomēr brīdināja, ka šāda reformu izmantošana nekādā ziņā nedrīkst novirzīt proletariātu no revolucionārās cīņas.

Rezolūcijā, kuru kongress pieņēma jautājumā par bruņoto sacelšanos, norādīts uz nepieciešamību pastāvīgi gatavot proletariāta sacelšanos, jau tās sagatavošanas laikā dodot bruņotu pretsparu katrai varmācībai, pārvēršot sadursmes ar cara patvaldības kalpiem nepārtrauktā partizānu karā.

Jautājumā par sociāldemokrātijas attiecībām ar sociālistiem revolucionāriem kongress izteicās pret jebkādu politisku sadarbību ar viņiem un tikai izņēmumu gadījumos pieļāva atsevišķus nolīgumus ar partijas Centrālās Komitejas ziņu.

Arī jautājumā par LSDSP attiecībām pret liberāļiem kongress izteicās par sociāldemokrātiskās partijas pilnīgu patstāvību, par tās proletariskās taktikas viengabalainību un skaidrību. Kongress norādīja uz nepieciešamību parādīt masām proletariātam naidīgo buržuāzisko partiju šķirisko raksturu.

¹³ LKP 25 gadi. M., 1929, 11. lpp.

Jautājumā par vispārējo streiku kongress ieteica organizēt to saasinātas politiskas cīņas momentos. Kongress atzina arī par iespējamu lietot vispārējo streiku kā vienu no cīņas līdzekļiem uz laukiem pret muižniekiem un lauku buržuāziju, saistot to ar bruņotas sacelšanās sagatavošanu.

Kongresa rezolūcijas citos jautājumos — jautājumā par karu, par aģitāciju karaspēka daļās, par baznīcu demonstrācijām utt. — deva konkrētas direktīvas, kā organizēt revolucionāro darbu šajās nozarēs.

Neatkarīgi no minētajiem trūkumiem LSDSP II kongresam bija liela pozitīva nozīme 1905. gada revolūcijas norisē. Pieņemtā partijas programma visumā pareizi norādīja proletariātam tā cīņas virzienu un mērķus, norādīja, ka nepieciešams gāzt cara patvaldību un nodibināt demokrātisku republiku. II kongress ar saviem lēmumiem mobilizēja masas revolucionārajai cīņai par patvaldības gāšanu, aicināja proletariātu bruņoties, cēla tā šķiras apziņu.

Kongress nosūtīja kvēlus sveiciens Lodzas varonīgajam proletariātam, kas bija sacēlies pret cara patvaldību, un deva svinīgu solījumu kopīgi ar to «cīnīties uz dzīvību un nāvi, līdz reiz būs izkarota galīga uzvara pār tautas asinīm traipīto patvaldību».¹⁴

Latviešu sociāldemokrātiskā strādnieku partija, kurā II kongresa laikā bija apmēram 10 000 organizētu biedru, saņēma no kongresa direktīvas izvērst Latvijā revolucionāro kustību, kas strauji pieauga un uz rudens beigām sasniedza grandiozus apmērus.

3. PILSĒTU STRĀDNIĒKU STREIKI 1905. GADA VASARĀ

Pēc KSDSP III kongresa revolucionārā kustība Krievijā pieauga un ieguva arvien asāku politisku raksturu. Izplatījās jauns streiku vilnis, daudzās pilsētās notika bruņotas sadursmes ar karaspēku un policiju. Strādnieki arvien biežāk sāka pāriet uz politiskiem streikiem un masu demonstrācijām. Lodzā vispārējais streiks saplūda ar strādnieku kaujām uz barikādēm. Neatmaidīgu, ilgstošu cīņu izcīnīja Ivanovo-Vozņesenskas strādnieki — apmēram 70 000 cilvēku streikoja vairāk nekā divus mēnešus. To vadīšanai bija ievēlēta Strādnieku pilnvaroto deputātu padome. Revolucionāro cīņu gaitā tā pārvērtās par vienu no pirmajām strādnieku deputātu padomēm.¹⁵

Pieaugošā strādnieku cīņa atbalsojās arī uz laukiem. Sekojot strādniekiem, arī zemnieki iesaistījās cīņā. Zemnieki dedzināja un postīja muižas, sagrāba muižnieku zemi, cirta muižnieku mežus. Tomēr zemnieku kustība vēl nebija izplatījusies pa visu Krieviju.

¹⁴ Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK Plēnumu rezolūcijas un lēmumi, 1. daļa. R., 1958, 23. lpp.

¹⁵ Padomju Savienības Komunistiskās partijas vēsture. R., 1963, 90. lpp.

1905. gada vasarā zemnieku kustība bija aptvērusi tikai vienu septīto daļu no Eiropas Krievijas apriņķiem.

Revolucionārā kustība, kā arī krievu—japāņu karš, kas vēl arvien turpinājās, nenovēršami ietekmēja arī armiju. Karaspēka daļās auga neapmierinātība un sākās nekārtības. Vasarā sacēlās matroži Melnās jūras flotē uz bruņukuģa «Potjomkins», pēc tam arī Liepājas kara ostā un citās vietās.

Stipras simpātijas revolucionārajai kustībai Krievijā izrādīja arī starptautiskais proletariāts. Krievijas revolūcija ļoti satrauca Rietumeiropas imperiālistisko buržuāziju, kura bija nobažījies par savu kapitālu, ko bija aizdevusi cara patvaldībai un ieguldījusi Krievijas rūpniecībā. Tā baidījās arī no revolūcijas ietekmes uz Rietumeiropas proletariātu.

Cara patvaldība joprojām nesaudzīgi apspieda strādniekus un zemniekus un lielā steigā vāca kopā kontrrevolūcijas spēkus troņa aizstāvēšanai.

Arī Latvijā kontrrevolūcija mobilizēja savus spēkus un pastiprināja cīņu pret pieaugošo revolucionāro kustību. Baroni nocietināja savas muižas, izvietoja pa muižām karaspēka daļas, organizēja «pašaizsardzību». Latvijas pilsētās cara patvaldība neganti izrēķinājās ar strādnieku kustību, papildinādama karaspēka daļas ar kareivjiem no citiem apvidiem. Uzņēmēji, kurus februāra un marta streiki bija piespieduši piekāpties strādnieku priekšā, iesāka sīvu cīņu par strādnieku iekarojumu likvidēšanu: pazemināja algas, neatzina ievēlētos strādnieku delegātus par fabriku proletariāta pārstāvjiem, atlaida streikotājus no darba un centās pieņemt darbā padevēģas personas.

Valdības terors un uzņēmēju uzbrukums strādniekiem ārkārtīgi saasināja šķiru pretrunas, cīņa paasinājās un drīz vien izvērtās jaunā streiku vilnī.

9. jūlijā pagāja pusgads kopš Pēterburgas strādnieku apšaušanas 1905. gada janvārī. Atcerēdamies savus biedrus, kas janvāra dienās bija krituši no cara slepkavu lodēm Pēterburgas, Rīgas un citu Krievijas pilsētu ielās, Latvijas proletariāts 9. jūlijā izsludināja vispārējo streiku. Pēc dažām dienām sākās streiki daudzos lielos Rīgas uzņēmumos. Pirmā sāka streikot fabrika «Fenikss». Streiku izraisīja šāds incidents: 12. jūlija rītā «Feniksa» darbnīcās tika izkārts direktora paziņojums, ka 1000 rubļu lielu atalgojumu saņems tas, kas uzrādīs personas, kuras pirms dažām dienām nomaļā ieliņā nogalinājušas kantora darbinieku Kaktiņu. Sašutuši par šādu nekrietnu provokāciju, strādnieki pieprasīja, lai sludinājums nekāvējoties tiktu noņemts. Kad administrācija atteicās to darīt, strādnieki noplēsa paziņojumu, izstrādāja savas prasības un izsludināja streiku. Strādnieki izvirzīja pavisam 21 prasību un noorganizēja sev bruņotu aizsardzību. Galvenās prasības bija: paaugstināt algu par 20%, maksāt divkārtu maksu par virsstundām, piešķirt mūža pensiju strādniekiem, kas fabrikā zaudējuši darba spējas, gādāt par sapulču brīvību, strādnieku delegātu neaizskaramību, vispārējo

bezmaksas izglītību pamatskolās un arodskolās, apcietināto atbrīvošanu un pieņemšanu atpakaļ darbā, fabrikas spiegu atlaišanu un samaksu par nostreiktām dienām.

15. jūlijā «Feniksam» pievienojās Krievu-Baltijas vagonu fabrika, kuras strādnieki protestēja pret pasūtījumu pieņemšanu no Putilova rūpnīcas, kurā pašlaik norisinājās streiks. Streikam pievienojās arī citu uzņēmumu strādnieki. Streiki fabrikās sākās ar revolucionāru dziesmu dziedāšanu un masu mītiņiem, kuri bieži izvērtās demonstrācijās. Strādnieki 1905. gada revolūcijas laikā un arī vēlāk bieži vien dziedāja savu iemīloto revolucionāro strādnieku dziesmu:

NOST KUNGUS!

Draugs draugam teic:
Klau', brālīt, beidz priekš
Kungiem sviedrus liet,
Kur brīvi vīri darbu veic,
Tur kungs ir lieks, man šķiet.

Klau, dažs jau pamodies un kliezd,
Sāk citus modināt:
Uzmoties, ķēdes drupās triec,
Vaj'g šķēpus kaldināt.

Jau vergu slogs sen nokritis
Un nenāks atpakaļ,
Bet strādnieks, kungu klausās dzīts,
Pats sevi ķēdēs kaļ.

Raug, raug, kā aug ar katru brīd'
Šis cīnītāju bars!
To acis svēta uguns spīd,
To rokās pasaul's svars.

Un mums, vai mums būs drebēt, list,
No citiem baidīties?
Vai mūžam vergu jūgā svist
Un badā mērdēties?

Ši ir tā pārkonbalss, kas teiks:
Nav kungs, nav augsts, ne zems!
Tā auka verdzīb's nakti beigs
Un visiem ķēdes ņems.

Daudzās rūpnīcās strādnieki fabriku skursteņu galos uzvilka sarkanos karogus ar revolucionāriem uzrakstiem. Divi karogi lepnī plīvoja virs Krievu-Baltijas vagonu fabrikas skursteņiem pašā dzelzceļa malā un bija labi saredzami Rīgā pienākošo vilcienu pasažieriem. Ilgi plīvoja sarkanais karogs virs Langes kuģu būvētavas. Sarkanie karogi policijai sagādāja lielas nepatikšanas. Policistiem bieži vien nācās pašiem kāpt pēc karogiem. Tas nemaz nebija tik viegli izdarāms un dažu labu reizi izraisīja vispārējus smieklus apkārtstāvošajā publikā.

Streiks Rīgā pakāpeniski sāka pārņemt visu pilsētu — sāka streikot transporta strādnieki, krāvēji preču stacijā, kā arī kuģu krāvēji ostā un kuģu kalpotāji. 18. jūlijā streikam pievienojās 4000 mūrnieku un 2000 krāsotāju. 20. jūlijā sāka streikot tramvaju depo strādnieki un tramvaju konduktori. Tramvaju kustība pilsētā apstājās, un ielas it kā izmira. Sāka streikot arī vagonu sakabinātāji un eļļotāji uz dzelzceļiem, kuģu strādnieki un daudzas tvaikoņu komandas. Streikam pievienojās pat veļas mazgātājas un kaprači pilsētas kapos. Jūlija beigās streiks Rīgā kļuva gandrīz vispārējs. Streikojā pāri par 30 000 strādnieku.¹⁶ Streikā piedalījās

¹⁶ ЦГАОР СССР, ф. 102, АПОО, оп. 1905, л. 1350, ч. 22, л. 89.

strādnieki no 60 fabrikām, liels skaits amatnieku, mūrnieku un citu arodu strādnieku.

Kaut gan vasaras streikos strādnieki galvenokārt izvirzīja ekonomiskas prasības, tomēr drīzumā streiku cīņa ieguva izteikti politisku raksturu. Līdztekus streikiem tika organizēti masu mītiņi, uz kuriem dažreiz sapulcējās vairāki tūkstoši cilvēku, tika organizētas demonstrācijas un notika bruņotas sadursmes starp strādniekiem un policiju. Sevišķi bieži mītiņi notika «Feniksa» tuvumā, un tajos piedalījās ne tikai «Feniksa» strādnieki vien. KSDSP Rīgas bolševiku organizācijas korespondents avīzes «Proletarij» 16. numurā sniedza šādu ziņojumu par mītiņiem pie «Feniksa»: «Pirmdien, 14. jūlijā, «Feniksu» slēdza, un strādnieki sarīkoja mītiņu uz ielas rūpnīcas priekšā. Visu nedēļu te notika daudzi mītiņi, kuros galvenokārt uzstājās mūsu un latviešu partijas runātāji. Runātāji stāvēja uz akmeņu kaudzes, gandrīz visa iela ap viņiem bija pilna ļaužu, kas kāri klausījās drosmīgajās politiskajās runās. Sapulcēties mēdza ap plkst. 10 no rīta. Nāca streikotāji no visām pilsētas malām, nāca «tīrā» publika, pusdienas pārtraukumā pievienojās dažu strādājošu uzņēmumu strādnieki, apstājās uz pilsētu braucošie zemnieki, piesēja zirgus pie laternu stabiem un piedalījās mītiņos. Dažreiz kazaku patruļas, nostājušās bijīgā attālumā, noklausījās runās utt. Runāts tika vienīgi par politiskiem tematiem. Šie mītiņi dzīvoja savu īpašu dzīvi. Likās, it kā aiz pārbrauktuves pie Aleksandra vārtiem («Feniksa» tuvumā) cara likumi vairs nebūtu spēkā, it kā mēs kaut kādā brīnišķīgā kārtā būtu ieguvuši īslaicīgu politisku brīvību. Bija kaut kāds īpatnējs, svētku noskaņojums.» Mītiņa dalībnieki nepalika pasīvi vērotāji, bet gan aktīvi piedalījās dažādu jautājumu apspriešanā.

Streiks ielga, un situācija paasinājās. Buržuāzija griezās pēc palīdzības pie cara valdības, lūgdama sūtīt vairāk karaspēka. Karaspēku sūtīt lūdza lielo akciju sabiedrību — uzņēmuma «Fenikss», Krievu-Baltijas vagonu fabrikas, Langes kuģu būvētavas — direktori, kā arī Biržas komitejas priekšsēdētājs Lībeks. Telegrammā lielkņazam Aleksandram Mihailovičam viņš rakstīja: «Rīgas ostā jau sešas dienas streiko visi muitas arteļa kuģu strādnieki un krievu matroži, un streikam gals nav paredzams, tā ka kuģošana galīgi apstājusies un tirdzniecība cieš zaudējumus.»¹⁷ Lībeks lūdza atsūtīt papildu kavalērijas daļas. Nevēlēdamies paaugstināt strādniekiem algas, viņš ar tādām pašām telegrammām griezās pie Trepova un finansu ministra, kuriem lūdza sūtīt kareivjus kuģu izkraušanai. Sevišķi neatlaidīgi lūdza sūtīt karaspēku «Feniksa» un Krievu-Baltijas vagonu fabrikas administrācija, motivējot savu nepacietību ar to, ka šīs fabrikas pilnīgi pārgājušas strādnieku rokās. Trepovs ilgi nelika gaidīt. Saņēmis no Lībeka telegrammu, viņš telegrammā Vidzemes gubernatoram lika priekšā «lietot visenerģiskākos līdzekļus nekārtību novēršanai un apspiešanai». «Kopā

¹⁷ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 4, ч. 11, л. 132.

ar militārajiem varas orgāniem,» rakstīja Trepovs, «apspriediet jautājumu par jūsu rīcībā esošajiem militārajiem spēkiem. Ja tie būtu nepietiekami, lūdziet pastiprinājumu no karaspēka pavēlnieka, norādot ieroču šķiru. Varat šajā gadījumā rēķināties ar to, ka tiksiet atbalstīti.»¹⁸

Kad Vidzemes guberņas pārvaldnieks Neķļudovs telegrammā, ko viņš 26. jūlijā adresēja Trepovam, stāvokli guberņā apzīmēja par ļoti nopietnu un lūdza, lai no Viļņas kara apgabala karaspēka pavēlnieka katrā ziņā tiktu panākta kavalērijas pulka nosūtīšana, Trepovs uzlika telegrammai šādu rezolūciju: «Gubernators sākumā nekā nav darījis, bet tagad gaužas. Steidzīgi sazināties ar karaspēka pavēlnieku un kara ministru par kavalērijas pulka nosūtīšanu.»¹⁹

Vēl asākos izteicienus Trepovs pārmeta gubernatoram bezdarbību telegrammā, kuru viņš tam nosūtīja kā direktīvu pēc tam, kad bija saņēmis Baltijas vagonu fabrikas administrācijas lūgumu atsūtīt karaspēku. Trepovs rakstīja: «Telegrafēt gubernatoram, ka es prasu atjaunot kārtību un aizsargāt intereses ne tikai šajā rūpnīcā, bet arī visās citās. Bez tam lūdziet paskaidrojumu, kāpēc izrādīta šāda noziedzīga bezdarbība.»²⁰

Kaut gan vietējie varas orgāni nežēlīgi izrēķinājās ar strādnieku kustību, vācu baroni bieži vien apsūdzēja tos cara valdībai par bezdarbību, pasivitāti. Pieaugušās revolucionārās kustības iebiedēta, valdība stipri nervozēja un aicināja ķerties pie pašiem nesaudzīgākajiem līdzekļiem. Trepovs pārmeta pasivitāti arī Rīgas žandarmu pulkvedim Volkovam. Uz kāda no Volkova ziņojumiem Trepovs uzrakstīja rezolūciju: «Pulkvedis Volkovs arvien raksta, ka gādāts par agitatoru satveršanu, bet satvēris tomēr neviena nav. Rodas iespaids, ka pulkvedis Volkovs vienkārši nodarbojas ar notikumu vērošanu.»

Uzskatīdams stāvokli Latvijā par ļoti bīstamu cara valdībai (kā vēlāk redzēsīm, šajā laikā izvērsās arī grandiozs laukstrādnieku streiks), Trepovs jau 26. jūlijā lūdza, lai Viļņas kara apgabala karaspēka pavēlnieks paziņo, ko viņš ieteiktu iecelt par Vidzemes un Kurzemes guberņas pagaidu ģenerālgubernatoru sakarā ar to, ka minētajās guberņās gaidāma karastāvokļa ieviešana.²¹

Drīz vien streiku kustības apspiešanai uz Rīgu atsūtīja kavalērijas pulku.

28. jūlijā Viļņas kara apgabala karaspēka pavēlnieks ģenerālis Frēze paziņoja Trepovam, ka rīkojums nosūtīt uz Rīgu kavalērijas pulku ir dots un pulks sāks ienākt Rīgā naktī uz 29. jūliju. Saņēmis pastiprinājumu, karaspēks ieņēma daudzas rūpnīcas, un strādniekiem gandrīz vai ik dienas vajadzēja atsist tā uzbrukumus. Sadursmes ar policiju un kareivjiem notika Gloverā, Goltā, Polā, Volf-

¹⁸ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, л. 4, ч. 11, л. 133.

¹⁹ Turpat, л. 148.

²⁰ Turpat, л. 142.

²¹ Turpat, л. 180.

šmita fabrikās un citās vietās. Rīgas strādnieki nepadevās un joprojām neatlaidīgi cīnījās par savām tiesībām. Strādniekiem daudz kaitēja fabriku spiegi. Dažās rūpnīcās strādnieki, uzsākot streiku, šādus špikus ķerrās izveda pa fabriku vārtiem. Tā, piemēram, Baltijas vagonu fabrikas strādnieki 14. jūlijā pirms izklīšanas pa mājām «aizveda ķerrās 15 personas, par kurām bija aizdomas, ka tie ir spiegi». «Nākošā dienā tādā pašā kārtā izveda pa vārtiem vēl 22 spieģus.»²²

Neatlaidīgi, organizēti cīnīdamies sociāldemokrātu vadībā, «Feniksa», «Etnas», Dancigera fabrikas, «Salamandras», «Siriusa» strādnieki, kā arī krāsotāji un ne mazums citu streikotāju uzvarēja. «Feniksa» strādnieki, nostreikojusi trīs nedēļas, panāca algas paaugstināšanu par 10%, algas izmaksu par 10 streika dienām, strādnieku delegātu atzišanu un medicīniskās palīdzības uzlabošanu. Līdzīgus panākumus strādnieki guva arī dažās citās rūpnīcās. Pilnīgu uzvaru panāca mūrnieki, kas bija streikojusi septiņas nedēļas. Visas mūrnieku prasības, izņemot dažas mazāk svarīgas, tika apmierinātas — tika ieviesta deviņu stundu darba diena, atcelts gabaldarbs un ievērojami paaugstināta alga.

Tomēr dažos uzņēmumos, starp citu, arī lielajā Krievu-Baltijas vagonu fabrikā, uzņēmēji, kuri cīnījās pret strādniekiem bija ķērušies arī pie lokautiem, nepiekāpās. Dažos uzņēmumos streiki ilga septiņas nedēļas un vēl vairāk. Krievu-Baltijas vagonu fabrikā strādnieki nostreikoja 10 nedēļas un tikai bads piespieda viņus piekāpties un uzsākt darbu.²³ Tomēr tas, ka dažās rūpnīcās strādnieki neuzvarēja, nesalauza viņu gribu cīnīties tālāk. Pēc kāda laika viņi no jauna ar jo lielāku sparību piedalījās streiku cīņā.

Vasaras streikam bija arī liela politiski audzinoša nozīme. Šie streiki aizrāva sev līdz tos strādniekus, kas līdz tam streiku kustībā nebija piedalījušies. Neraugoties uz daļējam neveiksmēm, streikiem bija uzbrūkošs raksturs.

Revolucionārā kustība sociāldemokrātu vadībā tolaik vērsās arvien vairāk plašumā un aizrāva sev līdz arvien jaunus iedzīvotāju slāņus. Pilsētu strādnieku streika laikā notika arī liels laukstrādnieku streiks, kas pārgāja plašā zemnieku kustībā.

1905. gada vasaras streiki proletariātam bija laba politiskā skola. Daudzajos mītiņos un sapulcēs LSDSP un KSDSP Rīgas boļševiku organizāciju runātāji izskaidroja masām aktuālus politiskus jautājumus. Ekonomiskā cīņa savijās ar politisko cīņu. Politiskās apziņas, proletāriskās solidaritātes attīstību stipri sekmēja sociāldemokrātiskā literatūra — skrejlapas, laikraksti, ko streika laikā izplatīja simtiem tūkstošos eksemplāru, iedvesmojot proletariātu cīņai.

Vasaras streikos Rīgas proletariāts parādīja neparastu organizētību un saliedētību, cīnoties par sapulci un vārda brīvību. Bez

²² ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 4, ч. 11, лл. 121, 122.

²³ «Cīņa», 1905, 19., 20., 21. un 22. nr.

Hermanis Ostelis (Demons), nošauts
1906. gada 23. decembrī Rīgā.

jebkādam atļaujām sarīkodams mītiņus un sapulces, aizsargādams tos pret policijas uzbrukumiem, Rīgas proletariāts, kā savās atmiņās raksta Koliškevičs (Karps), par spīti teroram vasaras mēnešos strādnieku rajonos izkaroja sev sapulci un vārda brīvību.²⁴

Streika laikā tika izvirzīti strādnieku delegāti, no kuriem lielajās fabrikās, piemēram, «Feniksā» un Krievu-Baltijas vagonu fabrikā, izveidojās strādnieku delegātu padomes.

Strādnieku pārstāvji — uzņēmumos ievēlētie delegāti — augusta beigās sapulcējās divās plašākās delegātu sanāksmēs (vienā no tām piedalījās apmēram 500 cilvēku).

Vasaras streiku laikā strādnieku vidū stipri pieauga LSDSP un KSDSP Rīgas boļševiku organizāciju autoritāte. KSDSP Rīgas organizācijas ietekme pieauga lielajās rūpnīcās — «Feniksā», Krievu-Baltijas vagonu fabrikā, kur līdzās latviešu strādniekiem strādāja ne mazums krievu strādnieku. Jūlija dienās KSDSP Rīgas komiteja patstāvīgi vadīja streiku Tilava, Erbes, Dancigera fabrikās, preču stacijā u. c. Streiku laikā latviešu strādnieki ieguva plašāku informāciju par KSDSP programmas un taktikas jautājumiem. Bija gadījumi, kad latviešu strādnieki sociāldemokrāti pieņēma rezolūcijas, kurās prasīja, lai LSDSP iekļautos Krievijas sociāldemokrātiskajā strādnieku partijā. Tādējādi KSDSP Rīgas organizācija vasaras streiku laikā ciešāk nostiprināja savus sakarus ar rūpnīcām. Jāatzīmē, ka Bunds, kam nebija nekādas ietekmes rūpnīcās, gandrīz nemaz nepiedalījās streiku kustībā. Streikus vadīja latviešu un krievu boļševiki. Starp viņiem nodibinājās draudzīgas attiecības un saskaņa streiku vadīšanā.

Mītiņos visvairāk uzstājās runātāji no latviešu sociāldemokrātiem un no KSDSP Rīgas organizācijas. Jūlija streiku laikā latviešu un krievu strādnieku sadarbība vēl vairāk nostiprinājās. Kopīgā cīņā pret kopīgo ienaidnieku stiprināja latviešu un krievu proletariāta draudzību.

Arī citās Latvijas pilsētās — Liepājā, Jelgavā, Ventspilī — nenorima revolucionārā cīņa, kas bija uzliesmojusi 1905. gada sākumā. 3. jūnijā policijas departaments ziņoja Iekšlietu ministri-

²⁴ «Celtne», 1935, 12. nr., 923. lpp.

jai: «1. jūnijā Liepājā no jauna izcēlās streiks, kas nākamajā dienā aptvēra visas vietējās fabrikas un rūpnīcas, kā arī dzelzceļa darbnīcas.»²⁵

Jelgavā sevišķi neatlaidīgi streikoja Krāmera fabrikas strādnieki, Ventspilī — ostas strādnieki.

Kurzemes gubernators ziņojumā iekšlietu ministram 17. jūnijā šādi raksturoja politisko situāciju gubernā: «Sabiedriskā kārtība un miers Kurzemes gubernā vēl arvien neatjaunojas, un daudzie strādnieku streiki turpinās. Krāmera fabrika Jelgavā vēl arvien ir slēgta. Bekera fabrikā Liepājā strādnieku streiks joprojām turpinās. Citās gubernas pilsētās un apvidos strādnieku nemieri te uzliesmo, te izbeidzas. Izņēmums ir Liepāja, kur, neraugoties uz to, ka tur atrodas kā kājnieku, tā arī jātņnieku daļas, relatīvu mieru izdošas uzturēt ar pūlēm.»²⁶

Arturs Sudmalis (Aleksandrs), pakārts Rīgas Centrālcietumā 1909. gada 4. februārī.

1905. gada vasarā Liepājā izvērās revolucionārā kustība kara ostas matrožu un kuģu būvētavas strādnieku vidū. Liepājā bija arī stipra pretkara kustība.

1905. gadā Liepājā strādāja viens no LSDSP rosīgākajiem biedriem — «Folgas» kapseļu fabrikas galdnieks Hermanis Ostelis. Viņam bija liela autoritāte Liepājas strādnieku vidū, un viņš darbojās Liepājas sociāldemokrātijas vadošajās organizācijās. 1906. gadā H. Ostelis bija profesionāls revolucionārs Jelgavā, vēlāk Rīgā. 1906. gada decembrī H. Osteli apcietināja, un 22. decembrī lauka kara tiesa piesprieda viņam nāves sodu nošaujot.²⁷

Izcils revolucionārs sociāldemokrāts Liepājā revolūcijas laikā bija arī galdnieks Kārlis Šulcs (Rubinšteins), ko baroni 1907. gada 19. novembrī noslepkavoja bez tiesas.²⁸

Viens no aktīvākajiem sociāldemokrātiem, kas 1905. gadā strādāja Liepājas organizācijā, bija Bekera drāšu fabrikas strādnieks Arturs Sudmalis (Aleksandrs). Kādu laiku Sudmalis darbojās Liepājas kara organizācijā. 1909. gada 4. februārī A. Sudmali pēc kara tiesas sprieduma pakāra Rīgas centrālcietumā.²⁹

²⁵ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 4, ч. 13, л. 118.

²⁶ Turpat, л. 126.

²⁷ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj. M., 1933, 203. lpp.

²⁸ Turpat, 232. lpp.

²⁹ Turpat, 260. lpp.

Liepājā aktīvi darbojās arī iepriekš minētais LSDSP biedrs, profesionālais revolucionārs Jānis Luters.

4. SOCIĀLDEMOKRĀTU DARBĪBA UN REVOLUCIONĀRĀ KUSTĪBA KARASPĒKA DAĻĀS

Latviešu sociāldemokrāti jau pirms LSDSP nodibināšanas veļtija daudz uzmanības darbībai karaspēkā. Jau 1901. gadā Rīgā novietotā 116. Malojaroslavecas kājnieku pulka kazarmās tika atrasti uzsaukumi.³⁰ Latvijā tad bija izvietots diezgan daudz krievu karaspēka. Te «atradās 12 armijas kājnieku pulki, 3 artilērijas brigādes, 1 artilērijas parks, 2 artilērijas pulki, daļa no kazaku pulka, 4 rezerves kājnieku bataljoni un apakšvirsnieku bataljons, cietokšņa kājnieku, artilērijas un inženieru, kā arī dažas citas karaspēka daļas».³¹ Plānveidīgāka, sistemātiskāka darbība karaspēka daļās, iesaucamo un mobilizēto vidū sākās ar 1904. gadu. No tā laika Rīgas garnizona daļās darbojās Rīgas federatīvās komitejas kara organizācija. Sociāldemokrātiskā agitācija karaspēka daļās deva pozitīvus rezultātus. Jau 1905. gada janvāra dienās militārā priekšniecība nevarēja paļauties uz dažām Rīgas garnizona karaspēka daļām un demonstrējošo strādnieku apšaušanai nosūtīja apakšvirsnieku bataljonu. Par sociāldemokrātu agitācijas ietekmi uz kareivjiem liecina, starp citu, arī fakts, ka pēc janvāra apšaušanām Rīgā kāda kareivju nodaļa atteicās palīdzēt policijai izklīdināt protesta mitiņus Politehniskajā institūtā.

Paralēli LSDSP Rīgas federatīvās komitejas kara organizācijai Rīgā stacionētās karaspēka daļās un starp Daugavgrīvas kareivjiem darbojās KSDSP Rīgas komitejas kara organizācija. Pēc atdalīšanās no meņševikiem, kas notika 1904. gada rudenī, KSDSP Rīgas komiteja sāka pastiprināt savu darbību karaspēka daļās. 1905. gada sākumā izdevās gandrīz visos Rīgas garnizona pulkos — Izborskas, Vjazmas un Malojaroslavecas pulkā — noorganizēt sociāldemokrātiskās šūniņas, kas apvienojās rotu, bataljonu un pulku komitejās. Spēcīgākā organizācija tika nodibināta Daugavgrīvas cietoksnī. Praktiskā darba pastāvīgai veikšanai cietoksnī noorganizēja īpašu kareivju komiteju, kurā ietilpa kareivju organizācijas pārstāvji. Komitejai Bolderājā bija konspiratīvi dzīvokļi, un tā rīkoja sanāksmes arī tuvākajos mežos un jūras piekrastē. Daugavgrīvas sociāldemokrātiskās kareivju organizācijas priekšgalā atradās Rīgas Politehniskā institūta students Danemarks.

Daugavgrīvas cietokšņa uzdevums bija no jūras puses aizsargāt Rīgu pret ienaidnieka kuģiem. Cietokšņa garnizons sastāvēja no diviem bataljoniem — kājnieku un artilērijas bataljona — un

³⁰ «Красная летопись», 1928, № 3, с. 192.

³¹ Surikovs B. Zaldātu un matrožu revolucionārā kustība Latvijā. 1905.—1907. R., 1957, 16. lpp.

divām rotām — sapieru un mīnu rotas.³² Sociāldemokrātiem bija lielāka ietekme uz cietokšņa kvalificētajiem kareivjiem — sapie-riem un mīnu licējiem, kuru rotās 60—80 procenti simpatizēja so-ciāldemokrātijai. Sociāldemokrātu ietekme uz artilēristiem bija vājāka — tur atsevišķās rotās viņiem simpatizēja 10—45 procenti kareivju, starp kājniekiem simpatizējošo bija 5—10 procenti.

Sistemātiski darbojoties karaspēka daļās, KSDSP Rīgas komi-tejai 1905. gada vasarā izdevās izveidot centralizētu kara organi-zāciju ar biroju priekšgalā. Rīgas kara organizācija nodibināja arī sakarus ar Liepājas un Tērbatas kara organizācijām, kurām tā bieži vien palīdzēja darbā. Koliškevičs (Karps), viens no KSDSP Rīgas organizācijas bijušajiem vadītājiem, rakstīja, ka kara organizācijas biedru kopskaits 1905. gada beigās, revolūcijas lielāko uzplūdu brīdī, Rīgas un Daugavgrīvas garnizonos bija apmēram 500. Lielākā daļa no viņiem dienēja Daugavgrīvas cietoksni.³³

Kā liecina 1906. gadā Tammerforsā notikušās KSDSP kara un kaujinieku organizāciju pirmās konferences materiāli, propagandu karaspēka daļās veica sociāldemokrātiskās kara organizācijas Rīgā un Liepājā. Rīgas sociāldemokrātiskās kara organizācijas rin-dās tai periodā bija apmēram 800 ierindas kareivju. Rīgas orga-nizācijas gada (1906) budžets sasniedza 3186 rubļus un 80 kapei-kaš.³⁴ Vēlāk, Latviešu sociāldemokrātiskajai strādnieku partijai apvienojoties ar KSDSP, LSDSP Rīgas komitejas kara organizācija pie bijušās Rīgas federatīvās komitejas apvienojās ar KSDSP Rīgas komitejas kara organizāciju vienā Rīgas kara organizācijā.

Otrs lielāks centrs, kur sociāldemokrātija sekmīgi darbojās ka-raspēka daļās, bija Liepāja. Liepājā bija novietots liels garnizons. Tur atradās Aleksandra III vārdā nosauktā jūras kara osta ar cie-toksni. Liepājas garnizonā jau 1903. gadā notika revolucionārā propaganda. Kad 1903. gada oktobrī izcēlās ostas strādnieku streiks, 1. jūras kājnieku komandas matroži paziņoja streikotājiem, ka viņi uz tiem nešaus. Tā paša gada oktobrī 6. komandas matroži atteicās apspiest streiku vairākās Liepājas rūpnīcās.³⁵

Uz dažiem Liepājas ostas karakuģiem jau 1903. gadā bija atse-višķi partijas biedri, un laivu darbnīcā 1903.—1904. gadā tika noor-ganizēta sociāldemokrātiskā šūniņa. Krievu—japāņu karš savukārt pastiprināja revolucionāro noskaņojumu. Karam sākoties, Liepājas sociāldemokrātu organizācijām jau bija sakari ar floti, un matroži tika apgādāti ar revolucionāru literatūru. Matrožu un cietokšņa karaspēka revolucionizēšanā liela nozīme bija jau minētajiem kuģu būvētavas strādniekiem, starp kuriem 1905. gadā darbojās nelegāla

³² 1905 год. Материалы и документы. Армия в первой революции. М., 1927, с. 166.

³³ «Celtne», 1935, 12. nr., 927., 928. lpp.

³⁴ Surikovs B. Zaldātu un matrožu revolucionārā kustība Latvijā. 1905.—1907., 140. lpp.

³⁵ Первая русская революция в Петербурге. 1905 г. Сборник 2-й. Л., 1925, с. 132, 133.

sociāldemokrātiska organizācija, kurā sākumā bija apmēram 30 biedru, bet pa vasaru šis skaits pieauga līdz 150. Šās organizācijas biedru skaits sevišķi sāka pieaugt pēc kuģu būvētavas strādnieku sekmīgā pavasara streika, kuru vadīja sociāldemokrāti. Tajā laikā sāka veidoties matrožu sociāldemokrātiskās šūniņas. Jau 1905. gada maijā LSDSP Liepājas komiteja nodibināja kara organizācijas nodaļu, kas sekmīgi darbojās Liepājas kara ostas karaspēka daļās, tā ka rudenī apmēram puse šā karaspēka izrādījās cara patvaldībai politiski neuzticama. Kā informēja biedrs Kirilovs, kas pārstāvēja Liepājas kara organizāciju KSDSP kara un kaujinieku organizāciju pirmajā konferencē, Liepājas organizācijas rindās 1906. gadā bija 800 kareivju un matrožu. Pēc M. Ahuna un B. Petrova ziņām, 1907. gadā Liepājā bija apmēram 1100 organizētu kareivju un matrožu.³⁶ Mums trūkst precīzu ziņu par organizēto kareivju skaitu Liepājā 1905. gadā. Tomēr jādomā, ka 1905. gada beigās to nebija mazāk kā 1906. gadā. 1906. gada sākumā pastiprinājās kara organizācijas biedru apcietināšana, tomēr Liepājas kara organizācija turpināja sekmīgi darboties pilsētas garnizona karaspēka daļās arī tad, kad Latvijā jau trakoja soda ekspedīcijas. To savās atmiņās min S. Ivanovs, kuru KSDSP CK 1907. gada martā nosūtīja darbā uz Liepājas sociāldemokrātisko kara organizāciju. «Runājot par partijas darbu Liepājā,» raksta Ivanovs, «jāatzīmē sekojošais: latviešu sociāldemokrātijas organizācija Liepājā bija vienota, boļševiki un meņševiki nestrādāja kopā... Bet starp zaldātiem meņševiki gandrīz nemaz nedarbojās. Organizācija bija diezgan spēcīga, tā aptvēra pāri par pusotra tūkstoša cilvēku. Profesionāliem partijas biedriem maksāja 40 rubļu algas mēnesī, ģimenes cilvēks saņēma 60 rubļu. Tādu naudu maksāja ļoti nedaudzas partijas organizācijas. Strādnieku un zaldātu noskaņojums Liepājā tolaik bija labs, darbs bija, var teikt, tirā bauda.»³⁷ Viens no Liepājas kara organizācijas darbiniekiem bija vēlākais Pēterburgas boļševiku organizācijas loceklis S. Nahimsons.³⁸ Vēl 1907. gada pirmajā pusē Liepājā sociāldemokrātu vadībā notika matrožu un kareivju sapulces.

Liepājas kara organizācija ierosināja arī Latvijas sociāldemokrātijas Centrālajā Komitejā jautājumu par Latvijas kara organizāciju konferences sasaukšanu. 1907. gada martā Latvijas sociāldemokrātijas Centrālā Komiteja sasauca šādu konferenci, kas izstrādāja organizācijas statūtu sīku projektu.

Jau pirms konferences pie Latvijas sociāldemokrātijas Centrālās Komitejas darbojās kara nodaļa. 1906. gadā pie Centrālās Komitejas nodibināja tehnisko komiteju, kuras uzdevums bija gādāt ieročus, apmācīt kaujiniekus ieroču lietošanā un vadīt kaujas organizācijas. Latvijas sociāldemokrātijas CK nolēma arī dibināt

³⁶ «Красная летопись», 1928, № 3, с. 192—211.

³⁷ Turpat, 1923, № 5, с. 327.

³⁸ *Найга С. Ф.* Революционное движение в царском флоте. М.—Л., 1948, с. 255.

šādus fondus: 1) ieroču fondu, 2) milicijas veicināšanas fondu, 3) palīdzības fondu kara organizācijai.³⁹

Jāatzīmē, ka arī Daugavpilī pie KSDSP Daugavpils komitejas darbojās kara revolucionārā organizācija, kas ar labiem panākumiem gan mutiski, gan ar literatūras palīdzību agitēja vietējā garnizonā, izvirzīdama konkrētas prasības — uzlabot kareivju dzīves apstākļus, saīsināt karadienesta laiku, atbrīvot apcietinātos kareivjus utt.⁴⁰ 1905. gada 26. jūlijā Vitebskas guberņas žandarmērijas pārvaldes priekšnieka palīgs rakstīja policijas departamentam, ka, pēc viņa rīcībā esošām ziņām, vietējās revolucionārās organizācijas nolēmušas pēc iespējas plašāk izvērst propagandu pret valdību karaspēka daļās, sarīkojot masu sanāksmes ar kareivju piedalīšanos un izplatot starp viņiem nelegālu literatūru.⁴¹

No vēlāka laika žandarmērijas ziņojumiem redzams, ka revolucionārā agitācija karaspēka daļās tiešām pastiprinājās un ka atsevišķās sapulcēs piedalījās arī kareivji. Ja pirms 1905. gada 17. oktobra, kā ziņo Vitebskas guberņas žandarmērijas priekšnieks, kareivji vēl ne visai labprāt ņēma pretim uzsaukumus, tad pēc 17. oktobra darīja to ar prieku, dažreiz pat priekšniecības acu priekšā.⁴² Tā Latvijā vien 1905. gadā darbojās 4 sociāldemokrātiskas kara organizācijas — viena Rīgā pie Rīgas federatīvās komitejas, otra pie KSDSP Rīgas komitejas, trešā Liepājā un ceturta Daugavpilī. 1906. gadā kara organizācija izveidojās arī Jelgavā.

Sociāldemokrātiskajām kara organizācijām Latvijā, sevišķi Rīgas un Liepājas organizācijai, bija labi noorganizēta tehnika, bija pašām savi preses orgāni, un tās izlaida daudz uzsaukumu. Liepājas kara birojs izdeva avīzi «Soldat» un izplatīja starp kareivjiem arī demokrātisku legālo literatūru.⁴³

Liepājā starp matrožiem pastāvīgi gāja no rokas rokā proklamācijas, nelegālie izdevumi, grāmatas un citi revolucionārās preses izdevumi. Plašu agitāciju starp kareivjiem ar iespiestā vārda palīdzību izvērsa Rīgas sociāldemokrātiskās organizācijas, sevišķi KSDSP Rīgas kara organizācija. Tā izdeva avīzi «Golos soldata», kas iznāca daudz lielākā metienā nekā Liepājas «Soldat» (apmēram 4000 eksemplāru). «Golos soldata» iznāca apmēram divreiz mēnesī un pēc satura bija politiski aktuāls, kareivju masām tuvs laikraksts, kas veltīja daudz uzmanības smagajai dzīvei, kādu kareivjiem nācās panest kazarmā cara patvaldības laikos. V. I. Ļeņins rakstīja par cara kazarmu: «Kazarma Krievijā gandrīz vienmēr bija sliktāka par katru cietumu; nekur tā nespaidīja, nekur tā neapspieda cilvēkus kā kazarmā; nekur tā neplauka spīdzināšana, piekaušana,

³⁹ «Сіпа», 47. nr., 1906, 23. aug.

⁴⁰ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 23, ч. 13, л. 33.

⁴¹ Turpat, л. 44.

⁴² Turpat, л. 17.

⁴³ «Красная летопись», 1928, № 3, с. 205.

ņirgāšanās par cilvēku. Un šī kazarma kļūst par revolūcijas uguns-kuru.»⁴⁴

«Golos soldata» atmaskoja arī spiegos un revolucionāru slepkavas. 1905.—1907. gadā virsnieki bieži vien centās revolucionāros kareivjus izspiegot. Pārgērbusies civiltērpos, viņi uzsāka tējnīcās ar kareivjiem sarunas par politiskiem tematiem. Kareivjus, kas tējnīcās bija izteikušies par labu revolucionāriem, uz ielas apcietināja. Patvaldība visādi veicināja spiegošanu un revolucionāru noslepkavošanu. Kareivjus, kas bija aizturējuši vai noslepkavojuši revolucionārus, uzslavēja pavēlēs karaspēka daļām un apbalvoja ar sudraba medaļām «Par centību». Nikolajs pats mēdza uz raptiem rakstīt: «paldies malačiem», «puisi neapjuka». Par revolucionāra noslepkavošanu vai aizturēšanu ierindas kareivjus paaugstināja par apakšvirsniekiem, bet apakšvirsniekus par feldfēbeliem.

Ne tikai Latvijā, bet arī visā Krievijā, arī tās centrālajos rajonos cara valdība plaši praktizēja kareivju un virsnieku uzpirkšanu. «Golos soldata» 28. numurā sniegta ziņas par to, ka leibgvardes jēgeru pulka virsniekiem un kareivjiem par revolucionārās kustības apspiešanu tikuši izsniegti 14 338 rubļi, leibgvardes Izmailas pulkam — 17 244 rubļi un leibgvardes grenadieru pulkam — 12 294 rubļi, t. i., kopsummā šiem trim pulkiem vien tika izsniegti 43 876 rubļi. 1905. gadā tā bija liela naudas summa.

«Golos soldata» bija viena no labākajām un plašāk izpatītākajām boļševistiskajām kareivju avīzēm Krievijā. Bez avīzes Rīgas kara organizācija izlaida arī uzsaukumus un skrejlapas. No Rīgas kara organizācijas pārskata ziņojuma kara un kaujinieku organizāciju konferencē Tammerforsā redzam, ka ar Rīgas sociāldemokrātiskās kara organizācijas parakstu gada laikā tika izlaisti 78 870 eksemplāri biļetenu un skrejlapu. Izdotās skrejlapas saturēja konkrētas politiskas prasības, kā arī prasības, kas attiecās uz kareivju dzīves uzlabošanu, piemēram, prasības saīsināt dienesta laiku armijā līdz diviem gadiem, palielināt atalgojumu, atbrīvot no policijas dienesta pildīšanas utt. Tika prasīts arī uzlabot ēdienu, piešķirt vārda un sapulču brīvību. Uzsaukumi galvenokārt aicināja kareivjus nešaut uz strādniekiem un zemniekiem, neizklīdināt sapulces, bet nostāties revolūcijas pusē. Tomēr aģitācijai karaspēka daļās Latvijā bija viens vispārējs trūkums — tā nebija pietiekami konkrēta. Izvirzot prasības, kareivjiem netika izskaidrots, kādā ceļā un ar kādiem līdzekļiem jācinās par to realizēšanu. Tāpēc vispārējā saturā skrejlapas, lai arī cik dedzīgos vārdos tās bija sarakstītas, neatstāja dziļāku iespaidu. Vislielāko piekrišanu kareivju vidū guva skrejlapas, kurās bija domātas kādai noteiktai karaspēka daļai un kurās bija izteiktas konkrētas prasības.

1905. gadā LSDSP un sociāldemokrātiskās kara organizācijas izvērta tik plašu aģitāciju pret mobilizāciju karam, ka cara valdība

⁴⁴ *Leņins V. I. Raksti*, 10. sēj., 35. lpp.

aiz bailēm no iespējamās sacelšanās neiedrošinājās 1905. gada pavasarī Latvijā izsludināt mobilizāciju. Uzsaucumos sakarā ar mobilizāciju, kā arī partijas presē LSDSP Centrālā Komiteja aicināja iedzīvotājus aktīvi boikotēt mobilizāciju, ieteikdama rezervistiem neierasties iesaukšanas punktos, atteikties pildīt karadienestu, pretoties mobilizācijai, kā vien iespējams.

Aktīvs mobilizācijas boikots izrietēja no LSDSP vispārējās taktikas līnijas — dezorganizēt valdības aparātu un boikotēt valdības rīkojumus. Vasarā, jūlijā, kā vēlāk redzēsim, uz laukiem izcēlās plaša zemnieku kustība, kuras gaitā tika iznīcināti pagastu valžu arhīvi un karaklausībai pakļauto personu saraksti, kā arī demolētas degvīna pārdotavas.

Augustā cara valdība nolēma izziņot Latvijā kārtējo rezervistu mobilizāciju. Kurzemes gubernators Sverbejevs un daži vācu baroni, ņemdami vērā sasprindzināto stāvokli gubernā, izteica bažas par mobilizācijas izdošanos. 26. jūnijā Sverbejevs griezās pie Trepova ar šāda satura telegrammu: «Pēc ienākušajām ziņām, iedzīvotāji ir informēti par mobilizāciju augustā; revolucionārā partija izlaupa un dedzina pagastu valžu kancelejas. Pagaidām iznīcināti visi dokumenti septiņās pagastu valdēs, tāpēc mobilizācija diez vai iespējama.»⁴⁵ Uz šās telegrammas Trepovs uzlika rezolūciju «neciešams gubernators» (izcēlums mans. — J. K.). Sverbejeva bažas noraidīja arī Viļņas kara apgabala pavēlnieks, kam militārā ziņā bija pakļauta Latvija, tā ka augustā paredzētā mobilizācija atlikta netika.

LSDSP Centrālā Komiteja aicināja iedzīvotājus pretoties mobilizācijai. Strādniekiem ieteica mobilizācijas dienā sarīkot vispārējos protesta streikus. Sakarā ar mobilizāciju Rīgā streikoja daudzu lielu uzņēmumu strādnieki. Tomēr ne visi uzņēmumi piedalījās streikā. «Cīņas» 1905. gada 20. numurā lasām, ka 17. un 18. augustā paredzētais vispārējais streiks Rīgā nav devis gaidītos rezultātus. Lielākā daļa rezervistu ieradās mobilizācijas punktos. Tam par cēloni bija vājā organizēšana.

Organizētāk un ar labākiem panākumiem streiks norisinājās Liepājā. Tiklīdz Liepājā izsludināja mobilizāciju, strādnieki uzsāka streiku. Notika arī masu mītiņi un demonstrācijas. Kādā plašā mītiņā ieradās ar sarkaniem karogiem arī kuģu būvētavas strādnieki un daļa matrožu.

Mobilizācijas dienās Liepājā bija kājās visa policija un žandarmerija, pilsētā bija savākti arī urjadņiki no laukiem, un garnizons tika pastiprināts ar papildus atsūtītām karaspēka daļām. Policija ieņēma atsevišķus namus, galvenās ielas, apsargāja tiltus un it īpaši tās ielas, pa kurām uz staciju veda mobilizētos. 20. augustā pavadīt rezervistus salasījās milzīgs pūlis. Notika asiņaina sadursme starp

⁴⁵ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 2550, ч. 8, л. 44.

pavadītājiem, no vienas puses, un policiju un karaspēka daļām, no otras puses. Abās pusēs bija nošautie un ievainotie.⁴⁶

Rezervistu pavadišanas laikā tika nošauti revolucionāri Bitersons, Jerovskis, Kozlovskis, Matuļevičs, Oļševskis, Petrovskis, Šilders un citi.⁴⁷

Pret mobilizāciju vērstais vispārējais streiks un asiņainā sadursme ar policiju un karaspēku Liepājā bija viens no tautas bruņotās sacelšanās sagatavošanas posmiem. Liepājas strādnieki bija dabūjuši kaujas kristības. Streiks ar tā masu mītiņiem un demonstrācijām stiprināja revolucionāro noskaņojumu iedzīvotājos un mobilizēja viņus tālākajai cīņai. Lai gūtu pilnīgāku priekšstatu par revolucionāro kustību 1905. gadā Latvijā, īsumā jāaplūko arī kareivju nemieri tajā laikā.

Iespaidīgāki kareivju nemieri Latvijā notika 1905. gada vasarā. Tā kā mums nav iespējams aplūkot šeit visus atsevišķos nemieru gadījumus, mēs galvenokārt pakavēsimies pie svarīgākajiem momentiem cīņā, ko izcīnīja kareivji un matroži Daugavgrīvas cietoksnī un Liepājas kara ostā.

Daugavgrīvas cietoksnī kustība karaspēka daļās iesākās 1905. gada vasaras sākumā. Kustībā piedalījās lielākā daļa garnizona. Mītiņi un sapulces notika pārbiedētās priekšniecības acu priekšā. Dažas vislabāk organizētās karaspēka daļas izsludināja streiku — kareivji atteicās pildīt sardzes dienestu un neizgāja uz apmācībām. No cietokšņa priekšniecības prasīja labāku ēdienu, labāku apģērbu, pieklājīgu apiešanos, sapulču brīvību, atļauju netraucēti ienest grāmatas kazarmās utt. Dažas mazāk svarīgas prasības tika ievērotas. Bet, tā kā pārējās prasības palika neizpildītas, streiks turpinājās. Lai apliecinātu savu solidaritāti ar matrožiem, kas bija sacēlušies uz bruņukuģa «Potjomkins», sociāldemokrātu kara birojs nolēma sarīkot demonstrāciju. Demonstrācijā nolēma iet 23. jūnija vakarā — senajos latviešu Ligo svētkos.

Cietokšņa priekšniecība Jāņu vakarā savā vasaras dārzā bija sarīkojusi greznu balli. Dārzs bija iluminēts. Cietokšņa kareivji, apmēram 200 cilvēku, ciešās rindās devās uz dārzu. Virsnieku un viņu dāmu jautrību pēkšņi pārtrauca kareivju saucieni: «Lai dzīvo varonīgais bruņukuģis «Potjomkins»!», «Lai dzīvo Satversmes sapulce un Konstitūcija!». Negaidītā demonstrācija radīja dārzā paniku. Priekšnieki, kavalieri un dāmas pa kaklu pa galvu metās bēgt, un pēc dažām minūtēm dārzs bija kā izslaucīts. Pēc tam kareivji devās svinēt Ligo vakaru Lielupes krastā, kur vienlaikus ar tautas svētkiem notika arī mītiņš.

Cietokšņa priekšniecība sāka baidīties no garnizonā pieaugošās neapmierinātības, un tā ierobežoja kareivjiem atvaļinājumus no

⁴⁶ Истпарт. «Вперед» и «Пролетарий» — первые большевистские газеты, вып. 5. М., 1925, с. 61; «Сіпа», 1905, 20. nr.; ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 1350, ч. 22, лл. 107, 108.

⁴⁷ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 37., 38. lpp.

nometnēm. Šis solis tomēr kareivju masas nekādi neietekmēja, vienīgi viņi sāka biežāk pārķāpt disciplīnu un patvaļīgi atstāt nometni. Oktobra dienās, plašo tautas masu akciju laikā, cietokšņa komandants, cenzdami nosargāt kareivjus no straujo revolucionāro notikumu ietekmes, no jauna aizliedza kareivjiem dot atvaļinājumus. Pārķāpjot šo aizliegumu, cietokšņa artilērijas bataljona 4. un 5. rota, kā arī sapieru un mīnu licēju rotas gandrīz pilnā sastāvā patvaļīgi aizgāja no nometnes un piedalījās masu mītiņā Bolderājā, kur teica revolucionāras runas. Cietokšņa komandants un Vidzemes gubernators aiz bailēm no atklātas kareivju sacelšanās pieprasīja, lai revolucionāri noskaņotās daļas atsauktu no cietokšņa un to vietā atsūtītu citas.

Šādā revolucionārā situācijā KSDSP Rīgas komitejas kara organizācijas darbība neaprobežojās ar propagandu vien. Tā gatavoja arī bruņotu sacelšanos, izstrādāja sacelšanās plānu. Organizācijas rokās nokļuva Daugavgrīvas cietokšņa plāns, kas deva iespēju sacelšanās gadījumā noteikt stratēģiskos kaujas punktus. 1905. gada decembra beigās un 1906. gada janvāra sākumā žandarmērija izdarīja Daugavgrīvas cietokšņī plašus arestus. Apcietināja arī kara organizācijas biedru Plotņikovu, pie kura, viņu izkratot, starp citiem dokumentiem atrada arī sīki izstrādātu plānu garnizona sacelšanās akcijai un cietokšņa sagrābšanai.⁴⁸

1905. gada beigās cietokšņī diezgan skaidri bija saskatāmi spēki, kas bija gatavi nostāties revolūcijas pusē. Šie spēki bija cietokšņa artilērijas 4. un 5. rota, sapieru rota un mīnu licēju rota. Par revolucionāro noskaņojumu mīnu licēju rotā raksta arī biedrs M. Litvinovs no Rīgas savā vēstulē V. I. Leņinam un N. K. Krupskajai. «Mīnu licēju rota cietokšņī,» raksta Litvinovs, «ir pilnīgi mūsējā, tā trauktin traucas cīņā. Tur visi ir apzinīgi cilvēki, kādreizējie Sormovas strādnieki...»⁴⁹ Cietokšņa kājnieku pulks visumā palika paklausīgs savai priekšniecībai. Sakarā ar to attiecības starp revolucionāri noskaņotām karaspēka daļām un kājniekiem paasinājās tiktāl, ka 25. decembrī (7. janvārī pēc jaunā stila) pat notika stihiska artilēristu sadursme ar kājniekiem.

Rīgas garnizonā — 115. Vjazmas, 177. Izborskas, 116. Malojarslavecas kājnieku pulkā un 76. artilērijas brigādē — 1905. gadā gan nebija gadījumu, kad kareivji būtu atklāti uzstājušies pret valdību, tomēr stāvoklis garnizonā bija nenoteikts. Šajos pulkos bija arī organizēti kareivji, un laiku pa laikam tur notika kareivju sapulces. Bija gadījumi, kad Rīgas garnizona kareivji izvirzīja priekšniecībai politiskas un ekonomiskas prasības.

Revolucionārās idejas nonāca karaspēka daļās arī tādējādi, ka kareivji, pildot fabrikas sardzes dienestu, tuvu saskārās ar strādniekiem. Daļa kareivju lasīja izlaistos uzsaukumus un ielaidās sarunās ar strādniekiem. Militārā priekšniecība izdeva stingras pavēles,

⁴⁸ «Красная летопись», 1928, № 3, с. 194—196.

⁴⁹ 1905 год. Боевая группа при ЦК РСДРП. М.—Л., 1927, с. 77.

kurās aizliedza kareivjiem sarunāties ar strādniekiem. Piemēram, var minēt 116. Malojaroslavcecas pulka komandiera pulkveža Petrova pavēli pulkam, kurā rakstīts: «Ir ievērots, ka ierindas kareivji, pildot sardzes dienestu rūpnīcās un citās iestādēs, stingri neievēro karadienesta kārtību, ka viņiem trūkst kareiviska izskata, ka viņi ielaižas draudzībā un sarunās ar strādniekiem, kur taču īsta kareivja pienākums ir norobežoties un atturēties no visa, kam nav sakars ar karadienestu. Ir ievērots, ka ierindas kareivji iziet no rūpnīcas telpām bez ieročiem, sēž ārpusē, staigā apkārt pa rūpnīcas pagalmiem it kā pa savām mājām.. Turpmāk tiek pavēlēts, sevišķi virsniekiem, stingri raudzīties uz to, lai kareivji, sardzes dienestu pildot, ievērotu kārtību un disciplīnu.» Pavēle beidzās ar vārdiem: «Nolasīt ik dienas vakara pārbaudes laikā, kamēr vien rotas pilda sardzes dienestu. Apakšvirsniekiem un jefreitoriem iemācīties no galvas.»⁵⁰

Pieaugošā revolucionārā kustība un sociāldemokrātiskā propaganda ietekmēja arī karaspēka daļas, kas bija novietotas citos Latvijas apvidos — Jelgavā, Rūjienā, Ventspilī, Valmierā. Bija gadījumi, kad pat kazaku daļas, kas cara valdībai bija visuzticīgākās, atteicās paklausīt savai priekšniecībai. 1905. gada jūlija sākumā, piemēram, Lielauces muižā pusdienas laikā pie muižas žoga sapulcējās kalpi. Runātājs attēloja kalpiem viņu grūto stāvokli un norādīja uz nepieciešamību iesniegt muižniekam savas prasības. Drīz vien ieradās kazaki un ielenca kalpus, tomēr sapulces dalībnieki neapjuka. Runātājs sāka krievu valodā attēlot kalpu stāvokli un viņu prasības. Kazakus runa ieinteresēja, un viņi klausījās tajā visai uzmanīgi. To redzēdams, virsnieks deva kazakiem pavēli izklīdināt pūli. Stāvoklis bija ļoti sasprindzināts. Kazakos bija manāms apjukums. Virsnieks vēlreiz atkātoja savu pavēli. Tomēr kazaki kategoriski atteicās paklausīt, atbildēdami, ka mierīgos cilvēkus, kas apspriež savus sāpīgos jautājumus, viņi neaiztiks. Saniknotais virsnieks nokliedza komandu «Atkāpties!», un kazaki, kalpu priecīgu, piekrītošu saucienu pavadīti, aizauklešoja.

Līdzīgi gadījumi, kad karaspēka daļas atteicās izpildīt priekšniecības pavēles, nebija retums.

Sociāldemokrātiskajām kara organizācijām bija sakari arī ar 76. artilērijas brigādi. Šīs brigādes revolucionāriem — podporučīkam G. Dedovam un apakšvirsniekiem Naļivaiko un Količenko (kā minēts G. Dedova atmiņās) — ar dažādiem līdzekļiem izdevās iznīcināt daudz lādiņu un arī daudz pulvera. Ap 200 lādiņu tika nodoti sociāldemokrātiskajām organizācijām.⁵¹

Sakarā ar to 76. artilērijas brigādei sāka trūkt munīcijas. Par munīcijas trūkumu stāsta arī ģenerālis Horunženko. Apspiežot sacelšanos Tukumā, viņš pret pilsētu raidīja tikai trīs lielgabalu šāviņus. Neraugoties uz viņa lūgumu izsniegt viņam sacelšanās

⁵⁰ «Красная летопись», 1928, № 3, с. 194—196.

⁵¹ No PSRS Zinātņu akadēmijas Vēstures institūta materiāliem.

apspiešanai Tukumā 24 lielgabalu šāviņus, viņš saņēma tikai 2 granātas, 6 šrapneļus un 10 kartečas diviem lielgabaliem.

Izcilāko vietu revolucionārajā kustībā karaspēka daļās ieņēma Liepājas matroži. Kā jau minēts, daļa Liepājas matrožu piedalījās demonstrācijā sakarā ar 1905. gada augustā izsludināto rezervistu iesaukšanu. Taču matrožu nemieri bija notikuši arī pirms tam, un 1905. gada sākumā militārā disciplīna matrožu vidū jau bija stipri iedragāta. Janvāra pirmajā pusē stipra rūgšana notika 3. eskadras matrožu vidū, kuru komandēja admirālis Biriļovs. Sakarā ar to starp matrožiem notika masu aresti — apcietināti tika apmēram 300 cilvēku.

Februāra sākumā stipri nemieri izcēlās sakarā ar admirāļa Ņebogatova eskadras sagatavošanu nosūtīšanai uz Tālajiem Austrumiem. Kad matrožus sēdināja kuģos, notika incidenti — tika piekauti reakcionārie virsnieki. Matrožu patruļas atbrūvoja posteņi stāvošos gorodovojus, šāva uz cietokšņa žandarmiem un demolēja policijas iecirkņus. Tikai pēc tam, kad pret matrožu kazarmām pagriezta lielgabalu stobrus, matroži tās atstāja.⁵² Ar to tomēr Ņebogatova eskadras matrožu cīņa pret cara patvaldību nebija galā. Ceļā uz Tālajiem Austrumiem matroži pastāvīgi pārkāpa disciplīnu un Indijas okeānā sacēlās. Sacelšanos apspieda. Pēc admirāļa Roždestvenska padoma admirālis Ņebogatovs lika pakārt 40 matrožus, domādams ar to uz visiem laikiem izbeigt revolucionāro rūgšanu eskadrā. Bet viņš dziļi maldījās. Revolucionārais nemiers eskadrā nenorima arī pēc sacelšanās apspiešanas.

Liepājas kara ostā pēc Ņebogatova eskadras nosūtīšanas kustība matrožu vidū ne tikvien neapklusā, bet attīstījās tālāk un 15. jūnijā izvērtās stihiskā dumpī. Ostas administrācija un žandarmērija ar savu neciešamo izturēšanos pret matrožiem izprovocēja viņus uz priekšlaicīgu sacelšanos. No «Cīņas» 3. septembra numurā ievietotās informācijas par Liepājas matrožu tiesas procesu redzams, ka sacelšanās uzliesmoja sliktā ēdiena un nepanesamo die-nesta apstākļu dēļ. Nav šaubu, ka uz Liepājas matrožiem revolucionārojošu ietekmi atstāja matrožu kustība Melnajā jūrā, kur 14. jūnijā matroži sacēlās uz bruņukuģa «Potjomkins». 15. jūnijā plkst. 9 vakarā cietokšņa pagalmā atveda vezumu gaļas. Gaļas pār-
nešanā uz noliktavu piedalījās arī daži matroži, kas pašlaik atradās pagalmā. Viņi ieraudzīja, ka pa sabojājušos gaļu rāpo daudz tārpu. Matroži pieprasīja, lai gaļa tiktu sūtīta atpakaļ, bet arteļnieks nebija ar mieru to darīt. Tad matroži, kas bija jau sapulcējušies lielā skaitā, izsauca dežurējošo virsnieku Porohovu, kurš bija ar mieru gaļu apmainīt, tomēr matroži pieprasīja, lai tā tiktu parādīta arī ostas priekšniecībai. Virsnieks atteicās to darīt un pavēlēja matrožiem stāties ierindā. Matroži šai komandai neklausīja. Tika izsaukta kaujas rota, kam virsnieks deva pavēli sagatavoties šaušanai. Bet arī šī rota atteicās izpildīt pavēli. Tad Porohovs ar

⁵² «Пролетарская революция», 1925, № 11, с. 178.

velosipēdu aizbrauca pie kapteiņa Kuprijanova, un matroži, kurus virsnieka izturēšanās satrauca, uzsāka sacelšanos. Viņi noplēsa žogus un vārtus, kas atdalīja komandu korpusus vienu no otra, un uzaicināja visus matrožus iziet no kazarmām. Matroži attaisīja ieroču arsenālu un paņēma no turienes šautenes, kuru gan izrādījās diezgan maz, apmēram 100 gabalu, izdemolēja virsnieku klubu un dzīvokļus, izsita daudz logu un padzina sargkareivjus. Gandrīz visi virsnieki paspēja aizbēgt mežā. Arī admirālis ar saviem pavadoniem patvērās mežā, kur viņam pievienojās lielākā daļa virsnieku. Matrožiem apšaudoties ar karaspēka daļām, ko bija raidījis pret matrožiem kapteinis Kuprijanovs, divi matroži krita, divus kareivjus smagi ievainoja, vairāki bija viegli ievainoti.

Sacelšanās uzliesmoja stihiski, kaut gan Dzens grāmatā «Revolūcija flotē» raksta, ka sacelšanās sagatavošanā un realizēšanā liela, var teikt, izšķiroša nozīme bijusi latviešu SDSP Liepājas komitejas kara organizācijai. Dzens atsaucas uz uzsaukumiem, kuri bija izlaisti pirms sacelšanās un kurus bija parakstījuši sociāldemokrātu organizācija. Vienā uzsaukumā bija teikts: «Nav šaubu, ka draudīgie notikumi Odesā, Lodzā, Varšavā utt. atbalsosies arī mūsu pilsētā.» Kāds cits uzsaukums, kā saka Dzens, aicināja sagrābt ieroču noliktavas, artilēriju, cietoksni, izdalīt strādniekiem šautenes utt.⁵³ Tas tomēr nedod pamatu apgalvojumam, ka Liepājas organizācija būtu gatavojusi sacelšanos tieši uz 15. jūniju. Sociāldemokrātu organizācijas uzsaukumi neliecina par to, ka sacelšanās būtu gatavojusi sociāldemokrātiskās partijas Liepājas komiteja. No liepājnieku atmiņām redzams, ka partijas komiteja kuģu būvētavā mēģināja atrunāt matrožus no sacelšanās, tomēr veltīgi. 15. jūnijā plkst. 10 vakarā uzliesmoja dumpis. Stratēģiskā situācija bija sacelšanās dalībniekiem neizdevīga — sacelšanās teritoriju izolēja cietoksnis un kanāli. Karaspēka nodaļas neielaida strādniekus kara ostā. Arī matrožiem neizdevās savienoties ar strādniekiem. Liepājas garnizona karaspēka daļas nedeva matrožiem iespēju tikt pāri kanālam, lai nokļūtu pilsētā.⁵⁴

Sacelšanās apspiešanai no Rīgas izsauca Vjazmas kājnieku pulku un dragūnus. Avīzes «Proletarij» 11. numurā ievietotajā korespondencē no Liepājas aprakstīts, ka kontradmirālis Irickis Liepājā sagaidījis Vjazmas pulka virsniekus. «Liepājā,» raksta korespondents, «mēs ieradāmies bez starpgadījumiem. Stacijā mūs kādu laiku bīdīja no vienas vietas uz otru, pēc tam aizvadīja uz ostu un nostādīja pulku pretim namam, kurā bija dzīvojis Nebogatovs. Mūs saņemt iznāca ostas priekšnieks kontradmirālis Irickis (runājot viņš stostās). Sapulcējis ap sevi virsniekus, viņš iesāka: «Kungil! Man jūsu priekšā ir kauns par maniem matrožiem, kas aizmirsuši dienesta pienākumu un zvēresta svētumu un sarīkojuši bruņotu

⁵³ Дзен. Революция во флоте. Балтийские моряки в восстании 1905—1906 гг. М., 1926, с. 14.

⁵⁴ «Пролетарская революция», 1925, № 11, с. 175—184.

dumpi. Tāpēc es jūs, mani kungi, lūdzu uzskatīt manus matrožus par nodevējiem un pašiem riebīgākajiem neliešiem, kuri aizmirsuši visu, ko viņi solījuši ķeizaram, aizmirsuši zvērestu, ko viņi devuši dieva priekšā! Tāpēc es nolēmu lūgt kara ministriju atsūtīt man vjazmiešus, lai viņi izskaustu to sērgu, kuru ievazājuši Melnās jūras flotes matroži, kas šeit, skaitā 2000 cilvēku, bija novietoti apmēram divus mēnešus un samaitāja manas komandas. Es tagad palaujos uz jums un ceru, ka jūs pacentīsieties ar visām saknēm iznīcināt visu to dumpīgo garu, kuram nevar ļaut tālāk izplatīties. Lūdzu, mani kungi, izskaidrojiet saviem puisiem viņu pienākumu un viņu uzdevumu, es jūs lūdzu.»⁵⁵ No šās korespondences ir redzams, ka Liepājā apmēram divus mēnešus bijuši novietoti krietni daudz Melnās jūras flotes matrožu. Acīmredzot viņi bija atvesti no Melnās jūras nosūtīšanai uz Tāļajiem Austrumiem, un sacelšanās laikā, kā izprotams no Iricka runas, viņu ostā vairs nebija. Melnās jūras flotes matrožu vidū bija izplatījušās revolucionārās idejas. Melnās jūras flotē rosīgi darbojās jūras kara flotes organizācija, kas pazīstama ar nosaukumu Sevastopoles matrožu centrāle. Šajā organizācijā boļševikiem bija stipra ietekme.

Tomēr Irickis sprieda pilnīgi aplami, attēlodams Melnās jūras matrožus kā vienīgos sacelšanās vaininiekus, kas samaitājuši Liepājas matrožus. Mēs zinām, ka jau kopš 1903. gada Liepājas ostas matrožu vidū tika vesta revolucionāra sociāldemokrātiska propaganda, mēs zinām arī par matrožu piedalīšanos revolucionārajā kustībā. Uzveidams visu vainu Melnās jūras flotes matrožiem, kontradmirālis Irickis gribēja attaisnoties priekšniecības acīs, gribēja teikt, ka viņa komandas ir bijušas disciplinētas un tikai Melnās jūras flotes matroži tās ir demoralizējuši.

Pēc karaspēka pienākšanas no Rīgas spēku pārsvars, neraugoties uz Vjazmas pulku nenoteikto pozīciju, tomēr bija kara priekšniecības pusē. Tā draudēja sagraut matrožus ar artilērijas palīdzību. Pēc neilgas cīņas ar kazakiem matroži nolēma padoties, iepriekš izvirzot savas prasības (pavisam 27 noteikumi). Galvenās no tām bija: virsnieku pieklājīga izturēšanās pret matrožiem, piec-gadīgs dienesta laiks septiņgadīgā vietā, uzlabots ēdiens utt.⁵⁶ Saņēmuši solījumu, ka priekšniecība lūgs caru šīs prasības apmierināt, matroži nolika ieročus. Tūlīt viņus ielenca karaspēks, sākās aresti, apcietinātos matrožus veda prom dienu un nakti. Dažiem matrožiem izdevās iebēgt mežā un ar partijas biedru palīdzību ierakt tur nedaudz ieroču.

Lauka kara tiesai, kas sākās 1. augustā, tika nodoti 106 matroži, kā arī 31 kareivis no kaujas rotas, kas bija atteikušies šaut uz matrožiem. Tiesa piesprieda 8 matrožiem nošaušanu, 19 matrožiem — katorgu, 1 — pārvešanu uz disciplināro bataljonu,

⁵⁵ Истпарт. «Вперед» и «Пролетарий» — первые большевистские газеты, вып. 4. М., 1925, с. 75.

⁵⁶ Первая русская революция в Петербурге. 1905 г., с. 133.

2 — ieslodzījumu kara cietumā, 28 — piecas dienas aresta, viens nomira tiesas laikā, pārējos attaisnoja.⁵⁷

Augošās revolucionārās kustības ietekmē cara valdība nāves sodu matrožiem aizstāja ar katorgas cietumu. Pie tam kara priekšniecība matrožu revolucionārāko daļu, apmēram 1300 cilvēku, pārskaitīja kājnieku daļās un aizsūtīja no Liepājas.

Matrožu sacelšanās beidzās ar sakāvi tāpēc, ka tā bija uzliesmojusi stihiski, neorganizēti, ka tai nebija rūpīgi pārdomāta plāna un stipras vadības. Partijas organizācija ostā bija jauna, bez pieredzes un, kad sacelšanās bija sākusies, rīkojās visai nenoteikti. Sacelšanos drīzāk varēja saukt par dumpi. Matroži nebija pratuši apvienoties ar pilsētas strādniekiem un saņemt viņu atbalstu. Liepājas fabriku strādnieku klusēšana liecina, ka LSDSP Liepājas komiteja nebija gatavojusies šādi akcijai.

Liepājas matrožu sacelšanās bija posms revolucionāro notikumu kopējā ķēdē un norādīja uz to, ka armija, šis cara patvaldības svarīgākais balsts, revolucionizējas. No cara armijas nāca jauni revolucionāru pulki. Liepājas matrožu sacelšanās liecināja par apzinīgāko kareivju atklātu pāriešanu revolūcijas pusē. Tā parādīja, ka pareizi ir KSDSP III kongresa lēmumi, kuros bija teikts, ka demokrātiskā kustība jau nonākusi līdz bruņotās sacelšanās nepieciešamībai. Matrožu sacelšanās Liepājā bija viens no bruņotās cīņas momentiem Krievijas revolūcijā, tā revolucionizēja masas un mobilizēja tās nopietnākām sadursmēm ar cara patvaldību. Šī sacelšanās parādīja arī matrožus kā aktīvus krievu revolucionārus, kas 1905. gadā kopā ar Krievijas darbaļaužu masām cīnījās pret cara patvaldību.

Pēc matrožu sacelšanās apspiešanas revolucionārā kustība Liepājas ostā neizbeidzās. Matrožu tiesāšanas laikā LSDSP griezās pie kareivjiem ar uzsaukumu, kurā aicināja viņus nešaut uz nāvi notiesātos matrožus. Ostā notika arī mītiņi, kuros strādnieki protestēja pret tiesas spriedumu. Liepājas kuģu būvētavas un citu uzņēmumu strādnieku kustība joprojām pieauga, arī kara ostas karaspēka daļās revolucionārā darbība vērtās plašumā. Visā Liepājā auga masu revolucionārais noskaņojums. Par to liecina augusta ģenerālstreiks un demonstrācija sakarā ar iesaukšanu armijā. Abās šajās akcijās piedalījās arī kara ostas strādnieki un matroži. Augusta streikam izbeidzoties, policija apcietināja kuģu būvētavas strādnieku delegātus un aktīvākos strādniekus un aizsūtīja viņus no Liepājas. Ostas matroži un strādnieki pieņēma protesta rezolūcijas, pieprasdami delegātus atbrīvot. Strādnieki izsludināja itāliešu streiku, kas ilga pusotra mēneša — līdz oktobra manifesta izsludināšanai, kad izsūtītajiem delegātiem atļāva atgriezties Liepājā. Kuģu būvētavas sociāldemokrātiskā organizācija centās nodibināt ciešākus sakarus ar karaspēka daļām ostā. Tā pakļāva savai ietek-

⁵⁷ «Cīņa», 20.nr., 1905, 3. sept.

mei arī cietokšņa artilēristus un sapierus, kas pirms tam bija atturējušies no revolucionārās kustības. Karaspēka daļās cietoksnī izdevās noorganizēt vairākas sociāldemokrātiskās šūniņas. Pēc oktobra ģenerālstrieka sociāldemokrātiem jau bija sakari ar visām karaspēka daļām cietoksnī un kara ostā, kā arī ar kara arsenālu.

Kā redzams, Latvijā dislocētajās karaspēka daļās revolucionārā kustība bija diezgan aktīva (diemžēl tā vēl pagaidām maz pētīta). Tai laikā, kad notika sacelšanās uz bruņukuģa «Potjomkins», arī abos Latvijas teritorijā esošajos cietokšņos — Daugavgrīvā un Liepājā — izcēlās kareivju un matrožu nemieri. V. I. Ļeņins, augsti novērtēdams sacelšanos uz bruņukuģa «Potjomkins», atzīmēja, ka «Liepājā un Kronstatē arī sacēlas matroži, kļūst biežākas sadursmes ar karaspēku; uz barikādēm (Liepājā) notiek matrožu un strādnieku kauja pret zaldātiem».⁵⁸ Ziņas par kareivju revolucionāro kustību Latvijā 1905. gadā liecina, ka boļševiki bija paveikuši samērā lielu darbu, lai no cara karaspēka daļām izveidotu revolucionārās armijas pulkus. Meņševiki un bundisti atturējās no šās darbības un faktiski bremsēja to. Plaši karaspēka daļās darbojās KSDSP boļševiku Rīgas organizācija. Krievu biedri kopā ar latviešu sociāldemokrātiem revolūcijas laikā Latvijā veica pašus atbildīgākos uzdevumus. Šajā darbā izveidojās krievu un latviešu strādnieku cieša kaujas savienība. Kā uzskatāmu piemēru tam var minēt matrožu un kuģu būvētavas latviešu strādnieku kopējo cīņu Liepājas kara ostā pret cara patvaldību. Tiesa, darbībai karaspēka daļās vēl bija nopietni trūkumi — sacelšanās bija slikti organizēta, tajā bija vēl diezgan daudz stihiska dumpja elementu.

Darbs, kas 1905. gada revolūcijā tika veikts karaspēka daļās, lai radītu revolucionārās armijas pulkus, nebija veltīgs. Nākamajā karu un revolūciju periodā (1914.—1918.) krievu armijā, balstoties uz 1905. gada pieredzes, boļševiku vadībā izvērās spēcīga revolucionārā kustība. Sevišķi aktīva tā bija Latvijā, kur no Sibīrijas strēlnieku un latviešu strēlnieku pulkiem, kas bija pārgājuši revolūcijas pusē, izveidojās revolucionārās armijas daļas, kurām bija liela nozīme pilsoņu karā.

5. LAUKSTRĀDNIĒKU STREIKS JŪLIJĀ

Streiku kustība Latvijas pilsētās stipri atbalsojās laukos. Laukstrādnieku stāvoklis nebija labāks (ja nebija sliktāks) par pilsētas strādnieku stāvokli. Baroni pastiprināja teror un nežēlīgi izrēķinājās ar revolucionāri noskaņotajiem kalpiem. Arī ekonomiskais stāvoklis laukstrādniekiem vēl nebija uzlabojies. Pavasara streiks aptvēra tikai daļu laukstrādnieku, pārējā, lielākā daļa bija palikusi nomalus un joprojām strādāja tādos pašos katorgai līdzīgos darba

⁵⁸ Ļeņins V. I. Raksti, 8. sēj., 512. lpp.

apstākļos kā agrāk. LSDSP II kongress ieteica arī uz laukiem lietot streiku kā vienu no šķiru cīņas veidiem. Pagāja ne vairāk kā pusotra mēneša kopš II kongresa, kad jūlija vidū Vidzemē sākās laukstrādnieku streiki, kas aptvēra tur daudz muižu. 16. jūlijā notika grandiozas laukstrādnieku un zemnieku demonstrācijas. Demonstranti prasīja no muižniekiem algas paaugstināšanu strādniekiem, rentes maksas pazemināšanu zemniekiem, krogu un valsts degvīna pārdotavu slēgšanu. Pagastu namos demonstranti norāva valsts ģerboņus, iznīcināja cara ģimenes, nodokļu grāmatas, kara-klausības sarakstus, paņēma līdz pasu blankas un konfiscēja kroņa naudu. Kādā no saviem pārskatiem policijas departaments šādi raksturo toreizējo stāvokli Vidzemes guberņas Cēsu apriņķī: Cēsu apriņķī zemnieki «neatzīst valdības orgānus, līgumi netiek pildīti, nekādas cieņas pret svešu īpašumu vairs nav. Ceļu labošanas darbi ir pārtraukti, malkas vešanas šķūtīs neviens nebrauc. Renti nemaksā, vairojas gadījumi, kad labību uz lauka ar nodomu bojā, āboliņa laukus nogana, zemnieki dod muižniekiem priekšrakstus, kā viņiem jārikojas ar pašu mežiem. Ik dienas notiek gājieni ar sarkaniem karogiem, pret likuma emblēmām tiesās izturas bez jebkādas cieņas un kunga ķeizara ģimenes izstāda izķēmotā veidā. Telefonus saposta, satiksme starp zirgu pasta stacijām ir pārtraukta, pasts nedarbojas.»

Taču streiks Vidzemē bija tikai ievadījums cīņai Kurzemē, kur sākās vispārējais streiks. LSDSP Jelgavas komiteja nolēma izsludināt sen gatavoto laukstrādnieku streiku Kurzemes guberņā. Streiks sākās 25. jūlijā Jelgavas, Dobeles, Bauskas un Tukuma apriņķos. Lai palīdzētu sociāldemokrātiskajām lauku organizācijām streiku organizēt un vadīt, Jelgavas komiteja sūtīja uz laukiem sociāldemokrātus strādniekus. Kurzemes guberņā streiks izplatījās ātri. Streika laikā muižu kalpiem pievienojās saimnieku māju laukstrādnieki, kas prasīja galvenokārt paaugstināt algu. Saimnieki apsolīja apmierināt viņu prasības, pēc tam daļa saimnieku pievienojās kustībai, uzstādamā baroniem savas prasības. Kalpu galvenās prasības vācu baroniem bija: paaugstināt algu par 20%, ievest 10 stundu darba dienu, uzlabot dzīvokļu apstākļus, atcelt sievu papilddarbu, ko baroni prasīja no kalpiem, tos līgstot, vai arī maksāt sevām dienas algu 30 kapeiku apmērā.⁵⁹

Streiks bija labi organizēts, pēc iepriekš izstrādāta plāna. To vadīja Jelgavas sociāldemokrātiskās organizācijas biedri un vietējās sociāldemokrātiskās lauku organizācijas, kuru tolaik Kurzemē bija apmēram divdesmit.

Viens no 1905. gada jūlija laukstrādnieku streika redzamākajiem vadītājiem Kurzemē bija sociāldemokrāts Jānis Rūmanis (Jančus). Rūmanis tajā laikā bija LSDSP Jelgavas organizācijas biedrs. Rūmanis bija viens no visaktīvākajiem kaujiniekiem. 1906. gada decembrī lauka kara tiesa Rīgā pēc smagas spīdzināša-

⁵⁹ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 2550, ч. 8, лл. 32—56.

nas piesprieda Rūmanim nāves sodu. 8. decembrī viņu kopā ar citiem 9 biedriem pie Rīgas centrālcietuma nošāva.⁶⁰

Lieli nopelni jūlija laukstrādnieku streika organizēšanā un vadīšanā bija sociāldemokrātam Jānim Brigaderam — Tērvetes latviešu sociāldemokrātiskās organizācijas dibinātājam un vadītājam. Kā labam organizatoram Jānim Brigaderam bija liela autoritāte zemnieku un laukstrādnieku vidū. Viņa organizatoriskās darbības rezultātā laukstrādnieku streikam Kalnamuižā un tās apkārtnē bija labi panākumi. 1905. gada rudenī J. Brigaderu ievēlēja par Kalnamuižas pagasta rīcības komitejas priekšsēdētāju un pagastu pārstāvju kongresa delegātu. 1905. gada 17. decembrī viņu zvēriskā kārtā noslepkavoja soda ekspedīcija.

Jūlija streiks bija labi organizēts un tehniski priekšzīmīgi nostādīts. Pie ceļiem atradās posteņi, kas uzturēja sakarus un ātri padeva tālāk jebkuru ziņu. Pirms streika izsludināšanas — 24. jūlijā — notika masu sanāksme, kurā apsprieda streika jautājumu. Lai aizkavētu karaspēka daļu ātru pārsviešanu, strādnieki naktī uz 25. jūliju daudzās vietās sabojāja telegrāfa līnijas. Kurzemes gubernators Sverbejevs savā 31. jūlija telegrammā Trepovam žēlojās, ka telegrāfa un telefona līniju sabojāšana gubernā pilnīgi dezorganizējusi sakarus ar apriņķiem un laupījusi iespēju saņemt ziņas par pūļa sapulcēšanās

Jānis Rūmanis (Jančus), nošauts 1906. gada decembrī Rīgā.

Jānis Brigaders (Tērvietietis), nošauts 1905. gada 17. decembrī netālu no Jelgavas.

⁶⁰ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 186. lpp.

vietām. Kādā citā telegrammā, kas nosūtīta 4. augustā, gubernators ziņo, ka prasmīgi vadīti pūļi, «veikli izvairīdamies no sastapšanās ar karaspēku, postījumus izdara tādās vietās, kurām karaspēks jau izgājis cauri vai kuras atrodas sāņus no tā maršruta».⁶¹

Jūlija laukstrādnieku streikā ekonomiskā cīņa savijās ar politisko cīņu un izvērtās proletariāta vadītā zemnieku masu kustībā, kas bija vērsta pret cara patvaldību un vācu baroniem. Streikam sākoties, sociāldemokrāti apmeklēja muižas, uzaicināja strādniekus streikot un kopā ar viņiem izstādāja prasības. Streikotāji devās no vienas muižas uz otru, darbs visur apstājās. Sanāca milzīgi laukstrādnieku pulki, kuriem pievienojās arī zemnieki. Gājieni no vienas muižas uz otru notika ar sarkaniem karogiem un pārvērtās bruņotās masu demonstrācijās, jo laukstrādnieki, lai aizsargātos pret vācu melnsimtnieku un karaspēka uzbrukumiem, pēc iespējas apbruņojās ar šautenēm, revolveriem un sitamiem. LSDSP II kongress, apspriežot jautājumu par bruņoto sacelšanos, ieteica proletariātam jau pirms sacelšanās ar ieročiem rokās pretoties katram patvaldības varmācības aktam, tādējādi pārvēršot sadursmes ar carisma spēkiem nepārtrauktā partizānu karā. Jūlija laukstrādnieku streikā šis kongresa norādījums tika samērā plaši realizēts cīņā pret patvaldības spēkiem. Revolucionārie sociāldemokrāti aicināja pāriet uz aktīvu valsts aparāta dezorganizēšanu. Sakarā ar to demonstranti uzsāka pagastu valžu aparātu «tīrīšanu»: pagastu namos iznīcināja karadienestā iesaucamo un rezervistu sarakstus, zemes aktus, tiesas aktus, norāva no sienām cara ģimenes un kopā ar dokumentiem svieda tās sartos; konfiscēja pagastu valžu naudu, atstādami vienīgi bāreņiem un nespējniekiem paredzētās summas. Demonstranti izdemolēja daudzas valsts degvīna pārdotavas, baroniem piederošos krogus, atbruņoja muižniekus, mežsargus un lauku urjadņikus, kas bija nokļuvuši viņu rokās. 2. augusta «Cīņas» numurā rakstīts, ka viens laukstrādnieku pūlis sadalījies vairākās daļās: viena daļa apstaigājusi Auces pagastu un izdemolējusi degvīna pārdotavu, neļaudama nevienam degvīnu dzert; otra daļa apstaigājusi Penkules pagastu, norāvusi no pagasta valdes durvīm izkārtņi un valsts ģerboni, sadedzinājusi dokumentus un iznīcinājusi cara ģimenes, atņēmusi muižā 7 bises un 2 revolverus; trešā daļa apstaigājusi Auru pagastu un iznīcinājusi pagasta valdes dokumentus. Pēc tam visas šīs daļas, pāri par 2000 cilvēku, sanākušas kopā norunātā vietā un devušās uz muižu. 18. augustā «Cīņa» ziņoja, ka viena no demonstrācijām, iesākmās Zaļenieku pagastā, devās caur Audzu, Lipstu, Falcgrāves un Kazimira muižām. Visās muižās kalpi pievienojušies streikotājiem. Baronu un muižkungus pūlis atbruņojis. Kazimirmuižā, kuras īpašnieks bija virsnieks, pūlis atradis 4 kara šautenes, 2 medību bises, 15 pistoles, 15 duncus, 3 zobenus, 940 patronas, 8 nagaikas, daudz pistonu, skrošu un pulvera. Uz sārta sadedzināti akti un citi

⁶¹ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 2, л. 63.

dokumenti. Atrastas arestantu važas, kuras iemestas upē. Pūlis pieaudzis un apvienojies ar citu pūli. Pēc tam gājuši no pagasta uz pagastu, no muižas uz muižu, pa vairākiem dedzinot baronu šķūņus un siena kaudzes. Demonstrācija arvien pieņēmusies spēkā un beigusies tikai ceturtajā dienā. Demonstranti gājuši ar sarkanām karogiem, dziedādami revolucionārās dziesmas, saukdami revolucionārus lozungus, teikdami runas. Vācu junkuri bēga vai arī nāca pretim; Medņu muižas īpašnieks atdeva savus ieročus un aiz bailēm ziedoja 25 rubļus strādnieku apbruņošanai, kā arī deva pusdienas 300 demonstrantiem. Dažās vietās demonstranti 3—4 dienas neizklīda pa mājām un pārnakšņoja zem klajas debess. Daļa muižnieku jau pašā sākumā piekāpās streikojošo laukstrādnieku priekšā, tomēr bija arī daudzi, kas neatlaidīgi pretojās, pieprasdami no gubernas administrācijas, lai kustība tiktu apspiesta ar karaspēka palīdzību. Tādiem muižniekiem dedzināja ēkas, un pret viņiem pašiem vērsās terora akti. Lai aizkavētu karaspēka ātru pārsvešanu, streikotāji postīja arī dzelzceļa līnijas. Rīgas—Orlas dzelzceļa priekšnieks ziņojumā satiksmes ceļu ministram attēloja situāciju kā ļoti nopietnu un lūdza Jelgavas dzelzceļa līnijas apsargāšanai nozīmēt īpašu karaspēka daļu, lai tā nostādītu patruļas 80 verstu garā posmā no Jelgavas līdz Reņģei.

Augusta sākumā laukstrādnieku streiks aptvēra gandrīz visus Kurzemes apriņķus. Streiks ilga apmēram divas nedēļas, un cīņas formas kļuva visai asas. Streikotāji «iztīrīja» 25 pagastu valdes, izdemolēja daudz degvīna pārdotavu un krogu, ar ieročiem rokās stājās pretim muižnieku «pašaizsardzībniekiem» un karaspēkam. Sadursmē ar demonstrantiem tika nošauts Mežnieku barons fon Bistrams. Bērzes pagastā nošāva kazaku virsnieku un četrus kazakus, kā arī Jelgavas—Bauskas apriņķa tiesas pristavu Veinbergu.⁶² Vācu baroni laukstrādnieku streika dēļ sacēla milzīgu brēku un kopā ar gubernatoru sūtīja uz Pēterburgu telegrammu pēc telegrammas, prasdami sūtīt karaspēku un iztēlodami stāvokli par katastrofisku. 28. jūlijā Kurzemes muižnieks Līvens telegrafēja Krievijas iekšlietu ministram Pēterburgā, ka «kopš 25. datuma sacelšanās pieņemams bīstamā kārtā. Dobeles apriņķī, kā arī daudzās vietās Bauskas, Jaunjelgavas, Tukuma, Kuldīgas, Ventspils, Aizputes un Grobiņas apriņķos, bruņotas bandas aizliedz lauku darbus, vietām šauj, dedzina, uzbrūk muižām . . un pagastnamiem. Labības novākšana dažās vietās jau apstājusies. Daudzi muižnieki atstāj savas muižas, un drīzā laikā visa guberņa var izrādīties revolūcijas varā. Administrācija joprojām ir pilnīgi bezspēcīga. Sapulcējušos muižniecības priekšnieku vārdā ļoti lūdzam tūlītēju palīdzību.»⁶³ Kurzemes gubernators Sverbejevs 27. jūlijā telegrafēja Trepovam, ka «lielās nekārtības, kas sākušās Jelgavas, Bauskas, Tukuma apriņķos, draud tādā mērā pārņemt visu apvidu, ka vietējās

⁶² ЦГАОП СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 2, л. 63.

⁶³ Turpat, д. 2550, ч. 8, лл. 69, 70.

karaspēka daļas izrādās pavisam nepietiekamas. Pēc ienākušām ziņām, netālu no Kauņas guberņas robežas vakar no visām malām sanāca vairāku tūkstošu cilvēku liels pūlis. Uz tur nosūtīto kazaku vadu mežā tika raidīti līdz 60 šāvienu. Kazaki deva piecas zalves, viena pūļa daļa izklīda, otra patvērās mežā. Uz turieni nosūtīta viena rota. Šodien žandarmērijas orgāni, kas uzrauga dzelzceļus, ziņoja, ka pa Ventspils dzelzceļu pūlis virzās, postīdams dzelzceļa līniju un telegrāfu. Uz Rīgas—Orlas un Ventspils līnijas nozāgēti telegrāfa stabi. Telegrāfa satiksme ir pārtraukta. Lūdzu karaspēka pavēlnieku nekavējoties sūtīt trīs eskadronus vai trīs kazaku sotņas, jo kājniekiem uz priekšu tikt ir grūti. Iedzīvotāji atsakās braukt šķūtīs.»⁶⁴

Līdzīga satura telegrammas, kurās pieprasīja arvien vairāk karaspēka, tika sūtītas uz Pēterburgu gandrīz ik dienas. Baroni savos ziņojumos apsūdzēja vietējo administrāciju par bezdarbību un prasīja lietot bargākus līdzekļus pret revolucionāriem. Jau 9. jūlijā baroni denuncēja Kurzemes gubernatoru Sverbejevu, rakstīdami, ka viņš «ar savu bezdarbību ārkārtīgi kaitē valdībai un līdz ar to visam apgabalam. Valdības autoritāte ir iznīcināta, un milzu soļiem tuvojas anarhija.»⁶⁵

Baroni visiem līdzekļiem izdarīja spiedienu uz vietējo administrāciju un žandarmēriju, cenšamies panākt nesaudzīgāku izrēķināšanos ar vietējiem iedzīvotājiem. Vidzemes žandarmu pulkvedis Volkovs ziņojumā policijas departamentam 30. jūlijā rakstīja, ka baroni nelikumīgā kārtā prasījuši apcietināt nevainīgas personas. «Muižnieki,» raksta Volkovs, «vairākkārt ieradās pie manis, pārmezdami man vāju darbību, un pieprasīja paskaidrojumus, kāpēc zināmā lietā apsūdzētie tikuši atbrīvoti, un pastāvēja uz to, lai viņus atkal apcietinātu. Muižnieki nevēlas saprast, ka man šādos gadījumos jābalstās uz pamatīgām, noskaidrotām izziņas formām un jārikojas saskaņā ar prokuratūru.»⁶⁶

Sīki izstrādātu programmu revolucionārās kustības apspiešanai ieteica muižniecības landmaršals Meiendorfs memorandā ģenerālmajoram Trepovam. Šajā memorandā viņš pārmeta vietējiem varas orgāniem «bezdarbību». «Nav manāma tā vara,» rakstīja Meiendorfs, «kas tālredzīgi izstrādātu plānu, kā apturēt sacelšanos, un iznīdētu to ar nelokāmu stingrību un drošu roku.» Tālāk viņš ieteica veselu virkni pasākumu revolūcijas apkarošanai, sevišķi uzsvērdams nepieciešamību uzbrūkoši rīkoties pret gājieniem ar sarkaniem karogiem, pret sanāksmēm un sapulcēšanos, bez liekas kavēšanās laist darbā šaujamos ieročus. Meiendorfs savā memorandā prasīja nekavējoties izdot obligātu rīkojumu, ka aprīņos velosipēdi lietojami tikai ar policijas atļauju. Viņš ieteica

⁶⁴ ЦГАОП СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 2550, ч. 8, лл. 52—56.

⁶⁵ Turpat, л. 49.

⁶⁶ Turpat, д. 1350, ч. 22, л. 73.

arī palielināt slepenās summas Vidzemes žandarmērijas pārvaldei spiegu un provokatoru atalgošanai.⁶⁷

Vācu junkurus neapmierināja pat tās mežonīgās metodes, ar kādām cara žandarmērija izrēķinājās ar revolucionāriem. Tāpēc Vidzemes muižniecība jau agrāk panāca, ka politisko lietu izmeklēšanas tiesības tika piešķirtas Rīgas slepenpolicijai, kur baroniem bija noteikšana. Rīgas slepenpolicijā bendes Davuss, Greguss un Mihejevs vienīgi uz aizdomu pamata apcietinātos drausmīgi spīdzināja. Ziņas par Rīgas slepenpolicijas moku kambariem un zvēriskajām spīdzināšanām izplatījās arī Eiropas valstīs, kur progresīvākās iedzīvotāju aprindas uzņēma tās ar milzīgu sašutumu. Rīgas slepenpolicija neaprobežojās ar Rīgu vien, bet darbojās arī ārpus tās. Uz laukiem mocīšanas un spīdzināšanas notika pirmām kārtām baronu piļu pagrabos. Tur dauzīja un līdz nāvei spīdzināja laukstrādniekus un zemniekus, tur dienu un nakti plītēja baronu «pašaizsardzībnieki», dižodamies ar zemnieku piekaušanu un zemnieku meiteņu izvarošanu.

Baltijas baroni bija cara patvaldības pašas melnākās reakcijas priekšpulks. Viņi uzturēja ciešus sakarus ar pašiem reakcionārākajiem elementiem cara valdībā, piemēram, ar Trepovu, kura rīcībā atradās policija un kurš bija Nikolaja Asiņainā labā roka, viņi ieteica pastiprināt represijas un piedāvāja savus pakalpojumus revolucionārās kustības apspiešanā. Trepovs vairāk uzklausija baronus nekā gubernatorus. Arī jautājumā par karastāvokļa vajadzību Trepovs vadījās no baronu informācijas un viņu lūgumiem. Laukstrādnieku streikam sākoties, Meiendorfs tūlīt devās uz Pēterburgu un neatlaidīgi lūdza izsludināt Latvijā karastāvokli. Trepovs lika izteikties Kurzemes gubernatoram Sverbejevam par karastāvokļa nepieciešamību Kurzemē, bet Sverbejevs atbildēja noraidoši. Viņš bija tajās domās, ka, balstoties uz Liepājas un Jelgavas garnizoniem un atsūtītajām septiņām kājnieku rotām un trīsdesmit dragūnu eskadroniem, ir iespējams nodibināt kārtību gubernā. Karastāvoklim, pēc viņa domām, tikai tad būtu panākumi, ja to attiecinātu arī uz Vidzemi, no kurienes, kā rakstīja Sverbejevs, iebrauc daudz revolucionāru.⁶⁸ Valdības nodoms izsludināt karastāvokli Kurzemē vien, protams, aizskāra gubernatora Sverbejeva patmīlību, tomēr ir raksturīgi, ka Trepovs neklausīja viņam, un divas dienas pēc Sverbejeva atbildes telegrammas, t. i., 6. augustā, Kurzemes gubernā tika izsludināts karastāvoklis. Kā redzams no barona Grotusa 10. augusta ziņojuma Iekšlietu ministrijai, speciāli šajā nolūkā Jelgavā ieradās iekšlietu ministra biedrs Vatačins.⁶⁹

Tiklīdz karastāvoklis Kurzemē bija izsludināts un par ģenerālgubernatoru iecelts fon Bekmanis, baroni viņu apveltīja ar visādiem padomiem. Kāds barons vēstulē Bekmanim deva šādus četrus padomus, kā apkarot sociālistus.

⁶⁷ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 4, ч. 13, л. 146.

⁶⁸ Turpat.

⁶⁹ Turpat, д. 2550, ч. 8, л. 116.

1. Pilsētu dzelzceļu stacijās starp kalpotājiem un nesējiem izvietot slepenus aģentus, kas ziņotu par neuzticamu personu izbraukšanu uz laukiem.

2. Uzdot visiem žandarmiem stacijās paturēt acīs iebraucošos aģitatorus un tos aizturēt, bet gadījumā, ja tas nav iespējams, telefonēt policijai, uz kuriem tie devušies.

3. Pastiprināt slepenpoliciju ar urjadņikiem vai ierindas kareivjiem.

4. Organizēt kazaku un žandarmu nodaļas, kas ar vietējo muižnieku palīdzību mežsargu pavadībā pārmeklētu atsevišķus apriņķus un šaubīgas vietas.

Izsludinādama karastāvokli, cara valdība cerēja atjaunot kārtību. Fon Bekmanis apsolīja, ka miers un kārtība tiks nodibināti ar visiem iespējamiem līdzekļiem. Tomēr, neraugoties uz represiju ārkārtīgo pastiprināšanu, Bekmaņa vārdi palika tukši solījumi. Karastāvoklis neapturēja revolucionāro kustību. Pēc laukstrādnieku streika, sevišķi rudenī, kustība kļuva vēl plašāka un pārvērtās bruņotā cīņā.

Jūlija streiks Latvijā beidzās ar laukstrādnieku uzvaru. Daži muižnieki, kā jau minējām, streika sākumā apsolījās izpildīt iesniegtās prasības, un vēlāk, tā kā streiks noritēja ļoti organizēti, arī paši nīknākie reakcionāri baronu vidū bija spiesti piekāpties laukstrādnieku priekšā, kaut arī vietējiem garnizoniem palīgā bija atsūtītas 7 rotas kareivju un 30 dragūnu eskadronu. Zināmā mērā laukstrādnieku uzvaru veicināja arī tas, ka streiks notika vasaras vidū, jūlijā, pašā karstākajā plaujas laikā.

Tomēr laukstrādnieku jūlija streika nozīme izpaudās ne tik daudz viņu ekonomiskajā uzvarā, cik viņu asajās politiskajās cīņās. Bruņotas masu demonstrācijas, muižnieku un mežsargu atbruņošana utt. piešķīra streikam krasi politisku raksturu. Pēc sava vēriena un cīņas metodēm tas uzskatāms par vienu no izcilākajiem 1905. gada notikumiem. Šis streiks bija bruņoto cīņu priekšspēle. Kaut gan baroni savos ziņojumos Iekšlietu ministrijai jūlija streiku dēvēja par sacelšanos, patiesībā tā vēl nebija bruņota sacelšanās.

Oportunisti bija ļoti satraukti par jūlija streiku, saukdami to par anarhistisku. Tomēr 1905. gada jūlija streiks, kā jau norādījām, nebija nekāds stihisks akts, bet gan Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas plānveidīgi organizēta masu kustība, kurā nebija anarhijas elementu, kurā viss bija pakļauts stingrai vadībai un disciplīnai. Pat Kurzemes gubernators Sverbejevs bija spiests atzīt, ka demonstranti ietur stingru kārtību un disciplīnu. Savā ziņojumā policijas departamentam 3. augustā viņš aprakstīja, kā demonstranti mēdz demolēt degvīna pārdotavas. Vispirms, viņš rakstīja, pūlis ap pārdotavu nostāda sargus, tad ieiet iekšā, pieprasa ieročus, paņem kasi, «rūpīgi pārskaitot naudu un salīdzinot summas lielumu ar ierakstiem grāmatā. Tad uz barveža pavēli stājas pie degvīna, spirta, trauku un citas mantas iznīcinā-

šanas, stingri uzraugot, lai neviens no pūļa nedzertu degvīnu un neaiztiktu pārdevēja mantas. Tā, kādā gadījumā pārdevējs paziņoja, ka degvīna izstrādājumi viņam uzticētajā pārdotavā tiek pārdoti komisijā, ka tie pieder viņam, — un minētie dzērieni palika neaizskarti. Kādā citā gadījumā pārdevējs paskaidroja, ka pulkstenis un lampas ir viņa personīga manta, — un minētie priekšmeti arī palika neaizskarti.»

Laukstrādnieku vasaras streiks beidzās ar uzvaru un ieguva plašu politisku vērienu tāpēc, ka to vadīja sociāldemokrātiskā partija. Faktiskie streika vadītāji bija strādnieki sociāldemokrāti, kas bija iestājušies partijā isi pirms revolūcijas vai arī revolūcijas laikā. Viņi, lietojami boļševistiskās cīņas metodes, veda masas sev līdz pa revolūcijas ceļu. Streika kustībā aktīvi piedalījās kā KSDSP Rīgas kaujinieku organizācijas biedri, tā arī kaujinieki no latviešu organizācijām. Piemēram, vairāki KSDSP Rīgas organizācijas kaujas grupas biedri (Griška, Pans, Jaška un citi) tajā laikā bija izbraukuši uz laukiem, lai cīnītos tur pret trakojošo baronu «pašaizsardzības» bandām.⁷⁰

Laukstrādnieku vasaras streiks Latvijā noder par proletāriskās vadības paraugu. Kā jau teikts, streiks norisinājās pēc rūpīgi pārdomāta plāna. Lai palīdzētu vietējām sociāldemokrātiskajām organizācijām streiku vadīt, no pilsētas organizācijām uz laukiem tika nosūtīti partijas biedri strādnieki. V. I. Ļeņins, būdams labi informēts par revolucionāro kustību Latvijā, rakstīja, ka latviešu proletariāts «ievilka lielajā revolucionārajā cīņā pret carismu un pret muižniekiem latviešu lauku proletariātu un latviešu zemniecību».⁷¹

6. PATVALDĪBAS MANEVREŠANA. BULIGINA DOME

Revolucionārie notikumi vasarā, proletariāta streiku cīņas pasināšanās, sacelšanās uz bruņukuģa «Potjomkins», matrožu sacelšanās Liepājā un Kronštātē, arvien biežākas sadursmes starp tautas masām un karaspēku, barikādu cīņa Lodzā — tas viss liecināja par to, ka jau sākušās daļējas, stihiskas, izolētas sacelšanās un briesni apstākļi varenākai visas tautas cīņai. Cara patvaldība neganti izrēķinājās ar revolucionārajiem strādniekiem un zemniekiem. Neapmierinādāmās ar represijām, valdība sarīkoja bez tam vēl ebreju grautiņus un slaktiņus starp armēņiem un tatāriem, kūdīja vienu Krievijas tautu pret otru. Tomēr tā nespēja apturēt pieaugošo revolucionāro kustību. Tā kā kustība turpinājās, patvaldība sāka ķerties arī pie lavierēšanas politikas. Tā apsolīja saukt «tautas» pārstāvjus jeb tā saukto Valsts domi. Valsts domes

⁷⁰ 1905 год. Материалы и документы. Боевая группа при ЦК РСДРП. М., 1927, с. 171, 172.

⁷¹ Ļeņins V. I. Raksti, 16. sēj., 231. lpp.

sasaukšanas projektu izstrādāja reakcionārais muižnieks iekšlietu ministrs Buligins. 6. augustā, tai pašā dienā, kad Kurzemē tika izsludināts karastāvoklis, cara valdība publicēja Buligina sagatavoto manifestu par Domes sasaukšanu. Manifests piešķīra vēlēšanu tiesības vienīgi muižniekiem un pilsētu un lauku lielburžuāzijai. Vidzemē zemes platība, kas deva vēlēšanu tiesības zemniekiem, bija 200—300 desetinū, Kurzemē 125—200 desetinū. Tādējādi Latvijas laukos tikai muižnieki un paši bagātākie lauku buržuāzijas elementi varēja piedalīties Domes vēlēšanās, arī pilsētās vēlēšanu tiesības bija tikai lielburžuāzijai. Visai zemnieku masai, strādniekiem, sīkburžuāzijai un darba intelīgencai, pēc Buligina projekta, vēlēšanu tiesību nebija. Pie tam vēl šī tā sauktā Buligina dome bija domāta nevis kā likumdošanas, bet vienīgi kā cara valdības padomdevējs orgāns.

Sasaucot šādu rupji viltotu «tautas» pārstāvniecību, cara valdība gribēja izlīgt ar buržuāziju, kas arī pati pēc tā tiecās. Jau pirms manifesta pasludināšanas monarhistiskā liberālā buržuāzija, pieaugošās revolucionārās kustības stipri iebiedēta, virināja cara ministriju durvis, lūgdama reformas. Ar Buligina domes sasaukšanu cara valdība gribēja atraut no revolūcijas mērenākos tautas slāņus.

Jūnijā liberāli monarhistiskās buržuāzijas delegācija ar kņazu Trubeckoju priekšgalā griezās pie Nikolaja II. Delegāciju pieņēmdams, Nikolajs II apsolīja sasaukt «tautas pārstāvju». Tādējādi, kamēr proletariāts uz ielām cīnījās par brīvību, buržuāzija aiz kulisēm līga ar valdību par varas dalīšanu.

Buržuāzija kā šķira nebija spējīga uz enerģisku cīņu pret carismu, tās ekonomiskās un politiskās intereses cieši saistīja to ar absolūtisma iekārtu, ar cara birokrātiju, ar cara ierēdņiem. Buržuāzijai bija bailes no strādnieku revolucionārās cīņas, tā baidījās, ka strādnieki neapmierināsies ar demokrātisko revolūciju vien, bet pāries uz sociālistisko revolūciju. Buržuāzijas pamatintereses lika tai tiekties pēc mērenības, censties saglabāt «sabiedrisko kārtību» un cara monarhiju konstitucionālas monarhijas ietērpā. Tāpēc liberālā buržuāzija pēc zināmas diskusijas apsveica Buligina likumu par Valsts domes sasaukšanu. Ar to tā centās glābt patvaldību no revolūcijas, mēģinādama krāpt masas ar solījumu, ka brīvību varēšot saņemt no Domes.

Savukārt arī cara valdība tolaik nevarēja iztikt bez vienošanās kaut vai ar vienu buržuāzijas daļu. Carisms bija materiālā ziņā stipri atkarīgs no buržuāzijas, bez izlīguma ar buržuāziju tas nespēja tikt pie naudas, dabūt jaunus aizņēmumus. V. I. Ļeņins rakstīja, ka patvaldībai bija nepieciešama legāla Domes opozīcija, ka tā baidījās no Domes boikota. «Kāpēc? Ļoti vienkārši tāpēc, ka neapšaubāmi atklājās, ka pilnīgi neiespējams pārvaldīt valsti, nevienojoties kaut vai ar daļu buržuāzijas kā šķiras. Bez vienošanās ar buržuāzijas labējo spārnu nevar pārvaldīt valsti, nevar dabūt naudu, nevar ilgāk dzīvot. Lai cik aziātiski mežonīga ir mūsu pat-

valdība, lai cik daudz viņā aizvēsturiska barbarisma, kas gadsimtiem ilgi konservējies neparasti tīrā veidā, tomēr patvaldnieciskā valdība ir kapitālistiskas zemes valdība, un tūkstoš nesaraujamu pavedienu saista šo zemi ar Eiropu, ar starptautisko tirgu, ar starptautisko kapitālu. Patvaldības atkarība no Viskrievijas buržuāzijas ir visstiprākā materiālā atkarība, ko var gan aizsegt ar simtiem viduslaiku piebūvju, ko var gan vājināt ar miljoniem individuālu vai grupveida uzpirkšanu caur galmu (ar dienesta pakāpēm, amatiem, koncesijām, dāvanām, labvēlību u. t. jpr., u. t. jpr., u. t. jpr.), — bet kurai tautas dzīves izšķirošos brīžos ir jāparādās ar izšķirošu spēku.»⁷²

Tai pašā laikā arī ārvalstu imperiālistiskā buržuāzija prasīja no cara patvaldības piekāpšanos krievu buržuāzijas priekšā. Ārvalstu buržuāziju biedēja tas, ka Japāna kļuva arvien varenāka un deva militārus triecienus Krievijai Tālajos Austrumos, to satrauca Krievijas revolūcijas attīstība, kura atstāja visai lielu iespaidu uz Eiropas proletariātu, tā bažījās arī par saviem miljardiem, ko bija aizdevusi Krievijas patvaldībai. Lai nezaudētu patvaldību kā starptautiskās reakcijas balstu Krievijā, kā spēku un līdzekļu rezervuāru, ārvalstu buržuāzija mudināja cara valdību noslēgt mieru ar Japānu un izlīgt ar liberālo buržuāziju. Lai to panāktu, tā izdarīja arī finansiālu spiedienu uz carismu, vilcinādams ar jaunu aizdevumu piešķiršanu.

Kad likums par Valsts domes vēlēšanām bija publicēts, tas kļuva par visas tautas plašas diskusijas objektu. V. I. Ļeņins rakstīja: «Revolucionārā cīņa izlauzusi ceļu revolucionārai diskusijai ir legālajā presē, ir zemstu sapulcēs, ir studentu sanāksmēs, ir strādnieku masu mītiņos. . . Ieiet Domē vai neieiet? Izjaukt Domi vai pieņemt Domi? Vai cīnīties Domē, Domes arēnā vai ārpus Domes, atsevišķi no Domes, pret Domi? — tāds bija nenovēršamais jautājums tiklab privileģētajai vēlētajū saujiņai, kā arī «beztiesīgajai» tautas masai.»⁷³

Diskusijā par Domes jautājumu iezīmējās trīs pamatvirzieni:

1) melnsimtnieku virziens: viņi uzlūkoja Domi kā vienīgo iespējamo līdzekli nosargāt patvaldību;

2) liberālās buržuāzijas virziens: tā gan nokritizēja Domi, bet tomēr samierinājās ar to, lai izlīgtu ar carismu, un

3) revolucionārā proletariāta virziens: tas proklamēja aktīvu Domes boikotu.

Šie trīs pamatvirzieni iezīmējās arī Latvijā. Vācu un krievu melnsimtnieki, kā arī Veinberga—Grosvalda virziena latviešu reakcionāri apsveica valdības likumu par Domes vēlēšanām.

Latviešu kontrrevolucionāri ar Veinbergu un Grosvaldu priekšgalā jau revolūcijas laikā centās tuvināties vācu aristokrātijai un vienoties ar to. Pēc Buligina domes vēlēšanu likuma izsludināšanas

⁷² Ļeņins V. I. Raksti, 9. sēj., 341., 342. lpp.

⁷³ Turpat, 340. lpp.

viņi bija nodomājuši pat atbalstīt vēlēšanās vācu aristokrātu kandidātu Moricu. Latviešu buržuāzija uzlūkoja Domi par vērtīgu institūtu un cerēja ar tās palīdzību panākt no valdības reformas. Ar Domes palīdzību buržuāzija cerēja arī atturēt proletariātu no aktīvas revolucionāras cīņas. Latvijas buržuāziskā avīze «Mājas Viesis» sniedza sīkus paskaidrojumus par gaidāmajām Domes vēlēšanām.

Šī avīze iesāka kampaņu pret proletariāta revolucionārajām cīņām, pret bruņotām demonstrācijām, degvīna pārdošanu, baznīcu demonstrācijām utt., aicinādama lietot mierīgus cīņas līdzekļus. Lai maskētu savu naidīgo nostāju pret revolūciju, «Mājas Viesis» atturējās savā vārdā vērsties pret pieaugošo cīņu, bet vairāk pārdrukāja ziņojumus no vācu reakcionārās avīzes «Düna-Zeitung». Tā, 14. septembrī «Mājas Viesis» pārdrukāja no «Düna-Zeitung» šādu ziņojumu: «Cesvainē katru nakti pret debessīm paceļas liesmas, neprātīgi un noziedzīgi tiek izpostīts daudz mantas. Anarhistu bandas iznīcina daudz āboliņa, salmu un labības.»

Atstādama no vācu laikraksta «Düna-Zeitung» pārdrukātos ziņojumus bez kādiem komentāriem, «Mājas Viesis» redakcija faktiski solidarizējās ar šo lapu, kas revolucionāros laukstrādniekus, kuri cēlās uz cīņu pret vācu baroniem, saukāja par anarhistu bandām. «Mājas Viesis», kura redaktors bija buržuāziskais nacionālists P. Zālīte, vērsās pret 10 stundu darba dienu laukstrādniekiem un pret prasīto progresīvā zemes nodokļa ieviešanu. Šī avīze apmierināti atzīmēja, ka 1905. gada 11. jūnijā Skrīveru pagasta saimnieki bija nolēmuši uzstāties pret sociāldemokrātisko kustību un palīdzēt pagasta valdes vīriem uzturēt «kārtību». Kā redzams no materiāliem, Skrīveru pagasta saimnieku sapulce pakļāvās pagasta valdei, kurā noteicēji toreiz bija budži, un sapulcē klātesošiem «pelēkajiem baroniem».

Diskusija par Buligina domes vēlēšanām parādīja, ka līdzīgi krievu buržuāzijai arī latviešu buržuāzija bija nosvērusies stipri pa labi, kaut gan masu maldināšanas nolūkā tā vēl paturēja demokrātisma izkārti.

Monarhistiskajai liberālajai buržuāzijai, kas atzina Domi, sekoja meņševiki. Neraugoties uz to, ka cara izdotsis vēlēšanu likums nedeva strādniekiem un zemniekiem vēlēšanu tiesības, meņševiki uzstājās par piedalīšanos Domes vēlēšanās. Meņševiku pozīcija attiecībā pret Buligina domi nozīmēja atsacīšanos no aktīva Domes boikota, no konkrētas masu sagatavošanas bruņotai cīņai.

Boļševiki, pārstāvēdami proletariāta intereses, atmaskoja Buligina likumu par Valsts domes sasaukšanu kā cara manevru, kura nolūks bija panākt vienošanos ar lielburžuāzijas virsslāņiem, iesaistīt mērenākos elementus kontrrevolūcijas nometnē un dabūt jaunus aizdevumus no franču buržuāzijas. Boļševiki aicināja Buli-

gina domi aktīvi boikotēt, un sīkburžuāzijas progresīvākā daļa pievienojās boikotam.

Aktīvs Domes boikots, uz kuru boļševiki aicināja masas, nozīmēja nevis pasīvu atteikšanos no piedalīšanās vēlēšanās — proletariātam un pārējiem darbaļaudīm, kuriem vēlēšanu tiesības nebija piešķirtas, vēlēt nemaz neļāva —, bet gan aktīvas masu cīņas organizēšanu pret Buligina domi, streiku, mītiņu, demonstrāciju sarīkošanu ar lozungiem par bruņotu sacelšanos, par revolucionāro pagaidu valdību un revolucionāro armiju. V. I. Ļeņins 1905. gada vasarā atkārtoti paskaidroja, ka vienīgi boļševiku lozungi atbilst šai revolucionārā laika prasībām. «Satversmes sapulces» lozungs, pat ja to apvienoja ar prasību pēc vispārējām vēlēšanu tiesībām, ārpus sakara ar bruņotās sacelšanās un revolucionārās pagaidu valdības nodibināšanas lozungu pats par sevi nebija revolucionārs.

Satversmes sapulces lozungu, nesaistot to ar bruņoto sacelšanos, izvirzīja meņševiki. To atzina arī liberālā monarhistiskā buržuāzija, lai izdevīgāk varētu kaulēties ar carismu. Satversmes sapulces lozungs neapdraudēja patvaldības eksistenci.

Revolucionārie sociāldemokrāti šo lozungu izvirzīja kā atvasinātu lozungu, kas saistīts ar bruņotās sacelšanās uzvaru. Sociāldemokrāti uzskatīja, ka pēc patvaldības gāšanas un revolucionārās pagaidu valdības nodibināšanas jāorganizē Satversmes sapulces sasaukšana.

Boļševiki enerģiski ķērās pie aktīva Domes boikota realizēšanas. Lai izstrādātu vienotu taktiku Valsts domes jautājumā, KSDSP Centrālā Komiteja 1905. gada 7. septembrī sasauca Rīgā visu Krievijas sociāldemokrātisko partiju un organizāciju pārstāvju konferenci. Konferencē piedalījās KSDSP Centrālās Komitejas, KSDSP Organizācijas komisijas (meņševiku), Bunda, LSDSP, Poļu sociāldemokrātijas un Ukrainas revolucionārās partijas pārstāvji. No LSDSP partijas konferencē piedalījās P. Stučka un J. Ozols.⁷⁴ Konference pieņēma rezolūciju, par kuru nebalsoja tikai meņševiku delegāts. Rezolūcija norādīja uz to, ka «cara valdības sasaukamā Valsts dome ir tautas pārstāvības rupjš viltojums, kuras nolūks ir saglabāt un nostiprināt proletariāta revolucionārās kustības satricināto patvaldības varu».⁷⁵ Rezolūcijā bija teikts, ka patvaldība, radīdama tautas pārstāvniecības ilūziju, tiecas politiski tuvināties pēc «kārtības» alkstošajai buržuāzijai, lai savienībā ar to apspiestu strādnieku un zemnieku revolucionāro kustību. Rezolūcija pienagloja pie kauna staba kā tautas brīvības cīņas nodevēju katru, kas piedalījās Domes vēlēšanās, un aicināja visus patiesi demokrātiskos sabiedrības elementus aktīvi boikotēt Domi, norādīdama, ka vienīgi cara patvaldības gāšana ar bruņotiem līdzekļiem

⁷⁴ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. sēj. R., 1961, 111. lpp.

⁷⁵ Padomju Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferenču un CK Plēnumu rezolūcijās un lēmumos, 1. daļa, 82. lpp.

atnesīs Krievijas tautām brīvību. Lai izjauktu Buligina domi, rezolūcija ieteica ar visiem līdzekļiem gādāt par to, lai vēlēšanas nenotiktu: sarīkot masu mītiņus, demonstrācijas, visur organizēt vispārējos politiskos streikus, it īpaši galīgo vēlēšanu dienā, vajadzības gadījumā neizvairoties arī no vēlēšanu sapulču izjaukšanas ar varas līdzekļiem.⁷⁶

Latvijā, tāpat kā daudzos citos Krievijas apvidos, Buligina domes boikots norisinājās visai aktīvi. Neraugoties uz oportūnistu pretestību, revolucionārie sociāldemokrāti organizēja protesta streikus pret Buligina domes sasaukšanu, sarīkoja masu mītiņus, kuros pieņēma protesta rezolūcijas, plaši izlietoja presi agitācijai pret Domes sasaukšanu, norādīdami pie tam, ka ar boikotu vien patvaldība nav iznīcināma, ka tā jāgāž bruņotas sacelšanās ceļā. Buligina domes vēlēšanu boikots Latvijā norisinājās visai aktīvi. Buligina domes sasaukšanu izjauca revolūcijas uzplūdi rudenī.

⁷⁶ Padomju Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferenču un CK Plēnumu rezolūcijās un lēmumos, 1. daļa, 83. lpp.

REVOLUCIONĀRĀS
CĪŅAS
TĀLĀKIE
UZPLŪDI

1. REVOLUCIONĀRĀ KUSTĪBA RUDENS SĀKUMĀ

1905. gada 23. augustā (pēc vecā stila) Portsmutā tika parakstīts miera līgums starp Krieviju un Japānu. Krievija bija spiesta atdot Japānai Ļaodunas pussalu, Sahalīnas dienvidu daļu, kā arī parakstīt speciālu līgumu, kas Japānas pavalstniekiem deva tiesības zvejot gar Krievijas krastiem Ohotskas, Japāņu un Bēringa jūrā.¹ Noslēdzot mieru, cara valdība atraisīja sev rokas cīņai pret revolūciju. Carisms pastiprināja represijas nolūkā apturēt revolucionāro kustību, bet kā atbildi saņēma arvien pieaugošus revolūcijas triecienus. Cara karaspēka sakāve karā un apkaunojošais miera līgums ar Japānu vēl vairāk pastiprināja masu naidu pret carismu. 1905. gada rudenis bija sevišķi bagāts ar revolucionāriem notikumiem Krievijā. Par revolucionārās cīņas centru šajā laikā kļuva Maskava. Augustā tur iesākās maiznieku streiks, septembrī — tekstilfabriku, tipogrāfiju, mēbeļu un tabakas fabriku strādnieku streiks. 7. oktobrī Maskavā iesākās dzelzceļnieku streiks, kas ātri pieauga un pārauga Viskrievijas dzelzceļnieku streikā. 13. oktobrī Krieviju pārņēma vispārējais streiks, kurā piedalījās ne vien rūpniecības uzņēmumu strādnieki, bet arī iestāžu kalpotāji, veikalu pārdevēji, amatnieki u. c.

Streiku kustība pilsētās sekmēja zemnieku kustības pieaugumu. 1905. gada rudenī agrārie nemieri bija pārņēmuši vairāk nekā trešo daļu no visiem Krievijas apriņķiem. Tambovas, Saratovas, Tifliss un citās gubernās notika zemnieku sacelšanās. Zemnieki postīja un dedzināja muižnieku muižas, aizveda labību un izrēķinājās ar vietējiem cara varas orgāniem.

Līdz ar streiku cīņu pilsētās pieauga nacionālās atbrīvošanās kustība. Sevišķi augstu vilni nacionālās atbrīvošanās cīņa uzsita Polijā un Somijā, tāpat arī Aizkaukāzā.

Krievu proletariāts boļševiku partijas vadībā ne vien cīnījās par Krievijas atbrīvošanu no cara patvaldības jūga, bet arī palīdzēja atbrīvoties no tā citām apspiestām tautām.

Latviešu proletariāts, ko ar krievu proletariātu saistīja brālīgas draudzības saites, neatpalika no revolucionārās cīņas gaitas

¹ А. Панкратова. Первая русская революция 1905—1907 гг. М., 1940, с. 96.

un, sekodams krievu proletariātam, soļoja revolucionārās kustības pirmajās rindās. Pēc miera līguma parakstīšanas terors sevišķi pastiprinājās Latvijā, kur reakcijas spēkus vadīja vācu baroni. Kaut arī jūlija streikos kalpi palika uzvarētāji un stipri satricināja vietējās varas pamatus, tomēr baroni vēl nebija sakauti. Pēc streika viņi sāka enerģiski mobilizēt un nostiprināt savus spēkus. Lai piespiestu valdību atsūtīt vairāk karaspēka, viņi ziņojumos sniedza nepareizas ziņas, pārspilējot revolucionārās cīņas apmērus un sagrozot tās raksturu. Reizē ar to baroni turpināja rakstīt denunciācijas par vietējiem varas orgāniem, apsūdzot tos bezdarbībā. Tā jau minētais barons Grotuss rakstīja Trepovam: «Kurzemes guberņas priekšniecība rīkojas ļoti mīksti, nenoteikti un mēdz nokavēt.» «Katrā apriņķī un gandrīz visās pilsētās nederīgs policijas priekšnieks rīkojas pēc sava prāta un bieži vien ar savu noziedzīgo bezdarbību cenšas sasniegt popularitāti.» Šo pašu Grotusu Trepovs bija piekomandējis kā sevišķu uzdevumu ierēdni pie Kurzemes pagaidu ģenerālgubernatora. No viņa 15. septembra ziņojuma Trepovam arī redzams, ka viņš centās nomelnot vietējo varu. Grotuss rakstīja: «Man diezgan grūti, jo man liekas, ka ģenerālgubernators izturas pret mani ar neuzticību un netaisnīgi. Es domāju, ka manā prombūtnē stipras intrigas pret mani vērpj Sverbejvs, Dravjuga un Petrovs.»²

Vācu baroni denuncēja vietējos varas orgānus, kaut gan īstenībā tie nikni izrēķinājās ar revolucionāro kustību. Tai pašā laikā baroni zvēriski spīdzināja, vajāja latviešus. Avīze «Dienas Lapa» rakstīja, ka barons fon Rengartens — goda policists — pats personīgi piekāvis zemniekus ar dūrēm un ar nagaiku. Septembrī un oktobrī Rengartens kazaku pavadībā sarīkoja briesmīgas iedzīvotāju spīdzināšanas Lubānā un Meirānos. Kā stāsta kāds latvietis Pālītis, kas bija atteicies no policijas dienesta, Rengartens tik zvēriski sitis cilvēkus, ka auksti drebuļi skrējuši pār miesu, tikai atceroties to. Cēsu cietumā viņš redzējis cilvēkus ar lauztām ribām, sakropļotām sejām un mugurām. Cietumā viņš redzējis 75 gadus vecu sirmgalvi lubānieti Dzirkali, kurš no sāpēm un pārciestām mocībām drebošā balsī stāstījis, cik drausmīgi viņu spīdzinājis Rengartens. Šo sirmgalvi, tāpat kā daudzus citus, ieslodzījuši cietumā un situši, kaut gan viņš neko nebija noziedzies. Sirmgalvis redzējis, kā pilnīgi nevainīgs nogalināts kāds Juris Strads. Kad viņš par to sācis runāt, viņu sasējuši, ieslodzījuši cietumā un smagi piekāvuši.³

Daudzu baronu muižu cietumos un pagrabos sakropļoja latviešu revolucionārus, pēra un sita, bieži vien līdz nāvei, pilnīgi nevainīgus cilvēkus. Vistuvākie vācu baronu palīgi bija vācu mācītāji. Kā redzams no krājuma «Mācītāju ziņojumi», vācu mācītāji savā lielumā lielā vairākumā parādīja sevi kā visniknākos revolūcijas

² ЦГАОП СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, л. 2550, ч. 8, с. 135.

³ «Dienas Lapa», 1905, 17. nov.

pretiniekus un latviešu tautas ienaidniekus. Savos sprediķos no baznīcu kancelēm mācītāji piekopa neķītru agitāciju pret sociāldemokrātiem. Daudzi mācītāji cīnā pret revolucionāriem ķērās pie «baznīcu paš aizsardzības» organizēšanas, bet no tā nekas neiznāca, jo tādu, kas vēlētos palīdzēt vācu baroniem baznīcās piekaut latviešu revolucionārus, draudžu locekļu vidū bija maz. Ja mācītājs nevarēja teikt sprediķi baznīcā (tās slēgšanas vai tautas boikota gadījumā), viņš organizēja dievkalpojumu savā muižā, kur arī turpināja kontrrevolucionāro propagandu. Novembrī un decembrī, kad tauta mācītājus boikotēja un izdzina no muižām, daudzi no viņiem centās palikt līdz pēdējai iespējai savās vietās Latvijā un cīnīties pret augošo revolūciju. Mācītāji bija sevišķi aktīvi cīnā ar revolucionāri noskaņotiem tautskolotājiem, agitēja vecākā nesūtīt bērnus tajās skolās, kur strādāja šie skolotāji, un rakstīja par viņiem denunciācijas policijai. Mācītāji, piemēram, J. Grīners, pārmeta karaspēka daļu priekšniekiem, kas neiedrošinājās šaut cilvēku pulī, pārlietu humanitāti un nenoteiktību. Mācītāji uzskatīja par humāniem cilvēkiem arī krievu miertiesnešus un apsūdzēja viņus līdzjušanā revolūcijai, kaut gan patiesībā gan karaspēka daļu priekšnieki, gan miertiesneši nebūt nežēloja revolucionārus. Krājums «Mācītāju ziņojumi» spilgti rāda, ka vācu mācītāji bija pilnīgi atrauti no latviešu tautas, neinteresējās par tās vajadzībām un bēdām. Ar neticamu nicināšanu daudzi no šiem «baznīckungiem» izturējās pret latviešiem, dēvējot viņus par tumšiem, nemācītiem ļaudīm un bendēm. Patiesībā šis raksturojums būtu attiecināms nevis uz latviešiem, bet uz pašiem vācu mācītājiem. Bija gadījumi, kad mācītāji izturējās pret latviešiem sliktāk nekā bende. Mācītājs Valters nodeva eksekūcijai zemnieku Baidekalnu, kas viņa mežā mācītāja paša vajadzībai zāgēja malku. Valters lika uzskaitīt zemniekam 150 sitienus par to, ka viņš cirvja kātam, kas, kokus cērtot, bija salūzis, paņēmis no mācītāja meža nelielu malkas pagali. Valters nosūtīja zemnieku uz muižu ar zīmīti, lai viņam uzskaitītu 150 sitienus kā dumpiniekam. Kad Jānis Baidekalns ieradās muižā, tur atnāca arī policijas priekšnieks Kampars. Kā Kampars, tā arī soda ekspedīcija brīnījās par tādu mācītāja rīcību. Ekspedīcija gribēja izpildīt Valtera prasību, bet policijas priekšnieks Kampars to pārlicināja, ka Baidekalna nodarījums pieder pie kriminālnoziedzumu kategorijas.⁴

Nemot vērā tādu vācu garīdznieku attieksmi pret latviešiem, nav brīnums, ka latviešu tauta, ejot cīnā pret vācu baroniem, vērsās arī pret vācu mācītājiem.

Atbildot uz cara patvaldības un baronu pastiprināto teroru, Latvijas darbaļaudis turpināja neatlaidīgu cīņu pret kontrrevolūcijas spēkiem. Pilsētās septembrī turpinājās streiku cīņa, kaut arī mazliet mazākos apmēros nekā jūlijā. Tai pašā laikā norisinājās pastiprināta sociāldemokrātiska propaganda, notika mītiņi, sapulces,

⁴ 1905. gada revolūcija Alūksnes un Smiltenes novadā. R., 1930, 18., 19. lpp.

kur iztīrāja dažāda veida politiskus jautājumus. Septembrī Latvijā par spīti Vidzemes gubernā pastāvošajai pastiprinātajai apsardzībai un 6. augustā pasludinātajam karastāvoklim Kurzemes gubernā pieauga kaujinieku darbība (tika bojāti telefona tīkls un dzelzceļu līnijas, notika uzbrukumi policijai un baronu «pašaizsardzībai», dedzināja muižu saimniecības ēkas u. c.). Saskaņā ar oficiālajiem datiem Kurzemes gubernā augustā notika 84 dažāda veida akcijas, no kurām lielākā daļa bija revolucionāras akcijas, bet septembrī to bija 103.

Naktī no 6. uz 7. septembri kaujinieki drosmīgi, organizēti uzbruka Rīgas Centrālcietumam, lai atbrīvotu tur ieslodzītos biedrus. Uzbrukumā, kuru organizēja LSDSP Rīgas komiteja un KSDSP Rīgas komiteja, piedalījās pavisam 52 biedri, tai skaitā drošsirdīgie kaujinieki P. Dēliņš (Čoms), J. Čoke, K. Salniņš u. c. Uzbrukšanas plāna izstrādāšanā piedalījās arī kaujinieki J. Luters un F. Tiesnieks. 17 kaujiniekiem izdevās iekļūt cietumā, bet pārējie ieņēma izraudzītas vietas, lai atsistu cietuma sardzes uzbrukumam. Kaujiniekuš pamanīja, sākās apšaudīšanās. Cietumā iekļuvušajiem kaujiniekiem neizdevās atvērt kameras ar izgatavotajām atslēgām, jo cietuma atslēgas administrācija bija iepriekšējā dienā apmainījusi pret citām. Kaujiniekiem izdevās ielauzt divu kameru ar dzelzi apstīdās durvis un atbrīvot divus biedrus, kuriem draudēja nāves sods, — Jāni Lāci un Jūliju Šleseri. No kaujiniekiem uzbrukuma laikā neviens necieta, tikai ceļā no cietuma divi no 52 biedriem nokļuva policijas rokās. No cietumsargiem bija nogalināti vai ievainoti pavisam 15 cilvēki.

Kaujinieku veiksmīgais uzbrukums Centrālcietumam radīja sensāciju pilsētā. Par to ziņoja arī Krievijas un ārzemju prese. V. I. Leņins augstu novērtēja šo Rīgas kaujinieku drosmīgo pasākumu. Rakstā «No aizsargāšanās — uzbrukumā» V. I. Leņins rakstīja: «Sveiciens Rīgas revolucionārā pulka varoņiem! Lai viņu panākumi noder par uzmudinājumu un paraugu sociāldemokrātiskajiem strādniekiem visā Krievijā. Lai dzīvo tautas revolucionārās armijas celmlauži!»⁵ «Tā ir īsta uzvara pēc kaujas pret ienaidnieku, kas bruņots no galvas līdz papēžiem. Tā vairs nav savvērestība pret kaut kādu nīstamu personu, ne atriebības akts, ne izmisumā sperts solis, ne vienkārša «iebidēšana», — nē, tas ir pārdomāts un sagatavots, pēc spēku samēriem aprēķināts revolucionārās armijas pulku rīcības sākums.»⁶

Uz laukiem jau vasaras beigās pastiprinājās muižu saimniecības ēku, galvenokārt sienu un salmu šķūņu, sistemātiska dedzināšana. Katru nakti apkārtnē bija redzamas ugunsgrēku atblāzmas. Laikraksta «Mājas Viesis» 37. numurā 14. septembrī no vācu laikraksta «Düna-Zeitung» bija pārdrukātas šādas ziņas: «30. augusta naktī vienlaicīgi nodega Bučauskas muižas 3 šķūņi ar lielu sienu krā-

⁵ Leņins V. I. Raksti, 9. sēj., 239. lpp.

⁶ Turpat, 240. lpp.

jumu. Iepriekšējā dienā Sarkanos arī nodega šķūnis ar sienu. 4. septembrī nodega liels šķūnis, kurā atradās daudz rudzu, miežu, salmu un zirņu. Veckalnāvā sadedzināja uz lauka nopļauto ābolīņu, bet Lazdonā — kroņa degvīna tirgotavu. Kādu nakti, braucot no Madonas uz Cesvaini, varēja redzēt 5 ugunsgrēku blāzmu. Tas notika vienā apvidū vienas nedēļas laikā.» Kaut gan vācu avīzes pārspilēja revolucionāro kustību, tomēr tas, ka rudenī muižu saimniecības ēku dedzināšanas pastiprinājās, bija neapstrīdams fakts.

Rudenī uz laukiem turpinājās revolucionārās literatūras izplatīšana un sociāldemokrātiskā propaganda. Jau pirms oktobra vispārējā streika LSDSP aicināja boikotēt veco pagastu valžu vēlēšanas. Zemnieki boikotu sekmīgi realizēja, bet novembrī Latvijā sākās plaša kustība par rīcības komiteju dibināšanu veco pagasta valžu vietā.

Kādā savā apskatā policijas departaments, raksturojot stāvokli Latvijā 1905. gada rudens sākumā, raksta, ka gan pilsētu, gan lauku iedzīvotāju vidū sabiedriskā kustība Baltijā pēdējā laikā daudzos gadījumos kļūst revolucionāra un, zaudējusi normālas sabiedriskas parādības nozīmi, pārvērtusies neatturamā visu sabiedrisko un valsts dzīves balstu sagraušanā, kas savienota ar pilnīgu reliģijas, cilvēka dzīvības un privātīpašuma nicināšanu.

Pat personas brīvību, kas izsludināta par visu revolucionāro centienu galīgo mērķi, praksē šās kustības vadītāji neatzīstot.⁷

Šis stāvokļa novērtējums visumā pareizi norāda uz revolucionārās kustības pieaugumu Baltijā un vecās «valsts dzīves» balstu graušanu. Taču policijas departaments aplam raksturojis revolucionāro kustību kā anarhistisku, kas nicina cilvēka dzīvību, personisko brīvību utt. Revolucionārā kustība 1905. gadā nebija Baltijā anarhistiska, tā bija organizēta un to vadīja sociāldemokrāti.

2. BURŽUĀZIJAS ATTIEKSME PRET REVOLUCIONĀRO KUSTĪBU

Interesanti ir noskaidrot dažādo buržuāzijas slāņu attieksmi pret augošo revolucionāro kustību. Pilsētu lielburžuāzija atklāti uzstājās pret revolūciju. Kaut arī tā tiecās izspiest no cara valdības dažas reformas, tomēr visumā palīdzēja žņaugt revolūciju, ar policijas un karaspēka palīdzību nikni apkarodama proletariāta streikus. Latviešu bagātnieku interešu izteicēja bija Rīgas latviešu biedrība («Māmuļa»). Šās biedrības līderi bija Fr. Veinbergs, A. Krastkalns, Fr. Grosvalds, A. Niedra un citi. Latviešu buržuāzijas bagātāko slāni veidoja nedaudzi lielie namīpašnieki, rūpnieki un tirgotāji, kuri tomēr jo neatlaidīgi cīnījās pret

⁷ В тисках террора. Прибалтийский край перед судом самодержавия. М., 1926, с. 82.

revolucionāro kustību un galvenokārt pret sociāldemokrātiem. Viņu laikraksts «Rīgas Avīze» sistemātiski, gandrīz katrā numurā centās mest dubļus uz sociāldemokrātiem. Līdz ar vācu un krievu konservatīvajām avīzēm tas iespieda melīgus izdomājumus, ka revolūcijas uzvaras gadījumā sociāldemokrāti atņemšot iedzīvotājiem privāto un personisko īpašumu, zemniekiem zemi, un tamlīdzīgus melus. Savā kontrrevolucionārajā aģitācijā «Rīgas Avīze» nikni vērsās pret baznīcu demonstrācijām, aicinādama kopā ar vāciešiem zem «baznīcu paš aizsardzības» maskas organizēt kontrrevolucionārus elementus cīņai ar šo kustību. Tā asi nosodīja jūnijā Liepājā uzliesmojušo matrožu sacelšanos un laukstrādnieku jūlija streiku nosauca par mežonīgu dumpi, kas metot tumšu ēnu uz latviešu tautu. Tāda pati bija šās kontrrevolucionārās avīzes izturēšanās pret proletariāta streiku cīņu un demonstrācijām. Līdzīgi vācu baroniem tā noliedza pieaugošās revolucionārās kustības ekonomiskos cēloņus un visur iztēloja sociāldemokrātus kā juku un nekārtību cēlājus.

Latviešu buržuāzijas kontrrevolucionārās, tā saucamās Veinberga grupas politika, tāpat kā krievu un ārzemju lielburžuāzijas politika, bija vērsta uz cara patvaldības saglabāšanu un aizsargāšanu. «Rīgas Avīze» 11. oktobra 227. numurā rakstīja: «Vienīgā īstā vecā autoritāte, kura Krievijā ko iespēj, ir cariskā autoritāte. Tā ir jāsaudzē, jo citādi viss irs un viņas vietā valdīs dūre un boze. Valdības autoritāte ir jāstiprina, tā tagad ir acumirkļa vajadzība. Nekārtības jāapspiež ar stingru roku, un patiesi vajadzīgās reformas tāpat jāizved ar stingru roku, tā vienīgā derīgā programma. Bet, kādas reformas vajadzīgas, to nedrīkst noteikt ielas pūlis, tas ir jāizšķir nopietniem lietpratējiem vīriem svabadā, netraucētā izmeklēšanā.» Šeit skaidri redzama Veinberga grupas melnsimtnieciskā, kontrrevolucionārā pozīcija. Šī grupa nogāja tik tālu, ka kādā no savām petīcijām, ko iesniedza valdībai, lūdza nedot tiesības piedalīties Valsts domes vēlēšanās Latvijas strādniekiem un darba zemniekiem. Viņi, pēc Veinberga domām, vēl neesot pietiekami attīstīti, lai piedalītos vēlēšanās. Šādus melīgus argumentus latviešu buržuāzija izvirzīja tādēļ, lai segtu savus kontrrevolucionāros nolūkus nepielaist Domē darbaļaužu deputātus. Latviešu bagātākais buržuāzijas slānis līdzīgi vācu aristokrātijai prasīja terora pastiprināšanu un lūdza žēlastības dāvanas no cara patvaldības. Domstarpības ar vāciešiem šim slānim bija nenozīmīgas — vienīgi vietējās pašvaldības jautājumos. Veinberga grupa, izlikdamās, ka aizstāv latviešu tautas intereses, centās iegūt sev dažas vietas landtāgā un palielināt vietu skaitu pilsētas domēs. Uz laukiem Veinberga grupai simpatizēja bagātākie «pelēkie baroni» un daļa pagastu vecāko un skrīveru, kuri centās saimniekus noskaņot pret sociāldemokrātiju.

Liberāli monarhistiskā buržuāzija gribēja panākt, lai cara patvaldība veiktu reformas. Arī tā nebija ieinteresēta cara patvaldības gāšanā. Buržuāzija baidījās, ka revolūcijas uzvara pār carismu

dos iespēju ātrāk pāriet uz sociālistisko revolūciju, ka proletariāts izmantos revolūcijas iekarojumus cīņai pret buržuāziju.

«Buržuāzijai izdevīgāk,» rakstīja V. I. Ļeņins, «lai nepieciešamās pārveidības buržuāziski demokrātiskā virzienā notiktu lēnāk, pakāpeniskāk, piesardzīgāk, nenoteiktāk, reformu ceļā un nevis revolūcijas ceļā;... lai šīs pārveidības iespējami mazāk attīstītu vienkāršās tautas, t. i., zemniecības un jo sevišķi strādnieku, revolucionāro pašdarbību, iniciatīvu un enerģiju, jo citādi strādniekiem būs jo vieglāk, kā franči saka, «pārlikt šauteni no viena pleca uz otru», t. i., vērst pret pašu buržuāziju to ieroci, ar ko viņus apgādās buržuāziskā revolūcija, to brīvību, ko tā dos, tās demokrātiskās iestādes, kas radīsies no dzimtbūšanas iztīrītā zemē.»⁸

Tāpēc liberālā buržuāzija savā opozīcijas cīņā pret valdību asi nosodīja revolūciju un aicināja masas nostāties uz mierīgas cīņas ceļa. Baidīdamās no revolūcijas uzvaras, tā veda aizkulišu sarunas ar carismu, prasīdama, lai buržuāziju pielaistu pie varas. Latviešu pilsētu buržuāzija un buržuāziskā inteliģence sevišķu uzmanību pievērsa vietējās pašvaldības jautājumiem. Latviešu buržuāzija, neskatoties uz carisma nacionālajiem spaidiem, nerakstīja uz sava karoga patvaldības gāšanas lozungu, bet cerēja miera ceļā saņemt reformas, kas atceltu daļēji baronu privilēģijas, nodevas un klausas, dotu latviešu buržuāzijai pilsoniskās brīvības un autonomu pašvaldību. Latviešu buržuāzija centās pakļaut savai ietekmei arī zemniecību. Jau minētā buržuāziskā avīze «Mājas Viesis», kuras atbildīgais redaktors bija P. Zālīte, divu kroņa muižu rentnieks, sistemātiski aizstāvēja budžu intereses. Kalpu ekspluatācijas cēloni avīze saskatīja vienīgi baronu jūgā, kas smagi nospiedis saimniekus un kalpus. Baronu jūgu vajag likvidēt, saka laikraksts «Mājas Viesis», vai arī atvieglot, un ar to vien jau stāvoklis uzlabosies. Taču «Mājas Viesis» pilnīgi noklusēja, ka kalpus ekspluatē arī budži.

Zemnieku jautājumā latviešu liberālā buržuāzija 1905. gadā izvirzīja savā presē šādas prasības:

1) atcelt muižnieku privilēģijas, dot zemniekiem zvejas un medību tiesības, dot tiesību atvērt tirdzniecības un rūpniecības uzņēmumus;

2) sadalīt nodevas un klausas starp zemniekiem atkarībā no zemes platības. Ievest progresīvo nodokli;

3) uzlikt par pienākumu muižniekiem pārdot izrentējamo zemi par valdības noteiktu maksu;

4) par noteiktu maksu atsavināt baronu muižām kvotes zemi. Atsavināto kvotes zemi pārdot zemniekiem;

5) kroņa muižas, kuru rentnieki saimnieko neracionāli, pēc rentes termiņu notecēšanas nodot kalpu kopīgā lietošanā;

6) izpirkt privātās muižas, kuras pārvalda to īpašnieki, bet apstrādā graudnieki. Muižu zemi pārdot zemniekiem;

⁸ Ļeņins V. I. Raksti, 9. sēj., 31., 32. lpp.

- 7) piešķirt zemniekiem lētu kredītu;
- 8) revidēt un zemnieku interesēs korigēt zemes izpirkšanas un rentes kontraktus, maksu par zemi ievērojami pazemināt.

Līdzīgas prasības 1905. gada beigās P. Zālīte iesniedza ģenerāl-gubernatoram Sologubam.⁹

Kā redzams, buržuāzija neprasīja junkuru zemes īpašumu likvidēšanu. Tā prasīja tikai daļēji ierobežot muižnieku privilēģijas. Tās uzmanība bija vērsta uz to, lai realizētu daļējas zemes reformas, kuru galvenais mērķis bija lauku buržuāzijas zemes fondu paplašināšana. Prasībai kroņa muižas, kas tiek neracionāli apsaimniekotas, pēc rentes līguma notecēšanas nodot kalpu kopīgā lietošanā bija agitatoriski demagoģisks raksturs. Tās nolūks bija pārvilkt laukstrādniekus buržuāzijas pusē. Pati buržuāzija principā bija pret sabiedriskām saimniecībām un nekādu nozīmi šai prasībai īstenībā nepiešķīra. Tā gribēja pati rentēt kroņa muižas, kuru lielākā daļa atradās muižnieku — vācu baronu — rokās.

Lielu uzmanību latviešu buržuāzija veltīja Buligina domes vēlēšanām un aktīvi gatavojās tām.

Atšķirībā no muižniekiem, kas atklāti uzstājās pret revolūciju, liberāli monarhistiskā buržuāzija savu kontrrevolucionāro taktiku sedza ar demokrātisma un brīvības mīlestības masku. Lai nobremzētu revolūcijas gaitu un iztirgotu no cara patvaldības reformas, tā centās samierināt revolūciju ar kontrrevolūciju.

Progresīvāks elements bija sīkburžuāzija: sīkie tirgotāji, amatnieki, ormaņi, mazie namīpašnieki, kā arī dzelzceļu un pasta kalpotāji. Daļa no viņiem pakāpeniski iesaistījās revolucionārajā kustībā, LSDSP vadībā piedalījās demonstrācijās un pakļāvās partijas lēmumiem.

Jūlijā Rīgā izveidojās Rīgas Latviešu biedrību savienība. Šī savienība apvienoja dažāda veida biedrības: blakus dziedāšanas biedrībām un citām kultūras organizācijām tajā ietilpa arī namīpašnieku biedrība un krājaizdevu kases.

Biedrību savienība bija buržuāziski reformistiska organizācija. Tā centās miera ceļā panākt iepriekš minēto buržuāzijas programmu. Savienības «drosmiģākie» pasākumi bija atsevišķi protesti pret vietējo varas orgānu patvarīgo rīcību, pret pastiprināto apsardzību un karastāvokli. 30. oktobrī namīpašnieku, tirgotāju un avīžu pārstāvju mītiņā tika pieņemta telegramma, kas prasīja atcelt pastiprinātās apsardzības stāvokli Vidzemē, izsludināt jaunas pilsētu domju vēlēšanas u. c. Biedrību savienības birojs interesējās arī par zemstu liberālās buržuāzijas kustību Krievijā, cenzdamiem nodibināt ar to sakarus. Vēlāk, 13. novembrī, kad revolucionārā kustība arvien vairāk pieauga, Rīgā, «Apollo» teātra zālē, notika mītiņš, kas beidzās ar «demokrātiskās partijas» noorganizēšanu.

Organizēdami demokrātisko partiju, kuras priekšgalā bez dažiem sīkburžuāzijas pārstāvjiem atradās lielie namīpašnieki — avī-

⁹ Zālīte P. Cīņa dēļ patiesības. R., 1907, 12. lpp.

zes «Baltijas Vēstnesis» izdevējs A. Bergs, jau minētais kroņa muižu rentnieks un «Mājas Viesa» redaktors P. Zālīte un daži citi buržuāzijas līderi —, latviešu liberāļi centās zem demokrātisma izkārtnes apvienot visus buržuāziskās un sīkburžuāziskās kustības virzienus un nokrāsas. Viņi centās savā pusē pārvilkt zemniecību un atturēt proletariātu no revolucionārās cīņas. Ne demokrātiskās partijas programma, ne arī tās taktika nebija revolucionāra. Tā neizvirzīja revolucionāras prasības, piemēram, baronu muižu un kroņa zemju konfiskāciju. Tā neprasīja cara patvaldības gāšanu. Tas, ka latviešu buržuāzijas pozīcijas bija tik nenoteiktas un tajās trūka revolucionārā elementa (kaut arī tās cieta no nacionālajiem spaidiem), izskaidrojams galvenokārt ar izteiktām pretrunām, kas tai laikā jau bija izveidojušās starp latviešu proletariātu un buržuāziju. Latviešu buržuāzija baidījās no 1905. gadā izvērkušās revolucionārās kustības pilsētās un uz laukiem un darbojās pret to.

3. VISKRIEVIJAS POLITISKAIS STREIKS 1905. GADA OKTOBRĪ LATVIJĀ

1905. gada rudenī revolucionārā kustība Krievijā strauji pieauga. Oktobra sākumā uz Maskavas—Kazaņas dzelzceļa izcēlās dzelzceļnieku streiks, kas ātri vērsās plašumā un drīz pārņēma visus dzelzceļus valstī. Dzelzceļnieku savienība bija nodomājusi ar vispārējo streiku piespiest cara valdību izpildīt politiskās prasības. Dzelzceļnieku streikam pievienojās pasta un telegrāfa kalpotāji. Pēc tam sāka pārtraukt darbu rūpnīcu un fabriku strādnieki, viņiem pievienojās skolnieki un pilsētu inteliģence. Streiks pārņēma pilsētu pēc pilsētas, rajonu pēc rajona un drīz kļuva par Viskrievijas streiku.

V. I. Ļeņins, vērodams notikumu gaitu, rakstā «Viskrievijas politiskais streiks» norādīja: «Revolūcija iet uz priekšu pārsteidzošā ātrumā, izvēršoties apbrīnojamā notikumu bagātībā, un, ja mēs gribētu atstātīt mūsu lasītājiem pēdējo triju četru dienu sīku vēsturi, — mums vajadzētu sarakstīt veselu grāmatu.»¹⁰

Sakarā ar vispārējo revolucionārās kustības pieaugumu Krievijā arī Latvijā oktobrī revolucionārā kustība sasniedza vēl neredzētus apmērus. 12. oktobrī, tūlīt pēc dzelzceļnieku streika sākšanās Maskavā un Pēterburgā, streiku pieteica arī Rīgas dzelzceļa mezglu darbinieki. Šai dienā tika pārtraukta dzelzceļa satiksme starp Rīgu un Maskavu (caur Smoļensku). 13. oktobrī tika pārtraukta satiksme uz dzelzceļa līnijas Rīga—Pleskava—Pēterburga. Šās pašas dienas rītā izsludināja streiku Rīga I un Rīga II staciju telegrāfisti. Pulksten 11 apstājās darbs dzelzceļa darbnīcās. Daudzi vilcieni ceļā uz Rīgu tika aizturēti jau Vitebskā, Daugavpilī un citās vietās. V. I. Ļeņins, uzmanīgi sekodams oktobra streika

¹⁰ Ļeņins V. I. Raksti, 9. sēj., 336. lpp.

attīstībai, jau minētajā rakstā atzīmēja, ka «Kustībai pievienojies Baltijas apgabals ar Rīgu priekšgalā».¹¹

Rīgas mezgla dzelzceļnieku galvenās prasības bija izteiktas septiņos punktos: 1) sasaukt Satversmes sapulci, 2) atcelt karastāvokli un pastiprināto apsardzību, 3) noteikt 8 stundu darba dienu, 4) dot sapulci, vārda, preses brīvību, 5) uzlabot darba apstākļus, 6) atcelt mācību maksu skolās, 7) amnestēt politiskos ieslodzītos.

Streiku vadīja Rīgas mezgla dzelzceļnieku centrālais birojs, kas sastāvēja no dzelzceļa darbnīcu kalpotāju un strādnieku ievēlētiem pārstāvjiem, skaitā apmēram 50 cilvēkiem. Dzelzceļnieku centrālais birojs atradās LSDSP un KSDSP Rīgas boļševiku organizācijas tiešā ietekmē. No centrālā biroja sastāva tika izvirzīta streika komiteja, kurā ietilpa 12 biedru. Streika laikā, kā stāsta Pauliiss savās atmiņās, vara uz dzelzceļiem pakāpeniski pārgāja biroja rokās. Avižu redakcijas griezās birojā pēc ziņām, tirdzniecības iestāžu pārstāvji lūdza atļauju saņemt ātri bojājošos kravu, dzelzceļa lokomotīvu brigādes lūdza atļauju izbraukt uz laukiem, citi atveda aizturētos spieģus, vēl citi streiklaužus utt.¹²

15. oktobrī saskaņā ar LSDSP Rīgas organizāciju pārstāvju sanāksmes lēmumu Rīgas federatīvā komiteja izlaida uzsaukumu «Visiem Rīgas strādniekiem», kurā dedzīgi aicināja strādniekus pievienoties Viskrievijas politiskajam streikam. 15. oktobrī Rīgas strādnieki sāka vispārējo politisko streiku. Gandrīz visas rūpnīcas un fabrikas (izņemot Krievu-Baltijas vagonu fabriku, Langes kuģu būvētavu un dažas citas, kuras streikam pievienojās pēc divām dienām) pārtrauca darbu. Strādniekiem pievienojās amatnieki, skolnieki, tramvaju kalpotāji. 15. oktobrī žandarmu pulkvedis Volkovs nosūtīja Trepovam šāda satura telegrammu: «Šodien sāka streikot rūpnīcas, tramvaji, kopš vakardienas streiko Aleksandra ģimnāzijas vecākās klases, uzstādot mācības un politisku reformu prasības, citās skolās nemierīgi. Var sagaidīt tirdzniecības pārtraukšanu.»¹³

Oktobra politiskais streiks aptvēra visu Latviju. Bez politiskajām prasībām — gāzt patvaldību, sasaukt satversmes sapulci, nodibināt demokrātisku republiku — tika izvirzītas arī citas prasības — dot sapulci un vārda brīvību, amnestēt politiskos ieslodzītos, uzlabot darba apstākļus, ieviest 8 stundu darba dienu u. c. KSDSP Rīgas organizācijas boļševiki un LSDSP revolucionārie sociāldemokrāti aicināja darbaļaudis gatavot sacelšanos. 1905. gada oktobrī, novembrī un decembrī LSDSP Federatīvā komiteja noturēja plašas sēdes, kurās piedalījās vietējo nacionālo sociāldemokrātisko organizāciju — latviešu, lietuviešu, poļu, vāciešu, igauņu, kā arī Bunda — pārstāvji. Dažreiz svarīgāko jautājumu apspriešanā piedalījās arī KSDSP Rīgas boļševiku organizācijas un meņševiku grupas pār-

¹¹ *Ленин В. И. Работы*, 9 сēj., 337 лpp.

¹² «Пролетарская революция», 1925, № 11, с. 160.

¹³ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 1350, ч. 22, л. 19.

stāvji, kā arī Rīgas rajonu un pulciņu pārstāvji. Noteicošais vārds Federatīvās komitejas sēdēs bija LSDSP pārstāvjiem, kuru sastāvs bija mainīgs. No LSDSP Federatīvās komitejas sēdēs piedalījās J. Jansons-Brauns, J. Daniševskis, J. Lencmanis, J. Kažmers, J. Asars, J. Tīnis, J. Ozols, T. Kalniņš, F. Grīniņš un citi. Komitejas sēdēs norisinājās asas cīņas starp revolucionārajiem sociāldemokrātiem un oportunistiem, arī Bunda pārstāvjiem, kuri kavēja bruņotas sacelšanās sagatavošanu.¹⁴

Oktoobra vispārējā streika laikā Rīgā un citās Latvijas pilsētās, kur strādnieki streikoja, notika masu mītiņi, demonstrācijas un sadursmes ar policiju. Grandiozi mītiņi ar demonstrācijām notika Rīgā, Romanova, Elizabetes, Ņevas, Avotu un Marijas ielās. Pilsētā jādēlēja karaspēka patruļas, lai izklīdinātu demonstrantus. Pirmajās streika dienās Vidzemes gubernators bija apņēmies ar varu apspiest streika kustību. 15. oktobrī Elizabetes un Ņevas ielas stūrī 116. Malojaroslavecās kājnieku pulka apakšpulkvedis fon Ļeivičovs-Mekars ar revolveri un zobenu rokās metās uz oratoru. Ar šāvienu no puļa Mekaru nogalināja. Nākošajā dienā, 16. oktobrī, pēc Vidzemes gubernatora datiem, notika apšaudīšanās starp demonstrantiem un dragūniem pie Vērmaņa dārza. Tai pašā dienā Ģertrūdes ielā tika nogalināti iecirkņa uzraugs Suksters un iecirkņa rakstvedis Bogatirevičs. Strādnieku sadursmes ar policiju notika arī citās vietās pilsētā, pie kam cieta arī strādnieki.¹⁵

18. oktobrī Rīgas strādnieki uzzināja, ka Viskrievijas vispārējais streiks piespiedis caru 17. oktobrī izdot manifestu. Manifestā bija apsolīti tautai «pilsoniskās brīvības nesatricināmie pamati». Manifesta izsludināšana bija patiešām liela revolūcijas uzvara. Strādnieki ar savu varonīgo cīņu bija iekarojuši sev un visai tautai, kaut arī uz īsu laiku, Krievijā vēl neredzētas brīvības — preses, vārda, biedrošanās un citas brīvības. Krievijā pirmo reizi legāli sāka iznākt revolucionārās avīzes. Bet tas vēl neizšķīra cīņas galīgo iznākumu. Patvaldība vēl nebija kapitulējusi. Ar manifesta izdošanu cara valdība atkāpās revolūcijas priekšā cerībā, ka solījumi palīdzēs iegūt laiku kontrrevolūcijas spēku mobilizācijai un stiprāk piesaistīt buržuāziju kontrrevolūcijai. Arī ārzemju, īpaši franču buržuāzija, norūpējusies par saviem Krievijā ieguldītajiem kapitāliem un baidīdamās no revolūcijas uzvaras, ieteica cara valdībai piekāpties krievu buržuāzijas priekšā. Kā monarhijas glābējs uzstājās finansu ministrs Vite, kam bija tuvi sakari ar Rietumeiropas buržuāziju. Pārbiedētajam caram viņš ieteica izdot manifestu, lai nomierinātu tautu.

Sakarā ar cara patvaldības piekāpšanos V. I. Ļeņins rakstīja: «Ienaidnieks nopietnā kaujā neielaidās. Ienaidnieks atkāpās, pametot kaujas lauku revolucionārajai tautai, — atkāpās jaunā pozīcijā, kas tam šķiet labāk nocietināta un kur tas cer sapulcēt

¹⁴ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. sēj. R., 1961, 114. lpp.

¹⁵ ЦГАОР СССР, ф. 124, III отд., I делопр., д. 171, ч. 37, 1906 г., лл. 9, 10.

uzticamākus spēkus, saliedēt un uzmundrināt tos, izvēlēties uzbrukumam labāku momentu.»¹⁶ Cara patvaldība, kaut arī piekāpās revolucionāro uzbrukumu priekšā un solījās dot tautai brīvību, nepavisam nebija nolikusi ieročus. Solījumiem vajadzēja tikai nomierināt, dezorganizēt tautu, lai Trepovam vieglāk būtu apspiest revolūciju. Tāpēc carismam šajā laikā bija vajadzīgs kā Vite, tā Trepovs: Vite solījumiem, Trepovs teroram.

Jau dažas dienas pēc manifesta izdošanas melnsimtnieki visā zemē rīkoja grautiņus, kurus vadīja Trepovs, bet ministru padome aizliedza sarīkot mītiņus un izmantot šim nolūkam augstāko mācību iestāžu telpas.

LSDSP novērtēja manifestu kā masu krāpšanu, kā cara viltību, kas bija vajadzīga valdībai, lai iegūtu laiku cīņai pret revolūciju. Revolucionārie latviešu sociāldemokrāti un KSDSP Rīgas komiteja atmaskoja manifesta viltus raksturu. Arī Federatīvā komiteja savā uzsaukumā manifestu asi kritizēja. «Vai drīkstam ticēt šādai brīvībai,» teikts uzsaukumā, «kad vēl karastāvoklis un pastiprinātā apsardzība žņaudz visu Krieviju, kad kara tiesa dzen pie karātavām arvien jaunus un jaunus upurus. Vai drīkstam ticēt cara brīvībai, kad manifests nebilst ne vārda par neatliekamām strādnieku vajadzībām, par viņu prasībām dēļ preses brīvības, 8 stundu darba dienu, algas nokārtošanu, darba aizsardzību caur likumu. Nē! Krievijas tauta netic caram un viņa valdībai.»¹⁷ Uzsaukums aicināja turpināt generālstreiku ar lozungiem: «Nost ar patvaldību», «Lai dzīvo revolūcija!», «Lai dzīvo Satversmes sapulce!».

18. oktobrī Latviešu biedrības telpās, Romanova ielā 25, notika tautas sapulce. Sapulce nolēma neatzīt manifestu, līdz būs nodrošinātas politiskās brīvības, atcelta pastiprinātā apsardzība, līdz ielas būs atbrīvotas no karaspēka un no cietumiem izlaisti politiskie ieslodzītie, līdz būs izsludinātas jaunas pilsētas domes vēlēšanas uz vispārējas, tiešas un aizklātas balsošanas pamatiem, līdz būs garantēta streiku brīvība, noteikta 8 stundu darba diena un izsludinātas Satversmes sapulces vēlēšanas.

Sapulce pieņēma prasības, kuras Federatīvā komiteja izdeva uz hektografētas lapiņas un iesniedza gubernatoram. Sapulce prasīja no gubernatora:

- 1) paskaidrot, kāpēc viņš 17. oktobrī devis pavēli šaut uz mītiņā sapulcējušos tautu;
- 2) atbrīvot visus politiskos ieslodzītos;
- 3) nodot bezmaksas lietošanā pilsētas zāles tautas sapulcēm;
- 4) atcelt pastiprināto apsardzību;
- 5) izsludināt jaunas pilsētas domes un pagastu valžu vēlēšanas uz vispārējas, vienlīdzīgas, tiešas un aizklātas balsošanas pamatiem.

¹⁶ *Leņins V. I. Raksti*, 9. sēj., 369. lpp.

¹⁷ «Cīņas Biedrs», 1926, 1. nr., 59. lpp.

Bez tam sapulce nolēma neievērot vairs cara cenzūru presē un pirkt tikai tās avīzes, kuras izdos bez cenzūras. No citiem sapulces pieņemtiem lēmumiem svarīga nozīme bija lēmumiem par milicijas organizēšanu.

Pēc manifesta pasludināšanas mītiņi un demonstrācijas ne vien neizbeidzās, bet pieauga ar milzīgu spēku. Streikotājiem pievienojās tās rūpnīcas, kas līdz tam nebija streikojušas, un dažādās Rīgas vietās notika plaši mītiņi. 19. oktobrī Pārdaugavā, Nometņu laukumā, notika mītiņš, kurā piedalījās 60 tūkst. cilvēku, bet 20.—22. oktobrī Grīziņkalnā (tagadējā 1905. gada parkā) notika mītiņi, kurus apmeklēja 100—150 tūkst. cilvēku. Zem plīvojošiem sarkanīem karogiem uzstājās runātāji latviešu, krievu, lietuviešu, igauņu un vācu valodā, tika dziedātas revolucionāras dziesmas, galvenokārt latviešu un krievu. Daudz revolucionāro dziesmu 1905. gadā sacerēja latviešu revolucionārie dzejnieki. No tām labu tiesu latviešu tauta nav aizmirsusi vēl līdz šim laikam. Visur, tiklab laukos, kā pilsētās, 1905. gadā mītiņus un sapulces atklāja un slēdza ar revolucionārajām dziesmām.¹⁸

19. oktobra vakarā tautas masas patvaļīgi ieņēma pilsētas zāles sapulču sarīkošanai. Šajā pašā dienā bez cenzūras sāka iznākt avīzes «Dienas Lapa», kas pēc oktobra streika pārgāja sociāldemokrātu rokās, «Apskats» un «Balss». Tādējādi tauta revolucionārā kārtā, nerēķinoties ar cara likumiem, sāka ievest demokrātisku kārtību. Šīs boļševistiskās metodes — cara varas ignorēšana un veco likumu laušana — sevišķi plaši pēc tam tika lietotas uz laukiem.

Oktobra dienās darbaļaužu masās bija modusies kvēla vēlēšanās iestāties sociāldemokrātu partijas rindās. Mītiņos un sapulcēs desmitiem tūkstošu cilvēku izteica vēlēšanos iestāties partijā. Meņševiki gribēja, lai LSDS partijā brīvi uzņemtu visus, kas to vēlas. Tas novestu pie partijas legalizācijas. Bet LSDSP vadība šajā jautājumā ieņēma pareizu pozīciju. Tā nelegalizēja savas vecās pagrīdes organizācijas, bet paralēli tām organizēja sociāldemokrātu biroju, kurā varēja pierakstīties tie, kas vēlējās iestāties sociāldemokrātu partijā.¹⁹

21. oktobrī Grīziņkalnā milzīgā mītiņa dalībnieki sadalījās pa profesijām un bez citiem jautājumiem apsprieda arī jautājumu par arodbiedrību organizēšanu. Kā ziņoja Vidzemes gubernators, mītiņā bija arī orķestris, kas runu starpbrīžos spēlēja Marseljēzu un citas revolucionārās dziesmas. No žandarmu pulkveža Volkova ziņojuma izriet, ka šajā mītiņā piedalījās arī kareivji, kaut gan nelielā skaitā.

Oktobra politiskā streika dienās vairākās Krievijas pilsētās strādnieku masas sāka dibināt pasaulē līdz tam vēl neredzētas politiskas organizācijas — Strādnieku deputātu padomes. Rīgā strādnieku deputātu padome netika nodibināta, kaut gan apstākļi

¹⁸ «Cīņas Biedrs», 1926, 1. nr., 63., 64., 67. lpp.

¹⁹ Turpat, 78. lpp.

tās dibināšanai bija nobrieduši. Strādnieku deputātu padome tika nodibināta 1905. gada beigās Liepājā. Tā sanāca divreiz, bet, iestājoties revolūcijas atplūdiem, bija spiesta izbeigt darbību. Rīgā kopš vasaras streikiem lielākajos uzņēmumos notika strādnieku delegātu sapulces, kuras būtībā bija strādnieku deputātu padomju dīgļi. Svarīgāko jautājumu izlemšanai LSDSP CK un Rīgas komiteja sasauca uzņēmumu delegātu un partijas rajonu organizāciju pārstāvju sanāksmes. Uz Rīgas—Orlas un citiem Latvijas dzelzceļiem padomes lomu izpildīja dzelzceļa strādnieku komitejas, kuras, kā jau minēts, vadīja streikus uz dzelzceļiem un dažas vietējās dzelzceļu līnijas pārņēma savās rokās.

Tā kā strādnieku masas patvaļīgi realizēja preses un sapulču brīvību, ko cara valdība bija apsolījusi manifestā, 19. oktobrī Grīziņkalna mītiņā tika pieņemts daudz prasību iesniegšanai gubernatoram un šim nolūkam ievēlēja delegācija. Delegācijas sūtīšanu pie gubernatora atbalstīja Rīgas federatīvā komiteja. Daļa prasību, kuras pieņēma 19. oktobra masu mītiņā Grīziņkalnā, ir līdzīgas prasībām, kas tika pieņemtas 18. oktobra mītiņā Romanova ielā 25. Taču Grīziņkalnā tika izvirzītas arī jaunas prasības: noteikt visās pilsētās 8 stundu darba dienu, apmierināt dzelzceļnieku prasības, izbeigt kratīšanas un ebreju izsūtīšanu.

20. oktobrī gubernators pieņēma mītiņā ievēlēto 30 cilvēku delegāciju un sarunā ar to apsolija turpmāk uz ielas neizdarīt kratīšanas un arestus, bet dzīvokļos darīt to tikai ar prokurora atļauju, kā arī nepavēlēt šaut ļaužu drūzmā, tāpat neizsūtīt ebrejus. Izpildīt pašas nopietnākās prasības, t. i., atcelt pastiprināto apsardzību, ieviest 8 stundu darba dienu, atļaut pilsētas domes vēlēšanas, gubernators atteicās, aizbildinoties ar to, ka viņam neesot tiesību to darīt. No gubernatora delegācija devās pie pilsētas galvas Armisteda, kas, nodrošinājies ar stipru policijas apsardzi, atteicās pieņemt delegāciju pilnā sastāvā.²⁰

KSDSP Rīgas komiteja asi kritizēja Federatīvās komitejas taktiku, kas atbalstīja delegācijas sūtīšanu pie gubernatora. Šāda Federatīvās komitejas taktika novērsa masu uzmanību no bruņotās sacelšanās nepieciešamības un radīja ilūziju, ka iespējams miera ceļā, bez sacelšanās un patvaldības gāšanas, panākt politiskās brīvības.

Federatīvās komitejas rīcības kritika bija pamatota. Rīgas federatīvā komiteja rīkojās pareizi, atmaskodama manifestu, ar kuru cars krāpj tautu, ar uzsaukumiem aicinādama bruņoties un gatavot sacelšanos, vākdama līdzekļus ieročiem, bet tā kļūdījās, atbalstīdama delegācijas sūtīšanu pie gubernatora plašas masu kustības laikā. Šī kļūme izskaidrojama ar to, ka Federatīvajā komitejā bija arī oportunistiski elementi, kas revolūcijas uzplūdu laikā vārdos nekā neiebilda pret bruņotas sacelšanās gatavošanu, bet darbos centās panākt izlīgšanu.

²⁰ «Cīņas Biedrs», 1926, 1. nr., 79., 80. lpp.

Tautas kustība oktobra vispārējā politiskā streika laikā Rīgā un citās Latvijas pilsētās bija tik varena, ka ar samierināšanās tendencēm nesaslīma. Kaut gan Viskrievijas dzelzceļnieku centrālais birojs izvirzīja priekšlikumu izbeigt streiku jau 19. oktobrī, Latvijas pilsētās tas turpinājās ar agrāko spēku līdz 24. oktobrim. Latviešu boļševiki un revolucionārie sociāldemokrāti, izmantojot gubernatora atteikšanos izpildīt tautas prasības, izskaidroja masām, ka miera ceļā nav iespējams piespiest cara patvaldību dot tautai pilsoniskās brīvības, un aicināja gatavot bruņoto sacelšanos. Redzot, ka kustība nebeidzas, vietējie varas orgāni, tāpat kā citās Krievijas pilsētās, lika policijai no sabiedrības padibenēm izveidot melnsimtnieku bandas («melno sotņu»), kuru uzdevums bija rīkot grautiņus, piekaut strādniekus, ebrejus utt. Tika sarīkotas manifestācijas ar svētbildēm un cara portretiem, lai novērstu masu uzmanību no revolucionārās cīņas. 22., 23. un 24. oktobrī melnsimtnieki Maskavas rajonā aizturēja un pārmeklēja garāmgājējus, piekāva ebrejus, kas gadījās pa ceļam, izdemolēja ebreju patversmi.²¹ Tomēr Rīgas strādnieki melnsimtniekiem grautiņu rīkotājiem jau pašā sākumā deva bruņotu pretsparu, un asiņainās izrēķināšanās pasākums bankrotēja. KSDSP Rīgas komiteja un Federatīvā komiteja sūtīja kaujiniekus melnsimtniekiem pretim. Cīņu pret melnsimtniekiem vadīja LSDSP kaujinieks J. Čoke un KSDSP Rīgas organizācijas kaujinieku vadītājs R. Semenčikovs-Zaharovs. 22. un 23. oktobrī starp kaujiniekiem un melnsimtniekiem notika vairākas asiņainas sadursmes, pie tam policija nostājās melnsimtnieku huliģānu pusē, šaujot uz kaujiniekiem un izdarot arestus. Zaudējumi bija abās pusēs — nogalināti bija 7 un ievainoti 30 cilvēki.²² Aktīvu atbalstu policijai sniedza arī vācu aristokrātija.

Liepājā policija ar vācu aristokrātijas palīdzību arī centās organizēt grautiņu. Liepājas cietokšņa žandarmu apakšpulkvedis Mezencevs savā ziņojumā Kurzemes žandarmērijas pārvaldei rakstīja: «22. oktobrī Liepājā tika saņemtas pirmās telegrammas par visur notiekošiem ebreju grautiņiem, un tas atstāja stipru iespaidu, stiprāku nekā šajā dienā komandanta izdotā pavēle, kurā tika prasīts izbeigt nekārtības... 23. oktobrī pa pilsētu staigāja pastiprinātas policijas patruļas, bet no Liepājas sociāldemokrātiskās komitejas arī patruļas, lai novērstu grautiņus. Dzelzceļa preču stacijā sapulcējās strādnieki, kas vēlējās patriotiskā demonstrācijā iet pa ielu ar svētbildi, bet inženieris Bulajevs, kurš labprāt deva mītiņiem valsts darbnīcu ēku, šajā gadījumā bija noteikts pretinieks un atrunāja strādniekus, atrazdams to par bīstamu.»²³

No telegrammas redzams, ka Liepājas policija mēģināja sarīkot grautiņu. Bet tas, ka patriotisku demonstrāciju būtu gribējuši sarīkot strādnieki, nevis melnsimtnieki, huliģāni, privātdrēbēs

²¹ «Cīņa», 1905, 8. nov.

²² ЦГАОП СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 1350, ч. 22, лл. 189—191.

²³ Turpat, д. 9, ч. 17, л. 146.

pārgērbti policisti, kā tas bija patiesībā, — ir žandarma Mezenceva rupji meli.

LSDSP Liepājas komiteja jau laikus spēra soļus pret grautiņu organizēšanu. Vācu aristokrātiju un baronus, kuri mudināja uz šo noziedzīgo rīcību, Liepājas komiteja brīdināja, ka par katru vismazāko melnsimtnieku akciju viņi atbildēs ar savām dzīvībām.

Mēģinājumi organizēt revolucionāru un ebreju grautiņus bija arī citās Latvijas pilsētās.

23. oktobris bija oktobra vispārējā politiskā streika pēdējā diena Rīgā un citās Latvijas pilsētās. Šajā dienā Rīgas strādnieki slēgtās telpās apsprieda savus ekonomiskos jautājumus un stājās pie arodbiedrību organizēšanas. Pēc apspriedes Rīgā pakāpeniski ap 15 tūkst. strādnieku tika apvienoti arodbiedrībās. Arodbiedrību dibināšana bija vērtīgs strādnieku kustības sasniegums Latvijā. Arodbiedrības nodibināja arī Liepājā, Jelgavā, Ventspilī, Tukumā, Daugavpilī, kaut gan daudz mazākā skaitā nekā Rīgā.

Sakarā ar politisko ieslodzīto amnestiju no Rīgas centrālcietuma atbrīvoja 101 cilvēku, tai skaitā arī dažus no vadošajiem sociāldemokrātu darbiniekiem — J. Lencmani, E. Zvirbuli, R. Semenciņovu-Zaharovu u. c. Bet daudzi no politikajiem darbiniekiem brīvību nedabūja. 23. oktobrī Federatīvā komiteja nolēma pārtraukt vispārējo streiku, un 24. oktobrī gandrīz visās rūpnīcās strādnieki uzsāka darbu. Streiku turpināja dzelzceļnieki, dažu rūpnīcu strādnieki, kā arī ekspresi, miesnieki un veļas mazgātājas, kas gribēja panākt savu prasību izpildi.

Oktobra politiskais streiks noritēja revolucionāro sociāldemokrātu un boļševiku vadībā. Liela organizējoša un politiska ietekme uz visu streika gaitu Rīgā bija KSDSP Rīgas komitejai. Tā deva viskaidrākos boļševistiskos lozungus streika laikā un veda sekmīgu aģitāciju kareivju vidū. Boļševiki mītiņos un sapulcēs atmaskoja valdības divkosīgo politiku un aicināja masas gatavot bruņoto sacelšanos.

Oktobra dienās stipri pieauga sociāldemokrātiskās partijas autoritāte. Tās rīkojumus izpildīja ne tikai strādnieki, bet arī darba inteliģence un laba daļa sīkburžuāzijas. Rīgā oktobra streika laikā uz sociāldemokrātu priekšlikumu pārtikas produktiem tika noteiktas cietas cenas, kuras ievēroja pārtikas preču tirgotāji.²⁴ Iedzīvotāji izpildīja arī citus sociāldemokrātu rīkojumus un aktīvi piedalījās skolu demokratizācijā. 1905. gada oktobra dienās notika skolnieku masu mītiņi ar vecāku un skolotāju piedalīšanos, kuros apsprieda skolu demokratizācijas jautājumus un izstrādāja prasības.

Sākot ar oktobra streiku, Rīgā apmēram pusotru mēnesi bija jūtams spēku līdzsvars. Sociāldemokrātus atbalstīja iedzīvotāju vairākums. Valdības pusē nostājās niecīgs mazākums, bet tās rīcībā bija bruņotie spēki un valsts aparāts.

²⁴ «Красный архив», 1925, № 4/5, с. 271, 272.

Rīgas federatīvā komiteja, kas atradās Latviešu sabiedrības mājā Romanova ielā 25, dažreiz arī Jonatana biedrībā un citās vietās, gādāja par kārtību ielās, novietoja strādnieku patruļas, dibināja tautas miliciju, noteica īres maksu strādniekiem un intelīgencai, tiesāja huligānus un noķertos spieģus.²⁵ Katru dienu Federatīvajā komitejā ieradās delegācijas no dažādiem mītiņiem un sapulcēm. Tirgotāji ieteica komitejai iecelt komisāru, kas ievāktu nodokļus. Daži namīpašnieki griezās ar lūgumu pieņemt no viņiem dzīvokļu nodokli, izlemt jautājumu par pasu pierakstīšanu. Noķertos zagļus un huligānus iedzīvotāji nenodeva policijai, bet aizveda uz Federatīvās komitejas telpām. Gubernators kādā no saviem ziņojumiem Iekšlietu ministrijai rakstīja, ka Rīgā, tāpat kā daudzās citās vietās Krievijā, pūlis, vēlēdamies atbrīvoties no vecās varas, rada sev jaunu varu, kas neatzīst nekādus agrākos likumus un tiesības.

Citās Latvijas pilsētās — Liepājā, Jelgavā, Ventspilī — streikam bija tāds pats saasināts raksturs kā Rīgā. Jelgavas žandarmu apakšpulkvedis Astafjevs 20. oktobrī nosūtīja Trepovam šāda satura telegrammu: «Manifests neatnesa gubernai nomierinājumu. Astonpadsmitā oktobra vakarā uz galvenās ielas bija manifestācija ar sarkaniem karogiem, tika netraucēti noturētas runas, kas pieprasīja republiku un mudināja uz slaktiņu. Gaida atbraucam agitatorus no Rīgas un Varšavas. Gandrīz nedēļu nav saņemts pasts, un tāpēc izplatās uztraucošas baumas, ka galvaspilsētās pieaugot prasība atbrīvot politiskos ieslodzītos. Ventspilī šodien sagaidāma cietuma nodedzināšana, draud nogalināt ģenerālgubernatoru. Varas orgāniem nav apņēmības, gaida norādījumus. Naidīgas demonstrācijas notiek bez traucējumiem.»²⁶

Ka demonstrantu runas mudina uz slaktiņu — tā bija pārbiedētā žandarmu apakšpulkveža Astafjeva izdoma, bet masu cīņai oktobra streika laikā Kurzemē tiešām bija krasi revolucionārs raksturs. Ventspilī, pēc oficiālajiem datiem, 20. oktobrī uz tirgus laukuma sapulcējās 2 tūkst. cilvēku liels pūlis un virzījās uz cietuma ēku ar kategorisku prasību atbrīvot 8 politiskos arestētos. Plkst. 2 tika atbrīvoti 8 žandarmērijas apcietinātie cilvēki un 3 cilvēki, kas izcieta sodu.²⁷ Liepājā iedzīvotāji arī panāca 21 politiskā ieslodzītā atbrīvošanu. Liepājā revolucionārā kustība pēc 17. oktobra manifesta publicēšanas līdzīgi kustībai Rīgā vēl vairāk pastiprinājās. Ja līdz manifesta publicēšanai policija Liepājā ar konvoju veda mašīnistus uz staciju, lai kaut cik uzturētu dzelzceļa kustību, tad pēc manifesta publicēšanas arī tas nelīdzēja. Cietokšņa komandantam vajadzēja atteikties no šās varmācīgās metodes. 19. oktobrī Liepājas strādnieku streikam pievienojās pārdevēji, amatnieki, kalpotāji, arī ormaņi pārtrauca braukt. Plašos mītiņos tauta prasīja

²⁵ «Красный архив», 1925, № 4/5, с. 271, 272.

²⁶ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 9, ч. 17, т. II, л. 119.

²⁷ Turpat, лл. 143, 144.

karastāvokļa un pastiprinātās apsardzības atcelšanu, karaspēka aizvākšanu un visu politisko un administratīvi ieslodzīto tūlītēju atbrīvošanu. Šīs prasības pieci izvēlētie delegāti iesniedza Liepājas cietokšņa komandantam, apsolut gadījumā, ja tās pilnībā izpildīs, ievērot kārtību. Liepājas cietokšņa komandants griezās pie ģenerālgubernatora Bekmaņa ar lūgumu izpildīt iedzīvotāju prasību par karastāvokļa atcelšanu. Bekmanis savukārt griezās pie Trepova ar šādu telegrammu: «Komandants lūdz norādījumus pa telegrāfu un karastāvokļa atcelšanu. Arī es domāju, ka karastāvoklis neatbilst jaunajai situācijai. Jelgavā un Ventspilī arī tiek pieteiktas prasības atbrīvot politiskos ieslodzītos.»²⁸

Kā redzams, pat vietējie cara patvaldības satrapi, izbijušies no tautas kustības, uzskatīja par nepieciešamu zināmā mērā piekāpties tautai. Bet ne jau tāpēc cara valdība izdeva manifestu, lai to izpildītu. 24. oktobrī policijas departaments atbildēja Liepājas cietokšņa komandantam: «Streikotāju prasības atcelt karastāvokli, pastiprināto apsardzību, aizvest karaspēku un atbrīvot visus politiskos ieslodzītos ministra biedrs, policijas pārzinis Trepovs atzīst par nepamatotām.»²⁹

Kopš oktobra vispārējā streika sākuma uz kādu laiku iestājās spēku līdzsvars. Carisms nebija spējīgs apspiest augošo revolucionāro kustību, bet revolūcijas spēki nevarēja satriekt carismu. Vispārējais streiks paralizēja valdību. Cara valdības nespēja tikt galā ar revolucionāro kustību oktobrī bija jūtama arī Latvijā. Kurzemē vietējie varas orgāni pilnīgi apjuka. Kāds krievu virsnieks Aļbovskis, kas aktīvi piedalījās revolūcijas apspiešanā Baltijā, savā rakstā «Seši mēneši Kurzemē», kuru publicēja žurnāls «Russkaja starina», rakstīja: «Pēc 17. oktobra . . . Kurzemē . . . sāka valdīt pilnīgs haoss. Visur notika dažādu nokrāsu manifestācijas, mītiņi. No Jelgavas sāka nākt rīkojumi, kuri pakāpeniski visu to ierobežoja. Policija un militārpersonas galīgi apjuka un neizprata, kas jāatļauj, kas jāaizliedz, kad vajaga laist darbā ieročus un kad «izklīdināt», kad «šaut» un pat «iznīcināt bez brīdinājuma». Tā sekas bija iedzīvotāju sašutums un pēc tam enerģiski protesti. Baronu policijas autoritāte, kas jau tā nebija liela, tika pilnīgi sagrauta.»³⁰

Kurzemes guberņas varas orgānu apjukums un vājums izpaudās arī ģenerālgubernatora lūgumā atcelt karastāvokli un atbrīvot politiskos ieslodzītos. Ne jau aiz simpātijām pret revolūciju, bet aiz bailēm no tās ģenerālgubernators lūdza Iekšlietu ministriju atcelt karastāvokli.

1905. gada oktobra dienās revolucionārā kustība pieauga arī Latgalē, Daugavpilī un Rēzeknē notika masu mītiņi ar demonstrācijām, bija arī sadursmes ar policiju. Īpaši asa cīņa norisinājās Dau-

²⁸ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 9, ч. 17, т. II, л. 125.

²⁹ Turpat, л. 140.

³⁰ «Русская старина», 1913, июль—август—сентябрь, т. 155, с. 52.

gavpili, kur, kā redzams no Vitebskas žandarmērijas pārvaldes priekšnieka 29. oktobra ziņojuma policijas departamentam, strādnieki oktobra dienās bruņojās, uzbruka policijai. Pilsētā parādījās strādnieku patruļas, bet militārpersonas pazuda no ielām. 21. oktobrī demonstranti rāva nost valsts karogus, kas bija izkārti pie mājām sakarā ar Nikolaja II kronēšanas gadadienu, un iznīcināja tos iedzīvotāju acu priekšā; tai pašā laikā pie dažām mājām tika izkārti melni un sarkani karogi ar revolucionāriem uzrakstiem.³¹

Uz laukiem Latvijā oktobra dienās zemnieki turpināja aktīvu cīņu pret carismu un baroniem. Pēc manifesta izsludināšanas daudzos pagastos notika masu mītiņi, kuros galvenokārt pieņēma revolucionāras rezolūcijas. Zemnieki nolēma neatzīt cara manifestu, kamēr nebūs realizētas manifestā apsoltās reformas, kamēr neatceļ karastāvokli un pastiprināto apsardzību. Zemnieki izvirzīja arī savas specifiskās prasības.

Drīz pēc streika beigām gubernatori sāka no jauna uzbrukumu strādniekiem. Vidzemes gubernators izdeva pavēli, kurā liekulīgi aizrādīja, ka, ņemot vērā tautas prieku par manifestu, viņš lāvis tai pulcēties, bet tagad aizliedz rīkot sapulces un demonstrācijas uz ielām. Par slēgtās telpās sasaukamām sapulcēm un mītiņiem gubernators lika viņam iepriekš ziņot.³²

Generālgubernators Bekmanis izdeva līdzīgu pavēli Kurzemē. Baltijas baroni, kas bija vieni no reakcionārākajiem elementiem Krievijas muižnieku vidū, turpināja mežonīgus uzbrukumus zemniekiem. 6. novembrī Vecaucē, kā ziņo avīze «Dienas Lapa», baroni ar karaspēku uzbruka zemnieku mītiņiem. Tika lietoti ieroči, pie tam cieta 12 cilvēku. 13. novembrī Ropažos baroni organizēja dragūnu asiņainu uzbrukumu likumīgi sasauktai tautas sapulcei, kas notika pagasta valdes telpās. 23 dragūni virsnieka un vācu tautības mežsarga vadībā šāva uz cilvēkiem bez jebkāda brīdinājuma. Piemēru rādīja mežsargs, pirmais šaudams uz sapulces dalībniekiem. Šāva arī uz bēgošām sievietēm un bērniem. Šā uzbrukuma rezultātā 6 bija nogalināti un 12 smagi ievainoti. Daži, bēgot no vajātājiem, noslika upē.³³

Baltijas baroni un mācītāji nosodīja cara manifesta izdošanu un Vites politiku. Nosodot manifestu ne vien pēc būtības, bet arī no taktikas viedokļa, daļa baronu un pilsētu vācu aristokrātijas tai pašā laikā sāka organizēt konstitucionālo partiju, kuras dibināšanas sapulce notika Rīgā 22. oktobrī. Tā bija reakcionāra vācu partija, kas sprauda sev par mērķi cīnīties par monarhijas saglabāšanu, lai reformas tiktu izdarītas ar monarha roku un neskartu muižnieku intereses. Konstitucionālā partija gribēja, lai apsoltā Valsts dome

³¹ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 1350, ч. 25, лл. 94, 95.

³² «Mājas Viesis», 1905, 2. nov.

³³ «Dienas Lapa», 1905, 14. nov.

sastāvētu tikai no muižnieku un citu mantīgo šķiru pārstāvjiem. Šās jaundibinātās partijas programma sastāvēja no vispārīgām frāzēm par to, ka tā aizstāvēt manifestā apsolītās brīvības, bet pilnīgi noklusēja pašus svarīgākos jautājumus — zemes īpašumu, patronāta tiesības, muižnieku privilēģijas, pašvaldības jautājumus u. c. Ar konstitucionālās partijas nodibināšanu vācieši gatavoja sev pozīcijas, lai reformu gadījumā varētu aizstāvēt savas muižnieku privilēģijas. Reakcionārais latviešu laikraksts «Rīgas Avīze» atzina konstitucionālās partijas dibināšanu un ieteica arī latviešiem iestāties tajā. Vēlāk latviešu kontrrevolucionārās buržuāzijas līderi pēc vāciešu parauga organizēja līdzīgu konstitucionālo partiju. Tai pašā laikā Fr. Veinberga buržuāzijas grupa visnotaļ palīdzēja vācu aristokrātijai organizēt melnsimtnieku nodaļu cīņai pret revolūciju. It kā aiz nepieciešamības cīnīties pret huligāniem vācieši organizēja «kaimiņu palīdzības» («Nachbarhilfe») nodaļas. «Rīgas Avīze» aicināt aicināja latviešus iesaistīties tādās kaimiņu palīdzības nodaļās. 29. oktobrī Lielās ģildes telpās notika šās melnsimtnieku organizācijas dibināšanas sapulce.

Latviešu lielburžuāzija pret manifestu būtībā izturējās tāpat kā cara valdības iestāžu augstākā birokrātija un vācu baroni. Manifests to interesēja nevis no apsollīto reformu viedokļa, bet no revolūcijas apspiešanas iespēju viedokļa. «Rīgas Avīze» 21. oktobrī rakstīja: «Šajā acumirkli nemaz nav svarīgi, kāda ir dāvātā konstitūcija un kas no jaunās Domes gaidāms. Par to patiesībā publika arī ļoti maz interesējas. Tagad visus prātus pilda cits jautājums: vai notiks ļauzu prāta apmierināšana un kārtības atjaunošana jeb vai revolucionārā kustība ies tālāk? Blakus šim jautājumam visi citi ir nesvarīgi.»

Kad Fr. Veinbergs redzēja, ka revolucionārā kustība turpinās, viņš pārmeta Vitem košetēšanu ar revolūciju. Latviešu buržuāzijas bagātākais slānis kopā ar vācu un krievu reakcionāriem prasīja no cara valdības pastiprināt represiju režīmu. Konservatīvās avīzes «Rigasche Rundschau», «Düna-Zeitung», «Rižskije vedomosti», «Rīgas Avīze» u. c. prasīja, lai valdība ar stingru roku izrēķinātos ar sociāldemokrātisko kustību, kura cenšas nodibināt demokrātisku republiku. Pēc «Rīgas Avīzes» domām, šāda sociāldemokrātu rīcība novedīšot «pie briesmīgas asins izliešanas visā Krievijā». Fr. Veinberga reakcionāro grupu satrauca jautājums par Valsts domes vēlēšanām, jo tā ārkārtīgi baidījās, ka nākamās Domes sastāvs varētu būt demokrātiski noskaņots.

Liberālā buržuāzija priecīgi apsveica cara 17. oktobra manifestu. «Mājas Viesis» rakstīja: «Piepildīts [tas], pēc kā tauta un viņas labākie dēli ilgojās. Saistības važas izirušas. Tauta tapusi brīva.» Tālāk avīzē rakstīts: «Vispār manifestā daudz dots. Viss tagad atkarīgs no valsts saeimas, kāda tā būs un kas tajā tiks ievēlēti. Valsts saeimas rokās nolikts visas Krievijas liktenis. Viņai būs jāgādā par visas valsts garīgās un laicīgās labklājības tālāku attīš-

tību.»³⁴ Raksturīgi, ka «Mājas Viesis», šis cara valdībai uzticīgais laikraksts, līdz 21. oktobrim iznāca ar uzrakstu «Ar viņa Augstības ķeizara Aleksandra II atļauju». Tikai 21. oktobrī tā šo uzrakstu noņēma.

Citas buržuāziskās avīzes apsveica manifestu ar tādu pašu sajūsmu. Avīze «Baltijas Vēstnesis» jau 19. oktobrī rakstīja: «Ir panākta liela, svarīga uzvara, visai Krievijai noņemtas tās važas, kuras viņu tik nežēlīgi spieda. Personas neaizskaramība, apziņas, vārda, sapulču un sabiedrību brīvība tagad ir neatņemamas visas Krievijas dārgas mantas, kuras pārvaldīs uz plašiem vēlēšanu tiesību pamatiem iecelta tautas vietniecība . . .»

Avīze «Dienas Lapa», par kuras redaktoru pēc oktobra streika kļuva sociāldemokrāts J. Jansons-Brauns, kas palaikam ieņēma samiernieciskas pozīcijas, tāpat ar apmierinātību pieņēma cara manifestu, nesaskatīdams tajā cara patvaldības manevru. Tā rakstīja: «Kas senāk šķita tikai jauks, burvīgs sapnis — tas tagad piepildījies par dzīvu patiesību, kas senāk bija tikai nedaudzu cinītāju un varoņu ideāls — tas tagad ticis par visas tautas lietu. Tauta ieguvusi šinīs dienās savas pirmās pilsoņu tiesības: no vergiem un apakšniekiem Krievijas dažādo tautu locekļi tiek tagad par brīviem pilsoņiem . . . Lai dzīvo brīvā tauta brīvā Krievijā!»³⁵ Pēc būtības arī «Dienas Lapa» uzskatīja par galveno uzdevumu nevis revolūcijas attīstīšanu, bet manifestā apsolīto reformu realizēšanu.

Tiklīdz manifests bija izsludināts, buržuāzija uzskatīja, ka tā savu mērķi sasniegusi. Varenās revolucionārās kustības nobiedēta, tā tagad visu savu uzmanību pievērsa manifestā apsolītajām reformām un revolūcijas nomierināšanai. Tūlīt pēc oktobra vispārējā streika buržuāzija Latvijā asi vērsās pret revolucionāru cīņu. Buržuāziskās avīzes paziņoja, ka Latvijā vairs nedrīkst notikt nekāda varmācība, nekādas dedzināšanas. Šai buržuāzijas prasībai pievienojās oportunisti un inteligences svārstīgie elementi.

«Dienas Lapa» 29. oktobrī iznāca ar atklāti oportunistisku ievadrakstu «Ko tālāk darīt?». Šo ievadrakstu savās slejās ievietoja buržuāzijas laikraksts «Baltijas Vēstnesis». «Dienas Lapas» ievadrakstā sacīts, ka tuvākie uzdevumi vairs nav revolucionārās cīņas tālākā attīstīšana, masu mobilizēšana uz bruņoto sacelšanos par patvaldības gāšanu, bet mierīga cīņa par reformu iegūšanu. «Nekādus varas darbus, nekādas dedzināšanas un postīšanas uz laukiem,» lasām «Dienas Lapas» ievadrakstā, «mums jābūt augstsirdīgiem un jāsaplēš visi vecie rēķini, mums pašiem jāgādā par to, lai rudens naktīs vairs neuzliesmo ugunsgrēku atspīdums un nerīb vairs revolveru šāvienu . . . Mēs tiksīm tagad pie savām tiesībām ar klaju, redzamu cīņu, nevis ar atsevišķiem slepeniem uzbrukumiem.» Cēlonis tādas taktikas propagandai, kā paskaidro Jansons-Brauns savā grāmatā

³⁴ «Mājas Viesis», 1905, 21. okt.

³⁵ «Dienas Lapa», 1905, 19. okt.

«Baltijas revolūcija», bija viņa pārliecība, ka muižniekus izdosies piespiest izpildīt sociāldemokrātu prasības bez bruņotās sacelšanās, vienīgi ar boikotu un streiku.

Tiklab minētais citāts no «Dienas Lapas» ievadraksta, kā arī Jansona-Brauna paskaidrojums rāda, ka tika atklāti pausti oportūnistiskie uzskati.

Buržuāzija centās, izmantojot palīdzību, ko sniedza samierinātāju elementi no sociāldemokrātijas rindām, novirzīt revolucionāro kustību Latvijā uz mierīgas nacionālas cīņas sliekšņiem. Tomēr revolucionārā cīņa nemitīgi attīstījās un novembra beigās nonāca pie bruņotās sacelšanās.

Oktobra vispārējais politiskais streiks aptvēra vairāk nekā divus miljonus Krievijas strādnieku. Jo aktīvi šai streikā piedalījās Latvijas proletariāts. Oktobra streiks bija liels solis ceļā uz bruņotu sacelšanos. Tas parādīja proletariātam, ka cara patvaldība miera ceļā neko darba tautai nedos, ka cars ar savu manifestu gribējis tautu apkrāpt un nomierināt. Pēc oktobra streika proletariātā vēl vairāk nostiprinājās apziņa, ka nepieciešama bruņota sacelšanās, lai uzvarētu carismu. Buržuāzija turpretim vēl ciešāk pieslējās kontrevolūcijai.

4. REVOLUCIONĀRĀ KUSTĪBA NOVEMBRI

Pēc oktobra vispārējā politiskā streika revolucionārā kustība Latvijā nemitējās nevienu dienu. Proletariāts krāja spēkus un gatavojās jaunām, izšķirošām kaujām. Pilsētās vēl visas fabrikas nebija atsākušas darbu, streikojā arī dzelzceļnieki. Visā Latvijā joprojām notika masu mītiņi, kuros tautu aicināja bruņoties, neticēt cara solījumiem un gatavot bruņoto sacelšanos. Strādnieki vāca līdzekļus ieročiem, iepirka un citādi ieguva ieročus, kā arī dibināja milicijas vienības.

Izsludinātais karastāvoklis Kurzemē, kā arī pastiprinātā apsardzība Vidzemē nevarēja aizkavēt augošo revolucionāro vilni. Tauta neievēroja noteikto karastāvokļa režīmu, boikotēja valdības rīkojumus un vairs nemaksāja nodokļus. Daudzās vietās Latvijā karadienestā iesaucamie atteicās ierasties mobilizācijas vietās. Darbaļaužu masas ignorēja valdības iestādes, valdības tiesu vietā pašas tiesāja kriminālnoziedzniekus, pārkāpa pasu reģistrācijas likumīgo kārtību utt. Vietējā administrācija lietoja visdažādākos līdzekļus, lai apspiestu revolucionāro kustību. Blakus pastiprinātām represijām policija veicināja huligānismu, zādzības un spiegošanu.

Novembrī pilsētu lielburžuāzija neatlaidīgi prasīja pastiprināt cīņu pret revolucionāro kustību. Rīgas biržas komiteja nosūtīja telegrammu Vitem, izsakot pārliecību, ka viņš īsā laikā nodibinās

mieru un kārtību. Šī pati komiteja neatlaidīgi cīnījās pret ostas strādnieku streiku, protestējama pret darba algas paaugstināšanu strādniekiem. Cīņā ar strādniekiem biržas komiteja laida darbā arī iebiedēšanas līdzekļus. Tā griezās pie iedzīvotājiem ar uzsaukumu, kurā draudēja, ka streiks atnesīsot bezdarbu un badu, jo angļu firmas streika dēļ nesolot savlaicīgi piegādāt rūpnīcām ogles.

Liberālā buržuāzija savukārt griezās pie Vites. Tā lūdza realizēt 17. oktobra manifestā apsolītās reformas, saskatīdama te iespēju nomierināt revolucionāro kustību. Tai pašā laikā buržuāzija ieteica strādniekiem atteikties no tālākas revolucionāras cīņas un pacietīgi gaidīt reformas.

Novembrī zemnieku cīņa stipri saasinājās un kļuva sasprindzināta. Jau novembra sākumā LSDSP CK izlaida uzsaukumu «Visiem zemniekiem», kurā ieteica veco pagastu valžu vietā dibināt jaunus pašvaldības orgānus. Novembrī pagastos sociāldemokrātu vadībā notika plašas sapulces, kurās pieņēma lēmumus boikotēt valdības iestādes, pārtraukt ar tām visus sakarus, nemaksāt nodokļus, rentes maksu, nepildīt klaudas u. c. Sevišķi svarīga nozīme bija lēmumiem par veco pagasta valžu un tiesu aparāta likvidēšanu. To vietā zemnieki nolēma ievēlēt uz plašiem demokrātiskiem pamatiem zemnieku izpildkomitejas jeb tā sauktās rīcības komitejas un tautas tiesas. Agrākās administratīvās personas — urjadņikus, zemnieku lietu komisārus, tiesnešus — zemnieku sapulces atcēla no amatiem. Pieņēma lēmumus nodibināt miliciju, kurai sākumā uzlika par pienākumu aizsargāt iedzīvotājus no huligānu un baronu «zelbstsucinieku» (pašaizsardzības) uzbrukumiem. Līdzekļus milicijas apbruņošanai iedzīvotāji nolēma iegūt, vācot labprātīgus ziedojumus un piešķirot zināmas summas no pagastu budžetiem. Zemnieki nolēma skolās sākt mācīt pēc jaunas programmas, kurā no obligāto priekšmetu skaita būtu izslēgta ticības mācība, iekļautas vairākas jaunas mācību disciplīnas un par mācību valodu noteikta dzimtā valoda.

Baronu kroģus un valsts degvīna tirgotavas slēdza, bet daudzas izdemolēja (galvenokārt tās, kuras neievēroja rīkojumu izbeigt reibinošu dzērienu tirdzniecību). Zemnieki vairs nemaksāja nodokļus un renti, gāja uz medībām un zveju, ignorēja baronu privilēģijas. Ievēlētās rīcības komitejas nodibināja kontroli pār baronu muižām, aizliedza tām pārdot mežus un zemi. Daudzos pagastos nodibināja tautas miliciju, kurā piedalījās kā kalpi, tā arī zemnieki. Dažās vietās — Mazsalacā un Koknesē — milicijas nodaļās bija vairāki simti cilvēku. Organizējot miliciju, aktīvā cīņā pret baroniem un to pašsardzību tika iesaistīts arvien lielāks skaits kalpu un zemnieku. Lai iegūtu ieročus, muižnieku muižās, kurās nebija kara spēka apsardzības, miliči izdarīja kratīšanas un atbrūvoja vācu junkurus un mežsargus. Savukārt baroni savas apsardzes priekšgalā turpināja niknus bruņotus uzbrukumus zemnieku sapulcēm. Novembrī zemnieki sāka dot bruņotu pretsparu junkuru

nekaunīgajiem uzbrukumiem. Cīņa saasinājās, un zemnieki arvien biežāk laida darbā «sarkano gaili» — dedzināja baronu muižas.

Novembra sākumā zemnieku kustība bija visaktīvāka četros Vidzemes guberņas apriņķos — Rīgas, Cēsu, Valmieras un Valkas apriņķī. Vidzemes gubernators ziņojumā Iekšlietu ministrijai rakstīja, ka šajos apriņķos stāvoklis dienu no dienas kļūstot nopietnāks. «Gandrīz visos pagastos (šajos apriņķos. — J. K.) notiek sapulces. Šajās sapulcēs piedalās bez abu dzimumu vietējiem iedzīvotājiem arī atbraukušie agitatori, kurus komandējusi Rīgas revolucionārā partija, daudzos pagastos ir atlaistas visas amatpersonas un aizvietotas ar šajās sapulcēs jaunievēlētām personām, kurām uzlikts par pienākumu pārtraukt katrus sakarus ar administrāciju, muižniekiem tiek aizliegts pārdot mežus, tiek pieņemti lēmumi, kā nav jāmaksā rente un procenti bankām.»

Gubernators Zvegincevs, ņemdams vērā revolucionāro stāvokli guberņā un spēku samēru, uzskatīja, ka vēl ir neizdevīgi izsludināt karastāvokli, tāpēc turējās pie nogaidīšanas taktikas. Viņš lietoja arī citas cīņas metodes — agitāciju, iedzīvotāju nomierināšanu, pieglaimošanu viņiem un vietējās preses ietekmēšanu.

Tādu mēģinājumu pieglaimoties masām gubernators uzsāka 3. novembrī. Zvegincevs pēc baronu padoma sasauca savā pili Rīgas apriņķa pagasta pārstāvju sapulci. Gubernators un kņazs Kropotkins, Rīgas apriņķa priekšnieks, sapulcei monarhistiskā garā izskaidroja 17. oktobra manifestu kā cara žēlastību un griežas pie pagastu pārstāvjiem, lai viņi norādītu līdzekļus, «ar kādiem var panākt prātu nomierināšanu». Lai atbildētu uz šo jautājumu, pagastu pārstāvji prasīja mazliet laika apspriedei. Apspriede, kas notika, piedaloties sociāldemokrātiem, neilgā laikā izstrādāja virkni prasību, kuras pamatvilcienos bija šādas: nekavējoties izsludināt jaunas pagastu valžu vēlēšanas, arī skolotāju un skrīveru vēlēšanas, kurās jāpiedalās visiem pagasta sabiedrības locekļiem, kas saņieguši pilngadību, t. i., 21 gadu. Par pagastu valžu un tiesu valodu noteikt vienīgi latviešu valodu. Likvidēt muižu policiju, atcelt patronāta tiesības, skolas nodot sabiedrības pārziņā, bērnus mācīt dzimtajā valodā. Atcelt visāda veida klaūšas un pagastu nodevas un aizstāt tās ar progresīvo ienākuma nodokli. Uzlikt par pienākumu baroniem pārdot vēl nepārdoto zemnieku zemi, kā arī tos muižas zemes gabalus, kuri izrentēti, slēgt krogus un degvīna tirgotavas, izvākt karaspēku no Latvijas, atcelt karastāvokli un pastiprināto apsardzību, dot vietējo pašvaldību. Lai sekmīgi realizētu nepieciešamās reformas, sasaukt tuvākā laikā Satversmes sapulci uz vispārējo vēlēšanu tiesību pamatiem.

Kā redzams, apspriedes izstrādātām prasībām bija demokrātisks raksturs, kaut gan zemes jautājumā tās bija pārāk mērenas. Tajās trūka arī prasības pēc demokrātiskas republikas. Pēc iepazīšanās ar prasībām gubernators liekulīgi paziņoja, ka dažas no tām nekavējoties var apmierināt, bet citas ir jāapstriprina nākamajai Valsts

domei. Bet gubernators pat nedomāja izpildīt savus solījumus. Ne-panācis no sapulces nekādu «prātu nomierināšanu», viņš par jaunu griezās pie Iekšlietu ministrijas ar telegrammu, kurā ieteica ievest Vidzemes gubernā karastāvokli. Atzīmējis telegrammas sākumā revolucionārās kustības pieaugšanu, gubernators raksta: «Es uzskatu stāvokli par ļoti bīstamu, sevišķi ņemot vērā, ka garnizons, neraugoties uz maniem lūgumiem, vēl netiek pastiprināts. Ir akūta nepieciešamība pastiprināt garnizonu ar diviem pulkiem, izsludināt Vidzemes gubernā karastāvokli un iecelt par pagaidu ģenerālgubernatoru Papenu, 25. divīzijas priekšnieku, gudru un enerģisku cilvēku. Bez tam nepieciešams Rīgas ostā turēt dežurējošu kuģi, kur novietot valsts un privātbanku kapitālus, kas sasniedz vairākus miljonus rubļu. . . Es savukārt,» turpināja gubernators, «lietoju visus no manis atkarīgos līdzekļus — pierunāšanu un draudus, bet neesmu drošs, ka man izdosies iedzīvotājus pārliecināt un vest pie prāta. Vienīgā piekāpšanās, kas varētu būt pieļaujama, ir, dodot rīkojumu par karastāvokli, uzticēt man to izsludināt viskritiskākajā brīdī.»³⁶

Telegrammu atšifrēja telegrāfists sociāldemokrāts, un tās saturu nodeva Federatīvajai komitejai. 7. novembrī telegramma parādījās latviešu avīzēs «Dienas Lapa» un «Baltijas Vēstnesis» un izraisīja lielu tautas sašutumu. Kaut gan telegrammā nebija baronu parakstu, tas, ka Meiendorfs aizbrauca uz Pēterburgu, lai lūgtu represiju pastiprināšanu, liecina par baronu centieniem panākt karastāvokļa izsludināšanu Vidzemes gubernā. Viņu prese, kā arī reakcionārais latviešu laikraksts «Rīgas Avīzes» apsveica Zveginceva telegrammu, turpretim visa progresīvā sabiedrība uztraucās par gubernatora prasību ievest Vidzemes gubernā karastāvokli.

Drīz pēc šā notikuma, 10. novembrī, Rīgā notika Latvijas skolotāju kongress. Skolotāju kongresam bija liela politiska nozīme. Tajā piedalījās apmēram 1000 skolotāju. Kongress noritēja sociāldemokrātiskā garā un pieņēma rezolūciju par tautskolas demokrātizāciju. Jautājums par tautas izglītību Latvijā bija viens no vissaktuālākajiem politiskajiem jautājumiem latviešu tautas dzīvē. Gadu simteņiem latviešus turēja tumsībā vācu baroni, kuru rokās atradās tautas izglītība. Līdz 1880. gadam, t. i., līdz skolas pakļaušanai izglītības ministrijai, bērnu mācīšanu pilnīgi kontrolēja vācu mācītāji, kas uzskatīja, ka zemnieku bērniem pietiek iemācīties katķismu un baznīcas dziesmas. Pēc 1880. gada cara valdība centās izmantot skolu savās interesēs, lai propagandētu lielvalstisko šovinismu un pārkrievotu iedzīvotājus. Jau no pamatskolas bērnus sāka mācīt krievu valodā, kas ļoti apgrūtināja mācību apgūšanu. Bet arī vācu mācītāji joprojām ietekmēja skolu. Viņiem palika kontrole pār ticības mācības pasniegšanu skolās. Baltijas baroni laiku pa laikam ierosināja jautājumu par tautas izglītību un prasīja

³⁶ ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 1905, л. 1350, ч. 22, л. 203.

atdot viņiem agrākās skolu un citu mācības iestāžu pārvaldīšanas tiesības.

Carisma laikā tautas izglītība kalpoja mantīgo šķiru interesēm. Atbilstoši tam skolu pārvaldīšanas metodes bija birokrātiskas un bērnu mācīšana notika konservatīvā garā. Krievu proletariāts boļševiku vadībā neatlaidīgi cīnījās par visas tautas izglītības demokratizēšanu. Kad daudzās Krievijas pilsētās notika skolnieku un studentu streiki, arī Latvijā norisinājās cīņa par skolas demokratizāciju. 1905. gadā skolnieku, ģimnāzistu un Politehniskā institūta studentu streiki sekoja cits citam. LSDSP pievērsa sevišķu uzmanību pamatskolas izglītībai, jo tā visvairāk skāra plašās darbaļaužu masas. Jau pirms kongresa sasaukšanas LSDSP skolotāju komiteja sasauca vairākas skolotāju konferences, skolotāju apspriedes ar vecākiem, izglītības biedrību sapulces, kurās iztirzāja tautas izglītības jautājumus.

Tautas izglītības laukā LSDSP prasīja:

1) atbrīvot tautskolas no katras administratīvas cara ierēdņu uzraudzības un nodot tās vēlētu vietējo pašvaldību pārziņā;

2) ievest obligātu un bezmaksas apmācību bērniem no 8 līdz 14 gadu vecumam un mazturīgiem bērniem dot mācību laikā uzturu un drēbes;

3) izsludināt dzimto valodu tautskolās par mācību valodu, bet krievu valodu par mācību priekšmetu;

4) šķirt skolu no baznīcas, atcelt ticības mācības pasniegšanu;

5) uzņemt tautskolas programmā mācību priekšmetus par tautsaimniecību, valsts tiesībām u. c.;

6) gādāt, lai tautskolas bērnus ne tikai mācītu, bet arī audzinātu demokrātiskā garā, par apzinīgiem pilsoņiem;

7) spējīgākajiem skolniekiem palīdzēt iegūt augstskolu izglītību, viņus mācot uz sabiedrības rēķina.

Daudzās skolās skolotāji jau pirms kongresa paši pēc savas ierosmes sāka mācīt bērnus saskaņā ar jauno, LSDSP izstrādāto programmu. Tas izraisīja stipru skolas administrācijas un vācu mācītāju pretestību. Viņi slēdza daudzas skolas. Tad skolnieki ar progresīvajiem skolotājiem priekšgalā sāka streiku cīņu, pieprasot mācības pēc jaunās programmas.

Tautskolotāju vairākums Latvijā nostājās revolūcijas pozīcijās. Daudzi no viņiem aktīvi piedalījās revolucionārajā kustībā, būdami pie tam izcili propagandisti. Progresīvajiem skolotājiem bija liela autoritāte tautas vidū, tāpēc vācu mācītāji viņos redzēja savus visbīstamākos pretiniekus.

Reakcijas spēki nežēlīgi izrēķinājās ar revolucionārajiem skolotājiem. Pēc nepilnīgiem statistiskiem datiem, līdz 1906. gada rudenim vien Latvijā nošāva 25 skolotājus, pakāra — 5, sodīja ar miesas sodiem — 72, izsūtīja — 13, aizmuguriski piesprieda nāves

sodu — 6 un sadedzināja visu mantu 14 skolotājiem.³⁷ Pavisam revolūcijas laikā no 1905. līdz 1907. gadam Latvijā cieta pamēram 700 tautskolotāju.³⁸

10. novembrī notikušais Latvijas skolotāju kongress pieņēma rezolūciju, kurā pamatos bija iepriekš minētās latviešu sociāldemokrātijas prasības tautas izglītības laukā. Kongress nolēma boikotēt skolu administrāciju, kas prasīja skolās mācīt pēc vecās programmas, un sākt mācības pēc jaunās, LSDSP izstrādātās programmas. Skolotāju kongresā bija ieradies arī reakcijas pārstāvis mācītājs Andrievs Niedra, kuru ar milzīgu troksni un svilpieniem padzina no zāles.

Skolotāju kongresam bija pozitīva nozīme Latvijas revolucionārajā kustībā. Tas organizēja un saliedēja tautskolotājus tālākai revolucionārai cīņai un cīņai par tautskolas demokratizāciju, kura turpinājās arī 1906. gadā soda ekspedīciju dienās, kaut gan ne tādos apmēros un ne ar tādu sparū kā 1905. gadā. Kongresā ievēlētais birojs vēl 1906. gada jūnijā sasauca skolotāju konferenci. Latvijas tautskolotāju birojs uzturēja arī sakarus ar Viskrievijas skolotāju savienību. 1906. gada 1. oktobrī IX Viskrievijas tautskolotāju kongresā, kas notika Somijā, piedalījās arī latviešu tautskolotāju pārstāvji.

Drīz pēc skolotāju kongresa sanāca Latvijas pagastu pārstāvju kongress. Rīgas apriņķa pagastu pārstāvju kongress stimulēja tālāku cīņas izvēršanos uz laukiem. Saskaņā ar šā kongresa lēmumu Rīgā 19. novembrī tika sasaukts pagastu delegātu kongress no visiem Vidzemes un Kurzemes guberņu apriņķiem, kura sasaukšanā daudz darīja Kokneses pagasta rakstvedis J. Kroders. Policija aizliedza kongresu. Arī gubernators nedeva atļauju atklāt kongresu, bet uzaicināja Vidzemes guberņas delegātus pie sevis pilī. Delegāti atteicās no gubernatora uzaicinājuma un veica savu darbu bez vietējās administrācijas atļaujas.

Latvijas pagastu delegātu kongresam, kas notika LSDSP vadībā, bija liela politiska nozīme. Tā dienas kārtībā bija divi jautājumi:

³⁷ «Рабочая мысль», 1906, окт., с. 30.

³⁸ Birkerts P. 1905. gara revolūcijā cietušie Latvijas skolotāji. 1927, 203.—222. lpp.

M. Ausmane, skolotāja revolucionāre.

pašreizējais moments un vietējā pašvaldība. Šajos jautājumos tika pieņemtas revolucionāras rezolūcijas. Kongress norādīja, ka gaidīt no cara valdības un baroniem kādas politiskas un nacionālas brīvības būtu pašapmānīšanās. Zemniekiem pašiem jāstājas pie vietējo pašvaldības orgānu revolucionāras pārkārtošanas, ejot roku rokā ar citām Krievijas tautām. Kongress izteica domu, ka jāvērsas pret visu valsts pārvaldes sistēmu un ka palikušo veco pagastu valžu vietā uz plašiem demokrātiskiem pamatiem jāievēl zemnieku rīcības komitejas. Kongress izstrādāja sīku instrukciju par rīcības komiteju tiesībām un pienākumiem; rīcības komitejām nebija tiesības uzturēt nekādus sakarus ar vecajiem valdības orgāniem un izpildīt to aģentu rīkojumus. Komiteju vēlēšanām vajadzēja notikt līdz 10. decembrim.

Pēc pagastu delegātu kongresa laukos sākās spēcīga kustība par rīcības komiteju vēlēšanām tajos pagastos, kur tās vēl nebija ievēlētas. Decembra sākumā Kurzemē gandrīz visos pagastos (apmēram 90%) jau bija vēlētas pagastu komitejas. Dažās vietās vecās pagastu valdes pretojās, nenodeva pagasta naudu, zīmogus, grāmatas ievēlētām zemnieku komitejām, citās vietās valžu locekļi labprātīgi atteicās no saviem pienākumiem, tāpēc dažus no viņiem pat ievēlēja rīcības komitejās. Dobeles apriņķa kongresā tika pieņemts lēmums, ka visām pagastu valdēm apriņķī labprātīgi jānoliek savas pilnvaras.

Ievēlētās rīcības komitejas ar retiem izņēmumiem bija revolucionāras zemnieku organizācijas. Tādā veidā radās plašs zemnieku komiteju tīkls. Tās uzturēja sakarus savā starpā un ar lauku sociāldemokrātiskajām organizācijām. Vidzemē un Kurzemē tika ievēlētas apmēram 430 pagastu rīcības komitejas. Ņemot vērā, ka tika pārvēlētas pagastu tiesas, apmēram mēneša laikā nodibināto revolucionāro zemnieku organizāciju skaits bija ļoti liels. Dažos apriņķos, piemēram, Kuldīgā, Mazsalacā, Vecaucē, Aizputē, tika nodibinātas arī rajonu apvienību rīcības komitejas, kas uzturēja sakarus ar sava rajona pagastu komitejām un koordinēja to revolucionāro darbību.

Rīcības komitejām bija pozitīva nozīme 1905. gada revolūcijā. Tā izpaudās galvenokārt vecā valsts pagastu pārvaldes aparāta graušānā un cīņā pret muižniekiem un patvaldību. Revolūcijas radītas un kaujas postenī noliktas, tās, notikumiem risinoties, tika iesaistītas bruņotās cīņas sagatavošanā. Rīcības komitejas bija revolucionāro varas orgānu dīgļi. Latvijā tās aizstāja deputātu padomes, kuras 1905. gada rudenī tika nodibinātas daudzās Krievijas pilsētās. Rīcības komitejas organizēja miliciju un vadīja cīņu pret kontrrevolūciju.

Uz dzelzceļiem deputātu padomju lomu, kā jau aizrādījām, izpildīja dzelzceļu strādnieku komitejas, kas vadīja dzelzceļnieku streiku kustību, bet novembra beigās un decembra sākumā turēja savās rokās dažus šaursliežu dzelzceļus.

Oportunisti rīcības komitejas uzskatīja galvenokārt par vietējās pašvaldības orgāniem un centās izskaidrot to administratīvos uzdevumus, apejot galveno jautājumu — par bruņotās cīņas organizēšanu un vadīšanu. Viņi negribēja iet tālāk par pašvaldības orgānu nodibināšanu, turklāt neizprata šo orgānu politisko nozīmi.

Revolucionārie latviešu sociāldemokrāti, kuru partijā bija vairākums, uzskatīja, ka komitejas nepieciešamas galvenokārt bruņotās cīņas un sacelšanās gatavošanai, jo revolūcija vēl nebija uzvarējusi. Pagastu pārstāvju kongress ievēlēja pagastu delegātu centrālbiroju, kas decembra pirmajā pusē izlaida uzsaukumu rīcības komitejām un visai lauku sabiedrībai. Uzsaukumā bija pārvērtēta komiteju kā pašvaldības iestāžu nozīme, bet netika pievērsta uzmanība tam, ka Latvijā nepieciešama bruņota sacelšanās, lai revolūciju novestu līdz pilnīgai uzvarai.

«Vai gan tas būtu miers,» lasām uzsaukumā, «kad uz administrācijas pavēli gribētu atjaunoties vecās valdes, būtu jāmaksā vecie nodokļi, jāatsvabina muižas no nastām? Vai to tagad pavisam vairs var izvest? Nepievilieties: tās jukas, kādas tad celtos, nav ne tuvumā salīdzināmas ar tām grūtībām, kas radīsies, pretojoties joprojām katram patvaldības uzbrukumam. Ceļš uz kārtību nekad nav gājis atpakaļ pie tā, kas reiz no visiem atmests, bet cauri tam, kas ir pieņemts un iekarots. Tilti uz pagātņi ir nolauzti, un tas ir labi tā.»³⁹

Par pozitīvu momentu šajā uzsaukumā jāuzskata priekšlikums nodibināt miliciju un apgādāt to ar ieročiem. Miličiem jāsaņem ne mazāk par 50 kapeikām dienā. Milicijai jāved partizānu cīņas un visiem līdzekļiem jātraucē karaspēku daļu pārvietošanās.⁴⁰ Tomēr ne kongresa rezolūcija, ne pagastu delegātu biroja uzsaukumi neaicināja masas uz bruņotu sacelšanos, neizvirzīja bruņotās sacelšanās lozungu, nenorādīja, ka zemniekiem, lai gūtu uzvaru, jāapvienojas ar pilsētas proletariātu un jāgatavo bruņotā sacelšanās. Tas bija viens no Latvijas pagastu delegātu kongresa trūkumiem.

Pagastu delegātu birojs neizvirzīja arī nekādu revolucionāru uzdevumu agrārajā jautājumā. Uzsaukumā tika aizrādīts, ka jāsaģlabā neaizskartas baronu atstātās muižas un ka muižu zeme nav nododama zemniekiem. «Jāgādā tikai, lai visas priekšrocības, ko baudīja muižu zeme, kristu, lai muižnieki nebūtu nekas cits kā gruntņieki, zemes īpašnieki. Privātīpašums uz zemi tuvākā nākotnē nav iznīcināms.»⁴¹

Kaut arī pagastu delegātu kongresam bija trūkumi, tomēr tā revolucionizējošā nozīme tālākajā cīņas gaitā bija liela. Kongress

³⁹ «Pēterburgas Latvietis», 1905, 16. dec.

⁴⁰ Turpat.

⁴¹ Turpat.

stipri sekmēja vēl palikušo agrāko pagastu valžu likvidēšanu un revolucionāro rīcības komiteju nodibināšanu visā teritorijā. Ar rīcības komitejām zemnieki revolucionārā ceļā radīja demokrātiskas pārvaldes formas. Komiteju nodibināšana savukārt pastiprināja cīņu pret kontrrevolūciju, sekmēja laukos pāreju uz masu bruņotām akcijām. Rīcības komitejas visumā bija revolucionāras zemnieku komitejas, kas sociāldemokrātisko organizāciju vadībā sagatavoja un organizēja masas bruņotai cīņai ar pretinieku.

Revolucionārā cīņa, ko buržuāzija ar oportunistu piepalīdzību centās novirzīt uz mierīgu reformu gaidīšanas ceļu, rudenī ieguva plašus apmērus un novembra beigās sasniedza savu augstāko pakāpi. Latvijā sākās masu cīņas — baronu muižu dedzināšanas un bruņotas sacelšanās.

Latvijas Zemnieku savienība, kas bija izveidota 1920. gada 1. oktobrī, bija revolucionāra organizācija, kas cīnījās par zemnieku brīvību un demokrātisku valsts iekārtošanu. Savienība bija organizēta pagastu līmenī, un tās galvenā uzdevuma bija organizēt zemnieku cīņus pret kontrrevolūciju un par labāku dzīvi lauku rajos. Savienība bija aktīva revolucionārā cīņā, un tās dalībnieki piedalījās dažādās bruņotajās akcijās, tostarp muižu dedzināšanās. Savienība bija cieši saistīta ar sociāldemokrātiskajiem līderiem, kas vadīja zemnieku cīņus. Savienības darbība bija ļoti aktīva, un tā veicināja zemnieku apziņas pacelšanos un revolucionāro cīņu izveidi.

EVOLŪCIJAS
KULMINĀCIJA
LATVIJĀ 1905.
GADA BEIGĀS

Rudens beigās arī Latvija ceļoja uz Latvijas revolūcijas kulmināciju. Ar šiem gadiem saistīta ir Latvijas revolūcijas kulminācija. Ar šiem gadiem saistīta ir Latvijas revolūcijas kulminācija. Ar šiem gadiem saistīta ir Latvijas revolūcijas kulminācija.

7. novembrī un decembrī tika izstrādāta Latvijas revolūcijas kulminācija. Ar šiem gadiem saistīta ir Latvijas revolūcijas kulminācija. Ar šiem gadiem saistīta ir Latvijas revolūcijas kulminācija.

stipri sekmeja vēl pārkuso agrāko pagastu valsts likvidēšanu un
 revolucionāro rīcības komiteju nodibināšanu visā teritorijā. Ar rīcī-
 bas komitejām zemnieki revolucionārā ceļā radīja demokrātiskas
 pārvaldes formas. Komiteju nodibināšana savukārt pastiprināja
 cīņu pret kontrrevolūciju, sekmeja lauks pāreju uz masu organizā-
 cionāliem akcijām. Rīcības komitejas visumā bija revolucionāras zem-
 nieku komitejas, kas sociāldemokrātisko organizāciju vadībā
 sagatavoja un organizēja masas brīvības cīņai ar pretinieku.

Revolucionāro
 cīņu nosaukt uz
 pilnās apmērus
 pakāpi. Latvijā tā
 brīvības sacelšanās

oportūnistu nepalīdzību
 masas ceļā, rudenī ieguva
 saskārtību savu augstāko
 masu dziedināšanu un

EVOLŪCIJAS
 KULMINĀCIJA
 LATVIJĀ 1905.
 GADA BEIGĀS

1. NOVEMBRA VISPĀRĒJAIS POLITISKAIS STREIKS

Oktoobra vispārējā politiskajā streikā nodibinājies spēku līdzsvars starp revolūciju un kontrevolūciju nevarēja ilgi pastāvēt. Cara patvaldība, manifestā apsolījusi pilsoniskās brīvības un likumdošanas domes sasaukšanu, sāka mobilizēt visus spēku, lai apspiestu augošo revolucionāro kustību. Tā sūtīja karaspēka papildinājumus uz rajoniem, kuros pieauga revolucionārā kustība, dibināja melnsimtnieku bandas, uzpirka presi un asi izrēķinājās ar revolucionāriem. Par spīti šiem valdības soļiem revolūcija joprojām attīstījās un novembra beigās un decembrī sasniedza savu augstāko uzplūdu līmeni. Proletariāts sociāldemokrātiskās boļševiku partijas vadībā uz patvaldības izrēķināšanos atbildēja ar streiku cīņu, strādnieku deputātu padomju dibināšanu, kaujinieku darbību un bruņoto sacelšanās. Bruņotās sacelšanās notika daudzās vietās Krievijā: Maskavā, Sevastopolē, Novorosijskā, Saratovā, Donbasā, Gruzijā, Baltijā, Sibīrijā un citur. Visvarenākā bruņotā sacelšanās bija decembrī Maskavā. Sacelšanās notika arī Baltijas jūras un Melnās jūras flotē. Rudenī pilsētu proletariāta cīņas ietekmē arī uz laukiem pastiprinājās zemnieku kustība. Daudzas guberņas — Saratovas, Tambovas, Kutaisi, Čerņigovas un vairākas citas — bija pārņēmusi spēcīga zemnieku sacelšanās kustība. Rudenī agrārie nemieri aptvēra gandrīz pusi no Krievijas apriņķiem.

Rudens beigās arī Latvijā revolucionārā kustība kļuva ļoti sasprindzināta un sasniedza savu kulmināciju — sacelšanos. Apriņķu pilsētās, miestos un pagastos tika dibināta tautas milicija, kam dažās vietās, kā Rūjienā, Mazsalacā, Koknešē un Skrīveros, bija ievērojami spēki. Visur masas centās bruņoties. Rīgā, Liepājā, Jelgavā daudzās rūpnīcās strādnieki kala aukstos ieročus — pīķus, zobenus, kā arī gatavoja bumbas. Tajā pašā laikā uz laukiem pastiprinājās policijas, urjadņiku atbruņošana. Organizētas milicijas nodaļas apstaigāja muižu pēc muižas, izdarot kratīšanas un ieroču konfiskāciju.

Novembrī un decembrī daudzās vietās karadienestā iesaucamie atteicās ierasties mobilizācijas punktos. Avīze «Pēterburgas Latvietis» 1905. gada 7. decembrī rakstīja, ka 4. decembrī Valmierā sabraukuši apmēram 400 iesaucamo, bet nosūtīt viņus neizdevās,

jo iesaucamie atteicās braukt: viņi palika mītiņā un pieņēma rezolūciju ar prasībām: 1) saīsināt karadienesta laiku; 2) maksāt 36 rubļus gadā un uzlabot uzturu; 3) apakšvirsniekiem un augstākajai priekšniecībai izturēties cilvēciskāk, pieklājīgāk; 4) atļaut kareivjiem iesniegt sūdzības augstākajai priekšniecībai par virsnieku nepieļaujamo izturēšanos; 5) neatplēst kareivju vēstules un gādāt, lai virsnieki nepiesavinātos kareivjiem atsūtīto naudu. Rezolūciju nodeva vietējam kara apgabala priekšniekam Gūtceitam, lai viņš to nosūtītu kara ministram. Pēc tam visi izklīda.

Kā ziņo avīze «Cīņa», 19. decembrī Cēsīs izcēlās spēcīga protesta kustība pret iesaukšanu karadienestā, kuras rezultātā no iesaukšanai pakļautajiem 1019 (pēc dažām ziņām — 2900) iesauca tikai 75 cilvēkus, bet pārējos atlaida mājās, lai nomierinātu iedzīvotājus un aiz bailēm no tik aizdomīgajiem nākamajiem tēvijas aizstāvjiem.

Kustība pret iesaukšanu karadienestā un neierašanās mobilizācijas punktos notika arī citos Latvijas rajonos. Lielākā daļa no iesaucamajiem, kas neieradās dienēt, iestājās tautas milicijas rindās.

Novembra beigās un decembra sākumā revolucionārā kustība uz laukiem kļuva jo plaša un masveidīga. Zemnieki, ievēlējuši rīcības komitejas, padzina no pagastiem urjadņikus. Tautas milicija gāja bruņotā cīņā pret karaspēka daļām, sagraba dzelzceļa stacijas, kontrolēja dzelzceļa kustību un pagastos iznīcināja izmeklēšanas lietas. 2. decembrī Madonas muižā (toreiz Cēsu apriņķis) 3000 cilvēku liels pūlis piespieda tiesu izmeklētāju Znamenski izdot 53 izmeklēšanas lietas.¹ Decembra pirmajā pusē kādā no Vidzemes žandarmērijas ziņojumiem teikts, ka gandrīz visi gubernas apriņķi atrodas revolucionāru rokās, kuri nodibina tur jaunu kārtību un «ievēl savas amatpersonas, kas jau stājušās pie revolucionāru norādīto pienākumu izpildīšanas. Policija, kuru karaspēks neatbalsta, ir pilnīgi bezcerīgā stāvoklī un spiesta no laukiem un apriņķiem aizbraukt uz pilsētām. Pat dažas nelielas pilsētiņas pārgājušas revolucionāru rokās, kuri tur, atcēlušī agrākās pilsētu valdes un policiju, aizvieto tās ar vēlētām personām.»²

Tādu pašu stāvokļa novērtējumu dod žandarmērija par Kurzemes gubernu: «Revolucionārā kustība,» raksta no Jelgavas žandarmu pulkvedis Astafjevs žandarmu korpusa komandierim Pēterburgā, «Kurzemes gubernā, sākot ar 25. novembri, sākusi norisināties ar lielu drosmi. Dzīve pilsētās ir pilnīgi atkarīga no revolucionāriem, kuri gan izsludina, gan aptur streikus. Policija pārtraukusi savu darbību draudu dēļ. Ģenerālgubernators ir bezspēcīgs atjaunot kārtību gubernā un pilsētās karaspēka mazā skaita dēļ. Apriņķi ir pilnīgi revolucionāru varā, muižniekus apliek ar kontribūciju vai izdzen no viņu īpašumiem. Šeit ir nevis revolucionāra

¹ ЦГАОР СССР, ф. 124, III отд., I делопр., д. 171, ч. 37, 1905 г., лл. 93—95.

² Turpat, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 2550, ч. 8, лл. 93—95.

kustība, bet īsta sacelšanās ar visām tās briesmām. Nepieciešamība pastiprināt gubernu ar karaspēku ir akūta, un, ja to nedarīs, ar sacelšanos nebūs iespējams tikt galā, ko apzinās arī administrācija un militārie priekšnieki. No Liepājas nav nekādu ziņu jau dienas desmit.»³

Latvijas pilsētās novembra otrā pusē izvērsās plaša streiku kustība — novembra vispārējais streiks, kas stimulēja vētrainu revolucionārās kustības attīstību visā Latvijā. 15. novembrī Latvijā saskaņā ar Vidzemes gubernatora ziņojumu iekšlietu ministram streiku iesāka visu pasta un telegrāfa iestāžu kalpotāji. Pasta un telegrāfa kalpotāju streiks iesākās ne vien Latvijā, bet visā Krievijā. Streiku izsludināja 15. novembrī notikušais Viskrievijas pasta un telegrāfa organizāciju kongress. Iemesls streikam bija tas, ka valdība atņēma pasta un telegrāfa kalpotājiem viselementārākās organizēšanās tiesības — tiesības nodibināt savu arodbiedrību. Bez tam valsts iestāžu kalpotāji saskaņā ar valdības rīkojumu par piedalīšanos streika cīņā bija pakļauti bargām represijām — tiem draudēja naudas sods, atlaišana, ieslodzīšana cietumā. Arī materiālais stāvoklis pasta un telegrāfa kalpotājiem bija ļoti smags.

24. novembrī, neskatoties uz pasta un telegrāfa streiku, Rīgā saņēma avīzi «Birževije vedomosti», kurā bija iespiests valdības rīkojums par karastāvokļa izsludināšanu Vidzemes gubernā. Vācu junkuri nemitīgi uzplijās valdībai, lai tā pastiprina represijas, un panāca, ka viņu lūgums tika izpildīts. Valdības rīkojums tika pārdrukāts 24. novembrī vietējā avīzē «Dienas Lapa», kas tajā pašā numurā atmaskoja šo patvaldības un baronu nekārtīgo soli. Karastāvokļa izsludināšanai veltītais raksts beidzās ar vārdiem: «Varmākas, jūs paši rokat sev kapu. Tautu jūs nespējat uzvarēt, un tā bez kavēšanās izsludinās pret jums tautas karastāvokli. Lai dzīvo brīvība! Lai dzīvo revolūcija!»

Vidzemes žandarmu pulkveža Volkova 26. novembra ziņojumā iekšlietu ministram norādīts, ka revolucionārā partija sakarā ar karastāvokļa izsludināšanu aicinājusi iedzīvotājus sacelties. Tāda aicinājuma nebija. LSDSP CK, atbildot uz valdības nekaunīgo soli — karastāvokļa izsludināšanu Vidzemes gubernā, aicināja proletariātu uz vispārēju politisko streiku. Jau 24. novembra vakarā sociāldemokrātu vadībā streiku sāka Rīgas—Orlas līnijas dzelzceļnieki, pēc tam Baltijas dzelzceļš, bet 25. novembrī Rīgas proletariāts iekļāvās vispārējā politiskajā streikā. Vispārējam streikam pievienojās arī streikojošie pasta un telegrāfa kalpotāji. Darbu pārtrauca visas fabrikas un rūpnīcas, apstājās tramvaju un ormaņu kustība, slēdza veikalus un restorānus. Rūpniecība un tirdzniecība pamira, un dzelzceļu kustība gandrīz izbeidzās. Streika laikā šoreiz notika arī bruņotas demonstrācijas. Visu dienu, kā ziņo žandarmu pulkvedis Volkovs telegrammā, kuru nosūtīja uz Pēterburgu policijas pārzinim, demonstrēja lieli strādnieku pūļi, bruņojušies ar

³ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 1350, ч. 51, т. II, лл. 42, 43.

pašizgatavotiem ieročiem.⁴ Uz ielām bija redzams karaspēks, bet pa tām gāja arī strādnieku patruļas. Pie Rīgas—Orlas dzelzceļa stacijas, Vērmaņa dārza, Poles fabrikas bija uzstādīti lielgabali. Gubernators Zvegincevs gaidīja kauju. Visur notika mītiņi, tika teiktas runas, izplatīti uzsaukumi. Kāds no demonstrācijas dalībniekiem stāsta, ka lielgabalus slikti apsargāja, ka «puikas ap tiem lēkāja».⁵

26. novembrī aktīvi sāka darboties melnsimtnieciskā vācu pašaisardzība, izplatīdama uzsaukumus pret sociāldemokrātiem. Sakarā ar to notika kaujinieku sadursme ar vācu pašaisardzību un policiju. Strādnieki arī izdarīja uzbrukumus policijas patruļām un žandarmērijai.

Nobijušies no Rīgas strādnieku bruņotajām demonstrācijām, kā arī zemnieku un kalpu cīņas, vācu baroni, gubernators un pilsētas Dome, lai nomierinātu kustību un iegūtu laiku spēku savilkšanai, nosūtīja uz Pēterburgu telegrammu, lūdzot atcelt izsludināto karastāvokli. 26. novembra rītā pilsētā parādījās izlīmēti sludinājumi, kuros bija ievietota telegramma, kas nosūtīta ar gubernas muižniecības maršala, rezidējošā landrāta, pilsētas galvas un gubernatora Zveginceva parakstiem Nikolajam II, grāfam Vitem un iekšlietu ministram ar lūgumu atcelt karastāvokli, jo tas radījis pārāk lielu satraukumu iedzīvotājos.⁶ Tomēr streiks turpinājās ar agrāko neatlaidību nolūkā panākt, lai oficiāli paziņotu par karastāvokļa atcelšanu, kā arī par gubernatora Zveginceva atlaišanu no amata.

Novembra streiks aptvēra visus rūpniecības centrus Latvijā. Jelgavā streiks iesākās 25. novembrī un sasniedza grandiozus apmērus. Novembra streika dienās Jelgavas sociāldemokrātiskā komiteja nolēma uzaicināt pilsētā zemniekus, lai sarīkotu bruņoto demonstrāciju. Jelgavas apkārtnes pagastos tūkstošiem kalpu un zemnieku enerģiski gatavojās iet uz Jelgavu, uz tā saucamo Jelgavas sturmēšanu. Bet pilsētā ieradās karaspēka papildinājumi, un Jelgavas komiteja atcēla savu lēmumu. Jelgavā ieradās tikai 1000 zemnieku, kuri nebija saņēmuši paziņojumu par rīkojuma atcelšanu. Notika mēģinājums sarīkot mītiņu, bet uz sapulces dalībniekiem sāka šaut karaspēks. Bija nogalinātie un ievainotie.

26. novembrī vispārējam streikam pievienojās Liepāja, 28. novembrī Ventspils. Ventspils strādnieki atbruņoja gorodovojus, atņēma ieročus valdības ierēdņiem un reakcionāriem un piespieda varas iestādes izvest no pilsētas vietējo garnizonu — divas kājnieku rotas un 3 vadus dragūnu.

Rīgā strādnieku garastāvoklis bija pacilāts, kaujiniecisks. Bija redzams, ka streiks, ja tas turpināsies, var pārāugt par bruņotu sacelšanos. Bet LSDSP CK un Rīgas organizācijas vadošie darbinieki, kurus ietekmēja oportunisti un bundisti, izrādīja nenoteiktību un

⁴ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, л. 1350, ч. 22, т. II, л. 43.

⁵ 1905. gads. M., 1936, 27. lpp.

⁶ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, л. 1350, ч. 22, т. II, л. 42.

svārstišanos. Viņi nekā konkrēta nedarīja, lai organizētu pāreju uz bruņotu sacelšanos, lai radītu nepieciešamo vadības centru un izstrādātu sacelšanās plānu.

Tas bija visizdevīgākais brīdis bruņotās sacelšanās sākšanai. Par to liecina viss. Novembra vispārējais streiks, kas visur saasinājās, neļāva pārsviest karaspēku no vienas vietas uz otru, un arī visur tā nebija pietiekami. Kurzemes pagaidu ģenerālgubernators Bekmanis dzelzceļa strādnieku, kā arī pasta un telegrāfa kalpotāju streika dēļ nevarēja pat aizsūtīt no Jelgavas uz Pēterburgu telegrammu, lai atsūta viņam palīgā karaspēku. Arī pašā Rīgā karaspēka bija maz, turklāt streika laikā laba daļa kareivju simpatizēja streikotājiem un solījās nešaut uz viņiem. Bija gadījumi, kad priekšnieki pavēlēja gatavoties uz šaušanu, bet kareivji šautenes nepacēla.⁷ Sacelšanās gadījumā daļa kareivju būtu ieņēmuši neitrālu pozīciju, bet dažas daļas, piemēram, Daugavgrīvas cietokšņa mīnu un sapieru rotas, kā arī artilēristi, būtu atbalstījušas sacelšanos. Arī zemnieki laukos cēlās bruņotai cīņai. Sevišķi aktīva kustība norisinājās Rīgas apriņķī. Vajadzības gadījumā lauku organizācijas varēja atsūtīt palīgā Rīgas proletariātam milīcus. Pie tam pašā Rīgā, kā jau aizrādījām, karaspēka nebija daudz. Par pretinieka vājumu Rīgā liecina Vidzemes gubernatora Zveginceva vēstule iekšlietu ministram Durnovo, kuru pēdējais saņēma 3. decembrī. Gubernators vēstulē raksta: «Rīgā 250 000 latviešu un 30 000 ar viņiem kopā ejošu ebreju. No apriņķa gatavojas iet uz pilsētu tūkstošiem lieli pūļi. Rīgas garnizons pēc pareiziem skaitļiem sastāv no 1400 kareivjiem, 160 kazakiem, 100 dragūniem un 4 lielgabaliem. Ja nekavējoties neatsūtīs lielākus spēkus, tad var būt Bērtuļa nakts — ar pašreizējo garnizonu var dārgi pārdot savu dzīvību, bet pasargāt dzīvību citiem nav iespējams. Ģenerālis Bekmanis vēl Jelgavā, gaidu viņu rīt. Viņš pastāvīgi lūdz atsūtīt karaspēku. Ģenerālis Frēze noraida. Turu par pienākumu sacīt, ka katastrofa tuva un to novērst var tikai karaspēka ātra atsūtīšana.»⁸

Cara patvaldība pārdzīvoja kritisku stāvokli, tai nebija vajadzīgā karaspēka sūtīšanai uz Latviju. Kā redzams, stāvoklis novembra beigās bija labvēlīgs sacelšanās sākšanai Rīgā, no kurienes sacelšanās kustība varētu ātri izplatīties pa visu Latviju — Liepājā, Jelgavā, kur sacelšanās arī bija nobriedusi. Bet labvēlīgā revolucionārā situācija sacelšanās sākšanai netika izmantota LSDSP vadībā esošo samierinātāju vainas dēļ, kuri uzskatīja sacelšanos par priekšlaicīgu. Viens no toreizējiem latviešu samierinātājiem — V. Dermanis «Pēterburgas Latvieša» 6. decembra numurā rakstīja: «Ģenerālstreiks Rīgā gaiši pierādīja, ka, turpinot vēl dažas dienas šo streiku, Rīgas proletariāts nenovēršami būtu nonācis pie bruņotas sacelšanās, pie ielu cīņām. Bet tāda bruņota sacelšanās varēja beigties ar proletariāta sakaušanu, ievērojot to, ka nevarēja stingri

⁷ 1905. gads, 27. lpp.

⁸ ЦГАОП СССР, ф. 102, АПОО, оп. 1905, л. 2550, ч. 31, л. 143.

noteikt, kurā pusē svērsies karaspēks.» Oportūnisti ieteica turpināt aģitāciju par proletariāta apbruņošanu.

28. novembrī Rīgas federatīvās komitejas stipri paplašinātajā sēdē apsprieda jautājumu par streika gaitu un tālākiem uzdevumiem.

Boļševiki no KSDSP Rīgas organizācijas kopā ar latviešu revolucionārajiem sociāldemokrātiem uzstājās par nepieciešamību turpināt streiku un to pārvērst par bruņotu sacelšanos. Bet meņševiki, bundisti un samierinātāji Federatīvajā komitejā noteikti uzstājās pret streika turpināšanu. Federatīvās komitejas vairākums nolēma streiku pārtraukt ar 29. novembri. 28. novembrī Federatīvā komiteja izlaida uzsaukumu, kurā aicināja strādniekus 29. novembrī plkst. 6 pārtraukt streiku. Strādnieki daudzās rūpnīcās sākumā tam neticēja, tomēr paklausīja Federatīvās komitejas lēmumam, un 29. novembrī streiks Rīgā tika izbeigts, izņemot Rīgas—Orlas dzelzceļu. 29. novembrī dzelzceļnieku sapulce noraidīja priekšlikumu izbeigt streiku, norādot, ka tad rastos iespēja centrālajiem un vietējiem varas orgāniem pārsviest karaspēku, lai apspiestu revolucionāro kustību. Bet pēc vairākām vētrainām sapulcēm arī dzelzceļnieki 30. novembra naktī izbeidza streiku.

P. Stučkas tad Rīgā nebija. Vēlāk viņš rakstīja: «Vispārējo bruņoto sacelšanos partijas vadības vairākums atmeta, un tas bija tieša oportūnisma sekas.»⁹

Liepājā un Jelgavā politiskais streiks beidzās 30. novembrī. Streiku turpināja pasta un telegrāfa resora kalpotāji, cenzdamies panākt uzstādīto prasību izpildīšanu. Kad Rīgas proletariāts beidza politisko streiku, Latvijā sāka streikot visu upju kuģu komandas.

Tādējādi novembra politiskais streiks lielajās pilsētās — Rīgā un Liepājā beidzās, nesasniedzot bruņotās sacelšanās pakāpi.

Jāsaka, ka Rīgas federatīvā komiteja tajā laikā lielu uzmanību pievērsa nevis galvenajam — bruņotās sacelšanās — jautājumam, bet pilsētas pašvaldības jautājumam. Jau pašā streiku sākumā

Federatīvā komiteja nolēma izvest plašu kampaņu par vecās pilsētas domes atcelšanu un jaunas domes ievēlēšanu vispārējā, tiešā un aizklātā balsošanā. Novembra streiku laikā Rīgā parādījās šāds sludinājums: «Svētdien, 27. novembrī, visās sabiedriskās vietās tiks sarīkoti mītiņi, kuros runās par jautājumu «Pilsētas pašvaldība». — No rīta no plkst. 10 līdz 12, dienā no plkst. 3 līdz 5 un vakarā no plkst. 7 līdz 9.»¹⁰ Sevišķi lielu uzmanību pašvaldības jautājumam pievērsa LSDSP locekļi J. Ozols un A. Busevs.

Tomēr arī pēc politiskā streika izbeigšanās stāvoklis novembra beigās Latvijā palika joprojām revolucionārs. Sakarā ar spēcīgo masu revolucionāro kustību aprīņos arī pēc dzelzceļnieku streika vilcieni līdz 5. decembrim no Rīgas tālāk par Rembati negāja. Šaursliežu dzelzceļu Valka—Stukmaņi un Valka—Pērnavas sagrāba

⁹ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. sēj. R., 1961, 125. lpp.

¹⁰ «Каторга и ссылка», 1932, № 7, с. 98.

un paturēja savās rokās revolucionāri. Daudzās vietās norisinājās bruņotas cīņas, kalpi un zemnieki dedzināja muižnieku muižas un vācu junkurus padzina no bruņinieku pilīm. Vidzemes žandarmu pulkvedis Volkovs 2. decembra telegrammā, kas adresēta Policijas departamentam, rakstīja: «Pasta un telegrāfa streiks turpinās, dzelzceļnieku streiks izbeidzies, bet Rīgas—Orlas dzelzceļš vēl nedarbojas, revolucionāri Rīgā paši spriež tiesu, izdod dažādus noteikumus, latviešu iedzīvotāji viņiem paklausa, ignorē varas orgānus, uz ielām daudzus nogalina kaujinieki, policija gandrīz pārtraukusi savu darbību, daudzi policisti izstājas no dienesta, citi uzstāda ekonomiskas prasības. Cēsu un Rīgas apriņķos pilnīga sacelšanās, dedzina muižas, bet citos apriņķos daudz varas darbu, patvaļīgas rīcības, maz karaspēka, īpaši apriņķos, tāpēc stāvoklis bīstams, arestēt galvenos darbiniekus grūti.»¹¹

2. BRUŅOTĀS KAUJAS VIDZEMES GUBERŅAS SKRĪVERU—LIELVĀRDES APVIDŪ

Novembra politiskā streika ietekmē LSDS partijas vadībā revolucionārā kustība aktivizējās Vidzemes guberņas Skrīveru—Lielvārdes apvidū. 24. novembrī pagastu rīcības komiteju miliči uzbruka Rīgas apriņķa priekšnieka jaunākā palīga fon Heninga mājai, nodedzināja to, bet pašu goda policistu fon Heningu, kurš bija zvēriski spīdzinājis viņa nagos nonākušos revolucionārus, nogalināja.¹² Šajā uzbrukumā piedalījās arī Rīgas kaujinieki sociāldemokrāti Čoke, Treimanis un citi.

27. novembrī Kokneses miliči uzzināja, ka Skrīveros policijas goda priekšnieks fon Pētersons ar savu rakstvedi Maksimoviču zvēriski spīdzinājuši revolucionārus. Skrīveros dzīvoja tautas ienīstais barons Sīverss, kas kopā ar Heningu un Pētersonu ņirgājās par iedzīvotājiem. Viņš jau pirms novembra politiskā streika nocietināja savu muižu un turēja tajā vairāk par 100 dragūniem ar vācu virsnieku Šternu priekšgalā. Kokneses miliči devās palīgā biedriem Skrīveros, bet, ieradušies tur, uzzināja, ka Pētersons un Maksimovičs kopā ar dragūniem noslēpušies muižā. Muižā bija noslēpušies arī jau 25. novembrī ieradušies baroni no citām apkārtnes muižām — no Lauberes, Plāteres, Madlienas u. c., kas gribēja braukt uz Rīgu, bet, tā kā dzelzceļnieki streikoja, bija spiesti palikt Skrīveros. 27. novembrī miliči aplenca stipri nocietināto pili un sāka to apšaudīt. 28. novembrī baroniem ar karaspēka apsardzi izdevās nepamanītiem izbēgt no pils, pēc tam miliči to nodedzināja. Miliči, kas tajā laikā pārvaldīja dzelzceļu, devās ar vilcienu uz Rembati, lai panāktu Rīgas virzienā bēgošos baronus.¹³ Viņi labi

¹¹ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 2550, ч. 31, т. I, л. 139.

¹² Турпат, ф. 124, III отд., I делопр., 1906 г., д. 171, ч. 37, л. 71.

¹³ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj. M., 1933, 62. lpp.

Skriveru pils. Nodedzināta 1905. gada 28. novembrī.

saprata, ka atkāpjoties karaspēka daļas rūpniecības pilsētās apvienosies lielākās vienībās un tiks no turienes sūtītas sacelšanās apspiešanai uz apriņķiem. Tādu norādījumu bija devis pats Nikolajs II. Uz kādas Vidzemes gubernatora Zveginceva telegrammas, kas bija nosūtīta Nikolajam ar lūgumu steidzīgi atsūtīt divus pulkus ar ložmetējiem, jo stāvoklis esot ļoti bīstams, cars bija uzlicis rezolūciju: «Nevajag sasmalcināt karaspēku sīkās daļās, bet turēt to kopā un rīkoties enerģiski.»¹⁴ Lai izjauktu šos plānus, miliči centās dot triecienu kontrrevolūcijas spēkiem, vēl tiem atkāpjoties.

Pa to laiku arī Rembates miliči, uzzinājuši, ka baroni bēg kopā ar karaspēku, apvienojās ar Lielvārdes miličiem, atgriezta baroniem ceļu uz Rīgu un pie Lielvārdes kroga sāka kauju ar dragūniem. Kritušie un ievainotie bija abās pusēs. Pēc žandarmērijas datiem, dragūnu eskadrons izlauzies miliču aplenkumam cauri, sadursmes vietā atstādams ievainoto eskadrona komandieri rotmīstru Šternu, 18 kareivjus un 17 muižniekus ar ģimenēm, kam izlauzies neizdevās. Bija nogalināti 5 dragūni. Muižnieki ar palikušajiem dragūniem atkāpās uz Lielvārdes muižu, kur padevās miličiem. Tajā pašā naktī vietējie miliči apcietināja muižniekus, tā ka pavisam Kokneses un Lielvārdes apkārtnē tika saņemti gūstā un apcietināti 36 baroni un viņu ģimeņu locekļi.

Bruņotā cīņa Skriveru—Lielvārdes apvidū saistīta ar kalpu un zemnieku sacelšanos apkārtējās muižās, sevišķi Rīgas un Cēsu

¹⁴ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, л. 1350, ч. 22, т. II, л. 53.

apriņķos, kur revolucionārā kustība bija ļoti asa. Jau pirms 26. novembra zemnieku miliči sarīkoja bruņotus uzbrukumus goda policistiem. Tā, 20. novembrī Cēsu apriņķī miliči uzbruka baronam Rengartenam, kas 60 kazaku pavadībā ieradās Cesvaines muižā, lai nopratinātu zemniekus nogalinātā barona Aderkasa lietā. Atceļā uz Cēsīm Rengartens ar karaspēka apsardzību izturēja piecus bruņotus zemnieku uzbrukumus. Kazaki, pēc Rīgas apgabala prokurora ziņām, izšāvuši visas patronas un zaudējuši daudz nogalinātu vai ievainotu zirgu. Tāda paša veida uzbrukums tika izdarīts apriņķa priekšnieka jaunākajam palīgam fon Brimeram. Bez tam vēl 18. novembrī zemnieki uzbruka Vecgulbenes muižas karaspēka apsardzei un 23. novembrī Ķeipenes muižas apsardzei. Pēc oficiāliem datiem, Rīgas un Cēsu apriņķa lauku iedzīvotāji gandrīz visi sacēlās pret muižniekiem, policistiem un karaspēka daļām, kas bija novietotas dažādās vietās apriņķos.

No materiāliem redzams, ka palīgā vācu junkuriem no Viļņas tika sūtīts vilciens ar karaspēku. 30. novembrī vilciens pienāca Stukmaņu stacijā un tajā pašā dienā devās uz Koknesi, kur revolucionāri izjauca dzelzceļa sliedes un vilciens cieta katastrofu. Tūlīt pēc katastrofas iesākās apšaudīšanās starp karaspēku un revolucionāriem, kas aplenca vilcienu. Rezultātā karaspēks bija spiests atkāpties. Gubernators Zvegincevs sakarā ar vilciena katastrofu nosūtīja iekšlietu ministram šādu telegrammu: «No Viļņas sūtītais vilciens ar karaspēku cieta katastrofu Stukmaņu tuvumā, to aplencis milzīgs dumpinieku pūlis. . . Rīgas glābšanai tiek prasīts nekavējoties sūtīt karaspēku.»¹⁵

Lielvārdē aplenktajiem baroniem palīgā tika sūtīta vēl viena rota kareivju no Jaunjelgavas, bet miliči ar dažiem zalvju šāvieniem piespieda rotu atgriezties atpakaļ.

Tādējādi miliči Skrīveru—Lielvārdes rajonā guva spīdošu uzvaru pār baroniem un karaspēku. Vācu junkuri bailēs drebēja uzvarējušās tautas priekšā. Kad miliči apcietinātos muižniekus sūtīja uz drošāku vietu, visās piestātnēs tauta saņēma uzvarētājus ar sajūsmu un gavilēm. Naidis pret vācu junkuriem un patvaldības kalpiem bija ļoti liels. Baroni, nokļuvuši ļoti grūtā stāvoklī, griezās pie Vidzemes muižniecības landtāga ar vēstulēm, kurās lūdza glābt viņus no revolucionāriem.

Minēsim dažas vietas no šīm baronu sūtītajām vēstulēm. «Augsti cienīts landmaršala kungs!» raksta fon Pētersons. «Pēc tam kad es ar dažiem kustības vadoņiem esmu izrunājies un iepazīinies ar organizāciju un ļaudīm, es uzskatu par neiespējamu no mūsu puses strādāt pret šo kustību. Mūsu dzīvības un mūsu mantas vienīgais glābiņš ir izlīgšana ar latviešu tautu. Viņi grib mums atstāt mūsu muižas, tie grib ievest ienākuma nodokli, vienādas balsstiesības un kopīgu pašvaldību bez kādām sevišķām priekšrocībām. Tas viss, protams, sīki jānorunā, un tādēļ es jūs ļoti lūdzu

¹⁵ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 1350, ч. 22, т. II, л. 50.

Kokneses pils, kurā tika turēti apcietinājumā sagūstītie muižnieki.

nekavējoties sūtīt šurp kungu komitejas apsardzībā. Katrā gadījumā es jūs lūdzu tūlīt likt atsaukt no zemes visu karaspēku un atcelt karastāvokli, citādi nepaliks neviena mūsu muiža vesela un mēs visi mirsim. Es jūs neatlaidīgi lūdzu — nav jau tam nekādas nozīmes (t. i., karastāvoklim un karaspēkam. — J. K.). Dragūni ar Šternu padevušies, tāpat arī kazaki. . Šeinfogels, citi kungi un es esam ieslēgti Koknesē un mirsim tūlīt, tiklīdz karaspēks ieradīsies. Glābiet zemi un mūs visus, citu neko nevar darīt. Pagaidām mūs glābj Komiteja, jo tauta tāpēc, ka Vidzemē un Kurzemē ievests karastāvoklis, sapulcējusies vairākus tūkstošus lielos pūļos, grib mūs vienkārši nosist. Lūdzu tūlīt sūtīt šurp kādu muižniecības vārdā vest sarunas.» Tomēr fon Pētersonu, kas bija iemantojis tautas ienaidu, nekas nevarēja glābt. Divas dienas pēc šās vēstules nosūtīšanas Kokneses miliči uz tautas spriedumu viņu nošāva kopā ar viņa rakstvedi Maksimoviču un trim bendēm.

Otra vēstule, ko parakstījis barons Vulfs un baronese Sīverse, arī atspoguļo gūstā kritušo baronu pārdzīvotās bailes, tā tāpat ieteic vest sarunas ar Rīgas federatīvo komiteju. Baroni Vulfs un Sīverse raksta: «Mūsu stāvoklis ir tāds, ka mēs nezinām, ko mums nākošā stunda nesīs. Mums visiem ir tikai viens neatlaidīgs lūgums — nesūtiet nekādu karaspēku mūsu aizsardzībai aizbēgušo vietā. Tam būtu priekš mums visbēdīgākās sekas, un tas padarītu mūsu stāvokli pavisam nepanesamu. Tāpat ļoti lūdzam nesūtīt šurp nevienu no mūsu radniekiem sarunu vešanai. Sarunas va-

rētu vest Rīgā ar Komiteju. Mūsu stāvoklis ir ļoti nopietns, un nepieciešami vajadzīgs, lai mūsu lūgumi tiktu ievēroti. Nekāda karaspēka un nekādas sarunas ar radnieku starpniecību. Ja karaspēks būtu izsūtīts, tad neatlaidīgi jāgādā, lai to atsauktu.»¹⁶

Šīs vēstules nosūtīja uz Rīgu baronu landtāgam Kokneses milicijas pārstāvis Brozovskis, kas pēc tam izrādījās provokators. Sakarā ar šīm vēstulēm sākās sarunas starp baronu landtāgu un Rīgas federatīvo komiteju par sagūstīto baronu un viņu ģimenes locekļu atbrīvošanas noteikumiem. Drīz delegācija, kurā bija baronu pārstāvji Rozens un Volfs un LSDSP CK pārstāvji — Federatīvās komitejas locekļi Jansons-Brauns un Buševics, ieradās Lielvārdē, kur muižnieks Rozens tautas sapulces priekšā, cepuri noņēmis, paziņoja, ka Vidzemes muižniecības landtāgs ceturtdien (1. decembrī) nolēmis: 1) darīt visu, lai bez kavēšanās tiktu atcelts karstāvoklis un pastāpinātā apsardzība; 2) Vidzemes muižnieki apsolās vairs neturēt savās muižās kareivjus un darīt visu, kas ir viņu spēkos, lai novērstu karaspēka sūtīšanu uz laukiem; 3) Vidzemes muižnieki apsolās, ka viņu piederīgie tūlīt izstāsies no brīvprātīgā policijas dienesta.¹⁷ Runas beigās barons Rozens paziņoja, ka viņš personīgi ziedo 500 rbļ. palīdzībai cīņā ar draugiem kritušo revolucionāru ģimenēm. Pēc tam arestētos baronus atbrīvoja.

Tā Federatīvās komitejas pārstāvju samierināšanās politikas rezultātā tautas gūtā uzvara pār baroniem Skrīveru—Lielvārdes apvidū faktiski beidzās baroniem tikai ar izbaile. Federatīvās komitejas pārstāvji nemobilizēja masas tālākai cīņai, bet apmierinājās ar muižnieku tukšiem solījumiem. Baroni palika savās muižās, un viņus joprojām uzskatīja par valdošo šķiru, neprasot pat atteikšanos no muižnieku privilēģijām, no landtāgiem.

Samierināšanās ar baroniem pēc kaujām Skrīveru—Lielvārdes apvidū bija Rīgas federatīvās komitejas pārstāvju izlīgšanas politikas spilgts piemērs. Tā rāda arī sacēlušos iedzīvotāju naivo ticību baronu solījumiem. Vidzemes muižniecības landtāgs deva šos solījumus tikai tādēļ, lai glābtu gūstā kritušos baronus. Par to liecina junkuru turpmākās cīņas, jo viņi vispār nebija atteikušies no tās.

Istenībā ne par kādu samierināšanos ar revolūciju ne vietējie varas orgāni, ne vācu junkuri nedomāja. Baroni un vietējā administrācija bombardēja cara valdību Pēterburgā ar lūgumiem sūtīt arvien vairāk karaspēka. 30. novembrī Rīgas garnizonā priekšnieks ģenerālis Papens nosūtīja Nikolajam II šāda satura telegrammu: «Jūsu ķeizarskai augstībai vispadevīgi ziņoju: Rīgas un Cēsu apriņķus pilnīgi pārņēmusi sacelšanās. Kājnieku nodaļas un kavalērija ir cietusi ievērojamus zaudējumus, turēties vairāk nevar, muižnieku pilis pa lielākai daļai nodedzinātas. Rīgas

¹⁶ Revolucionārās cīņās kritušo piemīņas grāmata, 1. sēj., 62., 63. lpp.

¹⁷ Turpat, 63. lpp.

garnizona mazā skaita dēļ uz aprīņiem karaspēku sūtīt nevaru; Kurzemes guberņā sacelšanās pastiprinājusies. Ģenerālis Bekmanis no Jelgavas nevar izbraukt, tāpēc Vidzemē karastāvoklis nav izsludināts.»¹⁸ Kāds cits ģenerālis — vācietis Rihters, kas dienēja armijas štābā Pēterburgā un kam zemnieki nodedzināja muižu, pārmeta valdībai vilcināšanos un lūdza nekavējoties nosūtīt uz Latviju karaspēku. Rihters arī ieteica pārsviet uz Latviju karaspēku no Somijas. Barona Rihtera znots zemnieku lietu komisārs Rīgas aprīņi kņazs Kropotkins garā vēstulē, ko ar Rihtera starpniecību nodeva valdībai, ieteica sīku plānu, kā nomierināt Rīgas un Cēsu aprīņus un daļu Valkas aprīņa, kuros, pēc viņa vārdiem, vairs cara vara nepastāvēt — muižnieki aizbēguši, pie viņa te ar ģimeņiem sapulcējušies apmēram simt cilvēku, visur rīkojas jaunās pagastu valdes un pa ceļiem nevar braukt — zemnieku patruļas nelaiž. Lai nomierinātu minētos aprīņus, Kropotkins prasīja lielu karaspēku, kam jādarbojas no dažādām pusēm. Viņš stipri pārspīlēja revolucionāru bruņotos spēkus. Pēc viņa vārdiem, revolucionāri bijuši lieliski apbruņoti, un viņiem pat bijuši ložmetēji. «Pēc mūsu ziņām,» rakstīja Kropotkins, «viņiem ir no 6 līdz 10 tūkst. ar šautenēm bruņojušos cilvēku, un tas droši vien ir tiesa, ja jau viņi varēja sūtīt uz Skrīveriem 2000 bruņotu cilvēku pūli. Revolucionārā komiteja izdod noteikumus, pavēles, pati tiesā u. tml., un neko nevaram ar viņiem izdarīt.»¹⁹

Kropotkins domāja, ka cīņas Skrīveros organizējusi Rīgas federatīvā komiteja, turp sūtīdama bruņotus ļaudis. Bet bruņotā cīņa, kā jau redzējām, šajā rajonā norisinājās pēc vietējo sociāldemokrātisko organizāciju iniciatīvas. Tiesa, cīņā piedalījās arī daži Rīgas kaujinieki un streikojošie dzelzceļu strādnieki, bet vairums sastāvēja no kalpu un zemnieku miličiem. Sākumā miliči bija ļoti slikti bruņoti — visiem nebija pat medību šauteņu vai revolvera. Tikai pēc muižnieku un dragūnu atbruņošanas miliču apbruņojums mazliet uzlabojās, tomēr tas deva iespēju apbruņot ar šautenēm nevis 10 tūkst. cilvēku, bet tikai dažus desmitus.

Muižnieki ir nedomāja lūgt atcelt karastāvokli, nedomāja atteikties no karaspēka un no dienesta policijā. Gluži otrādi, tagad viņi vairāk nekā jebkad sauca pēc karaspēka palīdzības. Novembra streika laikā vietējās administrācijas nosūtīta telegramma ar lūgumu atcelt karastāvokli neko vairs nevarēja dot revolucionārajai kustībai. Tai nepiešķīra nozīmi arī paši telegrammas sūtītāji. Viņiem tā bija tikai taktisks manevrs, lai iegūtu laiku spēku savākšanai. Otrā dienā pēc telegrammas nosūtīšanas paši sūtītāji prasīja stingrus soļus revolūcijas apspiešanai. Gubernators Zvegincevs jau prasīja ne vien divus pulkus, bet divas divīzijas, bet jūrniecības ministru lūdza, lai uz Rīgas ostu atsūta kreiseri un mīnu kuģus. Ministrs Biriļovs 30. novembrī atbildēja, ka viņš devis

¹⁸ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, л. 2550, ч. 31, л. 127.

¹⁹ Turpat, лл. 195—197.

rīkojumu, lai no Kronštates 24 stundu laikā iziet kreiseris «Arbass» un no Liepājas tvaikonis «Mogučij», kuri abi būs gubernatora rīcībā. Biriļovs deva arī pavēli nekavējoties sagatavot un nosūtīt gubernatora rīcībā divus mīnu kuģus. «Ja būs vajadzīgi kuģi karaspēka pārvadāšanai,» rakstīja Biriļovs, «tad var nosūtīt «Okeānu», kas apstāties 5 jūdzes no upes grīvas, un militārās komandas varēs pārvest sikos kara kuģos, kuri atrodas cietoksnī.»²⁰

Karastāvokļa ieviešanu Vidzemes gubernā neaizkavēja visvietējie varas orgāni, nosūtot telegrammu uz Pēterburgu, bet gan izvēršusās novembra streiku cīņas, kas bremzēja dzelzceļu satiksmi, nedodot iespēju jaunieceltajam ģenerālgubernatoram Bekmanim ierasties Rīgā. Bet tūlīt pēc streika valdība, ievērojot muižnieku lūgumus, nolēma iecelt citu ģenerālgubernatoru, kas pēc tam, kad Baltija bija pārplūdināta ar soda ekspedīcijām, uz valdības 22. novembra rīkojuma pamata izsludināja Vidzemē karastāvokli.

Bez paniskām telegrammām un vēstulēm, ko sūtīja uz Pēterburgu ar lūgumiem pēc palīdzības, vācu junkuri ar vietējo administrāciju mobilizēja arī visus viņu rīcībā esošos spēkus cīņai ar revolūciju. No muižām un miestiem pilsētās savāktās karaspēka daļas tika apvienotas lielākās vienībās un nosūtītas uz apriņķiem sacelšanās apspiešanai. Tā tas bija arī sacelšanās laikā Tukumā un Talsos, par ko vēl runāsim. Tomēr karaspēka nebija pietiekami daudz, lai apspiestu visur izvēršusos cīņu. Tāpēc gubernatori centās galvenokārt noturēt savās rokās lielākās pilsētas.

Novembra beigās, kad bija izvēršusies revolucionārā cīņa, baroni, lai novērstu masu uzmanību no izrēķināšanās ar muižniekiem, sāka iedzīvotājus baidīt ar «melnās sotņas» tuvošanos. Baumas, ka tuvojas lielas «melnās sotņas» nodaļas, kas visu iznīcina, dedzina, kauj, dur, kar cilvēkus, nežēlojot ne sirmgalvjus, ne bērnus, tika izplatītas gandrīz vienlaicīgi visā Latvijā. Ka šo baumu izplatītāji — un ne tikai izplatītāji, bet arī paši «melnās sotņas» dalībnieki — bija baroni, par to liecina daudzi fakti.

Zemniekus nepārņēma panika, bet uz sociāldemokrātu uzaicinājumu viņi bruņojās ar to, kas katram gadījās, organizēja patruļas, pārbaudīja braucējus uz ceļiem. Un, protams, izrādījās, ka bez baroniem un viņu paš aizsardzības nekādas citas «melnās sotņas» zemnieku patruļas nesastapa.

Līdztekus baroni izvērša riebīgu, demagoģisku melu kampaņu pret latviešiem. Viņu avīze «Düna Zeitung» melīgi apgalvoja, ka latvieši gribot atdalīties no Krievijas, ka viņi it kā esot izlaiduši savu naudu, kas līdzīga desmitrubļu monētām un vienā pusē izgreznota ar kaut kāda latviešu revolucionāra ģimetni. Avīze prasīja drakoniskus līdzekļus, lai apspiestu revolucionāro kustību, — par katru «apskādētu» vācu mācītāju vai goda policistu šī avīze

²⁰ ЦПИА, ф. А. А. Бирилева, д. 127, 1905 г., л. 142.

prasīja pakārt divpadsmit latviešu zemniekus, divpadsmit Kalniņus vai Ozoliņus.

Ārzemēs, sevišķi Vācijā, baronu agitācija pret latviešiem nebija mazāk nekātra. Katrs no Latvijas aizbēgušais barons un baroneze uzskatīja par savu pienākumu stāstīt par «šausmām» Baltijā, pie tam pilnīgi noklusējot savus asiņainos darbus. Viņi prasīja, lai Vācija iejauktos Baltijas lietās, lai sūtītu kara kuģus uz Latvijas ostām revolucionārās kustības apspiešanai. Daži baroni, piemēram, Siverss, savos rakstos ārzemju presē atklāti prasīja Baltijas pievienošanu Vācijai. Vācu reakcionārā prese un konservatīvās partijas reihstāgā atbalstīja šo Baltijas junkuru kontrevolucionāro agitāciju un nodibināja Vācijā pat «Savienību palīdzības sniegšanai cietušiem baltiešiem». Turklāt Baltijas junkuri, neapmierināti ar carismu revolūcijas apspiešanā, izrādīja stiprus separātisma centienus, mēģinādami radīt «Baltijas muižniecības autonomiju» ar ģenerālgubernatoru priekšgalā, kuram būtu piešķirtas neaprobežotas pilnvaras. Lai maskētu šo muižniecības autonomiju, junkuri bija nodomājuši nodibināt savu «parlamentu», kurā būtu 48 cilvēki — 16 muižnieki, 16 zemnieki māju īpašnieki un 16 pilsētnieki ar augstu mantas cenzu. Vācu baroni prasīja arī, lai valdība viņiem atdod ar cara reformām atņemtās administratīvās un tiesas tiesības. Valdības aprindas Pēterburgā izturējās neuzticīgi pret junkuru separātismu, bet tas netraucēja cara valdību, apspiežot revolucionāro kustību Latvijā, balstīties uz vācu baroniem.

3. BRUŅOTĀS KAUJAS VECPIEBALGĀ UN CITĀS VIETĀS VIDZEMĒ

No Vidzemē notikušajām kaujām uzmanību saista revolucionāru cīņa Vecpiebalgā. 26. novembrī Cēsu apriņķa kara iestādes uzdeva atsevišķās muižās esošajam karaspēkam, kas cieta sakāves cīņā ar revolucionāriem, pārcelties uz Cēsīm. Apmēram 30 kareivjiem, kas bija Vecpiebalgā, pievienojās no Cirstiem ieradušies 15 kareivji, pēc tam 50 kareivji no Biržiem un 90 kazaki no Kalsnavas. Pēc avīzes «Rigasche Rundschau» datiem, no Vecpiebalgas uz Cēsīm devās pavisam 228 kareivji.

3. decembrī plkst. 9 no rīta karaspēks kopā ar muižu pārvaldniekiem Cēsu apriņķa priekšnieka pavadībā atstāja Vecpiebalgu, lai virzītos uz Cēsīm. LSDSP Vecpiebalgas centrs nolēma atbrūņot karaspēku, bet bēgošos muižniekus un pārvaldniekus aizturēt. Šai nolūkā daļa miliču ieņēma skolu, kam garām gāja ceļš, bet otra daļa apmetās mežā. Karaspēks zināja, ka tam tiek gatavots uzbrukums, un tāpēc pirmais uzbruka skolai. Skolas ēka bija no mūra, un ap to izcēlās nikna cīņa, kuras rezultātā karaspēks cieta lielus zaudējumus. Kad skolu neizdevās ieņemt, karaspēks mēģināja to aizdedzināt, bet arī tas neizdevās. Pēc neveiksmīgā uzbrukuma skolai

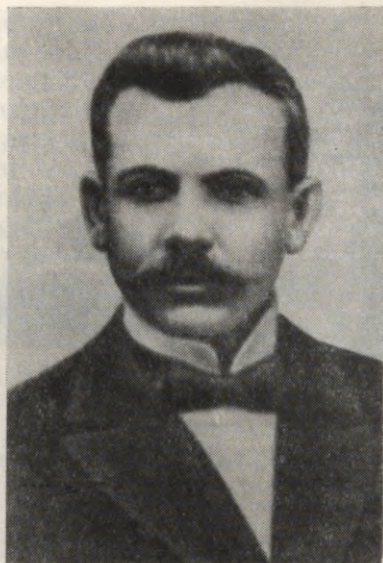
karaspēks atkāpās un devās pa apkārtni uz Cēsīm. Bet ceļā pastāvīgi to apšaudīja zemnieku miliči, tā ka karaspēks tikai ar lielām grūtībām nokļuva Cēsīs, pie kam no 228 ierindā bija palikuši tikai 150 cilvēki. Zemnieku pusē bija 12 nogalināto.²¹ Avīze «Rigasche Rundschau» rakstīja, ka visā apkārtnē no Lubānas līdz Cēsīm karaspēks bija padzīts.

Pēc oktobra streika revolucionārā kustība ātri pieauga arī Cēsīs. Pilsētas darbaļaudis sociāldemokrātu vadībā slēdza visus krogus, valsts degvīna tirgotavas un dzelzceļa bufetes, organizēja miliciju, kuras darbībā vietējā administrācija baidījās iejaukties. Cēsu iedzīvotāji izsludināja pilsētas valdes boikotu un ievēlēja 10 cilvēku komisiju — 5 no namsaimniekiem un 5 no īrniekiem, kurai uzdeva nodarboties ar pilsētas lietām. Iedzīvotāji boikotēja arī valdības iestādes, un stāvoklis pilsētā kļuva ļoti sasprindzināts.

Sistemātiska, neatlaidīga revolucionāru cīņa noritēja arī Rūjienas miestā. Rūjienā aktīvi darbojās vietējā sociāldemokrātiskā organizācija «Liesma». Tā kā Rūjienas rajonā lauku iedzīvotāji bija jaukti — latvieši un igauņi, sociāldemokrātisko organizāciju darbu to pārstāvji saskaņoja savā starpā. Arī Igaunijas laukos notika neatlaidīga zemnieku cīņa ar vācu baroniem. Zemnieki dedzināja vāciešu muižas, boikotēja valdības iestādes, atteicās izpildīt dažādas kļaušanas utt.

Sociāldemokrātiskā organizācija «Liesma» pēc cara manifesta izsludināšanas sāka darboties atklāti. Novembra beigās kādā tautas sapulcē ievēlēja pagasta rīcības komiteju, kas pārtrauca visus sakarus ar vecajām valdības iestādēm, aicināja karadienestā iesauamos neierasties mobilizācijas punktos, bet palikt mājās un aizstāvēt revolūciju, vāca līdzekļus ieroču iegādāšanai un organizēja miliciju.

Rūjienā tika nodibināta samērā stipra tautas milicija, kurā iekļāvās apmēram 600 cilvēku. Rūjienas milicijas priekšgalā nostājās viens no aktīvākajiem latviešu sociāldemokrātiem — Rīgas strādnieks Krišjānis Bočs, kas bija ar visu sirdi uzticīgs revolūcijai un atdeva visas savas karadienestā iegūtās zināšanas milicijas

Krišjānis Bočs. Rūjienas milicijas organizētājs. Pēc kara tiesas sprieduma pakārts.

²¹ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 74., 75. lpp.

Rūjienas tautas milicija.

organizēšanai. Boča saformētā milicijas nodaļa ļoti uztrauca aprinča varas iestādes. To uzskatīja par vienu no labākajām milicijas nodaļām revolūcijas laikā Latvijā. Kad 1907. gadā Boču apcietināja, slepenpolicijā ieradās augstākas militārpersonas, lai paskatītos uz Rūjienas revolucionāru vadoni, «zemnieku generāli», kā viņu toreiz dēvēja slepenpolicija, jo viņš bija parādījis sevišķu talantu revolucionārās armijas vienību organizēšanā.²² Pēc esošām ziņām, šās milicijas nodaļas sapulcināšanas organizācija bija nostādīta priekšzīmīgi — uz ceļiem dežurēja posteņi, kas ar signalizāciju deva rīkojumus par sapulcēšanos, tā ka stundas vai divu stundu laikā bija iespējams savākt visu nodaļu. Rūjienas milicija izdarīja vairākus bruņotus uzbrukumus apkārtējām muižām, piemēram, Virkenai, Arakstei, Lodei, Eriņmuižai, Olermuižai, Paino, Tignicei un Polļu muižai.

7. decembrī Rūjienas nodaļa uzbruka karaspēka komandai, kas pavadīja vilcienu ar jauniesauktajiem kareivjiem no Rūjienas stacijas. Rūjienas sociāldemokrāti organizēja arī streiku uz Rūjienas—Pērnavas dzelzceļa līnijas.

11. decembrī Rūjienas milicijas nodaļa atbruņoja vietējo policiju, sagrāba savās rokās Rūjienas—Pērnavas dzelzceļa līniju un nelaida pa to kara ešelonus ar jauniesauktajiem. Kopā ar K. Boču revolucionāro kustību Rūjienas—Valkas—Pērnavas rajonā vadīja Tērbatas Veterinārā institūta students E. Āboliņš. Sakarā ar poli-

²² Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 78. lpp.

cijas atbruņošanu Vidzemes žandarmērija rakstīja Iekšlietu ministrijai, ka «11. decembrī Rūjienā revolucionāri jāšus un kājām devās pa visām ielām ar mūziku un revolucionārām dziesmām, pēc tam sāka atbruņot policiju. Vispirms atbruņoja trīs urjadņikus un Valmieras apriņķa priekšnieka jaunāko palīgu, bet pēc plkst. 4 dienā pūlis, apmēram 30 cilvēku, apbruņoti ar revolveriem, ieradās apakšvirsnieka Kavaļkas dzīvoklī un pieprasīja izdot ieročus.»²³

Rūjienas sociāldemokrātiskajai organizācijai bija sakari ar Pērnavu. Decembrī, kad ģenerāļa Orlova soda ekspedīcija virzījās uz Igauniju, Rūjienas milicijas nodaļa vēl uzņēmās gājienu uz Pērnavu (70 verstu no Rūjienas), lai atbruņotu tur vietējo garnizonu, taču šis gājiens nebija sekmīgs.

Kad ģenerālis Orlovs ar soda ekspedīciju ienāca Latvijā, vācu junkuri nežēlīgi atriebās Rūjienas revolucionāriem. Miestu vispirms apšāudīja artilērija, pēc tam draudēja to noslaucīt no zemes virsas, ja iedzīvotāji neizdos kustības vadītājus, neatbruņos 8 tūkstošus strādnieku un nenodos ieročus ekspedīcijai.

Rudens beigās arī Mazsalacā vara pārgāja revolucionāru rokās. Mazsalacā tika atcelti vecie varas orgāni, atbruņota policija, ievēlēta rīcības komiteja, kas sāka realizēt Latvijas pagastu pārstāvju kongresa lēmumus, sadabūja ieročus un nodibināja tautas miliciju. Mazsalacā noorganizēja lielu milicijas nodaļu (apmēram 700 cilvēku), kurā bija kalpi un zemnieki. Tajā ieskaitīja arī karadienestā iesaucamos, kuriem ieteica neierasties iesaukšanas punktos.

4. BRUŅOTĀ SACELŠANĀS TUKUMĀ UN TALSOS

Aprīņa pilsētā Tukumā (Kurzemē) darbojās samērā stipra sociāldemokrātiskā organizācija, kurā jau 1905. gada vasarā pilsētā un laukos bija apmēram 300 biedru. Pilsētā un apkārtņē trakoja baroni Rādēns un Reke, pie kam Rādēns bija aprīņa priekšnieka amatā. Rādēna un Rekes rīcībā bija 40 dragūnu, kas bija novietoti Durbes pilī — divas verstis no Tukuma. Baroni ar dragūniem, kurus apdzirdīja un uzrīdīja vietējiem iedzīvotājiem, rīkojās neticami patvaļīgi un cietsirdīgi — piekāva katru strādnieku, kas gadījās ceļā, daudzus apcietināja un nereti nogalināja. Bija manāms, ka baroni ar karaspēka palīdzību gatavojas izrēķināties ar Tukuma darbaļaudīm. 29. novembrī LSDSP Tukuma komiteja, kurā ietilpa K. Āboliņš, A. Jordāns, J. Vinters, Zīverts, Veinbergs, līdz ar šūniņu pārstāvjiem un no Rīgas atbraukušo izcilo kaujinieku F. Grīniņu un E. Zvirbuli nolēma sākt sacelšanos, saņemt varu savās rokās, atbruņot, izolēt karaspēku, arestēt policistus, žandarmus. Lai nodrošinātu uzvaru, komiteja izlaida uzsaukumu, kurā aicināja palīgā zemniekus no apkārtējiem pagastiem. Pilsētā tai laikā atradās šādas karaspēka daļas: Ekmaņa viesnīcas sētā 45 dragūni no

²³ ЦГАОП СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 1350, ч. 22, т. II, л. 132.

4. Pleskavas dragūnu pulka; kazarmās 180. Ventspils pulka viena kājnieku rota — 60 kareivju, bez tam konvoja komanda (arestantu dzinēji) — 20 cilvēku. Rādēna un Rekes rīcībā bija 40 dragūnu. Ekmaņa viesnīcas sētā novietotos dragūnus vadīja apakšpulkvedis vācietis Millers, kas darbojās saskaņā ar baroniem Rādēnu un Reki.²⁴

28. novembra naktī kādā tējnīcā Rādēns uzbruka miličiem — sešus no viņiem apcietināja un vienu nogalināja. Šajā pašā laikā baroni Tukumā izplatīja baumas par «melnās sotņas» tuvošanos. Šī kontrrevolucionārā rīcība ļoti satrauca iedzīvotājus. LSDSP Tukuma komiteja uzdeva pilsētas valdei rūpēties, lai nekavējoties aizvestu karaspēku no pilsētas, un novietoja uz ielām miliču patruļas. Pilsētas valdes lūgumu aizvest karaspēku no Tukuma ģenerālgubernators Bekmanis Jelgavā un garnizona apakšpulkvedis Millers noraidīja, tomēr Bekmanis deva rīkojumu karaspēkam nejadēlēt pa pilsētu. Barons Rādēns šo pavēli neievēroja, gluži otrādi — aicināja kareivjus šaut uz tautas milicijas patruļām un izdarīja pilsētā masu kratišanas un apcietināšanas. Drīz, jau 30. novembrī, pēc LSDSP Tukuma komitejas aicinājuma pilsētā ieradās bruņoti zemnieki no Irlavas, Durbes, Smārdes, Jaunpils un pat no Ķemeriem. Zemnieku nodaļu priekšnieki kopā ar Tukuma komiteju izstrādāja sacelšanās plānu, ieņēma pozīcijas latviešu biedrības mājā, baznīcā un citās vietās, aizsprostoja ielas ar telefona vadiem un ierīkoja pārejas punktus. Par militārajiem vadītājiem Tukuma partijas komiteja ievēlēja A. Jordānu un P. Anskalnu. Tika arestēti policisti, žandarmi un citi kontrrevolucionāri, ieņemts cietums un atsvabināti ieslodzītie revolucionāri. Tika ierīkota ieroču darbnīca, kurā kala ieročus, lēja lodes un lādēja patronas. Sacelšanās bija ļoti saprātīgi un prasmīgi organizēta, disciplīna bija laba, visur valdīja kārtība, cīņas gatavība.

Pavisam sapulcējās apmēram 3000 cīņas spējīgu cilvēku, bet no viņiem tikai kādi 200 bija apbruņoti ar derīgiem šaujamiem ieročiem, visvairāk ar medību bisēm, citiem bija vecas kramenīcas, izkaptis, dakšas un arī vienkārši nūjas. 30. novembrī revolucionāri atklāja uguni pret Ekmaņa viesnīcu, kur atradās dragūni ar apakšpulkvedi Milleru priekšgalā. Dragūni, slēpdamies no revolucionāru lodēm, novietojās zirgu staļu mūra ēkās, kas atradās viesnīcas pagalmā, un no turienes šāva uz revolucionāru posteņiem. Kāds no reakcionārajiem cara ierēdņiem, Tukuma notikumu aculiecinieks, rakstīja, ka pēc Millera atteikšanās izvest karaspēku no pilsētas «it kā uz burvju zižļa mājienu ielas skats krasi pārmainījās: visos Lielās ielas māju vārtos parādījās bruņotu nemiernieku pūļi, Ekmaņa viesnīcas tuvumā māju un bēniņu logos kļuva redzami bruņoti cilvēki, pat dakstiņu jumtos bija izsistas ambrazūras un pa tām izbāzti šauteņu stobri, latviešu biedrības māja kļuva līdzīga īstam cietoksnim, bet luterāņu baznīcas tornī, no kurienes Ekmaņa

²⁴ Revolucionārās cīņas kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 85. lpp.

viesnīcas pagalms bija redzams kā uz delnas, novietojās ar mauriem apbruņoti labākie šāvēji.»²⁵

Apakšpulkvedim Milleram palīgā no Durbes devās Rādens ar kavalērijas nodaļu; tai pašā nolūkā arī rotas komandieris kapteinis Gļindēvičs ar savu rotu devās no kazarmām uz pilsētas centru, bet, atdūries pret spēcīgu nemiernieku uguni, tika sakauts un bija spiests ar zaudējumiem atkāpties, turklāt pavēlēja rotai atstāt kazarmas.

Pēc tam revolucionāri ieņēma cietumu. Cietuma sardze jau bija aizbēgusi. 1. decembrī revolucionāri aizdedzināja dragūnu mitkli — Ekmaņa viesnīcas zirgu stallus. Dragūni, kas mēģināja izlauzties no aplenkuma, cieta lielus zaudējumus — 19 kritušos, tai skaitā arī apakšpulkvedi Milleru, un 20 ievainotos. Turklāt 30 zirgi bija nošauti un 6 ievainoti.²⁶

Par to, ka Tukums atrodas revolucionāru rokās, tika paziņots ģenerālgubernatoram Bekmanim. No Jelgavas uz Tukumu nosūtīja karaspēku — 180. Ventspils kājnieku pulka 3. bataljonu ar 2 lielgabaliem no 76. artilērijas brigādes un Pavlogradas pulka 1. eskadronu 45. kājnieku divīzijas 2. brigādes komandiera ģenerālmajora Horunženko vadībā. Tā kā tajā laikā dzelzceļnieki streikvoja, karaspēka nosūtīšanai uz Tukumu žandarmu apakšpulkvedim Petrovam vajadzēja ar saviem kareivjiem iegūt lokomotīvi un ar varu piespiest mašīnistu aizvest ešelonu.

1. decembra vakarā ģenerālis Horunženko ar karaspēku ieradās Tukumā un sāka uzbrukumu. Viņš lika izšaut uz pilsētu divus lielgabalu šāviņus, bet nemiernieki sagaidīja karaspēku ar zalvi un piespieda Horunženko atkāpties uz staciju Tukums II.²⁷ Pēc tam, kā redzams no Iekšlietu ministrijas ziņojuma Nikolajam II, no Ventspils palīgā Horunženko tika nosūtītas divas rotas Novotoržskas pulka kareivju. Tā kā dzelzceļa līnija starp Ventspili un Tukumu bija izpostīta, viņi no Cēsu stacijas gāja kājām. No Talsiem pēc Horunženko pavēles viņam palīgā ataulekšoja 4. Pleskavas dragūnu pulka 6. eskadrona vads. Nākamajā dienā, 2. decembrī, ģenerālis Horunženko no jauna devās uzbrukumā pilsētai, apšaudīdams to ar zalvēm, un nosūtīja kādu dragūnu saķertu latvieti pie nemierniekiem ar priekšlikumu pārtraukt pretošanos. Revolucionāri, redzēdami, ka spēku pārsvars ir pretinieku pusē, nolēma noslēgt ar ģenerāli pamieru. Tika nosūtīta komisija sarunu vešanai. Horunženko pieprasīja: 1) izdot visu nogalināto kareivju liķus, 2) atbrīvot gūstekņus un atdot kareivjiem atņemtus ieročus, 3) pilsētā atnākušajiem zemniekiem izklīst un 4) viņam pilsētā iejādot, nākt pretim bez ieročiem. Kaujinieku pārstāvji prasīja: 1) atcelt karastāvokli un atsaukt karaspēku, 2) par iedzīvotāju slepkavošanu saukt pie tiesas atbildības baronus Rādeni un Reki, 3) visiem tautas milīciem ļaut

²⁵ Тукумская революция. Митава, 1913, с. 8.

²⁶ 1905. gads Latvijā. R., 1966, 148. lpp.

²⁷ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 85., 86. lpp.

brīvi aiziet no pilsētas un 4) nevienu nesaukt pie atbildības par ieroču lietošanu. Abas puses prasības pieņēma, vienīgi Horunženko iebilda pret tukumnieku prasību pirmo punktu par karastāvokļa atcelšanu un karaspēka izvešanu no pilsētas, motivējot ar to, ka viņš nav kompetents izlemt šo jautājumu, bet apsoliņa par to ziņot ģenerālgubernatoram Bekmanim. Tomēr dotos solījumus ģenerālis Horunženko nepildīja. Ne barons Rādens, ne Reke netika saukti pie atbildības. Gluži otrādi, uzzinājuši par karaspēka daļu ierašanos, viņi sāka Tukuma priekšpilsētā asiņainu izrēķināšanos ar iedzīvotājiem. Barons Reke ar savu dragūnu daļu dedzināja latviešu mājas, nogalināja bērnus, laupīja. Viņi iesāka ar Bļodnieka māju, ko aizdedzināja, un visu ģimeni iznīcināja. To pašu viņi izdarīja ar Šēnfelda ģimeni. Baroni nodedzināja apmēram 10 mājas un nogalināja vairāk nekā 50 cilvēkus, kuri nepavisam nebija piedalījušies sacelšanās kustībā. Viņi sadūra ar durkļiem un nošāva pat vecenītes, sievietes, invalīdus un mazus bērnus. Baroni sildījās pie degošām mājām kā medībās pie uguns kuriem un apšāva no tām bēgošos iedzīvotājus.²⁸ Kā redzams no materiāliem, ģenerālis Horunženko bija licis baronam Reke pārtraukt šaušanu, bet pēdējais pretojās, un tikai ar lielām pūlēm izdevies apturēt junkurus latviešu slepkavošanā. Baroni izrādīja stipru neapmierinātību ar ģenerāļa Horunženko rīcību, pārmetot viņam nepietiekošu stingrību pret latviešu nemierniekiem. Viņi bija sašutuši par Horunženko sarunām ar kaujinieku pārstāvjiem. Nikolajs II, acīmredzot baronu informēts, arī izteica neapmierinātību ar Horunženko rīcību. 14. decembrī ģenerālgubernators Bekmanis nosūtīja raportu uz cara vārda, kurā sagrozītā veidā izklāstīja notikumus Tukumā. Raporā pretim tai vietai, kur gubernators rakstīja, ka ieradusies pilsētas iedzīvotāju delegācija ar lūgumu nešaut un nodedzināt pilsētu, apsoliļusies visus ieročus nodot (šādu lūgumu nebija un solījumu atdot visus ieročus kaujinieku pārstāvji nedeķa. — J. K.) un ka, ievērojot šo lūgumu un šaviņu trūkumu (granātu pavisam nebija), ģenerālis Horunženko pārtrauca šaušanu, — Nikolajs uzrakstījis: «Tas nav iemesls. Vajadzēja pilsētu sagraut.»²⁹ Ģenerāļa Horunženko rīcība tiešām atšķīrās no baronu cīņas metodēm. Viņš skatījās uz savu karaspēku kā uz regulārām daļām un centās nepieļaut laupīšanas un grautiņus. Turpretim baroni rīkojās sliktāk par kriminālistu bandām: izrēķinoties ar iedzīvotājiem, viņi neatzina nekādus likumus un nekādu morāli. Tā, pēc sacelšanās Tukumā barona Rekes rokās nokļuva divi zemnieku miliči. Reke viņus nežēlīgi mocīja. Viņš tos nogalināja pamazām, ar sadistisku baudu: nedeķa viņiem ne ēst, ne dzert, lika skraidīt kailiem, dzenot no muguras ar durkļiem, noasiņojušus iemeta cūku kūti un spīdzināja, līdz viņi briesmīgās mokās nomira.³⁰ Baroni nogāja līdz tādām barbarismām, ka sakropļoja Tu-

²⁸ «Pēterburgas Latvietis», 1905, 7. dec.

²⁹ «Красный архив», 1925, № 4/5, с. 439.

³⁰ «Pēterburgas Latvietis», 1905, 7. dec.

Vilis Kronbergs — Tukuma bruņotās sacelšanās aktīvs dalībnieks.

kuma kaujās kritušo kareivju liķus, izdūra tiem acis, izgrieza mēses, pēc tam visu to nofotografēja un fotogrāfijas nosūtīja uz pilsētu, lai kareivjus sarīdītu pret latviešiem, teikdami, ka šīs negēlības esot pastrādājuši latvieši. Šeit neaplūkosi sociāldemokrātu un vietējo iedzīvotāju attiecības pret krievu kareivjiem, jo to iztirzājām jau iepriekšējā nodaļā. Sociāldemokrātiskās organizācijas Latvijā veica lielu aģitatoriski propagandistisku darbu karaspēka vidū un vienmēr izturējās ar simpātijām pret kareivjiem.

Tomēr būtu kļūda uzskatīt ģenerāļa Horunženko rīcību par nepietiekoši noteiktu. Par cēloni tam, ka Tukumu nesagrāva artilērija, bija nevis lūgumi, bet gan šāviņu trūkums. Par šāviņu trūkumu rakstīja pats Horunženko 10. decembra raportā ģenerālgubernatoram Bekmanim. Horunženko norādīja, ka viņš lūdzis

Krišs Gulbis, kritis Tukumā sacelšanās laikā.

Jelgavā izsniegt vismaz 24 lielgabalu šāviņus, bet saņēmis tikai 2 granātas, 6 šrapņņus un 10 karšu diviem lielgabaliem. Vēlāk, apspiežot sacelšanos Talsos, kad Horunženko rīcībā bija pietiekami daudz šāviņu, viņš nemaz neželēja ne pilsētu, ne iedzīvotājus, kaut gan tie atsūtīja pie viņa deleģāciju sarunu vešanai.

Ka ģenerālis Horunženko domājis izrēķināties ar Tukuma revolucionāriem, liecina arī viņa vēstule, kas publicēta 1905. gada 29. decembrī avīzē «Novoje vremja». Vēstulē gan krietni pārspilēta paša ģenerāļa un viņa karaspēka drošsirdība cīņā pret revolucionāriem: tajā apgalvots, ka naktī no 1. uz 2. decembri, karaspēkam aplencot pilsētu un apšaudot revolucionārus, tikuši nogalināti 300—400 cilvēku. Īstenībā Tukuma kaujās tautas pusē nogalināti

bija 56 cilvēki, galvenokārt baronu Rādena un Rekes izrēķināšanās upuri. Bet ģenerāļa Horunženko vēstule mūs vairāk interesē nevis kā Tukuma notikumu apraksts, bet kā dokuments, kurā izklāstīti ģenerāļa nodomi par izrēķināšanos ar revolucionāriem. Horunženko rakstīja: «Attiecībā uz tālāko rīcību man bija šāds plāns: atgriezties uz Tukumu (no Talsiem, kurp bija devies Horunženko, lai apspiestu tur uzliesmojušo sacelšanos. — J. K.), kad manā rīcībā bija mazliet lielāks karaspēks un atsūtītie lielgabali, es gatavojos atriebties par dragūniem. Es gribēju uzaicināt pie sevis man uzticējušos revolucionārās vadības pārstāvjus (viņi zināmi ģenerālgubernatoram..) kopā ar pastmeistaru, kas viņiem pievienojies, un citām jau policijai zināmām personām, apcietināt viņus visus un tad panākt kūdītāju un visu nobēdzināto ieroču izdošanu, kā arī sodīt tos, ko vajadzēja. Pirms manas atbraukšanas pie manis ieradās kaut kāda ievēlēta pilsētas valde, bet šajā laikā atbraukušais ģenerālstaba pulkvedis Popovs neizmantoja šo personu klātbūtni un neveda iespēju to izdarīt cilvēkam, kuru es atstāju savā vietā.»³¹

Šis citāts no Horunženko vēstules skaidri liecina, ka ģenerālis gatavojies nežēlīgi izrēķināties ar Tukuma revolucionāriem, tikai vajadzīgā šāviņu daudzuma trūkums un nemiernieku pretestība piespieda viņu pieņemt mazliet citādu darbības plānu, nekā gribēja

³¹ Тукумская революция, с. 17, 18.

baroni. Pēc baronu sūdzībām par Horunženko viņu atsauc, un viņa vietā nāca pulkvedis Popovs.

Sarkanais karogs pār Tukumu neplīvoja ilgi. Sacelšanos samērā ātri apspieda karaspēka pārspēks. Pavisam Tukuma kauju rezultātā, kā ziņoja 7. decembrī avīze «Pēterburgas Latvietis», revolucionāri bija zaudējuši 56 nogalinātos un 10 ievainotos, karaspēks—39 nogalinātos un 28 ievainotos. Kaujā revolucionāri zaudēja tikai 5—6 cilvēkus, pārējos nogalināja briesmoņi baroni Rādens un Reke.

No revolucionāriem, kas ņēmuši aktīvu dalību Tukuma kaujās, nogalināti sacelšanās laikā vai nošauti pēc kara tiesas sprieduma bija sociāldemokrāti Jēkabs Anskalns, Auziņš, Augusts Baltiņš, Lestenes pagasta rīcības komitejas loceklis Žanis Biezais, Augusts Beķeris, strādnieks Ernests Bērkalns, dzelzceļa depo darbnīcu mašīnists Krišs Gulbis, strādnieks Andrejs Zelts, sociāldemokrāti Krišjānis Tērauds, Augusts Ļipa un Frīcis Važa, aktīvs Tukuma sociāldemokrātiskās organizācijas biedrs un ieroču noliktavas pārzinis Jēkabs Lielkalnjanis, saimnieka dēls Kristaps Priedītis, Tukuma sociāldemokrātiskās organizācijas biedrs Nikolajs Tīde u. c.³²

Nav šaubu, ka upuru būtu bijis daudz vairāk, ja revolucionāri nebūtu pretojušies uzbrūkošajam karaspēkam. Horunženko bija spiests ar to reķināties un tāpēc pieprasīja zemnieku miliču aiziešanu, dodams viņiem iespēju brīvi atgriezties mājās. Kā redzams

Frīcis Važa, kritis Tukumā sacelšanās laikā.

Jēkabs Lielkalnjanis, nošauts 1907. gada 14. februārī pēc tiesas sprieduma kā Tukuma sacelšanās dalībnieks.

³² Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 88.—103. lpp.

no materiāliem, miliči, kas bija ieradušies no pagastiem, ar dziesmām atgriezās no Tukuma mājās.

Tukuma sacelšanās ir viena no visizcilākajām bruņotās sacelšanās cīņām 1905. gadā Latvijā. Tukuma biedri sniedza varonības paraugu cīņā ar ienaidnieku. Slikti bruņoti, kara mākslā neapmācīti, viņi guva uzvaru pār vietējo karaspēku, sagrābjot pilsētu savās rokās. Viņi deva prettriecienu vēl lielākām karaspēka daļām, kas sacelšanās apspiešanai ieradās no Jelgavas. Pilnīgi skaidrs, ka revolucionāri, no kuriem tikai 200 cilvēku bija bruņoti un arī tad lielākā daļa ar mednieku šautenēm, nevarēja ilgi pretoties lielam, labi apbruņotam karaspēkam, kas uzbruka ģenerāļa Horunženko vadībā.

LSDSP CK atklātā vēstulē Tukuma biedriem apsveica viņus kā uzvarētājus un atzina revolucionāru varonīgo cīņu. Vēstule beidzās ar šādiem vārdiem:

«Biedri! Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas vārdā mēs jūs apsveicam kā uzvarētājus! Saņemiet partijas biedru visdziļāko atzinību. Jūs esat vijuši jaunu nevīstošu vainagu ap mūsu sarkano cīņas karogu.

Ienaidnieks neuzdrošinās uzbrukt stiprākajiem proletariāta cietokšņiem — lielpilsētām; tas izmēģināja savus spēkus pie mazajiem un atkāpās «vislabākā kārtībā». Jūs stāvējāt moži savās sargu vietās. Jūs mācījāt šai huligānu bandai — Rādeniem, Milleriem un Reķiem — cienīt organizācijas spēkus. Mūsu uzvaras vainagā netrūkst sēru puķu: mūsu kritušie biedri, nevainīgi noslepkavotie ļautiņi. Lāsts slepkavām!

Nekādi upuri nevar atbaidīt! Mēs neatdusēsīsimies uz iegūtajiem lauriem. Turpināsim cīņu!

Jums, kritušiem, lai mūžam slava!
Mēs, dzīvie, ejam atriebt jūs.
Nost ar karastāvokli!
Nost ar patvaldību!
Lai dzīvo revolūcija!
Lai dzīvo Satversmes sapulce!»³³

Kā redzams no vēstules, LSDSP CK uzskatīja Tukuma sacelšanos par sacēlušos Tukuma biedru zināmu uzvaru, kaut arī vēlāk sekoja sakāve. Un tiešām, Tukuma biedri sacelšanās cīņās deva bruņotu prettriecienu vācu baroniem, sakāva pilsētā karaspēku, nogāza vietējos patvaldības varas orgānus un atsita ģenerāļa Horunženko karaspēka uzbrukumu. Tāpēc ģenerālis Horunženko bija spiests slēgt pamieru, dodot ar to iespēju no pagastiem Tukumā atnākušajiem miličiem atgriezties mājās un Tukuma biedriem spert piesardzības soļus. Revolucionāru spēkus, neraugoties uz upuriem, sagraut neizdevās. Tieši tas kaitināja baronus un Nikolaju Asiņaino. Tomēr jāatzīmē, ka LSDSP CK nedarīja visu vajadzīgo, lai sākušos bruņoto

³³ «Pēterburgas Latvietis», 1905, 8. dec.

Nams Tukumā, kurā atradās bruņotās sacelšanās vadības mītne un viena no galvenajām kaujinieku pozīcijām.

sacelšanos organizētu visur vienlaicīgi. Tāpēc tukumniekiem nebija pa spēkam noturēt izcīnīto uzvaru, kaut arī viņiem palīdzēja milīči no apkārtējiem pagastiem un kaujinieki no Rīgas.

Ar Tukuma sacelšanos saistīta aprīļa pilsētas Talsu darbaļaužu bruņotā sacelšanās. Talsos atradās Pleskavas pulka eskadrons ar Pūņu muižas baronu fon Sīversu priekšgalā. Tas mežonīgi izrēķinājās ne vien ar revolucionāriem, bet nogalināja arī pilnīgi nevainīgus cilvēkus, kas revolucionārā kustībā nebija piedalījušies. 29. novembrī dragūni pēc viņa pavēles šāva uz laukstrādnieku sapulci. Trīs no tiem nogalināja un vairākus ievainoja. Vietējo iedzīvotāju piekaušanas un nogalināšanas gadījumi bija ļoti bieži.

30. novembrī nogalināja kādu kājāmgājēju ceļā uz Tukumu un otru ievainoja. Talsu un apkārtnes iedzīvotājus stipri satrauca barona Sīversa bandītiskā rīcība.

Kā redzams no 1905. gada 16. decembra avīzes «Pēterburgas Latvietis» apraksta, šai laikā Talsu biedri uzzināja par Tukuma notikumiem, turklāt viņu rokās nokļuva ģenerāļa Horunženko telegramma, ar kuru Talsu dragūniem tika pavēlēts atstāt pilsētu un ierasties Tukumā. LSDSP Talsu komiteja nolēma neizlaist karaspēku no pilsētas. (Viens eskadrona vads tomēr aizauklešoja palīgā Horunženko, bet 3 vadi palika Talsos.). 2. decembrī Talsu komiteja izlaida uzsaukumu, kurā aicināja iedzīvotājus uz bruņotu sacelšanos. Jau naktī no 2. uz 3. decembri no apkārtējām mājām Talsos ieradās ar mednieku bisēm bruņoti zemnieki. 3. decembrī pienāca vēl jauni spēki. Notika atsevišķas sadursmes starp miličiem un dragūniem, kurā abas puses cieta nelielus zaudējumus.

4. decembrī miliči nolēma sākt izšķirošo kauju. Vispirms šajā dienā viņi uzbruka kroņa ieroču noliktavai, paņēma tur apmēram 150 šauteņu ar patronām, pēc tam ieņēma vairākas mājas, arī policijas ēku, miertiesas ēku, atbrūvoja gorodovojus un atbrīvoja politiskos ieslodzītos. Daudzas ielas miliči aizsprostoja ar stieplu žogu.³⁴

Pa to laiku pilsētā palikušajiem trīs dragūnu eskadrona vadiem ar kornetu Lūgovoju priekšgalā izdevās nepamanītiem pa kājceļiņu izjāt no pilsētas. Netālu no Talsiem dragūni sastapa ģenerāļa Horunženko karaspēku, kas pēc Tukuma sacelšanās apspiešanas ar lielgabaliem virzījās uz Talsiem. Uz pilsētu tika izšauti četri lielgabalu šāviņi un vairākas šauteņu zalves. Ģenerālis baidījās ieiet pilsētā ar karaspēku un atkāpās uz Stendes dzelzceļa staciju. Pa to laiku kareivji bija saņēmuši skolotāju Zandartu un divas skolotājas un atveduši viņus pie ģenerāļa. Tas uzdeva skolotājiem paziņot iedzīvotājiem, lai tie iztīrītu pilsētu no revolucionāriem, atdotu no arsenāla paņemtos ieročus, pastu un miertiesas kameru, ko esot ieņēmuši miliči, un lai līdz 5. decembrim plkst. 7 ieročus, pastu, kā arī pilsētas iedzīvotāju ieročus nogādātu uz Stendes staciju. Neizpildīšanas gadījumā ģenerālis draudēja pilsētu sagraut ar artilēriju.³⁵

Talsos sasauca iedzīvotāju sapulci, kas, iepazīšies ar Horunženko priekšlikumu, nolēma pārtraukt cīņu un nodot ieročus, bet, tā kā ieroču nodošanai laika bija maz, tad sastādīja komisiju no pilsētas galvas un citiem pilsētas ierēdņiem, kura devās pie ģenerāļa ar lūgumu pagarināt nodošanas laiku. Horunženko nodošanas laiku pagarināja līdz 6. decembrim plkst. 12 dienā, pie tam apsolot karaspēku pilsētā neatstāt un pie atbildības par piedalīšanos kustībā nevienu nesaukt. Nav grūti saprast šo Horunženko viltību:

³⁴ «Pēterburgas Latvietis», 1905, 16. dec.

³⁵ «Pēterburgas Latvietis», 1905, 16. dec.; Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 104.—106. lpp.

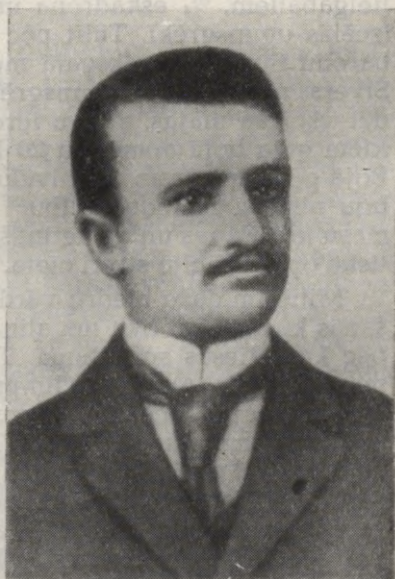
viņš neiedrošinājās ieiet pilsētā, baidīdamies no miličiem, kas bija paņēmuši apmēram 150 šauteņu ar patronām. Tāpēc ģenerālis nolēma vispirms dezorganizēt revolucionārus, atbruņot un pēc tam ar viņiem izrēķināties. Arī kara spēka Horunženko rīcībā, uzbrūkot Talsiem, bija mazāk, jo daļa no tā bija palikusi Tukumā. No ģenerālgubernatora Bekmaņa 14. decembra ziņojuma Viļņas kara apgabala komandierim redzams, ka Horunženko no Tukuma izbraucis 3. decembrī un 4. decembrī, Talsu sacelšanās laikā, jau atradies Stendes stacijā. 4. decembrī viņš devies uz Talsiem ar 2 rotām (pajūgos), artilērijas vadu ar diviem lielgabaliem un $\frac{3}{4}$ eskadrona. Divas verstis no pilsētas grupai pievienojās Pleskavas pulka 6. eskadrons (3 vadi) korneta Lugovoja vadībā.³⁶

No delegācijas, kas ieradās pie Horunženko, ģenerālis uzzināja, ka pilsētā ir mierīgi, iedzīvotāji izteikuši padevību un esot ar mieru izdot ieročus. Miliči arī sākuši izklīst pa mājām. Tādējādi ģenerālim izdevās ar saviem solījumiem dezorganizēt sacēlušos iedzīvotājus.

Pēc delegācijas aiziešanas pirmais uz Talsiem devās 4. decembrī no pilsētas aizgājušais Pleskavas pulka dragūnu eskadrons ar kornetu Lugovoju priekšgalā. Pilsētā ienākušie dragūnu izlūki sāka uzbrukt iedzīvotājiem, bet revolucionāri tos atsita. Tad Horunženko, nerēķinoties ar pamiera noteikumiem, 5. decembrī plkst. 2 dienā no jauna devās uz Talsiem ar divām rotām (pajūgos), diviem

Indriķis Šteinbahs, nošauts Talsos 1906. gada novembrī pēc kara tiesas sprieduma.

Augusts Klimpmanis, nošauts Talsos 1906. gada novembrī pēc kara tiesas sprieduma.

³⁶ ЦГАОП СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, А. 1350, ч. 22, т. II, л. 125.

Talsu apriņķa Mērsraga smēde, kurā 1905.—1907. gada revolucionāriem tika kalti ieroči. (Tagad smēde atrodas Latvijas Etnogrāfiskajā brīvdabas muzejā.)

lielgabaliem, $\frac{3}{4}$ eskadrona un sāka pilsētu bombardēt, no kā tur izcēlās ugunsgrēki. Tūlīt pēc tam pilsētā atgriezās dragūni un ar baronu Sīversu priekšgalā mežonīgi izrēķinājās ar iedzīvotājiem. Sīverss neļāva dzēst ugunsgrēkus un tikai tad, kad tie sāka apdraudēt vāciešu mājas, atļāva ierobežot degšanu. Talsos no ugunsgrēkiem gāja bojā apmēram 20 labāko māju, bet pavisam ap 60 ēku. Bojā gāja apmēram 30 cilvēku, no kuriem lielākā daļa kustībā nebija ņēmusi nekādu dalību.³⁷ Pēc sacelšanās apspiešanas sākās masu kratīšanas un apcietināšanas, no kurām Talsu sociāldemokrātiskā organizācija stipri cieta.

Minēsim dažu biedru vārdus, kuri aktīvi piedalījās Talsu sacelšanās kustībā un tika nogalināti sacelšanās laikā vai sodīti ar nāvi pēc kara tiesas sprieduma. Tie bija sociāldemokrāti Jēkabs Gūtmanis, Vitols, Augusts Klimpmanis, zemnieka dēls Nurmuižas rīcības komitejas loceklis Voldemārs Segliņš (Vladimirs), Nurmuižas pagasta zemnieka dēli Kārlis Timma un Kristaps Timma. Brāļi Timmas aktīvi piedalījās ieroču konfiscēšanā baroniem un mežsargiem, aģitēja zemniekus uz sacelšanos un paši tajā piedalījās. Talsu sacelšanās kustībā piedalījās arī Nurmuižas pagasta laukstrādnieks Indriķis Šteinbahs, kas agrāk bija dienējis flotē, u. c.³⁸

³⁷ «Pēterburgas Latvietis», 1905, 16. dec.

³⁸ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 107.—113. lpp.

Talsu biedri rīkojās revolucionāri, kad sacēlās, lai sakautu kontrrevolūcijas spēkus un ar to palīdzētu Tukumā biedriem. Talsinieki sākumā bez sevišķiem upuriem guva ātru uzvaru pilsētā. Tomēr, kā redzams no materiāliem, viņiem trūka labas sacelšanās vadības. Notikumu gaitu ietekmēja arī vietējā pilsētas buržuāziskā inteliģence, kas, jau pirmajiem lielgabalu šāvieniem atskanot, dezorganizēja sacelšuos revolucionārus, aicinādama nolikt ieročus un izteikt padevību. Ja talsiniekiem būtu bijusi laba vadība, viņi būtu varējuši atsist uzbrukumu un sakaut pretinieka spēkus. Pilsētā atradās daudz miliču, kas bija ieradušies no Talsu apkārtnes. Talsiniekiem bija labāks bruņojums nekā tukumniekiem. Bet, kad Horunženko 5. decembrī uzbruka pilsētai, miliču tur vairs gandrīz nebija. Talsinieki naktī no 4. uz 5. decembri buržuāzijas pārstāvju ietekmē pieņēma Horunženko priekšlikumu izbeigt cīņu, un zemnieku miliči sāka atstāt pilsētu. Tādos apstākļos turpināt pretošanos vairs nebija iespējams.

Kaut arī sacelšanās tika nežēlīgi apspiesta, baroni tomēr izrādīja stipru neapmierinātību ar Horunženko Talsu operāciju. Viņi pārmeta ģenerālim, ka viņš pieņēmis iedzīvotāju delegāciju un nav 4. decembrī aplencis pilsētu. 6. decembrī ģenerālgubernators Bekmanis ar telegrammu atsauc Horunženko uz Rīgu.

5. REVOLUCIONĀRĀ CĪŅA VENTSPILĪ

Novembra politiskais streiks Ventspilī kļuva masveidīgs. Pilsētas strādnieki sociāldemokrātu vadībā prasīja atcelt karastāvokli, meklēja ieročus, konfiscēja tos dažādiem kontrrevolucionāriem elementiem un dibināja tautas miliciju. Karaspēkam, kas atradās Ventspilī, tika likts priekšā triju dienu laikā atstāt pilsētu. 28. novembrī pilsētas valde sasauca ārkārtēju sēdi, uz kuru tika uzaicināti tirgotāji, dzelzceļa policijas un kara priekšniecības pārstāvji, kā arī žandarmu rotmistrs Orlovs. Pilsētas valdes sēdē vienbalsīgi nolēma lūgt ģenerālgubernatoru atcelt karastāvokli. Šim nolūkam ievēlēja 5 cilvēku deputāciju. Pēc vietējās sociāldemokrātiskās organizācijas pārstāvju Kārkliņa un Bērmaņa ierosinājuma uz balsošanu tika likta prasība izvest karaspēku no pilsētas. Taču valde ar 6 balsīm pret 2 atbalstīja žandarmu rotmistru Orlovu, kas izteicās par karaspēka atstāšanu pilsētā.³⁹ Tomēr drīz vien karaspēks sakarā ar izvēršanos revolucionāro kustību bez kaujas atstāja pilsētu. Saskaņā ar Kurzemes guberņas žandarmērijas pārvaldes priekšnieka Astafjeva ziņojumu Iekšlietu ministrijai 2. decembrī apakšpulkvēdis Stankevičs noņēma sardzi pie cietuma, valsts kases un valsts bankas un izsauca karaspēku — 2 rotas un 3 vadus dragūnu — uz staciju, kas atradās 2 verstis no pilsētas. Nākamajā

³⁹ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 1350, ч. 51, лл. 48—50.

Dundagas pils. Nodedzināta 1905. gada decembrī.

dienā, kā redzams no tā paša ziņojuma, apakšpulkvedim Stankevičam pievienojās vēl karaspēks. Tā skaits stacijā sasniedza 4 rotas un 2 eskadronus dragūnu. Taču Stankevičs neuzdrošinājās atgriezties pilsētā, jo 2. decembrī pilsētā bija sapulcējušies ļaudis no visas apkārtnes. Par bezdarbību, raksta Astafjevs, Stankeviču atcēla no amata.⁴⁰ Jāatzīmē, ka žandarmērijas ziņojumā nekas nav teikts par tām karaspēka daļām — divām rotām —, kuras šajās dienās devās no Ventspils uz Tukumu un kuras ģenerālis Horunženko izmantoja Tukuma sacelšanās apspiešanai.

Novembra streika dienās (Ventspilī tas ilga līdz 4. decembrim) pilsētas iedzīvotāji kādā mītiņā pieņēma lēmumu pārvēlēt pilsētas domi uz plašiem vēlēšanu pamatiem. Ventspils pilsētas domei lika priekšā 14 dienu laikā pabeigt pārvēlēšanas, bet atteikšanās gadījumā pašiem iedzīvotājiem ievēlēt jaunu pilsētas pašvaldību.

2. decembrī notika bruņota sadursme starp pilsētas milicijas patruļām un kareivju rotu, kas gāja no Dundagas uz Ventspili. Šajā sadursmē kareivji bija spiesti steidzīgi atkāpties.

Ar karaspēka aiziešanu no pilsētas, Ventspils faktiski nonāca tautas varā. Pēc žandarmērijas ziņām, visas iestādes atradās sacēlušās tautas rokās. Bankas, tāpat arī valsts kases izdarīja operācijas tikai tad, ja tika uzrādīta vietējā sociāldemokrātiskās komitejas apliecība. No pilsētas neviens, pat ārzemnieki, nevarēja izbraukt bez komitejas atļaujas; visi kuģi, arī ārzemju kuģi, turklāt daži jau piekrauti, stāvēja ostā, gaidot LSDSP Ventspils komitejas lēmumu. «Komitejas vara kļuva visspēcīga, valdības orgāni un karaspēks

⁴⁰ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 1350, ч. 51, лл. 48—50.

nekā nedarīja un arī ar savām vajadzībām griezās pēc palīdzības vai atļaujas pie tā sauktās jaunās valdības.»⁴¹

Guberņas varas orgāni Jelgavā stipri nobijās no revolucionārās kustības Ventspilī un sāka papildināt tās garnizonu ar karaspēku. Ģenerālgubernators Bekmanis lūdz atsūtīt uz Ventspils ostu karakuģus. Tikai trešajā dienā pēc novembra streika beigām — 6. decembrī, kad jau no apkārtnes Ventspilī ieradusies zemnieki bija izklīduši pa savām mājām un kad pulkveža Gordejeva vadībā ieradās papildu karaspēks, — garnizons atgriezās no stacijas pilsētā un ierēdņi, kā arī policija sāka ieņemt agrākās vietas. Karaspēka pastiprināšanai 7. decembrī uz Ventspils ostu atsūtīja kreiseri «Okeāns» ar mīnu kuģi «Pročnij». Kreiseris ostā nevarēja ieiet, tas palika jūrā.⁴²

Karaspēka atgriešanās pilsētā neapturēja revolucionāro kustību. LSDSP Ventspils komitejai joprojām bija stipra ietekme uz visu vietējo dzīvi. Tai laikā Ventspils pagastos uzliesmoja masu kustība, kam līdztekus norisinājās bruņota cīņa. Vecās pagastu valdes zemnieki nomainīja ar rīcības komitejām, daļu muižnieku padzina un daudzas muižas nodedzināja. Zemnieki nodedzināja arī lielo Dundagas muižu, kuras zemes platība sasniedza 40 tūkst. ha. Kā ziņo Kurzemes žandarmērija un 13. decembrī avīze «Pēterburgas Latvietis», sakarā ar revolucionārās kustības aktivizēšanos ārzemju konsuli un komersanti izbrauca no pilsētas ar tvaikoni «Dagmar» uz kādu no vācu ostām.

Tādējādi revolucionārā cīņa Ventspilī nenorima, bet turpinājās vēl tai laikā, kad Vidzemes austrumu daļā jau ienāca lielas karaspēka daļas, lai apspiestu revolūciju Latvijā. Ventspils sociāldemokrātiskās organizācijas cīņa un noteicošais stāvoklis visā vietējā dzīvē izbeidzās tikai naktī uz 23. decembri, kad pilsētā pēkšņi ieradās liela soda ekspedīcija ar baronu Braunu priekšgalā, kas ar nedzirdētu zvēriskumu izrēķinājās ar revolucionārās kustības vadītājiem. Soda ekspedīcija izdemolēja Ventspils sociāldemokrātiskās organizācijas telpas, ar durkļiem nodūra komitejas locekli

Jānis Fernests, nogalināts 1905. gada 22. decembrī Ventspilī.

⁴¹ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 1350, ч. 51, лл. 48—57.

⁴² Turpat.

Roberts Birznies (Pērkons), nogalināts 1905. gada 22. decembrī Ventspilī.

Zanis Kārklis (Anglis), nogalināts 1905. gada 22. decembrī Ventspilī.

Birznieku, bet komitejas locekli Kārkliņu sadurstīja ar 30 dūriem, no kuriem viņš pēc dažām stundām dzelzceļa stacijā nomira.

Brauna vadībā Ventspilī zvēriski mocīja un nogalināja skolotāju Fernestu un reālskolnieku Bērmani. Fernestu kapāja, durstīja ar durkļiem, viņu ievainoja kādās 100 vietās, no tā viņš briesmīgās mokās nomira. Skolotāja Fernesta nogalināšanā aktīvi piedalījās mācītājs Glēzers, kas, dzīdamies pakaļ skolotājam, kļiedza dragūniem: «Sītiēt, duriet, cērtiet viņu!» Bērmani ar durkļiem piesita pie sienas. Naktī no 22. uz 23. decembri Ventspilī nogalināja 4 un apcietināja apmēram 20 cilvēkus. Šajā laikā kontrrevolūcija jau pārgāja uzbrukumā. Ventspils ar tās jūras ostu bija viena no lielākajām apriņķu pilsētām Latvijā, kur LSDSP vietējās komitejas vadībā varu visā apriņķī ilgu laiku faktiski turēja revolucionāri savās rokās, kaut gan vecā vara pilsētā vēl nebija pilnīgi apspiesta. Vecās varas pārstāvji nogaidīja un, kad kontrrevolūcijas spēki mazliet nostiprinājās, deva smagu triecienu revolucionārajai tautai. Ventspils biedri — komitejas locekļi Kārklis, Birznies u. c. — mira kā varoņi, ar savu darbību un nāvi pierādīdami bezgalīgu uzticību revolūcijai.

6. BRUŅOTĀ CIŅA AIZPUTĒ UN CITĀS VIETĀS KURZEMĒ

Novembra otrajā pusē un decembrī plaša masu revolucionārā kustība līdz ar bruņotām ciņām notika Aizputes rajonā, kur trakoja barons Manteifels, kas kopā ar ci-

tiem baroniem un goda policistu Bredrihu ar karaspēka palīdzību izklīdināja laukstrādnieku sapulces un terorizēja iedzīvotājus. Strādniekus un muižu kalpotājus, kas runāja sapulcēs, viņi padzina no darba. Tā tika atlaisti Kazdangas muižas darbvedis Kronbergs, tās pašas muižas piensaimniecības instruktors Klops un sedlinieks Danenbergs. Protestējot pret tādu rīcību, muižu strādnieki izsludināja streiku. Iesāka streikot Kazdangas apkārtnes 13 muižu ļaudis. Tas galīgi satracināja Manteifelu. Viņš un daži citi baroni aizbrauca uz Jelgavu pie pagaidu ģenerālgubernatora Bekmaņa, no kura dabūja plašas administratīvas pilnvaras. Pēc atgriešanās no Jelgavas Manteifels apcietināja četrus kustības vadoņus, lai viņus izsūtītu no Latvijas. Šai laikā, 20. novembrī, Aizputē notika pagastu rīcības komiteju apriņķa biroja sapulce ar pagastu rīcības komiteju pārstāvju piedalīšanos. Aizputes apriņķa kalpi un zemnieki lielāko daļu pagastu valžu atcēla un ievēlēja rīcības komitejas, daudzas baronu pilis izpostīja un nodedzināja. Šajā apriņķī jau bija nodibināts pagastu rīcības komiteju pārstāvju apriņķa birojs, kas saskaņoja un vadīja rīcības komiteju darbību. Par Aizputes apriņķa rīcības komitejas priekšsēdētāju tika ievēlēts viens no iecienītākajiem tā apvidus sociāldemokrātiem — veterinārārsts Ādolfs Hertelis. Aizputes apriņķa rīcības komiteju birojs dabūja zināt par biedru apcietināšanu un sāka protestēt pret viņu izsūtīšanu. Protestēšanas nolūkā birojs nolēma 21. novembrī pilsetā sasaukt apriņķa pilsoņu sapulci. Atriezušies mājās, rīcības komitejas pārstāvji par to paziņoja

Ansis Roze, kritis Aizputes kaujā.

Ādolfs Hertelis, nošauts pēc tiesas sprieduma.

savu pagastu zemniekiem, un 21. novembrī nelielajā apriņķa pilsētīnā sapulcējās apmēram 25 tūkst. cilvēku, kas pieprasīja atbrīvot apcietinātos, kā arī izbeigt iedzīvotāju apcietināšanu.⁴³

Milzīga kalpu un zemnieku pūļa gājiens uz Aizputi stipri satrauca vietējos varas orgānus, un tie apsoliya uzlabot apcietināto stāvokli un lūgt gubernatoru Bekmani tos atbrīvot. Karaspēks un policija, kas šajā dienā lielā skaitā ieradās no apriņķa un Kuldīgas, neuzdrošinājās traucēt zemnieku grandiozo demonstrāciju, kurā uzstājās daudzi runātāji, aicinādami bruņoties un gatavoties uz nopietnām kaujām ar kontrrevolūciju.

Baroni un vietējā administrācija zemniekiem doto solījumu neizpildīja. Pavēli par izsūtīšanu neatcēla un apcietinātos neatbrīvoja. Drīz Aizputē uzzināja, ka vienu no apcietinātajiem biedriem — Jubertu izsūta uz Sibīriju. Lai panāktu apcietināto atbrīvošanu, rīcības komiteju apriņķa birojs nolēma izsludināt laukstrādnieku streiku. Streiks noritēja organizēti un sagādāja muižniekiem lielus zaudējumus. Līdztekus notika laukstrādnieku bruņošanās, milicijas nodaļu organizēšana, muižu dedzināšana un uzbrukumi bēgošajiem baroniem.

Streika laikā Aizputes apriņķī dega baronu muižas, bet paši baroni bēga uz pilsētām. Tomēr ne visiem viņiem izdevās aizbraukt slepeni, daudzi nokļuva miliču ieroču ugunīs. Tā tas notika ar muižniekiem, kas aizbrauca no Nodegas muižas. Miliči uzzināja, ka Nodegas muižnieki, kuru vidū bija arī divi goda policisti ar 50 dragūniem, aizbrauc uz Priekules staciju. Birzē, caur kuru gāja ceļš no Nodegas muižas uz Priekules dzelzceļa staciju, miliči ierīkoja slēpni. Kad muižnieki tuvojās, miliči atklāja pret tiem uguni, un pēc īsas apšaudīšanās baroni ar dragūniem griezās atpakaļ uz muižas pusi un pazuda tumsā. Nākošajā rītā baroni aizgāja kājām bez karaspēka un zirgiem.

Laukstrādnieku streiks, kura laikā norisinājās asa cīņa ar baroniem, piespieda Kurzemes gubernatoru atcelt pavēli par apcietināto Aizputes revolucionāru izsūtīšanu. Tādējādi streiks astotajā dienā beidzās ar strādnieku uzvaru. 8. decembrī Aizputes rīcības komiteju birojs izlaida uzsaukumu, kurā aicināja pārtraukt streiku.⁴⁴

Drīz pēc streika Aizputes apriņķī notika kauja starp miličiem un karaspēka daļām, kurā miličus smagi sakāva. Šī kauja notika 16. decembrī, 3 verstis no Aizputes, starp apmēram 300 zemniekiem un karaspēku, kurā ietilpa dragūnu eskadrons un kareivju rota.

Aizputes kauja saistīta ar notikumiem apriņķa pilsētā Kuldīgā, kurā revolucionārajai kustībai bija ievērojami panākumi. Kuldīgā strādāja saliedēta sociāldemokrātiska organizācija, kam bija sava kaujinieku vienība. 27. novembrī Kuldīgas gorodovoji, nobijušies no revolucionārās kustības, atteicās no dienesta un nodeva priekš-

⁴³ *Beterbahs K.* Aizputes karš. R., 1933, 27.—54. lpp.

⁴⁴ *Turpat*, 76.—77. lpp.

niecībai ieročus. Uz ielām parādījās pilsētas tautas milicija. Jau pirms tam Kuldīgas iedzīvotāji bija izteikuši neuzticību pilsētas valdei un 22. novembrī nodibinājuši pagaidu komisiju pilsētas lietu pārvaldīšanai. Drīz arī karaspēks atstāja pilsētu, un Kuldīgas sociāldemokrātiskā komiteja stājās pie varas saņemšanas savās rokās.

Kuldīga militārā ziņā bija pakļauta karaspēka garnizona priekšniekam Aizputē, kurš ļoti uztraucās par to, ka no Kuldīgas aizgājušais karaspēks bija bankā atstājis valsts naudu — vairāk par vienu miljonu rubļu. 10. decembrī no Aizputes uz Kuldīgu nosūtīja karaspēka ekspedīciju — divus dragūnu eskadronus ar komandieri Aļbovski priekšgalā. Dragūni iegāja taisni tajā brīdī, kad kaujinieki uzbruka pilsētas galvas, reakcionāra Adolfiga, mājai un apšaudīja māju, kurā dzīvoja pristavs, lai viņu apcietinātu. Pristavs un citi, kas atradās dzīvoklī, sāka apšaudīties ar kaujiniekiem, izrādot viņiem stipru pretestību. Aļbovska ienākšana pilsētā pārtrauca Kuldīgas kaujinieku iesākto uzbrukumu reakcionāra Adolfiga mājai. Reakcionārie elementi priecājās par Aļbovska ierašanos un lūdza viņu ar karaspēku palikt Kuldīgā, bet Aļbovskis, baidīdamies no revolucionāru uzbrukuma, steigās ātrāk aizvest naudu. Pa to laiku revolucionāri tiešām gatavoja uzbrukumu Aļbovska nodaļai, lai konfiscētu no bankas paņemto naudu, bet šo uzbrukumu viņi domāja izdarīt ceļā mežā, dragūniem atgriežoties uz Aizputi, par ko paziņoja arī apkārtējo pagastu rīcības komitejām, lai to miliči piedalītos uzbrukumā. Aļbovskis izbrauca no Kuldīgas 11. decembrī, bet gandrīz tai pašā vietā, kur viņu mežā gaidīja miliči, ziņnesis, kas bija steigies pakaļ nodaļai, viņam pasniedza telegrammu no Liepājas pilsētas komandanta ar atļauju palikt Kuldīgā līdz 14. decembrim.⁴⁵ Liepājas komandants bija ievērojis Kuldīgas iedzīvotāju reakcionārās daļas lūgumu atstāt karaspēku kādu laiku pie viņiem pilsētā. Karaspēka atgriešanās pilsētā izjauca miliču plānus, kaut gan arī nākošajās dienās viņi turpināja pulcēties un gaidīja Aļbovski no Kuldīgas. 15. decembrī, kad vismazāk gaidīja Aļbovska aizbraukšanu, viņš kopā ar karaspēku devās no Kuldīgas Aizputes virzienā. Kopā ar viņu aizbrauca Aļbovska ierašanās dienā Kuldīgā kaujinieku ievainotais vietējais pristavs un daži citi vietējie reakcionāri. Lai nodrošinātos pret miliču uzbrukumu, Aļbovskis apcietināja divus revolucionārus un paņēma viņus sev līdzī kā ķīlniekus. Bez tam viņš nebrauca uz Aizputi pa taisno ceļu, bet ar lielu līkumu. Mainot ceļu, Aļbovskim izdevās izbēgt no sadursmes ar miličiem, un 15. decembra vakarā viņš ieradās Aizputē.⁴⁶

Kuldīgas sociāldemokrātu komiteja, uzzinājusi par Aļbovska atgriešanos Aizputē, steigīgi izsūtīja cilvēkus pa apkārtējiem Kuldīgas un Aizputes apriņķu pagastiem ar priekšlikumu zemiekiem ierasties Aizputē, lai atņemtu naudu, ko Aļbovskis aizveda no

⁴⁵ Beierbahs K. Aizputes karš, 78.—89. lpp.

⁴⁶ Turpat, 99. lpp.

Kuldīgas, pie tam Aizputes kareivjus atbruņot un pieprasīt, lai viņi atstāj Aizputi.

16. decembra rītā uz Kuldīgas komitejas aicinājumu 3 verstis no Aizputes mežā sapulcējās apmēram 300 zemnieku, kuri nosūtīja cilvēkus uz pilsētu noskaidrot tālāko darbības plānu.

Šai laikā, kā norāda K. Beierbahs jau minētajā grāmatā, Aizputes garnizona priekšnieks saņēma no policijas paziņojumu, ka 9 verstis no pilsētas pie Marijas muižas stacijas bruņots pūlis izjaucis dzelzceļa sliedes. Priekšnieks nosūtīja tur jātnieku eskadronu ar to pašu Alšovski priekšgalā un kājnieku rotu. Dragūni ceļā pamanīja uz pilsētu sūtītos zemnieku izlūkus, pārsteidza mežā zemniekus un pēc kara taktikas paņēmieniem tiem uzbruka. Dragūniem palīdzēja kājnieki. Kauja ilga 4 stundas. Zemnieki vīrišķīgi pretojās, bet sliktā apbruņojuma dēļ (daudziem nemaz nebija ieroču) viņi tika sakauti.

Daudzi no zemniekiem krita vai tika smagi ievainoti. Nogalināto vidū bija mājas rentnieks Ansis Afelds, zemnieks Mārtiņš Enkuzens, kalpi Kārlis Daģis, Pēteris Falks, Jēkabs Dreimanis, sociāldemokrāts Jānis Kalnarājs, kalps sociāldemokrāts Kārlis Ķints, sociāldemokrāts saimnieka dēls, Cīravas pagasta rīcības komitejas loceklis Jānis Pavlovičs, kalpa dēls Jānis Rūtenberģis, Cīravas muižas kalpotāja dēls un izdienējis kareivis Ansis Roze u. c.

Vienu no vecākajiem latviešu sociāldemokrātiem, Aizputes apriņķa rīcības komiteju biroja priekšsēdētāju veterinārārstu Ādolfu Herteli apcietināja 1907. gadā. Kaut arī trūka apsūdzības materiālu par Ādolfu Hertela piedalīšanos Aizputes kaujā, pēc baronu Manteifela, Šrēdera un brāļu Bredrihu pieprasījuma viņam piesprieda nāves sodu, ko izpildīja 1908. gada 30. augustā.⁴⁷

Ziņa par kaujām pie Aizputes aplidoja apkārtējos pagastus, un no visām pusēm — no Kuldīgas, Grobiņas, Aizputes un Ventspils apriņķu pagastiem — zemnieki steidzās uz pilsētu. Pa visiem ceļiem uz Aizputi devās milzīgi ļaužu pūļi, bruņojušies lielākoties ar medību bisēm, pīķiem, rungām, lai ieņemtu pilsētu, atbruņotu kareivjus un konfiscētu naudu, ko Alšovskis bija pievācis Kuldīgā. 18. decembrī ieradušos skaits sasniedza 10 tūkst. cilvēku. Novietojusies uz ceļa, kas veda uz pilsētu, viņi sāka apšaudīties ar karaspēka daļām, kuras nevienu neielaida Aizputē. Bet zemniekiem nebija izstrādāta darbības plāna, nebija štāba, nebija vadošā centra, trūka arī operatīvo sakaru starp atsevišķām ļaužu grupām. Viņiem neizdevās arī sazināties ar Aizputes sociāldemokrātisko komiteju. Sakarā ar neorganizētību un vadošā centra trūkumu ļaudis sāka izkliēt pa mājām. Bija jau stiprs sals, un zemnieki uzzināja, ka Alšovskis ar naudu nepamanīts izbraucis no Aizputes un ka no Liepājas palīgā vietējam garnizonam nāk karaspēka daļas. 19. decembra vakarā beidzamie zemnieku revolucionāri izklīda pa mājām.⁴⁸

⁴⁷ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 128.—129. lpp.

⁴⁸ Beierbahs K. Aizputes karš, 105.—119., 136.—160. lpp.

Aizputes kauja liecināja par lauku proletariāta politisko apziņīgumu, disciplinētību un gatavību uz partijas aicinājumu doties cīņā ar vecās iekārtas spēkiem. Tā parādīja arī, ka revolūcijas spēki ātri aug, ka tiek organizētas lielas milicijas nodaļas, kuras uztur sakarus savā starpā, ka šajā rajonā izvērsusies asa cīņa, kas draud likvidēt veco kārtību. Bet Aizputes kauja parādīja arī revolūcionārās kustības trūkumus, kuru dēļ zemnieku decembra bruņotajam gājienam uz Aizputi nebija nekādu panākumu.

Bruņota cīņa notika arī Vecauces miestā. Vecaucē darbojās LSDSP vietējā sociāldemokrātiskā šūniņa «Muižas biedrs» un KSDSP vietējā šūniņa. Novembra beigās sakarā ar baronu izplatītām baumām par «melnās sotņas» tuvošanos Vecaucei pilsētā ieradās apmēram 500 bruņotu cilvēku. Vecaucē un tās apkārtnē trakoja grāfs Medems ar savu karaspēka apsardzi. 30. novembrī sociāldemokrātu vadībā ieradušies zemnieki, pa lielākai daļai laukstrādnieki, iesāka bruņotu kauju ar Vecaucē novietoto kareivju rotu. Pēc apšaudīšanās karaspēks bija spiests atstāt Vecauci un pārvākties uz Medema pili. 2. decembra naktī karaspēks šai pili savienojās ar tam palīgā atsūtītām karaspēka daļām un, apejot Auci no rietumiem, aizbēga uz Jelgavu.

Medema pili, kā arī citas pilis, kurās muižnieki turēja karaspēku, lai izrēķinātos ar iedzīvotājiem, zemnieki nodedzināja. Vecauces miestā un pagastā vara pārgāja revolūcionāru rokās.⁴⁹

Novembra beigās sociāldemokrātu vadībā revolūcionāri pārņēma varu savās rokās arī Saldus miestā. No miesta un tā apkārtnes strādniekiem tika izveidota samērā stipra milicija — apmēram 500 cilvēku, kurus sadalīja pēc apbruņojuma principa 4 rotās. Pirmajā rotā iesaistīja tos, kam bija berdankas (berdanku rota), otrajā — kam bija trīsstobru mednieku bises (trīsstobrinieku rota), trešajā — kam bija divstobru bises (divstobrinieku rota), ceturtajā tos, kuriem bija vecas mednieku bises. Vēl tika organizēta īpaša daļa, kas bija bruņota ar pīkiem. Daļa Saldus miliču piedalījās Tukuma sacelšanās cīņās un Vecauces kaujās. Kā ziņoja Kurzemes guberņas žandarmērijas pārvalde, tikai decembra otrajā pusē, kad no Varšavas bija atsūtīti divi bataljoni, policijas departamentam radās iespēja ieņemt Kuldīgu un nosūtīt karaspēka daļas uz dažiem miestiem, kā Dobeli, Kandavu un Saldu.

7. BARONU MUIŽU DEDZINĀŠANA VIDZEMĒ UN KURZEMĒ UN REVOLUCIONĀRĀ KUSTĪBA LATGALE

Līdztekus bruņotām sadursmēm ar baroniem un viņu karaspēka apsardzi notika piļu un muižu ēku dedzināšana, kas novembra beigās un decembrī sevišķi pieauga. Kā rakstīja savās atmiņās Vīte, «nekur Krievijā muižnieku īpašumu iluminācija nesusniedza tādus

⁴⁹ 1905. gads, 251. lpp.

apmērus kā Baltijā». Lai gūtu labāku priekšstatu par dedzināšanas vērienu, sniedzam skaitliskus datus par piļu un muižu ēku dedzināšanas un izpostīšanas gadījumiem Vidzemes un Kurzemes guberņās 1905. un 1906. gadā.

PIĻU UN MUIŽU EĶU DEDZINĀŠANAS UN IZPOSTĪŠANAS
GADIJUMI VIDZEMES GUBERNĀ⁵⁰

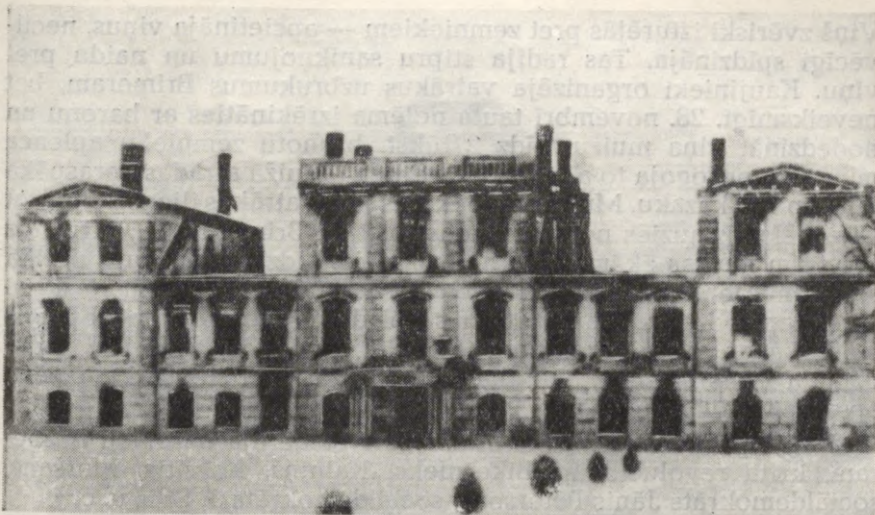
Apriņķi	Nodedzināto un nopostīto muižu skaits	Zaudējumu summa rubļos	Valdības izsniegtie aizdevumi muižniekiem 1906. g. un 1907. g. sākumā rubļos
Rīgas	69	1 430 800	338 000
Valmieras	20	188 100	36 290
Cēsu	60	1 725 300	375 000
Valkas	34	487 200	73 500
Tērbatas	19	67 300	—
Veravas	10	32 400	—
Pērnavas	13	290 500	80 000
Vilandes	5	17 400	—
	230	4 239 000	902 790

MUIŽU DEDZINĀŠANAS UN IZPOSTĪŠANAS GADIJUMI
KURZEMES GUBERNĀ

Apriņķi	Nodedzināto un nopostīto muižu skaits	Zaudējumu summa rubļos	Izsniegtie aizdevumi rubļos
Aizputes	51	2 239 061	427 414
Tukuma	24	1 359 185	93 132
Grobiņas	22	389 070	103 039
Ventspils	5	323 852	57 249
Dobeles	16	249 890	63 025
Talsu	42	181 570	28 756
Kuldīgas	46	177 771	38 084
Jaunjelgavas	12	75 146	4 300
Ilūkstes	11	18 173	—
	279	5 013 718	835 000

Tabulas rāda, ka Vidzemes guberņā muižas visvairāk cieta Rīgas, Valmieras un Cēsu apriņķī, kurus apdzīvoja galvenokārt latvieši. Pārējos apriņķos, kurus apdzīvoja galvenokārt igauņi, muižas mazāk cieta no dedzināšanas. Visvairāk piļu un muižu ēku nodedzināja un izpostīja Rīgas apriņķī. No tur esošajām 130 muižām vairāk nekā puse (69) cieta no dedzināšanas vai izpostīšanas. Pavisam baronu muižu abās guberņās — Vidzemē un Kurzemē —, kā jau grāmatas sākumā norādījām, bija 1095. No tām 1905. un

⁵⁰ «Красный архив», 1925, № 4/5, с. 279.

Rikteres pils Rīgas apriņķī (Īpašnieks ģenerāladjutants Oto fon Rihters).
Nodedzināta 1905. gada novembrī.

1906. gadā 459 muižās bijuši dedzināšanas un grautiņu gadījumi. Daudz piļu un muižu ēku tika nodedzināts. Dažās vietās Rīgas un citos apriņķos, kas atradās tuvu dzelzceļam (sk. Krugļikova rakstu «Dzelzceļnieku revolucionārā kustība» žurnāla «Proletarskaja revolūcija» 1925. g. 11. numurā), zemniekiem muižas dedzināt palīdzēja streikojšie dzelzceļnieki. Raksta autors, nepazīdams revolucionāro kustību Latvijā un pamatodamies tikai uz žandarmu ziņojumiem, nepareizi kritizē visu Vidzemes dzelzceļnieku kustību, dēvējot to par stihisku, eserisku, kā arī nepamatoti kritizē revolucionārus par baronu muižu postīšanu un dzelzceļa līniju ieņemšanu, sevišķi runājot par Pērnavas dzelzceļa Valkas—Mazsalacas posma ieņemšanu. Dzelzceļa līniju ieņemšana stipri veicināja revolucionārās cīņas izvēršanos Latvijā, un cara valdība piešķīra milzīgu nozīmi šim faktam. Kā redzams no žandarmērijas pārvaldes ziņojumiem, visu decembri vēl norisinājās neatlaidīga cīņa par dzelzceļiem. Revolucionāri bojāja dzelzceļa sliežu ceļus, nelaida cauri vilcienus, kas gāja karaspēka apsardzībā. Sevišķi aktīvi revolucionāri rīkojās uz Aizputes—Liepājas dzelzceļa līnijas. Dzelzceļu sliežu ceļus bojāja galvenokārt tāpēc, lai kavētu karaspēka pārsvešanu iedzīvotāju sacelšanās apspiešanai.

Jāatzīmē, ka muižas dedzināja galvenokārt tiem baroniem, kas turēja karaspēka daļas vai arī kaut kā citādi piedalījās revolucionārās kustības apspiešanā. Dažas muižas un pilis nācās ieņemt ar kauju, tur nostiprinājušies junkuri ar karaspēka apsardzi izrādīja milīciem stipru pretestību. Kā piemēru var minēt zemnieku kaujas pār Veckalsnavas muižu, kas piederēja baronam fon Brimeram.

Viņš zvēriski izturējās pret zemniekiem — apcietināja viņus, necilvēcīgi spīdzināja. Tas radīja stipru saniknojumu un naidu pret viņu. Kaujinieki organizēja vairākus uzbrukumus Brimeram, bet neveiksmīgi. 28. novembrī tauta nolēma izrēķināties ar baronu un nodedzināt viņa muižu. Līdz 2 tūkst. bruņotu zemnieku apļena muižu un nožogojā to ar telefona vadiem. Muižā atradās karaspēka daļa, ap 100 kazaku. Muižas aplenkums ilga vairākas dienas. Beidzot karaspēks, izlauzies no aplenkuma, atstāja Brimera pili, kuru līdz ar visām muižas ēkām tauta nodedzināja. Līdzīgs gadījums notika arī Stāmerienā, baronu Volfu muižā, kurā bez Volfa un tā karaspēka apsardzes tai laikā atradās vēl dažas baronu ģimenes. Pils aplenkšanas laikā, kā redzams no oficiāliem datiem, zemnieki nodedzināja visas muižas koka ēkas. Pēc tam baroni slepus karaspēka apsardzībā aizbēga no pils.⁵¹

Kaujā par Veckalsnavas muižu, kas piederēja baronam Brimeram, krita revolucionāri Biķernieks, Kalniņš, Kalvītis, Maršans, sociāldemokrāts Jānis Pētersons, sociāldemokrāts J. Silis u. c.⁵²

Kā redzams no 1905. gada revolūcijas dalībnieku atmiņām, baronu muižu dedzināšana notika organizēti, ar zemnieku rīcībās komiteju ziņu; muižu kalpotājiem deva iespēju savākt savas mantas un atstāt muižu. Dažādus reibinošus dzērienus iznīcināja, pie kam stingri bija aizliegts dzert iznīcināmos dzērienus.⁵³

Dažreiz oportunistiski noskaņoti oratori atrunāja zemniekus no muižu dedzināšanas, bet viņi neklausīja runātājus. Tā, piemēram, Mazsalacā ziemsvētkos sapulcējās mītiņā apmēram 1000 zemnieku. Pēc mītiņa visi tā dalībnieki devās uz pagasta valdi. No pagasta valdes iznesa un sadedzināja uz sārta pagasta lietas un dokumentus, konfiscēja 9 šautenes, revolveri un hektogrāfu. Dzelzs važas noslīcināja Salacas upē. Pēc tam runātāji griezās pie tautas ar jautājumu: «Ko darīt ar Valtenberga muižu?» Visi kā viens atbildēja: «Dedzināt.» — «Kas pret dedzināšanu?» Nepacēlās neviena roka. Runātājs norādīja, ka dedzināšanas izmantojot tikai baroni un patvaldība pret zemniekiem. Tomēr tauta pieprasīja nodedzināt kā muižu, tā arī alusdarītavu. Vispirms, kad bija izlaists viss alus no mucām, nodedzināja lielo alusdarītavu. Pēc tam zemnieki devās uz muižu. Kalpotājus brīdināja, lai muižu atstāj, un drīz vien kungu četrstāvu nams bija pārvērties pelnos.⁵⁴

Latgalē novembrī un decembrī arī izvērsās stipra zemnieku kustība. Vasarā apklususi masveida mežu ciršana rudenī atkal atjaunojās. Bet kustība ar to neaprobežojās — novembrī un decembrī dega muižnieku muižas, zemnieki pārvēlēja pagasta valdes, padzina urjadņikus, zemstes priekšniekus utt. Tā, novembra beigās Rēzeknes apriņķa zemnieki nodedzināja grāfam Borham pie-

⁵¹ ЦГАОП СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 2550, ч. 31, л. 195.

⁵² Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1 sēj., 71., 72. lpp.

⁵³ 1905. gads, 286.—288. lpp.

⁵⁴ «Pēterburgas Latvietis», 1906, 1. janv.

Stāmerienas pils (īpašnieki baroni Boriss un Pauls Volfi). Nodedzināta 1905. gada ziemā.

derošās Atašienes muižas šķūni ar tvaika kuļmašīnu, lauksaimniecības mašīnām un izkulto labību, bet naktī no 5. uz 6. decembri — kungu māju ar visām mēbelēm. Ludzas apriņķa zemnieki nodedzināja arī Ruskulavas muižas kungu māju.⁵⁵

Pēc vidzemnieku parauga Latgales zemnieki sanāca uz pagastu sapulcēm, kurās nolēma pārvēlēt pagastu valdes, boikotēja vietējos varas orgānus, nolēma pārtraukt klaušu pildīšanu un maksājumu kārtošanu. Zemnieki nolēma ievest tautskolās mācības latgāliešu dialektā. Novembrī Vitebskas gubernators griezās Pēterburgā ar lūgumu atsūtīt uz Daugavpils apriņķi kustības apspiešanai vismaz divus bataljonus kājnieku un 3 eskadronus kavalērijas. Tā paša apriņķa muižnieki — grāfs Mihails Platers, Gustavs Platers u. c. — 29. novembrī telegrafēja iekšlietu ministram, ka Daugavpils apriņķī revolucionārā kustība kļuvusi draudoša. «Septiņos pagastos,» rakstīja muižnieki, «varas orgānus neatzīst. Pret zemstes priekšniekiem un policiju lieto varmācību. Jaunmuižas pagasta zemstes priekšnieku vakar ar pūlēm izglāba. Lauku amatpersonas ar varu atceltas un atvietotas ar jaunām. Zemnieki cērt muižnieku mežus. . . Stāvoklis izmisīgs. . . Karaspēka maz, lūdzam atsūtīt karaspēku.»⁵⁶

Decembrī kustība pastiprinājās. Zemnieki atbruņoja urjadņikus, atcēla valdības amatpersonas, iesāka cīņu ar muižnieku apsardzes

⁵⁵ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 2550, ч. 13, лл. 156, 169.

⁵⁶ Turpat, д. 5, ч. 37, лл. 127, 128.

karaspēku. Vēl 30. novembrī Glazmankas miestīnā zemnieki atbrūvoja kājnieku pulka vadu.⁵⁷ Vitebskas gubernators un žandarmērija sūtīja Iekšlietu ministrijai telegrammas ar lūgumu sniegt palīdzību. Gubernators ieteica Daugavpils, Rēzeknes un Ludzas apriņķos ievest karastāvokli un tos uz laiku nodot Baltijas ģenerālgubernatora pārziņā.⁵⁸

Latgales ciemi un miesti, kas atradās Kurzemes un Vidzemes tuvumā, decembrī jau nonāca sacēlušās tautas varā. Šo vietu zemstes priekšnieki, pametuši mantu un lietas, slepus izbrauca uz tuvākajām pilsētām. Gandrīz visos pagastos un miestos šajās vietās pagastu vecākos un skrīverus atcēla, un viņu vietā nāca tautas ievēlētas amatpersonas. 8. decembrī Vitebskas gubernators ziņojumā policijas departamentam rakstīja, ka «Kurzemei un Vidzemei kaimiņos esošās vietās Vitebskas gubernā stāvoklis ir ļoti kritisks, karaspēka nav, šodien kavalērijas divīzijas komandieris prasīja atsūtīt atpakaļ trīs eskadronus — es noraidīju. Policija bez karaspēka ir bezspēcīga ne tikai apturēt daudzās ar tālsāvējiem ieročiem labi bruņotās latviešu dumpinieku daļas, kuru priekšā atkāpjas regulārais karaspēks, bet arī pārtraukt mežu masveidīgo iznīcināšanu. Daugavpils apriņķa zemstes priekšnieki un izmeklētāji nevar izbraukt uz iecirkņiem, kur viņus neviens neatzīst. Lauku varas orgāni ir atcelti, atjaunot kārtību var tikai ar ārkārtējiem soļiem, darbojoties vienlaicīgi no Rīgas—Jelgavas un no Daugavpils—Rēzeknes puses, jo Balvi, Varakļāni, Līvāni, Jēkabpils ir revolucionāru varā. Tas jādara nekavējoties vēl jo vairāk tāpēc, ka gadījumā, ja uz Varšavas ceļa izpostīs divus trīs tiltus, nebūs iespējams pārvest karaspēku.»⁵⁹

Drīz vien, jau 16. decembrī, cara patvaldības uz Baltiju sūtītās soda ekspedīcijas sāka izrēķināties ar Latgales revolucionāriem. Latgalē darbojās soda ekspedīcija ģenerālmajora Venta vadībā.⁶⁰

Vidzemes pilsētās — Tērbatā un Valkā —, kuras apdzīvoja latvieši un igauņi, revolucionārā cīņā arī bieži vien bija ļoti neatlaidīga.

Vēl 6. janvārī, kad soda ekspedīcija ar ģenerāli Orlovu priekšgalā jau darbojās Igaunijā un Latvijā, barons Halkens rakstīja iekšlietu ministram, ka Tērbatā un Tērbatas apriņķī pēc dažām dienām uzliesmos sacelšanās. Universitātē, pēc Halkena vārdiem, katru dienu līdz pusnaktij notiek milzīgas revolucionāru sanāksmes, visa pilsēta ir pilna ar atbraukušiem latviešiem, un ir atgriezušies ļoti daudz krievu studentu, kaut gan nekādas lekcijas nenotiek. Barons Halkens lūdza nekavējoties atsūtīt karaspēku.⁶¹

⁵⁷ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 1350, ч. 25, л. 107.

⁵⁸ Turpat, л. 108.

⁵⁹ Turpat, л. 114.

⁶⁰ Turpat, л. 146.

⁶¹ Turpat, ч. 22, т. II, л. 140.

8. REVOLUCIONĀRĀ KUSTĪBA DECEMBRĪ

Decembrī valdīja ļoti sasprindzināta revolucionārā situācija, kas liecināja, ka bruņotā sacelšanās ir nobriedusi. Tiesa, visizdevīgākais moments sacelšanās sākumam visā Latvijā bija novembra beigās, novembra vispārējā streika laikā, kad visā zemē, izņemot rūpniecības centrus, jau sākās bruņotas akcijas. Decembrī, sevišķi decembra otrajā pusē, sākt bruņoto sacelšanos bija jau daudz grūtāk. Rīgā, Liepājā un Jelgavā no pagastiem bija sakoncentrēts daudz vairāk karaspēka nekā pirms novembra streika. Bez tam decembra otrajā pusē ar Nikolaja II pavēli Baltijai jau sāka uzbrukt lielas soda ekspedīcijas nodaļas ar artilēriju.

7. decembrī Maskavas proletariāts, atbildot uz valdības represijām, uzsāka vispārēju politisku streiku, lai to pārvērstu par bruņotu sacelšanos. Jau pēc divām dienām Maskavas ielās parādījās pirmās barikādes. Deviņas dienas Maskavas proletariāts varonīgi cīnījās pret lielu karaspēka pārsvaru. Ar lielām grūtībām karaspēkam izdevās apspiest Maskavas proletariāta varonīgo sacelšanos.

KSDSP Rīgas organizācija un latviešu revolucionārie sociāldemokrāti aicināja Latvijas proletariātu atbalstīt Maskavas proletariāta cīņu. Kaut arī Latvijas proletariāts nesen bija beidzis novembra streiku, tas, solidarizēdamies ar Maskavas proletariātu, 12. decembrī izsludināja vispārēju politisku streiku.

Decembra ģenerālstreiks noritēja ļoti sasprindzinātos apstākļos. Rīgā bija sakoncentrēts jau daudz vairāk karaspēka nekā novembra streika laikā. Žandarmērija ar apdzirdītu kareivju palīdzību kustības vadītāju arestēšanas nolūkā izdarīja kratīšanu Latviešu sabiedrībā Romanova (tagad. Lāčplēša) ielā 25, kur notika plaša dzelzceļnieku sapulce. Karaspēks ielenca arī Langes rūpnīcu, lai atbruņotu strādniekus. Bet strādnieku noskaņojums bija kaujiniecisks. Notika masu mītiņi slēgtās telpās un uz ielām, kaujinieki un miliči uzbruka policistiem un žandarmiem, atbruņoja tos. Notika atsevišķas sadursmes ar policiju. Vidzemes gubernators Zvegincevs 18. decembra telegrammā iekšlietu ministram sniedza šādu informāciju par stāvokli Rīgā un Vidzemes gubernā decembra streika laikā: «Uz Rīgas—Orlas dzelzceļa līnijas 9. decembrī tika pārtraukta kustība līdz Daugavpilij, 12. decembrī iesākās vispārējais streiks, kas beidzās 15. decembrī. Baltijas dzelzceļš visu laiku strādāja, streikoja tikai Valkas stacija. Ziemeļos kustība tika atjaunota, tuvojoties ģenerāļa Orlova ekspedīcijai. Šajās dienās telegrāfs tika pastāvīgi bojāts, lielus streikotāju pūļus karaspēks izklidināja, pie kam bija nogalinātie un ievainotie. Nopietnu sadursmju ar policiju nebija, tomēr daudzi policijas ierēdņi cieta: nogalināti bija pristava palīgs, iecirkņa uzraugs, pieci gorodovoji, ievainoti bija trīs cilvēki. Tika norikoti nakts posteņi, kuros vēl pastiprināja ar kājnieku patruļām.

Arī Igaunijā — Pērnavas, Vīlandes, Veravas apriņķos un Sāmu salā — sākās nekārtības, bet Valmieras apriņķī tās pastiprinājās. Tērbatā 12. decembrī notika karaspēka sadursmes ar

dumpiniekiem, ievainoti tika 11 cilvēki. Tērbatas un Valkas apriņķos darbojās ģenerāļa Orlova ekspedīcija. Šaursliežu dzelzceļš Valka—Pērnavā un Valka—Stukmaņi atrodas dumpinieku varā. Cēsu un Rīgas apriņķos ir pilnīga anarhija.»⁶²

Decembrī kopā ar Maskavas un Rīgas strādniekiem streikoja arī Latgales strādnieki. Daugavpilī vispārējo streiku strādnieki izsludināja 12. decembrī. Vitebskas žandarmērija ziņoja policijas departamentam, ka «pilsētā streiks pilnīgs, slēgti visi tirdzniecības uzņēmumi, visu pagājušo nakti visā pilsētā bieži šaudīja nezināmas personas no revolucionāru vidus, gorodovoju posteņu nav; tie noslēpušies mājās; visi mierīgie iedzīvotāji un pilsētas administrācija ārpus katras apsardzības.»⁶³

Pēc Vitebskas gubernatora 11. decembra datiem, streikot sāka Daugavpils apriņķa Krāslavas miesta strādnieki. Miestā tika slēgti visi tirdzniecības uzņēmumi, alus un valsts degvīna tirgotavas. Ludzā iedzīvotāji piespieda vietējos varas orgānus atbrīvot politiskos apcietinātos — Mārtiņu Kalvinu un Čerņavski.⁶⁴

Vietējā administrācija, sevišķi Vidzemes gubernā, ļoti baidījās no sacelšanās. Jau pirms streika Rīgā tā deva rīkojumu Langes fabrikā sabotēt 8 pēc kara resoru pasūtījuma gatavotus ložmetējus, ņemot vērā, ka tos varētu iegūt revolucionāri. To darīja nemierīgu arī Daugavgrīvas cietokšņa kareivju, sevišķi artilēristu, mīnu un sapieru rotu, revolucionārais noskaņojums.

KSDSP Rīgas organizācijas boļševiku un revolucionāro latviešu sociāldemokrātu pārstāvji ieteica turpināt Rīgā streiku, kas varētu pārvērsties par bruņotu sacelšanos. Bet bundisti un citi oportūnistiski šo priekšlikumu noraidīja. Federatīvā komiteja, kas tad atradās stiprā samierinātāju un bundistu ietekmē, nolēma 16. decembrī streiku izbeigt.

Šajā laikā arī Liepājā bija ļoti saspīlēta revolucionārā situācija. Pēc oktobra streika kara ostā turpināja aktīvi strādāt ostas sociāldemokrātiskā organizācija. Ostā liela daļa matrožu bija noskaņoti revolucionāri, bet kuģu būvētavā strādnieki kala ieročus un mācījās šaut. Katru dienu darbnīcās atklāti notika šaušana ar mauzera revolveriem. Vienlaicīgi tika veikts pastiprināts aģitācijas darbs, un tas viss dzina kara ostas un cietokšņa administrāciju izmisumā. Tajā laikā Liepājas sociāldemokrāti pastiprināja savu ietekmi visās karaspēka daļās. Karaspēka priekšniecība, vērodama, ka garnizons un ostas personāls tik ātri revolucionizējas, bieži mainīja karaspēka daļas. Tā lika apmācīt kazakus rīkoties ar artilēriju, uz dažiem kuģiem un baterijās matrožus un artilēristus aizstāja kazaki, strāžņiki un policisti. Baidīdamies no sacelšanās un no tā, ka ieročus varētu sagrābt revolucionāri, priekšniecība deva rīkojumu noņemt atslēgas no lielgabaliem un šautenēm, iekraut kuģos ar uzticamām

⁶² ЦГАОП СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 1350, ч. 25, л. 125.

⁶³ Turpat.

⁶⁴ Turpat, лл. 64, 69.

apkalpēm un izvest jūrā. Kuģi tur atradās visu novembri un decembri. Visu šo laiku ostas administrācija turēja gatavībā lielu kuteri, uz kura sacelšanās gadījumā cerēja izbraukt jūrā.⁶⁵

15. decembrī vispārējam Krievijas politiskajam streikam pievienojās Liepājas strādnieki. Maskavas bruņotās sacelšanās laikā Liepājā vietējās sociāldemokrātiskās organizācijas kara komitejas sēdē apsprieda jautājumu par sacelšanos. Šajā sapulcē ar nelielu balsu vairākumu tika nolemts uzsākt sacelšanos un saņemt pilsētu savās rokās. Kuģu būvētavas un ostas strādniekiem vajadzēja sākt sacelšanos pirmajiem, ieņemt arsenālu un apvienoties ar matrožiem, kas saceltos pēc viņiem.

Kaut arī vietējā sociāldemokrātiskā kara komiteja bija nolēmusi sākt bruņoto sacelšanos, tā tomēr nenotika. Arī Liepājā to izjauca oportunisti. Atgriezies no Maskavas, viens no oportunistiem ziņoja, ka tur sacelšanās apsīkstot. Dažu biedru apņēmība sacelties vēl saplaka. Daudz laika pagāja strīdos, jo oportunisti iebilda pret sacelšanos. To atlika no dienas uz dienu. Pa to laiku kara komitejā bija iekļuvis provokators, sākās aresti, un revolucionārās matrožu daļas tika nosūtītas no Liepājas uz citām ostām.

Liepājas revolucionārus stipri biedēja arī iespēja, ka sacelšanās gadījumā varētu iejaukties vācu kreiseri, kas tajā laikā atradās jūrā netālu no Liepājas.

Labā daļa Daugavgrīvas cietokšņa kareivju bija revolucionāri noskaņoti un Rīgas sacelšanās gadījumā solīja pievienoties tai. Daugavgrīvas cietokšņa artilēristi 26. decembrī, kad jau Latvijā sacelšanās visur bija apspiesta, stihiski mēģināja uzstāties pret cietokšņa kājnieku daļām. Viņi sagrāba ieročus, dabūja sardzes patronas un virzījās pret cara patvaldībai visumā vēl paklausīgo kājnieku bataljonu, lai ieņemtu tā kazarmas. Ieradās virsnieki un artilērijas priekšnieks, kuriem izdevās izjaukt artilēristu mēģinājumu doties pret kājnieku bataljonu.

Pēc ģenerālgubernatora rīkojuma uz cietoksni atsūtīja 116. Malojaroslavecas apakšvirsnieku pulku; sapieru, mīnu un abas cietokšņa artilērijas rotas atbrūvoja un cīņas dalībniekus apcietināja. Tika apcietināts arī KSDSP Rīgas komitejas kara organizācijas biedrs Plotņikovs, pie kura kratot atrada sīki izstrādātu garnizona sacelšanās un cietokšņa ieņemšanas plānu. Saskaņā ar šo plānu sacelties vajadzēja vispārējā streika laikā, kad tiktu saņemta ziņa, ka Rīgā sākusies bruņotā sacelšanās. Daugavgrīvas garnizonam vajadzēja pāriet tautas pusē. Plānā sīki bija izstrādāti katras rotas uzdevumi sacelšanās laikā, norādītas vietas lielgabalu uzstādīšanai, apšaudāmie punkti un signalizācijas zīmes. Mīnu rotai vajadzēja ierīkot aizsprostu 12 verstis no krasta, lai aizturētu revolūcijai naidīgos kuģus. Par cietokšņa ieņemšanu tiktu paziņots ar krasta artilērijas septiņiem šāvieniem.⁶⁶

⁶⁵ «Пролетарская революция», 1925, № 11, с. 190.

⁶⁶ «Красная летопись», 1928, № 3, с. 194—196.

Artilēristu neveiksmīgais stihiskais mēģinājums iet pret kājnieku pulku stipri satricināja tur veikto darbu. Cietoksni pastiprināja represijas; 116. Malojaroslavecas pulku ieskaitīja tā garnizona sastāvā un noteica stingru uzraudzību pār revolūcijai simpatisējošajiem kareivjiem.

Bruņotajām cīņām Latvijā bija zināmi panākumi, tomēr šo cīņu gaitā atklājās būtisks trūkums — nebija centralizētas vadības un lielajās pilsētās — Rīgā, Liepājā un Jelgavā — sacelšanās nenotika, tāpēc citās vietās Latvijā sacelšanās dalībnieki nevarēja gūt pilnīgu uzvaru. Balstīdamās uz lielajām pilsētām — Rīgu, Liepāju, Jelgavu —, kontrrevolūcija apspieda sacelšanos aprīņķu pilsētās citā pēc citas.

Novembrī un decembrī, visaugstāko revolūcijas uzplūdu laikā, cīņas aktivizēšanos Latvijā stipri traucēja oportunisti, atturot proletariātu no bruņotās sacelšanās rūpniecības pilsētās. Avīzē «Pēterburgas Latvietis» 13. decembra numurā viens no latviešu oportunistiem rakstīja: «Kad stāvoklis taps arvien vairāk nepanesams, tad būs piespiesta arī buržuāzija iziet no savas rezerves un piedalīties cīņā. Tad būs vietējās pilsētas valdes jāatjauno, tad ar elementāru spēku kā līdz šim organizēsies tautas vietnieku vēlēšanas un sanāks Satversmes sapulce.» Oportunisti mierināja tautu, ka reakcija nevar uzvarēt, ieteica atturēties no bruņotām cīņām kā pavisam nevajadzīgām un pievērst uzmanību pilsētas pašpārvaldes jautājumiem.

Decembrī 1905. gada revolūcija sasniedza visaugstākos uzplūdus Krievijā. V. I. Leņins rakstīja: «Decembris bija dabisks un neizbēgams noslēgums masu sadursmēm un kaujām, kas visās zemes malās bija augušas 12 mēnešu.»⁶⁷

9. SACELŠANĀS ORGANIZĀCIJA UN DALĪBNIKĪ

Decembra sākumā latviešu apdzīvotos lauku rajonos Vidzemē un Kurzemē un dažos Vidzemei tuvu esošos Latgales apvidos, izņemot pāris aprīņķa pilsētas, kur sacelšanās tika apspiesta vai arī kur tā pilnīgi neizvērsās, neatlaidīgās cīņas rezultātā vara faktiski pārgāja revolucionāru rokās. Latvijas lielākajās pilsētās — Rīgā un Liepājā — revolucionārās strādnieku masas arī cerēja saņemt varu savās rokās un gatavoja sacelšanos. Revolucionārā kustība, bruņotās cīņas, sacelšanās notika sociāldemokrātisko organizāciju un grupu tiešā vadībā.

Revolucionārie sociāldemokrāti, boļševiki nemitīgi gatavoja masas bruņotai cīņai. Lozungi par bruņošanas un masu sacelšanos bija tik populāri, ka pat meņševiki neuzdrošinājās pret tiem uzstā-

⁶⁷ Leņins V. I. Raksti, 16. sēj., 343., 344. lpp.

ties. Lielu palīdzību revolucionārajiem sociāldemokrātiem bruņotās cīņas organizēšanā sniedza pagastu rīcības komitejas. Latvijā tajā laikā no pagastu rīcības komiteju pārstāvjiem sāka izveidoties apriņķu zemnieku biroji, kā tas bija Aizputē, kur rīcības komiteju apriņķa birojs veica lielu darbu savā apriņķī, nodibinot demokrātisku varu un mobilizējot masas cīņai ar karaspēku un baroniem.

Vietējās sociāldemokrātiskās organizācijas un pagastu rīcības komitejas centās uzturēt sakarus savā starpā un sniedza palīdzību cita citai. Reti kad tikai viens vai divi pagasti piedalījās bruņotā cīņā. Parasti uz bruņotām kaujām sapulcējās miliči no vairākiem pagastiem.

Par lielu sasniegumu 1905. gada revolucionārajā cīņā Latvijā jāuzskata tautas milicijas dibināšana kā pilsētās, tā arī uz laukiem. Bez tās kaujas grupās vai kaujas vienībās neorganizētie kalpi un zemnieki vieni paši nespētu padzīt baronus un viņu apsardzi. Pavasarī iesākusies atsevišķu kaujinieku grupu darbība rudenī pārauga masu kustībā, kurā aktīvi piedalījās jau lielākas tautas milicijas nodaļas.

Bruņotās cīņas galvenie dalībnieki, kā redzams no materiāliem, bija strādnieki un bezzemnieki, tās priekšgalā gāja pilsētu (arī apriņķu pilsētu) un miestīņu strādnieki, dzelzceļnieki. Galvenā daļa no lauku iedzīvotājiem, kas stājās cīņā, bija lauku proletariāts. Tautas milicija uz laukiem galvenokārt sastāvēja no laukstrādniekiem. Bruņotajās cīņās uz laukiem piedalījās arī daži saimnieki un viņu dēli, bet kalpi bija visaktīvākie cīnītāji. Lai iegūtu vispārēju pārskatu par revolūcijas dalībnieku sociālo sastāvu, minēsim dažus skaitļus. No 2072 1905. gada revolūcijā kritušajiem revolucionāriem strādnieku bija 430 jeb 20,7%, laukstrādnieku — 385 jeb 18,6%, pārējo (zemnieku, amatnieku u. c.) — 482 jeb 23,3% un nezināmu — 775 jeb 37,4%. Protams, kritušo pilsētu un lauku strādnieku īstenībā bija vairāk, jo viņi noteikti bija pārsvarā nezināmo grupā, kuru sociālais stāvoklis palika nenoskaidrots. Bet arī no šiem nepilnīgajiem datiem par 1905. gadā kritušo revolucionāru sociālo piederību redzams, ka strādnieki gāja kustības priekšgalā: no kritušo kopskaita pilsētu un lauku proletāriešu ir 39,3%, turpretī zemnieku, amatnieku u. c. — 23,3%.

«Revolucionārajās cīņās kritušo piemiņas grāmatas» priekšvārdā sniegti arī dati par kritušo cīnītāju partijas piederību. Šai izdevumā sakopoti dati tikai par 688 cīnītājiem, bet tie pilnīgi apstiprina V. I. Ļeņina vārdus, ka cīņu vadīja latviešu sociāldemokrātija. No 688 kritušajiem — 511 jeb 80,1% bija LSDSP biedri. Sociāldemokrātu lielais skaits starp kritušiem, kas, bez šaubām, palielinātos, vēl noskaidrojot kritušos nezināmos biedrus, liecina par sociāldemokrātu ārkārtīgo pašai ziedību. Šie dati atmasko arī Latvijas buržuāzisko vēsturnieku melīgos izdomājumus, ka sociāldemokrāti it kā kauju laikā masas atstājuši bez vadības.

⁶⁸ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., VI lpp.

Bruņotajās cīņās piedalījās arī atsevišķas personas no vietējās latviešu inteligences — kantoru kalpotāji, telegrāfisti, dzelzceļa kalpotāji un skolotāji. Bet intelligenci nebija vadošā loma ne vispār revolucionārajā kustībā, ne bruņotajā cīņā, kā to vēlāk mēģināja iestāstīt latviešu meņševiki. Latvijā visi materiāli un pati revolucionārā kustība skaidrāk nekā citos Krievijas apvidos neatšķojami pierāda, ka revolūcijas hegmons bija tieši proletariāts, bet tā tuvākais sabiedrotais — zemniecība. V. I. Ļeņins vēltija ļoti daudz uzmanības revolucionārajai kustībai Latvijā. Viņš augstu novērtēja latviešu sociāldemokrātu pašreizējā cīņu un vadošo lomu. 1910. gadā rakstā ««Cīņas» jubilejas numuram», V. I. Ļeņins rakstīja: «Revolūcijas laikā latviešu proletariāts un latviešu sociāldemokrātija ieņēma vienu no vissvarīgākajām, pirmajām vietām cīņā pret patvaldību un visiem vecās kārtības spēkiem.»⁶⁹ Sniedzams skaitliskus datus par to, ka Vidzemes guberņa bija pirmajā vietā proletariāta streiku cīņas neatlaidības ziņā, V. I. Ļeņins turpina: «No tā ir redzams, par cik apzinīgāk, vienprātīgāk un revolucionārāk ir cīnījies latviešu proletariāts. Bet ir arī zināms, ka viņa vadošā avangarda loma uzbrukumā absolūtismam neaprobežojās ar streiku cīņu; viņš gāja bruņotās sacelšanās avangardā, viņš vairāk par visiem līdzēja pacelt kustību uz visaugstāko pakāpi, proti, uz sacelšanās pakāpi. Viņš vairāk par visiem ievilka lielajā revolucionārajā cīņā pret carismu un pret muižniekiem latviešu lauku proletariātu un latviešu zemniecību.»⁷⁰

Par pilsētu sīkburžuāziju — amatniekiem, sīkiem namsaimniekiem, siktirgotājiem — sakāms, ka tā savā vairākumā 1905. gadā, sevišķi revolūcijas augstāko uzplūdu laikā, simpatizēja revolūcijai, piedalījās atsevišķos streikos, pieprasījuma pazemināt augstos rūpniecības un tirdzniecības nodokļus, ņēma dalību arī politiskos streikos.

Pilsētu vidējā un lielburžuāzija, gan vācu, gan latviešu tautības, nostājās pret revolūciju. Meklējot izlīgumu ar carismu, tā aktīvi aģitēja pret bruņotām cīņām. Aprīļa pilsētās Tukumā un Talsos, kur notika bruņotās sacelšanās, vietējā pilsētas buržuāzija neuzdrošinājās atklāti uzstāties pret sacelšanos. Bet, tiklīdz ieradās karaspēks, lai apspiestu sacelšanos, tā tūlīt centās pierunāt masas nolikt ieročus. Pēc novembra un decembra sacelšanās kontrrevolūcijas pusē nostājās arī budžu virsējais slānis — «pelēkie baroni». Vēl oktobrī arī bagātie zemnieki deva miličiem šķūtis, uzturu, naktsmājas, izrādīja zināmas simpātijas revolucionāriem, bet ar kontrrevolūcijas iestāšanos šis iedzīvotāju slānis, noticot baronu solījumiem un jūtot, ka tālākā cīņa skars arī buržuāzijas intereses, nostājās revolūcijai naidīgās pozīcijās.

Vācu junkuri pēc cara manifesta publicēšanas krasi pastiprināja teroru. Zemnieku sapulces izklīdināja ar ieročiem; uz sapulču

⁶⁹ Ļeņins V. I. Raksti, 16. sēj., 230. lpp.

⁷⁰ Turpat, 231. lpp.

dalībniekiem šāva, tos cirta ar kailiem zobeniem, par tiem ņirgājās. Bruņotās cīņas Skrīveros, Tukumā, Talsos un citās vietās deva stipru triecienu kontrrevolūcijas spēkiem, kaut arī uz īsu laiku uzvarot tos.

Bruņotā cīņā piedalījās plašas tautas masas, kuru priekšgalā gāja proletariāts. No tautas masām radās revolūcijas varoņi, kuri nesaudzēja savas dzīvības, lai izkarotu brīvību. Revolūcijas gaitā stipri izauga, galvenokārt no strādnieku vidus, latviešu sociāldemokrātiskā strādnieku partija, tika radīti revolucionārie kaujas kadri. Partijas revolucionārais proletāriskais sastāvs pacēla masu kustību no atsevišķiem ekonomiskiem streikiem līdz plašiem masu politiskiem streikiem, no kaujas vienību darbības līdz bruņotās sacelšanās cīņām. Bruņotās cīņas Latvijā bija cieši saistītas ar revolūcijas gaitu Krievijā. Šīs cīņas Latvijā uzskatāmas par atsevišķiem posmiem cīņas kopējā ķēdē, kas bija izvēršusies Krievijā un kas decembrī pacēlās līdz augstākajai attīstības pakāpei. Boļševisms, kura revolucionārā teorija un taktika spīdoši izturēja pārbaudījumu revolūcijas ugunīs, dziļi iespaidās arī Latvijā, stipri ietekmējot visu revolūcijas gaitu.

Novembra un decembra bruņotās cīņas nostiprināja latviešu proletariāta kaujas savienību ar krievu proletariātu. Kopā ar latviešiem ieročiem rokās cīņā stājās krievu biedri, nesaudzējot savu dzīvību cīņā pret patvaldību.

Latvijas proletariāts, cīnoties kopā ar Krievijas rūpniecības proletariātu, 1905. gada revolūcijā ieņēma vienu no vissvarīgākajām vietām cīņā pret patvaldību un visiem vecās kārtības spēkiem. V. I. Ļeņins rakstīja: «Nav bez intereses atzīmēt, starp citu, ka oficiālā (tirdzniecības un rūpniecības ministrijas izdotā) streiku statistika par 1905. gadu rāda mums Vidzemes guberņu pirmajā vietā proletāriskās streiku cīņas neatlaidīguma ziņā. 1905. g. Vidzemes guberņā skaitījās pavisam 53 917 fabriku un rūpnīcu strādnieku, bet streikojošo strādnieku — 268 567, t. i., gandrīz piecreiz (4,98 reizes!) vairāk! Katrs fabrikas vai rūpnīcas strādnieks Vidzemes gub. ir streikojis caurmērā 5 reizes šai gadā.»⁷¹ Baku guberņā caurmērā katrs fabrikas vai rūpnīcas strādnieks streikoja 4,56 reizes, Tiflissas guberņā — 4,49, Pēterburgas — 4,19. «No tā ir redzams,» norādīja V. I. Ļeņins, «par cik apzinīgāk, vienprātīgāk un revolucionārāk ir cīnījies latviešu proletariāts.»⁷²

1905. gadā Latvijā bija trīs streiku cīņas uzplūdu posmi — janvāra—februāra, jūnija—jūlija un oktobra—novembra streiki. Šie trīs streiku cīņas uzplūdu posmi bija proletariāta uzvaras brīži, kad streikos uzvarējušo strādnieku skaits bija pārsvarā pār zaudējušo skaitu. Šo triju uzplūdu laikā proletariāts panāca arī vairākas politiskas uzvaras. Šie trīs streika cīņas uzplūdi sakrīt ar cīņas uzplūdiem Krievijā, kas liecina par Latvijas revolucionārās

⁷¹ Ļeņins V. I. Raksti, 16. sēj., 230. lpp.

⁷² Turpat, 231. lpp.

kustības ciešām saitēm ar revolucionāro kustību citos Krievijas apgabalos.

Viens no pozitīviem momentiem latviešu proletariāta streiku cīņā 1905. gada revolūcijā Latvijā bija tas, ka politiskie streiki bija pārsvarā pār ekonomiskajiem streikiem. No Rīgas proletariāta 8 vispārējiem streikiem 1905. gadā vien 7 bija politiskie. Tie bija janvāra, 1. Maija, 9. jūlija, augusta (pret mobilizāciju karam), oktobra, novembra un decembra streiki. Politiskie streiki iesaistīja kustībā arvien plašākas masas, apmācot tās cīņai, paceļot cīņu arvien augstākā pakāpē, savienojot streiku ar masu demonstrācijām. Visaugstāko uzplūdu laiks politisko streiku cīņas attīstībā bija novembra un decembra vispārējie streiki, kuru gaitā proletariāts nonāca pie nepieciešamības pāriet uz bruņotu sacelšanos. Tie pierādīja arī, ka vispārējie streiki, kas nepāriet bruņotas sacelšanās cīņā, tādā revolucionārā situācijā, kāda bija 1905. gada beigās, ir sevi izsmēlušī. Streiks demonstrācija vien nevarēja vairs virzīt uz priekšu revolūciju. Tas spilgti izpaudās novembra un decembra streikos, kuri ātri sāka pāraugt bruņotā cīņā, bet tika pārtraukti un nepārgāja bruņotās sacelšanās pakāpē Latvijas rūpniecības centros, kur kustības vadītājus ietekmēja oportunisti, kas uzstājās pret bruņoto sacelšanos.

Visu proletariāta cīņas spēku apvienošanos un to kaujas darbības virzību, sevišķi novembra un decembra dienās, stipri traucēja tas, ka nebija vienotas sociāldemokrātiskas organizācijas, ka nacionālās organizācijas nebija vēl apvienojušās ar Krievijas sociāldemokrātisko strādnieku partiju. Starp pastāvošajām atsevišķajām, patstāvīgajām nacionālajām sociāldemokrātiskajām organizācijām nebija pietiekamas vienotības. Rīgā nodibinātā Federatīvā komiteja neattaisnoja sevi. Bunda pārstāvju taktika Federatīvajā komitejā bija oportunistiska, meņševistiska, tā bremzēja revolūciju un augošo bruņotās sacelšanās noskaņojumu. Bunda oportunistiskajai taktikai Federatīvajā komitejā pieslējās oportunistiskie elementi no LSDSP pārstāvjiem.

Tomēr par spīti oportunistu un bundistu darbībai bruņotā cīņa Latvijā izvērās jo plaša un norisinājās revolucionāro sociāldemokrātisko organizāciju vadībā.

1905. gada decembra beigās revolūcija Latvijā iegāja jaunā posmā — atkāpšanās posmā. Šai laikā Latvijas revolucionārie sociāldemokrāti guva ievērojamas uzvaras pār oportunistiem.

Tos kapus, tos kapus pieminat,
Kur savus varoņus atstājat!
Kad pagurst prāts, kad atkrīt rokas, —
Pieminat savu varoņu mokas!¹

J. Rainis

1. SODA EKSPEDĪCIJU ASIŅAINĀ DARBĪBA LATVIJĀ

Baltijas baroni nemitīgi, sevišķi sacelšanās laikā, pieprasīja, lai cara valdība sūta karaspēku revolūcijas apspiešanai. Decembrī valdība nolēma nosūtīt uz Baltiju bez karaspēka, kas tur jau atradās, vēl soda ekspedīcijas. Rīgas garnizona priekšnieks ģenerālleitnants fon Papens raportā rakstīja, ka kaujas spēki, ko varētu izlietot bruņotās sacelšanās gadījumā Rīgā, sastāv tikai no 1700 durkļiem, 250 zobeniem un 12 lielgabaliem; ložmetēju nav. Karaspēks tiek nogurdināts ar norikojumiem, kas tam nav pa spēkam, un ar pastāvīgo trauksmes stāvokli, un tāpēc nepieciešams nevilcinoties piesūtīt divus kareivju pulkus, 8 eskadronus un 16 lielgabalus. Uz raporta pats Nikolajs II uzrakstīja: «Vajag izpildīt raporta slēdzienu.»²

Nikolajs II pavēlēja nosūtīt visas brīvās karaspēka daļas uz Baltiju, lai neļautu revolucionāriem ieņemt Rīgu, un «nekavējoties apspriest jautājumu par kārtības atjaunošanu Kurzemes un Vidzemes guberņās īpašā aspriedē lielkņaza Nikolaja Nikolajeviča vadībā, piedaloties ģenerālštāba priekšniekam un 1905. g. 4. decembrī ar augstāko rīkojumu ieceltajam Baltijas pagaidu ģenerāl-gubernatoram Sologubam».³

Galveno organizatorisko darbu soda ekspedīciju formēšanā veica Pēterburgas kara apgabala karaspēka štāba ģenerālkvartir-meistars Baltijas barons G. O. Rauhs. Cara patvaldība tajā laikā atradās ārkārtīgi grūtā stāvoklī. Brīvu uzticamu karaspēka daļu gandrīz nebija. Visur vajadzēja karaspēku augošās revolucionārās cīņas apspiešanai. Arī tās karaspēka daļas, kas atradās pašā Baltijā, nebija uzticamas, jo tās bija stipri ietekmējusi revolucionārā propaganda. Tikai ar lielām pūlēm cara valdībai izdevās saformēt, galvenokārt no gvardes pulkiem, soda ekspedīcijas un nosūtīt tās uz Baltiju.

Tika saformētas dažāda stipruma un lieluma soda ekspedīciju nodaļas. Vislielākā no tām bija Ziemeļu nodaļa, kas no 15. decembra darbojās Vidzemes guberņas ziemeļu daļā un ko vadīja no

¹ Rainis J. Kopoti raksti, 1. sēj. R., 1947, 251. lpp.

² «Красный архив», 1925, № 4/5, с. 281.

³ Turpat, с. 281—282.

Baltijas baroniem cēlies ģenerālis Orlovs; tai sekoja Dienvidu nodaļa, kas no 17. decembra darbojās Vidzemes guberņas dienvidu daļā ģenerāļa Meinharda vadībā, tad Viļņas nodaļa, kas darbojās Rīgas—Daugavpils dzelzceļa rajonā un Kurzemes guberņas dienvidaustrumu daļā ģenerāļa Venta vadībā. Bez šīm nodaļām darbojās vēl grāfa jesaula Grabes un pulkveža Soloņina vadītās nodaļas, kā arī Kurzemes ģenerālgubernatora Bekmaņa un Vidzemes gubernatora Zveginceva karaspēks.

No nosūtītajām lielajām nodaļām tika formētas mazāka apmēra soda ekspedīcijas, tāpat arī vilcieni «kārtības» atjaunošanai uz dzelzceļa. Ziemu soda ekspedīcijas arvien papildināja ar jaunām karaspēka daļām. Decembrī, kā redzams no Baltijas ģenerālgubernatora Sologuba 1905. gada 20. decembra telegrammas Nikolajam II, viņam karaspēka vēl nepietika, lai vienā laikā varētu apspiest revolūciju visos rajonos. Ģenerālis Sologubs telegrafēja: «Nemot vērā to, ka Baltijas guberņās nepietiek karaspēka vienlaicīgai darbībai kā visās apdraudētās, tā arī jau nekārtību pārņemtās vietās, nāksies stāties pie kārtības atjaunošanas pa rajoniem pēc iespējas ar patstāvīgām nodaļām, sākot ar apvidiem, kur nekārtībām ir visbīstamākais raksturs.»⁴

Pēc Baltijas ģenerālgubernatora Sologuba datiem, 1906. gada 1. februārī viņa rīcībā bija 12 090 kājnieku un 3867 kavalēristi, pavisam 15 957 kareivji un 42 lielgabali. 31. martā kājniekos bija 15 250 cilvēku un kavalērijā 3867 cilvēki, pavisam 19 117 kareivju un 32 lielgabali. No 19 117 kareivjiem apmēram 3500 darbojās Igaunijas guberņā, bet pārējie operēja Kurzemes un Vidzemes guberņās. Bez tam uz Vidzemes guberņu tika nosūtīti vēl trīs bataljoni jūrnieku, bet Igaunijā darbojās divi jūras karaspēka bataljoni un ģenerāļa Bezobrazova atsevišķā nodaļa. Jūras kājniekus uz Baltiju nosūtīja ar Nikolaja II piekrišanu. Valsts sekretārs Vite 28. decembrī iesniedza caram šādu memorandu: «Ļoti vēlams pastiprināt spēkus Baltijas novadā, lai ātrāk apspiestu sacelšanos. Vai Jūsu ķeizarskajai majestātei nelabpatiktu pavēlēt formēt jaunas jūras kājnieku daļas un nosūtīt tās ģenerāļa Sologuba rīcībā.» Nikolajs II uzrakstīja uz memoranda rezolūciju: «Pilnīgi piekrītu, pārrunāt ar Biriļovu.»⁵

No materiāliem redzams, ka soda ekspedīciju formēšanā un vadībā aktīvi piedalījušies Baltijas junkuri. Pēterburgā ar to organizēšanu nodarbojās jau minētais vācietis G. O. Rauhs. Par galvenajiem soda ekspedīciju vadītājiem iecēla vācu ģenerāļus vai cilvēkus, kas cēlušies no Baltijas muižniecības un stipri simpatizēja vāciešiem. Soda ekspedīcijas nodaļu Vidzemes guberņas dienvidu daļā, kā jau minējām, vadīja ģenerālis Meinhards, ziemeļu daļā — ģenerālis Orlovs, viens no visnezēlīgākajiem latviešu tautas ben-

⁴ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 1350, ч. 22, т. II, л. 107.

⁵ Турпат, ДПИ, оп. 1905, д. 41, ч. 7, л. 50.

dēm, kas simpatizēja junkuriem. Soda ekspedīciju nodaļu vadītājiem bija dotas ģenerālgubernatora pilnvaras, tā ka Latvijā tajā laikā skaitījās 5 ģenerālgubernatori — Baltijas pagaidu ģenerālgubernators Sologubs, Kurzemes ģenerālgubernators Bekmanis un 3 ģenerāļi — soda ekspedīciju vadītāji ar ģenerālgubernatora tiesībām. Tomēr ne tikai galvenajiem nodaļu vadītājiem bija neierobežotas tiesības, tādas bija arī soda ekspedīciju atsevišķo daļu priekšniekiem — pulkvežiem un rotu komandieriem. Ģenerālgubernators Sologubs jau minētajā telegrammā, ko 20. decembrī nosūtīja Nikolajam II, rakstīja: «Vajadzību parādīt pēc iespējas vairāk enerģijas nekārtību apspiešanā īpaši uzsver nodaļu priekšnieki, kuriem viņu darbības rajonos ir dota pilnīga patstāvība un gubernatoru tiesības, pakļaujot viņiem pilnīgi civilo varu.» Tādā veidā Latvija, kas bija pārplūdināta ar soda ekspedīcijām, nokļuva neierobežotas militāri policejiskas diktatūras varā.

Soda ekspedīciju darbību bez atbildīgiem priekšniekiem vadīja arī vietējie Baltijas baroni. Apmēram 300 baronu,⁶ neskaitot baronu paš aizsardzību, baroneses un viņu dēlus, ļoti aktīvi kā goda policisti piedalījās soda ekspedīciju asiņainās izrēķināšanās akcijās pret vietējiem iedzīvotājiem. Faktiski uz vietām soda ekspedīciju vadīja baroni. Izbraukdami kā goda policisti kopā ar nodaļām, viņi personīgi šāva, pēra un piekāva zemniekus, cienāja virsniekus un ierādīja viņiem muižās dzīvokļus. Baroni prasīja nesaudzīgu izrēķināšanos ar dumpiniekiem. Kad ekspedīciju komandējošo krievu virsnieku rīcība baroniem nelikās pietiekami nežēlīga, tad uz Pēterburgu steidzīgi tika rakstīts ziņojums pēc ziņojuma, pieprasot pastiprināt represijas. Vidzemes muižniecības landmaršals barons Meindorfs, kā ziņoja 1906. gada 28. janvārī avīze «Baltijas Vēstnesis», gandrīz visu laiku atradās Pēterburgā, saņēma no Latvijas ziņas par soda ekspedīciju darbību un panāca no valdības nesaudzīgu izrēķināšanos ar revolucionāriem. Šiem baronu pieprasījumiem pastiprināt represijas bija arī zināmas sekmes. Jau 20. decembrī Iekšlietu ministrijas lietu pārvaldnieks telegrafēja Sologubam, ka «bruņotā dumpja apspiešanā prokurora ieskatiem par ieroču lietošanas savlaicību nav nekādas nozīmes. Arestēt lielu skaitu dumpinieku ir ārkārtīgi neērti.»⁷

Tāpat arī no tieslietu ministra baroni panāca visāda veida izmeklēšanas atcelšanu nevainīgu cilvēku nogalināšanas, sakropļošanas un spīdzināšanas gadījumos. 1906. gada janvārī Pēterburgas Tiesu palātas prokurors nosūtīja Rīgas prokuroram šāda satura cirkulāru: «Revolucionāro kustību, kas pagājušā gadā sākusies Vidzemes, Igaunijas un Kurzemes guberņu latviešu tautības iedzīvotāju vidū un pēdējā laikā pārgājusi gandrīz vispārējā bruņotās sacelšanās cīņā, sakarā ar ko šajos apvidos bija jāizsludina karastāvoklis, nevar citādi apspiest kā ar militāru spēku palīdzību. Karaspēka daļu,

⁶ Маслов П. Аграрный вопрос в России, т. 2. Приложение. СПб., 1903, с. 80.

⁷ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 1350, ч. 22, т. II, л. 128.

karaspēka vai administrācijas dienestpersonu rīcības pareizības vai nepareizības noskaidrošana sacelšanās apspiešanā ir ar likumu aplēptas noziedzības pieļaušanas pats necienīgākais veids. . Šajās lietās ierosinātā iepriekšējā izmeklēšana ne tieši, ne netieši nedrīkst skart karaspēka vai arī karaspēku ataicinājušās administrācijas rīcību. . Visai prokuroru uzraudzības darbībai tādos gadījumos jāaprobežojas ar to, ka, izdarot izziņu vai nopratināšanu, tiek konstatēts tas fakts, ka nāve, sakropļojumi, ievainojumi vai citi miesas bojājumi radušies kā karaspēka darbības sekas. Konstatējot šo faktu, neiedziļinoties nekādos citos sīkumos, uzraudzības dienestpersonām jānoraida ierosinājumi izdarīt izmeklēšanu. . Pieminēto, ka katru paša notikuma izmeklēšanu, kaut arī mutiski, uzskatīšu kā apzinīgu manis doto norādījumu neizpildīšanu. . Saņēmis šajā jautājumā pilnīgi noteiktu tieslietu ministra kunga norādījumu, uz viņa ekselences pavēli daru jums zināmu, ka šā priekšraksta neizpildīšana kaut kādā ziņā, kā arī militāro priekšnieku rīkojumu un karaspēka rīcības netaktiska kritizēšana, kaut arī privātās atsauksmēs, būs pamats atbrīvošanai no amata.»⁸

Tāpat Iekšlietu ministrija ieteica mazāk apcietināt, bet vairāk nošaut uz vietas, un Pēterburgas prokurors pavēlēja Rīgas prokuroram nelikt nekādus šķēršļus asiņainajām izrēķināšanās akcijām, neizmeklēt nevainīgu personu nogalināšanas, spīdzināšanas un sakropļošanas faktus, nekritizēt pat privātās atsauksmēs militāro priekšnieku rīkojumus un karaspēka rīcību (protams, tāpat arī vācu goda policistu darbību).

Baroni, panākuši no valdības represiju pastiprināšanu un katras tiesu orgānu iejaukšanās atcelšanu asiņainās izrēķināšanās akcijā ar iedzīvotājiem, centās ietekmēt arī soda ekspedīciju vadītājus, lai viņi nerēķinātos ne ar ko un darbotos pilnā sparā, nesaudzēdami ne sirmgalvjus, ne bērņus.

Soda ekspedīciju kūdīšanā jo aktīvs bija to organizētājs ģenerālis G. Rauhs, kas bija tieši saistīts, kā tas redzams no viņa dienasgrāmatas, ar virspavēlnieku kņazu Nikolaju Nikolajeviču. 26. decembrī Rauhs ierakstījis dienasgrāmatā: «Spriežot pēc ziņojumiem, Orlovam Vidzemē neiet tā, kā vajag, — maz enerģijas, nav ekspekūciju. Virspavēlnieks man pavēlēja uzrakstīt viņam privātu vēstuli ar šādu saturu: «Strādā pilnā sparā un zini, ka par pārmērīgu bardzību tevi no augšas nesodīs, bet gan drīzāk par tās trūkumu. Vajag izmantot sabiedrības noskaņojumu, kas tagad sašutusi par revolucionāru bruņoto cīņu un tāpēc attaisno katru krasu rīcību. . No tevis gaidīja daudz enerģijas, bet tagad gandrīz jūtams, it kā būtu sākusies vilšanās.»⁹

Šī vēstule tika nosūtīta ar ziņnesi un, kā redzams no dienasgrāmatas, ietekmēja Orlovu. 29. decembrī Rauhs ierakstīja dienasgrāmatā, ka no Orlova atbraucis kapteinis Iljins, kas sniedzis lie-

⁸ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 1350, ч. 51, т. II, лл. 130—132.

⁹ «Красный архив», 1926, № 6, с. 94.

tišku ziņojumu: «Orlovs izdevis pavēli ar norādījumu par visiem gadījumiem, kad vainīgie jānošauj (gadījumu daudz, īsa nopratināšana, izmeklēšana un tūlītēja nošaušana), bet manta jāiznīcina, no arestiem izvairīties, bet lietu izbeigt uz vietas.. No šā laika tiešām katrā ziņojumā ir minēts par vairākiem nošaušanas gadījumiem.»¹⁰

Generālis Orlovs, ko priekšniecība bija iedvesmojusi uz asiņainu izrēķināšanos, uzsāka Baltijā neapraktāmas zvērības. Bez faktu analīzes, dažreiz pat uz anonīmu denunciaciju pamata viņš ar sadismu šāva, kāra un sodīja pilnīgi nevainīgus cilvēkus. Acīmredzot Orlovs ar to gribēja izpelnīties militārās pavēlniecības uzticību, ko viņš bija zaudējis krievu—japāņu karā, neprazdams komandēt un ļaudams ienaidniekam sakaut savas karaspēka daļas.

Orlovs sīki informēja Nikolaju II par saviem darbiem. Izvēlēties par savu rezidenci Valku, viņš vispirms izrēķinājās ar igauņiem, kas dzīvoja Vidzemes guberņas ziemeļu apriņķos. 1906. gada 9. janvārī Orlovs nosūtīja Nikolajam telegrammu, kurā rakstīja, ka no daļa ar savu ierašanos Valkā apturējusi revolucionāro kustību Valkas un Veravas apriņķos. 17. decembrī izsūtītais 5. ulanu pulks, piecas dienas uzbrukdams Alūksnes—Veravas apkārtnē, pilnīgi apspiedis Veravas apriņķa igauņu nemierus. Sacelšanās, kas uzliesmojusi Igaunijā, kā raksta tajā pašā telegrammā Orlovs, pamudinājusi virzīt divas nodaļas uz Pērnavu un Vilandi. Otrais ulanu pulks tika virzīts uz ziemeļiem no Pērnavas, uz Igaunijas guberņas robežu. Tālāk Orlovs raksta, ka viņam izdevies 2. janvārī atklāt pasažieru satiksmi pa dzelzceļu Valka—Stukmaņi, kurš, kā mēs zinām, atradās sacēlušos zemnieku rokās. Tāpat viņam izdevies nodibināt sakarus ar Dienvidvidzemes soda ekspedīcijas nodaļas vadītāju generāli Meinhardu. Tālāk Orlovs virzījās caur latviešu apdzīvotiem Vidzemes guberņas apriņķiem, arvien tuvāk Rīgai, visur asiņaini izrēķinādamies ar iedzīvotājiem. Jau minētajā telegrammā viņš ziņo, ka līdz 9. janvārim ir nogalināti 100 cilvēku, daudzi pērti, nodedzinātas 70 mājas un ar piroksilīnu uzspridzināta ēka, no kuras rudenī bija šāvuši revolucionāri.¹¹ 22. janvārī Orlovs telegrammā ķeizarskajai majestātei ziņo, ka jau 12. janvārī viņš ar karaspēku nonācis līdz Rīgai, bet 21. janvārī ieņēmis visus ceļus, kas ved uz pilsētu, un gribējis izdarīt tajā masu kratīšanas un apcietināšanas.¹² Orlovam neizdevās izrēķināties ar Rīgas iedzīvotājiem. Orlova karaspēku pilsētā neielaida ģenerālgubernators Sologubs, motivēdams savu rīcību ar to, ka Rīgā ir pietiekami daudz karaspēka, lai izdarītu apcietināšanas. Bet galvenais cēlonis, kāpēc Orlovu neielaida pilsētā, bija Rīgā dzīvojošās ārzemju buržuāzijas kategoriskie iebildumi, jo tā baidījās par saviem namiem un fabrikām. Orlovs, pēc ārzemju buržuāzijas domām, būtu nodedzinājis

¹⁰ «Красный архив», 1926, № 6, с. 95.

¹¹ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 1350, ч. 22, т. II, лл. 127—132.

¹² Turpat, л. 145.

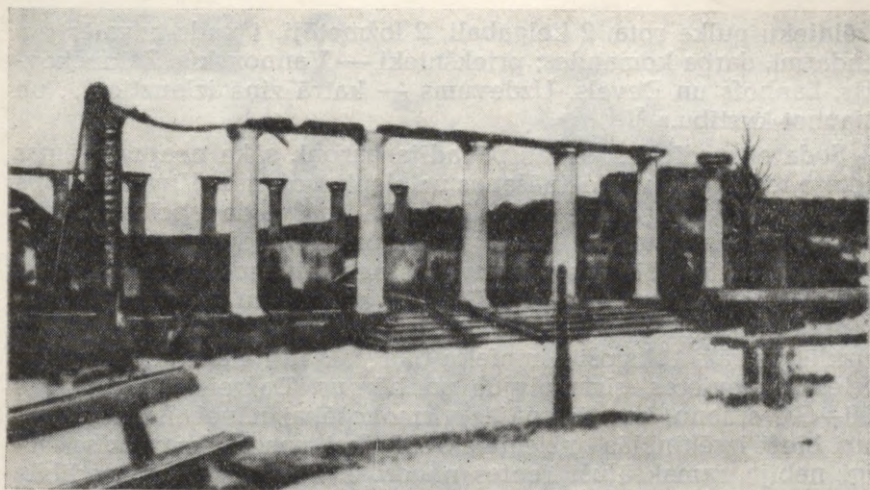
«Ziemeļblāzma» Mīlgrāvī pirms dedzināšanas.

daļu pilsētas. Ka ir uz to spējīgs, to viņš jau parādīja savos soda ekspedīcijas gājienos, kad 19. janvārī sagrāva un nodedzināja Rīgas nomalē, Mīlgrāvī, pretalkohola biedrības «Ziemeļblāzma» skaisto namu.

Orlovs bija sašutis par Sologuba atteikšanos ielaist viņa karaspēku Rīgā. Vēstulē Rauham viņš nosauca Sologubu par glēvuli, savā rīcībā nenateiktu cilvēku. 20. janvārī Rauhs ierakstīja dienasgrāmatā: «Saņemu no Orlova plašu vēstuli. Viņš pienācis pie Rīgas un, satiekoties ar Sologubu, licis priekšā plānu: ielenkt pilsētu, pārtraukt katru satiksmi, pat pa dzelzceļu, un divās trijās dienās ar daudzām apcietināšanām iztīrīt visu pilsētu no revolucionāru barvežiem, kas tur sapulcējušies. Šī apspriede notikusi 18. janvārī, un Orlovs prasījis Sologubam dot galīgo atbildi līdz 21. janvārim, citādi būšot par vēlu. Orlovs raksta, ka Sologubs neatstāj priekšnieka iespaidu, bet rīkojas tā, it kā viņš būtu viesos, neko neuzdrīkstas izlemt un par visu vairāk uztraucas par savu drošību. Cik neizdevusies ir šā Vītes ieliktena izvēle! Cilvēks nenoliedzami ļoti gudrs, bet pilnīgi nav savā lomā.»¹³

Tam, ka Sologubs atteicās ielaist Orlovu ar karaspēku Rīgā, bija, kā redzējām, savi cēloņi, un tas nenozīmēja, ka ģenerālgubernators simpatizēja revolucionāriem. Gluži otrādi, Rīgā notika masveidīgas cilvēku medības, sistemātiskas kratīšanas, apcietināšanas, dienu un nakti Rīgas slepenpolīcija spīdzināja revolucionārus, bet kara tiesas piesprieda nāves sodus daudziem Rīgas strādniekiem. Tas pats notika arī citās Latvijas rūpniecības pilsētās.

¹³ «Красный архив», 1926, № 6, с. 101.

«Ziemeļblāzma» Mīlgrāvī pēc dedzināšanas.

1906. gada janvāra sākumā jau visa Latvija bija pārplūdināta ar soda ekspedīcijām. Tajā darbojās ne tikai Orlova karaspēka nodaļas, bet arī ģenerāļu Meinharda un Venta soda ekspedīcijas. Karaspēka nosūtīšanu veicināja dzelzceļnieku, telegrāfistu un pasta darbinieku streika izbeigšana. Šo faktu ne vienreiz vien savos ziņojumos atzīmējuši soda ekspedīciju priekšnieki un gubernatori. Taisnība bija Rīgas dzelzceļniekiem, kas prasīja, izbeidzot decembra vispārējo streiku, turpināt dzelzceļnieku streiku, lai liktu šķēršļus ceļā karaspēka pārvietošanai uz Baltiju. V. I. Ļeņins dzelzceļnieku streikam piešķīra milzīgu nozīmi, pielīdzinot to sacelšanās cīņai. «Dzelzceļu streiks,» rakstīja V. I. Ļeņins, «ir sacelšanās, pēc decembra tas nav apstrīdams. Bet bez dz. c. streika neapstāsies dz. c. telegrāfs, nemitīsies vēstulešu pārvadāšana pa dz. c., tātad nav iespējams arī pasta un telegrāfa streiks nopietnos apmēros.»¹⁴

Tiesa, atsevišķas dzelzceļa līnijas, kā Valka—Stukmaņi, Pitalovas (Abrenes) atzarojumu un citus, revolucionāri noturēja vēl kādu laiku savās rokās arī pēc dzelzceļnieku decembra streika izbeigšanas, tomēr streika izbeigšana neapšaubāmi veicināja Baltijas ātru pārplūdināšanu ar karaspēku un tā pārvietošanos. Tas savukārt deva valdībai iespēju ātri graut revolūcijas spēkus. Cara valdība pavēlēja izlietot visus līdzekļus, lai nepieļautu dzelzceļnieku streikus, ieteica pat formēt triecienvilcienus. No iepriekš minētās Rauha dienasgrāmatas redzams, ka kņazs Nikolajs Nikolajevičs bija pavēlējis iespējamības gadījumā, ja streiki uz dzelzceļiem atkārtotos, «saformēt četrus triecienvilcienus; sastāvs — 1 leibgvardes

¹⁴ Ļeņins V. I. Raksti, 11. sēj., 94. lpp.

strēlnieku pulka rota, 2 lielgabali, 2 ložmetēji, 1 vads kavalērijas, žandarmi, darba komandas; priekšnieki — Vannovskis, Zaiončkovskis, Lanhofs un Devels. Uzdevums — katrā ziņā izlauzties .. un atjaunot kustību.»¹⁵

Soda ekspedīcijas, kuras pavadīja baroni, sāka neapraķstāmas vietējo iedzīvotāju spīdzināšanas un slepkavošanas. Virzīdamās pa dažādiem ceļiem, ekspedīcijas izdarīja masveida apcietināšanas un slepkavoja cilvēkus, kas pretojās un mēģināja bēgt; nošāva lauku aktīvistus, bijušos milicīus, kas nebija paspējuši aizbēgt, un daudzus nevainīgus cilvēkus. Pietika ar baronu norādījumu, ka viens vai otrs kalps vai zemnieks ir revolucionārs, lai viņu nošautu. Turklāt vairāki tūkstoši zemnieku tika pakļauti eksekūcijām. Pēra vīriešus, sievietes, sirmgalvjus un bērņus. Dažreiz viņi saņēma 400—500 sitieņu, kas līdzinājās vismokošākai nāvei. Baltijas junkuri bieži izrēķinājās ar zemniekiem tikai par to, ka viņi savlaicīgi nebija samaksājuši rentes naudu, kādreiz izgājuši medībās, nocirtuši muižas mežā kādu koku vai nebija parādījuši baronam pietiekamu padevību — nebija zemu klanījušies, skūpstījuši roku. Baronu izrēķināšanās ar iedzīvotājiem bija zvērīga, pat kāds no soda ekspedīcijas priekšniekiem vaļsirdības brīdī teica, ka «nekādas tiesas, nekādas vainas noskaidrošanas nebija; tas soda ekspedīcijām skaitījās lieks. Šeit laida darbā visus nonāvēšanas veidus — cilvēkus šāva, kāra, pēra rīkstēm, nosita rungām, dzina caur ierindu, rīkstes lēkāja pa bērņu un sirmgalvju, sieviešu un vīriešu mugurām.»¹⁶

Karaspēks papildīja Latviju un samērā viegli pārvietojās no vienas vietas uz otru, reti atduroties uz organizētu bruņotu pretestību. Tiesa, dažos apvidos, kā redzams no oficiāliem ziņojumiem Iekšlietu ministrijai, atsevišķos gadījumos milicīi pretojās Latvijā iebrūkošām soda ekspedīcijām. Tā tas bija, piemēram, Kuldīgas apriņķa Vārmes pagastā un uz Pitalovas dzelzceļa atzarojuma, bet šī pretestība tika ātri apspiesta.

Tas, ka nebija organizētas pretestības karaspēkam, atvieģoja patvaldībai diezgan ātru masu revolucionārās cīņās likvidēšanu uz laukiem. Jau decembra beigās policijas departamenta ik nedēļas piezīmēs tika ierakstīts: «Igaunju un latviešu sacelšanās Baltijas guberņās, pateicoties enerģiskai karaspēka rīcībai, kā redzams, tuvojas beigām. Igaunijas guberņā sacelšanās jau visur apspiesta, izņemot apriņķus, kas atrodas blakus Vidzemes guberņas apriņķim, uz kuriem kārtības atjaunošanai nosūtītas karaspēka daļas. Vidzemes guberņas Valmieras un Cēsu apriņķos nekārtības izbeidzās jau pirms karaspēka ierašanās, tikai tāpēc vien, ka starp iedzīvotājiem bija izplatījušās baumas par Orlova nodaļas tuvošanos.»¹⁷

¹⁵ «Красный архив», 1926, № 6, с. 95.

¹⁶ Коган. Карательные экспедиции в Прибалтике. Л., 1925, с. 11.

¹⁷ «Красный архив», 1925, № 4/5, с. 179.

Soda ekspedīcija ved Rembatē arestētos revolucionārus.

Kaut arī nebija kaut cik nopietnas bruņotas pretestības, soda ekspedīcijas gāja pa Latviju kā pa ienaidnieka zemi, apšaudot ar artilēriju un šautenēm miestiņus un atsevišķas pagastu ēkas. 20. decembrī soda ekspedīcija nonāca pie Rūjienas un sāka to apšaudīt ar lielgabaliem. Viens šāviņš nokrita uz tirgotāja Boša pirts, divi sprāga virs miesta. Pēc artilērijas apšaudes nodaļas priekšnieks iesniedza Rūjienai ultimātu izdot astoņus revolucionārās kustības vadītājus — Boču, Āboltiņu un sešus citus — un atbruņot 8000 strādnieku, bet ieročus nodot ekspedīcijai. Šo prasību neizpildīšanas gadījumā miestiņš tikšot noslaucīts no zemes virsas. Vietējā buržuāzija, ekspedīcijas draudu iebiedēta, nosūtīja pie priekšniecības delegāciju ar paskaidrojumu, ka nekādu 8000 apbruņotu strādnieku Rūjienā nav. Tad ekspedīcijas priekšnieks pavēlēja izkārt visās mājās baltus karogus, un tikai pēc tam nodaļa iegāja miestā. Sākās apcietināšanas, kratīšanas, aizbēgušo revolucionāru mantas dedzināšana. Astoņus prasītos vadītājus neatrada. Apcietināja citus Rūjienas aktīvistus.¹⁸

Par baronu vadīto soda ekspedīciju asiņainajiem darbiem stāsta mums arī kāda ekspedīcijas priekšnieka grāfa M. Grabes dienasgrāmata. Pa grāfa Grabes soda ekspedīcijas darbības laiku, no 1905. gada 20. decembra līdz 1906. gada 9. janvārim, viņš un viņa līdzdalībnieki nošāva 18 zemniekus, nodedzināja 12 mājas, izpostīja dzirnavas un draudzes skolu, izdarīja neskaitāmas pēršanas, spīdzināšanas un rekvizīcijas. Vecpiebalgā, kā redzams no kādas

¹⁸ 1905. gads. M., 1936, 207., 208. lpp.

Revolucionāra bēres Glazmankā (Gosfiņos).

dienasgrāmatas, bez nošaušanām un draudzes skolu sagraušanas, no kuras revolucionāri novembra beigās bija atsītuši dragūnu uzbrukumu, grāfs Grabe piespieda iedzīvotājus rakstīt adresi ar padevības apliecinājumu kungam ķeizaram. Daudz karaspēka aizturētu cilvēku sadzina iebraucamā vietā, kur pēc ilgas noskaidrošanas visu vakaru un nakti nodaļas priekšnieks vairākkārt griezās pie aizturētiem ar pieprasījumu apliecināt padevību. Vēlu naktī zemnieki izpildīja prasību, uzrakstīja adresi ar padevības apliecinājumu un tikai pēc himnas nodziedāšanas tika atlaisti uz mājām.¹⁹

Vienu no Latgales novada miestiem — Glazmanku —, kurā lielākā daļa iedzīvotāju bija ebreji, gandrīz pilnīgi nodedzināja. Kādu nakti, tajā laikā, kad miestīnā atradās soda ekspedīcijas nodaļa, nezin no kurienes atskanēja šāviens. Acīmredzot provokācijas nolūkā bija izšāvis kāds no vāciešiem vai policijas. Šāviena pietika, lai tūlīt miestīņu ielenktu karaspēks un pagrieztu pret to lielgabalu stobrus. Nodaļas priekšnieks pavēlēja iedzīvotājiem pusstundas laikā izdot cilvēku, kas bija šāvis, kā arī nodot viņa šauteni, — pretējā gadījumā miestu bombardēs. Pilnīgi skaidrs, ka šī priekšnieka pavēle nebija izpildāma. Pēc pusstundas uz Glazmanku tika raidīti seši lielgabalu šāviņi, pēc kuriem nodaļas priekšnieks vēlreiz pieprasīja, lai iedzīvotāji izdod šāvēju, un brīdināja — ja pēc nedēļas viņam to neuzrādīs, tad miestu noslaucīs no zemes virsas.

¹⁹ «Красная летопись», 1925, № 2, с. 110—128.

Priekšnieka brīdinājums nepalika tukši draudi. 12. janvārī kara spēks Glazmanku no trim pusēm aizdedzināja, un no tās maz kas palika pāri.²⁰

Tāpat nodedzināja Vecauci un Dobeli. Pat no oficiāliem Kurzemes pagaidu ģenerālgubernatora Bekmaņa ziņojumiem redzams, ka ar minēto miestu iedzīvotājiem izrēķinājušies ar neparastu cietsirdību. 1906. gada 9. janvārī Bekmanis plašā pārskata ziņojumā Iekšlietu ministrijai rakstīja, ka dzelzceļnieku streika izbeigšana decembra otrajā pusē devusi iespēju virzīt nodaļas arī uz tiem gubernas apvidiem, kurus visspēcīgāk bija pārņēmis revolucionārais uzliesmojums. Nodaļas tika izsūtītas uz Dobeli, Lielauci, Vecauci, Kuldīgu, Talsiem un Sabili. Nodaļu komandieriem — Vazirovam un citiem — bija uzdots bombardēt miestus un pilsētas.

Kāda soda ekspedīcija tika nosūtīta uz Dobeli. Tā aplenca miestu un pieprasīja izdot agitatorus. Kad neviens neieradās, miestu sāka apšaudīt ar artilēriju. Vest sarunas ar priekšnieku izgāja vietējais skolotājs Feldmanis ar palīgu. Tā kā viņi nevarēja dot nodaļas priekšniekam pieprasītās ziņas, skolotāju Feldmani ļaužu klātbūtnē nošāva.

Vecaucē soda ekspedīcija ieradās 24. decembrī. «Iedzīvotājiem paziņoja, ka uz miestu tiks atklāta uguns, un lika priekšā paslēpt sievietes un bērnus dzelzceļa stacijā un tās tuvumā esošajā Vītiņa muižā, kam tika dotas divas stundas laika. Tika izšautas vairākas

Antons Stalažs, nošauts Jaunpils (Zaubes) pagastā 1906. gada 7. februārī.

Pēteris Vārpa, 1906. gada 12. septembrī nogalināts un iemests Daugavā.

²⁰ Бернштам В. 1905 год в Прибалтике. М., 1926, с. 4/5.

granātas uz mūra ēkām, tāpat arī kājnieku rotas vadi izšāva divas zalves uz koka mājām. Artilērijas un šauteņu uguns nogalināto un ievainoto skaits palika nenoskaidrots. . . Ar granātām tika aizdedzinātas vairākas mājas; pret vakaru uguns kļuva spēcīgāka. . . Pulksten 8 vakarā uguns nonāca līdz revolucionāru slepenai ieroču noliktavai, kuru, neraugoties uz visām pūlēm, agrākās kratīšanās nevarēja atrast; sāka atskanēt spēcīgi sprādzieni, stiprāki par lielgabalu šāvieniem.»²¹

Arī Ainažus apšaudīja ar artilēriju. Tur nodedzināja vējdzirnavas, aptieku un ar piroksilīnu uzspridzināja vairākas ēkas. Smagi cieta Madliena, kas bija vesela rajona revolucionārās kustības centrs. Miestā izpostīja daudzas mājas, sagrāva pamatskolu — skaistu divstāvu mūra ēku.

Oficiālās ziņas nedod pilnīgu priekšstatu par baronu un soda ekspedīciju mežonīgo izrēķināšanos 1906. gadā Baltijā. Tās klusē par iedzīvotāju spīdzināšanām, kādas pastrādāja junkuri. Tā perioda legālā prese sniedz pilnīgāku informāciju par soda ekspedīciju darbību. Cara cenzūra, lai iebiedētu iedzīvotājus, atļāva avīzēm publicēt faktus par izrēķināšanos ar iedzīvotājiem, bet tās neiedrošinājās rakstīt par iedzīvotāju spīdzināšanām, kādas notika baronu muižu pagrabos, Rīgas slepenpolīcijā un eksekūciju vietās. Patiesākas ziņas sniedz sociāldemokrātiskā prese un interpelācija, ko iesniedza Domes deputāts J. Ozols II Valsts domes caurskatīšanai; interpelācijā sakopoti daudzi fakti, kas atmasko baronu zvērisko izrēķināšanos ar iedzīvotājiem.

Soda ekspedīciju priekšniekus jau iepriekš apgādāja ar to personu sarakstiem, kuras bija jānošauj vai jāpakļauj eksekūcijām. Sarakstu sastādīšanā baroniem pakalpoja mācītāji. Parasti soda ekspedīcijas, ierodoties zināmā vietā, apcietināja uzrādītās personas, sasauca iedzīvotājus un prasīja, lai tie izdod revolucionārus un nodod ieročus. Personas, ko baroni vai mācītāji bija atzīmējuši nošaušanai, tūlīt bez kādas tiesas un izmeklēšanas nošāva, viņu mājas ar visu mantu nodedzināja. Tāpat arī nodedzināja to revolucionāru mājas, kuri slēpās no soda ekspedīcijām.

Bieži zemniekus, kuru mājas mantu dedzināja, piesēja pie kokiem, lai viņi skatītos, kā uguns aprij viņu mantu, pēc tam viņus nošāva. Ēkas, kurās revolucionāri bija sapulcējušies vai kuras bija izlietojuši cīņā pret kontrrevolūciju, nodedzināja, sagrāva ar artilēriju vai uzspridzināja ar piroksilīnu. Dobeles apkārtnē vien dažu dienu laikā nodedzināja deviņas mājas un nošāva 11 cilvēkus, to skaitā Ozolu, Freimani, Otelmani, Beļinu, Ciņu ar dēliem un citus.²² Koknesē, pēc avīžu ziņām, soda ekspedīcija dažu dienu laikā nošāva 60 cilvēkus. 1905. gada 26. decembrī Ventspils apriņķa Zlēku pagastā bez tiesas un izmeklēšanas un bez jebkāda pamata tiesāšanai soda ekspedīcijas nodaļu baronu fon Bēra un fon Manteifela vadībā

²¹ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 9, ч. 17, лл. 130—138.

²² «Baltijas Vēstnesis», 1906, 24. janv.

nogalināja skolotājus Kārli Graudiņu un Robertu Ozolu par to, ka viņi skolā mācīja latviešu valodā, kalpus Jēkabu Reinholdu un Jāni Andersonu par to, ka viņi it kā draudējuši izpērt ar salmu slotu baronu fon Bēru.²³ Baroni, kuri vadīja soda ekspedīcijas, nogalināja bez tiesas un izmeklēšanas daudzus labākos latviešu tautas dēlus, savas dzimtenes patriotus. Ikšķilē bez tiesas un izmeklēšanas nogalināja Jēkabu Leimani, aktīvu sociāldemokrātu, pagasta rīcības komitejas priekšsēdētāju. Tāpat arī šajā apvidū nogalināja aktīvu sociāldemokrātu Ansi Lūri, Kārli Aleksandru Ploriņu, Teodoru Riekstiņu un daudzus citus, pavisam 32 revolucionārus.

Jaunpilī (Zaubē) nogalināja Rankas pagasta rīcības komitejas locekli Antonu Stalažu, Koknesē — aktīvu sociāldemokrātu skolotāju Kārli Ozoliņu, Ogrē piekāva un līdz nāvei nomocīja Pēteri Vārpu un Kārli Zariņu.

No II Valsts domes sociāldemokrātu frakcijas steidzošā pieprasījuma materiāliem redzams, ka tikai piecos mēnešos, no 1905. gada decembra vidus līdz 1906. gada jūnijam, generāļa Orlova, Bezobrazova, Veršiņina, Venta, Soloņina u. c. vadītās soda ekspedīcijas tikai Baltijas guberņu latviešu apdzīvotajā daļā vien, pēc pavisam nepilnīgiem datiem, bez tiesas un izmeklēšanas un bez iemesla kādai tiesāšanai nošāva, pakāra un nogalināja 1170 zemnieku, māju īpašnieku un kalpu, nodedzināja vairāk nekā 300 zemnieku māju ar kustamo mantu apmēram 2 miljonu rubļu vērtībā (te nav ieskaitīti zaudējumi, kas bija cēlušies no rekvizīcijām, laupīšanām un citādas rīcības). Mocīto skaits ir vairākas reizes lielāks par nogalināto skaitu.²⁴

Baroni pavēlēja viņu visvairāk ienīstos revolucionārus pakārt. Pēc latviešu avīzes «Pagātne» datiem, tikai Kurzemē vien no 1905. gada 1. decembra līdz 1906. gada 1. februārim pakāra 18 cilvēkus. Kādu Štrausu pakāra pie viņa vecāku mājas loga un atstāja liķi karājoties pie staba trīs dienas.

Drausmīgas, neapraķstāmas bija baronu izdarītās zemnieku un kalpu masveidīgās pēršanas. Zemniekus pēra uz lauka vai baronu muižu pagrabos, rīkstes izmērcēja ūdenī, dažreiz piesprieda līdz 400—500 sitienu, tā ka sodāmam miesa pārvērtās par asiņainu gaļas gabalu. Buržuāziskā avīze «Tēvija» 1906. gada 31. marta numurā rakstīja, ka Galgauskā soda ekspedīcija negaidīti ieradusies otrreiz. Daudziem rentniekiem sadedzināja gandrīz visu mantu, bet zirgus un nobarotās cūkas paņēma. Tajā pašā dienā daudziem no vietējiem iedzīvotājiem pavēlēja ierasties muižā, kur pēc saraksta 28 cilvēkus nopēra. Peramajiem neko neprasiņa un neļāva viņiem ne vārda pateikt, tikai paziņoja, par ko viņiem piespriests pēriens un cik sitienu tie saņems. Galgauskas skolas skolotājam deva

²³ Янсон П. Карательные экспедиции в Прибалтийском крае 1905—1907 гг. Л., 1926, с. 49.

²⁴ Turpat, с. 57.

Soda ekspedīcija atstāj aizdedzinātās zemnieku mājas Rembatē.

50 sitienus un sadedzināja visu viņa mantu. Tāpat pēra arī pagasta vecāko un skrīveri par to, ka viņi savlaicīgi nebija ziņojuši par revolucionāriem. Pēc dažu aculiecinieku stāstiem, eksekūciju vietā bijis drausmīgs skats: sitienu troksnis, sodāmo vaidi, kliegzieni, asaras... Daudzas ģimenes Galgauskā nonāca pilnīgā bezizejas stāvoklī; visa manta bija sadedzināta, saimnieki pēc pēršanas slimoja, pēc ārsta aizsūtīt nevarēja, jo daudziem vairs nebija zirgu. Bet Galgauskas muižā un tās apkārtnē, kā atzīmē minētā avīze, nekādu dedzināšanas un graušanas gadījumu revolūcijas dienās neesot bijis.

Nereti bija gadījumi, kad zemniekiem piesprieda līdz 500 sitienu. Pēc šādām eksekūcijām šīs mocības izcietušie zemnieki, protams, nebija vairs dzīvotāji. Baroni pēc dzimtbūšanas laika paraduma pēra pat sievietes, piesprieddami dažām līdz 150 sitienu.

Latvijā nebija neviena pagasta, kur uzbrūkošā kontrrevolūcija nebūtu nodarījusi smagas ciešanas Latvijas iedzīvotājiem. Nežēlīgā izrēķināšanās nepagāja garām arī Vitebskas guberņas Latgales iedzīvotājiem. Latgalē poļu muižnieki ar ģenerāļa Venta soda ekspedīcijas palīdzību cietsirdīgi atriebās zemniekiem par mežu ciršanu, par prasību pazemināt rentes maksu un atvieglot viņu smago stāvokli. 1905. gada 24. decembrī Balvos (Vitebskas guberņā) bez tiesas un izmeklēšanas soda ekspedīcija nošāva Pagrudu, Glazmankā — 1906. gada 8. janvārī J. Biti, divus Auziņus, Zariņu un Lēni. 1906. gada 2. februārī Barkavā nodedzināja kalēja māju ar visu inventāru. Daugavpils apriņķa Līvānos un citās Latgales vietās

soda ekspedīcija izrēķinājās gluži tāpat — dedzināja zemnieku mājas un mantu. Daudzus Latgales iedzīvotājus spīdzināja.²⁵

Mežonīgi izrēķinoties ar iedzīvotājiem, muižnieki nesaudzēja, kā jau minējām, ne sirmgalvjus, ne sievietes, ne bērnus. Ar miesas sodiem sodīja daudzus skolēnus. Avīze «Dienas Lapa» rakstīja, ka kādu mazu zēnu nošāvuši par to, ka, redzot tuvojamies kareivjus, viņš gribējis noslēpt žagaru kaudzē revolveri. Sociāldemokrātiskā avīze «Cīņa» min gadījumu, kad barons Drahenfelds sadauzījis kādu zēnu. Barons Drahenfelds stāvējis ar diviem dragūniem pie zirgu staļļa, zēns gājis viņiem garām. Barons pavēlējis zēnu aizturēt un izpērt par to, ka tas nav noņēmis cepuri un viņu nav sveicinājis. Nelaimīgo zēnu tā situši, ka viņam pa ausīm, degunu un muti tecējušas asinis. Kareivji kājnieki, to ieraugot, sākuši zēnu aizstāvēt un ieņēmuši pret baronu naidīgu nostāju, tā ka viņš bijis spiests vairākas dienas slēpties muižā un nerādīties kareivjiem. 1906. gada 9. janvārī šis pats Drahenfelds personīgi nošāva mājas īpašnieku Teodoru Āmuru.

Ar sevišķu zvērību spīdzināšanā izcēlās viens no Baltijas baroniem — fon Sīverss. Viņš spīdzināja savus upurus ne tikai fiziski, bet arī morāli. Katram no sodāmajiem vajadzēja turēt biedru soda izpildīšanas laikā.

Bez mežonīgās izrēķināšanās — nošaušanām, apcietināšanām, pēršanām — tika praktizēta arī masveida iedzīvotāju aplaupīšana. Daudzi zemnieki, baidīdamies no laupīšanām, ieraka savu mantu un produktus zemē, kur tie no mitruma ātri sabojājās. Nereti zemnieki, kad tuvojās soda ekspedīcijas, bēga mežā. Baroni paši personīgi līdzīgi vācu bruņiniekiem, kuri pirms 700 gadiem iekaroja latviešu zemi, laupīšanas nolūkos sarīkoja uzbrukumus latviešu zemnieku mājām. Mums jau pazīstamais Tukuma asinssūns barons Reke ar savu «pašaizsardzības» grupu 1. decembrī iebruka Tukuma tuvumā esošās Šlokenbekas dzirnavās un izlaupīja tās, paņemdams lielu daudzumu putrainu un miltu. Otrs barons — Ostens-Sakens — pats personīgi piekāva Ogudruvu māju īpašnieku Jāni Bērziņu, nolaupot viņa mantu; pēc tam viņš izlaupīja arī Pečuļu mājas.²⁶

Līdz ar mantām un dārglietām izlaupīja arī naudu no krājkašēm, kurās iedzīvotāji glabāja savus darba ietaupījumus. No Tukuma krājkašes, kā ziņo 1906. gada 2. janvāra avīze «Jaunā Dienas Lapa», tika paņemti 500 tūkst. rubļu. No zemniekiem ievāca desmitiem tūkstošu rubļu, uzliekot tiem sodus par revolucionāro darbību, par kroņa degvīna pārdotavu un muižas krogu slēgšanu, par telefona stabu bojāšanu utt. Sodīja ar lielām summām. Parasti pagastam uzlika sodu trīs tūkstoši rubļu apmērā, ko iedzīvotājiem vajadzēja drīzākā laikā samaksāt. Bet bija gadījumi, kad no

²⁵ Янсон П. Карательные экспедиции в Прибалтийском крае 1905—1907 гг., с. 36.

²⁶ Turpat, с. 42—46.

iedzīvotājiem ievāca arī lielāku summu. Nelielajai Krāslavas pilsetīnai uzlika 30 tūkst. rubļu lielu kontribūciju; no Skrundas pagasta soda ekspedīcija pieprasīja 15 tūkst. rubļu. Laikā no 1906. gada 1. janvāra līdz 1907. gada aprīlim latviešu zemnieki samaksāja līdz 100 tūkst. rubļu sodu.²⁷

Turklāt ģenerālgubernators Sologubs draudēja veselus pagastus izsūtīt uz Krievijas ziemeļu gubernām. Kādā savā paziņojumā, kas tika publicēts 1905. gada 12. decembrī, viņš rakstīja: «Vispār par vainīgām atzītās pagastu sabiedrības tiks apliktas ar naudas sodiem samērīgi ar viņu izdarītā pārkāpuma smagumu. Sevišķi noziegušās pagastu sabiedrības pārsūtīs dzīvot uz ziemeļu gubernām, bet atbrīvojušās vietās nometinās pārceļotājus no iekšējām gubernām.»²⁸

Par nodomu izsūtīt «visnegodīgākos pagastus uz Krievijas gubernām» rakstīja arī Kurzemes ģenerālgubernators Bekmanis 1905. gada decembra beigās ziņojumā Iekšlietu ministrijai. Ģenerālgubernatoram neizdevās no Latvijas izsūtīt veselus pagastu sabiedrības tāpēc, ka tāds pasākums varēja izraisīt saniknoto zemnieku masveidīgu pretošanos, kas līdz ar iesākušos partizānu kustību pārietu jaunā nīknā cīņā pret reakcijas spēkiem. Otrkārt, cara patvaldībai tajā laikā nebija pa spēkam veikt tāda veida pasākumu, jo Krievijā vēl norisinājās spēcīga revolucionāra cīņa, kas aptvēra arī laukus.

Toties cara patvaldība ar sevišķu enerģiju ķērās pie «neuzticamo» personu izsūtīšanas no Latvijas. Personas, protams, uzrādīja baroni, bet izsūtīšanai gribēja piešķirt sabiedrisku raksturu. Tāpēc pagastu valdēm stingri noteica pagastu kopsapulcēs balsot par uzrādīto personu izsūtīšanu no pagasta vai nodošanu valdības orgānu rīcībā. Bet izsūtīšana ne vienmēr notika bez cīņas. Daudzos pagastos zemnieki ar balsu vairākumu izteicās pret administrācijas vai baronu ieteikto personu izsūtīšanu. Tā izturējās zemnieki Alojās pagastā, Vecsalacā, Secē u. c. Seces pagastā zemnieki 1906. gada 14. martā no 13 personām, ko administrācija lika priekšā izsūtīt, nobalsošanā atzina par izsūtāmu tikai vienu cilvēku, kam turklāt neinkriminēja politisku pārkāpumu. Zemnieki nebalsoja arī par to, lai izsūtītu skolotāju, kas atradās apcietinājumā Jēkabpilī. Vecsalacā iedzīvotājus sapulcināja divas reizes, lai viņi balsotu par rotas komandiera ieteikto personu izsūtīšanu. Pirmo reizi balsoja tikai par vienu cilvēku, otru reizi, pēc tam kad virsnieks bija piedraudējis lietot stingras represijas un kad budži tam pievienojās, agītēdami par izsūtīšanu, sapulce nobalsoja arī par citu izsūtīšanu. Dodoties projām, karaspēks paņēma izsūtāmos sev līdz. Neraugoties uz šo pretošanos izsūtīšanai, baroniem tomēr izdevās ar budžu palīdzību izsūtīt no Baltijas vairākus simtus zemnieku. Jau 1906. gada 10. janvārī avīze «Jaunā Dienas Lapa» rakstīja, ka 6. janvārī no Valkas uz Pleskavu izsūtīti 120, bet 7. janvārī — 40 cilvēki.

²⁷ Янсон П. Карательные экспедиции в Прибалтийском крае 1905—1907 гг., с. 69.

²⁸ 1905. gada revolūcija Alūksnes un Smiltenes novadā. R., 1930, 125. lpp.

Tos bija nolemts sūtīt uz Oloņecas gubernu. Mazliet vēlāk, 1906. gada 18. martā, avīze «Cīņa» ziņoja, ka Dundagā nobalsojuši par 130 cilvēku, bet Saukā — par 32 cilvēku izsūtīšanu.

Pagastos tika atjaunota vecā kārtība, ko revolūcija bija sagrāvisi. Dažos pagastos saskaņā ar LSDSP CK direktīvu vietējām organizācijām neuzstāties pret lielām karaspēka daļām, bet pāriet uz partizānu cīņu zemnieku rīcības komitejas pašas, soda ekspedīcijām tuvojoties, likvidēja savu darbību. Ekspedīciju priekšnieki izdeva stingras pavēles ar priekšrakstu vecajām pagastu valdēm uzņemties iepriekšējos pienākumus. Vijciema pagasta valdes protokolā ir ierakstīts, ka 18. decembrī pagastā ieradusies «viņa majestātes kirasieru un ulanu nodaļa rotmistra Sporres vadībā, Valkas apriņķa zemnieku lietu komisāra pavadībā. Viņa majestātes svītas ziemeļu nodaļas priekšnieka ģenerālmajora Orlova uzdevumā tā paziņo Vijciema sabiedrībai, ka visiem likumiem varas orgāniem jāstājas pie savu pienākumu izpildīšanas. Kas viņus nepielaidīs to darīt, tie atbildēs ar savu mantu un pret viņiem tiks lietoti ieroči».²⁹

Līdz ar vecās kārtības atjaunošanu ģenerālgubernators pastiprināja arī militāro režīmu. Tika izdotas stingras pavēles, kas noteica iedzīvotājiem visīsākā laikā nodot ieročus, izdot soda ekspedīcijām revolucionārus, katram mājas īpašniekam ievest mājas grāmatu un par katru personu, kas apmestos tajā vai citā mājā, 24 stundu laikā ziņot vietējai administrācijai.

Iedzīvotājiem tika stingri aizliegts iet no mājas pēc pulksten astoņiem vakarā, tāpat arī bija noliegts braukt naktī ar zirgu. Zemniekiem uzlika dzelzceļa sardzes dienesta pildīšanu. Bez tam vēl ģenerālis Veršņins, kas 1906. gada pavasarī nāca ģenerāļa Orlova vietā, izdeva stingru pavēli, lai vietējie iedzīvotāji kā pilsetās, tā uz laukiem izliktu nakts sardzes, bet pilsētu iedzīvotāji — arī dienas sardzes. Sardzēm bija noteikts visiem līdzekļiem palīdzēt soda ekspedīcijām cīņā pret revolucionāriem un sevišķi pret partizāniem. Tomēr nozīmīgus rezultātus Veršņina pavēle nedeva. Iedzīvotāji dažādi centās izvairīties no sardzes dienesta pildīšanas. 1906. gada 8. augustā Valkas apriņķa 3. iecirkņa priekšnieka jaunākais palīgs Kampars savā paziņojumā urjadņikiem, pagastu vecākajiem un muižu policijas pārstāvjiem rakstīja, ka viņš, apbraukājot savu iecirkni, nekur mājās, tāpat arī muižās nav sastapis sardzes, kaut gan pavēli par sargu izlikšanu ģenerālis Veršņins izdevis jau 25. jūlijā. «Tāpēc,» raksta Kampars, «uzdodu pagastu vecākajiem pagastos un muižu policijas pārstāvjiem muižās tūlīt pēc šā raksta saņemšanas izpildīt minēto obligāto noteikumu. Atkāpšanās no tā izpildīšanas netiks nekādā veidā pieļauta, tāpēc visi lūgumi un sūdzības par obligātā noteikuma izpildīšanas neiespēju netiks ievēroti. Uzdodu urjadņikiem pēc 10. augusta ziņot man par katru neizpildīšanas gadījumu muižās, mājās un miestos, lai varētu

²⁹ 1905. gada revolūcija Alūksnes un Smiltenes novadā, 112. lpp.

paziņot priekšniekam.. personas, kas jāsoda saskaņā ar obligāto noteikumu.»³⁰

Zemniekiem vienmēr draudēja ar smagiem sodiem par tās vai citas pavēles neizpildīšanu. Bet 1906. gadā pavēles un obligātos noteikumus administrācija un soda ekspedīciju priekšnieki izdeva milzīgā skaitā, tā ka ar pavēlēm sāka ierobežot pat kustoņu brīvību. Kā kuriozu var minēt šādu faktu: 1906. gada 15. novembrī, kā ziņo avīze «Tēvija», Vecmuižas pagasta valde paziņoja pagasta iedzīvotājiem aprīņa priekšnieka barona Radena pavēli — lai visiem mājas suņiem piesien 2¹/₂ pēdas garu un 3¹/₂ collas platu sprunguli. Laikraksts izteica izbrīnu, jo līdzīgas pavēles Latvijas vēsturē vēl nav bijis.³¹ Galvenais, kam baroni pievērsa uzmanību, iebrūkot soda ekspedīcijām, bija viņu bijušās ekonomiskās un politiskās varenības un revolūcijas sagrauto muižniecības privilēģiju atjaunošana. Kā jau minēts, daudzi zemnieki 1905. gadā pārstāja maksāt muižniekiem renti, neievēroja baronu medību un zvejas privilēģijas, slēdza muižu krogus, aizliedza baroniem nesaudzīgi izcirst mežus, padzina no pagastiem junkuru ieceltos mācītājus, īsi sakot, muižnieku privilēģijas likvidēja. Tiklīdz ieradās soda ekspedīcijas, baroni stājās pie revolūcijas sagrauto muižnieku privilēģiju atjaunošanas. Viņi piespieda zemniekus steidzīgi samaksāt rentes maksājumus, atvēra krogus un sāka līdz tam vēl neredzētos apmēros izcirst mežus, baidīdamies, ka, revolucionārajai cīņai turpinoties, viņi tos zaudēs pavisam. Tāpat arī drīz savās siltajās vietās atgriezās vācu mācītāji. Ģenerālgubernators no savas puses paziņoja, ka muižnieku privilēģijas paliek neaizskaramas. Par mēģinājumiem zvejot, medīt utt. vainīgiem tika piespriests līdz 3 tūkst. rubļu liels naudas sods vai ieslodzījums cietumā uz trim mēnešiem.

Tā baroniem ar militāra spēka palīdzību izdevās atgūt savu agrāko privilēģēto stāvokli. Bet tas nebija uz ilgu laiku. 1919. gadā proletāriskā revolūcija Latvijā deva tiem iznīcinošu triecienu, pēc kura agrākais stāvoklis visumā vairs neatgriezās.

2. SLEPKAVĪBAS «BĒGOT» UN LAUKA KARA TIESAS

Kontrevolūcija pārgāja uzbrukumā ne tikai Baltijā, bet arī visā Krievijā. Pēc Maskavas bruņotās sacelšanās apspiešanas pa dažādām Krievijas malām tika izsūtītas soda ekspedīcijas, organizētas «melnās sotņas» nodaļas, rīkoti grautiņi. 1906. gada vidū 25 Krievijas gubernās un apgabalos izsludināja karastāvokli, 34 gubernās ārkārtējās apsardzības stāvokli, bet Kronstatē aplenkuma stāvokli. Pūsgada laikā apcietināja, cietumos ieslodzīja un

³⁰ 1905. gada revolūcija Alūksnes un Smiltenes novadā, 136., 137. lpp.

³¹ «Tēvija», 1906, 25. nov.

izsūtīja — lielākoties bez kādas tiesas un izmeklēšanas — apmēram 70 tūkst. cilvēku.³²

Cara valdība steidzās noslīcināt revolūciju asinīs. Ar īpašu nežēlību tā stājās pie revolūcijas apspiešanas Baltijā. Iebrūkošās soda ekspedīcijas baronu vadībā, kā jau redzējām, uzsāka mežonīgu izrēķināšanos ar iedzīvotājiem. Sevišķi cietsirdīgi baroni izrēķinājās ar kalpiem. Buržuāziskās avīzes gandrīz nerakstīja par izrēķināšanās gadījumiem ar kalpiem, bet uz laukiem īstenībā kontrrevolūcijas trieciena smagums gūlās uz viņiem. Bieži viņus pakāra un atstāja karājoties pie kokiem citu iebiedēšanai. Pat ģenerālgubernators Sologubs izrādīja sašutumu par baronu nežēlībām. Kādā savā telegrammā Sologubs sūdzējās Vitem par kapteini Rihteru, kas bez pierādījumiem, bez kādas izmeklēšanas nošaujot un pakarot cilvēkus. Sologubs lūdza Viti norādīt Rihteram, lai viņš nošaušanā būtu piesardzīgāks un konstatētu sodāmā vainīgumu. Turpretim Nikolajam II Rihters likās varonis, viņš sajūsminājās par tā darbību. Uz Sologuba telegrammas par Rihteru viņš uzrakstīja: «Malacis.»³³ Nikolajam sevišķi patika, ka Rihters cilvēkus ne tikai šauj, bet arī kar.

1906. gada 23. janvārī grāfs Vite, pēc tam kad par notiekošiem šausmu darbiem Baltijā sāka rakstīt jau ārzemju prese, nolēma griezties pie Nikolaja II ar priekšlikumu apcietinātos revolucionārus, kuri bija vēl palikuši dzīvi, tiesāt likumīgā kārtā. Apcietinātos sāka nodot kara tiesai. Neraugoties uz bargajiem sodiem, kādus kara tiesa piesprieda politiskajiem ieslodzītajiem, baronus tie tomēr neapmierināja, un viņi turpināja nogalināt bez kādas tiesas. Nogalināšanu formulēja kā nošaušanu «bēgšanas mēģinājumā». Šī nogalināšanas forma Latvijā ļoti izplatījās. Lai cilvēku šādi nošautu, apcietinātos bieži vien paņēma no cietumiem, it kā lai vestu uz laukiem aizturēto personu uzzīmēšanai, un dažādās vietās nošāva. Bija gadījumi, kad baroni paņēma apcietinātos nogalināšanai, neprasot atļauju tiesas izmeklētājam, kura pārziņā atradās notiesātie; tā tas notika Aizputē. 1906. gada vasarā no Kuldīgas cietuma paņēma 40 cilvēkus, no kuriem 38 uz Aizputes ceļa nošāva, bet pārējos divus — skolotāju Zingberģi un Pumpuru — pakāra.³⁴

1906. gada 7. novembrī pulksten 9 rītā no tā paša cietuma atkal izveda 6 politiskos ieslodzītos, lai vestu uz Jelgavas tiesu. Arestētos pavadīja Manteifela vadītā nodaļa. 12. verstī no Kuldīgas ieslodzītos nogalināja «bēgot».³⁵

Starp nogalinātajiem bija viens no aktīvākajiem Kuldīgas revolucionāriem — Kuldīgas revolucionārās komitejas loceklis Ermanis Ziņģis, aktīvs revolucionārās kustības dalībnieks sociāldemokrāts

³² Коган. Карательные экспедиции в Прибалтике, с. 23.

³³ Turpat, с. 12, 13.

³⁴ «Pēterburgas Lapa», 1906, 23. jūn.

³⁵ «Patiesība», 1906, 13. nov.

Gustavs Markevičs, kaujinieks Indriķis Millers, strādnieks Jēkabs Putniņš, matrozis Kārlis Sakalis un Jānis Deļļa.³⁶

«Bēgot» nošāva daudzus pilnīgi nevainīgus cilvēkus, kurus baroni trakā nikumā bija iemetuši cietumā, bet par kuriem zināja, ka tiesa tos attaisnos. Pēc nāves tiesa daudzus no viņiem tiešām attaisnoja. Netālu no Liepājas atrodas toreizējā aprīņa pilsēta Grobiņa. Šās pilsētiņas birze bija baroniem iemīlota vieta latviešu slepkavošanai «bēgot». Politiskos ieslodzītos nogalināja arī, pārvedot no viena cietuma uz otru; nogalināja gavenokārt tos, kas bija sakropļoti spīdzināšanās baronu piļu pagrabos un Rīgas slepenpolīcijas moku kambaros.

Slepkavošanas «bēgot» turpinājās visu 1906. gadu un pat 1907. gadā, jo Valsts domes darbības laikā, kad pie tās no dažādām plašās Krievijas malām griezās ar vēstulēm un telegrammām par soda ekspedīciju nelikumīgo rīcību, atklāta izrēķināšanās kļuva apgrūtinātāka.

Pilnīgi saprotams, ka politiskie ieslodzītie bija ieinteresēti, lai viņus labāk tiesā tiesa, nekā nošauj «bēgot». Jau 1907. gada rudenī Liepājas cietumā ieslodzītie pieteica bada streiku, protestējot pret tāda veida slepkavošanām, un prasīja, lai visus, kurus sūta uz laukiem uzzīmēšanai, iekaltu važās, jo važās iekaltie nevarēja bēgt. Bija gadījumi, kad zemnieki, uzzinājuši par savu radnieku sūtīšanu uz citu cietumu vai tiesu, brauca nopakaļus nodaļai, kas pavadīja arestētos, lai traucētu savu tuvinieku iespējamo nogalināšanu.

Baltijas baroniem, kas nogalināja simtiem nevainīgu cilvēku, pat reakcionāro krievu tiesnešu un ģenerālgubernatora darbība likās par mērenu, Baltijas vācu laikraksti «Düna-Zeitung» u. c. bez apstājas aicināja izrēķināties ar revolucionāriem bez žēlastības, jo tā esot pilnīgi nevietā. Viņi cildināja Orlova ekspedīciju, kura neapcietināja, bet uz vietas nošāva aizturētos. Vācu laikraksti sāka kampaņu pret ģenerālgubernatoru Sologubu, ko nosauca par nemākulīgu un nepietiekami stingru vadītāju, kam trūkstot vajadzīgās pieredzes, un prasīja Baltijai citu ģenerālgubernatoru. 1906. gada rudenī baroniem izdevās panākt Sologuba atbrīvošanu un viņa vietā ielikt baronu Melleru-Zakomeļski. Viņš bija apspiedis revolūciju Sibīrijā, šaujot un karot revolucionārus, par ko tauta bija iesaukusi viņu par «Sibīrijas kārēju». Mellera-Zakomeļska soda ekspedīcijas darbība bija tik zvērīga, ka mātes, kā norāda V. I. Ļeņins, ar viņa vārdu baidījušas bērņus.³⁷

Lietu nodošana tiesu orgāniem mazliet ierobežoja baronu patvaļīgo izrēķināšanos ar vietējiem iedzīvotājiem. Tāpēc vācu junkuri, kuri pie tam vēl baidījās no partizānu kustības, prasīja lauka kara tiesu nodibināšanu un no jauna ķērās pie «paš aizsardzības» nodaļu organizēšanas. Laikraksts «Düna-Zeitung» 204. numurā

³⁶ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj. M., 1933, 289.—301. lpp.

³⁷ Ļeņins V. I. Raksti, 12. sēj., 295. lpp.

ievietoja uzsaukumu «Baltijas vācu jaunatnei», kurā aicināja to iestāties «pašaizsardzības» nodaļās. Uzsaukumā, starp citu, teikts: «Policijai un karaspēkam nav izdevies kustību nomierināt, un stāvoklis dienu no dienas kļūst sliktāks. Jau tuvojas tumšās rudens un ziemas naktis, bet šausmas nav izbeigušas un vēl vairāk palielinās. Nav šaubu, ka mūsu pretinieks grib mūs iznīcināt vai vismaz padzīt no šejienes. . . Mēs negribam ticēt, ka šis uzsaukums paliks saucēja balss tuksnesī. Mēs ticam, ka arī šoreiz jaunatne parādīs sevi. . . Viss gatavs, līdzekļi jau savākti, trūkst tikai izpildītāju. Mēs gaidām jūs!»

Bailes muižniekiem bija iedvesušas 1906. gada vasaras strādnieku un partizānu cīņās. Neraugoties uz drausmīgo izrēķināšanos ar revolucionāriem, kustība 1906. gadā vēl neaprima, kaut gan samazinājās.

Baroni, kas stājās pie «pašaizsardzības» nodaļu organizēšanas, krasi uzstājās pret jebkādu mēģinājumu mīkstināt karastāvokļa režīmu. Viņi lika priekšā vēl pastiprināt karaspēku un policiju. Kurzemes muižniecība nolēma nodot valdībai policijas pastiprināšanai 100 tūkst. rubļu. Kad 1906. gada novembrī avīze «Novoje vremja» aizrādīja, ka policija Kurzemē strādā labi un ka pēc pāris mēnešiem tur varbūt būs iespējams atcelt karastāvokli, vācieši negribēja par to ne dzirdēt. Viņi aizrādīja, ka Kurzemē nav vēl visur noorganizētas militāri policejiskas nodaļas, ka vācu «pašaizsardzībnieki» vēl nav saņēmuši ieročus no ārzemēm. Valdība pieprasīja, lai vietējā administrācija izteic savu ieskatu par karastāvokļa atcelšanas iespējamību. Kurzemes gubernators, kā redzams no oficiāliem materiāliem, atbildēja piekrietoši, bet Sologuba vietā atsūtītais ģenerālgubernators Mellers-Zakomeļskis atbalstīja baronus, un karastāvoklis Latvijā palika vēl spēkā līdz 1908. gada 15. septembrim, pēc tam to uz vienu gadu aizvietoja ar pastiprinātās aizsardzības stāvokli.³⁸

Karastāvokļa apstākļos pēc I Valsts domes padzišanas Krievijā sāka darboties lauka kara tiesas. Uz valdības lēmuma pamata tās tika nodibinātas visās guberņās, kur bija izsludināts karastāvoklis. Baroni bija ļoti apmierināti ar valdības lēmumu par lauka kara tiesu nodibināšanu. Izmeklēšana, lietas iztiesāšana un sprieduma pasludināšana lauka kara tiesās varēja ilgt ne vairāk par 4 dienām. Nekāda aizstāvība vai apelācijas iesniegšana par tiesas spriedumiem netika pieļauta. Lauka kara tiesas faktiski bija nodibinātas tādā nolūkā, lai atzītu par likumīgām un noformētu ar īsiem spriedumiem soda ekspedīciju izdarītās noslepkavošanas un inkvizīcijas. To nodibinātājs un asiņainās slepkavošanas iedvesmotājs bija Stolipins, kas pēc I Valsts domes padzišanas 9. jūlijā nāca Goremikina vietā par ministru padomes priekšsēdētāju. Realizējams melnās reakcijas politiku, Stolipins pārklāja zemi ar lauka kara tiesām un karātavām.

³⁸ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 41, ч. 11, лл. 136—146.

Kārlis Sakalis, nošauts 1906. gada 7. novembrī ceļā no Kuldīgas uz Ventspili.

Ermanis Ziņģis, nošauts 1906. gada 7. novembrī ceļā no Kuldīgas uz Ventspili.

Valsts domes atlaišanu un lauka kara tiesu nodibināšanu bija izraisījis revolucionārās kustības pieaugums 1906. gada pavasarī. Pēc revolucionārās cīņas neliela atslābuma 1906. gada pavasarī tā sāka no jauna pieaugt. Uzliesmoja streiku cīņa, pastiprinājās zemnieku un partizānu kustība, norisinājās manāma rūgšana karaspēka daļās. Apzinīgais proletariāts sāka gatavot Viskrievijas bruņoto sacelšanos. Tomēr cara valdība, kas 1905. gada decembrī bija pārgājusi uzbrukumā, turpināja uzbrukt, laižot darbā pret pieaugošo revolucionāro kustību visnežēlīgākās izrēķināšanās metodes. Tā padzina «konstitucionālo» Domi, kad tās kreisais spārns prasīja muižnieku zemju konfiskāciju, tā ignorēja Valsts Domes 19. jūnijā pieņemto lēmumu par nāves soda atcelšanu un nodibināja lauka kara tiesas.

Vienlaicīgi ar represiju pastiprināšanu un lauka kara tiesa nodibināšanu cara patvaldība mēģināja vienoties ar lauku buržuāziju. Domē atteikusies dot zemniekiem zemi, tā ar ierēdņu starpniecību laida pārdošanā apanāžas un kroņa zemes. Arī Kurzemē bija kroņa zemes. Latviešu buržuāzija tūlīt uzķērās uz šās maksķeres, ko valdība bija izmetusi, un, kad lēmums par zemes pārdošanu bija publicēts, rosīgi sastādīja dažādus projektus par kroņa zemes pirkšanu. Tālāk, kā zināms, cara valdība turpināja pievilkt lauku buržuāziju savā pusē, tāpēc tā realizēja agrāro reformu, t. i., izdalīja zemnieku saimniecības no sādžām viensētās un atgriezimos. Šī tā sauktā Stolipina agrārā reforma atdeva sādžas budžiem aplaupīšanai, palīdzēja viņiem pie

izdalīšanas dabūt labākus un lielākus sādžu zemes gabalus, izpostot ar to daudz nabadzīgo zemnieku, kā arī izsniedza budžiem naudas pabalstus utt.

Baltijas baroni neatbalstīja kroņa zemju pārdošanu, jo daudzi no viņiem rentēja kroņa muižas. Toties viņi apsvēca valdību par lauka kara tiesu nodibināšanu. Ģenerālgubernators Mellers-Zakomeļskis liekulīgi paziņoja, ka atcelta soda ekspedīciju tiesība piespriest miesas sodu, toties prasīja pastiprināt represijas ar lauka kara tiesu palīdzību.

Par Mellera-Zakomeļska liekulību attiecībā uz miesas sodiem liecina viņa 1906. gada 8. novembra pavēle. Pēc tam kad tūkstošiem vietējo iedzīvotāju pēc cara valdības pavēles un ar tās ziņu tika pakļauti drausmīgām eksekūcijām, kuras turpinājās, darbojoties arī lauka kara tiesām, Mellers-Zakomeļskis 1906. gada 8. novembra pavēlē rakstīja: «Tāpat man kļuvis zināms, ka dažos gadījumos karaspēka nodaļas sodīšanas nolūkā pielietojušas pret iedzīvotājiem arī miesas sodus.

Šā soda lietošana ir acīm redzamā pretrunā ar viņa ķeizarišķās majestātes imperatora valdniecisko gribu, kas izteikta 1904. gada 11. augusta visaugstākajā manifestā. Saskaņā ar šo manifestu miesas sods atcelts.. Sakarā ar to uzdošu turpmāk nemaz vairs nelietot miesas sodus.»³⁹

Tāpat pavēlē iztēlots, ka eksekūcijas bijušas tikai pārpratums. Bet mēs labi atceramies, kā lielkņazs Nikolajs Nikolajevičs gaidīja no Orlova eksekūcijas, slepkavošanu un lika, lai Rauhs vēstulē Orlovam raksta: «Strādā pilnā sparā! Par to tev nekas nebūs.»

Kad tika nodibinātas lauka kara tiesas, nekādi tiesu vai izmeklēšanas orgāni nevarēja kavēt baronu izrēķināšanos ar iedzīvotājiem. Lauka kara tiesas sēdes lielākoties notika muižās, tās vadīja paši baroni, un faktiski tās bija vācu junkuru tiesas pār latviešiem.

Lauka kara tiesas Baltijā, kurām ģenerālgubernators Mellers-Zakomeļskis bija drošs aizstāvis, izdarīja nedzirdētus šausmu darbus: bez lietas izmeklēšanas pakāra un nošāva simtiem cilvēku, nežēlīgi pēra nevainīgus cilvēkus. Mellera-Zakomeļska vārds cieši saistīts ar lauka kara tiesu asiņaino darbību. Viņš iedvesmoja uz noziegumiem un asiņainiem darbiem. Zināmu priekšstatu par lauka kara tiesu izrēķināšanos ar iedzīvotājiem dod šādi fakti no lauka tiesu darbības Aizputē un Alūksnē. Aizputē lauka kara tiesa sastāvēja no nodaļas priekšnieka pulkveža Volkonska, barona Roberta Bredriha, grāfa Keizerlinga, Klaimaņa un barona Manteifela. Rikotājs un organizētājs bija grāfs Keizerlings. Kad urjadņiks ieveda «tiesas» istabā saķertos latviešus, baroni aprunājās savā starpā vāciski, ieskatījās saburzītā papīra lapā, kurā bija

³⁹ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 41, ч. 11, л. 90.

nošaujamo apcietināto vārdi. Pret dažiem uzvārdiem pielika krustiņu, pret citiem — domu zīmi. Nekādus aktus, aprakstus vai protokolus nesastādīja. Baronu tiesa ātri izšķīra saņemto latviešu likteni — vienus nošāva, citus pakāra, vēl citus līdz nāvei piekāva. Pēra briesmīgi. Pēc pēršanas Keizerlings un urjadņiki jautri tērēja, svilpoja un sita plaukstas, kamēr nopērtie aizgāja no zirgu staļļa un pazuda parkā. Pēc tam atveda citus.

Alūksnē lauka kara tiesa «strādāja» vietējā baronu muižā. «Sēdes laikā tiesas locekļiem rokās bija pipkas un priekšā ieročiem apkrauts galds. Nopratināmos, kuri neatzinās, kaut arī tiem uzvēla nekad un nekur nenotikušus noziegumus, tiesneši turpat tiesas istabā sita pipkām, visvairāk pa galvu. Sita arī lieciniekus, kuri liecināja par labu apsūdzētiem. Gadījās, ka nopratināmo sasita asinīs un līdz nesamaņai. Galvenā mocīšana un pēršana notika pils pagrabos. Katru dienu pils pagrabu sienas un klonu slacīja mocekļu asinīs. Daudzus še sakropļoja, un dažs vairs neatgriezās dzīvājo vidū.»⁴⁰

Pilnīgi nevainīgu cilvēku slepkavošana, mocīšana un aplaupīšana uz lauka kara tiesu sprieduma pamata un arī bez jebkādas tiesas, bieži pat bez jebkāda iemesla Latvijā izplatījās milzīgos apmēros. Sociāldemokrātu frakcijas Valsts domei iesniegtajā steidzošajā pieprasījumā par soda ekspedīciju nelikumīgo rīcību Baltijā teikts, ka no 1906. gada 1. jūnija līdz 1907. gada aprīlim, t. i., deviņos mēnešos, Rīgas apriņķī uz lauka kara tiesu spriedumu pamata vai bez jebkādas tiesas nogalināti 65 cilvēki, Cēsu apriņķī — 61, Dobeles un Bauskas apriņķos — 61, Grobiņas apriņķī — 31, Tukuma—Talsu apvidū — 33, Rīgā — 130. Pēc visai nepilnīgiem datiem, kas minēti sociāldemokrātu frakcijas pieprasījumā, minētajos deviņos mēnešos Latvijas apriņķos kopā ar Rīgu uz lauka kara tiesu sprieduma pamata un «bēgot» nonāvēti 475 cilvēki, bet no 1905. gada decembra vidus līdz 1907. gada aprīlim — 1615. Šie dati, protams, ir visai nepilnīgi. Tajos minēti cilvēki, kas nogalināti dažādās Latvijas pilsētās (izņemot Rīgu). Mēs nekļūsimies, ja šādi nogalināto skaitu noteiksim ne mazāku par 2000 cilvēku.

Lauka kara tiesas bez žēlastības izrēķinājās ar revolucionāriem visā Krievijā. Bet Baltijā, kur to priekšgalā atradās baroni, tās darbojās ar sevišķu nežēlību. Tikai 2¹/₂ mēnešu laikā (no 1906. g. 16. augusta līdz 15. novembrim) trijās nelielās Baltijas gubernās — Vidzemē, Kurzemē, Igaunijā — lauka kara tiesas piesprieda 276 nāves sodus, kas bija gandrīz puse no lauka kara tiesu nāves spriedumiem visā Krievijā. Šajos 2¹/₂ mēnešos visā Krievijā piesprieds 661 nāves sods.⁴¹

⁴⁰ 1905. gada revolūcija Alūksnes un Smiltenes novadā, 22. lpp.

⁴¹ No LSD 1907. g. 9. janvāra uzsaukuma.

3. KONTRREVOLŪCIJAS UZBRUKUMS LATVIJAS PILSĒTĀS

Sologubs gan neielaida ģenerāļa Orlova soda ekspedīciju Rīgas pilsētā, bet tas nenozīmēja, ka pilsēta palika uzbrūkošās kontrrevolūcijas neskarta. Pēc decembra vispārējā streika izbeigšanās kontrrevolūcijas spēki arī pilsētās ar katru dienu pastiprināja savu uzbrukumu. Decembra beigās Latvijas rūpniecības centros policija un karaspēks izdarīja apcietināšanas, masu kratīšanas, sarīkoja cilvēku medības pilsētu kvartālos.

Ģenerālgubernators izdeva pavēli nekavējoties nodot ieročus. Rīgā ieroču nodošanas termiņš bija noteikts līdz 1906. gada 6. janvārim. Kratīšanas un apcietināšanas izdarīja arī fabrikās. Ceturtdien, 29. decembrī, plkst. 9 no rīta Rīgā, Kalnciema ielā, policija ar karaspēku aplenca Meiera mašīnbūves fabriku. Karaspēks ieradās pat ar artilēriju. Meklēja ieročus.⁴² Kratīšana notika arī daudzās citās Rīgas, Liepājas un Jelgavas fabrikās. Vajāja strādnieku arodbiedrības un izglītības organizācijas. Rīgā 800 kareivju, kazaku sotņa un liels skaits gorodovoju aplenca «Jonatana» izglītības biedrību. Policija vaicāja, kur atrodas ieroču un bumbu noliktavas, kur iekārtota slepenā tipogrāfija un it sevišķi — kur noslēpti lielgabali. Kad tas nedeļa rezultātus, sākās kratīšana. Kratīšanā, kā norāda «Pēterburgas Latvietis» 16. decembra numurā, visu sasita, salauza galdus, krēslus. Labākās lietas policija paņēma līdz.

Bija gadījumi, kad policija ar karaspēka palīdzību nosprostoja ielas, aizturēja gājējus, izkratīja tos un, it kā meklējot ieročus, bezkaunīgi aplaupīja katru viņu rokās nokļuvušu pilsoni, ja tikai viņam bija kaut kas klāt, ko laupīt.

Kaut arī sodīšanas pasākumi bija īsti masveidīgi, iekšlietu ministrs uzdeva ģenerālgubernatoram Sologubam vēl pastiprināt represijas. 1906. gada 11. janvārī viņš telegrafēja: «Domāju, ka nepieciešams stāties pie kārtības ieviešanas Rīgā, jo acīmredzot tur atrodas revolucionāru centrs. Bez radikālu līdzekļu lietošanas Rīgā grūti sagaidīt galīgu dumpja apspiešanu aprīņkos.» Uz ministra Durnovo telegrammu Sologubs atbildēja, ka pēdējās dienās izdarītas daudzas veiksmīgas kratīšanas un apcietināšanas. Apcietināti līdz 30 kaujinieku, atrasta ieroču noliktava, 36 000 patronas, ieroči un trīs kastes tipogrāfijas burtu.⁴³

Masu apcietināšanu rezultātā cietumi bija pārpildīti ar brīvības cīnītājiem, tajos trūka vietas apcietinātiem, kurus pastāvīgi sūtīja klāt. Dažās vietās apcietinātos iemeta pilsētas namu mitrajos un tumšajos pagrabos. Kratīšanas un masu apcietināšanas turpinājās sistemātiski visu 1906. gadu. Pēc avīzē «Tēvija» ievietotā ziņojuma, 1906. gadā, naktī uz 1. septembri, Rīgā, Čiekurkalna strādnieku rajonā, notika masu apcietināšanas, kurās piedalījās visa vietējā policija un apmēram 1000 kareivju. Sevišķi cietsirdīgi kontrrevolūcija

⁴² «Pēterburgas Latvietis», 1905, 31. dec.

⁴³ ЦГАОП СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 1350, ч. 22, т. II, лл. 147, 150.

Arestēto revolucionāru vešana Rīgā.

izrēķinājās ar kaujiniekiem. Ja gadījās atklāt kaujinieku dzīvokļus, policija rīkoja pret tiem bruņotus uzbrukumus. Dažreiz, apcietinot kaujinieku, karaspēks ielenca veselus pilsētas kvartālus, kā tas, piemēram, notika 1906. gada 4. augustā Rīgā, apcietinot Cauni.

Kaujiniekiem, kas dzīvi bija nokļuvuši policijas rokās, vajadzēja izciest neappraktāmas inkvizīcijas mokas. Un ne tikai kaujiniekiem. Parasti spīdzināja visus apcietinātos. Daudzas pilnīgi nevainīgas personas nodeva drausmīgai inkvizīcijai, mēģinot izspiest atzišanos par noziegumiem, ko tās nebija pastrādājušas. 1906. gada 18. martā skolotājs Rizga pēc 5 mēnešu nosēdēšanas Centrālcietumā no turienes tika pārvests uz izmeklēšanas nodaļu pratināšanai. Nopratināšana notika Gregusa un Mihejeva vadībā. Rizgu izģērba, noguldīja uz sola, piesēja un sāka sist ar gumijas nūjām. Pēc 40 sitieniem sišanu pārtrauca, pēc tam atkārtoja vēl tikpat, pēc jauna pārtraukuma sāka sist atkal. Viņa kailo muguru pārklāja ar mitru lupatu un ķērās pie sišanas ceturto reizi. Apmetuši cilpu ap kaklu, draudēja pakārt, pēc tam atkal sāka spīdzināt, līdz Rizga beidzot zaudēja samaņu. Spīdzinātāji gribēja panākt, lai Rizga atzīstas kāda pristava noslepkavošanā Mogiļevas guberņā.

Otrā dienā nejauši atklājās, ka viņš nebija varējis piedalīties slepkavībā, un viņu nogādāja atpakaļ Centrālcietumā.⁴⁴

⁴⁴ Янсон П. Карательные экспедиции в Прибалтийском крае 1905—1907 гг., с. 14.

Krafišana Rīgas ielās.

Šādi gadījumi, kad policija līdz nāvei nomocīja nevainīgus cilvēkus, nebija reti. Spīdzinot viņus galīgi sakropļoja. Bieži policija, nevarējama nodot tiesai šos nelaimīgos upurus, jo tai nebija izdevies izspiest «atzīšanos» neizdarītajos noziegumos, pati bez kādas tiesas tos nogalināja.

Sevišķi nežēlīgi ieslodzītos spīdzināja Rīgas slepenpolicijas moku kambaros, kur pat pārspēja viduslaiku inkvizīciju. Nekur Eiropā un pat nekur Krievijā tai laikā nenotika tāda zvēriska spīdzināšana kā Rīgas slepenpolicijas moku kambaros. Rīgas slepenpolicija, kas atradās vācu pilsētas pārvaldes rīcībā, kļuva pazīstama Eiropā kā viena no visdrausmīgākajām inkvizīcijas vietām. Tās vadībā tieša ietekme bija Baltijas baroniem, kuri, alkdami pēc atriebības, pēc mežonīgas izrēķināšanās ar revolucionāriem, panāca, ka slepenpolicijai piešķīra tiesības izdarīt iepriekšēju izmeklēšanu politiskās lietās. Rīgas slepenpolicijas darbība neaprobežojās vienīgi ar Rīgu. Tai bija sakari ar aprinču centriem un miestiem visā Latvijā. Benžu Gregusa, Dāvusa, Mihejeva u. c. vadībā tur katru nakti notika neaparakstāmi šausmu darbi. Nopratināmos sita ar gumijas nūjām līdz samaņas zaudēšanai, viņiem plēsa matus, dedzināja miesu ar degošiem papirosiem vai cigāriem, viņus bradāja kājām, viņiem salauza rības, izsita zobus, sita pa dzimumorgāniem, dūra aiz kāju nagiem adatas utt. 1906. gada 26. novembrī apcietinātos Neimani, Juri Biskapu un citus tik ilgi visnecilvēcīgākā kārtā spīdzināja, ka Neimanis pēc vairākkārtējas spīdzināšanas nevarēja ne stāvēt, ne paiet. Juris Biskaps arī nevarēja pats paiet, uz tualeti viņu veda

biedri, bet uz spīdzināšanām nesa špiķi. Bet arī šajā stāvoklī viņu vēl turpināja spīdzināt — līdz pat nāvei.⁴⁵

Pēc smagām spīdzināšanām apsūdzētie, pie kuriem spīdzināšanas pēdas bija pārāk redzamas, tika izvesti no cietuma un nošauti it kā «bēgot». 1906. gadā, naktī no 17. uz 18. janvāri, Rīgā «bēgot» nošāva Lapsu, kam bija laužts krūšu kauls un ribas, Strazdiņu, kam bija sakropļotas kājas, Pēteri Āzenu, kura līķi pēc tam atrada ar salauztiem kauliem un pirms nošaušanas nocirstu kāju, ar neskaitāmiem ieroču ievainojumiem.⁴⁶

Politiskos ieslodzītos spīdzināja arī cietumos. Rīgas un citos Latvijas cietumos apcietinātos bieži nežēlīgi sita un arī nošāva.

Cik smagi represijas un cietuma režīms atsaucās uz ieslodzītajiem, par to liecina šāds gadījums. Kara tiesa iztiesāja pilsoņa Samsona lietu, kurš bija apsūdzēts par to, ka viņš revolucionāru grupas priekšgalā it kā izdarījis bruņotu uzbrukumu cietuma konvojam, kad tas veda no Liepājas cietuma politiskos ieslodzītos. Samsonam draudēja nāves sods, bet, tā kā viņam bija saprātīga aizstāvība un nozieguma faktu nevarēja pierādīt, tiesa viņu attaisnoja. Tiesā Samsons pilnīgi nereaģēja uz apkārtējiem, sēdēja kā sastindzis ar pārakmeņojušos seju un sastingušām, pārakmeņotām acīm — kā dzīvs mironis. Tādā pašā stāvoklī viņš turpināja sēdēt arī tad, kad tiesa pasludināja spriedumu par viņa attaisnošanu. «Apsūdzētais Samson, jūs esat attaisnots!» griežas tiesas priekšsēdētājs pie Samsona. «Es atskatījos,» raksta aizstāvis, «divus soļus no manis, man aiz muguras uz apsūdzēto sola sēdēja ne Samsons, bet dzīvs mironis.»

«Picelieties, jūs esat attaisnots! Vai dzirdat?» mazliet sakaitināts, runāja priekšsēdētājs. Bet Samsons neko nedzirdēja un neredzēja. Ar sastingušu, nedzīvu skatienu urbdamies tālumā, viņš joprojām sēdēja nekustīgi, pilnīgi nereaģējot uz apkārtējiem. Ar plaši ieplestām, pārakmeņotām acīm, bez jebkādam domu un jušanas pazīmēm, ar pusatvērtu muti kā automāts viņš turpināja nekustīgi sēdēt. «Apsveicu, jūs, Samson, jūs esat attaisnots!» teica aizstāvis, tuvodamies Samsonam. Nekādas atbildes... Veltīgi latviešu tulks, dzīvi žestikulēdams, sāka ieskaidrot Samsonam latviešu valodā, ka viņš ir attaisnots. Samsona palika sastinguma stāvoklī un tikai pēc kāda laika atjēdzās. «Nekad savā mūžā,» raksta aizstāvis, «nebiju redzējis kaut ko līdzīgu: manā priekšā stāvēja dzīvs mironis šā vārda tiešā nozīmē.»⁴⁷

Kontrevolūcijas uzbrukumā aktīvi piedalījās arī melnsimtnieku bandas, tā sauktās Baltijas vācu paš aizsardzības nodaļas. Tās aizturēja gājējus uz ielām, aplaupīja un piekāva tos. Nereti vācu «paš aizsardzība» ielauzās strādnieku dzīvokļos un piekāva strādniekus.

⁴⁵ Янсон П. Карательные экспедиции в Прибалтийском крае 1905—1907 гг., с. 16.

⁴⁶ Турпат, с. 11.

⁴⁷ В тисках террора. Прибалтийский край перед судом самодержавия. М., 1926. с. 27.

Nikno teroru uzturēja visā Baltijā izsludinātais karastāvoklis. Pilsētu iedzīvotājiem bija stingri aizliegts iziet uz ielas pēc noteiktā laika. Rīgā vārtus un namu parādes durvis bija pavēlēts turēt aizslēgtas no plkst. 5 vakarā līdz 6 no rīta. Tie namīpašnieki un namu pārvaldnieki, kas šo pavēli nepildīja, tika sodīti ar 500 rubļiem vai 5 mēnešiem ieslodzījuma cietumā. Piedraudot ar stingru ciemtuma sodu, strādniekiem tika aizliegts sasaukt sapulces, rīkot demonstrācijas. Tajā pašā laikā nikni vajāja revolucionāro un demokrātisko presi. Pēterburgā, Rīgā, Jelgavā un Liepājā slēdza un konfiscēja latviešu avīzes un žurnālus. Sociāldemokrātisko avīžu — «Pēterburgas Latvietis», «Pēterburgas Atbalss», «Nevas Viļņi», «Patiesība», ko izdeva Pēterburgā latviešu valodā, avīzes «Jaunā Dienas Lapa» — redaktorus ne vienreiz vien ar Preses galvenās pārvaldes rīkojumu sauca pie tiesas atbildības. Izdevumus konfiscēja, laikrakstiem uzlika nesamērīgi augstus naudas sodus.

Rīgā ar ģenerālgubernatora rīkojumu tika nodibināts īpašs «filtrs» latviešu preseī speciāla laikrakstu galda veidā, kas apgādāja arī periodiskos izdevumus ar informāciju par ģenerālgubernatora darbību.⁴⁸

Cara administrācija stingri raudzījās, lai revolucionārie notikumi vienā vai otrā Krievijas apvidū netiktu plaši apgaismoti visā valstī. Tika sauktas pie atbildības vairākas krievu avīzes, kas bija no latviešu avīzēm pārdrukājušas ziņas par revolucionāro kustību Baltijā. Tāpat arī otrādi: par pārdrukātām ziņām no krievu avīzēm tika saukti pie atbildības latviešu avīžu redaktori.

Neraugoties uz niknajām represijām, latviešu periodiskajai revolucionārajai preseī, tāpat kā citu Krievijas tautu revolucionārajiem preses izdevumiem, bija liela nozīme 1905. gada revolūcijā — tas bija viens no asākajiem proletariāta ieročiem cīņā pret kontrrevolūciju.

4. LATVIEŠU BURŽUĀZIJAS LĪDZDALĪBA REVOLŪCIJAS APSPIEŠANĀ

Uzbrūkošajai kontrrevolūcijai neizdevās uzreiz apspiest revolūciju. Strādnieki neatlaidīgi aizstāvējās, kā turpmāk redzēsim, ar streikiem, demonstrācijām un partizānu cīņu. Proletariāts atkāpās lēnām, nemitīgi cīnoties pret kontrrevolūcijas spiedienu, reizēm atvairot ienaidnieka uzbrukumu ar pretuzbrukumu, bet buržuāzija pēc sodu ekspedīciju ierašanās Baltijā vēl krasāk vērsās pret revolūciju. Sevišķi agresīvi bija noskaņota latviešu bagātāko slāņu grupa. Tā bija pazīstamā reakcionāra Fr. Veinberga grupa, kas organizējās ap laikrakstu «Rīgas Avīze». Jau pirms soda ekspedīciju ierašanās tā ieņēma galēji labējo pozīciju un aizstāvēja savienību ar vācu junkuriem. Kad Baltijā ieradās soda ekspedīcijas, tā jūsmīgi apsveica zvērisko izrēķināšanos ar iedzīvotājiem, uzlie-

⁴⁸ В тисках террора. Прибалтийский край перед судом самодержавия, с. 77.

lija ģenerāļa Orlova, Mellera-Zakomejska un citu latviešu tautas bendētāju asiņainos darbus. 1906. gada 12. janvārī «Rīgas Avīze» rakstīja, ka soda ekspedīcijas Vidzemē strādājot cītīgi, saskaņoti. «Kā dzird, Vecgulbenē nošauts 21 dumpinieks, Tirzā — 6 un Sinolē — 2. Jaunpiebalgā nodedzinātas Bricu mājas. Vecpiebalgā sašauta ar granātām drupās draudzes skola, tāpēc ka no tās savā laikā tika apšaudīts karaspēks.»

«Rīgas Avīze» ar redaktoru Fr. Veinbergu un mācītāju A. Niedru priekšgalā dzina neķītru demagoģiju pret sociāldemokrātiem. Tā aicināja latviešu inteligenci uz kopdarbību un apvienošanos ar vācu aristokrātiju. 1906. gada vasarā, kad Valsts domē apsprieda jautājumu par amnestiju politiskajiem ieslodzītajiem un par nāves soda atcelšanu, tā kopīgi ar vācu junkuriem un reakcionāro cara augstāko birokrātiju krasi nostājās pret amnestiju un nāves soda atcelšanu.

Reakcionārā Fr. Veinberga grupa, soda ekspedīcijām Baltijā ienākot, krasi pastiprināja aģitāciju par vienotas buržuāzijas kontrrevolucionārās frontes radīšanu. Tā centās zem kontrrevolūcijas karoga mobilizēt arī zemniecību, it īpaši budžus, kuri arī nu vēršās pret revolūciju. Kontrrevolūcijai pārejot uzbrukumā, bagātākie zemnieki, «pelēkie baroni», sāka sniegt aktīvu palīdzību soda ekspedīcijām. «Rīgas Avīze» sistemātiski kūdīja masas pret revolucionāro kustību. 1906. gada 4. janvārī tā rakstīja: «.. nepareizi un nevietā ir tagadējā brīdī sacelt pret karapulku rīcību aizdomas, izsacīt tiem pārmētumus vai aizbildināt nemiernieku izturēšanos. Tas viss tikai pamazina kārtības nodibināšanas lietu un lej jaunu eļļu nemiera ugunīs.»

Fr. Veinberga grupas pozīcija revolūcijas apspiešanas jautājumā saskanēja ar cara patvaldības un Baltijas junkuru ieņemto pozīciju. Tā pilnīgi atbalstīja valdības soda ekspedīciju pasākumus un baronu zvērības. Bet savu kontrrevolucionāro politiku Veinberga grupa centās realizēt zem visas tautas karoga. Aizstāvot savas grupas intereses, tā kaulējās ar baroniem un vācu aristokrātiju pilsētās, lai izlūgtos žēlastības dāvanīņas pašvaldības laukā.

Veinberga grupai līdzās stāvēja otra buržuāzijas grupa, kas turējās pie «oktobristu» virziena. Šās nacionālās buržuāzijas grupas priekšgalā bija I Valsts domes locekļi Grosvalds un Čakste, tās rīcībā bija arī daži laikraksti. Šī grupa, līdzīgi Veinberga grupai, asi nosodīja revolucionāro cīņu un aicināja ātrāk tikt galā ar partizāniem. Tā ieteica mest pie malas «sarkano mānīgos solījumus» un nodot viņus «pelnītajam sodam». «Vajag iztīrīt no dvēseles visu sarkano zemiskumu,» rakstīja «Tēviņa», «un atgriezties mierīgā darbā.» Ar šāda veida kontrrevolucionāru aģitāciju avīze daudzkārt uzstājās pret sociāldemokrātiem. 1906. gada 2. februārī tā ieteica pagastiem izpildīt savu pienākumu, neželot un neslēpt revolucionārus. «Jo drīzāk un pilnīgāk tie atsvabināsies no bīstamākiem elementiem, jo ātrāk un pilnīgāk nodibināsies kārtība un miers.» Soda ekspedīciju darbus šī grupa attaisnoja un atzina tos par pil-

nīgi likumīgu parādību, kas atbilst pašreizējiem apstākļiem. «Pret ieročiem darbojas ar ieročiem,» rakstīja «Tēvija». Tā ieteica iedzīvotājiem sevišķi neuztraukties un neskumt par nogalinātajiem nevainīgajiem upuriem.

Šī buržuāzijas grupa, krasi aizstāvēt kontrrevolucionāro pozīciju, gribēja iegūt dažas reformas vietējās pašvaldības laukā un zemes jautājumā. 1906. gada rudenī II Valsts domes vēlēšanu laikā tā dēvēja sevi par «reformistu» partiju.

Tā saukto latviešu kadetu grupa un tiem pievienojušies progresisti arī krasi uzstājās pret revolūciju. Oktobra un novembra dienās kadeti vēl slēpās zem demokrātu maskas, pārmeta sociāldemokrātiem, ka tie nav viņus aicinājuši uz pagastu pārstāvju kongresu, bet sodu ekspedīciju darbības laikā kadeti sāka dziedāt Čakstes un Grosvalda grupas dziesmu. Buržuāziskā avīze «Baltijas Vēstnesis» nosodīja revolūciju un ieteica iedzīvotājiem ātrāk to izbeigt.

Līdz ar kontrrevolūcijas uzbrukumu latviešu buržuāzijas ideologi attīstīja plašu cīņas kampaņu par zemniecību. Viņi izmantoja smagos triecienus, ko soda ekspedīcijas vērsa pret zemniekiem, lai visu vainu par ciešanām noveltu uz sociāldemokrātiem. Reakcionārie buržuāzijas laikraksti «Rīgas Avīze», «Tēvija», «Latvija» un citi attīstīja neķītru demagoģiju pret LSDSP, kas it kā esot vainīga zemnieku šausmīgajās ciešanās. No otras puses, buržuāzijas līderi uzstājās zemnieku saimnieku aizstāvju lomā, cenšoties pierādīt presē un lūgumos, ka saimnieki, tikai sociālistu ļaunprātīgās agitācijas maldināti, piedalījušies kustībā. Tajā pašā laikā buržuāzijas prese aicināja zemniekus uz visiem laikiem saraut sakarus ar «kaitīgajām» sociālisma «ilūzijām» un nostāties buržuāzijas pusē, kura sola zemes reformas. Avīzes «Mājas Viesis» redaktors P. Zālīte 1906. gadā ģenerālgubernatoram Sologubam iesniegtajā memorandā centās visu vainu par revolūciju uzvelt vācu baroniem un sociāldemokrātiem. P. Zālīte centās pielabināties cara patvaldībai un mēģināja raksturot revolucionāro kustību kā tīri nacionālu kustību, kas vērstā pret vāciešiem. To, ka kustība vērsās arī pret patvaldību, Zālīte centās izskaidrot ar sociāldemokrātu agitāciju.⁴⁹

Mēs zinām, ka 1905. gada latviešu zemnieku kustības galvenie cēloņi bija zemes jautājums, baronu plašās privilēģijas, kā arī baronu un cara patvaldības spaidi. P. Zālītes apgalvojums, ka zemnieki aizrāvušies ar sociāldemokrātu skaļajiem solījumiem, jau tāpēc vien ir nepareizs, ka latviešu sociāldemokrāti zemniekiem neko nesolīja, viņi aicināja tos tikai uz cīņu pret baronu jūgu un pret cara patvaldību, pareizi izskaidrojot zemniekiem viņu grūtā stāvokļa cēloņus un parādot, ka vienīgais iespējamais ceļš, kā atbrīvoties no visāda veida spaidiem, ir revolūcija.

Zālīte mēģināja izskaidrot sociāldemokrātu lielos panākumus laukos arī ar zemnieku zemo kultūras līmeni. Arī šis arguments neatbilst īstenībai. Latviešu zemnieki un kalpi bija samērā attīstīti.

⁴⁹ Zālīte P. Cīņa dēļ patiesības. R., 1907, 9. lpp.

Viņi labi saprata, ka blakus baronu jūgam viņi cieš arī no cara patvaldības nodokļu, politiskā un administratīvā jūga un ka viņi var savu stāvokli atvieglot nevis mierīgā, bet revolucionārā ceļā. Tikai šīs šķiras apziņas dēļ revolucionārā kustība Latvijā ieguva izteikti politisku raksturu. Izskaidrodams zemnieku kustības cēloņus, Zālīte pilnīgi noklusēja šķiru pretrunas uz laukiem. Šāda rīcība ir raksturīga buržuāzijas ideologiem, kas izskaidro revolucionārās kustības cēloņus ar sociāldemokrātu «launprātīgu» agitāciju.

1905. gada revolūcijas uzplūdu laikā buržuāzijai nebija ietekmes uz revolucionāro kustību Latvijā. Kaut arī tā mēģināja masas atrunāt no revolucionārās cīņas, revolūcija pletās plašumā un laukos izvērtās par zemnieku karu. Bet kontrrevolūcijas uzbrukuma laikā pilsētu buržuāzijai jau pieslējās lauku budži — «pelēkie baroni». Agrāk revolūcijai simpatizējošie turīgie māju īpašnieki tagad novērsās no revolūcijas. Daudzi «pelēkie baroni» sniedza tiešu palīdzību soda ekspedīcijām revolucionārās kustības apspiešanā. Ne bez buržuāzijas līderu padoma dažās vietās, piemēram, Siguldā un Stukmaņos, pagastu vecākie sarīkoja soda ekspedīcijām svinīgas sagaidīšanas un banketus, pateikdamies par sekmīgiem novadu nomierināšanas darbiem.⁵⁰ Dažos apriņķos, piemēram, Ilūkstes apriņķī, savos amatos atpakaļ ieceltie pagastu vecākie nosūtīja Nikolajam II vēstules ar padevības un uzticības apliecinājumiem, apsodīdamies darīt visu pilnīgas kārtības atjaunošanas labā. Ģenerālgubernators Sologubs vēstules nosūtīja Nikolajam, kas uz tām atzīmēja: «Lasīju ar patiku.» Fr. Veinberga reakcionārā grupa panāca, ka pagastiem atjaunoja tiesības izsūtīt ārpus Latvijas robežām demokrātiski noskaņotas personas. 1894. gadā Baltijas guberņu pagastiem šīs tiesības bija atņemtas. Tagad tās tika atjaunotas, un pagastu sapulcēs soda ekspedīciju priekšnieki un «pelēkie baroni» piespieda zemniekus balsot par viņu izraudzīto personu izsūtīšanu. Budži pagastu valdēs piespieda arī skolotājus pakļauties skolu priekšniecības prasībām un mācīt skolā saskaņā ar tautskolu inspektora priekšrakstiem.

Dažās vietās budžu sapulces prasīja, lai valsts vara izsniedz viņiem ieročus, un solījās tad paši tikt galā ar dumpiniekiem.

Tā lauku buržuāzija mainīja savas pozīcijas. Kaut arī tā rakstīja pavalstnieku padevības apliecinājuma vēstules caram, sagaidīja soda ekspedīcijas, balsoja par demokrātiski noskaņotu personu izsūtīšanu lielā mērā represiju draudu ietekmē, tomēr «pelēkie baroni» ar kontrrevolūcijas iestāšanos grozīja savu attieksmi pret revolūciju un atklāti pieslējās buržuāzijas kontrrevolucionārajai fronteī. Turpmāk lauku buržuāzija vēl vairāk tuvinājās pilsētu buržuāzijai. Taču lauku iedzīvotāju galvenā masa — kalpi un darba zemnieki — arī 1906. gadā palika uzticīgi revolūcijai. Tas izpaudās viņu cīņā pret uzbrūkošo kontrrevolūciju.

⁵⁰ «Tēvija», 1906, 4. martā.

IZSTĀVĒŠANĀS
CĪŅAS
PRET UZBRŪKOŠO
KONTREVOLŪCIJU
1906. GADĀ

1. STRĀDNIEKU STREIKI

Kontrrevolūcijai pārejot uzbrukumā, proletariāta stāvoklis krasi pasliktinājās. Cara patvaldība pastiprināti uzbruka oktobrī iekarotajām un revolucionārā kārtībā ievestajām strādnieku demokrātiskajām brīvībām. Tā izdeva speciālus lēmumus pret streikiem, izklīdināja sapulces un demonstrācijas, vajāja demokrātisko presi. Jau 1905. gada decembra pirmajā pusē cara valdība aizliedza dzelzceļnieku streikus. Šajā lēmumā dzelzceļu, telefona un telegrāfa strādniekiem un kalpotājiem par piedalīšanos streikā vai kūdīšanu uz to bija noteikts cietuma sods no 4 līdz 16 mēnešiem. Toties streiklaužiem, kurus streikotāji bija ievainojuši, valdības lēmums garantēja pilnīgu darba algas izmaksu par visu slimības laiku, bet sakropļošanas gadījumā solīja nodrošināt viņus ar pensiju.¹

Vienlaicīgi ar krasu uzbrukuma pastiprināšanos proletariāta demokrātiskajiem iekarojumiem stipri pasliktinājās arī strādnieku ekonomiskais stāvoklis. Latvijas rūpniecība 1906. gadā pēc neilgas rosības pārdzīvoja depresiju. Daudzos uzņēmumos samazinājās ražošanas apjoms. Tikai Rīgā vien bija 15 tūkst. bezdarbnieku. Šajos grūtajos apstākļos sākās uzņēmēju uzbrukums proletariāta ekonomiskajiem iekarojumiem. Fabrikanti samazināja darba algu un krasi pastiprināja strādnieku ekspluatāciju. Rīgas ostā viena un tā paša tvaikoņa kravas iekraušanas darbus veica 1905. gadā 24 cilvēki, bet 1906. gadā uz pusi mazāk — 12, darba algai paliekot agrākajai.² 1905. gadā samazinājušos naudas sodus uzņēmēji sāka no jauna uzlikt strādniekiem milzīgos apmēros, bet meistari atgriezās pie savām agrākajām iemīļotajām strādnieku aplaupīšanas metodēm — dažāda veida kukuļiem. Policija un fabriku administrācija citīgi gādāja, lai fabrikās būtu vairāk provokatoru un spiegu. Kritisks stāvoklis bija tiem biedriem, kuri pēc vairākiem apcietinājumā pavadītiem mēnešiem iznāca no cietuma. Fabrikanti kategoriski atteicās pieņemt viņus atpakaļ darbā. Fabriku administrācija sāka vajāt un ignorēt strādnieku delegātus, kā arī centās

¹ «Pēterburgas Latvietis», 1905, 6. dec.

² «Cīņa», 1906, 10. jūl.

atbrīvoties no rūpnīcu strādnieku aktīva. Aizbildinoties ar nepieciešamību samazināt strādnieku skaitu un citiem izdomātiem motīvējumiem, administrācija atlaida no darba aktīvistus, it īpaši sociāldemokrātus. Fabrikanti sastādīja atbrīvoto aktīvistu «melno sarakstu», un šos cilvēkus darbā vairs nepieņēma.³ Daudzus, kas bija nokļuvuši «melnajos sarakstos», izsūtīja uz Krievijas ziemeļu guberņām.

Strādnieki sīvi pretojās uzbrūkošajai kontrrevolūcijai, aizstāvot savus ekonomiskos un politiskos iekarojumus. 1906. gadā strādniekiem un lauku darbaļaudīm bija vēl daudz cīņas spara, un tāpēc boļševiki uzskatīja, ka revolūcija vēl nav beigusies. Decembra sacelšanās sagrāvi, soda ekspedīciju trakošanu dažādās Krievijas vietās, arī Baltijā boļševiki novērtēja kā revolūcijas pagaidu atkāpšanos, pēc kuras sekos jauni uzplūdi, kas arī izšķirs tās iznākumu. Revolūcijas atplūdu laikā boļševiki grozīja savu taktiku. No tiešas pārejas uz bruņoto sacelšanos, carisma sturmēšanu viņi kārtībā atkāpās, saistīja savu nelegālo darbu ar legālo, pievēršot uzmanību jaunās sacelšanās sagatavošanai. Pie šīs taktikas turējās arī lielum lielais vairākums latviešu sociāldemokrātu, izņemot oportunistiski noskaņotus elementus. Sociāldemokrātijas orgāns «Cīņa» 1906. gada 18. martā, aicinot masas boikotēt I Valsts domes vēlēšanas, rakstīja, ka šīs vēlēšanas sēs masās ilūziju, it kā revolūcija uzvarēta. Bet revolūcija nav uzvarēta, nav apspiesta.

Kontrrevolūcijai uzbrūkot, strādnieku sociāldemokrātiskās organizācijas cieta lielus zaudējumus. Sevišķi cieta kaujinieki, kurus policija nesaudzīgi vajāja. Tomēr kontrrevolūcijai par spīti policijas milzīgajām pūlēm neizdevās paralizēt latviešu revolucionāro sociāldemokrātu darbību. Strādnieku sociāldemokrātiskās organizācijas ātri piemērojās karastāvokļa režīmam un turpināja cīņu pret kontrrevolūciju. Tāpat arī tās pastiprināja cīņu pret oportunistiskajiem elementiem partijā, aizstāvot revolucionārās šķiru cīņas taktiku. Sociāldemokrātiskās organizācijas sistemātiski gatavoja masas turpmākai cīņai. LSDSP izlaida lielu daudzumu zursaukumu un skrejlapu, kurās izskaidroja strādniekiem aktuālos politiskos jautājumus. Neraugoties uz to, ka sapulces bija stingri aizliegtas, strādnieki sociāldemokrātu vadībā turpināja sapulcēties, kaut arī retāk un ne tik lielā skaitā kā 1905. gadā. No avīzes «Cīņa» 1906. gada 4. jūlija informācijas redzams, ka Liepājā katrā fabrikā jūnijā bija notikušas divas trīs sapulces. Pulcējās savus jautājumus apspriest arī ostas strādnieki un būvstrādnieki. Aktīvi darbojās Liepājas sociāldemokrātiskās organizācijas. No tās pašas avīzes informācijas redzams, ka vienā mēnesī Liepājā notikušas sešas partijas organizētas masu sapulces un apmēram 95 partijas šūniņu sapulces. Sapulcēs izskatīti jautājumi, kuri tajā laikā sevišķi interesēja strādniekus — par bruņoto sacelšanos, partizānu cīņu, revo-

³ «Cīņa», 1906, 27. jūn.

lucionāro pagaidu valdību u. c. Sociāldemokrātiskās organizācijas turpināja attīstīt savu darbību arī citās Latvijas vietās.

Jau 1906. gada sākumā, kad notika visnežēlīgākā izrēķināšanās ar revolūciju, Latvijas strādnieki LSDSP vadībā uzstājās pret kontr-revolūcijas uzbrukumu. Jau 1906. gada 9. janvārī, Pēterburgas strādnieku apšaušanas dienā, Rīgā un dažās citās Latvijas pilsētās strādnieki streikoja. Kādā no Kurzemes žandarmērijas pārvaldes priekšnieka janvāra ziņojumiem policijas departamentam teikts, ka 1906. gada 9. janvārī Liepājas drāšu fabrikas strādnieki, godinot nošautos Pēterburgas strādniekus, nav ieradusies darbā. Tāpat nebija ieradusies darbā lielākā daļa kara ostas strādnieku, nestrādāja tirdzniecības ostas strādnieki un dienas strādnieki muitā. Kaut gan pilsētā tika pastiprināti militārie spēki, tramvajs strādāja tikai pusi dienas — pēcpusdienā konduktori un vagonu vadītāji pārtrauca darbu.⁴ Janvāra streiki notika arī citās Latvijas pilsētās.

Pēc neilga laika, 10. aprīlī, Liepājā sāka streikot būvstrādnieki resp. mūrnieki, prasot 8 stundu darba dienu. Uz visām būvēm, izņemot divas, strādnieki streikā guva uzvaru. 20. aprīlī gandrīz visu Rīgas rūpnīcu strādnieki pieteica vispārējo politisko streiku. Streiks vērsās pret politisko ieslodzīto spīdzināšanu un nogalināšanu cietumos. Kā jau minējām iepriekšējā nodaļā, Rīgas un citos Baltijas cietumos tika pastrādāti briesmu darbi. Tiklīdz kāds no politiskajiem ieslodzītajiem parādījās pie kameras loga, cietuma sardze sāva bez brīdinājuma; uz ieslodzītiem sāva arī caur kameru durvīm; viņus bieži piekāva, viņiem aizliedza lasīt grāmatas, sarakstīties ar piederīgajiem. Ļoti ilgi tika vilcināta izmeklēšana. Daudzi sēdēja vairākus mēnešus bez apsūdzības uzrādīšanas. Pret šo necilvēcīgo izrēķināšanos politiskie ieslodzītie cīnījās ar protestiem un bada streikiem, bet šī cīņa gāja pāri viņu spēkiem. Aprīlī, kad Rīgas centrālcietumā politiskie ieslodzītie bija pieteikuši bada streiku, Rīgas proletariāts nolēma atbalstīt ieslodzīto biedru cīņu, piesakot 19. aprīlī vispārējo streiku. 20. aprīlī Rīgas žandarmērijas pulkvedis Volkovs telegrafēja policijas departamentam: «Streiks turpinās, streiko apmēram 80 fabrikas un rūpnīcas ar trīsdesmit tūkstošiem strādnieku. Rīt sagaidāma darbu atjaunošana.»⁵

Rīgas strādnieku streiks stipri satrauca vietējo administrāciju; tas parādīja, ka Rīgas proletariāta spēki vēl nav salauzti. It īpaši tā varēja par to pārliecināties 1. Maija dienā, kad Rīgas un citu Latvijas pilsētu — Liepājas un Jelgavas — proletariāts šo dienu atzīmēja ar vispārējo streiku. Kaut arī Latvijā bija karastāvoklis, 1906. gada 1. Maija streiks Latvijā noritēja visai organizēti un tam bija labi panākumi. 1. Maija priekšvakarā rūpnīcās lielā pacīlātībā notika strādnieku sapulces. Jau 30. aprīļa vakarā vietējā administrācija Rīgā, Liepājā un Jelgavā mobilizēja papildu karaspēka daļas, lai izrēķinātos ar streikotājiem. Policijas posteņus

⁴ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1906, д. 4, ч. 13, л. 1.

⁵ Turpat, ч. 11, л. 2.

divkāršoja, 1. maijā policijas patruļas jādelēja pa ielām un piespieda strādniekus, kas parādījās pie fabriku ēkām, stāties pie darba. Strādnieku dzīvokļos notika kratīšanas un apcietināšanas, tāpat arī izkratīja ielas gājējus. Ģenerālgubernators izdeva obligātu rīkojumu, ka visiem veikaliem 1. maijā jābūt atvērtiem un visiem ormaņiem jāizbrauc uz ielas. Par rīkojuma neizpildīšanu tirgotājiem draudēja naudas sods 500 rbļ. apmērā un tirgošanās tiesību zaudēšana. Karaspēkam pavēlēja šaut katrā strādnieku pūli un uz katru, kas mēģinātu slēgt veikalus.

Neraugoties uz vietējās administrācijas pielietotajiem drakoniskajiem līdzekļiem, 1. Maija akcijas Latvijā noritēja ļoti sekmīgi. Strādnieki streikoja visās Rīgas fabrikās un rūpnīcās, izņemot Kuzņecova fabriku, kur bija nostiprinājušies meņševiki. Ar lielu pacīlātību 1. Maiju svinēja Liepājas un Jelgavas strādnieki, kur šajā dienā arī pārtrauca darbu. Tikai nedaudzās Jelgavas rūpnīcās administrācijai ar policijas palīdzību izdevās atturēt strādniekus no streika. Interesanti, ka Liepājā tirgotāji, baidīdamies no ģenerālgubernatora draudiem, atvēra veikalus, tomēr netirgojās, aizbīdinādamies ar 1. Maija svētkiem. Ģenerālgubernatora draudi maz ietekmēja arī ormaņus: tikai nedaudzi no viņiem izbrauca uz ielām. Streiks sākās arī Dobeles apkaimē, kaut gan soda ekspedīcijas tur strādāja briesmu darbus. Gandrīz visās Dobeles apkārtnes muižās un lielākajās zemnieku mājās 1. Maijā laukstrādnieki nestrādāja.

Drīz pēc 1. Maija streika Latvijā sākās jauns strādnieku streiku cīņas uzplūdums. Atsevišķie ekonomiskie streiki, kas notika pavasarī, vasaras mēnešos pārauga varenā streiku kustībā. Tā gan nesaņiedza tik lielus apmērus kā 1905. gada oktobrī, tomēr aptvēra daudzas fabrikas un rūpnīcas. 1906. gada vasarā ar lielu apņēmību streikoja būvstrādnieki un Rīgas tramvaju parka kalpotāji. Strādnieki prasīja darba dienas saīsināšanu, darba algas paaugstināšanu, kā arī spiegu atlaišanu no darba fabrikās. Daudzās rūpnīcās vasarā izcēlās streiki tāpēc, ka uzņēmēji atteicās pieņemt atpakaļ darbā no cietuma atbrīvotos strādniekus.

1906. gadā streikot bija daudz grūtāk nekā 1905. gadā. Pirmkārt, streiki noritēja ļoti saasināta militāra terora apstākļos, otrkārt, fabrikanti nostiprināja savas savienības un rīkojās kopīgi, neatļaujot atsevišķiem uzņēmumiem patstāvīgi piekāpties strādnieku priekšā. Kad pieteica streikus, fabrikanti biežāk nekā 1905. gadā ķērās pie lokautiem un streiklaužu vervēšanas; tai laikā pastāvošā bezdarba apstākļos strādniekiem bija grūti cīnīties pret streiklaužiem. Tomēr vasaras streiki Latvijā bija diezgan plaši, un daudzi no tiem beidzās ar strādnieku uzvaru. Rīgā streikoja rūpnīcu «Unions», «Provodņiks», «Stella», kā arī alusdarītavu «Valdšleshens», «Kuncendorf» un daudzu citu uzņēmumu strādnieki.⁶ Arī Liepājā vasaru streiki neizbeidzās. Tiklīdz beidza streikot vienā

⁶ «Cīņa», 1906, 31. aug., 7. sept.

rūpniecības nozarē, tūlīt sāka citā. Jūnijā streikoja septiņu Liepājas fabriku strādnieki.

Vasaras streikos Latvijas proletariāts daudzos uzņēmumos uzvarēja — panāca daļēju darba algas paaugstināšanu, darba dienas saīsināšanu, dažu spiegu atlaišanu no darba. Dažās rūpniecās streikiem bija ļoti sasprindzināts raksturs, un tie ilga vairākas nedēļas. Firta rūpniecā strādnieki streikoja apmēram divus mēnešus, Riha kokzāģētavā — 4 nedēļas, Liepājas eļļas fabrikā — 52 dienas, Rīgas tekstilfabrikā — 7—8 nedēļas.

Ļoti sasprindzināts bija Rīgas tramvaju parka kalpotāju streiks. Tas sākās vienlaicīgi ar būvstrādnieku streiku — 18. jūlijā. Tas tika izsludināts, lai atbalstītu bezdarbniekus, kuri prasīja, lai Rīgas pilsētas valde rīkotu sabiedriskos darbus. Būvstrādnieku streiks ilga apmēram nedēļu, un tas panāca, ka pilsētas valde apsoliya sākt slimnīcas, tirgus un vēl citu pilsētas ēku būvi. Rīgas tramvaju parka kalpotāju streiks izcēlās cita cēloņa dēļ. Jūlijā uz meistara Klemšuka pieprasījumu administratīvā kārtā apcietināja un ieslodzīja cietumā septiņus tramvaja strādniekus. Pēc atbrīvošanas šie strādnieki atgriezās savā iepriekšējā darbā, bet meistars Klemšuks un tramvaja akciju sabiedrības valde viņus darbā nepielaida. Strādnieki, meistara un valdes izturēšanās satraukti, izsludināja 18. jūlijā streiku ar prasību atlaist Klemšuku un pieņemt darbā no cietuma atbrīvotos biedrus. Sākumā tramvaja valde piekāpās, apsolut apmierināt strādnieku prasības, bet doto solījumu nepildīja. Kad strādnieki bija sākuši strādāt, tā vienojās ar gubernatoru, ka strādnieku prasības neizpildīs. Tāpēc 5. augustā tramvaju parka strādnieku un kalpotāju streiks sākās no jauna un šoreiz ilga apmēram pusotra mēneša. Tramvaja akciju sabiedrības valde, vietējā administrācija un policija vienotiem spēkiem centās par katru cenu streiku apspiest. Valde sāka tramvaju kalpotājus atlaist no darba, policija izdarīja streikotāju kratīšanas un apcietināšanas, pie kam gubernators sodīja katru streikotāju ar trim rubļiem, kurus policija piedzina no strādniekiem. Ja kādam nebija naudas, pārdeva viņa mantu.⁷ Pirmajās divās streika nedēļās policija apcietināja un izsūtīja 113 vagonu vadītājus. Lai izjauktu streiku un atjaunotu tramvaja kustību, valde sāka pastiprināti vervēt streiklaužus.

Cīņa saasinājās. Uz policijas, valdes un vācu melnsimtnieku bandu teroru strādnieki reaģēja aktīvi. Streikojošiem strādniekiem palīgā nāca kaujinieki, kas apšaudīja streiklaužu vadītus un policijas apsargātos tramvaju vagonus. Kaujinieki meta arī bumbas un ar piroksilīnu uzspridzināja tramvaja līnijas stabus. Rīgas žandarmērija telegrammā, kuru 13. augustā nosūtīja policijas departamentam, ziņoja, ka «streikojošie tramvaju strādnieki vakar vakarā mēģināja ar piroksilīnu uzspridzināt tramvaju stabu sakarā ar to, ka pa Aleksandra ielu tika uzturēta kustība ar jaunpieņemto

⁷ «Cīņa», 1906, 7. aug.

kalpotāju palīdzību. Stabs sabojāts. Miertiesas namā izsisti visi logi. Cilvēki nav cietuši. Nakti revolucionāri uzbruka vācu pašaisardzības telpām. Vācieši atgaināja uzbrucējus ar šāvieniem. Ēka no šāvieniem bojāta. Aizturēto nav.»⁸

Baltijas ģenerālgubernatora apkopojumā ziņojumā par noziegumiem, kas izdarīti no 15. augusta līdz 1. oktobrim, minēti pilnīgāki dati par kaujinieku darbību tramvaja kalpotāju streika laikā. No ziņojuma redzams, ka 26. augustā, 5., 11. un 12. septembrī Rīgā uz tramvaju mestas bumbas. 13. septembrī uzspridzināts tramvaja līnijas stabs; tramvajus apšaudīja.⁹ 11. septembrī bumbu uz tramvaju bija metis Leopolds Adamuss. Policijai izdevās Adamusu apcietināt. 1906. gada 13. septembrī viņu un Vladislavu Dubaļski, kuru apsūdzēja tajā pašā lietā, lauka kara tiesa sodīja ar nāvi.¹⁰

Šai kaujinieku darbībai bija ļoti pozitīvs rezultāts tramvaju parka kalpotāju streika cīņā. Kaujinieki uzspridzināja vairākus tramvaja stabus, dažus tramvaja vagonus apgāza, dažās vietās sabojāja tramvaja sliedes. No bumbu sprādzieniem un tramvaju apšaudīšanas cieta streiklauži, policija un sabiedrības padibenes, ko tramvaja valde bija salīgusi par maksu kā paraugpasāžierus, lai pamudinātu gājējus sēsties tramvajos. Gorodovojiem un iecirkņu uzraugiem, kuru apsardzībā notika tramvaju kustība, valde arī maksāja diezgan labi: iecirkņa uzraugam — 5 rubļus, gorodovojam — 3 rubļus dienā. Tomēr pēc minētajām kaujinieku cīņas akcijām reti kādam pat no salīgtajiem «goda» pasažieriem radās vēlēšanās sēsties tramvajā.

Šajā grūtajā cīņā Rīgas tramvaju parka strādniekiem un kalpotājiem brālīgu palīdzību sniedza krievu boļševiki. KSDSP CK kaujas grupa, kurā aktīvi darbojās boļševiki, izsniedza Rīgas strādniekiem no saviem līdzekļiem sprāgstvielas un bumbas cīņai pret streiklaužiem. No kaujinieka Griškas (Salņiņa) atmiņām redzams, ka latviešu kaujinieks bija devies uz Pēterburgu pēc bumbām. KSDSP CK kaujas grupa izsniedza viņam trīsdesmit granātas, divus pudus sprāgstvielu un citus kara materiālus.¹¹

Meņševiki un samierinātāji no LSDSP rindām uzstājās pret kaujiniecisku paņēmieni lietošanu cīņā. Viņi pārmeta boļševikiem, ka tie tramvaja darbinieku streikā it kā neesot ievērojuši šķiru cīņas principus, neesot nostādījuši proletariātu pret buržuāziju, bet pārgājuši uz teroristiskiem aktiem un iebaidīšanu. Latviešu oportunisti, kuri tad jau manāmi pieslēgās meņševiku virzienam, vispār tai laikā aktīvi agitēja pret kaujiniekiem un partizānu kustību.

Tikai bads un mežonīgās represijas piespieda tramvaja strādniekus un kalpotājus izbeigt streiku, nepanākot prasību izpildīšanu.

⁸ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1906, д. 4, ч. 2, л. 7.

⁹ Турпат, д. 9, ч. 21, т. I, лл. 47, 48.

¹⁰ Революнарās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj. М., 1933, 157. lpp.

¹¹ 1905 год. Боевая группа при ЦК РСДРП(б). (1905—1907 гг.) Статьи и воспоминания. М.—Л., 1927, с. 167.

Streiks sekmēja strādnieku un kalpotāju solidaritāti kopējā cīņā par savām prasībām.

1906. gadā latviešu strādnieki aktīvi cīnījās arī pret bezdarbu. Latvijas rūpniecības pilsētās proletariāts lietoja visus iespējamus līdzekļus, lai atvieglotu bezdarbnieku grūto stāvokli. Tas pieprasīja, lai pilsētu valdes rīkotu bezdarbniekiem sabiedrisko darbus un lai uzņēmēji pieņemtu darbā pirmām kārtām bezdarbniekus. Izsludinot streikus, strādnieki kā vienu no savām prasībām izvirzīja — palīdzību bezdarbniekiem. Bez tam strādnieki sniedza bezdarbniekiem arī materiālu palīdzību, atskaitot zināmu procentu no savas darba algas bezdarbnieku fondā.¹²

Streiku cīņas vasaras uzplūdu periods Latvijā cieši saistīts ar vispārējiem revolucionārās cīņas uzplūdiem visā Krievijā. Jūnijā visā zemē bija vērojama jauna plaša masu kustība. Vasarā vērsās plašumā strādnieku streiku cīņa, iedegās zemnieku kustība, notika dumpji un stihiski nemieru uzliesmojumi armijā. 1906. gadā no maija līdz augustam Krievijā notika 750 zemnieku sacelšanās, kas aptvēra 250 apriņķus. Pēc oficiāliem datiem, vēl 1906. gadā muižas tika postītas un dedzinātas 76 apriņķos.¹³ Tas liecina, ka arī 1906. gadā kustības spēks vēl bija liels.

Jāatzīmē, ka 1906. gada vasarā sakarā ar vispārējiem revolucionārās cīņas uzplūdiem stipri pieauga revolucionārais noskaņojums kareivju vidū Daugavpilī. Tas bija saistīts ar revolucionāri noskaņotas kājnieku divīzijas ierašanos no Japānas frontes. Tai laikā arī KSDSP Daugavpils komiteja pastiprināja darbu karaspēka daļās. Bez kājnieku daļām Daugavpilī bija novietoti arī cietokšņa un lauka artilērijas divīzioni.

Arī Liepājas kara ostā uzbrūkošajai kontrrevolūcijai neizdevās paralizēt sociāldemokrātiskās kara organizācijas darbu. Pēc Tammerforsā sasauktās sociāldemokrātisko kara organizāciju I konferences datiem, Liepājā 1906. gadā bija viena no labākajām kara organizācijām. 1906. gadā joprojām tika izplatīta nelegālā revolucionārā literatūra, tika sasauktas sapulces, pieņemtas protesta

Vladislavs Dubajskis, nošauts 1906. gada 15. septembrī pie Rīgas centrālcietuma.

¹² «Сіпа», 1906, 27. jūn.

¹³ Панкратова А. Первая русская революция 1905—1907 гг. М., 1940, с. 165.

rezolūcijas pret strādnieku apšaušanām utt. 1906. gada 31. maijā Liepājā kreisera «Bogatir» matroži uzstājās pret matrožu nepamatotu apcietināšanu, bet jūnijā sliktas pārtikas dēļ streikoja Liepājas mīnu rotas kareivji. Liepājas kara ostas artilērijas bataljonā matroži protestēja pret bataljona komandiera Sabočinska rupju izturēšanos.

1906. gada jūnijā sacelšanās uzliesmoja Baltijas flotē uz mācību kuģa «Rīga», daļa sacēlušos matrožu izdemolēja kuģa telpas, paņēma šautenes un patronas. Tā kā sacelšanos ātri apspieda, visu kuģa komandu iesaistīt akcijās neizdevās.¹⁴

Daugavgrīvas cietoksnī pēc artilēristu nemieriem 1905. gada decembrī iestājās zināms klusums, kaut gan iesāktā sociāldemokrātu aģitācija starp kareivjiem turpinājās. Rīgas kara organizācijas biroja vadībā notika mītiņi un sapulces, kurās apsprieda aktuālos politiskos jautājumus un pieņēma revolucionāra satura rezolūcijas.

1907. gada janvārī revolucionāri noskaņotās karaspēka daļas sāka no jauna streiku pret cietokšņa priekšniecību, kas gribēja samazināt kareivjiem gaļas porcijas. Kareivju organizētā un vienprātīgā rīcība piespieda cietokšņa komandantu atteikties no uztura pasliktināšanas. Viņš bija spiests arī atbrīvot arestēto kareivi Gavrilovu, ko kategoriski pieprasīja pārējie kareivji.

Kareivju un matrožu kustība Latvijā bija saistīta ar cīņas paplašināšanos 1906. gadā visā Krievijas karaspēkā, ar stihiskiem bruņotiem nemieru uzliesmojumiem Baltijas flotē — Sveaborgā, Kronštātē, Rēvelē (tag. Tallina) u. c. Atsevišķi matrožu un kareivju nemieri tika ātri apspiesti vai izbeidzās paši.

1906. gadā salīdzinājumā ar 1905. gadu streiku kustība Latvijā gan stipri samazinājās, tomēr vēl bija samērā augstā līmenī. Zināmu priekšstatu par streiku kustību Latvijas rūpniecības centros sniedz Varzara sastādītā tabula par streikiem Vidzemes un Kurzemes guberņās.

STREIKU UN STREIKOTĀJU SKAITS FABRIKU UN RŪPNĪCU INSPEKCIJAI
PAKLAUTAJOS UZŅĒMUMOS VIDZEMES UN KURZEMES GUBERNĀS¹⁵

Guberņas	Vidzemes gub.				Kurzemes gub.			
	1895— 1904	1905	1906	1907	1895— 1904	1905	1906	1907
Streiku skaits	78	1 252	321	65	33	368	107	6
Streikojošo strādnieku skaits	18 303	258 567	91 804	20 731	4024	47 892	12 475	5434

¹⁴ Surikovs B. Zaldātu un matrožu revolucionārā kustība Latvijā 1905.—1907. g. R., 1957, 114. lpp.

¹⁵ Ск.: Министерство торговли и промышленности. Статистика стачек рабочих на фабриках и заводах за 1905—1908 гг. СПб., 1905.

Šie dati ir ļoti nepilnīgi, jo Varzara statistika attiecas tikai uz tiem fabriku un rūpnīcu strādniekiem, kuri strādāja fabriku un rūpnīcu inspekcijai pakļautajos uzņēmumos. Liels skaits pārējo strādnieku, kā arī amatnieku darbinīcu strādnieku streiku statistikā nav ietverti. Lielā starpība streikotāju un streiku skaita ziņā starp Vidzemes un Kurzemes guberņām izskaidrojama ar to, ka Kurzemes guberņā bija nesalīdzināmi mazāk fabriku un rūpnīcu strādnieku nekā Vidzemē: Vidzemes guberņā fabriku un rūpnīcu inspekcijai pakļautajos uzņēmumos 1905. gadā strādāja 53 917 strādnieku, bet Kurzemes guberņā tajā pašā laikā — tikai 11 325 cilvēki.

Tabula rāda, ka 1905. gadā Vidzemes un Kurzemes guberņās streiku kustībai bija grandiozs vēriens. 1905. gadā šajās guberņās streikvoja 14 reižu vairāk strādnieku nekā visos desmit iepriekšējos gados.

No Varzara materiāliem bez tam redzams, ka 1905. gadā Vidzemes guberņā streikos piedalījušies 95,5% strādnieku, 1906. gadā — 75,5%, 1907. gadā — 41,8%. Kurzemes guberņā 1905. gadā streiku kustībā piedalījušies 77,8% fabriku un rūpnīcu strādnieku, 1906. gadā — 54,3% un 1907. gadā — 52,8%. Starp citu, dažu rūpnīcu strādnieki 1905. gadā streikvoja pa 10—12 reižu. Pēc Varzara statistiskajiem datiem, 1905. gadā Vidzemes guberņā no 271 streikjoša uzņēmuma 106 uzņēmumi streikvoja 4 un 5 reizes un 87 — 6—11 reižu. Arī Kurzemes guberņā bija liels atkārtotu streiku skaits.

1906. gadā streiku kustība Vidzemes un Kurzemes guberņās salīdzinājumā ar 1905. gadu stipri samazinājās, apmēram trīspuspus reižu, kaut gan streikjošo strādnieku procents tik stipri nekritās. Pareizu ainu rāda nevis streikos piedalījušos strādnieku skaits, bet streikotāju skaits visos streikos, jo daudzi strādnieki streikvoja vairākas reizes gadā. 1905. gadā katrs strādnieks Vidzemes guberņā streikvoja vidēji 5 reizes, bet 1906. gadā — tikai 1,7 reizes.

Vismazāko izturību streiku cīņā parādīja sīko uzņēmumu strādnieki, kuri iepriekšējā gadu desmitā (1895—1904) vēl nebija pietiekoši sagatavoti cīņai. Streiku un streikotāju skaita samazināšanās 1906.—1907. gadā visvairāk izpaudās sīkos uzņēmumos. Visneatmaidīgāk 1906. gadā pret uzbrūkošo kontrrevolūciju aizstāvējās metālisti, būvstrādnieki, tekstilstrādnieki un tramvajnieki.

Pēc vasaras streiku uzplūduma 1906. gadā streiku kustība Latvijā nepārtraukti slīdēja lejup. 1907. gadā Vidzemes guberņā streikotāju skaits bija tikai 20 731, gandrīz tikai piektā daļa no 1906. gada streikotāju skaita. Tomēr 1907. gadā abās minētajās guberņās streikvoja vēl tikpat daudz strādnieku, cik visā pirmsrevolūcijas gadu desmitā — no 1895. līdz 1904. gadam.

1907. gada pavasarī Krievijas proletariāts otrreiz mēģināja apturēt kontrrevolūcijas uzbrukumu un pāriet pats uzbrukumā, kaut gan šis mēģinājums neizvērsās tik plašā streiku cīņā kā 1906. gadā. Tas liecināja par milzīgo spēku, kas slēpās proletariātā, kura cīņas

garu nevarēja galīgi nomākt nekādas cara valdības represijas (tas tika ar bažām atzīmēts varas iestāžu slepenajos dokumentos).

Proletariāta cīņa bija galvenais, izšķirošais moments visā revolūcijā. Proletariāts, nostājies kustības priekšgalā, noteica visu revolūcijas gaitu un raksturu; tas iesaistīja lielajā cīņā zemniekus un citus darbaļaužu slāņus, kuri no proletariāta aizguva tā cīņas metodes — streikus, masu demonstrācijas, mītiņus u. c. Visa revolūcijas gaita Latvijā un citās Krievijas vietās pilnīgi apstiprināja V. I. Ļeņina domu, ka «Krievijas revolūcijas savdabīgums ir tieši tas, ka tā pēc sava sociālā satura bija **buržuāziski demokrātiska**, bet pēc cīņas līdzekļiem — **proletāriska**».¹⁶ Revolucionārā cīņa Latvijā uzskatāmi parādīja, kā streiki un demonstrācijas iekustināja masas un kā revolūcijas gaitā plaši izplatījās proletariāta cīņas metodes.

2. KAUIJINIEKU CĪŅAS

Pēc streiku cīņām izcilu vietu 1906. gada revolucionārajā kustībā ieņēma kaujinieku cīņa. Boļševiki kaujinieku cīņai piešķīra lielu nozīmi. Revolūcija 1906. gadā vēl nebija apspiesta. Uz kontr-revolūcijas mežonīgo teroru vajadzēja atbildēt arī ar teroru. Bet proletariāts gatavojās pāriet no jauna uzbrukumā — gatavoja jaunu bruņoto sacelšanos. Bruņotās cīņas pirmrindnieki 1905. gada revolūcijā bija kaujinieki, kas bija organizējušies kaujinieku družinās. Cik liela loma 1905. gada revolūcijā bija kaujiniekiem, to vislabāk mums rāda decembra bruņotā sacelšanās Maskavā, kad apmēram 450 kaujinieki kopā ar strādniekiem 9 dienas varonīgi cīnījās pret lielām, labi apbruņotām un apmācītām karaspēka daļām, kas tiem uzbruka. Tiesa, bruņotā sacelšanās Maskavā cieta neveiksmi, bet boļševiki ar to ieguva cīņas pieredzi un izdarīja attiecīgus secinājumus, gatavojot jaunu, vēl varenāku sacelšanos. Arī Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas vairākums stingri turējās pie uzskata, kas paredzēja jaunas bruņotas sacelšanās sagatavošanu. Partijas prese un uzsaukumi aicināja iedzīvotājus bruņoties, vākt līdzekļus ieroču pirkšanai, dibināt kaujinieku grupas un gatavoties jaunām kaujām. 1906. gada februārī sociāldemokrātiskā avīze «Cīņa» rakstīja: «Jāaudzina mūsu jaunie biedri revolucionārā garā, jādibina bruņoti pulciņi un jācenšas visādos ceļos vākt naudu (ar kroņa naudas konfiscēšanu un kolektēm) priekš ieročiem. Tiesa, mums ne tuvu nepietiks ar mūsu (sociāldemokrātu) organizēto biedru skaitu, mums jācenšas apbruņot masu, tomēr vadībai, kaujas organizācijas kodolam jābūt mūsu rokās. . . Iekams nebūs mums spēku priekš bruņotās sacelšanās, mūsu bruņotiem pulciņiem jābūt vēl konspiratīvākiem nekā citiem pulciņiem. Viņu uzdevums tad būs dabūt visus nodevējus no kakla, jo tie mums vēl vairāk kaitē

¹⁶ Ļeņins V. I. Raksti, 23. sēj., 222. lpp.

nekā tīrasiņu policisti.. Nāks pavasaris, spīdēs siltāk saule, ies ledus, būs zemnieku dumpji, — tuvojas gals patvaldībai! Drebiet tad atkal par jaunu, visi līdēji, spiegi, muižnieki un sprediķotāji!»¹⁷

1906. gada sākumā LSDSP CK, lai sagatavotu jaunu bruņoto sacelšanos, noorganizēja tehnisku komisiju, kas piegādāja ieročus un apmācīja partijas biedrus šaušanā. CK nodibināja arī ieroču fondu, milicijas darba veicināšanas fondu un militāro organizāciju palīdzības fondu. Tehniskās komisijas nodibinājās arī pie pilsētu un rajonu partijas komitejām. Ar tehnisko komisiju starpniecību partijas komitejas uzturēja sakarus ar kaujinieku družinām un partizāniem un vadīja viņu cīņu. Tehniskās komisijas vāca ieročus, apmācīja biedrus šaušanā, organizēja kaujinieku grupas. LSDSP, gatavodamās uz jaunu sacelšanos, centās novērst tos trūkumus un kļūdas, kādas tika pieļautas Latvijā 1905. gada rudens bruņotās sacelšanās cīņās. Jautājumi par bruņošanu, partizānu kustību un bruņotās sacelšanās sagatavošanu arvien atradās partijas sapulču dienas kārtībā. Tie tika apspriesti partijas konferencēs, propagandistu sanāksmēs un zemākās partijas organizācijās. Tāpat tika apspriests jautājums par Revolucionāro pagaidu valdību.

Mobilizēt masas uz cīņu revolucionārajiem sociāldemokrātiem palīdzēja Tautas dzejnieks Rainis. Pats būdams aktīvs sociāldemokrāts, viņš nemitīgi aicināja masas uz izšķirošo kauju pret tumšajiem kontrrevolūcijas spēkiem. Daudzi jaunie Raiņa dzejoļi ietekmēja darbaļaudis vairāk nekā uzsaukumi. Arī 1906. gadā, kad reakcijas nobiedētā sīkburžuāziskā inteliģence sāka atkrist no revolūcijas, Rainis turpināja iedvesmot masas jauniem varoņdarbiem. Tajā laikā kādā no saviem nemirstīgajiem dzejoļiem «Vai mums acis, ko snaust?» viņš rakstīja:

Sirds vai tik bailīgi pukst?
Lūpas tik slepeni čukst?
Dvēsle kā mušīņa sīc,
Zirnekļa iekerta trīc?
— Nē, mums vēl droša ir sirds,
Acis vēl sparība mirdz,
Spēki iz krūtīm mums plūst,
Klints no tā spēka grūst.¹⁸

Tātad LSDSP savā vairākumā kopš paša kontrrevolūcijas uzbrukuma sākuma orientējās uz jaunu revolūcijas uzbrukumu. Atbilstoši šai orientācijai tā veica vairākus konkrētus pasākumus jauna revolūcijas uzbrukuma sagatavošanai, atbalstīja un organizēja partizānu cīņu, kā arī kaujinieku grupu cīņu. Pirmajās grāmatas nodaļās mēs aplūkojam kaujinieku grupu cīņu 1905. gadā. Kontrrevolūcijai pārējot uzbrukumā, šī cīņa Latvijā neizbeidzās, bet kļuva vēl asāka. Jau 1905. gada 20. decembrī Rīgas kaujinieki nolēma atbrūņot draģunu sardzes komandu, kas bija novietota «Provodņika» fabrikā.

¹⁷ «Cīņa», 1906, 23. febr.

¹⁸ Rainis J. Kopoti raksti, 1. sēj. R., 1947, 284. lpp.

Provodņika fabrikā revolūcijas uzplūdu laikā bija novietota liela dragūnu nodala, kura vajāja strādniekus, nogalināja vienu kaujinieku, izvaroja jaunas fabriku strādnieces. Kaujinieki nolēma darīt galu šīm negēlībām — uzbrukt dragūniem un viņus atbruņot. Uzbrukumu vadīja P. Lapsa un J. Čoke (Brašais), tajā piedalījās 60 kaujinieku.¹⁹

20. janvāra rītā pēc plkst. 6 kaujinieki iebruka kazarmā. Kāds no dragūniem izšāva. Pēc īsas, sīvas cīņas 16 dragūni tika nošauti un daudzi ievainoti. Kaujinieku pusē upuru nebija.²⁰

Plkst. 10 no rīta «Provodņiku», kas bija viena no lielākajām Rīgas fabrikām, aplenca karaspēks. Uz fabriku izšāva 6 lielgabala šāviņus. Kā ziņots avīzes «Pēterburgas Latvietis» 22. decembra numurā, viens šāviņš sprāga un sabojāja ūdensvadu, bet pārējie bija tukši. Strādnieki izbailēs bēga, bet viņus neizlaida no fabrikas, apšaudīja un piecus ievainoja. Karaspēka priekšniecība pieprasīja, lai strādnieki izdod vainīgos, un noturēja viņus fabrikā veselu diennakti, visādi pīrgādāmie par viņiem. Naktī vairākus desmitus strādnieku apcietināja un nogādāja Centrālcietumā.

Šo cietsirdīgo izrēķināšanos ar fabriku strādniekiem cara valdība un Baltijas vācieši uzskatīja vēl par nepietiekami bargu. Iekšlietu ministrs Durnovo pieprasīja no ģenerālgubernatora Sologuba paskaidrojumu, lai varētu ziņot Nikolajam II par apstākļiem, kas spieduši vietējo varu izbeigt dumpinieku iznīcināšanu. Viņš atgādināja cara pavēli: «. . ja ir kaut mazākā pretošanās vai varas darbi pret karaspēku, satriekt dumpinieku pūļus ar ieroču spēku. Tāda pavēle izskaidrojama ar to, ka lauka kara tiesai nav ērti sodīt desmitiem cilvēku un piespriest viņiem nāves sodus.»²¹ Sologubs atbildēja, ka viņš sarunas neesot vedis, bet, piedraudot ar nošaušanu, pieprasījis, lai strādnieki izdod vainīgos. Tāds paskaidrojums neapmierināja ne Durnovo, ne Nikolaju II. Cars nosūtīja Sologubam šādu telegrammu: «Nežēlīgais uzbrukums dragūniem Rīgā uzliek jums par pienākumu nevest ar dumpiniekiem sarunas, bet attīstīt visenerģiskāko darbību, piemērojot dumpiniekiem un viņu domubiedriem visbargākās represijas ļaundarīgā nozieguma izdarīšanas vietā. Nikolajs.»²²

Kaujinieku draužas turpināja neatlaidīgu cīņu ar provokatoriem, spiegiem, vācu pašaizsardzību un policiju. Rīgā kaujinieki nošāva kādu ilggadēju policijas agentu, vairākus spieģus un cietsirdīgos policijas bendes.

Kaujinieki nogalināja kādu aprinča cietuma priekšnieka palīgu, ļoti cietsirdīgu cilvēku, kas bija pasācis šaut dzīvā mērķī. Ja kādam bija piespriests nāves sods, viņš pirms soda izpildīšanas vingrinājās šaušanā, šaujot ar revolveri uz notiesāto. 18. maijā latviešu

¹⁹ Jānis Luters-Bobis. R., 1960, 208. lpp.

²⁰ Turpat, 209. lpp.

²¹ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1905, д. 1350, ч. 22, т. II, л. 114.

²² «Красный архив», 1925, № 4/5, с. 437.

kaujinieki nogalināja vienu no viszvērigākajiem bendēm — grāfu Keizerlingu, bet 30. maijā nodedzināja viņa pili. Tāpat viņi nodedzināja arī Jaunpils pili, kuru baroni gribēja pārvērst par vienu no saviem soda ekspedīciju štābiem.

Izcili drošsirdīgu uzbrukumu Rīgas policijas pārvaldei 18. janvārī (pēc vecā stila) izdarīja 12 kaujinieki ar Dubelšteinu un Straumi priekšgalā.²³ Apbruņojušies ar mauzeriem, viņi plkst. 8 no rīta ieradās policijas pārvaldē, kur atradās ne mazums kareivju un špiku, atbrīvoja 7 apcietinātos²⁴ partijas biedrus un kopā ar atbrīvotajiem izgāja uz ielas. Kaujinieku pusē upuru nebija.

Rīgas kaujinieki vairākkārt pārmācīja vācu pašaizsardzībniekus, kas terorizēja strādniekus. Jau tika minēts kaujinieku uzbrukums vācu melnsimtnieku organizācijas ēkai tramvaju parka kalpotāju streika laikā. Jau pirms 1906. gada 23. jūlija kaujinieki bija ļoti veiksmīgi novietojuši bumbu vācu sporta biedrības ēkā, kas atradās Pārdaugavā; sprāgstot šī bumba ievainoja 33 vācu «pašaizsardzībniekus».²⁵

Vēlāk, 1907. gada septembrī un oktobrī, kaujinieki no jauna apšaudīja vācu «pašaizsardzības» ēku Pārdaugavā un rimās tikai tad, kad vāciešiem palīgā ieradās policija.

Dažreiz kaujiniekiem izdevās valsts kasēs, bankās, fabriku un rūpnīcu kantoros izdarīt krietni lielas naudas ekspropriācijas.

²³ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 220. lpp.

²⁴ Jānis Luters-Bobis, 88. lpp.

²⁵ «Cīņa», 1906, 23. aug.

Jēkabs Dubelšteins (Jāpis, Slenģe), nošauts 1907. gada 24. septembrī Rīgā.

Rūdolfs Dēliņš (Čoms), policijas vajāts, nošāviens 1906. gada 19. maijā.

1906. gada vasarā kaujinieki konfiscēja Liepājas bankā 28 tūkst. rubļu, Rīgā, Felzera fabrikas kantorī, — 7511 rubļu, Slokas pasta kantorī — 1000 rubļu.

Vietējā reakcionārā prese uzsāka pret kaujiniekiem niknu kampaņu. Ļoti bieži viņiem uzbruka arī Pēterburgas valdības avīze «Novoje vremja». V. I. Leņins rakstā «Partizānu karš» norādīja, ka «Novoje vremja» raida zibeņus uz Latvijas sociāldemokrātiju, kas ievieto avīzes «Cīņa» oficiālajā nodaļā sarakstus par spiegiem, kurus iznīcināt esot «katra godīga cilvēka pienākums. Tos, kas sadarbojas ar policiju, izsludina par «revolūcijas pretiniekiem», tie ir sodāmi ar nāvi, atbildot arī ar savu mantu».²⁶ «Novoje vremja» sevišķi sašuta par to, ka kaujinieki ekspropriējot naudu, kuru izlietojot galvenokārt ieroču pirkšanai.

Varētu minēt vēl desmitiem piemēru, kuri raksturotu kaujinieku paš aizliedzīgo, drosmīgo cīņu. «Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmatas» 1. sējumā, kas izdots 1933. gadā, ievietoti materiāli par apmēram 200 kaujinieku darbību, viņu spīdzināšanu un nogalināšanu. Protams, Latvijā revolūcijas laikā kaujinieku bija krietni vairāk. Uz to norāda arī grāmatas sastādītāji. Baroni un cara patvaldības kalpi cītīgi slēpa to kaujinieku vārdus, kuri bez tiesas un izmeklēšanas bija nogalināti «bēgot» vai citādā veidā, tāpēc grāmatā nav minēti visi kritušie cīnītāji. LSDSP Rīgas komitejas kaujinieku grupā vien bija apmēram 150 cilvēku.

Daudzi kaujinieki to paš aizliedzīgās cīņas un varoņdarbu dēļ uzskatāmi par revolūcijas varoņiem. Latviešu tauta nekad neaizmirsīs kaujiniekus Grīniņu (Burlaku), Dēliņu (Čomu), Legzdiņu (Kēniņu), Dubelšteinu (Jēpi), K. Pidriksonu, Salniņu, Indriķi Asaru, J. Čoki, Krieviņu, K. Boču, J. Luteru-Bobi. Viņu varoņdarbi cīņā pret kontrrevolūcijas spēkiem dzīvos tautas atmiņā mūžīgi. «Var varoni nokaut, viņš postā grūst, bet mūžam no viņa sajūsma plūst» (Rainis). Viņi cīnījās kā varoņi un mira kā varoņi. Slepēnpolicijas ķetnās nokļuvušos kaujiniekus drausmīgi spīdzināja. Viņus smagi sita, viņiem salauza ribas, izplūca matus, dedzināja kailu miesu ar degošiem cigāriem un papirosiem, bet viņi nenodeva savus biedrus. Šīs varonības dēļ viņu vārdi neizdzēsami ierakstīti latviešu tautas vēsturē.

Kaujinieki galvenokārt bija jauni strādnieki — 17—25 gadus veci. Partija rekomendēja iestāties kaujinieku grupās tādiem, kam nebija ģimeņu, jo kaujinieku paš aizliedzīgā cīņā prasīja daudz upuru. Kaujinieki, strādnieku jaunatnes progresīvākā un revolucionārākā daļa, bija cīnītāju izlase — lieliski šāvēji, veikli un attapīgi karotāji. Piemēram, kaujinieks Legzdiņš reti kad kļūdījās, šaujot uz ienaidnieku ar revolveri. Neparastu attapību un drosmi cīņā ar ienaidnieku parādīja kaujinieku grupu vadītāji Grīniņš, Dubelšteins, Gūtmanis-Zimuliņš u. c.; nereti viņiem izdevās izkļūt brīvībā pēc tam, kad viņi jau bija apcietināti vai arī kad viņus bija

²⁶ Leņins V. I. Raksti, 11. sēj., 178. lpp.

ielencis karaspēks. Gūtmanis-Zimuliņš ar savu drosmīgo darbību kļuva pazīstams visā Liepājas novadā. Policija apsolīja augstas balvas par kaujinieku nogalināšanu vai apcietināšanu. Tā par apcietinātā un pēc tam no konvoja izbēgušā O. Salmiņa nogalināšanu vai viņa atrašanās vietas uzrādīšanu bija apsolīti 400 rubļu. Par kaujiniekā Dēliņa izsekošanu un nogalināšanu pristavs Gordejevs saņēma balvu — 125 rubļus, iecirkņa uzraugs Celmiņš — 100 rubļus un gorodovojs Lapa — 75 rubļus.²⁷

Viena no spilgtākajām personībām kaujinieku vidū bija latviešu proletariāta mīlulis F. Grīniņš (Burlaks). Jaunais, staltais, enerģiskais Grīniņš bija gan lielisks propagandists, gan organizators un kaujinieks. Kur vajadzēja drosmi, attapību un izveicību, tur vienmēr sūtīja Grīniņu. Viņam neeksistēja tādas grūtības, kuras nevarētu pārvarēt, ja to prasīja partija. Partija Grīniņam uzticēja visatbildīgākos darbus. Grīniņš organizēja kaujinieku grupas, apmācīja strādniekus šaušanā (Rīgā Riharda Poles rūpnīcā un Liepājā «Vezuvā»), viņš brauca uz ārzemēm iepirkt ieročus, kā arī organizēja ieroču saņemšanu no ārzemēm. Par to, ka Latvijas sociāldemokrāti saņem ieročus no ārzemēm, rakstīja arī M. Ļitvinovs 1905. gada 7. septembra vēstulē V. I. Leņinam un N. K. Krupskajai. Ziņodams, ka ir liels ieroču trūkums, M. Ļitvinovs rakstīja, ka latvieši nesēn saņēmuši ar krievu kontrahentu starpniecību vairākas kastes ar šautenēm.²⁸

Grīniņš piedalījās daudzās kaujās, starp citu, arī Tukuma kaujā, un bija viens no tās vadītājiem. 1906. gadā viņš uzsāka nesamierināmu cīņu pret dažāda veida anarhistiskām parādībām kaujas organizācijās, prasīdams stingru pakļaušanos partijas disciplīnai.

Žandarmērijas acīs Grīniņš bija viens no bīstamākiem revolucionāriem. Policija daudz pūlējās, lai viņu apcietinātu, bet tas tik ātri neizdevās, jo Grīniņš bija piesardzīgs, attapīgs un drosmīgs. Policija sarīkoja plašas kratīšanas pa mājām, kurās domāja atrast Grīniņu, bet viņam arvien izdevās izmukt no policijas nagiem. Tomēr 1906. gada vasarā policija, kas pastāvīgi Grīniņam sekoja, negaidot apcietināja viņu uz ielas. Tad bende Greguss sāka Grīniņu spīdzināt. Nav aprakstāmas mokas, ko vajadzēja izciest šim 23 gadus vecajam jauneklim. Grīniņu spārdīja kājām, plēsa viņam matus, sita ar revolvera spalvu pa galvu un sakroploja visu seju līdz nepazīšanai. Viņu piesēja pie sola, pārlika šķērsām pār viņu dēli un divi policisti šūpojās uz tā, lauздami viņam mugurkaulu.²⁹

Taču bendes no Grīniņa neko neuzzināja. Tāpēc pat lauka kara tiesa neatrada par iespējamu piespriet Grīniņam nāves sodu, bet piesprieda 15 gadus katorgā. Tāds spriedums neapmierināja bendes

²⁷ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 149., 231. lpp.

²⁸ 1905 год. Боевая группа при ЦК РСДРП(б). (1905—1907 гг.), с. 6.

²⁹ Янсон П. Карательные экспедиции в Прибалтийском крае. 1905—1907 гг. Л., 1926, с. 16.

Ferdinands Grīniņš (Burlaks, Zalais), nošauts 1906. gada 27. decembrī Koknesē.

baronus. Grīniņu nosūtīja it kā papildu izmeklēšanai pie Vidzemes soda ekspedīcijas priekšnieka un ceļā nošāva.³⁰

Redzamu vietu kaujinieku cīņās ieņēma kaujinieku grupas vadītājs sociāldemokrāts Jānis Čoke (Brašais). Čoke bija viens no aktīvākajiem Rīgas kaujiniekiem, apveltīts ar sevišķu enerģiju. Viņš izdarīja veselu virkni uzbrukumu policijas un žandarmērijas dienesta personām, ar savu grupu vadīja uzbrukumu Rīgas aprinča priekšnieka jaunākā palīga Henninga mājai, kura laikā Heningu nošāva un viņa māju nodedzināja. Ar savu kaujinieku grupu Čoke aktīvi piedalījās arī uzbrukumā rūpnīcai «Provodņiks», kura nolūks bija atbruņot sardzes komandu. Uzbrukumu vadīja J. Čoke un P. Lapsa. 1906. gadā Somijā ar partijas piekrišanu Čoke pie-

piedalījās Krievijas valsts bankas Helsingforsas nodaļas ekspropriācijā. Krievijas valsts bankas Helsingforsas nodaļas ekspropriāciju izdarīja 1906. gada februārī latviešu kaujinieki kopā ar Pēterburgas kaujas organizācijas biedriem. Šajā kaujas operācijā piedalījās ap 25—30 latviešu kaujinieku, tai skaitā LSDSP Centrālās Komitejas locekļi J. Luters (Bobis), Kalniņš (Misters), Lencmanis (Kencis), krievu biedri un arī somu sarkanās gvardes nodaļa, kura stāvēja sardzē tuvējās ielās.³¹

Ekspropriācija J. Lutera vadībā bija labi organizēta un izdevās spīdoši. Tika konfiscēti vairāk kā 150 tūkst. rubļu. 10 tūkst. rubļu zeltā partijas kasei Pēterburgā nogādāja J. Stasova, kas tad atradās Helsingforsā. Arī kasti ar sudraba naudu kāds dzelzceļnieks nogādāja uz Pēterburgu. Pārējo naudu aizveda uz ārzemēm ieroču pirksanai.³²

Uzbrukuma laikā neviens no kaujiniekiem netika arestēts, bet pēc ekspropriācijas Helsingforsu pārplūdināja ar spiegiem, žandarmiem un policistiem. Drīz tika arestēti 5 Rīgas kaujinieki — trīs brāļi Čokes — Gustavs, Kārlis un Jānis, Rūdolfis Saliņš un R. Treimanis. Pie apcietināšanas J. Čoke varonīgi pretojies — trīs policistus nogalinājis un četrus ievainojis. Tikai tad, kad uguns-

³⁰ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 188.—195. lpp.

³¹ Jānis Luters-Bobis, 211. lpp.

³² Turpat, 220. lpp.

dzēsēji bija pielējuši ar ūdeni istabu, kurā atradās Čoke, policijai izdevās viņu apcietināt. Jānim Čokem tiesa piesprieda visbargāko sodu — mūža ieslodzījumu cietoksnī,³³ kur noteica viņam nepanesamu katorgas režīmu. Neizturējis to, viņš 1910. gadā cietoksnī nomira.

Dziļā piemiņā latviešu tauta glabā LSDSP biedra Indriķa Asara vārdu. Ar sirdi un dvēseli viņš nodevās partijas un proletariāta cīņai. Asars ar sievu L. Freimani visu savu dzīvi bija pakļāvuši revolūcijas interesēm, kaut gan audzināja piecus mazgadīgus bērnus. Vienīgais eksistences avots Asaram bija necīgā darba alga, ko viņš saņēma rūpnīcā.

Asars savu revolucionāro darbību iesāka jau 1900. gadā, līdz ar sociāldemokrātisko pulciņu parādīšanos. Kopš pirmajām 1905. gada revolūcijas dienām Asars aktīvi piedalījās Rīgas proletariāta cīņās. Viņš bija viens no pirmajiem, kas saprata, ka proletariātam nepieciešams bruņoties. Tāpēc viņa dzīvoklis, neliela mājiņa Pārdaugavā, pārvērtās par Torņakalna kaujinieku štābu un ieroču noliktavu. Asars sapņoja ieraudzīt Rīgas ielās barikādes. Viņš sekmīgi vadīja Torņakalna kaujinieku cīņu, vairākkārt veiksmīgi uzbrūkdams provokatoriem un policistiem. Bet Asaru līdz ar sievu nodeva provokators Upeskalns, un viņus drīz apcietināja. Kaut gan slepenpolicijā Asaru nežēlīgi spīdzināja, viņš visu noliedza un nevienu nenodeva. 1906. gadā kara tiesa piesprieda Asaram un viņa sievai mūža katorgu, bet uz 1905. gada 17. oktobra manifesta pamata

Jānis Čoke (Brašais).

Jānis Luters (Bobis).

³³ Jānis Luters-Bobis, 213. lpp.

Indriķis Asars (Brīvdomātājs).

sodu mīkstināja — Asaram piesprieda 15 gadus, bet sievai 6 gadus katorgā. Pēc soda izciešanas viņiem bija noteikta izsūtīšana. Asars nesagaidīja 1917. gada revolūciju. Pēc tam kad cietuma uzraugi viņu vairākkārt bija piekāvuši, viņa jau tā vājā veselība stipri pasliktinājās, un 1914. gadā viņš Rīgas centrālcietumā nomira.³⁴

Latvijas revolucionārā kustībā izcila loma bija Romanam Semenčikovam-Zaharovam (Markam). Semenčikovs bija ļoti enerģisks, bezgala drosmīgs boļševiks. 1905. gadā Rīgā viņam bija milzīga autoritāte, sevišķi starp Maskavas rajona krievu strādniekiem. Semenčikovs sāka strādāt KSDSP Rīgas organizācijā no 1905. gada

³⁴ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 2. sēj. M., 1936, 79.—84. lpp.

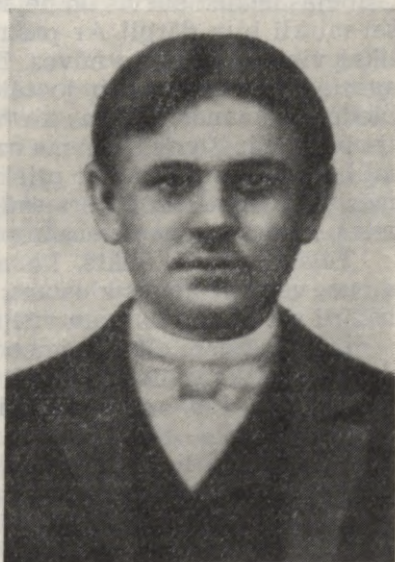
marta. Bet drīz vien, jau maijā, viņu uz ielas apcietināja un ieslodzīja cietumā, kur viņš atradās līdz oktobra manifesta pasludināšanai, uz kura pamata viņu atbrīvoja. Pēc iznākšanas no cietuma Rīgas boļševiku komiteja iecēla viņu par savas kaujinieku organizācijas vadītāju. Novembrī un decembrī KSDSP Rīgas komitejas kaujinieki kopā ar latviešu kaujiniekiem organizēti, sistemātiski cīnījās pret policiju un citiem kontrrevolūcijas spēkiem. Viņi panāca, ka Rīgā uz laiku tika paralizēta administratīvo valdības iestāžu darbība. Pēc oktobra dienām Rīgas ielās tika nostādītas strādnieku patruļas un kaujinieki spēra stingrus soļus pret melnsimtniekiem, bandītiem un spiegiem, kuri mēģināja graut revolucionāro kārtību pilsētā. Semenčikovs tajā laikā atdeva visus savus spēkus, organizējot KSDSP Rīgas komitejas kaujinieku grupas.

1905. gada novembra beigās Semenčikovu kopā ar vairākiem citiem kaujiniekiem apcietināja. Viņam piesprieda 20 gadus katorgas darbu. Semenčikovs neizturēja smago katorgas režīmu un 1911. gadā Zerentujas katorgas cietumā saslima un nomira.³⁵

Visi šeit minētie kaujinieki bija dedzīgi savas dzimtenes patrioti, varonīgi 1905. gada revolūcijas cīnītāji Latvijā. Bet viņi nebija vienīgie. Tādu biedru, kas ar sirdi un dvēseli nodevās revolūcijai, bija daudz. Lielāko daļu kaujinieku cara patvaldība uz tiesas sprieduma pamata vai arī bez jebkādas tiesas nošāva.

Romans Semenčikovs (Zaharovs, Marks).

Jānis Lintiņš (Balzacars), nošauts 1907. gada 24. jūlijā pie Rīgas centrālcietuma.

³⁵ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 2. sēj., 286.—288. lpp.

1906. gada 2. maijā Viļņas apgabala kara tiesa piesprieda nāves sodu kaujiniekiem Aleksandram Vīndedzim, Robertam Tarkšim, Andrejam Kalējam, Jūlijam Kalējam, Jānim Rebokam, Bruno Meijeram, Jānim Sīpolam un Rūdfolfam Eriņam. Minētie kaujinieki kopā ar vairākiem citiem biedriem 1905. gada 11. decembrī bija izdarījuši bruņotu uzbrukumu kreisera «Kondora» kapteiņa — melnsimtnieka vācieša fon Valendorfa — dzīvoklim Pārdaugavā, lai konfiscētu ieročus.

Kādā vēstulē no Centrālcietuma īsumā izstāstīts, ko pārdzīvojuši politiskie ieslodzītie, kad aizvesti uz soda vietu minētie astoņi uz nāvi notiesātie kaujinieki. Vēstules saturs sāds:

«Briesmīgu nakti pārdzīvoja centrālais cietums no 15. uz 16. maiju 1906. gadā. Pulksten 12, kad visi jau gulēja, piepeši atdarījās dažas durvis un pēc maz mirkliem koridorā atskanēja tik šausmīgi kliedzieni, ka visi uzlēca no savām guļvietām. Mēs uzreiz attāpāmies, ka nu ir atnākuši izraut iz mūsu vidus 8 biedrus, kuriem piespriests nāves sods. Grūti aprakstīt, kāds troksnis sacēlās visā cietumā. Visi kā uz mājienu pieskrēja pie durvīm un logiem. Cietums trīcēja no briesmīga trokšņa un durvju dauzīšanas. Biedrus ar varu vilka ārā priekš nokaušanas; viņi atvadījās no visiem, daži cīnījās ar zaldātiem. Gaisu pildīja tādas raudas un vaidas, ka asinis sastinga dzīslās. Daži biedri sāka dziedāt: «Par upuriem kritāt», «Marseljēzu» un «Ienaida negaisi», bet kāda tā bija šausalīga dziedāšana! Pat akmeņi varēja sākt raudāt! Visiem acis bija pilnas asaru; daudzi brēca pilnā kaklā. Drebuļi pārgāja pār visu miesu. Gribējās izlauzt durvis un neļaut mūsu biedrus aizvest. Ak, cik viņi šai mirklī bija dārgi! Ar pašu dzīvību mēs būtu aizmaksājuši, lai tikai viņus glābtu no nāves. Bet stiprās durvis, tās izturēja mūsu spēcīgos triecienus, un jo tālāk, jo klusākas palika mūsu dārgo biedru vaimanas, iekams aiz viņiem aizvērās koridora durvis, un tie bija zuduši priekš mums uz visiem laikiem... Bet viņu tēli, tie mūžam stāvēs mūsu acu priekšā. Līdz pēdējai dzīvības dzirkstelei mēs vēl atminēsim šo briesmīgo nakti, mēs nekad neapmierināsimies, iekams... neatrībsim par mūsu biedru asinīm.»

Tālāk vēstulē teikts, ka nākošajā dienā cietumā bijusi sēru diena, valdījis nāves klusums; no vairākiem kameru logiem bijuši izkārti sēru karodziņi, un visi vienoti atteikušies pieņemt ēdienu.³⁶

Līdz pēdējam elpas vilcienam revolūcijai uzticīgs palika sociāldemokrāts, kaujinieks, «Feniksa» fabrikas strādnieks Jānis Lintiņš (Balzacars). 1907. gada 24. jūnijā viņu kopā ar citiem biedriem kaujiniekiem — Kārli Kalniņu, Pēteri Urbānu, Hermani Jurisonu, Vili Tomu, Kārli Rudzīti un Jūliju Saliņu — uz kara tiesas sprieduma pamata nošāva Matīsa kapos.

Šie biedri mira varoņa nāvē — ceļā uz soda vietu dziedāja revolucionāras dziesmas, pirms nošaušanas neļāva uzvilkt galvā maisus un sagaidīja nāvi ar saucieniem: «Nost ar patvaldību, lai dzīvo so-

³⁶ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 145.—147. lpp.

ciālisms!» Pēc pirmās zalves uz ceļiem nokritušie biedri turpināja saukt: «Nost ar patvaldību!» — līdz viņu dzīvības galīgi izdzēsa.³⁷

1906. gada vasarā salīdzinājumā ar pavasara mēnešiem kaujinieku cīņa pastiprinājās. Pēc Baltijas ģenerālgubernatora datiem, trijos mēnešos, no 1. aprīļa līdz 1. jūlijam, Rīgā notikuši 15 bruņoti uzbrukumi policijas dienestpersonām, nodevējiem u. c., bet pusotra mēneša laikā — no 1. jūlija līdz 15. augustam — 53.³⁸ Rīgā kaujinieku bruņoto akciju skaits vasaras mēnešos pieauga un ar neliešām svārstībām noturējās augustā sasniegtajā līmenī līdz novembrim. Tāpat tas pieauga arī citās Latvijas pilsētās. Bet kaujinieku darbība neaptvēra tikai pilsētas vien. Tā izplatījās arī lauku rajonos. Tā, Rīgas kaujinieks Legzdiņš savas kaujinieku grupas priekšgalā 1905. gada novembrī piedalījās kaujās Skrīveru—Lielvārdes apkaimē. Pie tam kaujinieki neaprobežojās ar bruņotu cīņu vien, bet veica arī aktīvu propagandas darbu. Starp kaujiniekiem bija labi aģitatori un propagandisti.

Latviešu kaujiniekiem bija tieši sakari ar igauņu un krievu kaujiniekiem. Viņi uzturēja sakarus ar Ziemeļvidzemes kaujinieku organizāciju, kas pastāvēja pie KSDSP Ziemeļvidzemes apgabala organizācijas izpildkomitejas. Arī vairāki latviešu kaujinieki bija šās organizācijas locekļi. Pēc tam kad Somijā bija apcietināti Pēterburgas kaujinieki, latviešu un igauņu kaujinieki nolēma sasaukt Tērbatā konferenci, lai mobilizētu biedrus cīņai pret anarhistiem un anarhistiskām idejām, kas bija iespiedušās kaujinieku organizācijās. Bet konference nenotika. Daudzus no kaujiniekiem, kas 1907. gada aprīlī bija ieradušies uz konferenci, tajā skaitā arī latviešus, žandarmērija Tērbatā apcietināja.

No dažiem materiāliem redzams,³⁹ ka latviešu kaujinieki palīdzējuši organizēt atentātu pret Igaunijas muižniecības priekšnieku baronu Budbergu, kas bija izdaudzināts igauņu tautas bende. 1906. gadā uz ceļa Tallinas tuvumā igauņu kaujinieki Budbergu nošāva, atņēma viņam 18 tūkst. rubļu naudas un ieroci. Barons Budbergs iepriekšējos gados bija bijis carienes Marijas Fjodorovnas favorīts, tādēļ no Pēterburgas pienāca pavēle saķert vainīgos kaujiniekus. Špiķi galīgi nomocījās, viņus meklējami.

Latviešu kaujiniekiem bija tuvi sakari ar Pēterburgas kaujinieku organizāciju. Daži, kurus Latvijā vajāja, aizbrauca uz Pēterburgu un strādāja tur kopā ar krievu kaujiniekiem. Sakaru uzturēšanu ar Pēterburgas biedriem stipri veicināja KSDSP Rīgas komiteja, kam bija sava patstāvīga kaujinieku organizācija. Latviešu kaujinieki kopā ar krievu kaujiniekiem uzturējās kādu laiku arī Somijā, kur mācījās izgatavot bumbas.

Tolaik daudzi kaujinieki paši izgatavoja bumbas un sprāgstvielas, kuras policija nereti atrada kratīšanu laikā. Sacelšanās

³⁷ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 211. lpp.

³⁸ ЦГАОП СССР, ф. 102, АПОО, оп. 1906, л. 9, ч. 51, лл. 14, 19, 23.

³⁹ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 251. lpp.

sagatavošana bija cieši saistīta ar jautājumu par masu apbruņošanu. Neraugoties uz milzīgajām grūtībām, LSDSP izdevās zināmu skaitu ieroču, sevišķi daudz revolveru, kā arī patronas, dabūt no ārzemēm. Beļģijā LSDSP partijai bija literatūras un ieroču noliktava, kas bija reģistrēta uz Beļģijas biedru vārdiem. Šo noliktavu pārzināja latviešu sociāldemokrāts Kovaļevskis. Beļģijas ieroču noliktavai strādāja vairāki ieroču meistari, kas izgatavoja Brauninga sistēmas revolverus. 1906. gada sākumā LSDSP Rīgas komiteja komandēja uz ārzemēm kaujinieku Grīniņu ar 10 tūkst. rubļu lielu naudas summu, lai tas iepirktu un atsūtītu uz Latviju ieročus. Kovaļevska ieroču noliktavai nebija tādas sistēmas ieroču un tādā daudzumā, kā pieprasīja Grīniņš, tāpēc pēdējais ar Kovaļevska palīdzību iepirka zināmu daudzumu šauteņu un mauzera tipa revolveru Berlīnē, Hamburgā un Šveicē. Drīz vien Grīniņu Kovaļevska dzīvoklī apcietināja, bet pierādījumu trūkuma dēļ tiesa viņu attaisnoja. Pēc tam ieroču sūtīšana mazliet samazinājās.⁴⁰

Kādu laiku pēc notikuma ar Grīniņu Beļģijā latviešu sociāldemokrāti organizēja Hamburgā īpašu darbnīcu ieroču iesaiņošanai un nosūtīšanai. No šās darbnīcas vairāki ieroču sūtījumi laimīgi pienāca Latvijā. Bet darbnīca nedarbojās ilgi. 1906. gada beigās Hamburgas policija izdarīja darbnīcā kratīšanu un apcietināšanas. Tiesā apcietinātos aizstāvēja Kārlis Lībknehts, un, kā ziņoja avīze «Patiesība» 5. decembra numurā, lielāko daļu no viņiem tiesa, par izbrīnu Baltijas baroniem, attaisnoja.

Kā redzams, Latviešu sociāldemokrātiskā strādnieku partija un vēlāk Latvijas sociāldemokrātija nopietni gatavojās jaunām bruņotām cīņām. Latvijas sociāldemokrātijas II kongresa laikā, kas notika 1907. gada jūnijā Londonā, pēc tās ārzemju biroja ziņām, partijai bija jau ārzemēs ieroči par 50 560 markām un 6 362 frankiem.

Izrēķināties ar kaujiniekiem cara patvaldībai palīdzēja arī buržuāzija. Latviešu reakcionāri, līdzīgi vācu junkuriem, uzskatīja represijas pret kaujiniekiem par pilnīgi nepietiekamām. Reakcionārais latviešu buržuāzijas laikraksts «Rīgas Avīze» atzinīgi rakstīja par angļiem, kas Indijā nomaitājuši katru fugiju sektas locekli neatkarīgi no tā, vai viņš bijis noziedzies vai ne. Avīze pārmeta Krievijas varas iestādēm liberālu attieksmi pret kaujiniekiem, kam nevar pierādīt, ka viņi slepkavojuši.⁴¹ Tātad «Rīgas Avīze» prasīja nāvi katram, ko turēja aizdomās par piedalīšanos revolūcijā, neatkarīgi no tā, vai viņš izdarījis kādu «noziegumu» vai ne.

Ļoti noraidoši pret kaujinieku darbību izturējās arī latviešu meņševiki un samierinātāji, dēvēdami kaujinieku bruņoto cīņu par anarhismu un blankismu. Tiesa, 1905. gada revolūcijā, sevišķi tās atkāpšanās laikā, parādījās dažādi noziedzīgi elementi, kas bieži

⁴⁰ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 193., 194. lpp.

⁴¹ «Rīgas Avīze», 1906, 8. aug.

leroči, bumbas, dinamīts, kas atrasti Legzdiņa ierīkotajā krātuvē.

polīcijas uzdevumā sauca sevi par sociāldemokrātiem un nodarbojās ar privātpersonu, kantu un veikalu aplaupīšanu. Bieži vien šīs personas Rīgas federatīvās komitejas vai LSDSP CK vārdā izspieda no privātpersonām naudu, piesūtot tām draudu vēstules ar pieprasījumu nolikt nozīmētā vietā noteiktu naudas summu. LSDSP ne vienreiz vien publiski paziņoja, ka tai nav nekā kopīga ar šiem kriminālnoziedzniekiem, un ieteica iedzīvotājiem dot sociāldemokrātiem naudu tikai pret kvīti ar LSDSP zīmogu. Bija arī gadījumi, kad mazāk disciplinēti kaujinieki, neievērojot partijas disciplīnu, izdarīja atsevišķas ekspropriācijas pilnīgi patvaļīgi, bez kaujinieku grupas vai partijas organizācijas ziņas. Bez tam daži kaujinieki saslīma ar anarhisma slimību. Tomēr lielumā lielā daļā kaujinieku palika uzticīgi boļševistiskajai, revolucionārajai cīņas taktikai un paši apkaroja anarhismu savās rindās, lietojot pat represijas. Tomēr oportunisti, izmantodami kaujinieku darbībā negatīvas parādības, vērsās pret kaujas vienību bruņoto cīņu vispār.

Meņševiki un izlīdzēji savu nostāju pret bruņotās cīņas meto-
dēm slēpa zem oportunistiskas teorijas par revolūcijas bruņoto spēku organizēšanu. Pēc šās teorijas sociāldemokrātijas loma tautas apbruņošanā nav liela. Sociāldemokrātijai tikai jāizplata idejas un jāaģitē neapzinīgā masa, lai tā pati sāk bruņoties un uzbrukt patvaldībai. Oportunisti noraidīja revolūcijas bruņoto spēku konkrētu organizēšanu. Viņi nebija par to, lai rādītu priekšzīmi un vadītu bruņošanu. Viņi sludināja vilkšanos astē aiz masām.

Kaujinieku grupu cīņu 1905. gadā, revolūcijas uzplūdu laikā, daži samierinātāji, piemēram, J. Jansons-Brauns, uzskatīja par pozitīvu parādību, bet 1906. gadā — par negatīvu. Vēl pēc revolūcijas J. Jansons-Brauns grāmatā «Baltijas revolūcija» rakstīja: «Atzīstot bruņotas cīņas nepieciešamību klajas revolūcijas laikā, ar to nepavisam nav teikts, ka līdz ar to būtu atzīta «bojeviku» un «ekspropriatoru» rīcība revolūcijas atplūdu gados.»⁴² Šo savu uzskatu oportūnistiski izskaidroja tā, ka revolūcijas uzplūdu laikā kaujinieku cīņa bijusi saistīta ar masu revolucionāro kustību, bet 1906. gadā, ņemot vērā grozījušos apstākļus, starp kaujiniekiem un masām radusies it kā plaisa, un tāpēc partizānu darbība revolūcijas atplūdu laikā kaitējusi masu cīņai, dezorganizējusi to.

V. I. Ļeņins, kritizēdams tādus meņševiku uzskatus, rakstīja: «Kustību dezorganizē nevis partizānu darbība, bet partijas vājums, kad partija neprot šo darbību **ņemt savās rokās** . . Mūsu žēlošanās par partizānu cīņu, tā ir žēlošanās par mūsu partijas bezspēcību sacelšanās lietā . . Demoralizē ne partizānu karš, bet partizānu cīņu **neorganizētība**, nekārtība, bezpartejiskums.»⁴³

LSDSP revolucionāro sociāldemokrātu, boļševiku lielum lielais vairums veda nesamierināmu cīņu pret meņševikiem un svārstīgajiem elementiem partijā. Viņi cīnījās arī pret anarhistiskām parādībām partijā. 1906. gadā Latvijā parādījās anarhistiskā strāva. Daļa kaujinieku, kā jau minējām, saslima ar anarhisma slimību. Rīgā no bijušajiem latviešu sociāldemokrātiem kaujiniekiem nodibinājās apmēram 10—15 cilvēku liela «anarhistu-komunistu» grupa, kuru vadīja Mērnīeks un Ņeida-Krievs. LSDSP nemitīgi atmaskoja šās grupas atkrišanu no marksisma un izskaidroja masām sīkburžuāziskā anarhisma būtību.

Rīgā anarhistiem vislielākā ietekme bija Rozenkranca un Felzera fabrikās. Viņi sāka izlaist arī savus uzsaukumus, bet viņu skaits kļuva arvien mazāks, tā ka 1907. gada pavasarī viņus varēja uz pirkstiem saskaitīt. Lielākā daļa «anarhistu-komunistu» nokļuva slepenpolīcijas rokās, kura ar viņiem zvērīgi izrēķinājās.

1906. gada novembrī un decembrī pastiprinājās arī revolucionāro sociāldemokrātu kaujinieku apcietināšanas. Stipri cieta Rīgas kaujinieku grupas. Daži jaunākie kaujinieku grupu locekļi, kas nebija pieraduši pie partijas disciplīnas un nebija norūdījušies konspiratīvā darbā, nokļuvuši rokās bendēm, pēc zvērīgas mocīšanas un inkvizīcijas sāka nodot savus biedrus. Tā pēc kaujinieka J. Pelča norādījuma arestēja apmēram 40 cilvēku.⁴⁴ 1906. gada novembrī policijas rokās nonāca arī Rīgas organizācijas ieroču un kaujas piederumu noliktava. Tas viss smagi ietekmēja kaujinieku grupu cīņas darbību. Kaujinieku rindas kļuva retākas. Taču par spīti kaujinieku nežēlīgajai vajāšanai vēl 1907. gadā notika viņu uzbrukumi,

⁴² Jansons (Brauns) J. Kopoti raksti, 1. sēj. Baltijas revolūcija. R., 1921, 140. lpp.

⁴³ Ļeņins V. I. Raksti, 11. sēj., 180. lpp.

⁴⁴ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 201. lpp.

piemēram, 1907. gada rudenī kaujinieki uzbruka vācu «pašaizsardzības vienībām».

Kaujinieku nozīme un nopelni bija lieli. Viņi dezorganizēja valdības aparātu, grāva policijas un kontrrevolucionārās vācu organizācijas. Ar savu darbību kaujinieki gatavoja masu bruņoto sacelšanos, bet 1905. gada novembrī un decembrī daudzās vietās notādās sacelšanās priekšgalā. 1906. gadā ar savu varonīgo cīņu viņi palīdzēja proletariātam aizkavēt kontrrevolūcijas uzbrukumus, neļaujot cara patvaldībai sagraut latviešu sociāldemokrātisko partiju, kura par spīti smagajiem zaudējumiem arī reakcijas laikā turpināja aktīvi strādāt.

3. PARTIZĀNU CĪŅAS

Kaujinieku cīņa ir cieši saistīta ar partizānu cīņu uz laukiem. Partizānu darbība Latvijā 1906. gadā kļuva jo plaša un ir pazīstama kā «meža brāļu» cīņa. Soda ekspedīciju zvērīgā izrēķināšanās piespieda lauku aktīvistus ziemas salā aiziet mežā un grupās cīnīties pret uzbrūkošās kontrrevolūcijas spēkiem. Partizānos aizgāja galvenokārt iedzīvotājiem pazīstamie sociāldemokrāti, daudzi pagastu rīcības komiteju locekļi, bijušie aktīvie miliči, kaujinieki, revolucionāri noskaņotie tautskolotāji u. c. Starp partizāniem, kuru skaits sniedzās tūkstošos, lielākā daļa bija kalpi, strādnieki un darba zemnieki. Partizānu kodols 1906. gadā bija kaujinieku grupas, kuras jau 1905. gadā bija darbojušās dažādos Latvijas apvidos. Tā, liela kaujinieku grupa «Bezvārža» vadībā darbojās Kurzemē, Kuldīgas, Ventspils un Aizputes apriņķos; kaujinieku grupas bija arī Žagarē, Dundagā un Dobelē. Vairākas kaujinieku grupas darbojās Vidzemes apriņķos — Alūksnē, Lejasciemā, Madlienā un citās vietās. Ar dažām grupām Rīgas kaujinieki uzturēja sakarus, apgādājot tās ar ieročiem.

«Meža brāļi» turpināja lauku iedzīvotāju cīņu pret vācu baroniem un cara patvaldību uzbrūkošās kontrrevolūcijas apstākļos. Kad Latviju pārpildīja soda ekspedīcijas, atklāta masveidīga kalpu un zemnieku cīņa nebija iespējama. Soda ekspedīcijām iebrūkot, LSDSP Centrālā Komiteja uzaicināja miličus sākt partizānu cīņu. Kad soda ekspedīcijas izvērta savu asiņaino darbību, partizānos aizgāja liels skaits lauku aktīvistu.

Partizānu cīņa Latvijā nebija atsevišķu personu akcijas, bet gan masu cīņa, kuru atbalstīja un kurai palīdzēja plaši lauku iedzīvotāju slāņi — kalpi un darba zemnieki. Darba zemnieki apgādāja partizānus ar apģērbu, pārtiku, deva naktsmājas. Viņi paziņoja partizāniem par karaspēka pārvietošanos, kā arī sniedza citas partizānu cīņai vajadzīgās ziņas.

Kaut arī plosījās soda ekspedīciju terors, kalpu un darba zemnieku noskaņojums Latvijā 1906. gadā bija revolucionārs. Masas gaidīja jaunus revolūcijas uzplūdus. Šis revolucionārais

noskaņojums izpaudās administrācijas pavēļu nepildīšanā, pretes-tībā soda ekspedīcijām, protestos pret karastāvokli un teroru, atse-višķos laukstrādnieku streikos (Dobelē), palīdzības sniegšanā par-tizāniem.

Latvijas sociāldemokrātija vadīja partizānu kustību un tai pēc iespējas palīdzēja. Tiesa, trakojošais terors traucēja sistemātiski vadīt partizānu kustību, tomēr lielākās lauku sociāldemokrātu or-ganizācijas sarīkoja partizānu sapulces, sasauca konferences, ap-gādāja partizānus ar literatūru. Partija, cik vien bija iespējams, apgādāja partizānus arī ar ieročiem un palīdzēja ar naudu. Tā veda arī nopietnu cīņu pret kriminālelementiem un anarhistiskām ten-dencēm, kas parādījās partizānu kustībā.

«Meža brāļu» cīņa pret kontrevolūcijas pārspēku bija pašaiz-liedzīga un ārkārtīgi grūta. Gaidot jaunus revolucionāros uzplūdus, partizāni vīrišķīgi pretojās soda ekspedīcijām, kuras vajāja viņus pa visiem Baltijas apvidiem. Bet galvenais partizānu kaujas uz-devums bija iznīcināt un padarīt nekaitīgus asinskāros latviešu tautas bendes, spiegos un nodevējus, confiscēt ieročus, ekspropriēt naudu ieroču pirkšanai un citām vajadzībām, dezorganizēt pagastu valžu darbību, sagraut krogus un degvīna tirgotavas. Partizāni ar savu drosmīgo darbību turēja pastāvīgās bailēs vācu baronus, poli-cistus un nodevējus no lauku buržuāzijas vidus. Neraugoties uz to, ka muižas bija pārpildītas ar karaspēku, partizāni vēl 1906. gadā izdarīja drosmīgus uzbrukumus baroniem un viņu pilnvarniekiem. Tā, 1906. gada janvārī partizāni nogalināja grāfu Lamsdorfu un smagi ievainoja viņa ceļa biedru baronu Renni; viņi nogalināja arī Ventspils apriņķa priekšnieku bendi Braunu, kas 1905. gada de-cembrī bija mežonīgi izrēķinājies ar revolucionāriem Ventspilī. Otrs Ventspils revolucionāru slepkavotājs mācītājs Glēzers, kam «meža brāļi» bija piedraudējuši ar nāvi, pasteidzās nozust.⁴⁵ Parti-zāni mēģināja nogalināt vienu no ģenerāļa Venta soda ekspedi-cijas priekšniekiem — baronu Heikingu. Viņi nogalināja vairākus visizdaudzīnātākos bendes no vietējo urjadņiku un vācu mācītāju vidus. Tā, 11. maijā «meža brāļi» nogalināja Ārlavas ļaundari — mācītāju Grīnu. Dobeles partizāni nodedzināja reakcionārā māci-tāja Bilenšteina muižu ar visu mantu.

1906. gadā muižu dedzināšana vēl turpinājās, kaut gan apmēra un skaita ziņā tālu atpalika no tā, kas notika 1905. gada novembrī un decembrī. Pie tam galvenokārt dedzināja baronu klētis, viņu la-bības un siena šķūņus. No baronu pilīm nodedzināja grāfa Keizer-linga pili, Jaunpils pili un grāfam Medemam piederošo Remtes pili.

Kā redzams no Kurzemes gubernatora ziņojuma policijas departamentam, 11. jūlijā Tukuma apriņķī bruņots ļaužu pūlis, skaitā 12 cilvēku, apcietināja grāfa Medema muižas pārvaldnieku, pavāru un sulaini un ievietoja viņus pagasta valdes aresta telpās, pēc tam aizdedzināja kungu māju, kas nodega līdz pamatiem. «Meža brāļi»

⁴⁵ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 134. lpp.

pagasta valdes telpās, pasta un telegrāfa kantorī iznīcināja cara ģimenes, paņēma pastmarkas, hektogrāfu un avīzes.

Bieži vien partizāni dedzināja spiegu un nodevēju mājas. Laukos izvērās plaša partizānu cīņa pret spiegiem. Lielie māju īpašnieki, «pelēkie baroni», no kuru vidus izraudzīja arī pagasta vecākos, Baltijā iebrūkot soda ekspedīcijām, pārgāja kontrrevolūcijas pusē. Buržuāzijas reakcionārajai presei trokšņaini aģitējot par palīdzības sniegšanu soda ekspedīcijām, daudzi no «pelēkajiem baroniem» sāka tām nodot «meža brāļus». Latviešu buržuāzijas avīze «Latvija» 1906. gada 3. janvārī ievietoja kāda budža vēstuli, kurā tas bez kautrēšanās atklāti aicināja sniegt roku soda ekspedīcijām. Vēstulē viņš gaudās, ka nelaimīgie saimnieki uz sava rēķina apbruņojuši, ēdinājuši un dzirdinājuši miličus, atdevuši viņiem pēdējo grasi. Tagad ar atvieglojuma nopūtu jāsniedz roka tiem, kas nodrošinot saimniekiem «brīvību uz likuma pamata».

No daudziem materiāliem redzams, ka lielākā daļa no aktīvākajiem «meža brāļiem», bijušajiem kaujiniekiem, par kuru saķeršanu vai nogalināšanu policija bija izziņojusi augstas balvas — dažreiz līdz 1000 rubļiem par cilvēku —, nokļuva soda ekspedīcijas nagos tikai «pelēko baronu» nodevības dēļ. Kaujinieku Zariņu nodeva gruntnieks Vidass un saimnieks Dukāts, partizānu Strautmani — budzis Blūmfelds, kura nodevības dēļ tika nogalināti pavisam deviņi revolucionāri. Ir zināms, ka kāds «Īvnieku» māju saimnieks vispirms ar «meža brāļu» palīdzību novāca savu ražu, bet pēc tam nodeva viņus policijai. Pēc ražas novākšanas viņš ielūdza partizānus uz vakariņām, pacienāja ar alu un tajā pašā laikā izsauca no Dundagas karaspēku. Naktī, kad partizāni saimnieka rijā gulēja, viņus aplenca karaspēks un trīs no viņiem nogalināja un vienu ievainoja. Tādu gadījumu, kad lauku buržuāzija nodeva partizānus, bija daudz, tāpēc arī saprotams «meža brāļu» niknums pret spiegiem un nodevējiem. Partijas presē un uzsaukumos tika publicēti nošaujamo nodevēju vārdi, un pirmajā izdevīgajā gadījumā partizāni viņus likvidēja. LSDSP Tukuma komiteja 1906. gada jūlijā uzsaukumā «Nost spiegi!» rakstīja: «Mēs paskaidrojam visiem, ko mēs vēlamies un par ko cīnāmies. Un, ja vēl pēc tam atrodas cilvēki, kas jauc mums un pat nodod mūs žandarmu rokās, tad tādus mēs skaitām par saviem ienaidniekiem. Spiegi un nodevēji jālikvidē.» Uzsaukuma beigās iespiesti 11 spiegu uzvārdi.

Tiesa, visus pieminētos spiegius partizāniem neizdevās likvidēt, bet laba daļa saņēma pelnīto sodu. Avīze «Baltijas Vēstnesis» 1906. gada 4. janvārī rakstīja, ka Biržu muižas apkārtnē pēc soda ekspedīcijas aiziešanas partizāni nogalinājuši 15 nodevējus un spiegius. Kāda «meža brāļu» kaujas grupa, ko Žagares apkārtnē bija noorganizējis Bīriņš, nošāva Bēnes mežkungu, pagasta vecāko Lielinnaiti, Bukaišu urjadņiku Jēgermani, Penkules pagasta budzi Šķeltni, spiegu Karpovu u. c. Šī pati kaujas grupa nodedzināja arī vairākas nodevēju «pelēko baronu» mājas. Pret kontrrevolucionārajiem budžiem, kuri gan pret revolūciju izturējās naidīgi, bet

nenodarbojās ar nodevību, partizāni lietoja dažādus iespaidošanas līdzekļus — viņus boikotēja, uzlika viņiem sodus, aizliedza kult viņu labību utt.

Sevišķi aktīvi darbojās Madlienas «meža brāļi».

Reakcijai neizdevās galīgi apspiest revolucionāro kustību Madlienas—Skrīveru apkaimē. Vēl 1906. gada janvāra beigās, kad soda ekspedīcijas tur darbojās pilnā sparā, Madlienas partizāni nodedzināja Jaunpils (Zaubes) muižu, padzina reakcijas nodibinātās pagastu valdes, slēdza kroņa degvīna tirgotavas. Viņi nogalināja vairākus spieģus, viņu vidū vairākus mācītājus, urjadņikus, strazņikus, Jaunpils pagasta skrīveru Kalniņu, Skrīveru pagasta vecāko Krūmiņu. Madlienas «meža brāļu» organizācija bija viena no visaktīvākajām grupām. Tā bija tieši pakļauta LSDSP Madlienas organizācijai, kaut gan tajā bija arī bezpartejiskie partizāni. Madlienas partijas organizācijai, kurā 1906. gada vasarā bija apmēram 160 biedru, iedzīvotāju vidū bija liela autoritāte. Tās pavēlēm klausīja vairāk nekā administrācijai, kaut arī šajā rajonā bija sakoncentrēts apmēram 1500 kareivju. Partijas Madlienas komiteja izstrādāja iedzīvotājiem un partizāniem obligātus noteikumus, kurus publicēja avīzē «Cīņa»; tie šajā laikā noderēja viņiem kā cīņas programma. Minēsim galvenos noteikumu punktus. Nevienam nedrīkst izpildīt nevienu policijas pavēli, kas kaut kādā veidā varētu kaitēt revolucionāriem. Tie, kas izpildīs policijas pavēles, atbildēs ar savu mantu un dzīvību. Krogī, kroņa degvīna tirgotavas, slepenās dzertuves un baznīcas, no kuru kancelēm mācītāji zākā brīvības cīnītājus, jāslēdz. Atlaisto skolotāju vietā citus pieņem nedrīkst, bet skolās bērni jāmaca pēc jaunās mācību programmas tautas valodā. Tāpat arī aizliegts iestāties darbā muižās un budžu saimniecībās atlaisto kalpu vietā. Katras pagasta valdes pienākums ir atbalstīt un slēpt soda ekspedīciju meklētos revolucionārus, darbojoties pie tam kopīgi ar vietējo sociāldemokrātisko organizāciju. Spieģu, huligānu un melnsimtnieku uzvārdi ir publicējami «Cīņā» un uzsaukumos. Jācinās pret kriminālelementiem, kuri izspiež no iedzīvotājiem naudu, piesūtidami atsevišķām personām sociāldemokrātijas vai «meža brāļu» vārdā draudu vēstules. Jābrīdina iedzīvotāji, lai, dodot naudu, pieprasa kvīti ar sociāldemokrātiskās organizācijas zīmogu.⁴⁶

Melne Madlienas organizācijas rajonā (Gulbene—Madona) arī bija stipri attīstījusies partizānu cīņa. No arhīva materiāliem redzams, ka viens no aktīvākajiem Madlienas organizācijas biedriem, tās organizētājs un vadītājs bija Viktors Barbans. Par Barbana galvu baroni bija izolījuši 1000 rubļu lielu godalgu. Vēl 1906. gada jūlijā Barbans kā Ventpils organizācijas delegāts piedalījās Latvijas Sociāldemokrātijas I kongresā, bet 1906. gada 21. septembrī baroni viņu, važās ieslēgtu, pēc briesmīgas spīdzināšanas nošāva.

⁴⁶ «Cīņa», 1906, 18. martā.

Viens no labākajiem partijas organizatoriem un vadītājiem bija arī Pēteris Znotiņš (Purvelis). 1906. gada rudenī Madlienas organizācijas rajonā Znotiņš vadīja bruņotas partizānu cīņas, organizēja «meža brāļu» kaujas grupas un aktīvi piedalījās cīņā pret uzbrūkušās kontrrevolūcijas spēkiem. Pēteris Znotiņš, tāpat kā Viktors Barbans, bija LSD I kongresa delegāts. Znotiņu zvēriski nomocīja baronu soda ekspedīcija.

Partizānu kaujas darbībā nozīmīgu vietu ieņēma naudas un ieroču ekspropriācija, kroņa degvīna tirgotavu, pagastu valžu, pasta un telegrāfa kantora demolēšana. Tā, 25. februārī «meža brāļi» ieradās Bučauskas pagasta namā, apcietināja tur sardzes komandu un ieslēdza to karcerī, tad paņēma no pagasta kases 2510 rubļus, 100 pasu blankas, 10 pasēs, 2 pagasta valdes zīmogus, iznīcināja dokumentus, pagasta grāmatas.⁴⁷

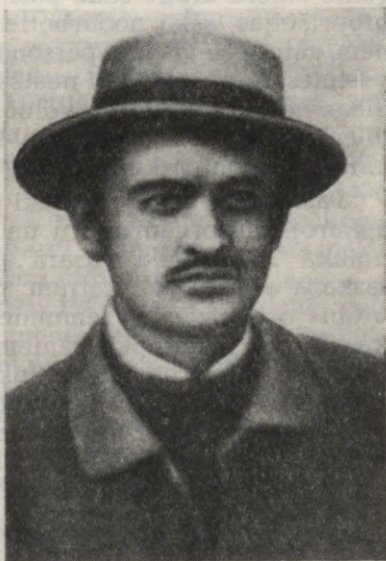
1906. gada 24. aprīlī Dobeles partizāni izdarīja bruņotu uzbrukumu Slokas dzelzceļa stacijai un pasta kantorim, pēc tam devās uz pašu pilsētu. Sadursmē ar partizāniem 5 policistus nošāva un 2 ievainoja.

Partizāni veica arī agitācijas un propagandas darbu, iedzīvotāju vidū izplatīja lapiņas, aktīvi piedalījās 1. Maija svētku sarīkošanā uz laukiem. Dažreiz partizāni uzstājās ar revolucionārām runām baznīcas dievkalpojumu laikā un kapsētās, apglabājot nogalinātos vai mirušos revolucionārus.

Vēsturnieks Landers, kas tajā laikā aizstāvēja meņševistiskus

Viktors Barbans (Čigānu barons, Vagnags, Zālītis), nošauts 1906. gada 21. septembrī Ventspils tuvumā.

Pēteris Znotiņš (Purvelis, Pēterītis), nošauts Jaungulbenē 1906. gada 14. oktobrī.

⁴⁷ ЦГАОП СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1906, л. 9, ч. 21, т. I, л. 4.

uzskatus, pilnīgi aplami rakstīja, ka partizānu cīņu «meža brāļi» ved uz savu atbildību un risku, bez jebkādas partijas vadības. «Viņu izdarītie teroristiskie akti ir nevainīgi cietušu, nelaimīgu, saniknotu un vajātu cilvēku atriebība.»⁴⁸ Daudzveidīgajā partizānu cīņā Landers nesaskatīja tās revolucionāri šķirisko būtību. Uzskatīdams partizānu darbību tikai par nevainīgi cietušu cilvēku atriebību, viņš neievēroja partizānu sakarus ar latviešu sociāldemokrātiju. Tiesa, 1906. gada sākumā, iebrūkot soda ekspedīcijām, lauku sociāldemokrātiskās organizācijas zaudēja daudz biedru, soda ekspedīcijas stipri dezorganizēja partijas darbu. Bet jau pavasarī lauku sociāldemokrātiskās organizācijas sāka atjaunot darbību un nodibināja sakarus ar «meža brāļiem». Tas ļoti satrauca vācu baronus. Nereti notika «meža brāļu» sapulces, kurās uzstājās ziņotāji no LSDSP rajonu vai novadu komitejām. Dobeles sociāldemokrātiskā organizācija sasauca arī partizānu rajona konferenci, kurā piedalījās 93 cilvēki. Partizānu konferences sasauca arī dažas citas sociāldemokrātiskās organizācijas.

Tas viss liecina, ka LSDSP bija saistīta ar partizānu kustību un centās piešķirt tai dziļi revolucionāru raksturu, kaut gan nežēlīgais terors stipri traucēja tai vadīt šo kustību. Bet «meža brāļu» partizānu kustība uz laukiem prasīja vēl lielāku partijas vadību nekā kaujinieku grupu cīņa pilsētā. Starp «meža brāļiem» bija daudz bezpartejisko, kurus nebija saliedējusi partijas disciplīna. Pilnīgi dabiski, ka smagajos partizānu dzīves apstākļos daži neapzinīgākie «meža brāļi» sāka paši, bez organizācijas ziņas, izdarīt ekspropriācijas, sāka nodarboties ar naudas izspiešanu no iedzīvotājiem, sūtot atsevišķām personām no lauku buržuāzijas vidus draudu vēstules. Bet meņševiki neatšķīra šīs partizānu cīņas slimīgās parādības no tās veselīgā revolucionārā satura un sameta kā pozitīvo, tā negatīvo vienā netīrumu kaudzē, lai nomelnotu «meža brāļu» cīņu kā anarhistisku un kaitīgu.

Paši «meža brāļi», sevišķi partizāni sociāldemokrāti, neatlaidīgi apkaroja dezorganizatoru un kriminālo elementu izlēcienu. Šajā nolūkā 1906. gada vasarā «meža brāļi» izstrādāja noteikumus, saskaņā ar kuriem katram partizānam bija jāpakļaujas «meža brāļu» organizācijas lēmumiem. Visu ekspropriācijas ceļā iegūto, kā arī soda naudu partizāniem vajadzēja nodot «meža brāļu» organizācijas kasierim. Līdzekļus un ieročus viņi saņēma no savas organizācijas. Tos, kas nepakļāvās «meža brāļu» organizācijas noteikumiem, partizāni sodīja sapulcēs, atbruņoja un izslēdza no organizācijas. Bija gadījumi, kad attiecībā pret atsevišķiem demoralizētiem elementiem partizāni lietoja represijas.

Latvija 1906. gadā partizānu kustības ziņā ieņēma Krievijā vienu no pirmajām vietām, uz ko norādīja arī V. I. Ļeņins. Rakstā

⁴⁸ «Рабочая мысль», 1906, № 10.

«Partizānu karš» viņš rakstīja par Latviju kā par apvidu, kur visvairāk attīstīta partizānu kustība.⁴⁹

Mums nav pilnīgu datu par partizānu kustību Latvijā. Kā oficiālie gubernatora dati, tā arī avižu ziņas nesniedz pilnīgu priekšstatu par partizānu cīņu. Reakcionārā vācu avīze «Düna-Zeitung» 1906. gada 2. novembra numurā rakstīja, ka 1906. gadā no 1. janvāra līdz 1. oktobrim revolucionāri Latvijā nošāvuši 130 kontrrevolucionārus. Visvairāk nošauts Rīgas apriņķī — 43, Grobiņas—Aizputes apriņķī — 19, Dobeles — 16, Cēsu — 15 cilvēku. Acīmredzot šie dati aptver partizānu kaujas darbības rezultātus tikai apriņķos, bet ne lielajās apgabalu pilsētās. Gandrīz puse no nošautajiem — 55 — bija spiegi un nodevēji.

Lai gūtu vispārēju priekšstatu par partizānu kustību Latvijā, minēsim vēl oficiālus Baltijas ģenerālgubernatora Sologuba datus. Pēc šiem datiem, Vidzemes un Kurzemes guberņās 1906. gadā no aprīļa līdz 15. novembrim bija notikušas 643 dažāda veida partizānu akcijas: 57 dedzināšanas gadījumi, 211 bruņoti uzbrukumi un nogalināšanas, 372 uzbrukumi pagastu valdēm un pasta un telegrāfa kantoriem, krogiem un kroņa degvīna tirgotavām, 3 telegrāfa sabojāšanas gadījumi.⁵⁰ Tomēr arī šie dati neaptver pilnībā partizānu kaujas darbību visos apriņķos: tajos trūkst ziņu arī par Rīgu, bet par Liepāju tās ir daļējas. Vidzemes guberņā galvenie partizānu darbības rajoni bija Rīgas un Cēsu apriņķi, Kurzemē — Jelgavas, Dobeles, Tukuma, Talsu un Ventpils apriņķi. Kurzemes guberņā, kaut gan tā ir mazāka par Vidzemi, partizānu kustība 1906. gadā bija stiprāk attīstījusies, jo Vidzemes guberņā partizānu kustība aptvēra galvenokārt apriņķus ar latviešu tautības iedzīvotājiem, bet igauņu apdzīvotajos apriņķos tā bija krietni vājāka. Zināmu priekšstatu par partizānu kustību Latvijā sniedza vēl Kurzemes gubernatora kopsavilkuma ziņojumi par periodu no 1906. gada 1. janvāra līdz 1. novembrim. No šiem ziņojumiem redzams, ka Kurzemes guberņā tai laikā izdarīti apmēram 400 dažāda veida partizānu kaujas akti — dedzināšanas, uzbrukumi pagastu valdēm, pretošanās valsts varai, uzbrukumi karaspēka patruļām u. c. Vismazāk kaujas darbības aktu noticis martā.

Lielu skaitu terora aktu, kas notikuši 1906. gadā Kurzemē, min 1906. gada decembrī Policijas departaments savā ziņojumā Stolipinam. Sai ziņojumā teikts, ka 1906. gadā no 1. janvāra līdz 1. novembrim Kurzemē notikuši 824 terora akti; janvārī bijuši 137 terora akti, februārī — 80, martā — 32, aprīlī — 48, maijā — 62, jūnijā — 60, jūlijā — 84, augustā — 106, septembrī — 100, oktobrī — 115.⁵¹ Kā redzams, šajos skaitļos ietilpst ne tikai partizānu, bet arī pilsētu kaujinieku un citu veidu terora akti. Tomēr vairumu no tiem bija izdarījuši partizāni — Kurzemes «meža brāļi», neatlaidīgi

⁴⁹ *Leņins V. I. Raksti*, 11. sēj., 178. lpp.

⁵⁰ ЦГАОП СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1906, д. 9, ч. 51.

⁵¹ *Beika D. Mežabrāļu gads. Memoāri*. R., 1956, 545. lpp.

cīnīdamies pret uzbrūkošo kontrrevolūciju. Jāņem vērā, ka Baltijas gubernatori, lai parādītu augstākajai priekšniecībai savus panākumus revolūcijas apspiešanā, minēja samazinātus skaitļus par partizānu cīņām, kuras redzami pieauga vasaras un rudens mēnešos.

Partizānu kaujas darbības samazināšanās cēlonis 1906. gada martā bija galvenokārt asiņainā kontrrevolūcijas izrēķināšanās ar tautas revolucionāro kustību. Janvārī, kontrrevolūcijas uzbrukuma sākumā, soda ekspedīcijas deva smagus triecienus zemnieku cīņai. Bet lauku aktīvistu, miliču un kaujinieku, pāriedami uz partizānu cīņas metodēm, izrādīja uzbrūkošajai kontrrevolūcijai vēl lielu pretestību. Nākamajos mēnešos soda ekspedīcijas, turpinādamas uzbrukumu, vērsa galvenos triecienus pret partizāniem un mēģināja sagraut sociāldemokrātu organizācijas; no tā šīs organizācijas ļoti cieta — daudzus sociāldemokrātus nogalināja, daudzi aizgāja partizānos.

Bet drīz lauku sociāldemokrātu organizācijas atzīra no pirmajiem smagajiem pretinieku triecieniem, uzlaboja savu grūto stāvokli un piemēroja darbu jaunajiem apstākļiem. Vasarā Kurzemes lauku sociāldemokrātiskās organizācijas nostiprinājās, atdzīvināja darbu ar masām un vadīja partizānu cīņu. Tas nevarēja neizraisīt «meža brāļu» kustības pastiprināšanos. Partizānu cīņas uzplūdiem, kas sākās vasarā, bija sakars ar tajā pašā laikā sākušos strādnieku kustību, kas tieši ietekmēja arī visu revolucionāro cīņu zemē.

Boļševiki ar visiem līdzekļiem atbalstīja partizānu kustību, neuzskatot to tomēr par vienīgo un arī ne par galveno cīņas metodi. Viņi pakļāva to tā laika galvenajai revolūcijas prasībai — sagatavot bruņoto sacelšanos. V. I. Ļeņins rakstā «Maskavas sacelšanās mācības» rakstīja: «Sociāldemokrātijai jāatzīst un jāuzņem savā taktikā šis masu terors, protams, organizējot un kontrolējot to, pakļaujot to strādnieku kustības un vispārējās revolucionārās cīņas interesēm un apstākļiem, novēršot un nesaudzīgi apkarojot šā partizānu kara «pašpuicisko» izkropļošanu, ar kuru tik lieliski un tik nesaudzīgi izrēķinājās maskavieši sacelšanās dienās un latvieši izdaudzīnāto latviešu republiku dienās.»⁵²

Tajā laikā, kad boļševiki tiecās vadīt partizānu kustību, pakļaut to vispārējām revolūcijas interesēm un izskaust no tās slimīgās parādības, meņševiki un samierinātāji pastiprināja aģitāciju pret partizāniem. Latvijā, it īpaši augustā un septembrī, kad pastiprinājās partizānu karš, viņi krasi vērsās pret «meža brāļiem», dēvējot viņus par teroristiem un proletariāta šķiras cīņas dezorganizētājiem. V. I. Ļeņins rakstā «Partizānu karš», pamatojot partizānu cīņas acīm redzamo neizbēgamību, galīgi satrieca meņševiku bezjēdzīgās apsūdzības blankismā un terorismā, ko viņi vērsa pret revolucionārajiem sociāldemokrātiem, kuri atbalstīja partizānu cīņu. Šis raksts atspēkoja arī jebkādus latviešu meņševiku argumentus pret partizānu kustību Latvijā. Minēdams kā piemēru lat-

⁵² Ļeņins V. I. Raksti, 11. sēj., 141. lpp.

Jānis Lācis zārkā. Nošauts 1906. gada 6. janvārī Tīrzā.

viēšu sociāldemokrātu darbību partizānu kustībā, V. I. Ļeņins rakstīja: «Nosaukt par anarhismu, blankismu, terorismu šo latviešu s.-d. darbību neviens neiedrošināsies. Bet kāpēc? Tāpēc, ka šeit ir **skaidrs** jaunās cīņas formas sakars ar sacelšanos, kas notika decembrī un kas briest no jauna . . . Blankisms un anarhisms viegli ienāk prātā ļaudīm, kas tiecas uz šabloniem, bet sacelšanās apstākļos, kas tik skaidri saskatāmi Latviešu novadā, šo no galvas iemācīto etiķešu nederīgums ir skaidri redzams.

Latviešu piemērā spilgti redzams, ka partizānu kara analīze ārpus sacelšanās apstākļu kopsakarības, kas pie mums tik parasta, ir pilnīgi nepareiza, nezinātniska un nevēsturiska. Vajag ievērot šos apstākļus, padomāt par lielo sacelšanās aktu starpperioda īpatnībām, vajag saprast, kādas cīņas formas pie tam nenovēršami rodas, nevis atkratīties ar iemācītu vārdu izlasi, ko vienādi lieto ir kadets, ir novovremenists: anarhisms, laupīšana, baskājniecība!»⁵³

«Partizānu cīņa,» izsakās V. I. Ļeņins tajā pašā rakstā, «ir nenovēršama cīņas forma tādā laikā, kad masu kustība īstenībā jau nogājusi līdz sacelšanās pakāpei un kad pilsoņu karā iestājas lielāki vai mazāki «lielo kauju» starpbrīži . . . Zināmos asu ekonomisku un politisku krīžu periodos šķiru cīņa attīstās līdz tiešam pilsoņu karam, t. i., bruņotai cīņai starp divām tautas daļām. Tādos periodos marksista **pienākums** ir stāvēt uz pilsoņu kara viedokļa.

⁵³ Ļeņins V. I. Raksti, 11. sēj., 178., 179. lpp.

Katra tā morāliska nosodīšana no marksisma viedokļa ir pilnīgi nepieļaujama.»⁵⁴

Meņševiki ar savu noraidošo izturēšanos pret partizānu kustību palīdzēja arī buržuāzijai vērsties pret «meža brāļu» bruņoto cīņu. Latvijā, kur šķiru pretrunas bija ļoti asas, buržuāzijas nostāja pret partizānu kustību kļuva atklāti kontrrevolucionāra. Latviešu buržuāziskās avīzes visādi attaisnoja soda ekspedīciju asiņaino izrēķināšanos ar revolucionāriem. Avīzē «Tēvija», ko tajā laikā rediģēja advokāts J. Čakste (kas 1920. gadā kļuva par Latvijas buržuāziskās republikas prezidentu), 1906. gada 12. janvārī bija teikts, ka līdzekļi, kādus tagad valdība lieto Kurzemes pagastos dumpja apspiešanai, atbilstot apstākļiem — pret ieročiem jāvērsas ar ieročiem. Karaspēka daļas, virzīdamās no pagasta uz pagastu, bieži sodīšanu izdarot uz vietas: ko atzīstot par vainīgu, to turpat nošaujot. 4. martā tā pati avīze mierināja, ka nevajagot ļoti uztraukties un skumt kritušo upuru dēļ.

Tajā pašā laikā uz laukiem pagastu vecākie un skrīveri, protams, ne bez latviešu buržuāzisko ideologu iedvesmas, nereti sūtīja telegrammas uz Pēterburgu, kurās apsveica valdības piekopto teroru Baltijā. Tā, 1906. gada vasarā Jelgavā sapulcējušies Dobeles apriņķa pagastu vecākie un skrīveri nosūtīja Valsts domes priekšsēdētājam Muromcevam telegrammu, kurā lūdza Valsts domi, lai tā atklāti izsaka savu protestu pret partizānu kustību un lai norāda vietējiem iedzīvotājiem, ka valdības teroru vajagot apsveikt. Pašreiz nevarot būt arī runas par jebkādam reformām.⁵⁵ Ar reformām viņi neapšaubāmi domāja iedzīvotāju demokrātisko aprindu prasību par amnestiju politiskajiem ieslodzītajiem un karastāvokļa atcelšanu. Lauku budži arī pēc revolūcijas apspiešanas katrā izdevīgā gadījumā uzstājās pret bijušajiem 1905. gada revolucionārās kustības dalībniekiem, saukājot tos par dumpiniekiem, svešas mantas laupītājiem. Vēl buržuāziskās Latvijas periodā, kā tas minēts A. Upīša romānā «Jāņa Robežnieka pārnākšana», vecsaimnieki izturējās ļoti naidīgi pret jaunsaimniekiem — bijušajiem 1905. gada revolūcijas dalībniekiem.

Pavisam citādi pret partizānu kustību izturējās darba zemnieku lielam lielais vairākums. Lauku darbaļaudis, kā jau minējām, juta līdz partizāniem, palīdzēja viņiem, apgādājot tos ar apģērbu, pārtiku, naktsmājām, slēpjot no soda ekspedīcijām, kaut arī par jebkuras palīdzības sniegšanu partizāniem vainīgajiem draudēja nāves sods un mantas iznīcināšana. Bija gadījumi, kad sodīja pilnīgi nevainīgus zemniekus, kuriem nebija nekādu sakaru ar «meža brāļiem». Tā, Bauskas apriņķa priekšnieka jaunākais palīgs barons Fitinghofs uzlika 8 zemnieku saimniecībām no 50 līdz 175 rubļu lielu naudas sodu tikai par to, ka viņu saimniecības atradās

⁵⁴ Ļepins V. I. Raksti, 11. sēj., 180., 181. lpp.

⁵⁵ «Mūsu laiki», 1906, 12. jūn.

netālu (1—3 verstis) no Biriņa saimniecības, kur reizēm slēpās partizāni.⁵⁶

Oficiālajos ziņojumos gubernatori bieži norāda uz vietējo iedzīvotāju simpātijām pret partizāniem kā uz vienu no partizānu cīņas turpināšanās cēloņiem. Tā, 1906. gada pavasarī ģenerālgubernators Sologubs kādā kopsavilkuma ziņojumā par noziegumiem rakstīja: «Karaspēka grūtības bandu notveršanā galvenokārt izskaidrojamas ar to, ka iedzīvotāji tās slēpj un ka nav iespējams savlaicīgi saņemt ziņojumus par viņu parādīšanos.»⁵⁷

Vēlāk, vasarā, viņš no jauna norāda uz šo grūtību. «Karaspēks,» lasām Sologuba kopsavilkuma ziņojumā par laiku no 15. jūlija līdz 15. augustam, «pieliek no savas puses visus spēkus, lai izķertu parādījušās bandas un atsevišķus ļaundarus. . . Jātnieki atrodas gandrīz nepārtrauktā kustībā. . . Bet iedzīvotāji ievērojamā mērā simpatizē pretvaldības kustībai un neuzdrošinās palīdzēt ķert ļaundarus, kas pie tiem slēpjas, un ziņot par viņu parādīšanos. Tāpēc arī, neraugoties uz visiem pielietotiem līdzekļiem, parādījušos bandu savlaicīga notveršana ir tagad un būs turpmāk vienīgi nejauša.»⁵⁸

To, ka darbaļaudis atbalsta partizānus, konstatēja arī Mellers-Zakomeļskis, kas 1906. gada rudenī nāca Sologuba vietā. Šī atbalstīšana galīgi saniknoja soda ekspedīciju vadību, kas sāka lietot pret zemniekiem mežonīgas represijas, prasot uzrādīt partizānu atrašanās vietas. Kā redzams no Latvijas Sociāldemokrātijas I kongresa materiāliem, kādā Latvijas apvidū soda ekspedīcija savākusi no 3—4 pagastiem visus vīriešus 16—20 gadu vecumā un pieprasījusi uzrādīt, kur atrodas «meža brāļi». Kad neviens neatbildējis, tad izsaukti vairāki vīrieši un sisti ar nagaikām, dodot 30—40 sitienu katram. Kad arī tas nelīdzējis, tad priekšniecība nostādījusi pret pūli karaspēku un komandējusi sagatavoties šaušanai, piedraudot visus nošaut, ja neteiks, kur atrodas partizāni. Bet pūlis klusējis. Tad meklēt partizānus dzinūši zemniekus stražņiku pavadībā 3 dienas, un tomēr zemnieki nevienu partizānu nav nodevuši.

Partizānu cīņa 1906. gadā bija galvenais cīņas veids laukos, bet daudzi darba zemnieki neaprobežojās vienīgi ar līdzjūtību partizānu cīņai. Viņi nereti protestēja pret soda ekspedīciju asiņaino izrēķināšanos, pieprasot karastāvokļa atcelšanu. Tā, Dundagas pagasta zemnieki, sanākuši 1906. gada 1. novembrī uz pagasta sapulci, nosūtīja cara valdībai telegrammu, kurā bija teikts: «Ja karastāvoklis netiks atcelts, tad mēs vienbalsīgi nolemsim neizpildīt pienākumus, ko mums uzliek karastāvoklis, nedosim kareivjiem pajūgus un dažādus produktus, kas nepieciešami viņu pašu un viņu zirgu uzturam.»⁵⁹

⁵⁶ No Kominternes Latsekcijas arhīva.

⁵⁷ ЦГАОП СССР, ф. 102, ДПОО, оп. 1906, д. 9, ч. 51, л. 12.

⁵⁸ Turpat, л. 20.

⁵⁹ Turpat, оп. 1905, д. 1350, ч. 51, т. II, лл. 3, 4.

Citā telegrammā tā paša pagastā pilnvarotie prasīja novērst mežonīgo rīkošanos ar iedzīvotājiem, brīdinot valdību, ka gadījumā, ja izrēķināšanās turpināsies, zemnieki aizstāvēsies ar ieročiem rokās. Dažu pagastu darba zemnieki prasīja atdot viņiem konfiscētos ieročus. Daudzi nebalsoja par muižnieku izvirzīto personu izsūtīšanu no pagastiem, un vairākos Latvijas apvidos rekrūši, ierodoties uz iesaukšanu, dziedāja revolucionāras dziesmas. Tas viss liecina, ka ievērojamas darba zemnieku daļas noskaņojums joprojām bija revolucionārs. Par spīti baronu zvērīgajām represijām zemnieki gaidīja jaunus revolūcijas uzplūdus. Bet, jo lielākas simpātijas viņi parādīja revolūcijai, jo nesaudzīgāk baroni vērsās pret revolucionāriem, sevišķi pret «meža brāļiem». Viņus cirta ar zobeniem, durstīja ar durkļiem, viņiem izdūra acis un beidzot viņus pakāra. Pirms pakāršanas revolucionārus bieži vien piesēja pie zirgiem un vilka pa zemi vairākus kilometrus. Partizānu Znotiņu netālu no Jaungulbenes nogalināja, pēc tam viņa ķermeni, kas vēl krampjaini raustījās, piesēja zirgam pie segliem. Otrā pusē segliem piesēja viņa veco māti, un skrejošais zirgs viņus abus vilka vairākus kilometrus. 1906. gada 25. maijā Tolkā soda ekspedīcija apcietināja vairākas personas, to vidū arī Miķelsonu, kuru uzskatīja par kaujinieku grupas vadītāju. Apcietinātiem trīs dienas nedeļa ēst, un katru dienu viņi saņēma 60 sitienus. Kaut Miķelsons vairs nevarēja piecelties, viņu iznesa sētā, no jauna spīdzināja un beidzot ar revolveri nošāva.⁶⁰

Var minēt simtiem faktu par asiņainām slepkavībām un drausmīgām spīdzināšanām policijas iecirkņos un baronu piļu pagrabos. Visi tie liecina par neapraktām zvērībām, par asinīm apslacītām baronu pagrabu sienām, kur drausmīgi mocīja revolucionārus.

Fakti rāda arī to, ka asiņaino izrēķināšanos ar partizāniem organizēja un vadīja galvenokārt vācu baroni. Viņi personīgi piedalījās partizānu ķeršanā un nogalināšanā, viņi spiegoja, piegādāja soda ekspedīcijām revolucionāru sarakstus.

Kā redzams no materiāliem, visizdaudzīnātākais bende Kurzemes guberņā bija barons Bredrihs. Viņam slepkavošana kļuva par galveno profesiju. Viņa vadībā soda ekspedīcijas Kuldīgas apkārtnē nogalināja simtiem revolucionāru. Tikai vienā pašā dienā, 1905. gada 31. decembrī, ar Bredriha līdzdalību šajā apvidū nogalināja 31 cilvēku.⁶¹

Lai arī kā Bredrihs pūlējās, tomēr iznīcināt partizānus viņa vadītās soda ekspedīcijas nodaļas darbības rajonā viņam tik ātri neizdevās. Tad viņš ķērās pie krāpšanas un nodevības. Bredrihs pavēlēja katoļu garīdzniekiem Jasinskim un Ozoliņam, kuri darbojās Aizputes apriņķī — Alšvangā un Pilsbergē —, paziņot no kanceles, ka meklētajiem partizāniem nedraudēs nāves sods, ja viņi paši labprātīgi ieradīsies policijā. Augstākais soda mērs, ko

⁶⁰ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 430. lpp.

⁶¹ Turpat, 547. lpp.

viņi tādā gadījumā var sagaidīt, var būt tikai daži mēneši cietuma. Šo pavēli garīdznieki pasludināja baznīcās, piebilzdami, ka Bredrihs it kā sirsnīgi jūtot līdz partizāniem. 32 partizāni — Pilsberģes strādnieki un jūrnieki — noticēja garīdzniekiem un labprātīgi ieradās pie soda ekspedīcijas. Bet partizāni dziļi vilās, noticēdami garīdznieka ziņojumam, — visus ieradušos «meža brāļus» nošāva.⁶²

«Meža brāļiem» Latvijā bija ļoti smagi jācinās pret pretinieka bruņoto spēku pārsvaru. Kavalērijas nodaļas vienmēr sekoja viņiem uz pēdām, uzbruka viņiem, sarīkoja mežos partizānu medības. Partizānus ķert bieži dzina zemniekus. Tā, maijā Ogres apvidū izplatījās baumas, ka muižas mežā slēpjas partizāni. Tūlīt karaspēka priekšniecība pavēlēja četru pagastu vīriešiem vecumā no 18 līdz 45 gadiem ierasties 20. maijā muižā, ņemot līdz no katras mājas vienu jājamo zirgu, bet otru aizjūgā. Kad zemnieki ieradās, sākās meža aplenkšana. Zemnieki un kareivji izveidoja apmēram 20 verstu garu aplenkuma ķēdi. Tad pēc signāla visi virzījās uz priekšu — cits jāšus, cits pajūgā, cits kājām, pie tam gāja pa apsētiem laukiem. Pārmeklēja lielu meža platību, bet nevienu partizānu neatrada.⁶³

Bet ne vienmēr partizāniem izdevās izvairīties no lielām soda ekspedīcijām, kas viņiem sekoja. Tādos brīžos viņi uzsāka cīņu un vīrišķīgi aizstāvējās. Dažreiz partizāni tik sīvi cīnījās, ka soda ekspedīcijām neizdevās ieņemt mājas, kurās bija uzieti «meža brāļi». Tad mājas aizdedzināja, un partizāni, pretodamies līdz pēdējai iespējai, gāja bojā ugunī varoņa nāvē. Tādā nāvē gāja bojā 4 Latgales partizāni, 14 Kuldīgas partizānu Valgales Kalnieku mājās un vairākās citās vietās.

Kalnieku mājās gāja bojā Kuldīgas revolucionāri sociāldemokrāti — Kristaps Krūmiņš, Kārlis Krūmiņš, Krišs Grīnberģis, Kārlis Mastbrāķeris, Priedītis, Mārtiņš Šusters, Jānis Ulpis u. c.⁶⁴

Daudzi partizāni, nicinādami nāvi, cīnījās un mira kā varoņi. A. Zeķe, 20 gadus vecs jauneklis, Lielvārdes pagasta partizānu kaujinieku grupas organizētājs, pēc tam kad lauka kara tiesa bija piespriedusi viņam nāves sodu pakarot, rakstīja saviem vecākiem: «Mīļie vecāki! Neskumstiet par mani. Mirstu ar pārlicību, ka to liesmu, ko mēs esam iededzinājuši, nekas vairs neapslāpēs. Sveiciniet visus brāļus un māsas!» Kad bendes paziņojuši viņam nāves spriedumu, viņš pasmaidījis un teicis: «Lai kar, gan radīsies citi vietā!»⁶⁵

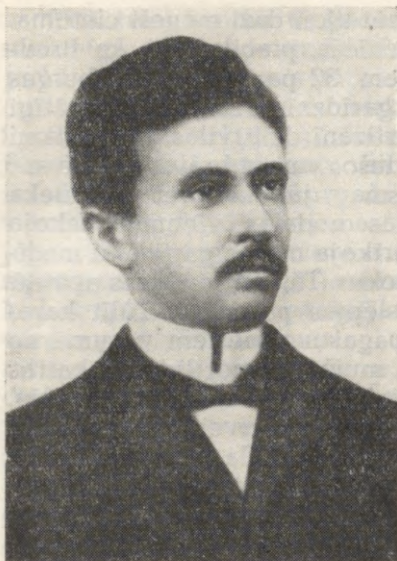
Mežonīgs izrēķināšanās gadījums ar partizāniem notika Pleskavā. Vairāki «meža brāļi», kurus vajāja baroni un policija, nokļuva Pleskavā un apmetās Aleksandra priekšpilsētā, Eglīša mājā pie saviem paziņām brāļiem Sofronoviem. 1907. gadā policija

⁶² Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 614. lpp.

⁶³ «Tēviņa», 1906, 3. jūn.

⁶⁴ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 289.—296. lpp.

⁶⁵ Turpat, 320. lpp.

Krišs Grīnberģis, sadedzis Valgales Kalnieku mājās 1906. gada 13. martā.

M. Šusters, nogalināts Valgales Kalnieku mājās 1906. gada 13. martā.

uzzināja, ka Sofronovu dzīvokli mitinās «meža brāļi», un Pleskavas policijmeistars Maršalks sarīkoja mežonīgu izrēķināšanos ar viņiem. «14. martā Eglīša māju aplenca policijas ķēde Maršalka vadībā. «Meža brāļiem» un Sofronovu ģimenei uzbruka negaidot, viņi visi atradās dzīvoklī. Policija sāka šaut pa logiem un durvīm. Policijmeistars pavēlēja aplaistīt māju ar petroleju un aizdedzināt... Pacēlās dūmi... Uguns mēles pārklāja visu sienu.

Partizānu vadītājs biedrs Loss un grupa «meža brāļu» izlēca ar ieročiem no liesmām un gribēja izlauzties cauri policijas ķēdei, bet viņus visus nopļāva svina krusa... Losu smagi ievainoja, pārējie krita. Losu pakāra. No uguns izbēga vēl viens... To policisti sacirta ar zobeniem.

Biedrs Sofronovs mēģināja izbēgt no slepkavām caur sētu, bet cītīgie gorodovoji viņu ielenca no visām pusēm, saķēra un aizvilka pie policijmeistara. Maršalks pavēlēja «iznīcināt to».

Izbēga pilnīgi apdegusi Sofronovu māte, arī viņu sagaidīja lodes un zobeni — viņa pakrita uz līķiem.

Divi no «meža brāļiem» negribēja mirt no zvērīgās policijas sitieniem un izvēlējās nāvi ugunī. Lai pārliecinātos, ka visi nāvei nolemtie ir «iznīcināti», policijmeistars pavēlēja uzmeklēt starp kūpošajām pagalēm viņu līķus.

Ūz visu šo barbarisko ainu no tālienes noraudzījās vicegubernators barons Medems un piekrītoši māja ar galvu citīgajam policijmeistaram.»⁶⁶

⁶⁶ «Каторга и ссылка», 1925, № 1, с. 176, 177.

Baroni zvērīgi izrēķinājās ar partizāniem arī Žagares miesta apkaimē.

1906. gada 17. janvārī vairākiem Žagares partizāniem, kas pārnakšņoja Mežmuižas kalpu mājās Mineikās, uzbruka dragūni. Partizānus — bijušos miličus Vili Ķempu, Frici Fralgovski, Robertu Mažuli, Jāni Brāli un Kārli Podu — dragūni uz vietas nošāva; Krišjāni Kleinbergu un Jāni Latišu apcietināja, bet Teodoru Liepu smagi ievainoja. Apcietinātos pēc drausmīgas spīdzināšanas Kalnmuizā nošāva.

Nogalinātie partizāni bija Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas Žagares lauku centra «Cinītis» biedri. Teodoram Liepam izdevās no vajātājiem izbēgt, bet 11. februārī viņš no smagā ievainojuma nomira. Teodors Liepa bija viens no aktīvākajiem Žagares sociāldemokrātiem, Žagares milicijas organizētājs un vadītājs.⁶⁷

Partizāni sociāldemokrāti savā vairākumā bija disciplinēti, pašai aizliedzīgi partijas biedri. Viņi veda sev līdz arī daudzus bezpartejiskos biedrus. Nevar bez sajūsmas lasīt materiālus par Latvijas un citu partizānu varonīgo cīņu un bezgalīgo uzticību revolūcijai.

Starp materiāliem saglabājušās vēstules, ko rakstījis LSDSP biedrs A. Piegāzs, kam bija piespriesta nošaušana sakarā ar sacelšanos Skrīveru—Lielvārdes apkaimē. Minēsim dažas vietas no A. Piegāza vēstules, ko viņš rakstījis 1907. gada septembrī, dienu pirms nošaušanas, un nosūtījis no Rīgas guberņas cietuma saviem vecākiem.

⁶⁷ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 275.—279. lpp.

Kārlis Mastbrāķeris, nogalināts Valgales Kalninieku mājās 1906. gada 13. martā.

Milda Rītere (Zenta Meitēns), viena no aktīvākajām Žagares lauku centra «Cinītis» dibinātājām un vadītājām.

Arturs Piegāzs, nošauts 1907. gada 11. septembrī Rīgā pēc kara tiesas sprieduma.

«Mans ideāls,» raksta Piegāzs, «mani nepievilā. Tas ir tas ceļš uz visaugstāko un svētāko dzīvē. Šim savam augstākam arī es atdodu savu dzīvību... Tas prasa visu vai neko. Un es atdevu visu un želoju, ka maz varēju dot, ka maz varēju darīt priekš šās svētās lietas. Būtu man desmit dzīvības, visas tās atdotu ar prieku.»⁶⁸

Pēdējā naktī pirms nošaušanas A. Piegāzs rakstīja savai mātai. Viņa vēstulē lasām šādus vārdus: «Bailes no nāves es nepazīstu. Esmu laimīgs, ka mani biedri arī ir biedru vārda cienīgi — viņi vienaldzīgi un smejas par to, ka ienaidnieki savās dūsmās mūs nošauj — to, ko katrs, pat pēdējais cilvēks, var izdarīt otram.»

Tā var rakstīt un mirt tikai varonis. Nošaušanas vietā A. Piegāzs vēl teica rūnu un nāvi saņēma, dziedot revolucionāras dziesmas. Tādu varoņu, kas bija uzticīgi re-

volūcijai līdz pēdējam elpas vilcienam, var minēt daudz.

Organizēta «meža brāļu» — partizānu — cīņa turpinājās Latvijā līdz 1906. gada decembrim. Lauku sociāldemokrātisko organizāciju novembra konferencē, kad revolucionārā kustība jau bija stipri samazinājusies, nolēma izbeigt «meža brāļu» cīņu un viņu organizācijas likvidēt, kaut gan Kurzemē, kā mēs redzējam, «meža brāļu» cīņa nebija samazinājusies, bet rudens mēnešos pat pieaugusi. Zināms iespaids uz partizānu kustības izbeigšanu bija KSDSP IV kongresam, kur meņševiku vairākums uzstājās pret partizānu cīņu.

«Meža brāļu» — partizānu — cīņai bija liela nozīme revolucionārajā kustībā Latvijā. Tā uztvēra galvenos uzbrūkošās kontr-revolūcijas triecienus un aizturēja tās uzbrukumu. Partizānu cīņa bija 1905. gada revolūcijā neizbēgama un pozitīva parādība, sevišķi pēc masu bruņotās sacelšanās apspiešanas, kad masu noskaņojums palika joprojām revolucionārs. Varonīgā partizānu cīņa dziļi iespaidusies latviešu tautas atmiņā. Šās cīņas tradīcijas atjaunojās Lielā Tēvijas kara laikā, kad latviešu partizāni kopā ar citu Padomju Savienības tautu partizāniem palīdzēja Padomju Armijai, grāva vācu fašistu bandas ienaidnieka aizmugurē.

⁶⁸ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj., 67., 68. lpp.

Arturs Piekāns, nācams 1907. gada 11. septembrī Rīgā pēc kara kara atgriešanās.

«Mana ideāla» raksta Piekāns, emāni nepievēlta. Tas ir tas ceļš uz visaugstāko un svētāko dzīvi. Šim sava augstākam arī es atdošu savu dzīvību... Fas prasa visu vai neko. Un es atdošu visu un «ēlāju, ka maz varēju dot, ka maz varēju darīt priekš tās svētās lietas. Betu man domāt dzīvības, viss tās atdošu ar prieku.»¹³

«...pirms aršānā»
...savai mēsl.
...kādas vārdus
...ar nepazīst
...ka mani biedri arī ir
...dienīgi — visi vien
...smējas par to, ka ierodē
...mūs nosauvi —
...tāds tādēļ cilvēks,
...»

Latvijas Demokrātiskās Pārmaiņu Partijas (LDDP) izveidētais Rīdž...

Latvijas Demokrātiskās Pārmaiņu Partijas (LDDP) izveidētais Rīdž...
...organizācija...
...1905. gada...
...KSDSP IV kongressā...
...partizānu cīņā...

«Mēs bijām — partizānu — cīņā bija tieši nozīmīga revolūcionārāji Latvijā. Tā uzlēja galvenos uzbrūkošās koalīcijas revolucionāros lēmumus un aizturēja tās uzbrūkumu. Partizānu cīņa bija 1905. gada revolūcija nozīmīgā un pozitīva parādība, sevišķi pēc mūsu brīvības cīņās spēšības, kas mūsu noskaņojumi palika joprojām revolucionārs. Varonīgā partizānu cīņa dzīvi iepazīstināja latviešu tautas ar tās. Šīs cīņas tradīcijas atjaunojas Lielā Latvijas karā, kad latviešu partizāni kopā ar citu Padomju Savienības tautu partizāniem palīdzēja Padomju Armijai, grāvu vācu fašistu bandu totalitāra aliansurē.

* Revolucionārās cīņas tēribo pieminās grāmata, 1. sēj., 67., 68. lpp.

1. I VALSTS DOME

1905. gada 24. (11.) decembrī, kad proletariāta bruņotā cīņa Maskavā vēl ritēja pilnā sparā, cara valdība izsludināja likumu par jaunas Valsts domes sasaukšanu. Šī tika nosaukta par likumdošanas Domi atšķirībā no revolūcijas noslaucītās padomdevējas Buligina domes. Ar šādu soli valdība novirzīt masas no revolucionārās cīņas ceļa, cerēja atšķelt zemnieku masas no revolūcijas, kā arī drīzāk dabūt aizņēmumu no Francijas, kas prasīja piekāpšanos buržuāzijas priekšā.

Kaut arī Dome tika nosaukta par «likumdošanas Domi», tās vēlēšanu likums nebija demokrātisks. Vēlēšanas nebija vispārējas. Vēlēšanu tiesības bija laupītas nekvalificētajiem strādniekiem, būvstrādniekiem un ostas strādniekiem, tirdzniecības uzņēmumu, sīko rūpniecības uzņēmumu un darbnīcu strādniekiem, laukstrādniekiem un sievietēm. Vēlēšanas nebija arī tiešas un aizklātas. Vēlētājus sadalīja 4 kūrijās — zemes īpašnieku, pilsētnieku, zemnieku un strādnieku kūrijā. Vēlēšanu likums valdošo stāvokli Domē nodrošināja muižniekiem un buržuāzijai.

Sakarā ar vēl arvien pastāvošo revolucionāro situāciju boļševiki pasludināja aktīvu boikotu I Valsts domei kā tautas pārstāvniecības rupjam viltojumam. Viņi atmaskoja tautas acīs cara krāpšanas mēģinājumu un ilūzijas, ko buržuāzija izplatīja par Domi.

Boikots bija nepieciešams arī tāpēc, ka darbaļaudīm netika dota nekāda priekšvēlēšanu aģitācijas iespēja. Sociāldemokrātiskā partija nevarēja izvērst aģitāciju savu kandidātu labā, neriskējama nodot tos policijas rokās. Boļševiki cerēja, ka revolucionārā kustība, kas vēl nebija aprimusi, noslaucīs Vites domi tikpat droši kā Buligina domi.

Latviešu Sociāldemokrātija pieturējās pie boļševiku taktikas: konsekventi realizēja I Domes boikotu, atmaskodama tās prettautisko raksturu.

Meņševiki sākumā proponēja pusboikotu, piedalīšanos zemākās pakāpes vēlēšanās, ievēlot Domes deputātu vēlētājus, «lai no tiem radītu tautas Domi vai brīvu, nelegālu pārstāvību, kaut ko līdzīgu Viskrievijas strādnieku (turklāt arī zemnieku) deputātu

padomei».¹ Tā bija gluži juceklīga taktika. Radīt jaunas Strādnieku deputātu padomes, kad vēl darbojās vecās padomes vai kad tās varēja ievēlēt labākā ceļā, bija pilnīga aplamība. Bet meņševiki, kā tas redzams no viņu turpmākās oportunistiskās taktikas Domē, centās ar pusboikotu kaunīgi aizsegt savas simpātijas «konstitucionālajai» Domei. Drīz vien meņševiki nolēma, ka aktīvi jā piedalās Domes darbā. Atšķirībā no boļševikiem, kas pēc tam, II Domes laikā, uzskatīja par nepieciešamu piedalīties vēlēšanās un izlietot Domi par tribīni savu ideju propagandai, meņševiki atzina par nepieciešamu piedalīties tās likumdošanas darbā, uzskatīdami, it kā Domē var atrisināt revolūcijas jautājumus.

Proletariātam neizdevās izjaukt Vites domi, tāpēc ka boikotu realizēja revolūcijas atkāpšanās, nevis uzplūdu situācijā, kā tas bija ar Buligina domi.

Latvijā muižnieki un buržuāzija attīstīja plašu priekšvēlēšanu agitāciju par izvirzītajiem kandidātiem. Cīņa norisinājās starp vācu un latviešu buržuāziju. Vācu reakcionārā konstitucionālā partija par Domes kandidātu no Vidzemes izvirzīja baronu Meindorfu, pie kam agitēja par viņu arī latviešu vidū, solidāma gadījumā, ja balsis tiktu nodotas par viņu, piekāpties dažos vietējās pašvaldības jautājumos. Arī Liepājā un Jelgavā vācieši organizēja aktīvu vēlēšanu kampaņu.

Toreizējās latviešu buržuāziskās partijas vai grupas, kā, piemēram, Veinberga «tautas» partija, konstitucionāli demokrātiskā (tā saucamā kadetu) partija (šīs partijas līderi bija advokāts Alberts un avīzes «Latvija» redaktors advokāts Zamuels), kā arī nacionālo minoritāšu — poļu, ebreju, lietuviešu un igauņu — buržuāziskās grupas, vēlēšanu laikā apvienojās tā saucamajā progresīvajā blokā.

Vēlēšanas Latvijā sākās 1906. gada 3. aprīlī. Vēlēšanās uzvarēja latviešu buržuāzija. No Vidzemes guberņas buržuāzija sūtīja Domē zvērināto advokātu K. Ozoliņu un tirgotāju Brēmeru, no Rīgas — zvērināto advokātu Fr. Grosvaldu, no Kurzemes — zvērināto advokātu J. Kreicbergu un advokātu J. Čaksti, no Latgales — katoļu baznīckungu F. Trasunu. Latvijā ievēlētie buržuāzijas pārstāvji Domē pieslējās labējam kadetu virzienam. Daži no viņiem, kā Grosvalds, pirms ievēlēšanas Domē pieslējās reakcionārajai Veinberga grupai.

I Domes vēlēšanās Krievijā uzvarēja kadeti, iegūdami vairāk balsu nekā citas partijas. Pirmajā Domē tika ievēlēti arī 17 sociāldemokrāti, galvenokārt no Kaukāza, kur vēlēšanas notika pēc KSDSP IV kongresa, kas atzina par iespējamu visur tur, kur vēl nav bijušas Domes vēlēšanas, KSDS partijai piedalīties tajās, izvirzot savus kandidātus.

Kadeti, kas vēlēšanās bija guvuši uzvaru, triumfēja. «Viņu sajūsmas klaigām nav ne gala, ne malas»,² rakstīja V. I. Leņins.

¹ Leņins V. I. Raksti, 10. sēj., 76. lpp.

² Turpat, 11. sēj., 88. lpp.

Viņi aicināja masas atbalstīt Domi, krāpdami tās, it kā tām esot iespējams uzlabot savu stāvokli ar Domes palīdzību likumīgā ceļā, negāžot patvaldību. Kadetiskā buržuāzija, kas nebija spējīga cīnīties, gāja Domē, lai vienotos ar cara patvaldību un dabūtu reformas. Tā kā tai nebija atbalsta masās, tā svārstījās starp demokrātisko sīkburžuāziju un kontrrevolucionāro lielburžuāziju.

Latviešu kadetiskā buržuāzija tādā pašā kārtā tiecās iegūt sev reformas pašvaldības un zemes jautājumos. Tās deputāti Kreicbergs un Ozoliņš uzstājās Domē ar mums jau zināmām prasībām — izlietot kroņa, baznīcas zemi un daļu muižnieku zemes, lai apmierinātu zemnieku prasības pēc zemes. To kadeti lūdza realizēt nevis konfiskācijas, bet pirkšanas ceļā. Kadetu pretenzijas visumā aprobežojās ar prasībām paplašināt pārdodamās zemes fondu. Uzstādot šīs prasības, kadeti ierunājās, lai zeme tiktu pārdota arī laukstrādniekiem un sīkzemniekiem. Bez šaubām, šīs «rūpes» par lauku proletariātu bija tikai šķietamas, realizēt tās kadeti nedomāja. Par to uzskatāmi liecināja fakti. Konstitucionālais demokrāts Zālīte vēstulē ģenerālgubernatoram Sologubam un savos agrārreformu projektos prasīja nodrošināt ar zemi arī sīkzemniekiem un laukstrādniekus. Bet, kad cara valdība pēc I Domes padzišanas pasvieda zemniekiem druskas, pārdodot kroņa muižu zemi, Zālītes noskaņojums tūlīt mainījās. Latvijā bija vairāki simti kroņa muižu. Kurzemē to bija apmēram 200, no kurām lielākajai daļai bija 50—500 desetīnu zemes, 88 muižām bija 500—1000, bet 6 — pāri par 1000 desetīnu. Zemnieki prasīja, lai tiem tiktu pārdota visa kroņa zeme, neatstājot muižu centrus, turpretī kroņa muižu rentnieki lika priekšā ierobežot pārdodamo fondu līdz minimumam. Likās, ka Zālīte, kas uzdevās par zemnieku un laukstrādnieku aizstāvi, nostāsies viņu pusē, taču, tiklīdz jautājumu par zemes pārdošanu sāka apspriest konkrēti, viņš, daudz nedomājams, nostājās muižu rentnieku un lielo budžu pusē. Muižu rentnieku apspriedē Zālīte lika priekšā kroņa muižu zemi platībā līdz 100 desetīnām nesadalīt sīkos gabalos, bet pārdot nedalītu rentniekiem īpašumā, $\frac{2}{3}$ pārējās kroņa zemes pārdot zemniekiem īpašumā, bet pārējo $\frac{1}{3}$ — bezzemniekiem, pie kam lielākām muižām atstāt katrai centru ar 100 desetīnām. Kā redzams, Zālīte, pats sapņodams par kroņa muižas pirkšanu, pilnā mērā aizstāvēja lauku buržuāzijas intereses un, lai nezaudētu iespēju turpmāk tērpties bezzemnieku aizstāvja togā, lika priekšā atmetst viņiem kā ubagu dāvanu apmēram $\frac{1}{20}$ no pārdodamās kroņa zemes.

Kadetu prasībām piešķirt bezzemniekiem zemi bija tīri demagoģisks raksturs. Kadeti labi zināja, ka lauku proletariātam nav ne vajadzīgā kapitāla zemes pirkšanai, ne arī lauksaimniecības inventāra tās apstrādāšanai un ka agrārreforma nāks par labu lauku buržuāzijai.

Sakarā ar latviešu kadetu Domē teiktajām runām par agrāro un citiem jautājumiem buržuāzija presē izvērta trokšņainu

aģitāciju, mēģinādama iestāstīt iedzīvotājiem, ka Dome uzlabošot viņu stāvokli.

Latviešu kadeti Domē neaizstāvēja Latvijas darbaļaužu masu intereses, neatbalstīja prasības pasludināt amnestiju politiskajiem ieslodzītajiem, atcelt nāves sodu. Ne vien latviešu kadeti, bet vispār kadetu partija Domē piekopa kontrrevolucionāru politiku, maskēdamās ar demokrātismu un laipojot starp oktobristiem un kreisajiem. Kadeti centās pierunāt Darba grupas pārstāvjus ņemt atpakaļ priekšlikumu par to, ka tūlīt jāstājas spēkā likumam par nāves soda atcelšanu, priekšlikumu tūlīt nodibināt vietējās, brīvi ievēlētas zemes komitejas zemes jautājuma atrisināšanai. Tiklīdz revolucionārā kustība mazliet pastiprinājās, kadeti sāka skraidīt pa cara ministrijām un lūgt valdību piekāpties, biedēdami to ar revolūciju. V. I. Ļeņins rakstīja: «Lai pareizi apgaismotu kadetu attiecības pret revolūcijas uzplūdu vai pret revolūcijas uzplūdiem, jāsaka: **revolūcija parādās uz ielas — kadets parādās ministra priekšistabā.**»³

Latviešu kadeti, kas bija nokļuvuši Pēterburgā, tāpat kā krievu kadeti, gāja pie cara valdības ministriem izlūgties piekāpšanos vienā vai otrā lietā. 1906. gadā, kad Latvijā pastiprinājās streiku cīņa un partizānu kustība, deputāts Kreicbergs no Latvijas un deputāts Tenisons no Igaunijas ieradās pie Stolipina, lai izlūgtos no viņa reformas un karastāvokļa atcelšanu. Kreicbergam un Tenisonam bija saruna ar Stolipinu 27. jūnijā. Stolipins lūgumu noraidīja ar motivējumu, ka, atceļot karastāvokli, muižniekiem būšot jāatstāj Baltija. Kadeti ar to arī apmierinājās. Valdība noraidīja, tikai rupjākā un ciniskākā veidā, arī zemnieku delegātu lūgumu mikstināt asiņaino teror. 1905. gadā Trepovs zemnieku delegācijai, kas bija ieradusies no Vidzemes guberņas, sacīja: «Ja nomierināšanās nebūs, tiks nosūtīts karaspēks, divkārt un trīskārt lielāks nekā līdz šim. Ja nomierināšanās nebūs, nocirtīs galvas piecsimt, tūkstoš cilvēkiem un vēl lielākam cilvēku daudzumam, ievēdīs karastāvokli, saskaņā ar kuru notiesās uz nāvi 24 stundu laikā. Ejiet un pasakiet to savu pagastu iedzīvotājiem.»⁴ Kā zināms, zemnieki Trepovam uz to atbildēja ar sacelšanos 1905. gada rudenī, turpretim kadeti, kad Stolipins atteicās atcelt karastāvokli, aicināja iedzīvotājus nomierināties un gaidīt Domes lēmumu.

Kamēr krievu deputāti no Domes kreisā spārna, it īpaši trūdoviki, izrādīja dziļu līdzjūtību latviešu revolucionāriem, sūtīdami uz ministrijām steidzamas interpelācijas sakarā ar nāves sodu piespriešanu Latvijā, latviešu buržuāziskie deputāti no tā atturējās. Mēs neredzam neviena latviešu deputāta paraksta zem interpelācijas, ko 1906. gada 12. maijā Darba grupa iesniedza Domei ar prasību saņemt no Ministru padomes priekšsēdētāja atbildi par to, vai

³ Ļeņins V. I. Raksti, 12. sēj., 300. lpp.

⁴ Вера. Прибалтийская смута. СПб., 1907, с. 82.

pareizs ir pa telegrāfu saņemtais ziņojums, ka Baltijas ģenerālgubernators apstiprinājis nāves spriedumu astoņām personām, «un vai ir notikusi sazināšanās pa telegrāfu par minēto spriedumu izpildīšanas apturēšanu».⁵

23. maijā sakarā ar to, ka Rīgā kara tiesai tika nodoti 35 cilvēki, kam draudēja nāves sods, kreisā spārna deputātu grupa atkal iesniedza Domei steidzamu interpelāciju, kurā prasīja, lai kara ministrs paziņotu, «vai viņš spēris nepieciešamos soļus nāves soda izpildīšanas apturēšanai, ja minētajā prāvā kara tiesa to piespriedu».⁶

Arī šo pieprasījumu nav parakstījis neviens latviešu deputāts, tāpat kā 29. maija pieprasījumu, kuru valdībai nosūtīja sakarā ar to, ka Rīgas kara tiesa bija piespriedusi 7 revolucionāriem nāves sodu.

Šie fakti liecina par krievu darba tautas deputātu līdzjūtību latviešu revolucionāriem un latviešu buržuāzijas deputātu vienaldzību pret viņiem. Latviešu buržuāzijas pārstāvji Domē iesniedza gan pieprasījumu, lai valdība paskaidrotu, kāpēc soda ekspedīcijas nelikumīgi piespiež zemniekus steidzīgi samaksāt pagastu nodokļu parādus un arī citādi rīkojas patvaļīgi. Taču pieprasījumam bija liberāls raksturs, un tas saturēja prasību atvieglot tikai lauku buržuāzijas stāvokli.⁷ Viss teiktais par interpelācijām parāda arī Valsts domes bezspēcību. Kaut gan tā sūtīja daudz steidzamu pieprasījumu ministrijām par cara varas orgānu patvaļu daudzās impērijas vietās, panākumu nebija gandrīz nekādu. No svarīgākiem pieprasījumiem valdība atkratījās ar formālām rakstiskām atbildēm. Attiecībā uz pieprasījumiem, kas skāra nāves spriedumus Latvijā, Dome pēc būtības nekādas atbildes nesaņēma. Kara ministrs nosūtīja steidzamos pieprasījumus Ministru padomes priekšsēdētājam, kas Domei īsi paziņoja, ka ģenerālgubernatori ministrijām neesot pakļauti, jo viņi esot pilnīgi patstāvīgi varas pārstāvji apgabalos, kur ieviests karastāvoklis. Cara valdība nerēķinājās ar to, ka Dome savā atbildes adresē troņa runai atzīmēja, ka nepieciešams apturēt nāves spriedumu izpildīšanu, tā nerēķinājās arī ar Domes vēlāk pieņemto likumu par nāves soda atcelšanu. Kaut arī kreisie deputāti teica skaļas protesta runas, soda ekspedīcijas un kara tiesas joprojām šāva un kāra cilvēkus.

Domes bezspēcība sevišķi spilgti izpaudās tās atlaišanas laikā. Par cēloni Domes atlaišanai bija revolucionārā kustība, kas 1906. gada vasarā kļuva bīstama cara valdībai. Turklāt pašā Domē arvien stiprāk atskanēja zemnieku deputātu balsis, kas prasīja zemi. 9. jūlijā cara valdība, baidīdamās no pieaugošās revolucionārās kustības, Domi atlaida. Stolipins kļuva par Ministru padomes priekšsēdētāju, paturot sev arī iekšlietu ministra posteni. Baltijas

⁵ Государственная Дума. Стенографические отчеты, т. 1. СПб., 1907, с. 294.

⁶ Turpat, с. 558.

⁷ Turpat, с. 1272.

vācu avīzes un reakcionārā latviešu «Rīgas Avīze» ar prieku apsveica Domes padzišanu. Vācu avīze «Baltische Zeitung» priecājās, ka «Trakais karnevāls beidzies, visi ir priecīgi, tas visiem jau bija apnicis. Pirmais Krievijas parlaments bija par apsmieklu visai pasaulei.» «Rīgas Avīze», pievienodama savu balsi vācu avīzēm, saskatīja Domes atlaišanā vienīgo glābiņu no revolūcijas. «Kas gan notiktu,» tā plāpāja, «ja Dome nebūtu padzīta, tad palaistu brīvībā politiskos ieslodzītos, atceltu karastāvokli un atņemt mantīgajiem zemi.»⁸

Domes atlaišana bija nopietna mācība tiem, kas ticēja, ka iespējams uzlabot stāvokli konstitucionālajā ceļā vai ka var pastāvēt kaut cik patstāvīga tautas pārstāvniecība blakus cara patvaldībai. Patvaldība nevarēja samierināties ar tautas pārstāvniecību, ja tā kaut vai vismazākā mērā bija nepaklausīga. Dome traucēja patvaldībai, jo sakarā ar pieaugošo masu cīņu tajā sāka pacelties balsis par zemes piešķiršanu un reformām. Un Dome izrādījās bezspēcīga sevi aizstāvēt, jo nebija radusies sacelšanās rezultātā, bet to bija sasaukusi cara patvaldība. V. I. Leņins rakstīja: «Tauta pieder visā varā, ja to sasaukusi vecā vara, ja līdzās tai vēl paliek vecā vara.»⁹

Domes padzišana parādīja arī, cik nepareiza taktika bija bijusi meņševikiem, kas lika uz Domi lielas cerības. Plehanovs domāja, ka, padzenot Domi, valdība zaudēs pamatu zem kājām. Bet tas nenotika. Meņševiki aicināja strādniekus, atbildot uz Domes padzišanu, sākt vispārējo streiku, bet arī tas nenotika. Strādnieki labi saprata, ka vispārējā situācija nav labvēlīga streikam, un uz boļševiku aicinājumu krāja spēkus jaunas Viskrievijas bruņotās sacelšanās sagatavošanai.

Arī Latvijā Domes atlaišana lielā mērā palīdzēja masām noskaidrot, ka dome ir tautas pārstāvniecības rupjš viltojums, un sekmēja ar parlamentu saistīto ilūziju izskaušanu.

2. GUBERŅU APSPRIEDĒS LATVIJĀ

Cara patvaldība nolēma ar saviem kontrrevolucionārajiem pasākumiem aizsteigties priekšā revolucionārajai kustībai, kas 1906. gadā atkal pieauga, un dot tai smagus triecienus, iekams tā izaugtu līdz tādiem apmēriem, ka spētu noslaucīt izkurtējušo muižniecisko iekārtu. Cara valdība atlaida Valsts domi arī tāpēc, ka tā traucēja izrēķināties ar revolucionāro kustību, un nolēma sasaukt jaunu Domi 1907. gada 20. februārī. Līdz ar Domes atlaišanu cara valdība krasi pastiprināja represijas visā zemē. 1906. gada 19. augustā Ministru padome izdeva likumu par lauka

⁸ «Rīgas Avīze», 1906, 11. jūl.

⁹ Leņins V. I. Raksti, 11. sēj., 89. lpp.

kara tiesu nodibināšanu. Tai pašā laikā valdība mēģināja, atmetot tai dažas drusciņas, dabūt savā pusē lauku buržuāziju. Cara valdība laidā pārdošanā apanāžas un kroņa zemes, tā gribēja šādā ceļā nostādīt sevi pretī Domei, parādīt, ka zemnieki no Domes nekā nav dabūjuši, bet no valdības kaut ko dabū. Latvijā, kā mēs jau atzīmējām, arī tika laista pārdošanā kroņa zeme. Lai gan pārdošana tika motivēta ar to, ka nepieciešams nodrošināt sīkzemniekus ar zemi, tomēr faktiski to varēja izmantot vienīgi budži.

Latvijā ne vien cara patvaldība mēģināja radīt sev atbalstu uz laukiem, bet arī vācu muižnieki tiecās tuvināties latviešu buržuāzijai. Bailes zaudēt savas privilēģijas sakarā ar revolucionārās kustības pieaugšanu 1906. gada vasarā spieda muižniecību meklēt sev sabiedrotos cīņā ar revolūciju. Baroni arī baidījās, ka Valsts dome varētu realizēt reformas. Lai reformu gadījumā pēc iespējas mazāk zaudētu, viņi iepriekš gribēja vienoties ar vietējo buržuāziju, atmetot tai kādas drusciņas. Jau 1906. gada februārī, Domes vēlēšanu kampaņas laikā, Vidzemes muižniecības maršals Meindorfs kādā landtāga sēdē norādīja, ka nepieciešams tuvināties latviešiem.

Lai panāktu baronu vienošanos ar latviešu buržuāziju, pie ģenerālgubernatora un viņa uzdevumā arī pie gubernatoriem, it īpaši pēc Domes atlaišanas, tika sarīkotas apspriedes, kurās piedalījās baronu pārstāvji, vācu un latviešu buržuāzijas pārstāvji, dažas personas no krievu buržuāzijas vidus un valdības ierēdņi. Tajās tika uzaicināti arī pagastu pārstāvji. Šajās apspriedēs vairākums bija vāciešiem. Apspriedēs pārrunāja zemes jautājumu, pašvaldības, tautas izglītības, patronāta u. c. jautājumus. Lielu uzmanību gubernas apspriedēm pievērsa Veinberga buržuāziskā grupa, kas faktiski jau kopš revolūcijas sākuma tiecās tuvināties baroniem. Jau pirms apspriedēm tā aktīvi propagandēja latviešu buržuāzijas un baronu sadarbību pret revolūciju. Baroni Veinberga grupai bija apsolijuši vairākas vietas landtāgā un dažus citus sīkus labumus, un tagad tā gribēja to visu šajās apspriedēs saņemt.

Taču ar vāciešu balsu vairākumu cita pēc citas tika izgāztas cauri latviešu buržuāzijas svarīgākās prasības. Baroni nepiekrita buržuāzijas prasībai pārdot zemniekiem agrāk muižām pievienotās zemnieku zemes, tāpat viņi noraidīja prasību pārdot baznīcu, pilsētu un daļu muižas zemes, kā arī atcelt muižnieku privilēģijas, sadalīt klaugas pēc zemes platības u. c. Ar balsu vairākumu tika nolemts pie kroņa zemes pirkšanas katrai kroņa muižai atstāt līdz 300 desetīnu lauksaimniecībai derīgās zemes. Vienošanās starp baroniem un latviešu buržuāziju tika panākta tikai atsevišķos mazāk svarīgos jautājumos. Apspriedē pie Vidzemes gubernatora vācieši bija ar mieru pārdot zemniekiem kvotes zemi, piešķirt tiem tiesības medīt uz zemnieku zemes, nodarboties ar alus un degvīna rāžošanu un pārtikas produktu tirdzniecību. Kurzemes gubernas apspriedē muižnieki bija ar mieru likvidēt zemnieku lietu komisāru institūtu un atteikties no krogu turēšanas privilēģijas. Šajā

apspriedē tika pieņemts arī priekšlikums pārdot zemniekiem kroņa zemi, neatstājot muižu centrus. Ar 23 balsīm pret 22, t. i., tikai ar vienas balss vairākumu, apspriede izteicās par patronāta likvidāciju.¹⁰

Kaut arī baroni apsolija tikai gluži niecīgas reformas un šiem solījumiem nebija likuma spēka, pirms valdība tos nebija publicējusi likumdošanas aktu veidā, reakcionārā buržuāziskā latviešu prese uzskatīja tos par lielu panākumu, par soli uz priekšu sadarbībā ar vāciešiem. Tādējādi latviešu buržuāzijas tuvināšanās ar vācu baroniem aizsākās jau 1905. gadā, vēlāk pastiprinājās, un 1919. gadā latviešu buržuāzija atkal vienotā frontē ar vācu baroniem aktīvi vērsās pret proletārisko revolūciju Latvijā.

Baroni meklēja tuvināšanos ar latviešu buržuāziju arī tāpēc, ka gribēja nostiprināt vācu ietekmi Baltijā. Jau 1905. gada beigās Vidzemes baronu landmaršals brauca uz Pēterburgu ar lūgumu nodibināt autonomu Baltiju, kuras priekšgalā atrastos ģenerālgubernators ar neierobežotām pilnvarām.

S. Vite savās atmiņās rakstīja: «Baltijas muižniecības pārstāvji — ģenerāladjutants Rihters, petīciju komisijas galvenais pārvaldnieks Budbergs —, kuru stāvoklis galmā bija ļoti stiprs, visi runāja, ka nepieciešams šajā apgabalā nodibināt ģenerālgubernatūru.»¹¹

Vēlāk Meiendorfs atkal brauca uz Pēterburgu un žēlojās, ka no 22. novembrī ieceltā Baltijas pagaidu ģenerālgubernatora un no 28. novembrī pasludinātās cara pavēles par 18 personu apspriedes nodibināšanu pie ģenerālgubernatora neesot nekāda labuma, un joprojām prasīja autonomiju.

Gribēdami panākt Baltijas junkuriskās autonomijas nodibināšanu, vācieši tiecās nostiprināt savas pozīcijas: ja Latvijā jau būtu autonomija, tad nebūtu nekādas vajadzības pēc demokrātiskās autonomijas, ko pieprasīja iedzīvotāji. Bez tam baronu mērķis bija norobežot Baltiju no Krievijas, padarīt to mazāk atkarīgu no cara patvaldības, no kuras baroni tieši šajā nolūkā arī prasīja sev reformas. Jau revolūcijas laikā viņi no cara patvaldības izkaroja sev tiesības atvērt skolas ar vācu valodu kā mācības valodu. Vispār vācieši uzskatīja Baltiju par Krievijai pievienotu Vācijas austrumu provinci. Baroni centās saglabāt un paplašināt savu ietekmi Baltijā, lai veicinātu tās varbūtējo pievienošanu Vācijai. Tagad, viņu ietekmei Baltijā mazinoties, baroni sāka meklēt atbalstu latviešu buržuāzijā.

Apspriedes, kuras notika pie gubernatoriem, nedeva kaut cik ievērojamākus rezultātus. Kontrrevolūcijai pastiprinoties, baroni nedomāja vairs par reformām, kuras no viņiem lūdza latviešu buržuāzija. 1908. gadā Baltijas ģenerālgubernatūra tika likvidēta, un līdz ar to izbeidzās arī apspriedes. Cara ministrijām iesniegtie

¹⁰ Очерки экономической истории Латвии (1900—1917). Р., 1968, с. 87.

¹¹ «Пролетарская революция», 1928, № 10, с. 106.

Baltijas ģenerālgubernatūras apspriežu lēmumi noslika papīru kaudzēs un likuma veidā dienas gaismu neieraudzīja. Tas tomēr nenozīmē, ka baronu un latviešu buržuāzijas mēģinājumiem savstarpēji tuvināties nebūtu bijuši nekādi panākumi.

Abas šīs sociālās šķiras 1905. gada revolūcijas laikā bija stipri tuvinājušās viena otrai cīņā pret revolucionāro kustību, un vēlāk šī tuvināšanās turpinājās. Tā parādīja masām latviešu «tautiskās» buržuāzijas kontrrevolucionāro būtību un atmaskoja arī latviešu buržuāzisko kadetu inteligenci, kas centās samierināt masas ar kontrrevolūciju. Cik liels bija masu naidis pret buržuāziju, par to liecina jau tas fakts, ka pat 1906. gada vasarā Rīgas latviešu biedrības («Māmuļas») sasauktajā zemnieku kongresā, kurā pārsvarā bija budži, izcēlās protesta vētra, kad runāja kontrrevolucionārās buržuāzijas līderis Veinbergs. Daudzi delegāti atstāja zāli.

3. II VALSTS DOME

Pēc I Valsts domes atlaišanas sociāldemokrātijai ļoti akūts kļuva jautājums par to, kādu taktiku izmantot II Domes vēlēšanās. KSDSP Apvienošanās kongresā Stokholmā ievēlētā meņševistiskā CK lika priekšā Domes vēlēšanās noslēgt vienošanos ar kadetiem. Pret šo izlīgšanas taktiku boļševiki uzsāka enerģisku cīņu. V. I. Ļeņins rakstīja: «Strīda būtība joprojām tā pati: vai sociālistiskajam proletariātam buržuāziskajā revolūcijā jāiet nopakaļ liberāli monarhistiskajai buržuāzijai vai pa priekšu revolucionāri demokrātiskajai buržuāzijai.»¹²

Tā kā situācija bija grozījusies, boļševiki nolēma aktīvi piedalīties II Domes vēlēšanās. Kaut gan I Domes boikots bija lielā mērā mazinājis tās autoritāti, tomēr tas izrādījās nesekmīgs. V. I. Ļeņins savā darbā «Bērnišķīgā «kreisuma» slimība komunismā» norādīja, ka Domes boikots 1906. gadā bija kļūda, kaut arī neliela, viegli labojama.

Piedalīšanās Domes vēlēšanās ne mazākā mērā nenozīmēja piekāpšanos meņševiku priekšā principiālos uzskatos par Domes vai piekāpšanos cīņā pret meņševiku oportunistisko taktiku Domes jautājumā. Boļševiki gāja Domē, nevis lai tur strādātu vienā blokā ar kadetiem, bet lai izmantotu Domes kā tribīni. Viņi noraidīja jebkādu bloķēšanos ar kadetiem un citām partijām vēlēšanu laikā. Tikai retos nepieciešamos gadījumos boļševiki pieļāva bloķēšanos ar revolucionārajām partijām, kuras atzina viņu galvenos cīņas lozungus. Boļševiki uzskatīja, ka viņu tiešais politiskais uzdevums II Domes vēlēšanu laikā ir izskaidrot tautai, ka Dome ir pilnīgi nederīgs līdzeklis proletariāta un zemniecības prasību apmierināšanai, ka ir pilnīgi neiespējami iekarot politisko brīvību

¹² Ļeņins V. I. Raksti, 11. sēj., 262. lpp.

parlamentārā ceļā — lai to iekarotu, nepieciešama bruņotā sacelšanās un revolucionārās pagaidu valdības nodibināšana.

Latviešu revolucionārie sociāldemokrāti jautājumā par II Domes vēlēšanām pievienojās boļševiku uzskatiem. Vēlēšanas notika ārkārtīgi grūtos apstākļos. Zemē bija karastāvoklis, daudzos apgabalos vēl trakoja lauka kara tiesas. Latvijā sakarā ar karastāvokli iedzīvotājiem naktīs bija aizliegts staigāt pa ielām, sapulcēties, veikt vēlēšanu aģitācijas darbu, turpretī vācu buržuāzija brīvi aģitēja par saviem kandidātiem. Kandidāti, ko sociāldemokrāti bija izvirzījuši par vēlētajiem vai deputātiem, tika vajāti, un viņus bieži apcietināja. Balsošanas laikā, kā arī sastādot vēlētajū sarakstus, tika izdarīti dažādi viltojumi. Bieži vien neievēda sarakstos strādniekus, kam bija balsttiesības, bet viņu vietā ierakstīja žandarmus, policistus un mirušos.

Uz laukiem Latvijā balsstiesības faktiski bija tikai lauku saimniekiem. Vēlētajus ievēlēja pagastu sapulcēs, kurās piedalījās zemnieki — lauku saimnieki. Kalps Latvijā, kā norādījām grāmatas pirmajā nodaļā, tiesiskā ziņā bija tikai desmitdaļcilvēks. Viņam nebija tiesību tieši piedalīties vēlēšanās vai pagastu pārvaldē. Šī tiesība tika piešķirta tikai vienam no katriem 10 kalpiem. Ik uz 10 kalpiem tika ievēlēts viens pārstāvis. Bet senāta 1906. gada 7. oktobra rīkojums atņēma kalpiem arī šo desmitdaļas tiesību Domes vēlēšanās. Vēlēšanu tiesības piešķīra tikai saimniekiem, un likums tika iztulkots tā, ka to attiecināja arī uz Baltijas guberņām. Tikai 5. februārī senāts paskaidroja, ka šis likums neattiecas uz Baltiju, bet šajā laikā vēlēšanas Kurzemē jau bija beigušās. Tādējādi II Domes vēlēšanās lielam lielam iedzīvotāju vairākumam nebija vēlēšanu tiesību. Kurzemē vēlēšanu tiesības bija tikai 26 tūkst. zemnieku respektīvi lauku saimnieku, kuri, ieskaitot ģimenes, reprezentēja apmēram 130 tūkst. cilvēku. Kā rāda 1897. gada tautas skaitīšanas dati, Kurzemes guberņā bija 476 tūkst. lauku iedzīvotāju. Tātad 346 tūkst. bezzemnieku un sīkzemnieku jeb 70% no visiem lauku iedzīvotājiem vēlēšanu tiesības bija laupītas.

Uzmanību saista tas, ka muižnieku un zemnieku vēlēšanu tiesības pārsteidzoši atšķīrās. Kā redzams no deputāta Ozola 1907. gada 22. maija runas, Kurzemē dzīvoja 7700 muižnieku, kam bija tiesības sūtīt guberņas vēlēšanu sapulcē 14 vēlētajus, un 476 tūkst. lauku iedzīvotāju, kuri varēja sūtīt tikai 13 vēlētajus. Saskaņā ar cara vēlēšanu likumu Kurzemē zemnieku kūrījā viens vēlētais pārstāvēja 36 615 cilvēku, bet muižnieku kūrījā — 550 cilvēku. Tātad muižniekiem Kurzemē bija 66 reizes lielākas vēlēšanu tiesības nekā zemniekiem.¹³

Šādi cara patvaldība mēģināja sev nodrošināt paklausīgu Domes sastāvu. Izsludinādama II Domes vēlēšanas, tā ar iztapīgā

¹³ Государственная Дума. Стенографические отчеты, т. 2. СПб., 1907, с. 964, 965.

senāta palīdzību vēl apcirpa vēlēšanu tiesības darbaļaudim — nomniekiem, zemniekiem, strādniekiem un dzelzceļa kalpotājiem. Bet par spīti ierobežojumiem un represijām vēlēšanu rezultātā II Domes sastāvs iznāca kreisāks par iepriekšējās Domes sastāvu. Stipri samazinājās kadetu partijas deputātu skaits un palielinājās sociāldemokrātu, Darba grupas pārstāvju skaits. I Domē sociāldemokrātu bija 17, bet II Domē — 65. Palielinājās arī labējo partiju deputātu skaits, tā ka vēlēšanas radīja kreisā un labā spārna pastiprināšanos uz mērenā kadetu centra rēķina.

Vēlēšanas rādīja, ka iedzīvotājos bija notikusi šķiru spēku pārgrupēšanās — bija saliedējušies melnsimtnieki, kuru priekšgalā nostājās dzimtkungi muižnieki ar savu organizāciju — Apvienotās muižniecības padomi, liberālā buržuāzija bija nosvērusies pa labi, bet darbaļaužu masas pa kreisi. Darbaļaudis no I Domē gūtās pieredzes sāka pārliecināties, ka kadeti nav nekādi demokrāti.

Šīs šķiru pārvirzes kļuva manāmas Latvijā vēlēšanu laikā. II Domes vēlēšanās tā saucamais progresīvais bloks vairs nepastāvēja. Tas saskaldījās trijās grupās — latviešu «tautas grupā» («veinbergistos»), reformistiskajā grupā un demokrātiskajā grupā. Reformistiskā grupa bija ļoti tuva Veinberga «tautas grupai». To 1907. gada 7. janvārī noorganizēja un arī turpmāk vadīja bijušais I Domes deputāts Grosvalds, kas I Domes laikā slēpās zem kadetu maskas, bet turpmāk vairs negribēja to darīt. Viņš tomēr baidījās iet atklāti zem Veinberga «tautiskā» karoga un tāpēc nodibināja savu grupu, kurai nebija masu atbalsta. Demokrātiskajā grupā ietilpa latviešu kadeti un demokrāti. «Progresīvais bloks», kas darbojās I Domes vēlēšanu laikā, bija saskaldījies tāpēc, ka latviešu buržuāzijas bagātākais slānis nosvērās pa labi.

Šīs trīs buržuāziskās grupas jeb partijas, kā arī vācu konstitucionālā partija aktīvi piedalījās II Domes vēlēšanās. Bet šoreiz vēlēšanu kampaņā iekļāvās arī Latvijas Sociāldemokrātija un, kaut arī plosījās asiņains terors, guva Rīgā spīdošu uzvaru. No Rīgas Valsts domē par deputātu tika ievēlēts sociāldemokrāts J. Ozols, viens no Latvijas Sociāldemokrātijas CK locekļiem.

Tādu pašu spīdošu uzvaru tā guva arī III Domes vēlēšanās. Šīs uzvaras stipri satrauca administrāciju. Kurzemes gubernators Kņazevs savā ziņojumā ģenerālgubernatoram rakstīja: «Apturēt šo ārdošo kustību (sociāldemokrātisko propagandu. — J. K.) un kaut cik nopietnāk ierobežot to karastāvoklis nespēj. Sevišķi spilgti šīs briesmas izpaudās tajā apbrīnojamā faktā, ka divas reizes Rīgā ir ievēlēti sociāldemokrātiski deputāti; neraugoties pat uz jauno vēlēšanu likumu, kā arī kopīgu cīņu, kurā pret šādu kandidatūru apvienojās visas kārtības partijas, pagrīde varēja izvest savu gribu un uzspiest to visai Rīgai. Nevar neatzīt, ka šis fakts rada visai lielas bažas, un nedrīkst sevi maldināt ar labklājības ilūzijām, it īpaši, ja patur prātā, cik complicēta ir vēlēšanu sagatavošanas tehnika, — tika mobilizēti vairāki tūkstoši vēlētāju un tā prasija plašu

organizētību un disciplīnu, kā arī vadītājus, kas visu smalki apdomā un labi apsver.»¹⁴

Uz laukiem, kur trakoja soda ekspedīcijas un kur viss lielais bezzemnieku vairums bija bez vēlēšanu tiesībām, sociāldemokrātiem gūt uzvaru vēlēšanās bija grūti. Un tomēr Latvijas Sociāldemokrātijai, kā uzziņām no P. Stučkas atmiņām, bija izredzes uz sava kandidāta ievēšanu Valsts domē no Vidzemes guberņas. Tāpēc sociāldemokrāti divos pagastos — Lubānas un Saikavas pagastā — izvirzīja savus kandidātus. Kaut arī buržuāzija centās noķengāt Latvijas sociāldemokrātiju, tās autoritāte masās bija liela. Saikavas pagastā par kandidātu izvirzīja P. Stučku. Par to, kā norisinājās vēlēšanas šajos pagastos, Stučka rakstīja: «Un lūk, es esmu attālā pagastā, 40 verstis no dzelzceļa stacijas, 200 verstis no Rīgas, 1907. gada janvārī piedalos sapulcē, kur mani neviens nepazīst un es nevienu nepazīstu. Tika uzstādītas 2 kandidatūras: mana un pagasta vecākā (arī soc.-dem.) kandidatūra. Es tieku ievēlēts ar visām balsīm, izņemot manējo; otrs kandidāts dabū vienu balsi mazāk (no katra pagasta ievēlami 2 vēlētāji). Tūlīt arī sākās jaunizceptā ievēlētā parlamentārieša godināšana, viņu šūpo un pavada «uravām». Un tas viss notiek karastāvokļa laikā, pēc tam kad kā viesuļvētra ir aizdrāzušās pāri soda ekspedīcijas, kas pirms dažiem mēnešiem nodedzināja šajā pašā pagastā 5—6 mājas un nošāva desmitiem zemnieku. Pa telefonu no Lubānas pagasta mums ziņo, ka sociāldemokrātu kandidāts arī tur, pašam klāt neesot, ievēlēts ar visām pret 4 balsīm, neraugoties uz to, ka tur vēl stāvēja karaspēka daļa.»¹⁵

Šis gadījums liecina par sociāldemokrātu autoritāti zemnieku vidū. Cēsu apriņķa Domes vēlēšanu komisija neatļāva sociāldemokrātu kandidātiem balotēties tālāk. Cēsīs, kur sapulcējās zemnieku vēlētāji, lai ievēlētu delegātus guberņas kongresam, apriņķa komisija, nepievērsdama uzmanību sapulces dalībnieku protestiem, neļāva balsot par Saikavas un Lubānas kandidātiem, bet P. Stučku drīz vien izraidīja no Latvijas. Ar policijas iejaukšanos vēlēšanu gaitā, sociāldemokrātijas kandidātu vajāšanu un balsstiesību atņemšanu bezzemniekiem un darba zemniekiem varas iestādes panāca, ka Domē no Latvijas (izņemot Rīgu) iekļuva kadeti un sīkburžuāzijas pārstāvji. Vidzemes guberņa sūtīja uz Domi K. Kārklīņu, rakstnieku E. Treimani, A. Jurgenšteinu un K. Parmsu, Kurzemes guberņa — Burkevicu, Juraševski un Šapiro, Latgale — Kozriču. Tātad arī šoreiz latviešu buržuāzija guva uzvaru pār vāciešiem. Vēlēšanās uzvarēja buržuāziski demokrātiskā grupa. Veinberga tautas partija un reformisti cieta pilnīgu sakāvi. Reformisti Rīgā dabūja tikai apm. 2000 balsu. Viņu avīze «Latvija» sāka apvainot neveiksmē Veinberga grupu, kas gan esot balsojusi

¹⁴ ЦГАОР СССР, ф. 102, ДП II, оп. 1907, д. 41, ч. 7, л. 129.

¹⁵ «Пролетарская революция», 1922, № 12, с. 60.

par reformistu kandidātiem, tomēr aģitējusi par savienību ar vāciešiem.

Tūlīt pēc Rīgā notikušajām vēlēšanām visa reakcionārā un reformistiskā prese sacēla nekītru rīdīšanas kampaņu pret Rīgā ievēlēto Domes deputātu J. Ozolu. Buržuāziskā prese nokritizēja katru J. Ozola Domes tribīnē teikto runu. Jau par pirmo J. Ozola runu, kurā bija kritizēta valdības deklarācija, «Latvijā» rakstīja, ka Ozols nāk klajā ar tādu valdības kritiku, kas varot noderēt par iemeslu jaunai Domes padzišanai.¹⁶

Līdz ar sociāldemokrāta J. Ozola ievēlēšanu par Domes deputātu Domes sēdēs sāka apspriest jautājumu par soda ekspedīciju sarīkoto negēlīgo inkvizīciju un izrēķināšanos ar iedzīvotājiem. Tas kļuva par vienu no visasākajiem jautājumiem, ap kuru Domē iedegās cīņa starp labo un kreiso spārnu. No dažādiem plašās Krievijas apgabaliem Dome saņēma ziņojumus par cara patvaldības iestāžu varmācībām un lūgumus palīdzēt. Pienāca arī ziņojumi no Baltijas. Aprīlī tā saņēma no Rīgas telegrammu par 1907. gada 31. martā Rīgas centrālcietumā notikušo drausmīgo izrēķināšanos ar politiskajiem ieslodzītajiem.

Rīgas centrālcietumā un citās ieslodzījuma vietās bija neciešams režīms. Ieslodzītie tur tika neganti spīdzināti un mocīti. Tas viss pamudināja politiskos ieslodzītos, it īpaši kaujiniekus, kam draudēja nāves sods, izbēgt no cietuma. Tā 31. martā plkst. 7 no rīta daži ieslodzītie, atgriežoties no mazgājamām telpām, atbrūvoja uzraugu, atņēma viņam atslēgas un atslēdza dažas kameras. Ieslodzītajiem gan izdevās iegūt nedaudzas šautenes no sardzes komandas telpām, bet viņi nepaguva tās izmantot. Atskrēja cietuma sardze un kareivji. Sākās drausmīga izrēķināšanās ar ieslodzītajiem. Kaut gan viņi labprātīgi atdeva šautenes un nepretojās, uz viņiem šāva, pēc tam kamerās daudzija ar šauteņu laidēm, dūra ar durkļiem. Rezultātā 7 bija nogalināti un vairāki desmiti smagi ievainoti.¹⁷

Kā Domei tika ziņots telegrammā no Rīgas, pēc šī notikuma 74 ieslodzītie tika nodoti lauka kara tiesai, un viņiem draudēja nošaušana bez jebkādas izmeklēšanas.

2. aprīlī Domes sociāldemokrātiskā frakcija iesniedza Domei J. Ozola uz bagāta materiāla pamata uzrakstītu un 35 deputātu parakstītu interpelāciju ar priekšlikumu iesniegt Ministru padomei steidzamu pieprasījumu: «Kādus soļus valdība domā spert pret sistemātiskām spīdzināšanām un provokatorisko ņirgāšanos, kam pakļauti ieslodzītie Rīgas aresta telpās, lai nākamībā novērstu šādu sadursmju atkātošanos, — un kādus soļus valdība ir spējusi, lai šo lietu izmeklētu un novērstu nāves soda piespriešanu nevainīgiem cilvēkiem.»¹⁸

¹⁶ «Latvija», 1907, 26. febr.

¹⁷ Revolucionārās cīņas kritiķu piemiņas grāmata, 2. sēj. M., 1936, 49.—52. lpp.

¹⁸ Государственная Дума. Стенографические отчеты, т. 1, с. 1476.

Domei iesniegtā interpelācija bija pamatota ar daudziem Rīgas slepenpolīcijas moku kambaros un aresta telpās notiekošās drausmīgās mocīšanas un spīdzināšanas faktiem, kas nežēlīgumā pārspēja viduslaiku inkvizīciju. 5. aprīlī Domē iedegās kaislīgas debātes par pieprasījuma steidzamību. Labējie — Puriškevičs, Šuļgins — savās runās mēģināja apvainot J. Ozolu melīgu ziņu sniegšanā, tie uzskatīja apcietināto nošaušanu par pareizu un apstrīdēja pieprasījuma steidzamību.

Labējo pēdās gāja arī kadeti, kas ļoti aizplīvurotā formā centās noliegt interpelācijas steidzamību. Kadeti Rodičevs, Kuzmins-Karavajevs, Pergaments atsaucās, pirmkārt, uz to, ka interpelācijā neesot ievērotas atsevišķas formalitātes, otrkārt, uz Baltijas ģenerālgubernatora Mellera-Zakomeļska telegrammu, ar kuru viņš atbildēja uz kadetu telegrammu, ko viņi bija nosūtījuši gubernatoram sakarā ar politisko ieslodzīto nodošanu lauka kara tiesai. Mellera-Zakomeļska atbildes telegramma bija galēji nekaunīga un saturēja rupju izsmieklu: «Rīgā nav bijis iemesla,» viņš telegrafēja, «nodot lauka kara tiesai ne 74, ne 4 cilvēkus. Pagaidām nav neviena, ko vajadzētu glābt.»¹⁹

Labējais kadets Kuzmins-Karavajevs ar šo telegrammu centās pierādīt, ka nav nekādas nepieciešamības uzskatīt interpelāciju par steidzamu, jo Rīgā, kā teikts telegrammā, tiesai nodotajiem ieslodzītajiem tuvākās dienās nāves sods nedraudot. Kadeti baidījās no steidzamas interpelācijas, jo tā izdarīja spiedienu uz ministriem un padarīja nervozu valdību. Steidzamā interpelācijā vienmēr un it īpaši šādā jautājumā ir demonstratīvas uzstāšanās un valdības iespaidošanas elementi.

Sociāldemokrāti Mellera-Zakomeļska telegrammai nostādīja pretī citu, ko bija saņēmuši no Rīgas demokrātiskajiem vēlētājiem. Tajā bija norādīts, ka ieslodzītie, kas tiek apsūdzēti par piedalīšanos sadursmē ar cietuma sardzi, nodoti lauka kara tiesai un ka to lielākajai daļai draudot nāves sods. Vēlētāji lūdza gādāt par tiesai nodoto likteņa atvieglošanu.

Pēc šās telegrammas nolasīšanas, deputāta Džaparidzes runas un divām J. Ozola runām, kurās tika prasīts atzīt interpelāciju par steidzamu, kadeti sāka atkāpties, saprazdami, ka tie šajā jautājumā var ciest politisku sakāvi. Kad uzvara jau bija nodrošināta, kad steidzamības prasībai pievienojās Darba grupa, sociālisti revolucionāri, tautas sociālisti, gūtos panākumus likvidēja Domes sociāldemokrātiskās frakcijas priekšsēdētājs meņševiks Cereteli ar savu izlīgšanas politiku. Viņš paziņoja, ka pēc Mellera-Zakomeļska telegrammas nolasīšanas sociāldemokrātiskā frakcija vairs nepastāv uz to, lai pieprasījums tiktu steidzami izskatīts, un esot ar mieru nodot interpelāciju komisijai, lai tā ne vēlāk par 5. aprīli iesniegtu to izskatīšanai Domē.

¹⁹ Государственная Дума. Стенографические отчеты, т. 1, с. 1551.

V. I. Ļeņins, kas uzmanīgi sekoja Domes darbībai, kritizēja šo sociāldemokrātiskās frakcijas izlīgšanas soli. Savā rakstā «Sociāldemokrātiskā frakcija un 3. aprīlis Domē» V. I. Ļeņins sakarā ar Domē izvērsušos cīņu par interpelācijas steidzamību rakstīja: «Ne jau tā ir nelaime, ka s.-d. frakcija reizēm sapinas vienos vai otros «formālos slazdos» (avīzes «Nar. Duma» vārdi), bet tā, ka viņa dažreiz pilnīgi veltīgi atdod savu pozīciju, nenoved līdz galam labi sāktu cīņu, **nenostiprina** sev uzvaru, kad tas ir pilnīgi iespējams. Cereteli paziņojumam nebija nekāda pamata. Tas nozīmē vārda pilnā nozīmē izpērt pašiem sevi. 3. aprīļa dienu nevar likt s.-d. frakcijas aktīvā. Un, atkārtojam, ne jau par **parlamentāras** pieredzes trūkumu te ir runa. Te ir runa par to s.-d. frakcijas politisko glēvumu, drosmes trūkumu, kuri izpaudušies jau ne vienreiz vien un kuri viņai tik ļoti traucē nostāties Domē visa Domes kreisā spārna patiesā vadoņa vietā. Nevajag aizvērt acis uz to, vajag censties no tā atbrīvoties!»²⁰

Kadeti, kas bija dabūjuši Cereteli piekrišanu nodot interpelāciju komisijai, savu solījumu — iesniegt to 5. aprīlī caurskatīšanai Domē — neizpildīja. Viņi panāca, ka šā jautājuma apspriešana tika atlikta, dodami ar to valdībai un Domes labējam spārnam iespēju sagatavoties, savākt falsificētus datus utt. Kadeti panāca arī to, ka netika izskatīts sociāldemokrātiskās frakcijas priekšlikums — sūtīt uz Latviju īpašu Domes komisiju tur notiekošo briesmu darbu izmeklēšanai. Priekšlikums, kas šajā jautājumā tika iesniegts 12. aprīlī un pret ko asi uzstājās labējie, tika nodots komisijai.

Interpelāciju par Rīgas notikumiem Dome sāka apspriest 10. aprīlī. Kad tika nolasīta šī interpelācija, ko vēl papildināja J. Ozola runas, deputātiem atklājās drausmīgie asiņainie briesmu darbi, kuri notika Latvijā policijas moku kambaros. Kreiso deputātu vidū tas radīja stipru sašutumu. Viens no deputātiem — Alašejevs — teica: «Te taču norisinās vesels rituāls, te notiek vesels spīdzināšanas dievkalpojums, un tā dieva priesteri, kuriem šeit tiek nesti upuri, izdara savu rituālu ne vien ar pilnu apziņu, ka viņi dara pareizi, bet arī ar redzamu baudu, viņi kā piedzīvojuši speciālisti izgudrotāji sagādā saviem upuriem visdažādākās mocības. Cilvēku izģērbj kailu, viņu piesien pie sola, viņu sit ar rīkstēm un speciāliem instrumentiem, kas ar reti sastopamu atjautību un izsmalcinātību šim nolūkam ir izgudroti, viņa vātis kodina ar sāli, viņu kailu paceļ gaisā un met tīši uz šajā nolūkā izbērtiem cukura gabaliem, un pēc tam mundieros tērtie bendes tīksminās par šo skatu un smeļ (aplausi pa kreisi). Cilvēkiem, kungi, izplūc matus, viņiem nomauc nagus, viņus dedzina uz uguns, viņiem lēnām salauž kaulus, bet tie, kas to dara, ņirgājas par saviem upuriem, viņi sevi iepriecina ar jokiem un asprātībām. Viņi ir savā elementā šā

²⁰ Ļeņins V. I. Raksti, 12. sēj., 294., 296. lpp.

asiņainā cilvēka ķermeņa priekšā, viņi ar saldkairi noraugās, kā tas trīc un raustās, viņi gatavi dejot spīdzināmo upuru vaidu pavaldībā. Tautas pārstāvju kungi, kas tas ir, pasaka vai murgi, romāns, halucinācijas?»²¹

Labējie mēģināja interpelāciju atspēkot kā mēlnesīgu, teikdami, ka J. Ozols to izdomājis, lai diskreditētu valdību, viņi to nosauca par kriminālromānu «Spāniešu inkvizīcijas noslēpumi». Puriškevičs melnsimtnieku avīzē «Ruskoje znaņije» nekaunīgi izlamāja J. Ozolu. Rakstā «Tu melo, neģēli!» viņš trakā niknumā draudēja ar karātavām J. Ozolam un tiem, kas viņam seko. Labējie, bīdamies no briesmīgo ļaundarību izmeklēšanas, asi uzstājās pret ierosinājumu sūtīt uz Rīgu Domes komisiju.

Iekšlietu ministra biedrs Makarovs un tieslietu ministrs Ščeglovitovs nāca klajā ar apgalvojumu, ka ziņas par Rīgas notikumiem esot aplamas, kaut gan daudz faktu liecināja par to pareizību. 13. aprīlī, kad jau trešo dienu tika apspriests jautājums par Rīgas notikumiem, Dome nolēma griezties pie valdības ar interpelāciju, kura saturēja šādus jautājumus: «Vai tai ir zināmi fakti par Baltijas apgabala aresta telpās ieslodzīto sistemātiskām spīdzināšanām, kādus soļus tā spērusi, lai novērstu nodibinājušos kārtību — ieslodzīto spīdzināšanu un neģēlīgu izturēšanos pret viņiem, un vai ir nodotas tiesai šajos nodarījumos vainīgās amatpersonas?»²²

Lai savāktu pēc iespējas vairāk falsificētu materiālu, policijas un cara ierēdņu viltus liecību, tieslietu ministrs uz Rīgu nosūtīja virsprokurora biedru Ruadzi. Raksturīgi, ka šajā laikā bendi Gregusu, Rīgas spīdzināšanas vadītāju, vācu baroni aizsūtīja uz ārzemēm atvaļinājumā, izsniedzot viņam 500 rubļu pabalsta. 17. maijā tieslietu ministrs un iekšlietu ministra biedrs Makarovs Domē sniedza paskaidrojumus sakarā ar interpelāciju par Rīgas notikumiem. Valdība mēģināja ar melīgiem materiāliem atspēkot sociāldemokrātiskās frakcijas interpelāciju, bet tas neizdevās. Tai pašā laikā valdība mēģināja attaisnot nežēlīgo izrēķināšanos ar Latvijas revolucionāriem, apgalvodama, ka saniknotā policija esot spiesta ķerties pie fiziskiem iespaidošanas līdzekļiem. Muižnieku deputāts melnsimtnieks A. Bobrinskis, atbalstīdams valdību, teica: «Mums ar apbrīnošanu jānoliecas tā fakta priekšā, ka mūsu karaspēks un policija pasargājuši mūsu nomali no mežonīgajiem barbariem, par kuriem mums šodien tika ziņots šeit, Valsts Domē.»²³ Labējie prasīja, lai Dome atzītu valdības represijas par pareizām.

Kadeti, rēķinādamies ar šā jautājuma politisko svarīgumu, manevrēja, saudzīgi kritizēdami valdības paskaidrojumus, viņi mēģināja mīkstināt cīņu, kas paasinājās starp Domes labējo un kreiso

²¹ Государственная Дума. Стенографические отчеты, т. 1, с. 2012.

²² Turpat, с. 2078.

²³ Turpat, т. 2, с. 736.

spārnu, un panākt mērenāku lēmumu. Domes interpelāciju komisijas priekšsēdētājs kadets Pergaments uzstājās galvenokārt pret revolucionāriem. «Es ne mazāk kā citi,» teica Pergaments, «esmu sašutis par ikkatru varmācību, lai arī no kurienes tā nāktu, es ne mazāk par jums (pagriezdamies pret labējiem) protestēšu pret ikvienu teroristisku aktu.»²⁴ Kadeti centās šo incidentu ar valdību izbeigt, baidīdamies, ka Dome varētu tikt padzīta. Viņi neatbalstīja sociāldemokrātiskās frakcijas priekšlikumus, kura nosodīja cara valdības zvērisko rīcību pret politiskajiem ieslodzītajiem, un atzina ministriju pārstāvju paskaidrojumus par nepietiekamiem un izdarīto izmeklēšanu par tādu, kas nepelna Domes uzticību.

Kadetu — «tautas brīvības» partijas — frakcija iesniedza savu priekšlikumu, kas atklāja šīs partijas acīm redzamo kontrrevolucionāro raksturu. Faktiski tā ar savu priekšlikumu attaisnoja valdību un nosodīja masu revolucionāro cīņu. Kadeti konstatēja, ka policijas nelikumīgā rīcība Baltijā ir pierādīts fakts, bet turpat, attaisnojot valdību, runāja par šās rīcības izmeklēšanu tiesas ceļā un pēc tam asi nosodīja masu revolucionāro cīņu.

Pavisam, noslēdzot debates jautājumā par spīdzināšanām Latvijā, tika iesniegti astoņi dažādi formulēti priekšlikumi pāriešanai pie kārtējā darba.

Bez sociāldemokrātu un kadetu frakcijas priekšlikumus vēl iesniedza «labējie», Darba grupa un Zemnieku savienība, sociālisti revolucionāri un poļu «kolo» (poļu nacionālistisko partiju apvienība Valsts domē). Bet visus šos priekšlikumus nobalsojot noraidīja. Pēc sēdes pārtraukuma Darba grupas vārdā tika iesniegts jauns priekšlikums: «Atzīdama, ka tieslietu ministra un iekšlietu ministra biedra sniegtie paskaidrojumi pilnīgi konstatē policijas varas nelikumīgo rīcību Baltijā, Valsts dome pāriet pie kārtējā darba.» Pie šā priekšlikuma sociāldemokrātiskā frakcija iesniedza papildinājumu labojuma veidā: «un atzīdama ministru panākt Darba grupas priekšlikumu un sociāldemokrātiskās frakcijas labojuma noraidīšanu. Darba grupas priekšlikums tomēr tika nobalsots. Kadetu frakcija, tāpat kā labējie, mērenie un bezpartejisko grupa, paziņoja, ka viņi atturēsies no balsošanas, un daudzi no viņiem atstāja sēžu zāli. No 232 deputātiem, kas palika zālē, 184 balsoja par Darba grupas priekšlikumu ar sociāldemokrātu labojumu pie tā, 8 balsoja pret to un 40 atturējās.»²⁵

II Domē skaidri izpaudās kadetu partijas tiekšanās izdabāt muižnieciski oktobriskajam blokam, lai izlīgtu ar cara valdību. Kadetu partija balsoja par kredītu piešķiršanu cara valdībai, tā kopā ar labējiem pieņēma likumu par rekrūšu iesaukšanu 1907. gadā cara armijā, pret kuru kreisie asi protestēja. Kadetu partija visādi centās

²⁴ Государственная Дума. Стенографические отчеты, т. 2, с. 763.

²⁵ Turpat, с. 778.

aizkavēt radikālu lēmumu pieņemšanu jautājumos, ko Domē izskatīja. Izvirzījuši lozungu «sargāt Domi», kadeti pēc debatēm agrārajā jautājumā nepieņēma nekādu rezolūciju un nodeva šo jautājumu apspriešanai īpašai komisijai. Tas pats notika ar jautājumu par politisko ieslodzīto amnestiju.

Trudoviki un eseri Valsts domē nekritizēja kadetu oportunistisko taktiku, neatmaskoja viņu aizkulišu mahinācijas ar valdību un, baidīdamies no proletariāta revolucionārās cīņas, vēl ticēja liberāļu solījumiem. Arī meņševiki, biedēdami ar iespējamām melnsimtnieku briesmām, izturējās samierinoši pret kadetiem, tā palīdzēdami liberāļiem paturēt vadošo lomu Domē.

Sociāldemokrātiskās frakcijas piekāpšanās kadetu priekšā, tās svārstīšanās un izdarītās kļūdas kavēja to nostāties Domes kreisā spārna priekšgalā. To savās frakcionārajās interesēs izmantoja kadeti.

Neraugoties uz Domes kreisā spārna nenoteiktību, II Dome bija kreisāka par I Domi. I Dome deva cerības uz mierīgas attīstības ceļu, II Domē norisinājās cīņa starp melnsimtniecisko cara valdību un darbaļaužu pārstāvjiem. Tāpēc labējie jau Domes darbības pirmajā mēnesī draudēja to padzīt. Avīzes bija pilnas ar minējumiem un baumām par to, ka Domes padzišana ir tuvu. Sakarā ar to tad arī kadeti izvirzīja lozungu «sargāt Domi», t. i., nesaasināt attiecības ar valdību, jo tas varētu kļūt par iemeslu Domes padzišanai.

Bet cara valdība kļuva arvien nekaunīgāka un sāka atklāti uzbrukt Domes sociāldemokrātiskajai frakcijai. 5. maijā policijmeistars ar bruņotu gorodovoju nodaļu iebruka deputāta J. Ozola dzīvoklī (Nevas prospektā 2) un izdarīja tur kratīšanu, pārkāpdams likumu par deputātu neaizskaramību. J. Ozola dzīvoklis bija arī sociāldemokrātiskās frakcijas sapulcēšanās vieta, un tajā tobrīd atradās 35 Domes deputāti, daži žurnālisti un citas personas. 7. maijā Domē par šo gadījumu izcēlās asa cīņa un valdībai tika iesniegts steidzams pieprasījums. Šoreiz no labējo puses atskanēja vēl nekaunīgākas balsis, piedraudot atlaist Domi. Krupenskis no savas vietas kļiedza: «... varbūt valdība pamodīsies un padzīs.» Krasnovskis uzlielīja policijas ierēdņus, kas, pēc viņa vārdiem, «cenšas likvidēt un izskaust trakojošo nodevību». Šulģins jautāja Domē klātesošajiem valdības pārstāvjiem, par kādiem smagiem grēkiem viņus, «savam caram lojālus Krievijas pavalstniekus», piespiež «sēdēt kopā, lūk, ar šo (viņš norādīja ar žestu pa kreisi) kompāniju».²⁶

Kadeti manevrēja, vairākkārt mēģinādami izbeigt debates. Taču šoreiz Dome atzina pieprasījumu par steidzamu, tomēr tā redakcija palika kadetiskā prezidija ziņā. No Ministru padomes priekš-

²⁶ Государственная Дума. Стенографические отчеты, т. 2, с. 236.

sēdētāja un tieslietu ministra paskaidrojumiem Domes sēdē redzams, ka valdība mēģināja safabricēt lietu par Domes sociāldemokrātiskās frakcijas un Pēterburgas kara revolucionārās organizācijas kopīgu noziedzīgu darbību.²⁷ Bet, tā kā kratīšanā nekas tamlīdzīgs netika atklāts, tieslietu ministrs taisnojās ar to, ka policija it kā esot par pusstundu nokavējusies un militārās personas esot aizgājušas no J. Ozola dzīvokļa pirms policijas ierašanās.

Kā redzams no LSD materiāliem, 5. maija vakarā J. Ozola dzīvoklī tiešām bija ieradušies Pēterburgas boļševistiskās kara organizācijas pārstāvji, kuru vidū bija arī dažas militārās personas. Karavīri devās uz J. Ozola dzīvokli, pārgērbusies civiltērpā. Kara organizācijas pārstāvji bija ieradušies J. Ozola dzīvoklī nodot Domes sociāldemokrātiskajai frakcijai garnizona kara komitejas izstrādātās kareivju prasības, lai tās iesniegtu Domē apspriešanai. Viens no šās lietas organizatoriem bija A. Supotņickis, kas agrāk, 1905. gadā, bija darbojies Rīgas kara organizācijā. Valdība baidījās no kareivju prasību nolasīšanas Domē, jo nevēlējās, lai plašas aprindas iepazītos ar kareivju neciešamajiem dzīves apstākļiem kazarmās. Būdamā ar provokatoru Brodska un Šorņikovas palīdzību labi informēta par to, ka karavīri gatavo interpelāciju, valdība pasteidzās izdarīt kratīšanu, lai dabūtu materiālus sociāldemokrātiskās frakcijas apvainošanai valsts noziegumā.

Pēc kāda laika, proti, 1. jūnijā, valdība pieprasīja izslēgt sociāldemokrātus no Domes un 16 no viņiem, to skaitā arī deputātu J. Ozolu, nodot policijai. Kadeti ieņēma svārstīgu pozīciju. Izdodot sociāldemokrātiskās frakcijas deputātus policijai, kadeti būtu atklājuši masām savu kontrrevolucionāro būtību. To darīt viņi negribēja, bet atteikt valdībai — baidījās, tāpēc viņi nodeva valdības pieprasījumu komisijai. Valdība, izmantodama šo apstākli, 3. jūnijā atlaida II Domi, noteikdama jaunas vēlēšanas 1. septembrī. Domes padzišana notika tādā brīdī, kad atkal pastiprinājās proletariāta streiku cīņa. Tas radīja cara valdībai lielas bažas, tomēr, juzdamās atžirgusi, tā nolēma nesaudzīgi izrēķināties ar strādniekiem. Domi, kas traucēja to darīt, valdība tāpēc padzina un sociāldemokrātisko frakciju apcietināja.

Cara patvaldība revolūciju bija apspiedusi, un sākās vistumsākās reakcijas periods. Šai laikā Latvijā nedaudz aprima arī revolucionārā kustība, bet partija jau bija paguvusi pielāgot savu darbību jaunajai situācijai. 1907. gada rudenī III Domes vēlēšanās tā atkal panāca, ka par deputātu no Rīgas ievēlēja sociāldemokrātu. Uz ārzemēm emigrējušā J. Ozola vietā Rīgas strādnieki ievēlēja sociāldemokrātu Priedkalnu, kas no Domes tribīnes turpināja atmaskot briesmu darbus, ko soda ekspedīcijas un vācu baroni pastrādāja Baltijā.

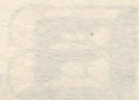
²⁷ Государственная Дума. Стенографические отчеты, т. 2, с. 208, 239, 240.

Jāatzīmē, ka deputāts J. Ozols bez jau Domei iesniegtās interpelācijas par cilvēku spīdzināšanu Latvijā 13. aprīlī sociāldemokrātiskās frakcijas vārdā iesniedza steidzamu interpelāciju par soda ekspedīciju nelikumīgo rīcību Baltijā. Interpelācija sastāvēja no bagātīga, 64 lappusēs izklāstīta materiāla par soda ekspedīciju asiņainajiem darbiem. Bet kadeti, kurus bija iebiedējusi niknā cīņa ap jautājumu par politisko ieslodzīto spīdzināšanām Latvijas cietumos, neuzdrošinājās iesniegt Domes apspriešanai šo interpelāciju. 1926. gadā to atsevišķā brošūrā izdeva izdevniecība «Priboj».

BOĻŠEVIKU IETEKMES
PASTIPRINĀŠANĀS
LATVIJAS
SOCIĀLDEMOKRĀTIJĀ

Faint, illegible text at the top of the page, possibly bleed-through from the reverse side.

OLŠEVĪKU IETEKME
PASTĪRINĀŠANĀS
LATVIJAS
SOCIĀLDEMOKRĀTIJĀ

1. LSDSP APVIENOŠANĀS AR KRIEVIJAS SOCIĀLDEMOKRĀTISKO STRĀDNIĒKU PARTIJU

Proletariāta sakāve bruņotās sacelšanās cīņās vēl neliecināja, ka kontrrevolūcija panākusi galīgu uzvaru. 1906. gada vasarā un 1907. gada pavasarī proletariāts cēlās, lai dotos jaunā uzbrukumā ienaidniekam, lolodams cerību sagatavot jaunu, vēl varenāku Viskrievijas bruņoto sacelšanos. Revolucionārie sociāldemokrāti Latvijā joprojām vadīja masu cīņu un gatavojās jaunām bruņotām kaujām. Kā jau atzīmējām, tika dibinātas tehniskās komisijas ieroču sagādāšanai un partijas biedru apmācīšanai šaušanā. Partizānu cīņas, kaujinieku vienību darbība un masu apbruņošana bija partijas darba paši aktuālākie jautājumi.

Latviešu revolucionārie sociāldemokrāti kritizēja kļūdas, kas, it īpaši bruņotās sacelšanās cīņu laikā, bija izdarītas kā taktikas, tā arī organizācijas jautājumos. Par vienu no lielākajiem sociāldemokrātijas trūkumiem tika atzīts tas, ka Latvijā pastāvēja nošķirtas, KSDSP neapvienotas, nacionālas sociāldemokrātiskas organizācijas un ka to darbībā nebija pietiekošas vienības. 1906. gada sākumā Latviešu sociāldemokrātiskajā strādnieku partijā izvērās cīņa par nacionālo sociāldemokrātisko organizāciju apvienošanos Latvijā vienā centralizētā teritoriālā organizācijā un par tās iestāšanos Krievijas sociāldemokrātiskajā strādnieku partijā pēc teritoriālā principa. Oportunisti uzstājās pret apvienošanos, norādot, ka sevišķas vajadzības pēc tās neesot, ka pastāvošā šķelšanās Krievijas sociāldemokrātiskajā strādnieku partijā ieraušot arī LSDSP frakcionārā cīņā un novedīšot pie šķelšanās. Jau 1906. gada 29. martā avīzē «Cīņa» parādījās šādā garā ieturēts raksts, kas kritizēja teritoriālo principu kā pamatu nacionālo organizāciju apvienošanai vienotā Viskrievijas proletariskā partijā. Bet kustība par apvienošanos bija tik spēcīga, ka piespieda tās pretiniekus piekāpties revolucionārā sociāldemokrātiskā proletariāta prasību priekšā.

Apvienošanās jautājums tika apskatīts 1906. gada pavasarī LSDSP marta konferencē, kurā piedalījās arī KSDSP Rīgas organizācijas un Bunda pārstāvji. Konference izteicās par partijas uzbūves teritoriālo principu, par visu Latvijas nacionālo sociāldemokrātisko organizāciju apvienošanos un iestāšanos KSDSP. Konference uzdeva LSDSP CK pielikt visas pūles, lai apvienotos ar Krievijas

sociāldemokrātiskajām organizācijām vienotā Viskrievijas sociāldemokrātiskajā strādnieku partijā ar kopīgu programmu un kopīgu cīņas taktiku. Rezolūcijā bija teikts, ka sociāldemokrātiskās organizācijas, kas darbojās Latvijā, apvienojamas vienotā teritoriālā organizācijā ar nosaukumu Latvijas Sociāldemokrātija (Социал-демократия Латышского края). Konference ievēlēja trīs delegātus — J. Ozolu, V. Dermani un A. Buševicu — uz KSDSP IV (Apvienošanās) kongresu. Šis marta konferences lēmums bija liels solis uz priekšu LSDSP boļševizācijā.

LSDSP marta konferencē tika apspriesti arī citi ļoti svarīgi jautājumi — par bruņoto sacelšanos, apbruņošanas, ekspropriācijām, par to, ka partijas orgāniem jābūt vēlētiem, u. c. jautājumi. Šie jautājumi ļoti interesēja partijas biedrus, un par tiem norisinājās dzīvas debates. Īpaši dedzīgus strīdus izraisīja jautājums par naudas līdzekļu un ieroču ekspropriācijām. Šajā jautājumā tika iesniegti trīs rezolūcijas projekti, bet nevienu no tiem konference nepieņēma. Tāpēc konference nolēma par rezolūcijas projektiem atklāt diskusiju presē. Jautājumā par bruņotu sacelšanos, par apbruņošanas, par attiecībām pret liberālās buržuāzijas kadetu partiju, pret Valsts domi, par karavīru sociāldemokrātiskajām organizācijām, kā arī jautājumā par partijas orgānu ievēlēšanu konference pieņēma revolucionāras, boļševistiskas rezolūcijas. Jautājumā par bruņoto sacelšanos konference norādīja, ka Valsts dome nevar apmierināt proletariāta un plašo tautas masu prasības. Vienīgi tautas bruņotās sacelšanās ceļā iekarota demokrātiska republika var atvieglot viņu stāvokli. Tāpēc starp strādniekiem un plašos iedzīvotāju slāņos jāturpina propaganda par bruņotās sacelšanās nepieciešamību, par apbruņošanas, jācenšas apbruņot strādnieki sociāldemokrāti, viņi jāapmāca rīkoties ar ieročiem, lai sacelšanās laikā viņi būtu bruņotās cīņas iniciatori un vadītāji.

Apbruņošanās jautājumā konference nolēma uzlikt par pienākumu ikvienam partijas biedram iemācīties rīkoties ar ieročiem, kā arī nodibināt pie partijas komitejām tehniskās komisijas, kuru uzdevums — tehniski sagatavot bruņoto sacelšanos. Tehniskajām komisijām jādarbojas centrālo partijas iestāžu kontrolē.

Konferences rezolūcijā par attiecībām pret liberālo kadetisko partiju norādīts, ka liberālās buržuāzijas politika vērsta pret revolucionāro proletariātu, ka tā tiecas saskaldīt, sadrumstalot proletariāta spēkus. Tāpēc sociāldemokrātiskās partijas uzdevums ir atmaskot liberālo buržuāziju, kas nodod un krāpj masas.

Valsts domi konference nosauca par tautas pārstāvniecības karikatūru, kura nevar uzlabot masu smago stāvokli. Konference izteicās, ka partijas organizācijām jāveltī nopietna uzmanība agitācijas un propagandas pastiprināšanai starp kareivjiem, tā aicināja arī iedzīvotājus boikotēt apspriedes, kuras tika sasauktas pie ģenerālgubernatora un par kurām mēs runājām iepriekšējā nodaļā.

Organizatoriskajos jautājumos konference pieņēma lēmumu par nepieciešamību ievērot principu, ka visiem partijas orgāniem no

apakšas līdz augšai jābūt vēlētiem. Taču sakarā ar smago policejisko režīmu, kas lika ievērot stingru konspirāciju, konference nolēma vēlēšanas sarīkot ne visās organizācijās reizē.¹

Visumā Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas marta konferences lēmumi bija revolucionāri, boļševistiski. 1906. gada sākumā latviešu sociāldemokrātijā jau skaidri iezīmējās divi pamatvirzieni — boļševistiskais un meņševistiskais, pie kam boļševistiskais virziens bija daudz stiprāks par meņševistisko virzienu. To mums rāda arī partijas marta konferencē pieņemtie lēmumi jautājumā par bruņoto sacelšanos, par LSDSP un KSDSP apvienošanos, par attiecībām pret liberāļiem, par Valsts domi un par partijas komiteju vēlēšanām uz demokrātiskiem pamatiem.

Latviešu revolucionārajiem sociāldemokrātiem — LSDSP vairākumam — jau pirms konferences bija nesaskaņas šajos jautājumos ar oportunistiem un svārstīgajiem elementiem. Konferencē viņi guva uzvaru.

Liela nozīme bija konferences lēmumiem pāriet uz partijas komiteju vēlēšanām. Tas padarīja darbu partijā daudz dzīvāku, sekmēja partijas trūkumu un kļūdu kritiku un cēla partijas komiteju atbildību. Līdz marta konferencē tika vēlēta kongresos LSDSP Centrālā Komiteja, bet pārējās partijas komitejas lielākoties tika ieceltas no augšas. Pēc marta konferences Latviešu sociāldemokrātiskajā strādnieku partijā pakāpeniski viscaur sākās sekmīga partijas komiteju vēlēšanu kampaņa.

1906. gada aprīlī, drīz vien pēc LSDSP marta konferences, Stokholmā notika KSDSP IV (Apvienošanās) kongress, kurā bez citiem jautājumiem tika aplūkots arī jautājums par nacionālo sociāldemokrātisko partiju — poļu un lietuviešu, Latviešu sociāldemokrātiskās partijas un Bunda — apvienošanos ar KSDSP pēc teritoriālā principa. Kongresā ar lēmēju balsstiesībām piedalījās 112 delegāti — 46 boļševiki un 62 meņševiki — un 22 delegāti ar padomdevēja balsstiesībām. Neliels skaits delegātu ieņēma nenoteiktu pozīciju.² Kongresā piedalījās arī pa trim pārstāvjiem no minētajām nacionālajām organizācijām.

Kongress izstrādāja «Nosacījumu projektu Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas apvienošanai ar KSDSP». Līdz ar to galīgi bija izlemts jautājums par LSDSP apvienošanos ar KSDSP un likti pamati vienotai sociāldemokrātiskai organizācijai Latvijā.

Nosacījumu projekts piešķīra Latvijas Sociāldemokrātijai tiesības piedalīties kopējā partijas CK saskaņā ar normām, kas noteiktas kopējos statūtos un šās organizācijas speciālajos statūtos, kuri pašā apvienošanās laikā jāizstrādā KSDSP un LSDSP Centrālajam Komitejām.³

¹ LKP 25 gadi. M., 1930, 61.—69. lpp.

² Padomju Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferenču un CK Plēnumu rezolūcijās un lēmumos, 1. d. R., 1954, 91., 92. lpp.

³ Turpat, 117. lpp.

Rezolūcijas projektā, ko KSDSP IV (Apvienošanās) kongresam jautājumā par KSDSP attiecībām pret nacionālajām sociāldemokrātiskajām partijām iesniedza boļševiki, nacionālajiem mazākumiem tika piešķirta pārstāvība KSDSP Centrālajā Komitejā pēc stingriem ievēlēšanas principiem. Boļševistiskā rezolūcijas projekta piezīmē, kurā paskaidrots, kā saprotama nacionālā mazākuma pārstāvība Centrālajā Komitejā, teikts: «Nacionālā mazākuma pārstāvība partijas CK varētu tikt noorganizēta, piemēram, tādā veidā, ka visas partijas kongress ievēlē CK sastāvā noteiktu locekļu skaitu no tiem kandidātiem, kurus nozīmējuši apgabalu kongresi tajos Krievijas apvidos, kur šobrīd pastāv nošķirtas sociāldemokrātiskas organizācijas.»⁴

Tā kā KSDSP Stokholmas kongresā pārsvarā bija meņševiki, tad boļševiku iesniegtie rezolūciju projekti tika noraidīti. Kongress noraidīja ideju par proletariāta hegemoniju revolūcijā un atzina Valsts domi par tautas gribas paudēju. Kongress izteicās noraidoši par nepieciešamību gatavot proletariātu bruņotai cīņai, bet aprobežojās ar norādījumu, ka jāpastiprina agitācija masās, izteicās pret partizānu kustību. Stokholmas kongress atstāja apvienošanās nosacījumos federālistisku punktu par LSDSP pārstāvju deleģēšanu kopējā partijas Centrālajā Komitejā, kas bija jānorāda izstrādātajos statūtos.

Viens no galvenajiem kongresa jautājumiem bija agrārais jautājums, kura apspriešanā izvērsās asa cīņa starp boļševikiem un meņševikiem. Boļševiku pārstāvis V. I. Ļeņins prasīja visu muižnieku, kroņa, baznīcas un klostera zemi konfiskāciju un pēc revolūcijas uzvaras — visas zemes nacionalizāciju, t. i., aicināja atcelt privātīpašumu uz visu zemi un nodot to demokrātiskās valsts īpašumā. V. I. Ļeņins lika priekšā nodibināt zemnieku komitejas, kuru uzdevums būtu visu muižnieku privilēģiju iznīcināšana. V. I. Ļeņina izstrādātās agrārās programmas mērķis bija buržuāziski demokrātisko revolūciju novest līdz pilnīgai uzvarai un pārāugšanai sociālistiskajā revolūcijā. Šī programma aicināja zemniekus cīnīties pret muižniekiem un cara patvaldību, jo zemes nacionalizāciju varēja realizēt, tikai gāžot cara patvaldību un nodibinot demokrātisku republiku.

Meņševiki aizstāvēja zemes municipalizāciju, t. i., muižnieku zemes pāreju vietējo pašvaldības orgānu rīcībā un tās iznomāšanu zemniekiem. Meņševiku municipalizācijas programma bija politiski kaitīga programma, tā nesauca zemniekus uz cīņu par cara patvaldības gāšanu, bet sēja ilūzijas, it kā agrāro jautājumu var atrisināt bez vecās varas likvidēšanas.

Daļa boļševiku, kongresa delegātu, aizstāvēja prasību par muižnieku zemes konfiskāciju, tās sadalīšanu un nodošanu zemniekiem privātīpašumā. Zemes sadalītāju programmas kļūda bija

⁴ Padomju Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferenču un CK Plēnumu rezolūcijās un lēmumos, 101. lpp.

tā, ka viņi neņēma vērā perspektīvā gaidāmo buržuāziski demokrātiskās revolūcijas pāraugšanu sociālistiskajā revolūcijā, viņi domāja, ka buržuāziski demokrātisko revolūciju no sociālistiskās revolūcijas šķīrs ilgstošs laika posms. Zemes nacionalizācija demokrātiskajā republikā šādu pāraugšanu sekmētu.

Latviešu delegātu pozīcija KSDSP IV kongresā bija svārstīga. A. Buševics teica, ka sociāldemokrātiskajai partijai vispār nav vajadzīga agrārā programma, kongress var aprobežoties ar taktisku rezolūciju pieņemšanu agrārajā jautājumā. A. Buševics neaizstāvēja ne zemes nacionalizācijas, ne municipalizācijas prasības. V. Dermanis, kam toreiz bija meņševistiski uzskati, piekrita zemes municipalizācijas programmai. Attiecībā uz Latviju visi trīs LSDSP pārstāvji izteica vēlēšanos piešķirt LSDSP tiesības pašai izstrādāt savu agrāro programmu, kura patiesībā nekad netika izstrādāta. Jāsaka, ka arī latviešu sociāldemokrāti neizprata V. I. Ļeņina ierosinātās revolucionizējošās zemes nacionalizācijas nozīmi.

Meņševiki kongresā bija pārsvarā, tāpēc ar nedaudzu balsu vairākumu tika pieņemta meņševiku ieteiktā zemes municipalizācijas agrārā programma. Bet boļševikiem tomēr izdevās panākt, ka rezolūcijā pieņēma ne meņševiku oportunistisko formulējumu par muižnieku zemes atsavināšanu, bet gan boļševiku lozungu par muižnieku zemes konfiskāciju.

Meņševiku agrārajai programmai nekādas praktiskas nozīmes nebija, jo zemnieku cīņa par zemi norisa tieši ar V. I. Ļeņina izstrādātās agrārās programmas lozungiem: viņi prasīja visas muižnieku, baznīcas un kroņa zemes konfiskāciju un pēc demokrātiskās revolūcijas uzvaras — visas zemes nacionalizāciju.

Stokholmas kongresā notika arī poļu un lietuviešu un Bunda sociāldemokrātisko partiju apvienošanās ar KSDSP. Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas apvienošanai ar KSDSP bija liela pozitīva nozīme tās vēsturē. Kā idejiski, tā organizatoriski tā tagad bija saistīta ar KSDSP, it sevišķi ar tās boļševistisko frakciju. V. I. Ļeņins uzskatīja nacionālo sociāldemokrātisko partiju apvienošanas par lielu kongresa panākumu. «Šī apvienošanās,» rakstīja V. I. Ļeņins, «stiprina Krievijas SDS partiju. Tā palīdzēs izskaust pulciņu savrupības pēdējās pēdas. Tā ienesīs svaigu strāvu partijas darbā. Tā lielā mērā pastiprinās visu Krievijas tautu proletariāta spēku.»⁵

LSDSP apvienošanas ar KSDSP vajadzēja galīgi izlemt un apstiprināt III Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas kongresam, kas sanāca 1906. gada jūlijā Rīgā. Konspirācijas nolūkos kongress pārcēlās uz Rīgas jūrmalu, uz Majoriem. Kongresā piedalījās 37 delegāti ar balsstiesībām, kuri pārstāvēja ap 11 tūkst. partijas biedru, no kuriem 6000 bija rīdzinieku⁶. Delegātu vidū bija

⁵ Ļeņins V. I. Raksti, 10. sēj., 331. lpp.

⁶ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. sēj. R., 1961, 145. lpp.

P. Stučka, F. Roziņš, J. Lenčmanis, J. Daniševskis, J. Ozols, F. Grīniņš, J. Dubelšteins, J. Luters, J. Gavēnis. P. Znotiņš u. c. Kongresā bija ieradušies arī viesi.

Par LSDSP CK darbību kongresā ziņoja J. Ozols. Ziņojumu apspriežot, atsevišķu CK locekļu oportunistiskās svārstības, it īpaši bruņotās sacelšanās laikā, asi kritizēja delegāti strādnieki ar J. Lenčmani un T. Kalniņu priekšgalā. Viņus atbalstīja kongresa vairākums. Centrālajai Komitejai tika pārņemts, ka tā novilcinājusi LSDSP apvienošanos ar KSDSP.

Pēc CK ziņojuma apspriešanas kongress apstiprināja Stokholmas kongresā pieņemto «Nosacījumu projektu Latviešu sociāldemokrātiskās strādnieku partijas apvienošanai ar KSDSP». Līdz ar to LSDSP kļuva par teritoriālu autonomu Krievijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas organizāciju ar nosaukumu «Latvijas Sociāldemokrātija». Apvienodamās ar KSDSP, Latvijas Sociāldemokrātija pieņēma Krievijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas programmu, kurā bija skaidri formulēta proletariāta diktatūras ideja un organizatoriskie principi — demokrātiskais centrālisms ar vēlētiem partijas orgāniem.

Pēc apvienošanās projekta pieņemšanas LSDSP III kongress izbeidza savu darbību un sākās Latvijas Sociāldemokrātijas I kongress. LSD I kongresam vajadzēja apspriest vairākus svarīgus jautājumus: par bruņoto sacelšanos, par partizānu cīņu, par Valsts domi u. c. Bet kongresu izjauca policija, un šos aktuālos jautājumus apspriest neizdevās. Pēdējā — noslēguma — sēdē, kas notika jau Rīgā, ievēlēja LSD Centrālo Komiteju un revīzijas komisiju. Centrālajā Komitejā ievēlēja P. Stučku, F. Roziņu, J. Lenčmani, J. Daniševski, J. Gavēni u. c.⁷ Noslēguma sēdē saskaņā ar KSDSP Stokholmas kongresā pieņemtajiem apvienošanās nosacījumiem apsprieda un pieņēma Latvijas Sociāldemokrātijas statūtus, kuru 14. punktā bija teikts, ka «LSD CK ieceļ vienu locekli KSDSP Centrālajā Komitejā».⁸ Šis punkts bija pretrunā ar demokrātiskā centrālisma principu, pēc kura KSDSP Centrālā Komiteja jāievēl KSDSP kongresā. Vēlāk, kad paasinājās boļševiku cīņa ar likvidatoriem, kad nacionālie organizācijas centri un to vidū LSD centrs nonāca meņševiku un likvidatoru rokās, V. I. Leņins asi kritizēja šo federālistisko punktu, nosaukdam to par sliktāko federācijas veidu. Nacionālo CK pārstāvji — likvidatori un samierinātāji — sabotēja KSDSP Centrālās Komitejas darbu un pāldzēja krievu likvidatoriem.

LSD CK sakarā ar apvienošanos publicēja manifestu, kurā apgaismoja tās pozitīvo nozīmi proletariāta šķiras cīņā un Krievijas proletariāta izcilo nozīmi revolūcijā. CK iecēla komisiju, kurai uzdeva realizēt sociāldemokrātisko organizāciju apvienošanu Latvijā. Pēc LSD I kongresa partijas komiteju vēlēšanas, kuras bija

⁷ Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. sēj., 147. lpp.

⁸ LKP 25 gadi, 73. lpp.

Piemineklis 1905. gada 13. janvāra upuriem Rīgā, Komjaunatnes krastmalā.

sākušās jau martā, turpinājās, notika partijas konferences, kurās ievēlēja partijas orgānus. Ievēlētie partijas orgāni, sevišķi rajonu un fabriku komitejas, sāka rosīgi darboties, pakļaujot savu darbību galvenajam uzdevumam — bruņotās sacelšanās sagatavošanai. Pie partijas komitejām tika organizētas tehniskās komisijas, nodibināti propagandas kolektīvi rajonos un LSD Rīgas komitejas propagandas birojs. Propagandas darbam krievu un lietuviešu strādnieku vidū Rīgas komiteja nodibināja krievu kultūras centru un lietuviešu kultūras centru.

Pēc Latvijas nacionālo sociāldemokrātisko organizāciju apvienošanās LSD bija ap 14 tūkst. biedru, kuru vairākums aizstāvēja boļševistiskus uzskatus. LSD CK centās nodibināt ciešākas saites ar boļševiku centru, ko vadīja V. I. Ļeņins. Stokholmas kongresā boļševiki un meņševiki apvienojās KSDS partijā tikai formāli. Boļševiki un meņševiki saglabāja savus uzskatus principiālajos jautājumos un savus vadošos centrus. Boļševiki turpināja nopietnu principiālu cīņu. pret meņševikiem. Vadošie LSD darbinieki — P. Stučka, J. Bērziņš-Ziemeļis, J. Daniševskis — centās uzturēt sakarus ar V. I. Ļeņinu, informēja viņu par LSD darbību un revolucionāro kustību Latvijā. V. I. Ļeņins 1906. gada rudenī nosūtīja LSD CK rīcībā A. Sviderski, vienu no spējīgākajiem boļševiku propagandistiem un literātiem. Boļševiku presē bieži vien parādījās informācija par svarīgākajiem revolucionārās cīņas notikumiem Latvijā. LSD CK pastiprināja propagandu nelegālajā presē, izdeva avīzi «Cīņa» arī krievu valodā ar nosaukumu «Borjba». Kā jau

minējām, V. I. Ļeņins bieži rakstīja par revolucionāro kustību Latvijā, novērtēdams to visai augsti.

Latvijas revolucionārie sociāldemokrāti boļševiki izvērta asu cīņu pret meņševikiem un samierinātājiem, kuri vērsās pret boļševikiem, izlikdamies, ka agitē par partijas vienību, un boļševistiski noskaņotos sociāldemokrātus dēvēdami par šķēlējiem un jaucējiem. Kādā meņševiku rakstā, kas bija ievietots «Cīņas» 50. numurā ar virsrakstu «Divas taktikas», izskanēja gaudas par to, ka kopš Latvijas Sociāldemokrātijas iekļaušanās Krievijas Sociāldemokrātiskās strādnieku partijas rindās arī pie mums parādījušies pašiem savi lielinieki un mazinieki. Esot pienācis gals agrākajai jaukajai vienībai un partijas disciplīnai. Meņševiki Pauls Kalniņš, Klāra Kalniņa, Jānis Buševics u. c. oportūnisma propagandēšanā balstījās uz KSDSP IV kongresa meņševistiskajiem lēmumiem un ievēlētās meņševistiskās Centrālās Komitejas pozīcijām. 1906. gada rudenī meņševikiem izdevās iespiesties «Cīņas» redakcijā un, kā jau redzējām, ievietot šai laikrakstā arī savus oportūnistiskos rakstus. 1906. gada beigās meņševiki nostiprināja savu ietekmi arī LSD Centrālajā Komitejā.

Meņševikiem palīdzēja samierinātāji, kuri tiecās par katru cenu uzturēt vienotību ar meņševikiem. Šī samierinātāja pozīcija pret meņševikiem kavēja boļševikus sekmīgi apkarot oportunistus. Spilgtākais samierinātāju pārstāvis LSD bija J. Jansons-Brauns. Arī presē atspoguļojās samierināšanās tendences. Meņševiki visādi centās izplatīt samierinātāju uzskatus, baidīdami ar to, ka partija sairs un sabrukst, ja vienība ar viņiem netiks uzturēta. Maskēdamies ar lozungiem, ka vienība jāsauglabā par katru cenu, viņi pastiprināja cīņu pret boļševikiem.

1906. gada otrajā pusē arvien asāka vērsās cīņa starp boļševikiem un meņševikiem, kuri noraidīja domu par bruņotās sacelšanās sagatavošanu, noraidīja partizānu cīņu un demokrātiskā centralisma principu partijas uzbūvē. Boļševiki protestēja pret meņševiku rakstu ievietošanu sociāldemokrātiskajās avīzēs, prasīdami, lai partijas prese būtu idejiski izturēta. Kādā Rīgas pilsētas rajona šūniņas pārstāvju sapulcē, apspriežot preses jautājumu, tika aizrādīts, ka «Pēterburgas Atbalsis» izplatot masās meņševistiskus uzskatus, turklāt tie netiekot kritizēti. Sapulce griezās pie CK ar priekšlikumu izdot Rīgā vai kādā citā vietā savu legālu avīzi, bet, ja nebūtu iespējams, iesūtīt «Pēterburgas Atbalsij» rakstus ar meņševistisko rakstu kritiku.⁹

Cīnoties pret meņševikiem un samierinātājiem, boļševiki asi vērsās arī pret «ultrarakāļiem» elementiem — anarhistiem komunistiem, kuri neatzina ne politisko cīņu par patvaldības gāšanu, ne politisku revolūciju, ne arī kādu organizāciju.

1906. gada vasarā Latvijas Sociāldemokrātijā parādījās arī legālisma tendences — tieksmes aprobežoties ar darbību tikai legā-

⁹ «Cīņa», 1906, 10. jūl.

lajās biedrībās. Iebildzami pret šīm legālisma tendencēm, boļševiki norādīja, ka legālajās biedrībās jādarbojas stingri sociāldemokrātiskā garā, bet pirmajā vietā vienmēr jāizvirza darbība nelegālajā sociāldemokrātiskajā strādnieku partijā.

Tas viss liecināja, ka idejiskā cīņa Latvijas Sociāldemokrātijā 1906. gadā kļuva asāka un ka boļševisma virziens tajā pastiprinājās.

2. LATVIJAS SOCIĀLDEMOKRĀTIJAS II KONGRESS

Pēc bruņotās sacelšanās apspiešanas 1905. gada decembrī revolucionārā kustība Krievijā, kā jau teicām, vēl nebeidzās. 1906. un vēl 1907. gadā Krievijas pilsētās streikoja strādnieki, lai gan ne tik plaši kā 1905. gadā, uz laukiem notika zemnieku nemieri, bet dažās vietās darbojās partizāni. Viss liecināja, ka revolūcija vēl turpinās. Šai revolucionārajai kustībai pavisam neatbilda KSDSP IV kongresā programmas un taktikas jautājumos pieņemtie meņševistiskie lēmumi, kas proletariātu orientēja uz izlīgšanu ar buržuāziju. Daudzas KSDSP organizācijas uzskatīja IV kongresa lēmumus par nepareiziem, par tādiem, kas kaitīgi revolucionārajai kustībai. Arī IV kongresā ievēlētā KSDSP meņševistiskā Centrālā Komiteja, neraugoties uz masu revolucionāro cīņu, turējās pie oportunistiskas taktikas. Domes kampaņas jautājumos tā apvienojās blokā ar kadetiem, propagandēja ideju par «strādnieku kongresa» sasaukšanu, ieteica Domes sociāldemokrātu frakcijai agrārajā jautājumā neprasīt muižnieku zemes konfiskāciju. Bija nobriedusi nepieciešamība sasaukt partijas ārkārtējo kongresu. Pēc Stokholmas kongresa arī partijas sastāvs bija mainījies par labu boļševikiem, tā ka meņševistiskā CK nepārstāvēja partijas vairākumu.

V. I. Ļeņins rakstīja: «Apvienošanās kongresa laikā mūsu partijā pēc tās sastāva skaitījās 13 000 boļševiku un 18 000 meņševiku.. Tagad iegājuši partijā 14 000 latviešu, 26 000 poļu un 33 000 bundistu*. Avīzes «Social-Demokrat» 1. nr-a ievadrakstā divas reizes un turklāt pilnīgi kategoriski tiek atzīts, ka tagad abas frakcijas partijā ir apmēram vienādas.»¹⁰

Partijas ārkārtējā kongresa sasaukšanas iniciatore bija KSDSP Pēterburgas organizācijas boļševistiskā komiteja. Drīz vien Pēterburgas komitejai, kas savu lēmumu par nepieciešamību sasaukt kongresu paziņoja visām KSDSP organizācijām, pievienojās daudzas partijas organizācijas, arī LSD.

Meņševistiskā CK visādi pretojās kongresa sasaukšanai. Novembrī tā sasauca KSDSP Viskrievijas konferenci, kurā delegātu izlases ceļā nodrošināja meņševikiem pārsvaru un uzspieda konferencē oportunistiskas rezolūcijas, arī jautājumā par Domes vēlēšanu kampaņu. V. I. Ļeņins rakstīja: «Tās delegāti nav demokrātiski

¹⁰ Ļeņins V. I. Raksti, 11. sēj., 222., 223. lpp.

vēlēti, bet ir C. K.-jas izraudzīti no CK norādītajām organizācijām un CK norādītā skaitā. Tāpēc boļševiki, latvieši un poļi konferencē netērēja laiku, lai izredīgētu meņševiku rezolūciju par blokiem, neizstrādāja kompromisus (tādus kā boikota atzīšana par pareizu līdžtekus bloku pieļaušanai ar monarhistisko buržuāziju!), bet tieši **nostādīja pretim** savu platformu, savus lozungus, savu vēlēšanu kampaņas taktiku.»¹¹

Beidzot KSDSP meņševistiskā CK boļševiku spiediena ietekmē piekrita kongresa sasaukšanai. Drīz vien sākās delegātu vēlēšanas KSDSP V kongresam. Arī Latvijā sociāldemokrātiskās organizācijas prasīja sasaukt LSD kongresu. LSD I kongress nepaguva apspriest vairākas aktuālas problēmas, vajadzēja izšķirt dažus principiālus jautājumus, it sevišķi tos, par kuriem norisinājās cīņa Latvijas Sociāldemokrātijā. LSD CK Latvijas Sociāldemokrātijas II kongresa sasaukšanu pieskaņoja KSDSP V kongresa sasaukšanas laikam. KSDSP V kongresa un LSD II kongresa delegātu vēlēšanas Latvijā noritēja ļoti rosīgi. Kā pilsētu, tā arī lauku organizācijās kongresa dienas kārtības jautājumos, it īpaši bruņotās sacelšanās un partizānu cīņas jautājumā, izvērsās vēl līdz tam neredzēti asa cīņa starp boļševikiem un meņševikiem.

Vēlēšanu jautājumā LSD CK pozīcija bija svārstīga: tā neie-teica, bet arī neaizliedza vēlēt delegātus pēc platformām — boļševikus un meņševikus. Meņševiki toreiz mēģināja pierādīt, ka Latvijas Sociāldemokrātijā virzieni esot radīti mākslīgi, un nosauca latviešu revolucionāros sociāldemokrātus par «ultraboļševikiem», «anarhistiem». Meņševiku līderis P. Kalniņš vēlēšanu kampaņas laikā apgalvoja, ka visa latviešu sociāldemokrātijas pagātne bijusi ultraboļševistiska, anarhistiska. Ap to laiku, kad notika kongresu vēlēšanu kampaņa, meņševiki jau bija paguvuši nostiprināties «Cīņas» redakcijā un iespiest šajā avīzē kongresa meņševistisko platformu un krievu meņševiku — Dana, Trocka, Martova — rakstus. Meņševiku nostiprināšanās «Cīņā» bija sākusies jau 1906. gadā, drīz pēc P. Stučkas aiziešanas no redakcijas, bet pēc LSD II kongresa «Cīņas» redakcija atkal nonāca boļševiku rokās un palika tajās līdz 1910. gadam.

Kongresu delegātu vēlēšanu rezultāti bija šādi: tika ievēlēti pavisam 26 KSDSP V kongresa un LSD II kongresa delegāti ar lēmēja balsstiesībām. No tiem 12 bija boļševiki, 6 «nefrakcionārie» boļševiki, 6 samierinātāji un 2 meņševiki. «Delegātu vidū bija F. Roziņš, J. Lencmanis, J. Gavēnis, R. Endrups, P. Doks, J. Tīnis, R. Peļše, E. Zvirbulis, J. Dubelšteins un citi. Ar padomdevēja balsstiesībām piedalījās J. Jansons-Brauns, J. Daniševskis, E. Zandreiters un citi.»¹²

1907. gadā no 30. aprīļa līdz 19. maijam Londonā notika KSDSP V kongress, kurā piedalījās 336 delegāti, kas pārstāvēja 147 tūkst.

¹¹ *Leņins V. I. Raksti*, 11 sēj., 272. lpp.

¹² Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. sēj., 155. lpp.

partijas biedru. No delegātiem 105 bija boļševiku un 97 meņševiku frakcijas pārstāvji. Pārējie 134 delegāti pārstāvēja Polijas un Lietuvas organizācijas, Latvijas Sociāldemokrātijas, Bunda un citu organizāciju biedrus.¹³ Kongresā boļševikus atbalstīja poļu un latviešu sociāldemokrāti. Tomēr dažos jautājumos daļa no viņiem svārstījās un atdeva savas balsis meņševikiem. Svārstības vispirms izpaudās kongresa darba kārtības apspriešanā. Boļševiki prasīja, lai kongresa darba kārtībā uzņemtu tādas svarīgus principiālus jautājumus kā «Ekonomiskās cīņas paasināšanās un pašreizējais moments», «Proletariāta šķiras uzdevumi un pašreizējais buržuāziski demokrātiskās revolūcijas moments». Turpretim meņševiki, bundisti un Trockis bija pret šo jautājumu apspriešanu. Meņševiki baidījās no principiālu jautājumu apspriešanas tāpēc, ka viņu frakcijā par šiem jautājumiem nebija vienprātības un to apspriešanā varēja atklāties meņševiku tendence izlīgt ar buržuāziju.

Dažādu organizāciju neitrālie delegāti mēģināja samierināt frakcijas, gribēja būt korekti pret frakcijām, lai neizraisītu pilnīgu šķelšanos. Tāpēc meņševikiem izdevās iegūt balsu vairākumu jautājumā par darba kārtību un noraidīt boļševiku izvirzītos principiālos jautājumus. Neitrālo delegātu svārstības izpaudās arī kongresa lēmumos par CK un Domes sociāldemokrātiskās frakcijas pārskatu. Šajos jautājumos samierinātāju vainas dēļ netika pieņemtas ne boļševistiskas, ne arī meņševistiskas rezolūcijas. Kongress pārgāja pie kārtējā darba, nenovērtējot CK un Domes frakcijas darbību. Turpretim pārējos, ļoti svarīgos jautājumos, — par attiecībām pret buržuāziskajām partijām, par Valsts domi, par strādnieku kongresu u. c. — boļševiki panāca uzvaru. Šajos jautājumos arī latviešu delegātu vairākums balsoja par boļševistiskajām rezolūcijām.

Galvenais principiāla rakstura jautājums KSDSP V (Londonas) kongresā, ko ar poļu un latviešu delegātu palīdzību izdevās iekļaut kongresa darba kārtībā, bija jautājums par attiecībām pret buržuāziskajām partijām. Par šo jautājumu referēja V. I. Ļeņins, kas skaidri formulēja, kā proletariātam jāizturas pret buržuāziskajām partijām un kādai jābūt tā taktikai pret šīm partijām, lai tas varētu iet buržuāziski demokrātiskās revolūcijas priekšgalā. Norādīdams, ka nesaudzīgi jācīnās pret melnsimtnieku, muižnieku un reakcionārajām lielburžuāzijas partijām, V. I. Ļeņins sevišķu uzmanību pievērsa liberāli monarhistiskajai buržuāzijas partijai — kadetu partijai. V. I. Ļeņins norādīja, ka cīņā pret to vajag īpaši atmaskot tās viltīgās demokrātiskās frāzes, neļaut tai mānīt un vest sev līdzī zemniekus un pilsētu sīkburžuāziju. V. I. Ļeņins atmaskoja meņševiku oportunistisko attieksmi pret kadetiem, viņu ieteikumu noslēgt ar kadetiem bloku Valsts domē.

V. I. Ļeņins savā referātā skaidri norādīja, kā izturēties pret Darba grupu — zemnieku deputātiem — Valsts domē. Atmaskojot

¹³ Padomju Savienības Komunistiskās partijas vēsture. R., 1963, 111. lpp.

viņu reakcionāro rīcību — pakļaušanos liberālo kadetu hegemonijai —, V. I. Ļeņins ieteica, ka zināmos apstākļos, tā kā Darba grupa vērsas pret muižnieku zemes īpašumiem, «ir mērķtiecīgi noslēgt ar trūdovīkiem kā sīkburžuāziskās demokrātijas pārstāvjiem vienošanos kopējā cīņā pret reakciju un liberālo buržuāziju». ¹⁴ Par minēto jautājumu kongresā pieņēma boļševistisku rezolūciju, kas pierādīja, ka boļševiku attieksme pret buržuāziskajām partijām bijusi pareiza. Par šīs rezolūcijas pieņemšanu par pamatu no 26 balsstiesīgajiem LSD delegātiem balsoja 23.

Kongresā pilnīgi izgāzās meņševiki ar savu ideju sasaukt no dažādu strādnieku organizāciju pārstāvjiem plašu strādnieku kongresu, kurā piedalītos gan sociāldemokrāti, gan eseri, gan anarhisti. Šī ideja patiesībā bija vēsta uz nelegālās sociāldemokrātiskās partijas likvidēšanu. Šī strādnieku kustībai kaitīgā ideja pēc boļševiku frakcijas ierosinājuma tika nosodīta. Par šo priekšlikumu balsoja arī latviešu sociāldemokrāti.

Spīdošu uzvaru pār meņševikiem boļševiki guva arī jautājumā par sociāldemokrātu taktiku Valsts domē. Pēc boļševiku priekšlikuma kongress nolēma sociāldemokrātu darbību Domē pakļaut revolucionārai cīņai ārpus Domes un Domi izmantot kā tribīni sociāldemokrātu programmas propagandēšanai, cara patvaldības, kā arī buržuāzijas nodevīgās politikas atmaskošanai.

Revolucionārās cīņas rezultātā Krievijā attīstījās arodkustība, palielinājās arodbiedrību skaits. Meņševiki prasīja arodbiedrību neitralitāti, bet kongress pieņēma boļševistisku rezolūciju, kura noteica, ka visiem KSDSP biedriem jā rūpējas, «lai arodbiedrības atzītu s.-d. partijas idejisko vadību». ¹⁵

KSDSP kongress ievēlēja Centrālajā Komitejā vairākumā boļševikus, bet tajā iekļuva arī meņševiki un nacionālo sociāldemokrātu pārstāvji, kas bieži svārstījās starp boļševikiem un meņševikiem. No LSD Centrālajā Komitejā ievēlēja J. Daniševski, kas tad ieņēma svārstīgu pozīciju. «Lai nodrošinātu konsekventas revolucionāras līnijas ieturēšanu V kongresa lēmumu garā, boļševiki kongresa laikā noturēja apspriedi, kurā nodibināja savu Boļševiku centru ar V. I. Ļeņinu priekšgalā.» ¹⁶

KSDSP V (Londonas) kongress atšķirībā no iepriekšējā kongresa bija savos pamatos boļševistisks. V kongresam bija liela nozīme partijas vēsturē. Viņa lēmumi deva skaidras direktīvas tālākai partijas darbībai un rezumēja uzvaras pār meņševistisko CK. Ar šādām uzvarām bagāta bija partijas iekšējās attīstības vēsture aizritējušajā gadā. Kongresa lēmumi stipri sekmēja arī boļševisma nostiprināšanos Latvijas Sociāldemokrātijā.

Pēc KSDSP V kongresa turpat Londonā notika LSD II kongress, kas noklausījās CK pārskatu un apsprieda virkni citu aktuālu

¹⁴ Padomju Savienības Komunistiskās partijas vēsture, 112. lpp.

¹⁵ Turpat, 113. lpp.

¹⁶ Turpat.

partijas jautājumu, piemēram, jautājumu par krīzi, lokautiem un darba trūkumu, par proletariāta uzdevumiem buržuāziski demokrātiskās revolūcijas tagadējā momentā, par agitāciju armijā, par arodbiedrībām, par propagandu un agitāciju, par agrāro jautājumu utt.¹⁷ Kongresā bez 26 delegātiem ar lēmēja balsstiesībām piedalījās 10 delegātu ar padomdevēja balsstiesībām un vairāki viesi.

LSD II kongress jau varēja balstīties uz KSDSP V kongresa izstrādātajiem boļševistiskajiem principiem un saskaņot ar tiem savus lēmumus. Tas bija iespējams arī tāpēc, ka boļševikiem kopā ar kreisajiem samierinātajiem kongresā bija vairākums. Kongresā izvērsās asa cīņa starp boļševikiem un meņševikiem, it īpaši jautājumā par CK pārskatu. Meņševiki nosodīja Centrālo Komiteju par kaujinieku un partizānu cīņas atbalstīšanu, nosaucot tās darbību par anarhistisku. Meņševiki negribēja arī pieļaut, ka kongresa darba kārtībā tiktu uzņemts principiālais jautājums «Par proletariāta uzdevumiem buržuāziski demokrātiskās revolūcijas pašreizējā momentā», ko KSDSP V kongresa darba kārtībā meņševiku un bundistu pretestības dēļ neuzņēma. Pēc asām debatēm LSD II kongress šo jautājumu savā darba kārtībā tomēr uzņēma. Par šo jautājumu referēja V. I. Ļeņins.

V. I. Ļeņins dzīvi interesējās par LSD II kongresu un vispār par boļševistiskā virziena attīstību Latvijas Sociāldemokrātijā. V. I. Ļeņins pievērsa lielu uzmanību partizānu cīņai, kas 1906. gadā bija sākusies Latvijā. Iepazinies ar materiāliem par Latvijas partizānu kustību, V. I. Ļeņins, kā zināms, to novērtēja pozitīvi. V. I. Ļeņins aktīvi piedalījās LSD II kongresa darbā un pēc kongresa uzaicinājuma nolasīja tajā referātu. Pēc V. I. Ļeņina referāta kongress pieņēma rezolūciju, kurā bija dots attiecīgā momenta novērtējums un norādīts, ka iepriekšējā revolūcijas gadā pieaugusi darbaļaužu šķiras apziņa, nostiprinājusies sociāldemokrātiskā partija, sabrukušas ar konstitūciju saistītās ilūzijas un vājinājusies liberālā (kadetu) partija.

Rezolūcija aicināja cīnīties par buržuāziski demokrātiskās revolūcijas turpināšanu līdz pilnīgai uzvarai pār cara patvaldību un norādīja, ka to izdarīt spēj tikai proletariāts ar noteikumu, ka tas kā tagadējās sabiedrības vienīgā līdz galam revolucionārā šķira vedīs sev līdz zemnieku masas uz nesaudzīgu cīņu pret muižniecisko zemes īpašumu un dzimtbūtniecisko valsti.¹⁸

LSD II kongress darbojās boļševistiskā garā. Kongress rezumēja to aso cīņu, kas 1906. gadā Latvijas Sociāldemokrātijas ietvaros norisinājās starp revolucionārajiem sociāldemokrātiem un oportunistiem. Kongress parādīja, kā LSD turpināja cīņu arī soda

¹⁷ Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, 1. d. R., 1958, 40. lpp.

¹⁸ Turpat, 44 lpp.

ekspedīciju darbības laikā. Pēc 1905. gada oktobra vispārējā streika partijā bija apmēram 15 tūkst. organizētu partijas biedru, kas darbojās nelegālās organizācijās, un LSD II kongresa priekšvakarā šis skaits bija samazinājies tikai par vienu tūkstoti. Arestēto, nomocīto, nobendēto partijas biedru vietā stājās jauni biedri. No kongresa materiāliem redzams, ka vietējās partijas organizācijas visniknākā terora apstākļos bija paveikušas lielu darbu. Sevišķi daudz bija darīts rakstiskās agitācijas paplašināšanā, nelegālu avīžu izdošanā un lapiņu publicēšanā. Kontrrevolūcijai, par spīti visām pūlēm, tomēr neizdevās sagraut LSD. Partija drīz vien pielāgoja cīņas veidus un metodes asinainā terora apstākļiem un joprojām atradās cīnītāju priekšgalā, plaši izvērsdama pagrīdes propagandu.

Izdarīto kļūdu kritika un partijas pārveidošana pēc demokrātiskā centrālisma principiem aktivizēja partijas biedru darbību. Kongress noklausījās arī informāciju par LSD ārzemju biroja darbu. No šās informācijas redzams, ka LSD ārzemju birojs savu iespēju robežās informēja starptautisko sociāldemokrātisko presi par revolucionāriem notikumiem Baltijā un atspēkoja aizbēgušo vācu baronu ārzemēs izplatītos melīgos ziņojumus par cīņām Latvijā. No kongresa materiāliem redzams, ka vācu junkuri ārzemēs piekopa neķītru agitāciju pret latviešu sociāldemokrātiem. Ikviens uz ārzemēm aizbēgušais barons uzskatīja par savu pienākumu ievietot ārzemju reakcionārajā presē rakstu, kurā uzbruka sociāldemokrātiem. Sākumā Baltijas junkuriem Vācijas buržuāziskajās aprindās tika izrādītas simpātijas un pat savākti vairāki tūkstoši marku aizbēgušo junkuru pabalstīšanai. Jāatzīmē, ka iedzīvotāji ārzemēs, it īpaši revolūcijas sākumā, bija slikti informēti par Krievijas revolucionārajiem notikumiem. To informācijas avots bija cara patvaldības oficiālās telegrammas. Lai varētu saņemt patiesas ziņas par Krievijas revolūciju, Vācijā tika nodibināts Krievu informācijas birojs, kurā piedalījās boļševiku, meņševiku, Bunda, socialistu revolucionāru un latviešu sociāldemokrātu pārstāvji. Šis birojs 4—5 reizes nedēļā nosūtīja visiem vācu sociāldemokrātu laikrakstiem informāciju par Krievijas revolucionārajiem notikumiem. Lavijas Sociāldemokrātijas pārstāvji ievietoja Beļģijas presē sīku korespondenci par Rīgas slepenpolicijas inkvizīcijām, kas ārzemēs radīja stipru sašutumu. Kāda vēstule par spīdzināšanām Rīgas moku kambaros parādījās gandrīz vienlaikus 70—80 dažādu zemju sociāldemokrātiskajos laikrakstos. Bez tam LSD ārzemju birojs izlaida uzsaukumu, kurā bija minēti daudzi fakti par briesmu darbiem, ko baroni pastrādājuši Baltijā. Ārvalstu pilsoņi, izņemot kontrrevolucionāros slāņus, vairs neticēja Baltijas baronu melīgajai informācijai, kurā latviešu sociāldemokrāti tika iztēloti kā mežonīgi laupītāji, kas uzbrūk kulturālajiem muižniekiem un izposta viņus.

No LSD II kongresa materiāliem redzams, ka Ārzemju birojam bija sava ieroču un literatūras noliktava, tas uzturēja sakarus ar latviešu sociāldemokrātiskajām organizācijām, kas atradās Rie-

tumeiropā un Amerikā. Asiņaino soda ekspedīciju laikā no Latvijas uz ārzemēm emigrēja daudz sociāldemokrātu. Amerikā vien 1907. gada sākumā bija apmēram 700 emigrējušu LSD biedru.

LSD II kongress parādīja, ka boļševisms kā virziens Latvijas Sociāldemokrātijā bija iekarojis stipras pozīcijas. Kongresā pieņemtie lēmumi jautājumos par krīzi, lokautiem un darba trūkumu, par agitāciju armijā, par arodbiedrībām, propagandu un agitāciju utt. bija boļševistiski.

Apspriežot jautājumu par krīzi, lokautiem un darba trūkumu, kongress norādīja, ka LSD organizācijām sevišķa uzmanība jāpievērš proletariāta ekonomiskajai cīņai, lai to labāk organizētu. Arī darbību Domē ieteica saistīt ar proletariāta saimniecisko cīņu, veicinot strādnieku bezdarbnieku organizāciju dibināšanu. Šis organizācijas kongress aicināja pakļaut partijas idejiskajai vadībai un «caur strādnieku masām darīt spiedienu uz sabiedriskām pašvaldības iestādēm ar nolūku organizēt sabiedrisko darbu».¹⁹

Jautājumā par agitāciju armijā kongress norādīja, ka jācenšas visās karaspēka nodaļās nodibināt partijas un partijai pievienojušās organizācijas šūniņas un grupas, ka sociāldemokrātiskajām kara organizācijām savā darbībā jānostāda pirmajā vietā proletariāta kustības vispārpolitiskie uzdevumi un ka katra kareivju masu sacelšanās jāsaista ar proletariāta kustības mērķiem un uzdevumiem.²⁰ Kongress ieteica arī nostiprināt sakarus starp proletārisķajām un kara organizācijām.

Jautājumā par arodbiedrībām kongress aicināja LSD organizācijas pieņemt uzmanību šīm biedrībām un darboties KSDSP V kongresā pieņemto direktīvu robežās.

Jautājumā par propagandu un agitāciju kongress rekomendēja LSD organizācijām pastiprināt sociāldemokrātisko propagandu, apgaismot ne tikai strādnieku kustības praktiskos jautājumus, bet arī principiālos jautājumus — sociāldemokrātijas programmas teorētisko daļu. Tika ieteikts rīkot propagandistiem sistemātiskus kursus un censties izaudzināt propagandistus no strādnieku vidus.

Daži kongresa darba kārtības jautājumi — agrārais jautājums, bruņotās sacelšanās tehniskā sagatavošana un jautājums par vietējās pašvaldības iestādēm — laika trūkuma dēļ kongresā netika apspriesti.

LSD Centrālajā Komitejā kongress ievēlēja F. Roziņu, J. Lencmani, J. Tīni, R. Pelši, F. Tiesnieku, K. Šulcu, E. Zandreiteru un citus. CK ievēlēja lielinieku vairākumu ar dažiem maziniekiem un purviniekiem (samierinātājiem. — J. K.).²¹

Latvijas boļševikiem vajadzēja arī nodibināt savu frakcijas centru, kā to izdarīja boļševiki KSDSP V (Londonas) kongresā.

¹⁹ Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, 1. d., 43. lpp.

²⁰ Turpat, 45. lpp.

²¹ LKP 25 gadi, 87. lpp.

Bet tas netika izdarīts. Boļševiku frakcijas centra trūkums stipri ietekmēja partijas darbību, sevišķi periodā, kad meņševikiem izdevās uz laiku saņemt savās rokās partijas centrālos orgānus un izmantot tos cīņā pret boļševikiem, kuriem līdz 1912. gadam nebija sava frakcijas centra un tātad arī savas centrālās vadības.

Jaunievelētā CK publicēja manifestu «Visam Latvijas proletariātam!», kurā bija parādīts, cik liela pozitīva nozīme bijusi KSDSP V kongresa boļševistiskajiem lēmumiem proletariāta revolucionārajā cīņā. Tur bija atzīmēta arī LSD II kongresa pozitīvo lēmumu nozīme. Manifests aicināja proletariātu turpināt cīņu pret cara patvaldību un kapitālismu un solīja turēt «jo augsti starptautisko sociāldemokrātijas darbaļaužu asinīs sāti kvēlošo karogu».²²

KSDS V kongresa, kā arī LSD II kongresa boļševistiskajiem lēmumiem bija liela pozitīva nozīme turpmākajā partijas darbā. Viņi deva partijas organizācijām skaidras direktīvas kā principiālos politiskos, tā arī taktikas jautājumos un rezumēja spīdošu boļševiku uzvaru pār meņševikiem abos kongresos.

²² Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, 49. lpp.

NOBEIGUMS

Pirmā buržuāziski demokrātiskā revolūcija Krievijā cieta sakāvi. Patvaldībai izdevās apspiest strādnieku bruņoto sacelšanos, un pēc tam tā soli pa solim, uzbrukdama revolūcijai, sāka atņemt strādniekiem vienu iekarojumu pēc otra. Bet revolūcija atkāpās ar kaujām. Proletariāts vīrišķīgi aizstāvējās ar streikiem un partizānu cīņu, joprojām norisinājās arī zemnieku cīņas, atsevišķās vietās notika kareivju sacelšanās. 1906. gadā revolucionāru pretošanās bija vēl tik stipra, ka kontrrevolūcija nespēja galīgi apspiest proletariāta un zemnieku kustību. Proletariāts divas reizes — 1906. gada vasarā un 1907. gada pavasarī — cēlās, lai no jauna uzbruktu ienaidniekam. Padzinusi I Valsts domi, kontrrevolūcija ar katru dienu kļuva nekaunīgāka. Pēc Sveaborgas un Kronštates dumpja apspiešanas tā nodibināja zemē lauka kara tiesas un sāka ar senāta «izskaidrojumu» palīdzību atņemt darbaļaudīm pat apcirtās vēlēšanu tiesības, tās ierobežojot līdz minimumam. 1907. gadā, kad proletariāta cīņa jau bija vājinājusies, Nikolajs II, 1907. gada 3. jūnijā padzinis II Domi, izdarīja valsts apvērsumu: «viņš pārkāpa visus savus vissvinīgākos solījumus neizdot likumus bez Domes piekrišanas un grozīja vēlēšanu likumu tā, ka drošu vairākumu Domē ieguva muižnieki un kapitālisti, melnsimtnieku partijas un to rokaspuiši.»¹

Cara valdība Domes sociāldemokrātisko frakciju apcietināja un izsūtīja uz Sibīriju. Tā pastiprināja izrēķināšanos ar strādniekiem un zemniekiem. Stolipina soda ekspedīcijas apcietināja, apšāva un pakāra tūkstošiem cilvēku, moku kambaros spīdzināja revolucionārus. Cietumi bija pārpildīti ar labākajiem dzimtenes patriotiem. 1907. gada vasarā visa situācija liecināja par to, ka Krievijā un tāpat arī latviešu apdzīvotajās guberņās tuvākajā laikā nav gaidāmi revolucionārie uzplūdi, ka revolūcija pagaidām cietusi sakāvi. Sākās smagie Stolipina reakcijas gadi.

Galvenais revolūcijas sakāves cēlonis bija tas, ka neizdevās vienā revolucionārā straumē apvienot strādnieku, zemnieku un kareivju cīņas. Revolūcijas laikā nebija vēl ciešas strādnieku un

¹ *Leņins V. I. Raksti*, 16. sēj., 263. lpp.

zemnieku savienības. Zemnieku kustība atpalika no strādnieku kustības, liela daļa zemnieku vēl ticēja caram un cerēja dabūt no Valsts domes zemi. Nozīmīgākie zemnieku nemieri notika tad, kad carismam jau bija izdevies apspiest bruņotās cīņas galvenajos rūpniecības centros. Daudzi no zemniekiem sekoja izlīdzēju eseru partijai. Visu šo cēloņu dēļ, kā norāda V. I. Ļeņins, «...zemnieki rīkojās pārāk sadrumstaloti, neorganizēti, viņu rīcība nebija uzbrūkoša, un te ir viens no galvenajiem revolūcijas sakāves cēloņiem».² Otrs sakāves cēlonis bija strādnieku nepietiekami vienprātīgā revolucionārā cīņa. Mazāk attīstīto rūpniecības gubernu atpalikušie strādnieku slāņi uzsāka akcijas tikai 1906. gadā. Bez tam meņševiki un samierinātāji ar savu izlīgšanas taktiku šķēla strādnieku rindas, kavēja to apvienošanos vienotā frontē pret carismu. Arī kareivji nebija pietiekami aktīvi revolūcijā. Lai gan daudzās vietās notika kareivju nemieri un sacelšanās, tomēr to lielākā daļa vēl palīdzēja caram apspiest revolūciju. Revolūcijas apspiešanā cara valdību atbalstīja arī franču baņķieri, kas piešķīra tai lielu aizdevumu. Vācija turēja gatavībā armiju, lai vajadzības gadījumā varētu palīdzēt cara patvaldībai. Tāpat 1905. gada septembrī noslēgtais miera līgums ar Japānu deva iespēju cara valdībai krāt spēkus, lai pamatīgi izrēķinātos ar revolucionārajām masām.

Krievijas revolūcijas sakāvi sekmēja arī tas, ka sacelšanās nebija pietiekami labi organizētas, ka dažādos Krievijas apvidos tās notika dažādos laikos un ka tautai trūka ieroču. Atsevišķas sacelšanās nesaplūda vienā Viskrievijas sacelšanās cīņā. Tāpēc cara valdībai izdevās ar tai uzticīgo karaspēka daļu palīdzību, pārsviežot tās no viena apvidus uz otru, apspiest katru sacelšanos atsevišķi. Lai apspiestu Maskavas bruņoto sacelšanos, no Varšavas kara apgabala tika pārsviests Ladogas pulks un no Pēterburgas — Semjonovskas pulks. Nevienā pilsētā sacelšanās nebija ilgstoša. Arī Latvijā bruņotās sacelšanās cīņas notika katrā vietā savrup, bez kopīga, izstrādāta plāna, bez kopīgas centrālas vadības. Tāpēc tās tika ātri apspiestas.

Vairāki minētie revolūcijas sakāves cēloņi attiecināmi arī uz revolūciju Latvijā, ciktāl tā bija Krievijas revolūcijas sastāvdaļa.

1905. gada revolūcijai, kaut arī tā beidzās ar sakāvi, bija liela vēsturiska nozīme. Tā bija pirmā Krievijas masu revolūcija, kuras priekšgalā gāja nevis buržuāzija, bet proletariāts. Tā parādīja, ka darbaļaužu masās apslēpts milzīgs spēks. Fabriku un rūpniecību proletariāts neatlaidīgi cīnījās pret patvaldību. Latvijā, kur revolūcija attīstījās sevišķi strauji, proletariāts parādīja neparasti lielu sparu cīņā pret izkurtējušo carisko iekārtu. V. I. Ļeņins rakstīja: «... Vidzemes gubernā (Rīgā) uz 50 tūkstošiem strādnieku bija 250 tūkstoš streikotāju, tas ir, katrs strādnieks 1905. gadā streikoja caurmērā vairāk nekā piecas reizes. Tagad visā Krievijā nekādā ziņā nav mazāk par trīs miljoniem fabriku, kalnraktuvju un dzelzceļu strād-

² Ļeņins V. I. Raksti, 23 sēj., 232. lpp.

nieku, un šis skaits katru gadu pieaug; ja būtu tāds kustības spēks kā Rīgā 1905. gadā, viņi varētu uzstādīt **15 miljonu lielu streikotāju armiju.**

Pret tādu spiedienu nenoturētos nekāda cara vara.»³

Revolūcija deva spēcīgus triecienus patvaldībai, stipri iedragāja tās pamatus, piespiezdama to piekāpties tautas priekšā. Latvijā vācu baroni un patvaldības kalpi trīcēja sacēlušās tautas priekšā un daudzi junkuri, pametuši savas muižas, bēga uz «fāterlandi».

«Cīņas ugunī,» rakstīja V. I. Ļeņins, «izveidojās savdabīga masu organizācija: slavenās **strādnieku deputātu Padomes**, visu fabriku delegātu sapulces. Šīs **strādnieku deputātu Padomes** vairākās Krievijas pilsētās arvien vairāk un vairāk sāka rīkoties kā revolucionārā pagaidu valdība, kā sacelšanās organizētājas un vadītājas. . . Dažas Krievijas pilsētas tajās dienās pārdzīvoja dažādu mazu vietējo «republiku» periodu, kurās valdības vara bija atcelta un strādnieku deputātu Padome patiešām funkcionēja kā jauna valsts vara. Diemžēl šie periodi bija pārāk īsi, «uzvaras» pārāk vājas, pārāk izolētas.»⁴

Novembrī un decembrī Latvijā — Tukumā, Talsos, Ventspilī, Jaunjelgavā, Rūjienā, Aizputē un daudzos pagastos — arī nodibinājās mazas «republikas», kur veco valsts varas orgānu vietā tika nodibināti jauni, revolucionāri varas orgāni: miestos, pagastos un apriņķu pilsētās rīkojās uz plašiem demokrātiskiem pamatiem ievēlētās strādnieku un zemnieku rīcības komitejas, kuras izpildīja padomju lomu, organizēja miliciju un cīnījās pret kontrrevolūciju. Uz Rīgas—Orlas un citām dzelzceļu līnijām padomju lomu izpildīja dzelzceļu strādnieku komitejas, kuras vadīja dzelzceļu strādnieku streikus un turēja savās rokās dažas šaursliežu dzelzceļu līnijas. Rīgā streiku un citus strādnieku cīņas jautājumus apsprieda fabriku un rūpnīcu sociāldemokrātisko organizāciju pārstāvju sapulces. Rīcības komitejas un strādnieku komitejas darbojās revolucionāro sociāldemokrātu vadībā.

Tik varena revolucionārā cīņa, kāda 1905. gadā norisinājās Krievijas rūpniecības rajonos, arī Latvijā, bija iespējama tikai tāpēc, ka tās priekšgalā bija proletariāts un revolucionārā sociāldemokrātija, boļševiki. Revolūcijas gaita pilnā mērā apstiprināja V. I. Ļeņina dotā revolūcijas rakstura un tās virzītājspēku definējuma pareizību, pārlicināja par V. I. Ļeņina stratēģijas un taktikas nemaldīgumu.

1905.—1907. gada revolucionārā kustība Latvijā nebija tīri nacionāla kustība, kā to mēģināja iztēlot latviešu buržuāziskie vēsturnieki, tā nebija arī parastā buržuāziskā revolūcija, kā apgalvoja meņševiki, bet īpaša tipa buržuāziski demokrātiska revolūcija, kas radās imperiālisma laikmetā, kad šķiru pretrunas bija galēji saasinājušās. Ik uz soļa bija jūtama proletariāta izšķirošā vēsturiskā

³ Ļeņins V. I. Raksti, 16. sēj., 268. lpp.

⁴ Turpat, 23. sēj., 231, 232. lpp.

loma. Kalpu un zemnieku cīņa pret baroniem, pagastu rīcības komiteju dibināšana, brūpotās sacelšanās un partizānu cīņas — to visu bija organizējis proletariāts un vadīja revolucionārie sociāldemokrāti.

1905. gada cīņas uzskatāmi parādīja, ka pareiza ir V. I. Ļeņina tēze par 1905. gada revolūcijas cīņas līdzekļu proletārisko raksturu. Latvijā un visā Krievijā «specifiski proletāriskais cīņas līdzeklis, proti, streiks,» kā raksta V. I. Ļeņins, «bija galvenais masu iekustināšanas līdzeklis un visraksturīgākā parādība viņveidīgajā izšķirošo notikumu briesmā.»⁵ Proletariāta streiku kustība iekustināja plašas tautas masas cīņai par cara patvaldības gāšanu un proletariāta un zemniecības diktatūras nodibināšanu, par buržuāziski demokrātiskās revolūcijas pāreju sociālistiskajā revolūcijā.

Starp 1905. gada revolūciju un Lielo Oktobra sociālistisko revolūciju pastāv dialektiska sakarība. 1905. gadā cīņa par carisma patvaldības gāšanu nebija proletariāta gala mērķis, tā bija pakļauta pamatzdevumam — proletariāta diktatūras iekarošanai. V. I. Ļeņina izstrādātais ģeniālais stratēģiskais plāns buržuāziski demokrātiskās revolūcijas pāraugšanai sociālistiskajā revolūcijā skaidri nosprauda ceļu pārejai no buržuāziski demokrātiskās revolūcijas uz sociālistisko revolūciju.

1905. gadā proletariāts ieguva milzīgu pieredzi šķiru cīņā, dažādu cīņas metožu lietošanā un proletāriskajā organizācijā. Latvijā bez vispārējām cīņas metodēm, ko izmantoja dažādos Krievijas apvidos, radās arī specifiskas metodes, kā baznīcu demonstrācijas u. c. Kustībā ierautās masas revolūcijas gados izgāja tādu bagātu politiskās audzināšanas skolu, kādai parastos, mierīgas attīstības apstākļos būtu vajadzīgi vairāki gadu desmiti.

1905. gada revolūcijai bija arī liela starptautiska nozīme. Tā skārā Rietumu imperiālistiskās buržuāzijas intereses, jo Krievija tai noderēja par avotu bagātības iegūšanai. Revolūcijai bija arī revolucionizējoša ietekme uz citu zemju strādniekiem. Krievijas proletariāts kļuva par visas pasaules revolucionārā proletariāta avangardu.⁶ Tāpēc starptautiskā imperiālistiskā buržuāzija atbalstīja carisma revolūcijas apspiešanā un uzņēmās tā glābēja lomu. Francija sniedza carismam palīdzību naudas aizdevuma veidā, Vācija apsoliņa tam militāru palīdzību un gatavoja pret Krievijas revolūciju militāru intervenciju.

Tai pašā laikā starptautiskais proletariāts nostājās Krievijas proletariāta pusē. Ar masu streikiem un demonstrācijām tas parādīja savu solidaritāti ar Krievijas revolūciju, kas bija uzsākusi izšķirošu cīņu pret carismu.

1905. gada revolūcija deva paraugu starptautiskajam proletariātam tā revolucionārajā cīņā. Pēc Krievijas proletariāta parauga Rietumu proletariāts Vīnē, Berlīnē un citur organizēja politiskus

⁵ Ļeņins V. I. Raksti, 23. sēj., 223. lpp.

⁶ Padomju Savienības Komunistiskās partijas vēsture. R., 1963, 119. lpp.

streikus un demonstrācijas. 1905. gada revolūcija izraisīja stipru kustību arī Āzijā — Turcijā, Ķīnā, Persijā.

1905. gada revolūcija deva spēcīgu impulsu šķiru cīņai, pamudināja revolucionārajai kustībai lielas proletariāta un zemnieku masas. Tā atklāja dažādo šķiru patieso dabu, spēkus un intereses un parādīja, ka carisms ir tautas niknākais ienaidnieks un Baltijas vācu baroni — vismelnākās reakcijas avangards. Baronus neapmierināja pat cara patvaldības zvēriskās izrēķināšanās metodes. Baroni, kuri nostājās soda ekspedīciju priekšgalā, izrēķinājās ar Latvijas iedzīvotājiem tik drausmīgi, ka to var salīdzināt vienīgi ar to vardarbību, ko Lielā Tēvijas kara laikā, Hitlera laupītāju armijai okupējot Latviju, pastrādāja fašisti. Baroni pēc to zvēriskās dabas un cilvēknidēju ideoloģijas ir uzskatāmi par fašistu priekštečiem.

1905. gada revolūcija latviešu proletariātam skaidri parādīja dažādo buržuāzijas slāņu intereses un centienus. Kamēr laba daļa pilsētu sīkburžuāzijas simpatizēja revolūcijai un sekoja proletariātam, liberālā pilsētu buržuāzija uzstājās pret revolūciju, cenzdamās izlīgt ar baroniem un patvaldību. Baidīdamās no revolūcijas vairāk nekā no reakcijas, tā visādi mēģināja atturēt masas no revolucionārās cīņas un piešķirt kustībai mierīgu nacionālistisku raksturu. Pēc Oktobra manifesta publicēšanas un it īpaši pēc novembra un decembra bruņotās sacelšanās cīņām buržuāzija atklāti nostājās kontrevolūcijas pusē, palīdzot tai izrēķināties ar revolūciju. Šajā laikā arī lielie budži, «pelēkie baroni», atklāti pieslēdās reakcijai. Vēlāk latviešu buržuāzija vēl stiprāk saistīja savu likteni ar reakciju, un 1919. gadā tā jau ar ieročiem rokās vienotā frontē ar baroniem vērsās pret Latvijas darbaļaudīm. Latvijas buržuāzija savas gaitas nobeidza ar savas tautas visnelietīgāko nodevību. Kad Padomju Latviju okupēja vācu fašisti, latviešu buržuāziskie nacionālisti kļuva par negantākajiem nodevējiem un bendēm, visiem līdzekļiem palīdzēdami vācu fašistiem izrēķināties ar darbaļaudīm. 1905. gadā latviešu buržuāzijai nekādas ietekmes masās nebija, LSDSP virzīja arī nacionālo kustību uz revolūcijas ceļa, nedodama buržuāzijai iespēju piešķirt tai mierīgu raksturu.

1905. gada revolūcija parādīja krievu proletariāta izcilo nozīmi citu tautību proletariāta iesaistīšanās revolucionārajā cīņā. Janvāra notikumi Pēterburgā, sacelšanās Melnās jūras flotē, oktobra streiks un citas krievu tautas revolucionārās cīņas ikreiz radīja visā pasaulē Krievijā spēcīgu kustību.

Krievu proletariāts, it īpaši galvaspilsētu proletariāts, gāja revolūcijas priekšgalā. Latviešu apzinīgais proletariāts vēriīgi ieklausījās krievu proletariāta balsī. Revolūcijas gados nostiprinājās draudzība starp tiem. Latvijā šī draudzība izpaudās latviešu un krievu strādnieku kopīgā revolucionārā cīņā rūpnīcās, fabrikās un kaujinieku grupās, kā arī darbībā karaspēka rindās. Tā pastāvēja arī II un III Valsts domē. Latviešu un krievu draudzība uzplauka

pat katorgas cietumos, tālajā Sibīrijas taigā, emigrācijā. Samērā daudz latviešu bija ieslodzīti un izsūtīti uz Sibīriju. Reakcijas gados visi Latvijas cietumi bija pārpildīti ar strādniekiem un revolucionārajiem zemniekiem. Rīgas centrālcietumā vien atradās 1400 politisko ieslodzīto. 1908. gadā Butirku cietumā ar etapu ienāca 40 grupas ar 2268 notiesātiem. Starp katordzniekiem bija 16% vidzemieku, viņi ieņēma otro vietu pēc krieviem.⁷ Vairums latviešu revolucionāru, kas bija ieslodzīti katorgas cietumos un izsūtīti uz Sibīriju, bija boļševistiski noskaņoti.

Latviešu un krievu tautas draudzība, kas bija dabūjusi kaujas kristības 1905. gada revolūcijas ugunīs, joprojām augs un nostiprinās. Par to liecina arī kopīgā cīņa Lielajā Oktobra sociālistiskajā revolūcijā, kā arī pilsoņu kara laikā, kad latviešu strēlnieki kopā ar citām Sarkanās Armijas daļām vīrišķīgi cīnījās pret Kolčaku, Deņikinu un citu kontrrevolucionāro ģenerāļu bandām. Par šo draudzību liecina arī kopīgā cīņa Lielā Tēvijas kara laikā. Latviešu un krievu tautas draudzība un kopējā cīņa pret kontrrevolūcijas spēkiem palīdzēja arī 1922. gadā nodibināt Padomju Sociālistisko Republiku Savienību, kurā 1940. gadā brīvprātīgi iestājās Latvijas Padomju Sociālistiskā Republika.

Krievu boļševikiem bija liels iespaids uz Latviešu sociāldemokrātisko strādnieku partiju, tāpēc tās rindās izveidojās spēcīgs revolucionāro sociāldemokrātu virziens. Turpmāk, V. I. Ļeņina tiešā ietekmē, boļševizācijas process Latvijā vēl pastiprinājās, un revolucionārie sociāldemokrāti asi vērsās pret oportunistiem LSDSP rindās.

Latviešu revolucionārie sociāldemokrāti vadīja masu revolucionāro kustību, zemnieku kustību, cēla proletariātu masu streikiem, plašām demonstrācijām un partizānu cīņai, gatavoja masu bruņotās sacelšanās. LSDSP vadībā Latvijas proletariāts izkaroja sev daļējas demokrātiskas brīvības, un kalpi un darba zemnieki, nodibinādami revolucionārā ceļā pagastu rīcības komitejas, faktiski uz īsu laiku saņēma vietējo varu savās rokās. Kad kontrrevolūcija sāka uzbrukum, LSD, pasargājusi pagrīdes organizācijas no sagrāves, ātri pielāgoja savas cīņas metodes jaunajai situācijai.

1905. gada revolūcija parādīja plašām masām, ka tikai ar cīņu var panākt sava stāvokļa uzlabošanu vai piespiest šķiras ienaidnieku piekāpties un ka tikai drošsirdīga revolucionāra cīņa var dot uzvaru.

Kā jau teikts, 1905. gada revolūcija atklāja, ka tauta slēpj sevī milzīgu revolucionāru spēku, ka tā spēj izvīrēt no sava vidus simtus un tūkstošus varoņu, kad notiek cīņa par īsteni revolucionāriem mērķiem. Revolucionāru — kaujinieku un partizānu — paš aizliedzīgajā cīņā pret baroniem un soda ekspedīcijām dzima daudz īstu tautas varoņu, savas dzimtenes patriotu. Viņu lielā uzticība revolūcijai ir palikusi dziļi latviešu tautas atmiņā. Tā ir

⁷ Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 2. sēj. M., 1936, 454. lpp.

atspoguļojusies arī daiļliteratūrā, lielā latviešu Tautas dzejnieka Raiņa darbos, Tautas rakstnieka Andreja Upīša romānos un citos darbos. Buržuāzija un meņševiki buržuāziskās varas laikā Latvijā mēģināja izmantot tautā saglabājušos mūžam neiznikstošo 1905. gada varoņu piemiņu savas šķiras interesēs. Meņševiku līderis P. Kalniņš, kas 1905. gadā gandrīz vai ar dūrēm uzbruka kaujiniekam Grīniņam, buržuāziskās republikas laikā centās viņu iztēlot par bijušo latviešu meņševiku.

1905. gada revolūcija deva latviešu proletariātam bagātu revolucionārās cīņas skolu. Izmantojot 1905. gada revolucionārajā cīņā gūto pieredzi, tas uzvarēja 1917. un 1919. gadā, kaut arī uz īsu laiku; tāpat tas panāca uzvaru 1940. gadā. Arī tradīcijas, kas bija radušās 1906. gada partizānu gaitās, atviegloja latviešu proletariātam partizānu cīņas organizēšanu Lielā Tēvijas kara laikā.

Lielais Tēvijas karš bija nopietna Padomju Savienības nacionālās politikas pārbaude, PSRS tautu draudzības izturības pārbaude. Karš parādīja, cik liela ir Padomju Savienības tautu, arī latviešu tautas griba sadarboties un kopīgi cīnīties par savas tēvijas glābšanu. Lielajā Tēvijas karā šī draudzība vēl vairāk nostiprinājās. PSRS tautas arī kara laikā bija vienota, draudzīga saime.

Padomju Savienības ienaidnieki mēģināja ārdīt padomju nacionālo politiku, tās tautu draudzību, kurinot nacionālo naidu un piekopjot rīdīšanas politiku pret PSRS. Latvijā buržuāzijas varas laikā vietējie nacionālšovinisti kopā ar ārzemju aģentiem izvērsa neķītru šovinistisku aģitāciju, tai pašā laikā izplatdami ļaunprātīgus melus par Padomju Savienību. Latvijas darbaļaužu masas pārdzīvoja šai laikā savas vēstures grūtākos gadus, tomēr nemitējās cīnīties par atbrīvošanos, joprojām uzturot draudzīgas attiecības ar krievu tautu. Un krievu tauta neaizmirs latviešus. 1940. gadā, kad Latvijai draudēja nāves briesmas otrā pasaules kara apstākļos, krievu tauta nāca palīgā latviešiem. Latvijas darbaļaudis, sacēlušies cīņai, gāza K. Ulmaņa fašistisko valdību, atjaunoja padomju varu un stājās pie sociālisma celtniecības.

Vācu fašistiskās bandas, kas 1941. gadā okupēja Padomju Latviju, nodarīja tai milzu postījumus. Bet latviešu tauta ar neatlaidīgu darbu sadziedēja kara cirstās brūces, turpinādama 1940. gadā iesākto un vācu okupācijas pārtraukto sekmīgo sociālisma celtniecību. Latvijas darbaļaužu senais sapnis par sociālismu, par kuru tie ilgi un neatlaidīgi cīnījās kopā ar krievu tautu, par kuru 1905. gada revolūcijā varoņu nāvē gāja bojā tūkstošiem darba tautas labāko dēlu un meitu, tagad ir piepildījies. Latvijas darbaļaudis ar krievu tautas draudzīgo palīdzību ir iekarojuši sev brīvu padomju socialistisko republiku un sekmīgi ceļ komunismu. 1905.—1907. gada upuri nav bijuši veltīgi. Šie varonības apdvēstie gadi ir sekmējuši latviešu proletariāta tālāko cīņu par komunismu.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA UN ARHĪVU MATERIĀLI

GRĀMATAS, STATISTISKIE UN MATERIĀLU KRĀJUMI

Leņins V. I. Raksti, 3., 4., 8., 9., 10., 11., 12., 13., 16., 21., 23. sēj. R., 1945—1951.
Padomju Savienības Komunistiskās partijas vēsture. R., 1963.

Padomju Savienības Komunistiskā partija kongresu, konferenču un CK Plēnumu rezolūcijās un lēmumos, 1. daļa. R., 1954.

Latvijas Komunistiskās partijas vēstures apcerējumi, 1. sēj. 1893—1919. R., 1961.

Latvijas Komunistiskās partijas kongresu, konferenču un CK plēnumu rezolūcijas un lēmumi, 1. daļa. R., 1956.

LKP Vēstures komisija. 1905. gads. («Prometejs»), M., 1936.

Āronu Matīss. Krišjānis Valdemārs savā dzīvē un darbā. Jelgavā, 1892.

Babris J. 1905.—1907. gada revolūcija Latgalē. R., 1960.

Beierbahs K. Aizputes karš. R., 1933.

Beika D. Meža brāļu gads. Memuāri. R., 1956.

Birkerts P. 1905. gada revolūcijā cietušie Latvijas skolotāji. R., 1927.

Čiņa, 1. sēj. 1904.—1905. g.; 2. sēj. 1906. g. («Prometejs»), M., 1927, 1930.

Degļavs A. Latviešu attīstības solis no 1848. g. līdz 1875. g. R., 1893.

9. un 13. janvāris. Materiālu krājums. («Spartaks»), M., 1924.

Jānis Lencmanis. R., 1968.

Jānis Luters-Bobis. Rakstu krājums. R., 1960.

Jansons (Brauns) J. Kopoti raksti, 1. sēj. Baltijas revolūcija. R., 1921.

Kāpostiņš A. Vidzemes zemnieku nemieri. Kaugurmuiža, 1802. gadā. R., 1924.

Klusais. Piezīmes pie latviešu ideoloģijas vēstures. («Prometejs»), M., 1925.

Latvijas PSR vēsture, 2. sēj. R., 1955.

Latvijas sociāldemokrātisko organizāciju lapinās Krievijas pirmās revolūcijas laikā. R., 1955.

Latvijas Sociāldemokrātijas II kongress. («Prometejs»), M., 1935.

LKP 25 gadi. («Prometejs»), M., 1930.

Leņins Latvijas revolucionāru atmiņās. R., 1969.

Mācītāju ziņojumi par 1905. gada revolūciju. R., 1930.

Manaseina revīzija. R., 1949.

Martinsons K. Ricības komitejas Latvijā 1905. gada revolūcijā. R., 1972.

Noietais ceļš. Atmiņu krājums. R., 1965.

Novikovs-Pribojs A. Cusima. R., 1955.

«Pēterburgas Latvietis», 1905.—1906. g. («Prometejs»), M., 1937.

Proletāriskā revolūcija Latvijā, 1. sēj. Materiālu krājums. («Spartaks»), M., 1924.

- Rainis J.* Kopoti raksti, 1. sēj. R., 1947; 2. sēj. R., 1948.
 Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 1. sēj. 1905. gada revolūcija. («Prometejs»), M., 1933.
 Revolucionārās cīņās kritušo piemiņas grāmata, 2. sēj., 1907.—1917. («Prometejs»), M., 1936.
 Revolucionārā Pārdaugava. Cīnītāju atmiņas, 1. sēj. R., 1960.
Rozīšs F. Rakstu izlase, 2. sēj. R., 1964.
Stučka P. Darbs un zeme. («Spartaks»), M., 1924.
Surikovs B. Zaldātu un matrožu revolucionārā kustība Latvijā 1905.—1907. R., 1957.
 1905. gada revolūcija Alūksnes un Smiltenes novadā. R., 1930.
 1905. gada revolūcija. Skatu un ainu krājums. M., 1926.
 1905. gada revolūcijas dalībnieku atmiņas, 1., 2. daļa. R., 1955, 1956.
 1905. gads. M., 1936.
 1905. gads Latvijā. R., 1966.
Upiņš A. Kopoti raksti, 5. sēj. R., 1948.
Zāliņa P. Cīņa dēļ patiesības. R., 1907.

Институт Маркса, Энгельса, Ленина. Протоколы пятого съезда РСДРП. М., 1935.

Ленинский сборник, тт. III и XX.

Протоколы III съезда РСДРП. М., 1924.

Четвертый (Объединительный) съезд РСДРП. Протоколы. М., 1959.

Акционерно-паевые предприятия в России. М., 1912.

Бернштам В. 1905 год в Прибалтике. М., 1926.

Вега. Прибалтийская смута. СПб., 1907.

Виграб Г. И. Прибалтийские немцы. Юрьев, 1916.

Вильчинский. Солдатские подвиги мирного времени в полках 29-ой пехотной дивизии в период народной смуты 1905, 1906 и 1907 гг. Вильно, 1909.

В Прибалтийском крае. Эсты и латыши, их история и быт. М., 1916.

В тисках террора. Прибалтика перед судом самодержавия. М., 1926.

Государственная Дума. Стенографические отчеты, т.т. 1, 2. СПб., 1906—1907 гг.

Дилевская О. А. Прибалтийский край. М., 1914.

Дрезен. Революция во флоте. Балтийские моряки в восстании 1905—1906 гг. М., 1926.

Дризул А. А. В. И. Ленин и революционная Латвия. Р., 1970.

Ежегодник Министерства финансов за 1904 и 1905 гг. СПб., 1906.

Земцев В. К. аграрному вопросу в Лифляндии. Р., 1907.

Истпарт. «Вперед» и «Пролетарий» — первые большевистские газеты, 1905 г., вып. 1—6. М.—Л., 1924—1925.

Каутский К. Аграрный вопрос. («Пролетарий»), М., 1926.

Кафенгауз Л. Б. Синдикаты в русской железной промышленности. М., 1910.

Коган. Карательные экспедиции в Прибалтике 1905—1906 гг. Л., 1925.

Лященко П. И. История народного хозяйства СССР, т. 2. М., 1956.

Маслов П. Аграрный вопрос в России, т. 2. Приложение. СПб., 1908.

Материалы по истории СССР, т. 4. Документы по истории революционного движения сельских рабочих и крестьян в Прибалтике в период первой русской революции 1905—1907 гг. М.—Л., 1957.

Министерство торговли и промышленности. Статистика стачек рабочих на фабриках и заводах за 1905—1908 гг. СПб., 1910.

- Министерство торговли и промышленности. Статистические сведения о стачках рабочих на фабриках и заводах за десятилетие 1895—1904 гг. СПб., 1905.
- Михайловский. Развитие русской железнодорожной сети. СПб., 1898.
- Найда Ф. Революционное движение в царском флоте. М.—Л., 1949.
- Новиков-Прибой А. С. Цусима. М., 1937.
- Отечественные записки, т. 172.
- Очерки экономической истории Латвии (1860—1900), (1900—1917). Р., 1972, 1968.
- Панкратова А. Первая русская революция 1905—1907 гг. М., 1940.
- Первая конференция военных и боевых организаций РСДРП. (Партиздат), М., 1932.
- Против идеализации младолатышского движения. Р., 1960.
- Революционное движение в армии в годы первой русской революции. Сборник статей. М., 1955.
- Революция 1905—1907 гг. в Латвии. Документы и материалы. Р., 1956.
- Рейн Р. Полевой центр «Пламя». М., 1927.
- Рудченко. Записки о земских повинностях в Эстляндской губернии. СПб., 1888.
- Самарин Ю. Ф. Сочинения, т. 8. Окраины России. М., 1890.
- Сборник материалов и статей по истории Прибалтийского края. Р., 1873.
- Сборник статистико-экономических сведений по сельскому хозяйству России и некоторых иностранных государств. СПб., 1907.
- Тукумская революция. (Издательство Мильмгрена), Митава, 1913.
- 1905 год. Материалы и документы. Армия в первой русской революции. М., 1927.
- 1905 год. Боевая группа при ЦК РСДРП. 1905—1907 гг. Статьи и воспоминания. М.—Л., 1927.
- Угачин С. А. Земельная реформа в Советской Латвии. Р., 1948.
- Указатель действующих в империи акционерных предприятий и торговых домов, т. 1, 2. СПб., 1905.
- Царизм в борьбе с революцией 1905—1907 гг. Сборник материалов. Соцэкгиз, М., 1936.
- Центральный архив. Крестьянское движение 1827—1869 гг., вып. 2. М.—Л., 1931.
- Центральный статистический комитет. Военно-конская перепись 1888 г. СПб., 1891.
- Центральный статистический комитет. Первая всеобщая перепись населения 1897 г. Лифляндская, Курляндская и Витебская губернии. СПб., 1905.
- Центральный статистический комитет. Сборник сведений по России 1896 г. СПб., 1897.
- Центральный статистический комитет. Статистика землевладения 1905 г. Лифляндская и Витебская губернии. СПб., 1906.
- Шестаков А. В. Борьба сельскохозяйственных рабочих в революции 1900—1907 гг. М., 1930.
- Янсон П. Карательные экспедиции в Прибалтийском крае. 1905—1907 гг. Л., 1926.

PERIODISKIE IZDEVUMI

1. Žurnāli

«Celtne», 1935, 12. nr.

«Cīņas Biedrs», 1926, 1. nr.

«Padomju Latvijas Skola», 1948, 7. nr.
«Zemkopis», 1905.

«Жизнь», 1906, № 4.

Исторические записки Академии наук СССР, т. 13, 1942.

«Каторга и ссылка», 1925, № 1; 1931, № 1; 1932, № 7.

«Красная летопись», 1923, № 5; 1925, № 2; 1928, № 3, 31.

«Красный архив», 1925, № 4/5 (11/12); 1926, № 6.

«Пролетарская революция», 1922, № 12; 1925, № 11; 1928, № 10; 1935, № 5.

«Рабочая мысль», т. 10, 1906.

«Русская старина», т. 155, 1913.

«Советская Латвия», 1941, № 1—2.

«Современник», январь 1915.

2. Avīzes

«Baltijas Vēstnesis», 1905, 1906, 1907 (Rīgā).

«Dienas Lapa», 1905, 1906 (Rīgā).

«Latvija», 1906, 1907 (Rīgā).

«Mājas Viesis», 1905, 1906, 1907 (Rīgā).

«Mūsu Laiki», 1906 (Rīgā).

«Patiesība», 1905 (Pēterburgā).

«Pēterburgas Avīzes», 1905.

«Rīgas Avīze», 1905, 1906, 1907.

«Tēvija», 1905, 1906, 1907 (Liepājā).

«Новое время», 1905, 1906 (Петербург).

«Рижские ведомости», 1905, 1906.

«Советская Латвия», 1946, 1949 (Рига).

«Düna-Zeitung», 1905—1907 (Rīgā).

«Rigasche Rundschau», 1905, 1906 (Rīgā).

ARHĪVU MATERIĀLI

Центральный государственный архив Октябрьской революции (ЦГАОР), фонд 102, ДПОО, опись 1905, дела 2, 3, 4 (части 11, 13), дело 5 (части 17, 37), дело 23 (часть 13), дело 41 (части 7, 11), дело 1350 (часть 22, тт. I, II, части 25, 51, тт. I, II), дело 2550 (части 8, 18, 31); опись 1906, дело 4 (части 2, 11, 13), дело 9 (части 21, 51), дело 41 (часть 7); опись 1907, дело 41 (часть 7); опись 1914, дело 23 (часть 37); фонд 102, ДП II, опись 1905, дело 41 (часть 7); фонд 124, III отделение, I делопроизводство, дело 171 (часть 37, 1905, 1906 гг.).

Коминтернес Латсекcijas arhīvs.

Материалы Института истории Академии наук СССР, фонд Бирилева, дело 127, 1905 г.

PERSONU RĀDĪTĀJS*

- Āboliņš E.** 219
Āboliņš K. 213
Āboltiņš 257
Adamuss L. 288
Ahuns M. 138
Afelds A. 232
Akuratērs J. 73
Aleksandrs II 15, 16, 48, 185
Aleksandrs Mihailovičs 131
Alunāns J. 46, 47, 48
Aļbovskis 182, 231, 232
Āmurs T. 263
Andersons J. 261
Anskalns J. 219
Anskalns P. 214
Āronu M. 370
Asare A. 91
Asars I. 296, 299, 300
Asars J. 175
Aspazija 124
Astafjevs 181, 198, 225, 226
Ausmane M. 191
Auziņš 219
Āzens P. 276
- Babris J.** 8, 370
Bahmanis Kr. 80
Baltiņš A. 219
Barbans V. (Vanags, Čigānu barons, Zālītis) 310, 311
Barons Kr. 46, 47, 48
Bēbelis A. 50, 70
Beierbahs K. 232, 370
Beika D. 313, 370
Bekmanis 114, 155, 156, 182, 183, 201, 208, 209, 214, 215, 216, 217, 223, 225, 227, 229, 230, 250, 251, 259, 264
Beķeris A. 219
Beļinskis V. 50
Bergmanis F. 50
- Bergs A.** 173
Bērmanis 225, 228
Bernštams V. 259, 371
Bernšteins E. 71
Bērs 20, 260, 261
Bērziņš J. 263
Bērziņš-Ziemelis J. 353
Bērzkalns E. 219
Bezobrazovs A. 250, 261
Biezais Ž. 219
Biezbārdis K. 47, 48
Biķernieks 236
Bīlenšteins A. 43, 308
Biriļovs A. 64, 145, 208, 209, 250
Birkerts P. 191, 370
Birznieks R. (Pērkons) 228
Blūmfelds Fr. 89
Bočs Kr. 211, 212, 257, 296
Brālis J. 321
Brauns 227, 228, 308
Bredrihs R. 229, 232, 271, 318, 319
Brēmers 326
Brigaders J. (Tērvetiētis) 151
Brimers 205, 235, 236
Brozovskis 207
Buligins Ā. 158
Bundža D. 51, 69, 70
Busevs A. 202
Buševics A. 207, 348, 351
Buševics J. 354
- Ceretelli I.** 338, 339
- Čakste J.** 278, 279, 316, 326
Černiševskis N. 48, 50
Čoke G. 298
Čoke J. (Brašais) 168, 179, 203, 294, 296, 298, 299
Čoke K. 298

* Rādītājā nav iekļauti to personu uzvārdi, kuru darbība šajā grāmatā maz atspoguļota.

Daģis K. 232
Daniševskis J. 104, 175, 352, 353, 356,
358
Dauge A. 51
Dauge P. 49
Dāvuss 155, 275
Deglavs A. 46, 47, 370
Dēliņš R. (Čoms) 168, 295, 296, 297
Deļļa J. 268
Dermanis V. 74, 201, 348, 351
Diļevskaja O. 25, 27, 371
Djubjuka J. 12
Dobroļubovs N. 48
Doks P. 356
Dreimanis J. 232
Drezens 146, 371
Driega J. 51
Drizulis A. 36, 371
Dubālskis V. 288, 289
Dubalšteins J. (Jēpis, Slenģe) 295, 296,
352, 356
Durnovo P. 201, 273, 294

Endrups R. 73, 356
Engelss F. 50, 70, 74
Enkuzens M. 232
Eriņš R. 302

Falks P. 232
Fernests J. 227, 228
Fitinghoifs 42, 316
Fralgovskis F. 321
Freimane K. 89, 91
Freimane L. 299
Frēze A. 114, 132, 201

Gapons G. 85, 86
Gavēnis J. 352, 356
Glēzers 228, 308
Goremikins I. 269
Gorkijs M. 88
Grabe M. 41, 250, 257, 258
Graudiņš K. 261
Greguss 155, 274, 275, 297, 340
Grīniņš F. (Burlaks, Zaļais) 175, 213,
296, 297, 298, 304, 352, 369
Grosvalds Fr. 159, 169, 278, 279, 326,
335
Grotuss 155, 156
Gulbis K. 218, 219
Gūtmanis J. 224
Gūtmanis-Zimuliņš 296, 297

Hāns 20, 108
Heine H. 47
Hertelis A. 229, 232
Horunženko A. 144, 215, 216, 217, 218,
219, 220, 222, 223, 225, 226

Ivanovs S. 138

Jankavs J. 73
Jansons J. (Brauns) 36, 42, 49, 74, 76, 77,
81, 112, 126, 175, 185, 186, 207, 306,
354, 356, 370
Jansons P. 261, 263, 264, 274, 276, 297,
372
Jenšs J. 25, 26
Jordāns A. 213, 214
Jurisons H. 302

Kafenhauzs L. 31, 371
Kalējs A. 302
Kalējs J. 302
Kalnarājs J. 232
Kalniņa K. 73, 354
Kalniņš 236
Kalniņš (Misters) 298
Kalniņš K. 302
Kalniņš P. 73, 125, 354, 356, 369
Kalniņš T. 74, 175, 352
Kalviņš 236
Kāpostiņš A. 12, 370
Kārklīņš Z. (Anglis) 225, 228
Kasparsons K. 51
Kautskis K. 70, 371
Kazakovs J. 89
Kažmers J. 74, 175
Keizerlings 271, 295, 308
Kleinbergs Kr. 321
Klimpmanis A. 223, 224
Klusais 370
Kogans 256, 267, 371
Koliškevičs V. (Karps) 72, 134, 137
Kovalevskis J. 50, 304
Kozlovskis 89
Kraščkalns A. 169
Kreicbergs J. 326, 327, 328
Krieviņš 296
Kroders J. 191
Kronbergs V. 217
Kronvalds A. 47, 48
Kropotkins 188, 208
Krumbergs A. 50
Krūmiņš K. 319
Krūmiņš Kr. 319
Krupskaja N. 143, 297

Ķempiņš L. 67
Ķemps V. 321
Ķints K. 232

Lācis J. 168, 315
Landers 311, 312
Lapsa P. 276, 294, 298

- Latišs J.** 321
Legzdīņš (Kēniņš) 100, 296, 303, 305
Leimanis J. 261
Leņčanis J. (Kencis) 73, 125, 126, 175, 180, 298, 352, 356, 361, 370
Libknehts K. 304
Lielkalnānis J. 219
Liepa T. 321
Lintiņš J. (Balzacars) 301, 302
Lipharts-Jemeljans E. 71, 72
Livens 21, 153
Loss 320
Lūris A. 261
Luters J. (Bobis) 74, 104, 123, 124, 126, 136, 168, 294, 295, 296, 298, 299, 352, 370
Ļaščenko P. 24, 28, 32, 371
Ļeņins V. I. 5, 6, 11, 18, 32, 50, 51, 57, 62, 63, 68, 70, 71, 73, 74, 77, 78, 79, 86, 87, 95, 96, 97, 111, 112, 117, 119, 120, 121, 122, 125, 127, 139, 140, 143, 149, 157, 158, 159, 161, 168, 171, 173, 174, 175, 176, 242, 243, 244, 245, 255, 268, 292, 296, 297, 306, 312, 313, 314, 315, 326, 328, 330, 333, 339, 350, 351, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 363, 364, 365, 366, 368, 370
Ļīpa A. 219
Ļitvinovs M. 72, 121, 143, 297
Maksimovičs 203, 206
Manteifels 228, 229, 232, 260, 271
Markevičs G. 268
Markss K. 50, 70, 74, 119, 126
Maršans 236
Martinsons K. 8, 370
Martovs 120, 356
Maslovs P. 251, 372
Mastbrāķeris K. 319, 321
Mažulis R. 321
Medems 233, 308, 320
Meiendorfs 104, 111, 154, 155, 189, 251, 326, 331, 332
Meijers B. 302
Meinhards 250, 253, 255
Mellers-Zakomejskis A. 268, 269, 271, 278, 317, 338
Mezencevs 92, 179, 180
Mihejevs 155, 274, 275
Millers I. 268
Muromcevs S. 316
Nahimsons S. 138
Naida S. 138, 372
Niedra A. 169, 191, 278
Nikolajs II 87, 95, 140, 155, 158, 183, 200, 204, 207, 215, 216, 220, 239, 249, 250, 251, 253, 267, 280, 294
Nikolajs Nikolajevičs 249, 252, 255, 271
Novikovs-Pribojs A. 97, 98, 370, 372
Ņebogatovs N. 97, 98, 145, 146
Orlovs A. 213, 238, 239, 240, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 261, 265, 268, 271, 273, 278
Ostelis H. (Demons) 134, 135
Ozoliņš K. 261
Ozoliņš K. 326, 327
Ozols J. 74, 76, 101, 124, 161, 175, 202, 260, 334, 335, 337, 338, 339, 340, 342, 343, 344, 348, 352
Ozols R. 261
Pakalns R. 89, 91
Pankratova A. 165, 289, 372
Pavlovičs J. 232
Pečurkins K. 90, 91
Pelše R. 56, 124, 356, 361
Pētersons 203, 205, 206
Pētersons J. 236
Petrovs B. 138
Pidriksons K. 296
Piegāzs A. 321, 322
Pipkalējs J. 50
Ploriņš K. 261
Plotņikovs 143, 241
Pļehanovs G. 50, 57
Podš K. 321
Priedītis 319
Priedītis K. 219
Priedkalns A. 89, 343
Puriškevičs V. 338, 340
Putniņš J. 268
Rādens 213, 214, 215, 216, 218, 219, 266
Rainis J. 49, 50, 51, 56, 124, 249, 293, 296, 371
Rauhs G. 249, 250, 252, 254, 255, 271
Reboks J. 302
Reinholds J. 261
Reins R. 372
Reke 213, 214, 216, 218, 219, 263
Riekstiņš T. 261
Rihters O. 208, 235, 332
Rings J. 17
Ritere M. (Zenta, Meitēns) 321
Rolavs E. 70, 73
Roze A. 229, 232
Rozīņš F. (Āzis) 13, 38, 40, 41, 50, 51, 63, 69, 70, 76, 352, 356, 361, 371

- Ruberts J. 8
 Rudzītis K. 302
 Rūmanis J. (Jančus) 150, 151
 Rūtenberģis J. 232
- Sakalis K. 268, 270
 Saliņš J. 302
 Saliņš R. 298
 Salmiņš O. 297
 Salniņš K. (Griška) 157, 168, 288, 296
 Samarins J. 40, 41, 49, 372
 Samsons 276
 Segliņš V. (Vladimirs) 224
 Semenčikovs-Zaharovs R. (Marks) 122,
 179, 180, 300, 301
 Silis J. 236
 Sļivins M. 71
 Sīpols J. 302
 Sīverss 23, 203, 210, 221, 222, 224, 263
 Skujenieks M. 125
 Sofronovi 319, 320
 Sologubs V. 172, 249, 250, 251, 253, 254,
 264, 267, 268, 269, 273, 279, 280, 294,
 313, 317, 327
 Soloņins 250, 261
 Spāģis A. 47
 Stalažs A. 259, 261
 Stasova J. 298
 Stolipins P. 269, 270, 328, 329
 Strazdiņš 276
 Stučka P. 49, 50, 51, 73, 74, 77, 124, 125,
 126, 127, 161, 202, 336, 352, 353, 356,
 371
 Sudmalis A. (Aleksandrs) 135
 Sudrabu Edžus 124
 Supotņickis A. 343
 Surikovs R. 8, 98, 136, 290, 371
 Sverbejevs 92, 104, 141, 151, 153, 154,
 155, 156, 166
 Sviderskis A. 353
- Šaumjans S. 71
 Šestakovs A. 372
 Šlesers J. 168
 Šteinbahs I. 223, 224
 Šulce-Deličs H. 50
 Šulcs K. 51, 74, 361
 Šulģins V. 338, 342
 Šusters M. 319, 320
- Tarkšis R. 302
 Tide N. 219
 Tērauds Kr. 219
 Tiesnieks F. 123, 168, 361
 Tīmma K. 224
 Tīmma Kr. 224
- Tinis J. 175, 356, 361
 Toms V. 302
 Trasuns F. 326
 Traubergs A. 73
 Treimanis J. (Jēpītis, Eglītis) 74, 77,
 123, 124
 Treimanis R. 203, 298
 Trepovs D. 95, 131, 132, 141, 151, 153,
 154, 155, 166, 174, 176, 181, 182, 328
 Tupenis A. 67
- Udačins S. 372
 Ulpis J. 319
 Upīts A. 316, 369, 371
 Urbāns P. 302
- Valdemārs Kr. 46, 47, 48
 Valters M. 70, 73
 Vārpa P. 259, 261
 Varzars V. 33, 59, 290, 291
 Važa F. 219
 Vega 79, 80, 328, 371
 Veidenbaums Ed. 50
 Veinbergs 213
 Veinbergs Fr. 159, 169, 179, 184, 277,
 278, 280, 326, 331, 336
 Vents 238, 250, 255, 261, 262, 308
 Veršņins 261, 265
 Vigrabs G. 43, 44, 371
 Vilčinskis 371
 Vīndedzis A. 302
 Vinters J. 213
 Vīte S. 175, 176, 184, 187, 200, 233, 250,
 254, 267, 326, 332
 Vīte Ž. (Sprogainis) 55
 Vītols 224
 Volfi 20, 236
 Volkovs 91, 132, 154, 174, 177, 199, 203
- Zālite P. 160, 171, 172, 173, 279, 280,
 327, 371
 Zālītis F. 80
 Zandreiters E. 74, 356, 361
 Zariņš K. 261
 Zeķe A. 319
 Zelts A. 219
 Zemcevs V. 14, 54, 371
 Ziņģis E. 267, 270
 Ziverts 213
 Znotiņš P. (Purvelis, Pēterītis) 311, 318,
 352
 Zutis K. 61, 63
 Zveģincevs N. 105, 188, 189, 200, 201,
 204, 205, 208, 239, 250
 Zvirbulis E. (Putns) 123, 125, 180, 213,
 356

SATURS

IEVADAM	5
EKONOMISKIE UN POLITISKIE PRIEKŠNOTEIKUMI 1905. GADA REVOLŪCIJAI LATVIJĀ	9
1. ISAS ZIŅAS PAR AGRĀRAJĀM ATTIECĪBĀM UN KAPITĀLISMA ATTĪSTĪBU LATVIJAS LAUKSAIMNIECĪBĀ XIX GADSIMTĀ	11
2. ISAS ZIŅAS PAR RŪPNIECĪBAS KAPITĀLISMA ATTĪSTĪBU LATVIJĀ XIX GADSIMTA OTRAJĀ PUSĒ. RŪPNIECĪBAS PROLETARIĀTA IZVEIDOŠANĀS	23
3. PILSETU IEDZĪVOTĀJU SKAITA UN RŪPNIECĪBAS PROLETARIĀTA PIEAUGUMS	32
4. MUIŽNIEKU FEODĀLĀS PRIVILĒGIJAS UN ZEMNIEKU EKSPLUATĀCIJA	35
5. LATVIEŠU NACIONĀLĀ APSPIEŠANA. LATVIEŠU BURŽUĀZISKI NACIONĀLĀ KUSTĪBA UN JAUNĀ STRĀVA	43
6. PILSETU UN LAUKU PROLETARIĀTA STĀVOKLIS 1905. GADA REVOLŪCIJAS PRIEKŠVAKARĀ	52
7. STRĀDNIEKU KUSTĪBA 90. GADOS UN REVOLŪCIJAS PRIEKŠVAKARĀ	57
8. LATVIEŠU SOCIĀLDEMOKRĀTISKĀS STRĀDNIEKU PARTIJAS NODIBINĀŠANĀS UN LSDSP I KONGRESS	68
9. REVOLŪCIJAS CELOŅI UN RAKSTURS	78
REVOLŪCIJAS ATTĪSTĪBA 1905. GADA PIRMAJĀ PUSĒ	83
1. REVOLŪCIJAS SĀKUMS	85
2. PILSETU PROLETARIĀTA CIŅAS PIEAUGUMS 1905. GADA PAVASARĪ	95
3. ZEMNIEKU KUSTĪBA UN LAUKSTRĀDNIEKU STREIKI 1905. GADA PAVASARĪ	100
4. REVOLŪCIJAS SPEKU MOBILIZĒŠANA	111
DARBAĻAUZU CIŅAS 1905. GADA VASARĀ	115
1. KSDSP III KONGRESS UN TĀ NOZĪME REVOLUCIONĀRĀS KUSTĪBAS ATTĪSTĪBĀ LATVIJĀ	117
2. LSDSP II KONGRESS	126
3. PILSETU STRĀDNIEKU STREIKI 1905. GADA VASARĀ	128
4. SOCIĀLDEMOKRĀTU DARBĪBA UN REVOLUCIONĀRĀ KUSTĪBA KARASPEKA DAĻĀS	136
5. LAUKSTRĀDNIEKU STREIKS JŪLIJĀ	149
6. PATVALDĪBAS MANEVREŠANA, BULIGINA DOME	157

REVOLUCIONĀRĀS CIŅAS TĀLĀKIE UZPLŪDI	163
1. REVOLUCIONĀRĀ KUSTĪBA RUDENS SĀKUMĀ	165
2. BURŽUĀZIJAS ATTIEKSME PRET REVOLUCIONĀRO KUSTĪBU	169
3. VISKRIEVIJAS POLITISKAIS STREIKS 1905. GADA OKTOBRĪ LATVIJĀ	173
4. REVOLUCIONĀRĀ KUSTĪBA NOVEMBRI	186
REVOLŪCIJAS KULMINĀCIJA LATVIJĀ 1905. GADA BEIGĀS	195
1. NOVEMBRA VISPĀREJAIS POLITISKAIS STREIKS	197
2. BRUŅOTĀS KAUKAS VIDZEMES GUBERŅAS SKRĪVERU—LIELVĀRDES AP- VIDŪ	203
3. BRUŅOTĀS KAUKAS VECPIEBALGĀ UN CITĀS VIETĀS VIDZEMĒ	210
4. BRUŅOTĀ SACELŠANĀS TUKUMĀ UN TALSOS	213
5. REVOLUCIONĀRĀ CIŅA VENTSPILI	225
6. BRUŅOTĀ CIŅA AIZPUTĒ UN CITĀS VIETĀS KURZEMĒ	228
7. BARONU MUIŽU DEDZINĀŠANA VIDZEMĒ UN KURZEMĒ UN REVOLUCIONĀRĀ KUSTĪBA LATGALE	233
8. REVOLUCIONĀRĀ KUSTĪBA DECEMBRI	239
9. SACELŠANĀS ORGANIZĀCIJA UN DALĪBNIEKI	242
SODA EKSPEDĪCIJAS UN POLICIJAS TERORS LATVIJĀ	247
1. SODA EKSPEDĪCIJU ASINAINĀ DARBĪBA LATVIJĀ	249
2. SLEPKĀVĪBAS «BĒGOT» UN LAUKA KĀRA TIESAS	266
3. KONTRREVOLŪCIJAS UZBRUKUMS LATVIJAS PILSĒTĀS	273
4. LATVIEŠU BURŽUĀZIJAS LĪDZDALĪBA REVOLŪCIJAS APSPIEŠANĀ	277
AIZSTĀVESANĀS CIŅAS PRET UZBRŪKOŠO KONTRREVOLŪCIJU 1906. GADĀ	281
1. STRĀDNIEKU STREIKI	283
2. KAUKAS CIŅAS	292
3. PARTIZĀNU CIŅAS	307
VALSTS DOME, VĀCU BARONU UN LATVIEŠU BURŽUĀZIJAS TUVINĀŠANĀS	323
1. I VALSTS DOME	325
2. GUBERŅU APSPIEDES LATVIJĀ	330
3. II VALSTS DOME	333
BOĻSEVIKU IETEKMES PASTIPRINĀŠANĀS LATVIJAS SOCIĀLDEMOKRĀTIJĀ	345
1. LSDSP APVIENOŠANĀS AR KRIEVIJAS SOCIĀLDEMOKRĀTISKO STRĀDNIEKU PARTIJU	347
2. LATVIJAS SOCIĀLDEMOKRĀTIJAS II KONGRESS.	355
NOBEIGUMS	363
IZMANTOTĀ LITERĀTŪRA UN ARHĪVU MATERIĀLI	370
PERSONU RĀDĪTĀJS	374

Jānis Krastiņš
1905. GADA
REVOLŪCIJA LATVIJĀ

Redaktore
N. Krilova

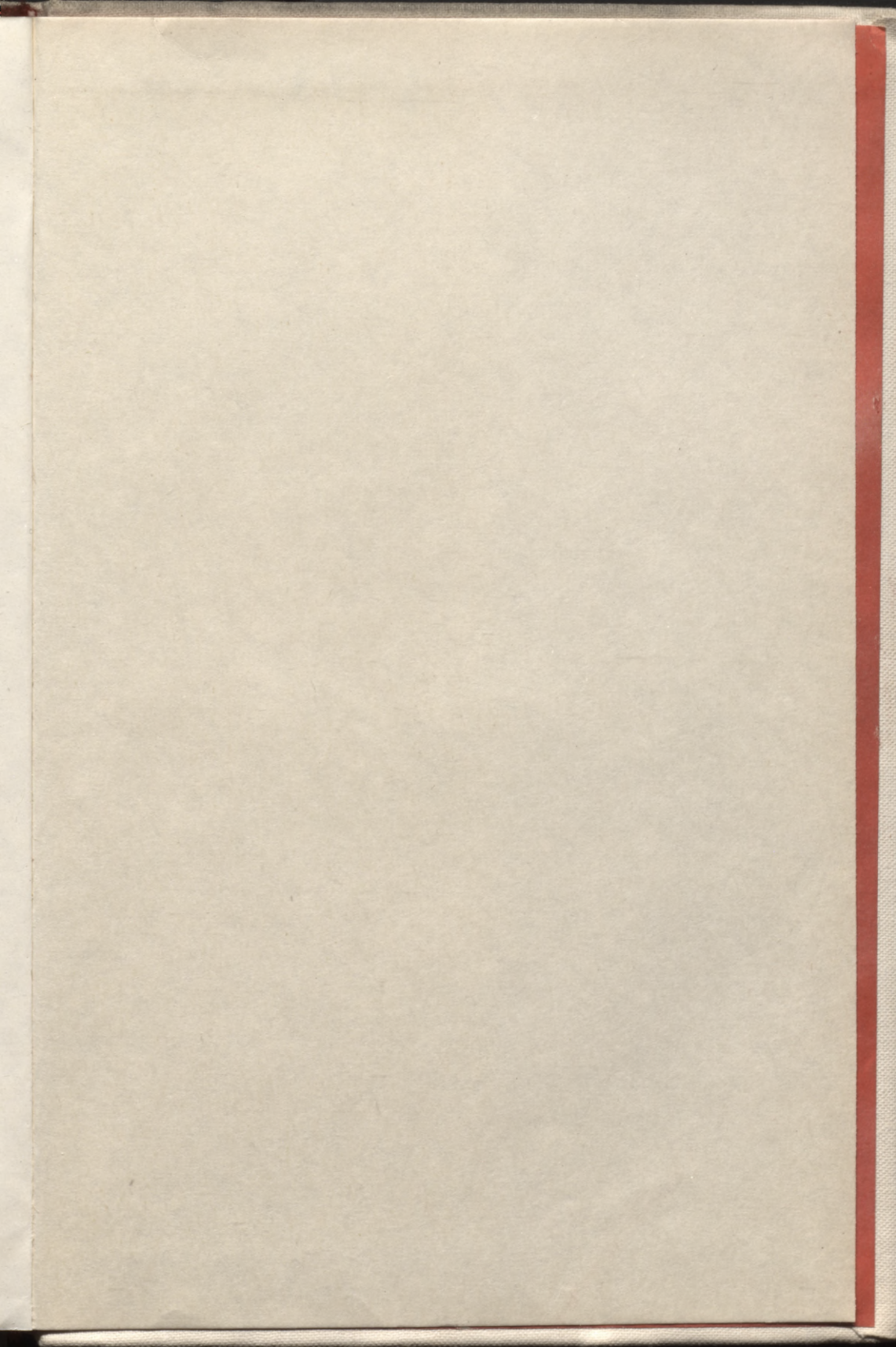
Māksl. redaktors
V. Zirdziņš

Tehn. redaktore
E. Poča

Korektore
L. Brahmane

PUBLICĒTS SASKAŅĀ AR LATVIJAS PSR
ZINĀTŅU AKADEMIJAS REDAKCIJU
UN IZDEVUMU PADOMES
1974. GADA 29. MAIJA LEMUMU

Nodota salikšanai 1974. g.
30. septembrī. Parakstīta iespiešanai
1975. g. 24. februārī. Tipogr.
papīrs Nr. 1, formāts 60×90¹/₁₆,
23,75 fiz. iespiedi.; 23,75 uzsk.
iespiedi.; 25,31 izdevn. l. Metiens
3000 eks. JT 02033. Maksā 2 rbl.
16 kap. Izdevniecība «Zinātne» Rīgā,
Turgeņeva ielā 19. Iespiesta Latvijas
PSR Ministru Padomes Valsts
izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu
tirdzniecības lietu komitejas Rīgas
Paraugtipogrāfijā, Vienības gatvē 11.
Pasūt. Nr. 1154.

40786

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308036467

216

2 rbj. 16 kap.

J. KRASTINŠ